HABORU ESPOLITIKA

V. A. SZEKISZTOV

HÁBORÚ ÉS POLITIKA

V. A. SZEKISZTOV

HÁBORÚ ÉS POLITIKA

A nyugat-európai és földközi-tengeri haditevékenység (1939 – 1945) katonai — politikai vázlata

STUDIUM GENERALE
Zugló Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.
940.55 / 90

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ · BUDAPEST 1973

A mű eredeti címe

ВОЙНА И ПОЛИТИКА

(военно-политический очерк военных действий в Западной Европе и бассейне Средиземного моря. 1939—1945)

ОТКЗ Военное издательство Министерства Обороны СССР
Москва, 1970

Fordította

DR. AUER KÁLMÁN

Az eredetivel egybevetette

Dr. MÓRICZ LAJOS

BEVEZETÉS

Az SZKP XXIII. kongresszusa megállapította, hogy az ideológiai munka a mostani szakaszban olyan körülmények közepette folyik, amikor a két egymással ellentétes társadalmi-politikai rendszer között éles osztályharc dúl a világ küzdőterén. A kapitalizmus és a szocializmus közti ideológiai harc kiéleződése a történelmi fejlődés jelen szakaszának egyik jellemző sajátossága.

A nemzetközi imperializmus szakadatlan ideológiai háborút folytat a szocializmus világa ellen. Miután komoly megrázkódtatásokat és kudarcokat szenvedett a bel- és külpolitikában egyaránt, és korunk hatalmas forradalmi erői szorongatják, a háborús kalandok mellett egyre nagyobb erőket és eszközöket vet be a felforgató politikai és ideológiai harcba a szocialista országok, a kommunista és az egész demokratikus mozgalom ellen. A burzsoá ideológusok legújabb doktrínáinak éppen az a célja, hogy biztosítsák ezt a stratégiai vonalat: a szocialista országokba történő „hídverés" és a „kúszó" vagy a „csendes" ellenforradalom szervezésének a terveit.

Az ideológiai harc az egyes emberek eszéért és szívéért folyik. Ennek tudatában a monopolista körök óriási apparátust és hatalmas technikai propagandabázist mozgósítottak. Az imperializmus szolgáinak – reakciós filozófusoknak és közgazdászoknak, történészeknek és diplomatáknak, korrupt újságíróknak és íróknak, kémeknek és diverzánsoknak – egész seregét vetették be, hogy az ideológiai háború céljait megvalósítsák. Elég ha megemlítjük, hogy az Egyesült Államok jelenleg ideológiai diverzióra százszor annyit

költ, mint annak idején a hitleri Németország. A tőkésországok 30-nál több rádióállomása naponta több mint 200 hullámhosszon sugározza adásait a Szovjetunióba az ország sok nyelvén, mocskolva életformánkat, rágalmakat szórva a kommunista pártra és a szovjethatalomra, igazságnak tüntetve fel azt, ami hazugság és megtévesztés.

A szocialista országok ellen folyó ideológiai háborúnak számos nézőpontja van. Ide tartoznak azok a törekvések is, amelyek célja, hogy lejárassák a szocializmus eszméit a dolgozók szemében, továbbá hogy torz képet adjanak a Szovjetunió és más szocialista országok kül- és belpolitikájáról, a Varsói Szerződés államai közti viszony lényegéről, gyengítsék a szerződésben részt vevő államok közti eszmei és szövetségesi kapcsolatokat, elaltassák a dolgozók politikai éberségét, megzavarják tisztánlátásukat. Az imperializmus által szervezett diverzió egyik iránya a szovjet állam, az SZKP és a szovjet fegyveres erők történetének meghamisítása, általában a történelemhamisítás, különösen pedig a második világháború történetének meghamisítása.

A második világháború mély nyomokat hagyott maga után. Az emberiség történetében ez volt a legnagyobb kiterjedésű és a legmélyebb következményekkel járó háború. Hat évig tartott, 1,7 milliárd lakossággal rendelkező 61 állam vett részt benne. A háború éveiben 110 millió férfi és nő állt fegyverben. A legnagyobb országoknak majdnem az egész ipara és mezőgazdasága a háború szolgálatában állt. Egyedül négy állam – az Egyesült Államok, Németország, Anglia és a Szovjetunió – csaknem 290 000 harckocsit, 650 000 repülőgépet, 1 millió tüzérségi löveget, mintegy 5 millió géppuskát, 53 millió puskát és géppisztolyt gyártott.

Ez a háború, amelyet az imperializmus szült és robbantott ki, példátlan szenvedést zúdított a népekre, s több mint 50 millió ember pusztult el benne. Az anyagi kár csak csillagászati számokkal fejezhető ki.[1] És természetes, hogy azok, akik részt vettek a háborúban és túlélték, valamint az új nemzedék felteszi a kérdést: ki robbantotta ki a háborút és kinek a kedvéért? Hogyan és hol kovácsolódott ki a győzelem a békeszerető népek legveszélyesebb ellensége, a fasizmus ellen életre-halálra menő összecsapásban? Kinek kö-

szönheti az emberiség, hogy megmenekült a hitleri rabság veszélyétől? Milyen tanulságokat kell levonniuk a népeknek, és mit kell tenniük annak érdekében, hogy megakadályozzák a pusztító világháború megismétlődését?

A burzsoá ideológia már sok év óta készíti a válaszait; a kommunistaellenesség szellemében meghamisítja a hadtörténelmet, és igyekszik megdolgozni a köztudatot a Varsói Szerződés államai elleni háború előkészítése érdekében. Az imperializmus ideológusai az utóbbi években jelentősen fokozták tevékenységüket a hadtörténelem frontján. Nagy támadó hullám tanúi vagyunk, amelynek fegyvere és propagandaeszköze a hadtörténelem. Csak az utóbbi három évben az Egyesült Államokban, Angliában és a Német Szövetségi Köztársaságban több mint 100 új, hadtörténeti tárgyú könyv jelent meg. Mi az oka a burzsoá történészek e nagy aktivitásának?

E kérdésre a választ az imperializmus ideológusainak törekvéseiben kell keresnünk, akik semlegesíteni próbálják annak a ténynek a hatását, hogy a szocialista országok történészei és a haladó nyugati írók egyre teljesebben vázolják fel a második világháború valódi képét. E háború sok tanulsága, évtizedeket átugorva, politikai korlátokon és államhatárokon átgázolva eljutott a tőkés világ legtávolabbi zugaiba is.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a burzsoá kutatóknak is feladatuk az elmúlt háború tapasztalatainak alaposabb tanulmányozása s általánosítása. H. Pattison dandártábornoknak, az USA-hadsereg hadtörténeti szolgálata főnökének megállapítása szerint ezek a tapasztalatok lehetővé teszik, hogy haditerveket, doktrínákat és a harci tevékenység új, hatékony módszereit dolgozzák ki.

A második világháborúval foglalkozó burzsoá történetírás harmincéves. Ezalatt nagy változások mentek végbe benne.

A háború éveiben, amikor az Egyesült Államok, Anglia és a harcoló Franciaország a Szovjetunióval együtt küzdött a fasiszta Németország ellen, ezeknek az országoknak a történészei a második világháború eseményeit többé-kevésbe objektívan szemlélték. A nyugati politikai és katonai vezetők meglehetősen józanul ítélték meg a szovjet államot és azt, hogy mivel járult hozzá a német fasiszta hadsereg szétzúzásához. Ismeretes, például, hogy F. D. Roosevelt, az

Egyesült Államok elnöke, W. Churchill, Nagy-Britannia miniszterelnöke és de Gaulle, a harcoló Franciaország Nemzeti Bizottságának elnöke elismerően nyilatkozott a szovjet hadsereg kiváló harci tulajdonságairól és a szovjetország katonáinak a hősiességéről. Az amerikai, angol és francia történészek abban az időben bírálták a náci klikket és általában az egész harmadik birodalmat.

A háború után más szelek kezdtek fújdogálni. Az imperializmus megkezdte az új világháború előkészítését, és a társadalomtudományok minden szférájában fokozta az ideológiai támadást. A burzsoá történészek hozzáláttak az elmúlt háború történetének revíziójához. A hamisítók osztagának élvonalában a reakciós amerikai történészek haladtak, akik uralkodó helyzetre tartottak igényt a nyugati országok történetírásában. Az utóbbi években a burzsoá könyvpiacra kidobott ideológiai termékek között találhatunk olyan több kötetes kiadványokat, mint az angolok hivatalos hatkötetes munkája, „A második világháború története", továbbá T. Dupuy amerikai katonai szakíró 16 kötetes műve. „A második világháború hadtörténete". Feltűnő, hogy egész sor könyv jelent meg a szovjet hadseregről: E. Ziemkétől, „Sztálingrádtól Berlinig", M. Mackintochtól „A szovjet fegyveres erők története", R. Garthofftól „A szovjet katonapolitika" stb.[2] Ismert hadtörténészektől, A. Clarktól, J. Sellbytől, C. Ryantól, T. Higginstől és másoktól szintén jelentek meg történelmi tanulmányok.[3]

Bevetették a burzsoá propaganda „nagyágyúit": H. Baldwint, C. Sulzbergert és másokat.[4] „Fiatalabb" szerzők könyvei mellett volt politikusok és tábornokok emlékiratai is megjelennek.

Ma a burzsoá hadtörténelmi könyvtárakban a több kötetes hivatalos „akadémiai" művek mellett a „népszerű" könyvecskék is ott sorakoznak. Ez utóbbiak sok tekintetben figyelemre méltók. Rendszerint tetszetős kiállításúak. Így C. Sulzberger nemrég megjelent művében, „A második világháború történeté"-ben 720 fényképet találunk, köztük 72 színes képet. Ezek úgy vannak kiválogatva, hogy szemléltetően, szöveg nélkül beleplántálják az olvasóba azt a gondolatot, hogy az Egyesült Államok hadseregének döntő szerepe volt a második világháború kimenetelében. T. Dupuy amerikai

hadtörténész széles olvasóközönségnek, elsősorban fiataloknak írta könyveit, s azok zsebkönyv alakban jelentek meg.

A. Taylor könyvet írt a második világháború keletkezéséről.[5] Palme Dutt, a neves angol kommunista történész ezt a könyvet merőben hibás műnek nevezi, amely nem beszél a hősökről, a gonosztevőkről, és még csak meg sem említi a nácik áldozatait.[6] Ily módon Taylor az elfogulatlanság látszatát kelti, osztályálláspontját személyes objektivitással álcázza. A második világháborúval foglalkozó burzsoá történelmi művek általában velejükig reakciósak. A célt különböző módszerekkel érik el, érvelésük és az olvasóra gyakorolt hatásuk nem egyforma. Különféle csoportok és irányzatok fedezhetők fel köztük.

A történelmi művek eltérő jellege annak következménye, hogy maga a burzsoázia sem egynemű. Az imperialista országok uralkodó körein belül ellentétek vannak, és ezek egyre jobban kiéleződnek a legharciasabb csoportosulások és azok között, akik számolva a szocialista országok erejének növekedésével, hajlamosak a nemzetközi problémák reálisabb szemléletére. Ámde minden burzsoá szerző saját osztálya érdekében cselekszik: az egyik taktikai manőverezéssel, a másik pedig a durva hamisítás módszereivel. Ezek között nincsenek állandó határok. A közlekedő edények elve érvényesül náluk. H. Peacock angol történész, a Németország vereségét előidéző hadászati tényezők közül kihagyta a Szovjetuniót.[7] Két év múlva kénytelen volt elismerni, hogy „végső soron Oroszországnak volt fő szerepe Hitler vereségében".[8] A. Werth éppen ellenkezőleg cselekedett. „Oroszország nagy háborúja" című könyvében elismerően nyilatkozott a szovjet emberekről, majd egy másik, 1969-ben New Yorkban megjelent könyvében rágalmazta őket.

A burzsoá történetírásban a konzervatív vagy nyíltan reakciós, és viszonylag vagy feltételesen mérsékelt irányzatok vannak túlsúlyban. Mindkét irányzat a monopoltőkés burzsoázia érdekeit tükrözi.

A nyíltan reakciós irányzat mérhetetlenül távol áll a tudományos történetszemlélettől. Legismertebb képviselői: az Egyesült Államokban E. Ziemke, H. Baldwin, C. Sulzberger, T. Dupuy és R. Garthoff; Angliában – A. Clark, M. Mackintoch, a Német Szövet-

ségi Köztársaságban W. Görliz, W. Hubach, Franciaországban G. Mordal és mások – a monopoltőkés burzsoázia legreakciósabb és legharciasabb köreinek az érdekeit fejezik ki.

Ezek afféle „ultrák" a hadtörténelemben. Nem kertelnek, durván és cinikusan meghamisítják a történelmet. Módszerük egyszerű: a fehérre azt mondják, hogy fekete és fordítva.

A másik, viszonylag mérsékelt irányzatot nyugaton gyakran „új iskolának" nevezik (az Egyesült Államokban, például, T. Higgins, Angliában J. Selby, a Német Szövetségi Köztársaságban G. Jacobsen, A. Hillgruber, Franciaországban A. Michel).

Ezek néha bírálják a nyugati hatalmak második világháborús politikájának és stratégiájának egyes tételeit, az akkori idők konkrét burzsoá politikusait, nyíltan vagy hallgatólagosan elhatárolják magukat egyes „régi" verziótól és hamisítástól, amelyekkel az ötvenes évek elején hozakodtak elő a megvert német tábornokok és a „régi iskola" történészei, és néha reális beismeréseket is tesznek. Az ilyen szerzők könyveiben még azzal is találkozhatunk, hogy elismerik a szovjet fegyveres erők bizonyos érdemeit a hitleri Wehrmacht leverésében. Ezek a szerzők kiterjedtebb bizonyító anyaggal mélyebben próbálnak behatolni a fasiszta Németország vereségét előidéző fő okok lényegébe, józanabbul értékelik a szovjet hadsereget és a szovjet hadművészetet, hogy pontosabban tájékoztathassák a NATO politikai és katonai vezetőit a második világháború tanulságairól és a belőlük levonható következtetésekről.

Nem tagadhatjuk, hogy ezeknek a szerzőknek a könyvei bizonyos mértékig elősegítik az események megismerését. De a legfőbb dologban – a háború okainak és a szovjet fegyveres erők által aratott győzelmek jelentőségének tisztázásában – szintén távol állnak az igazi történettudománytól. Általános politikai céljuk világos: a múlt rehabilitálása az imperializmus mai agresszív terveinek biztosítása érdekében, az elmúlt háború történetének revíziója az új háború előkészítésével kapcsolatos feladatokkal, a „rugalmas reagálás" doktrínájával összhangban.

A hamisítás durva módszerei helyébe új, finomabb és álcázott módszerek léptek. Az úgynevezett „új történelmi iskola" célját ille-

tően teljesen szolidáris a „régi iskolával", csupán tevékenységének formáján változtatott.

A reakciós burzsoá történészek e két irányzatra való felosztása, természetesen, csak feltételes. A mérsékelt irányzat bármely képviselője egyes problémák értékelésével kapcsolatban rugalmasabb álláspontot foglalhat el, más esetekben pedig konokul tagadhatja a vitathatatlan igazságot. A burzsoá történészeknek ilyen a természetük, nézeteiket pedig legtöbbször konjunkturális megfontolás, valamelyik uralkodó monopoltőkés csoport igényei határozzák meg.

Lenin rámutatott azokra az okokra, amelyek arra kényszerítik az imperializmust, hogy ne törődjék az objektív igazsággal, hogy tisztára mossa saját agresszív mivoltát és befeketítse a szocializmust: „Amikor a burzsoáziának a munkásokra gyakorolt eszmei befolyása gyengül, meginog, veszít erejéből, a burzsoázia *mindig és mindenütt* a légkétségbeesettebb hazudozáshoz és rágalomhoz folyamodott, és ezt fogja tenni a jövőben is."

Mennyire időszerű ma is ez a megállapítás! Az új támadás, amelyet az imperializmus ideológusai a hadtörténelem területén indítottak, e lenini gondolat vitathatatlan bizonyítéka.

André Maurois, a neves francia író, aki burzsoá szerzőktől származó számos hadtörténeti művet olvasott el, arra az érdekes megállapításra jutott, hogy „az igazság csak a harcmezőn meztelen; másnap már eltakarják".

A különböző irányzatok és műfajok ellenére az Egyesült Államok és más tőkésországok mai reakciós hadtörténeti irodalmára általánosan jellemző ismérv, hogy a kommunistaellenesség szelleme hatja át, tele van szovjetellenes koholmányokkal, hamisításokkal. Emellett az ideológiai harc éle a második világháború fő tanulságai, a szovjet hadsereg világtörténelmi érdemei és győzelmei ellen irányul.

Napjainkban a NATO-országok történelmi arcvonalán az ideológiai erők bizonyos átcsoportosulásának vagyunk tanúi. Az amerikai történészek vezető szerepe mellett a burzsoá történetírás igyekszik eszmeileg és szervezetileg egyesülni. „Új" formákat, „új" megközelítési módokat keres, „új" verziókat teremt, új „népszerű" könyvecskék kiadására állt rá, és mindenféle egyéb fogáshoz és módszer-

hez folyamodik annak érdekében, hogy a tőkésországok minél nagyobb számú olvasóját befolyása alá vonja, és terjessze verzióit a szocialista országokban. Emellett az imperializmus ideológiai arcvonalának erői továbbra is a kommunistaellenesség, a szovjetellenesség zászlaja alatt sorakoznak fel. Mindez elsősorban arról tanúskodik, hogy a burzsoá történetírás, mint az egész burzsoá ideológia is, válságban van, s ez a válság a szocializmus vonzóereje folytán elmélyül.[10] Erősítik ezt a folyamatot a szovjet történészeknek, a többi szocialista ország történészeinek és a tőkésországok sok haladó szerzőjének kutatásai, akiknek művei az olvasók széles köreihez eljutnak, s akik elmondják, hogy mi az igazság a háború körül, és milyen tanulságokat kell levonni belőle.

Az ideológiai harcban a béke és a haladás erőié a győzelem. „... a mi nézeteinket maga a történelem igazolja, lépten-nyomon igazolja a való élet."[11]

Különösen feltűnő a reakciós burzsoá történészeknek az a törekvése, hogy a hadtörténelmet az Egyesült Államok és más NATO-országok militarizmusa által támasztott konjunktúraigénynek és kijelölt ideológiai feladatoknak megfelelően „alakítsák át". Ugyanakkor feltétlenül észre kell vennünk, hogy az anyag tárgyalásának módja és formája nem egy burzsoá szerző művében rugalmasabbá, kifinomultabbá és simábbá vált, a felforgató gondolatok pedig ékesebb köntösben jelennek meg.

*

A burzsoá történetírás egyik fő feladata abban áll, hogy mentesítse azokat a legnagyobb monopóliumokat a második világháború kitörése miatti felelősségtől, amelyek megszabták a kormányok és az államférfiak imperialista politikájának tartalmát, és irányították ezt a politikát. Ezért a legkörmönfontabb hamisítási módszereket alkalmazzák, hogy az emberek ne ismerhessék meg azokat a tényeket, amelyek az imperializmusnak a második világháború kitörésével kapcsolatos felelősségére mutatnak, hogy igazolják a nyugati hatalmak uralkodó köreinek müncheni politikáját, a bűnt egyedül Hitlerre, sőt a szovjet kormányra hárítsák.

J. Butler angol történész a háború kirobbantásáért egyedül Hitlert és a náci rendszert okolja,[12] elhallgatva azt, hogy ebben a bűnben bizonyos mértékig Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok akkori kormánya is részes. Egy másik angol történész, H. Trevor-Roper, a háborúért általában egyedül Hitlert tartja bűnösnek: „Ő tervezte el, készítette elő, ő választotta meg a kezdés pillanatát . . ."[13]

C. Sulzberger amerikai történész a következőképpen vázolja fel a háború előtti helyzetet: „Németország és Oroszország harcolt a vezetésért"; Franciaország „a Maginot-vonal mögé bújt", Londonban „homály és zavartság uralkodott", az Egyesült Államok „saját belső problémáival volt elfoglalva . . . nem érdekelték Európa ügyei".

Ennek a hamisításnak az a célja, hogy fehérre mossa Anglia és Franciaország akkori kormányát, amelyek megkötötték az áruló müncheni alkut. Minden módon segítették Hitlert a fegyverkezésben, s a fasiszta Németországot a „kommunizmus elleni bástyának" tekintették. Az Egyesült Államok monopoltőkés körei szintén „nem voltak közömbösek Európa ügyei iránt", sőt, ellenkezőleg, aktívan segítették a német hadiipari komplexum helyreállítását és kibővítését, s Németországot a kommunistaellenesség arzenáljává változtatták. Az amerikai kormány a kulisszák mögött elősegítette a müncheni egyezmény megkötését, nem akadályozta meg Hitlert rabló terveinek kidolgozásában és végrehajtásában. Csak a Szovjetunió nem akart háborút és harcolt aktívan a háború elhárításáért. Egyedül ő tett lépéseket annak érdekében, hogy megfékezze a fasiszta agresszorokat és megszervezze kollektív visszaverésüket.

A polgári történelmi művekben olykor találunk bíráló megjegyzéseket a nyugati hatalmak államférfiainak tevékenységét illetően. A szerzők azonban nem azért bírálják őket, mert lemondtak a kollektív biztonság politikájáról, hanem azért, mert megengedték a háború kitörését Németország és a nyugati hatalmak között. A bírálat nem a politika tartalmának, hanem a megvalósítás módszereinek szól.

Van egy olyan koncepció is, mely szerint a második világháború kitöréséért mindenki felelős. Így Jacobsen nyugatnémet történész, nem tagadva Németország bűnösségét, azokkal is egyetért, akik

Angliát és Franciaországot is bűnösnek tartják, s ezen túlmenően azt állítja, hogy „részben a Szovjetunió is vétkes".[14] A közös felelősség koncepciójával találkozunk M. Gallagher amerikai történésznek „A második világháború szovjet története" című művében is.

Mint ismeretes, 1939 augusztusában a nyugati hatalmak és a Szovjetunió között tárgyalások folytak egy katonai egyezmény megkötéséről, amelynek az lett volna a célja, hogy gátat emeljenek a hitleri agresszióval szemben. Ezek a tárgyalások megszakadtak, de Gallagher állítása szerint „ebben mindenki bűnös".[15] Gallagher így próbálja elhárítani a felelősséget a tárgyalások meghiúsulásáért Anglia és Franciaország akkori kormányáról. Ezzel szemben a szovjet, angol és francia katonai misszió 1939. augusztusi moszkvai tárgyalására vonatkozó okmányok, amelyek a „Mezsdunarodnaja zsizny" című folyóirat 1959. évi 2. és 3. számában jelentek meg, megállapítják, hogy az angol–francia–szovjet tárgyalások kizárólag az angol és a francia uralkodó körök hibájából hiúsultak meg.

Éppen a nyugati hatalmak hiúsították meg a Szovjetuniónak a kollektív biztonság megteremtésére irányuló minden kísérletét, arra spekulálva, hogy majd sikerül Németországot és a Szovjetuniót egymásnak ugratni, ők pedig majd a távolból szemlélik őket.

A burzsoá történészek azt a feladatot kapták, hogy a tőkésországok népeit ideológiailag előkészítsék a Szovjetunió elleni újabb háborúra, meggyőzzék őket a szovjet fegyveres erők „gyengeségéről", és arról, hogy megvan a lehetőség a Varsói Szerződést aláíró szocialista országok legyőzésére. Ezt a célt szolgálja annak a világtörténelmi jelentőségű szerepnek a meghamisítása is, amelyet a Szovjetunió játszott a fasiszta Németország szétzúzásában.

A háború alatt a Egyesült Államok és Anglia vezetői elismerték, hogy a Szovjetuniónak döntő szerepe volt a hitleri Németország felett aratott győzelemben. Churchill Sztálinhoz intézett 1944. szeptember 27-i személyes üzenetében arról írt, hogy az orosz hadsereg törte össze a német hadigépezetet. Roosevelt hasonló megállapításai szintén közismertek. Ma az imperialista propaganda igyekszik mindenképpen kisebbíteni a szovjet fegyveres erőknek az egész emberiséget érintő érdemeit, kitörölni a népek tudatából a felszabadító hadsereg iránti hála és tisztelet érzését.

G. Smith amerikai történész „Az amerikai diplomácia az 1941–1945. évi második világháború alatt" című könyvében bírálja Roosevelt, amiért túlbecsülte Oroszországot és annak részvételét a háborúban.[16] O. Bradley amerikai tábornok még cinikusabban járt el. Emlékirataiban azt írja, hogy a szovjet hősiesség „a háborús idők legendája . . ."[17]

A szovjet hadsereg győzelmeinek elhallgatása arra való, hogy kitöröljék a népek emlékezetéből azt a tényt, hogy a Szovjetuniónak döntő szerepe volt a fasiszta Németország szétzúzásában és a leigázott európai népeknek a hitleri zsarnokság alóli felszabadításában.

Nyugaton van egy olyan vélemény, amely szerint a Hitler-ellenes koalíció minden fő részvevőjének egyenlő szerepe volt a fasiszta Németország szétzúzásában. M. Matloff amerikai történész, például közös nevezőre hozza a szövetségesek afrikai és guadalcanali győzelmeit a szovjet hadseregnek a Volga partján aratott győzelmével.[18] Hasonlóan járt el P. Young angol történész is, csupán azzal a különbséggel, hogy Guadalcanal szigetet, ahol nem voltak angol csapatok, az angol–amerikai csapatok algériai és marokkói partraszállásával helyettesítette, amelyet Eisenhower amerikai tábornok parancsnoksága alatt hajtottak végre. Azt írja, hogy „a gyökeres fordulat 1942 novemberének ama napjaiban történt, amikor Montgomery győztesként került ki az el-alameini csatából, amikor Eisenhower csapataival partra szállt Afrikában, amikor az oroszok a történelmi jelentőségű védelem után a Volga partján bekerítették a németeket".[19]

A már említett Trevere Dupuy úgy adja elő a második világháború történetét, hogy az olvasóban olyan benyomás alakul ki, mintha a háború sorsa elsősorban az amerikai–angol csapatok harci tevékenységétől függött volna. Az első kötetben a sztálingrádi csatát jelentőség tekintetében a 8. angol hadsereg el-alameini támadása mögé sorolja.[20] A második kötetben a szovjet hadsereg 1944. évi téli és nyári hadműveleteinek mindössze másfél oldalt szentel. Egy szóval sem emlékezik meg a szovjet katonák hősiességéről és állhatatosságáról. A hitlerista tábornokokat illetően viszont nem fukarkodik a dicsé-

rettel. Szerinte a német fasiszta csapatok vereségének fő oka az, hogy Hitler tehetségtelen hadvezér volt.

Hasonlóan jár el E. Ziemke, aki a Sztálingrádnál és Kurszknál megvert Manstein hitlerista tábornokot dicséri „katonai tehetségéért".[21] Ziemke leplezetlen lelkesedéssel ír a német fasiszta csapatok tevékenységéről, és vereségüket Hitler hibáival magyarázza, aki állítólag nem vette figyelembe a magas rangú hivatásos katonák véleményét. Ziemke egész könyvén az a gondolat vonul végig, hogy a Németország felett aratott szovjet győzelem „csupán a második világháború szerencsés fejlődése" volt, s ezen azt érti, hogy győzelmeink véletlenek voltak. Az amerikai történeti irodalomban ez új motívum, amely a Német Szövetségi Köztársaság reakciós történészeitől származik.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a háború történetének meghamisítása elsősorban az amerikai uralkodó körök politikáját hivatott igazolni, akik veszélyes szövetségre léptek a harcias militaristákkal.

Amikor Matloff, Young, Selby és más burzsoá történészek a háború fordulópontjairól beszélnek, rendszerint elkerülik azoknak az erőknek az összehasonlítását, amelyek a Szovjetunió, valamint az Egyesült Államok és Anglia részéről a második világháború arcvonalain harcoltak. Ez érthető is: 4,5 német és 10 olasz hadosztály – Észak-Afrikában és 197 német, továbbá 11,5 olasz hadosztály a szovjet–német arcvonalon – ez volt az erőviszony 1942. november 1-én. Ebből az összehasonlításból természetes következtetésként adódik, hogy az észak-afrikai hadjáratnak igen szerény jelentősége volt a második világháború menete és kimenetele szempontjából. A Csendes-óceánnak a japán anyaországtól sok ezer kilométerre fekvő térségein folyó harcok kis méretűek voltak. Guadalcanal szigetén, például, 1942 augusztusában mindössze 1,5 amerikai gyaloghadosztály szállt partra.

A második világháborúban a fasiszta agresszorok elleni harcban a fordulópontok a moszkvai, a volgai és a kurszki csaták voltak. A németek Moszkva alatti veresége a háború gyökeres fordulatának a kezdete volt, s utána a szovjet nép a kommunista párt vezetésével 1942–1943-ban megfordította a háború menetét.

Az utóbbi években a burzsoá történelmi művek azt a koncepciót

részesítik előnyben, amely szerint a második világháborúban az amerikai és az angol fegyveres erőknek volt döntő szerepük, ők döntötték el, úgymond, a második világháború kimenetelét. Pattison ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Nem érthetünk egyet azzal, hogy, amint az oroszok állítják, a második világháborúban a Vörös Hadsereg volt a győzelem fő építésze."[22] Magát a „fő építész" koncepciót különböző módon sugalmazzák az olvasóknak. Így a „Fontos döntések"[23] című könyv szerzői a katonai és politikai vezetők egész sor döntését közlik, amelyek állítólag eldöntötték a háború kimenetelét és „irányították a történelem gyors folyását". A könyvben egyetlen fejezet sincs a szovjet–német arcvonalról. Minden fejezet az északafrikai, olaszországi, nyugat-európai és csendes-óceáni hadműveletekkel foglalkozik.

A monopoltőkés burzsoázia szolgálatában álló szerzők többsége azzal próbálja az Egyesült Államok és Anglia döntő részvételének a benyomását kelteni, hogy könyveikben a nyugati ütközetekről írnak, „megfeledkezve" a szovjet–német arcvonal csatáiról. H. Baldwin például „Vesztett és nyert csaták" című könyvében a második világháború fontos csatái közé csak egy olyan csatát sorolt, amely a szovjet–német arcvonalon játszódott le – a sztálingrádi csatát. Egyébként ezt is olyan eseménynek tartja, amelynek csak a szovjet–német arcvonal szempontjából volt jelentősége. Már a fejezet címe is elárulja a tendenciózus beállítottságot: „Sztálingrád – a háborúnak nem fordulópontja." R. Athean, aki az amerikai fegyveres erők támadó hadműveleteiről azt írja, hogy az egész háború kimenetelét eldöntötték, még csak nem is említi a moszkvai és a sztálingrádi csatát.[24]

A második világháború hadászati problémáival foglalkozó sok burzsoá történész bonyolult és zavaros képet fest a hadászati tervezésről, hogy ezzel olyan benyomást keltsen, mintha az Egyesült Államok és Anglia az európai háború minél gyorsabb befejezésére törekedett volna. Így a második világháború történetével foglalkozó hivatalos kiadványokban sok szó esik a hangzatos fedőnevet viselő mindenféle haditervekről. Matloff és Snell amerikai hadtörténészek 1941–1942-re vonatkozóan 22 hadművelet tervét gyűjtik össze. J. Butler angol történész 1940–1941-ből 32 hadművelet tervét írja

940.55/36
STUDIUM GENERALE
Zuglói Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.

le, társszerzőjével, J. Guayerrel együtt pedig az 1941–1942. évekből 38 hadműveletet ismertet.[25] Az amerikai kiadók szándéka szerint a nagy számok majd elragadják az olvasók képzeletét, és túlzott fogalmat alkotnak az amerikai–angol parancsnokság háborús erőfeszítéseiről.

A legújabb amerikai és angol hadtörténeti művekben a szerzők aprólékosan ismertetik a részleteket, tényeket, vitákat és külső ellentéteket, gondosan leírják a tervezési folyamatot, de kerülik az általánosításokat és következtetéseket, annak az elemzését, hogy milyen belső okok folytán hiúsult meg az aktív tevékenység a fő hadászati irányban – közvetlenül Németország ellen. J. Butler, például azt írja, hogy „a Németország elleni hadműveletek mindig központi helyet foglaltak el az angol–amerikai tervekben."[26] Ha csupán a tervezést vesszük figyelembe, valóban, az Egyesült Államok és Anglia vezetői 1942–1943-ban a La Manche csatornán való átkelés hadászati terveinek különböző változatait dolgozták ki. Ámde a dolog lényege az, hogy ezek a tervek csak kiképzési tervek maradtak. Sokat közülük, így az elgondolás szempontjából legfontosabbakat, a „Round-up"-ot és a „Sledgehammer"-t, a csatornán való átkelés és invázió 1942–1943. évi tervét nem a végrehajtás, hanem a történelem számára készítették.

J. Butler abban a könyvében, amelynek angol kiadása 1964-ben jelent meg, arról próbálja meggyőzni olvasóit, hogy a Németország elleni hadműveleteket nemcsak megtervezték, hanem 1942-ben végre is hajtották. Ennek igazolása végett hivatkozik az angol–amerikai csapatok északnyugat–afrikai partraszállására, amelynek oka az volt, hogy „Roosevelt és Churchill 1942-ben hadműveleteket szándékozott indítani Németország ellen . . ."[27] De 16 évvel „A második világháború története" e hivatalos angol történeti mű megjelenése előtt J. Fuller megcáfolhatatlan tények alapján bebizonyította, hogy amikor az Egyesült Államok és Anglia csapatai patra szálltak, „a tengelyhatalmaknak nem voltak csapatai sem Marokkóban, sem Algériában, sem Tuniszban . . ."[28] Ezért az angol hivatalos történészeknek semmi alapjuk sincs arra, hogy korrigálják a történelmet.

A hitlerista klikk a világuralom legnagyobb akadályának a Szovjetuniót tekintette. Ezért a szovjet–német arcvonalon harcoltak a hit-

lerista hadigépezet fő erői. „Hitler – ismeri be C. Sulzberger – a történelem legerősebb hadseregét vetette be Oroszország ellen."[29] Ámde a burzsoá történészek a legjobb esetben sem mennek ennél tovább. Műveikben hiába keresünk konkrét összehasonlító számokat, amelyek alapján megállapíthatnánk az arcvonalak valódi szerepét és azt, hogy a Hitler-ellenes koalíció tagjai mivel járultak hozzá a fasiszta Németország legyőzéséhez.

A német fasiszta hadsereg főerőit nemcsak a háború elején vetették be a Szovjetunió ellen. Az egész háború alatt a Wehrmacht szárazföldi csapatainak zöme a Vörös Hadsereg ellen harcolt. Íme a vitathatatlan tények.

Időpont	A német fasiszta hadosztályok száma	A szovjet–német arcvonalon levő ho-k száma	Százalékarány	A más arcvonalakon (Észak-Afrikában, Olaszországban és Nyugat-Európában) levő ho-k száma	Százalékarány
A háború elejétől 1944. január 1-ig	217,5–318	153–201	70,3–63,2	22–19,5	0,9–6,2
1944. június 1.	326,5	181,5	55,6	81,5	25
1945. január 1.	314,5	179	57	107	34

A táblázatból kitűnik, hogy a háború legnehezebb évei alatt a fasiszta Németország hadosztályainak kétharmada, mégpedig a legválogatottabb hadosztályok a szovjet–német arcvonalon harcoltak. A háború végéig a legjobb német fasiszta hadosztályokat a szovjet–német arcvonalra irányították.

A Vörös Hadsereg felőrölte a fasiszta Németország szárazföldi csapatainak zömét – 506,5 hadosztályt, s ezenkívül 100 csatlós hadosztályt. Az angol–amerikai szövetségesek Észak-Afrikában, Olaszországban és Nyugat-Európában legfeljebb 176 hadosztályt zúztak szét. Az összesen 13,6 millió fő veszteségből a hitleristák a szovjet–német arcvonalon 10 millió embert vesztettek. A német fa-

siszta légierő a második világháború alatt veszteségeinek több mint felét a szovjet–német arcvonalon szenvedte.

Vitathatatlan, hogy Nyugat-Európában 1944-ben az amerikai–angol csapatok jelentős számú német fasiszta hadosztályt kötöttek le. Volt bizonyos jelentősége az anyagi segítségnek és annak, hogy, Alan Clark angol történész megállapítása szerint, az amerikai–angol-csapatok „az ellenség erejének bizonyos részét"[30] szétzúzták. Ámde „ennek a hozzájárulásnak korántsem volt döntő jelentősége".[31] A történelmi igazság az, hogy a szovjet nép és hős hadserege viselte a háború fő terhét, és döntő szerepet játszott a hitleri Németország legyőzésében – állapítják meg az SZKP Központi Bizottságának a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából kiadott tézisei.

*

A Német Szövetségi Köztársaságban a második világháború történetével foglalkozó művek jó részét szintén egyre inkább az agresszív monopolista körök érdekeinek rendelik alá. A nyugatnémet történészek többsége a reakciós irányzathoz tartozik és a múlt események értékelését igyekszik hozzáigazítani a bonni revansisták mai követeléseihez, akik a NATO-ban szívósan vezető szerepre törnek.

A Német Szövetségi Köztársaságban a második világháború történeti meghamisításának két fontos irányát észlelhetjük: először, a történészek egy része arról próbálja meggyőzni a németeket, hogy Németország veresége „véletlen", hogy ily módon helyreállítsák a Wehrmacht „becsületét", másodszor Hitlert igyekeznek különválasztani a német fasiszta tábornoki kartól, hogy ezzel rehabilitálják a német vezérkart.

A vereség véletlenszerűségének tézise nem új. Az első világháború után ugyanezt a felfogást hirdette Hoffmann császári tábornok, „Az elmulasztott lehetőségek" című könyvében. Az ő útját járta Manstein hitlerista tábornok is, aki 1955-ben „Elvesztett győzelmek" címmel írt könyvet.

Amikor Manstein és más hitlerista tábornokok a múlt háború „elmulasztott lehetőségeiről" beszélnek, igyekeznek hidat verni a „jövő

lehetőségeihez". Az ilyesfajta eszmefuttatások célja nyilvánvaló: meggyőzni a nyugatnémeteket arról, hogy „a háborút nem a Szovjetunió nyerte meg, hanem Hitler vesztette el"; hogy a múlt háborúban megvolt a lehetőség a szocializmus szétzúzására, ez azonban a Hitler által elkövetett hibák miatt nem következett be; beleplántálni a németekbe azt a gondolatot, hogy ez a lehetőség a jövőre vonatkozóan fennáll, ha a háború előkészítésében és a hadviselésben nem követnek majd el hibákat.

A háború utáni években a nyugatnémet polgári történetírásban általában a volt hitlerista tábornokok maradtak hangadók. Meg kell jegyeznünk, hogy emlékirataik és tanulmányaik általában nem egyebek a német szoldateszka durva apológiájánál.

Az utóbbi években a második világháborúval foglalkozó nyugatnémet reakciós történetírásban új irányzatok tűntek fel, amelyek a legvilágosabban Jacobsen, Meyer-Welker, Rover, Krausnik, Hümmelchen, Hillgruber, Klee, Hubach, Forstmeier és mások műveiben jelentkeznek. Ezek a szerzők jónak látják lemondani azokról a módszerekről, amelyeket a tábornoki egyenruhát viselő történelemhamisítók alkalmaztak, különösen akkor, amikor annak az okát próbálják megmagyarázni, hogy miért szenvedett a német imperializmus vereséget a második világháborúban. Azok az ósdi legendák, amelyek szerint Németország vereségéért egyedül Hitler okolható, aki katonai téren dilettáns volt, továbbá a „Sár-tábornok" és a „Téltábornok" meséje, már nem talál hitelre a Német Szövetségi Köztársaság lakossága körében. Ezért Nyugat-Németország reakciós körei a hadtörténelem terén új embereket léptetnek színre.

A „régi iskola" kutatóitól eltérően Jacobsen és társai messzemenően felhasználják a dokumentumokat, és ezzel próbálják a következtetéseik és értékeléseik objektív voltának látszatát kelteni.

Az „új iskola" történészei, hogy bizalmat ébresszenek munkáik iránt, kijelentik: teljesen függetlenek a bonni állam vezető köreinek a politikájától. Forstmeier, például, arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy „a nyugati történészt a szakmai etika arra kötelezi, hogy mindenfajta politikai nyomástól óvja a történettudomány sérthetetlenségét . . ."[32] Ez azonban korántsincs így. A nyugatnémet hadtörténetírást a Szövetségi Köztársaság legnagyobb monopóliumai

rejtett csatornákon keresztül ösztönzik a nekik szükséges művek megírására és megjelentetésére.

Az „új iskola" tagjai a Szövetségi Köztársaság katonai vezetőinek teljes bizalmát élvezik. Jacobsen, például, a Bundeswehr parancsnoki iskoláján teljesített szolgálatot. Hubachban pedig annyira megbízik a Bundeswehr, hogy 1962-ben ama kiváltságos személyek között volt, akik részt vehettek a NATO hadgyakorlatain. Forstmeiernek a kubáni hídfő kiürítéséről szóló könyvét a hadtudományi társaság adta ki, amely szintén szoros kapcsolatban áll a Szövetségi Köztársaság honvédelmi minisztériumának hadtörténelmi csoportfőnökségével.

1967 elején a nyugatnémet televízióban bemutattak egy rágalmazó filmet, amelynek címe: „A Reichstag felgyújtóinak pere". Helmut Krausnik, a müncheni legújabbkori történeti intézet igazgatója védelmébe vette azokat a hamisítókat, akik a filmet készítették, megpróbálva bebizonyítani, hogy a nácik nem vettek részt a Reichstag felgyújtásában. Mint kiderült, ez nem volt véletlen: az „új iskola" történésze, Krausnik 1932 januárjától kezdve a náci párt tagja volt.[33]

Az „új iskolához" tartozó történészek koncepciói kettős jellegűek. Jacobsen, például, a vereségért a fő felelősséget Hitlerre és rendszerére hárítja, ezzel álcázva a monopoltőkések és a tábornoki kar igazi szerepét; ugyanakkor igyekszik mentséget találni Hitler és rendszere számára is azon az alapon, hogy a kommunizmus elleni harcban az imperialisták érdekei közösek.

Németország vereségének okait magyarázva, Jacobsen azzal a sokat ígérő kijelentéssel kezdi, hogy „Hitler és rendszere sohasem nyerhette volna meg a háborút", hogy „politikai szempontból már az első lövés eldördülése előtt elvesztette azt . . ."[34] Ebből azonban korántsem vonja le a következtetést, hogy a fasiszta Németország veresége törvényszerű volt. A vereség Jacobsennak és az „új iskola" más képviselőinek állítása szerint elkerülhető lett volna, ha Németország 1933 után a weimari köztársaság külpolitikáját és annak „nyugati orientációját" folytatja. A Német Szövetségi Köztársaság történészei így „alapozzák" meg Nyugat-Németország belépését az agresszív észak-atlanti tömbbe.

Míg a „régi iskola" képviselői a vereségért minden felelősséget

Hitlerre hárítanak, Jacobsen és társai ezt a felelősséget az egész népre kiterjesztik. Céljuk az, hogy megakadályozzák a német monopoltőkések bűnös politikájának leleplezését, akik Hitler és a fasiszta rendszer útján előkészítették és kirobbantották a második világháborút.

Az „új iskola" képviselői a tábornokokat továbbra is különválasztják Hitlertől, hogy ezzel is megkönnyítsék a német vezérkar rehabilitációját. Jacobsen és Rover például R. Hoffmann, volt német tábornok számára lehetővé tette, hogy „A második világháború döntő ütközetei"[35] című cikkgyűjteményben megismételje azt a régi gyermekmesét, hogy a német vezérkar nem vett részt Hitler világhódító terveinek a kidolgozásában. Az igazság az, hogy a német tábornokok nem voltak egyszerű parancsvégrehajtók, hanem tevékenyen részt vállaltak a hitlerista klikk agresszív katonai terveinek a kidolgozásából. A vezérkar és a fasiszta párt szorosan együttműködött egymással a közös célok elérésében. Ők voltak a német imperializmus két keze.

Hitler hódító tervei a német tábornokok szíve szerint valók voltak. Előfordult, hogy az egyes hadműveletek kidolgozásakor vagy végrehajtásakor egy-egy részletkérdésben tiltakoztak, de az agresszió és a rablás elveit és módszereit mindig támogatták. Alapvető elvi kérdésekben Hitler és a tábornoki kar között sohasem volt komoly nézeteltérés. A német fegyveres erők vezetői – Keitel, Brauchitsch, Jodl és Halder – „ebben az időben Hitler lelkes hívei voltak".[36] Luth nyugatnémet történész figyelmen kívül hagyva a tényeket azt próbálja elhitetni olvasóival, hogy „a vezérkar meg volt láncolva".[37] A német vezérkar és annak új hadászati elgondolásai nélkül Hitler agresszív tervei elvontak és meddők lettek volna.

Ismeretes, hogy Hitler és tábornokai a Szovjetunió elleni „villámháború" tervének végrehajtását Moszkva elfoglalásával kapcsolták egybe. A német fasiszta csapatok Moszkvánál elszenvedett veresége meghiúsította ezt a kalandot. Hoffmann is elismeri, hogy Hitlernek az Oroszország elleni villámháborús terve nem volt reális. Megállapítja, hogy „az oroszok ereje másmilyennek bizonyult, mint ahogy azt a német vezetés, különösen pedig Hitler képzelte. A OKH (Oberkommando des Heeres – a szárazföldi csapatok főparancsnok-

sága) és a csapatparancsnokságok már a nyári-téli harcokban rájöttek arra, hogy egészen más ellenféllel van dolguk, mint a Lengyelország és Franciaország elleni, valamint a balkáni harcokban".[38]

Ez a beismerés Hoffmann-nak korántsem azért kellett, hogy figyelmeztesse a nyugat-németországi revansistákat: vigyázzanak, ha újabb világháborút próbálnak kirobbantani, Hitler sorsa vár rájuk. Neki másra van gondja: mindenképpen be akarja bizonyítani, hogy a fasiszta Németország megnyerhette volna a háborút. Lám, minden baj oka az volt, hogy a katonai vezetés „nem kellő erővel vetette bele magát a rendkívül kockázatos vállalkozásba".[39] Könnyű rájönni, hogy ezt a megállapítást a bonni militaristák érdekében teszi, hogy biztassa a revánsról álmodozó Bundeswehr-tábornokokat.

A burzsoá történetírás további jobbratolódásának a legmeggyőzőbb bizonyítéka az újnáci irodalom kialakulása és elburjánzása az NSZK-ban (a hatvanas évek második felétől kezdve).

D. Hoggan amerikai egyetemi tanár a Német Szövetségi Köztársaságban megjelent „Kikényszerített háború" című terjedelmes könyvében nyíltan magasztalja Hitler politikáját, s az amerikai és a nyugatnémet militarizmus mai katonapolitikai szövetsége érdekében mentegeti a fasiszta Németországot.[40]

Az újfasiszta szerzők számos esetben szintén leplezéshez, álcázáshoz folyamodnak. Nem annyira hajlékonyak és módszereik is primitívebbek, mint az „új iskola" tagjaié. De eszmeileg rokonok egymással – összeköti őket a történetírás reakciós irányzatának általános koncepciója. A reakciós történészeket egészében véve továbbra is a tőkésosztály irányítja. A fő problémákról még a legmérsékeltebbek sem tudnak helyes következtetéseket levonni és döntéseket hozni. Eszmei tartalmukat tekintve műveik azonos revansista célokat szolgálnak. Ugyanakkor hellyel-közzel értékes tényanyagot és helyes részletmegállapításokat találhatunk bennük. Ezért a második világháború történetével foglalkozó komoly, tudományos művek se nélkülözhetik a burzsoá irodalmat, publicisztikát és dokumentumforrásokat – feltéve, hogy kellő kritikai elemzésnek vetik alá.

*

Az SZKP XXIII. kongresszusa pártunk egyik legfontosabb feladatául a burzsoá ideológia elleni harc fokozását tűzte ki. A burzsoázia egész propaganda- és agitációs gépezetével szüntelenül rágalmaz bennünket – mondta Lenin még 1920-ban. Ma az imperialista burzsoázia sokszorosára növelte fizetett propagandagépezetét, módszerei még kifinomultabbá, alattomosabbá váltak. Az imperialisták egyre fokozódó politikai és ideológiai aknamunkát folytatnak a szocializmus ellen. A szocialista országok elleni imperialista ideológiai diverzió új hullámáról tanúskodik az Egyesült Államokban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Angliában megjelenő hadtörténeti művek bőséges áradata is. Az angol–amerikai történetírás még jobban eltolódott a hamisítás irányában; lényegében ugyanarra törekszik, mint a nyugatnémet revansisták: a második világháború történetének átszabására és tanulságainak átértékelésére.

Az imperializmusnak az egész tőkés világot átfogó roppant propagandája a szocialista közösség határain is megpróbálja átnyújtani polip karjait. Az SZKP XXIII. kongresszusának határozatai azért hangsúlyozzák különös erővel, hogy le kell leplezni az imperializmusnak a Szovjetunió és más szocialista országok elleni ideológiai diverzióját.

A második világháborúval foglalkozó történetírás a két ellentétes társadalmi rendszer közti ideológiai harc egyik arcvonalszakasza. Ebből a harcból mind a szovjet hadtörténészek és a testvéri szocialista országok kutatói, mind a többi ország haladó tudósai kiveszik részüket.

Egyedül a Szovjetunióban több mint 10 000 könyv és folyóiratcikk jelent meg a Nagy Honvédő Háborúról és a második világháborúról.

A marxista történettudomány a második világháború eseményeinek, tényeinek és törvényszerűségeinek elvi és objektív tanulmányozását állítja szembe a burzsoá történetírással. Ezen az alapon megállapítja a fasiszta Németország vereségének valódi okait, és értékeli azt, hogy a Hitler-ellenes koalíció egyes tagjai mivel járultak hozzá a harmadik birodalom szétzúzásához. A szovjet hadtörténészek abban látják feladatukat, hogy leleplezzék a második világháború történetének meghamisítását és elferdítését, erélyesen visszautasít-

sák a reakciós burzsoá történetírás minden kísérletét, hogy kisebbítsék azt a szerepet, amelyet a Szovjetunió és fegyveres erői a hitleri fasizmuson aratott világtörténelmi jelentőségű győzelemben játszottak, és támadóharcot folytassanak a burzsoá ideológia ellen.

A második világháború és az azt megelőző szakasz helyes megvilágításának rendkívül nagy tudományos és politikai jelentősége van, mert lehetővé teszi, hogy a népek tanulságos következtetéseket vonjanak le belőle.

A múlt tanulságai felvértezik a népeket a nyugat-németországi revansisták részéről fenyegető új agresszió elleni harcra. Helytelen volna azt gondolni, hogy a nemzetközi imperializmus vezető köreinek a Szovjetunió és a többi szocialista ország elleni agresszív irányzata – olyan jelenség, amely a háború utáni időszakban keletkezett. Ez az irányzat az imperializmus egész háború előtti fejlődésének a folytatása.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei, bár a közös ellenség ellen koalícióra léptek a Szovjetunióval, az egész világháború alatt megőrizték ellenséges eszmei és bizonyos fokig politikai szembenállásukat a Szovjetunióval. Lenin felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy azt a politikát, amelyet valamely hatalom, e hatalmon belül egy bizonyos osztály a háború előtt hosszú időn át folytatott, a háború alatt is elkerülhetetlenül folytatni fogja, csupán tevékenységének formáit változtatja.

Lenin módszertani útmutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek szovjetellenes politikája – bár a Szovjetunióval közösen részt vettek a Hitler-ellenes koalícióban – a második világháborúban más formában törvényszerűen folytatódott.

A politikai célok közvetlenül befolyásolták a haditervek kidolgozását és a hadviselést. Ha az Egyesült Államok és Anglia politikáját és hadászatát eltéphetetlen egységben vizsgáljuk, a legmeggyőzőbb módon feltárul előttünk:

– a politikai célok befolyása a hadászatra;

– a hadászati tervezés sajátosságai és a hadviselés jellege az egyes hadszíntereken;

– a nyugat-európai második front megnyitásának szabotázsa 1942–1943-ban;

– a második világháború meghamisítása a reakciós burzsoá történetírásban.

A szerző monográfiájában ezeket a célkitűzéseket elemzi, katonapolitikai áttekintést nyújt a Nyugat-Európában és a Földközi-tenger medencéjében 1939–1945 folyamán vívott harcokról. Egyben igyekszik azt is bemutatni, hogy a Vörös Hadsereg döntő győzelmei milyen hatással voltak a hadászati helyzetre a második világháború másodrendű arcvonalain.

I. fejezet

A FASISZTA NÉMETORSZÁGOT A SZOVJETUNIÓ ELLEN USZÍTÓ MÜNCHENI POLITIKA

1. A MÜNCHENI EGYEZMÉNY

A háború előtti években Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok uralkodó körei egyik engedményt a másik után tették Hitlernek, csak azért, hogy a német agressziót egy irányba – a Szovjetunió felé tereljék. Ez a politika azt eredményezte, hogy a hitleristák megszállták Ausztriát, és a nyugati hatalmak elutasították a szovjet kormány minden olyan javaslatát, amely a fasiszta agresszió együttes visszaverése céljából kollektív biztonsági rendszer szervezését szorgalmazta. Ez a politika vezetett a szégyenteljes müncheni egyezmények megkötésére is.

1938 szeptemberében Anglia és Franciaország miniszterelnöke, N. Chamberlain és E. Daladier Münchenben találkozott Hitlerrel és Mussolinival, és a nyugati hatalmak (az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország) tőkés osztályai elgondolásának megfelelően megegyeztek, hogy a Csehszlovákiához tartozó Szudéta-vidéket a fasiszta Németországhoz csatolják „abban a reményben, hogy Németország és Oroszország egymás ellen fog háborút viselni és közben kimerítik egymást."[1] Úgy tervezték, hogy ők csupán a „nevető harmadik" szerepét fogják játszani. A nyugati hatalmak szovjetellenes politikáját, amely Münchenben világosan kirajzolódott, müncheni politikának kezdték nevezni.

A nyugati hatalmak müncheni politikájának gyökerei mélyre nyúlnak. Az 1914–1918. évi első világháború nemcsak hogy nem oldotta meg a tőkés államok közti imperialista ellentéteket, hanem még jobban elmélyítette és kiélezte. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése

következtében ismét megváltoztak az imperialista államok közti erőviszonyok, s emellett a tőkés táboron belül nemcsak a győztes és a legyőzött hatalmak, hanem még a győztes hatalmak között is kiéleződtek az ellentétek.

1919. június 28-án Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok rákényszerítette a legyőzött Németországot a versailles-i békeszerződés aláírására. Ez a szerződés nemcsak a világnak az ő javukra történő újrafelosztását rögzítette, hanem egy újabb világháború előfeltételeit is megteremtette.

A versailles-i békeszerződés a kapitalizmus összes ellentmondásait tükrözte.

Lenin már abban az időben felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy „az a rend, amelyet a versailles-i béke tart fenn, vulkánon nyugszik."[2] A győztes hatalmak már abban az időben arra törekedtek, hogy a német militarizmust ütőerőként használják fel a Szovjetunió elleni harcban. „Nem kellene-e velünk együtt Németországnak is részt vennie a rend megteremtésében Kelet óriási térségein?"[3] – vetette fel a kérdést Churchill 1918-ban az amerikai, angol és francia kormány előtt.

Szovjet-Oroszország semmilyen módon nem vett részt a Németországgal kötött versailles-i rabló békeszerződésben. 1922. április 16-án megkötötte vele a rapallói szerződést, amely Németország egyenjogúságának és szuverenitásának elismerésén alapult. Abban a időszakban még a német burzsoázia konzervatív körei is megértették, hogy a Németország és Szovjet-Oroszország közti jó viszony a különböző társadalmi rend ellenére összhangban van a német nép nemzeti érdekeivel. Ennek kifejezője volt a rapallói politika. Sajnos – állapította meg Walter Ulbricht –, a rapallói utat nemsokára ismét elfelejtették, és a burzsoázia legreakciósabb körei a gyűlölet, ellenségeskedés és agresszió politikájával cserélték fel.

Az amerikai monopóliumok, amelyek tevékenyen kivették részüket a német militarizmus hadiipari potenciáljának feltámasztásából, segítették ezeket a reakciós köröket, hogy a Szovjet-Oroszország elleni agresszió útjára térjenek rá. Igen nagy szerepe volt ebben Dawes, amerikai bankár tervének, amelynek még más célja is volt: enyhíteni igyekezett a Németország és a nyugati hatalmak közti ellenté-

teket, és ellensúlyozni próbálta a rapallói szerződést. A Dawes-terv (1924) egyengette a külföldi tőke útját a német gazdasági életbe. Az összes tőkebefektetések 70 százaléka amerikai bankároktól származott. Az amerikai dollárok valóságos aranyesője volt ez, amely lehetővé tette a nehézipar és a német hadiipar felújítását.

Henry Allen tábornoknak, a Németországban állomásozó amerikai csapatok volt főparancsnokának naplójegyzetei visszatükrözik a győztes hatalmak uralkodó köreinek elgondolását. 1920. január 15-én a következőket jegyezte fel: „Németország kiterjesztése az orosz területek rovására hosszú időre lekötné a németeket és ezzel csökkentené a Nyugat-Európával szembeni viszonyuk feszültségét. Két év telt el, és Allen 1922. április 24-i feljegyzésének hangja már követelő: „Nyugat-Európának meg kell engednie azt, hogy Németország keleten terjeszkedjék . . .”[4]

A német imperialisták az amerikai tőke segítségével szabotálták a versailles-i szerződést, majd utána finanszírozták Hitlert, és milliókat vágtak zsebre a második világháború célját szolgáló fegyverek gyártásán, hogy „elölről kezdjék a játékot”. Schacht, a Birodalmi Bank elnöke azzal dicsekedett, hogy ő finanszírozta Németország újrafelfegyverzését azokon a pénzeken, amelyeket az első világháború győztes hatalmaitól kaptak.

A kapitalizmus viszonylagos stabilizálódásának időszakában a nyugati hatalmak a gazdsági és politikai tömbök egész rendszerét hozták létre. Ezek közül az utolsók a locarnói konferencia és az úgynevezett „garanciális szerződések” voltak, amelyeknek éle a Szovjetunió ellen irányult. Az 1925. évi locarnói egyezmény továbbfejlesztette az 1919-i versailles-i békeszerződést és az 1924. évi Dawes-tervet, mely utóbbi feltámasztja a német imperializmus gazdasági potenciálját.

A rajnai garanciális paktum szerint, amely a locarnói egyezmények fő dokumentuma, Németország, Franciaország és Belgium kötelezi magát az 1919. évi versailles-i békeszerződés által megállapított német–francia és német–belga határ sérthetetlenségének, továbbá e szerződés ama feltételeinek tiszteletben tartására, amelyek a rajnai demilitarizált övezetre vonatkoznak. Rögzítik, hogy az övezetben fennálló rend megsértése agressziós cselekedet.

Stresemann német külügyminiszter 1925-ben ünnepélyesen kinyilatkoztatta Franciaország és Belgium határainak sérthetetlenségét. Austin Chamberlain viszont angol részről ünnepélyesen biztosította Franciaországot és Belgiumot a garanciákról, de kategorikusan megtagadta ugyanezeknek a garanciáknak a kelet-európai országokra, nevezetesen Lengyelországra és Csehszlovákiára való kiterjesztését. A francia imperialisták egyetértettek Angliának azzal a követelésével, hogy a locarnói egyezménybe ne iktassák be a lengyel–német és a lengyel–cseh határokra vonatkozó garanciát.[5]

D'Abernon, Anglia berlini nagykövete kijelentette a német kormánynak, hogy a „német határok keleten nem lehetnek tartósak".[6] Chamberlain 1925. február 20-i titkos emlékirata megemlíti Németország keleti határainak esetleges revízióját.

Schubert német külügyi államtitkár 1925. február 12-én tájékoztatta Brockdorf-Rantaut, Németország moszkvai nagykövetét arról, hogy „teljesen kizárt dolog, miszerint jelenlegi keleti határainkat garancia-egyezménnyel akár közvetlenül, akár közvetve elismerik"[7]

A locarnói konferencián (1925. október 5–16.) Chamberlain kereken kijelentette a német küldötteknek, hogy amennyiben Németország hajlandó részt venni a Szovjetunió elleni háborúban, akkor „azoknak, akik Németországot lefegyverezték, ismét fel kell fegyverezniük." Briand ehhez hozzátette: „Ez teljesen nyilvánvaló."[8]

Az Amerikai Egyesült Államok hivatalosan nem képviseltette magát a locarnói értekezleten, valójában azonban az amerikai monopóliumok a kulisszák mögött aktív, mondhatni vezető szerepet játszottak.

A húszas évek elején a német kormány Nyugat és Kelet között egyensúlyozó politikát próbált folytatni. A nagytőke érdekeit védelmező Stresemann kijelentette: Oroszország „ütőkártya a játékunkban". Ekkor az Egyesült Államok újabb lépést tett. Az amerikai bankárok, hogy kiragadják Németországot ebből a játékból, kijelentették: Németország a Dawes-terv alapján csak az esetben kap amerikai kölcsönöket, ha részt vesz a locarnói egyezményben. Lloyd George 1925. június 24-én ugyanilyen kijelentést tett.

Locarnóban Anglia még egy másik célt is igyekezett elérni: Franciaországgal egy erős Németországot akart szembeállítani, hogy

helyreállítsa az első világháború következtében felborult európai erőegyensúlyt. A locarnói egyezmény aláírása után d'Abernon a következőket jegyezte be naplójába: „Anglia számára ez az egyensúlypolitika helyreállítását jelenti."[9]

1926. január 1-én Anglia sürgetésére megszűnt a Németország feletti szövetséges ellenőrzés. Ezzel a német imperialisták számára lehetővé tették a szabad fegyverkezést. Schubert német külügyi államtitkár 1926 márciusában G. Tabouis asszonynak, a híres francia újságírónőnek adott interjújában egy őszinte pillanatában felfedte a német uralkodó körök szándékát. Kijelentette, „Németország, amikor csak teheti, vissza szándékozik hódítani Elzászt és Lotharingiát, és revánsra készül".[10]

1933 februárjában a német monopoltőkések fasiszta diktatúrát létesítettek az országban. „A német fasizmus a nemzetközi ellenforradalom sújtó ökleként, az imperialista háború fő gyújtogatójaként, az egész világ dolgozóinak nagy hazája, a Szovjetunió elleni keresztes háború főkolomposaként lépett fel."[11]

A fasizmus hatalomra jutása „megnyitotta az utat a háborúhoz."[12] A német imperialisták mind lázasabban készülődtek az agresszív háborúra.

Németország 1933 októberében kilépett a Népszövetségből. Ezzel kapcsolatban, a Ruhr-vidék egyik legnagyobb iparmágnása, Thyssen, kijelentette: „kényszerítettük a német kormányt, hogy lépjen ki a Népszövetségből."[13]

Hitler jól tudta, hogy a fegyverkezési programot csak úgy tudja megvalósítani, ha mindvégig következetes szovjetellenes politikát folytat. Ezért Ribbentrop 1934 végén Londonban, az angol miniszterekkel folytatott beszélgetése során biztosította őket, hogy Németország az Angliával való konfliktus lehetőségének még a gondolatát is elveti."[14] A hitleristák ügyesen elhitették a nyugati hatalmakkal, hogy konfliktus csak a Szovjetunióval lehetséges, és a nagyszabású fegyverkezési program csak ezt a célt szolgálja.

Göring, a német légügyi miniszter 1935. március 10-én magához kérette az angol és a francia katonai attasét és közölte velük: Németország elhatározta, hogy helyreállítja légierejét, ez az elhatározása már régi, és tulajdonképpen már meg is valósult. Ennek alá-

támasztására egyre erősödő motorzúgás hallatszott. A katonai attasék odamentek az ablakhoz, és a levegőben német bombázógépeket pillantottak meg.

Három nap múlva, 1935. március 13-án Németország hivatalosan is bejelentette a német katonai légierő helyreállítását. Újabb három nap elteltével, 1935. március 16-án Németországban „Németország katonai szuverenitása helyreállításának" jelszavával bevezették az általános hadkötelezettséget. Hitler a hadügyminisztériumot a Wehrmacht főparancsnokságának nevezte el.

A fasiszta Németország 1935 márciusában bejelentette, hogy megkezdi korszerű fegyveres erőinek szervezését, holott valójában „az újjászervezés már legalább egy egész éve folyt."[15]

Milyen intézkedéseket tett az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország látva, hogy Németország megszegte a versailles-i szerződésnek a német fegyveres erőkre vonatkozó korlátozásait? Semmilyent. Sőt, mi több, Hitler legnagyobb csodálkozására Londonból megkérdezték: „Nem akarja-e mégis Berlin, hogy a történtek ellenére az angol miniszterek odautazzanak. Ez igen világosan megmutatta Hitlernek azt, hogy Anglia részéről nem kell komoly intézkedésektől tartania . . ."[16]

Néhány nap múlva, 1935. március 25-én John Simon és Anthony Eden angol miniszterek, mintha mi sem történt volna, Berlinbe érkeztek, hogy megtudakolják, vajon a németek mely célból növelik hadseregüket és flottájukat. Hitler kijelentette nekik, hogy „nincs szándékában garantálni a Németország, Lengyelország, a balti államok és Oroszország közti határokat."[17] Hitler világosan értésükre adta, hogy minden terve a Szovjetunió elleni háború előkészítésével kapcsolatos. A szovjetellenesség hangoztatásával csalta lépre őket. Hitler, amikor a szünetben az üléstermet elhagyta, az örömtől izgatottan kiáltotta a fogadószobában várakozók felé „Megteremtettük a kapcsolatot."[18]

Az angol politikai támogatás lehetővé tette Hitler számára, hogy saját érdekében kihasználja az angol diplomácia Németország és Franciaország közti lavírozását. Valóban, az angol diplomácia sok szolgálatot tett a németeknek. 1935 áprilisában Anglia, Franciaország és Olaszország megbeszélést tartott Stresában azzal kapcsolat-

ban, hogy Németország megszegi a versailles-i szerződést. Az angol diplomácia még a gondolatát is elutasította, hogy Németország ellen szankciókat alkalmazzanak.

Anglia uralkodó körei nemsokára további engedményeket tettek. 1935. június 18-án hozzájárultak ahhoz, hogy a német hadiflottát a brit birodalom hadiflottájának 35 százalékáig fejlesszék. A tengeralattjáró flottára vonatkozóan az angol–német tengeri egyezményben külön kikötés szerepelt, amely megengedte Németországnak, hogy a német tengeralattjáró flotta állományát az angol tengeralattjáró flotta 45 százalékáig, bizonyos esetekben pedig akár 100 százalékig is emelje.[19]

Churchill háború utáni emlékirataiban elmondja, hogy miért járultak hozzá Anglia uralkodó körei a német hadiflotta megteremtéséhez. Arról volt szó, hogy „bár a német hadiflotta az angolénak mindössze egyharmada, de még így is úr lesz a Balti-tengeren."[20] Dodd, az Egyesült Államok berlini nagykövete 1935. július 15-én azt írta Washingtonba, hogy a Balti-tenger feletti abszolút ellenőrzés a német–angol tengerészeti egyezmény fő pontja lesz. Nem nehéz felfedeznünk ebben az angol–német tengeri egyezmény szovjetellenes beállítottságát.

Nem sok idő telt el, és a fasiszta Németország a versailles-i szerződés más cikkeinek felszámolását is megkezdte. Hitler 1936. március 7-én bejelentette a Reichstagban, hogy a német csapatok bevonulnak a Rajna-vidékre. Mialatt beszélt, a német fasiszta csapatok a terület minden fontos városát megszállták. Hitler bejelentésének az volt a célja, hogy biztosítsa a visszavonulást arra az esetre, ha Anglia és Franciaország gyors, aktív ellenlépéseket tenne.

Ez az elővigyázatosság nem volt alaptalan. Franciaország és Anglia abban az időben katonai erőfölényben volt a fasiszta Németországgal szemben. Csak meg kellett volna mutatniuk eltökéltségüket, és a hitleristáknak hátrálniuk kellett volna.

Hitler 1938-ban Schuschnigg osztrák kancellárral folytatott beszélgetésében beismerte, hogy amennyiben Franciaország fellép, a német csapatoknak vissza kellett volna vonulniuk a Rajna mögé, esetleg 60 kilométerre is. A német csapatok eleve parancsot kaptak arra, hogy azonnal vonuljanak vissza a Rajna mögé, ha a francia csa-

patok átlépik a határt. A nyugati hatalmak azonban megengedték a németeknek, hogy ellenállás nélkül megszállják a Rajna-vidéket, holott ezzel nyíltan megszegték az 1925. évi locarnói egyezményt. Igaz, Albert Sarraut, francia miniszterelnök 1936. március 8-i rádióbeszédében kijelentette, nem engedi meg, hogy német ágyúk lőjék Strasbourg-t. „Mindez azonban üres szócséplés és céltalan hadonászás volt a befejezett ténnyel szemben."[21]

Hitler 1937 novemberében a birodalmi kancellária ülésén közölte fő tanácsadóival, hogy Ausztriát és Csehszlovákiát 1943 előtt meg kell szállni. Majd Ausztria megszállásának dátumát 1938 márciusára hozta előre. Sumner Welles, az Egyesült Államok volt külügyminiszter-helyettese azt írja, hogy „ez nemcsak az Anglia és Franciaország által folytatott békéltető politikának, hanem annak a meggyőződésnek a következménye is volt, hogy az Egyesült Államok többé semmiféle kísérletet sem tesz az Európa többi része ellen irányuló agresszió megakadályozására."[22]

1937-ben Papen, volt német kancellár Párizsba érkezett, hogy megtudja, meddig mennek el a francia engedmények. Nem volt neki nehéz bizonyítékokat szerezni arra vonatkozólag, hogy a francia politika irányítóit sem Ausztria, sem Csehszlovákia sorsa nem érdekli. Az angol politika irányítói ugyanilyen közönyt árultak el Ausztria sorsát illetően. Amikor Neville Chamberlaint figyelmeztették arra, hogy Hitler a lehető legrövidebb időn belül meg akarja szállni Ausztriát, ezt válaszolta: „Angliát nem érdekli az, ami a Rajnától keletre történik."[23]

1938. március 12-én a német fasiszta csapatok betörtek Ausztriába. Ausztriát a fasiszta Németországhoz csatolták, s anyagi és embertartalékait a német militarizmus agresszív céljaira használták fel.

Az Anschluss, Ausztriának a fasiszta Németországhoz való csatolása sem az osztrák uralkodó körök, sem az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország részéről nem ütközött ellenállásba.

Krofta, Csehszlovákia külügyminisztere az európai országok, Törökország és az Egyesült Államok cseh diplomáciai képviseleteihez intézett táviratában hangsúlyozta, hogy Németország „Nyugat gyakorlati passzivitása mellett"[24] szállta meg Ausztriát. Flandin, az

akkori francia külügyminiszter kijelentette: „Nem fogunk hősködni Ausztria kedvéért . . ."[25] Az Egyesült Államok jóindulatú álláspontra helyezkedett, Dickhof, a washingtoni német követ 1938. március 12-én személyesen tájékoztatta Hullt az Anschlussról. Dickhof legnagyobb csodálkozására Hull „egyetlenegy bíráló, de még csak helytelenítő észrevételt sem tett."[26]

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya 1938. március 19-én bécsi követségét főkonzulátussá szervezte át. Ez Ausztria megszállásának de facto elismerését jelentette. Az Egyesült Államok 1938. április 6-án hivatalosan elismerte Ausztria megszállását. Valamivel előtte április 2-án Anglia is elismerte de jure a megszállást.

Ausztria bekebelezésének „törvényes" elismerése a német fasisztákat további agressziós lépésekre ösztönözte. Megkezdődtek az előkészületek Csehszlovákia és Lengyelország elfoglalására. A nyugati hatalmak Csehszlovákiával szemben készülő árulása már 1938 áprilisában világossá vált. Jan Masaryk, Csehszlovákia londoni követe április 28-án azt táviratozta Kroftának, hogy az angol külügyminiszter az amerikai sajtó vezető képviselőinek azt a kijelentést tette, hogy „Csehszlovákia sorsa eldőlt".[27]

Chamberlain három ízben találkozott Hitlerrel: Godesbergben, Berchtesgadenben és Münchenben. Berchtesgadenben 1938. szeptember 15-én Chamberlain hozzájárult Hitlernek ahhoz a követeléséhez, hogy adják Németországnak a Szudéta-vidéket, ahol a csehek erődöket építettek, s így ezek erős akadályt jelentettek a német fasiszta behatolással szemben.

Chamberlaint Csehszlovákia elárulásában nem egyedül Daladier támogatta. Joseph Kennedy, az Egyesült Államok londoni nagykövete augusztus 30-án személyesen Chamberlain tudomására hozta, hogy Roosevelt helyesnek tartja politikáját.[28]

Chamberlain, Daladier és Bonnet szeptember 18-án a londoni értekezleten Csehszlovákia rovására konkrét tervet dolgozott ki a Németországgal és Olaszországgal való megegyezésre. Másnap a csehek angol–francia memorandumot kaptak, amely felszólította őket, egyezzenek bele a létfontosságú csehszlovák terület elszakításába és Németországhoz való csatolásába. A csehek, természetesen, ebbe nem egyeztek bele. A csehszlovák kormány szeptember 20-án ki-

jelentette, hogy „az angol–francia javaslatokat Csehszlovákia képviselőinek megkérdezése nélkül dolgozták ki. E javaslatok Csehszlovákia ellen irányulnak, amelyet még csak meg sem hallgattak."[29] Ekkor Chamberlain és Daladier elhatározta, hogy ultimátumot intéznek Csehszlovákiához. Szeptember 21-én éjjel két órakor a prágai angol és francia követ ultimátumot nyújtott át a cseh kormánynak, hogy rákényszerítse a két kormány javaslatainak elfogadására.

Szeptember 22-én Chamberlain Godesbergbe utazott, ahol Hitlertől annyi haladékot sikerült kicsikarnia, amely elegendő volt ahhoz, hogy a csehszlovák kormányt az ország megcsonkításához való hozzájárulásra kényszerítsék. Chamberlainnek azért is szüksége volt még némi időre, hogy álcázhassa Csehszlovákiával szemben elkövetett árulását. Chamberlain és Daladier azzal a provokációs kérdéssel fordult országa közvéleményéhez, hogy vagy béke, vagy háború – Csehszlovákia miatt.

Vajon mire számítottak Chamberlain és elvbarátai, amikor a kis népek szabadságával és függetlenségével üzérkedtek? Erre a kérdésre kimerítő választ adnak a Chamberlain és Hitler közti tárgyalások.

Berchtesgadenban a Csehszlovákia kiszolgáltatására vonatkozó követelést Hitler azzal indokolta, hogy ez az ország az általa kötött szövetségekkel meghiúsulással fenyegeti Németország keleti politikáját. Chamberlain így válaszolt: tételezzük fel, hogy „Csehszlovákia nem lesz többé kénytelen megsegíteni Oroszországot, ha támadás éri azt . . . Vajon megszünteti-e ez az Önök nehézségeit?"[30] Ebben a kérdésben benne rejlik Chamberlain minden titkos reménye, hogy Hitlert egyedül a keleti probléma foglalkoztatja, és mindössze arról van szó, hogy a Szovjetunió elleni német agresszióhoz kedvező feltételeket teremtsenek.

Hull Chamberlain misszióját „történelmi eseménynek" nevezte. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó körei hősnek és békéltető szellemnek nevezték Chamberlaint. Az „Annalist", az amerikai üzleti körök lapja, szeptember 21-i számában cikket közölt, amelynek írója nyíltan kifejezte azt a reményét, hogy Kelet-Európának Hitler kezére juttatása végül is elvezet az Oroszországgal való konfliktushoz.

Tugwell amerikai történész kimutatja, hogy „Roosevelt pártolta a müncheni egyezményt".[31] Valóban, Roosevelt felszólította a feleket, hogy folytassák a tárgyalásokat. Szeptember 26-án közvetlenül Hitlerhez fordult, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy van lehetőség a nézeteltérések leküzdésére. Másnap Philips, a római nagykövet útján személyes és bizalmas üzenetet küldött Mussolininak, amelyben felszólította, hogy tárgyalások útján egyezzenek meg. 1938. szeptember 27-én Roosevelt újabb üzenetet küldött, de ezúttal csak Hitlernek. Ebben javasolta, hogy azonnal hívjanak össze egy konferenciát.

1938. szeptember 28-án Hitler másnapra meghívta Chamberlaint, Daladier-t és Mussolinit Münchenbe.

Anglia és Franciaország uralkodó körei jól tudták, hogy Chamberlain és Daladier müncheni utazására csak azért van szükség, hogy jogi formába öntsék a szövetségesek Hitler előtti kapitulációját. Ámde a közvélemény megtévesztésére az angol alsóházban azt a látszatot keltették, hogy Anglia Münchenben tisztességes egyezményt fog kötni Németországgal. Tevékeny részt vállaltak ebben a munkáspártiak is, akik támogatták Chamberlain politikáját. Attlee, a Munkáspárt vezére „jó utat" kívánt Chamberlainnek. W. Churchill, amikor kezet fogott a miniszterelnökkel, ezt mondta: „Sok sikert, Neville."[31] Roosevelt táviratot küldött, amely két szóból állt: „Good Man" (Derék).

Amikor Chamberlain elutazott Münchenbe, aktatáskájában már magával vitte a Szudéta-vidék átadására vonatkozó egyezmény szövegét.

Az értekezlet szeptember 29-én nyílt meg. William Shaerer, az ismert amerikai újságíró „A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása" című könyvében azt írja, hogy „Chamberlain és Daladier igyekezett átvenni Hitler hangnemét, és mindenben egyetértettek vele."[34] Mussolini a konferencia kellős közepén konkrét, írásos szöveget terjesztett elő, amelyet a berlini külügyminisztériumban Göring fabrikált egy nappal az értekezlet előtt. Az egyezmény szövege „majdnem teljesen megismételte Hitler godesbergi követeléseit."[35] Daladier üdvözölte a Duce javaslatát, az angol miniszterelnök pedig kijelentette, hogy a maga részéről „teljesen hasonló megol-

dást képzelt[36]. Ezt a szöveget írta alá szeptember 30-án Hitler, Mussolini, Chamberlain és Daladier.

Csehszlovákia képviselőit – V. Mastný berlini követet és G. Masarykot, a külügyminisztérium munkatársát – nem engedték be az értekezletre. Kénytelenek voltak a szomszéd szobában várni a döntésre.

Chamberlain 1938. október 3-án, miután eladta Csehszlovákiát, az alsóházban kijelentette, hogy „semmit sem szégyellek"[37]. A Munkáspárt vezetősége sem szégyenkezett. A munkáspárti vezetők október 30-án 2000 font sterlinget áldoztak Csehszlovákia megsegítésére. Nem sokra taksálták a csehszlovák nép szabadságát. A kommunista William Gallagher képviselőnek a Csehszlovákia feldarabolása elleni tiltakozását a parlament többségét alkotó reakciós képviselők ellenségesen fogadták.

Chamberlain francia elvbarátai szintén nem szégyenkeztek, bár 1925. október 16-án Aristide Briand, francia külügyminiszter is aláírta Csehszlovákiával a szerződést, amelynek értelmében Franciaország kötelezte magát, hogy német agresszió esetén azonnali segítséget nyújt Csehszlovákiának. A francia kormány 1938. március 15-én biztosította Csehszlovákiát arról, hogy „Németország támadása esetén haladéktalanul megadja a csehszlovák–francia szerződésben előírt segítséget."[38]

Coulondre, Franciaország moszkvai nagykövete 1938. szeptember 11-én kijelentette, hogy „megingathatatlan maradt a francia kormánynak az az eltökéltsége, hogy segítséget nyújt Csehszlovákiának."[39] Ámde a nyugati tőkés államok vezetői csak szavakban nyújtottak segítséget a Csehszlovák Köztársaságnak. Amikor elérkezett a kötelezettségek teljesítésének az ideje, a francia vezetők azt kezdték hangoztatni, hogy „nincs semmilyen lehetőség Csehszlovákia megmentésére, az ország megsemmisülésének elkerülésére vagy arra, hogy az agresszor el ne foglalja."[40] Ez azonban nem felelt meg a valóságnak. A háborús bűnösök nürnbergi perében, 1946-ban, Keitel, a fasiszta Németország volt vezérkari főnöke Csehszlovákia képviselőjének arra a kérdésére: „Megtámadta volna-e a hitleri Németország 1938-ban Csehszlovákiát, ha a nyugati hatalmak támogatják Prágát?", a következőt válaszolta: „Természetesen, nem.

Katonai szempontból nem voltunk elég erősek. Münchennek az volt a célja, hogy Oroszországot elszigetelje Európától, időt nyerjünk és befejezzük katonai felkészülésünket."[41]

A csehek és a szlovákok sok évszázadon át harcoltak szabadságukért. A német koalíciónak az első világháborúban elszenvedett veresége nyomán megalakult a szabad és független Csehszlovák Köztársaság. Csupán az kellett, hogy Chamberlain három ízben meglátogassa Hitlert, és ez az ország elvesztette szabadságát.

A nyugati országok uralkodó körei lelkesedéssel fogadták a müncheni egyezményt. H. Hoover, az Egyesült Államok volt elnöke, aki az egész második világháború alatt a fasiszta agresszorokkal való lepaktálás híve volt, sietve Berlinbe utazott, meglátogatta a fasiszta diktátort, és üdvözölte a müncheni egyezmény alkalmából. Nudsen, a General Motors vezetője, az amerikai monopoltőkések érzelmeinek kifejezéseképpen üdvözlő táviratot küldött Hitlernek. Amint Bonnet írja, 1938. október 1-én Bullit „könnyes szemmel egy ölnyi virággal keresett fel bennünket hivatalunkban, és tolmácsolta Amerika testvéri és örömteli üdvözletét."[42] Bullittnak engedélye volt arra, hogy bármikor bejelentés nélkül bemenjen Daladier dolgozószobájába. Dodd szerint „Bullitt már Moszkvából való elutazása előtt a fasizmus híve lett",[43] vagyis 1936 szeptemberét megelőzően, amikor nagykövetnek nevezték ki Franciaországba. Halifax köszönetet mondott az Egyesült Államok kormányának az intervencióért, amelynek „igen nagy hatása volt az események alakulására".[44] Roosevelt a külügyminisztériumnak a müncheni egyezmény előkészítésével és lebonyolításával kapcsolatos minden lépését jóváhagyta. Hull külügyminiszter a müncheni kapituláció utáni napon „üdvözölte a párizsi, berlini és londoni amerikai nagykövetet a sikeres munka alkalmából."[45] Hitler az amerikai közvetítők szerepével annyira elégedett volt, hogy Henry Fordot a Német Sas-rend nagykeresztjével tüntette ki.

R. Sherwood amerikai történész megállapítása szerint a müncheni egyezmény előkészítésében tevékenyen részt vett Amerika hírhedt hőse – Charles Lindbergh ezredes is. Sherwood véleménye szerint Lindbergh „a náci propaganda egyik legmeggyőződésesebb és legbuzgóbb terjesztője volt."[46] A megfélemlítés hitlerista stratégiáját

folytatta, hamis híreket terjesztett a szovjet légierő gyengeségéről, és ezzel segített igazolni az amerikai, angol és francia uralkodó köröknek a müncheni kapitulációt. Mindezért Göring kezéből megkapta a Német Sas-rendet a csillaggal.

Sumner Welles, az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese 1938. október 3-i rádióbeszédében kijelentette, hogy a müncheni egyezmény lehetővé teszi az új rend megteremtését. 1938. október 19-én Joseph Kennedy Londonban beszédet mondott, amelyben azt a reményét fejezte ki, hogy „Hitlert végül is Kelet felé lehet fordítani".[47] Felszólította az egybegyűlteket, hogy továbbra is működjenek együtt a hitleri Németországgal és a fasiszta Olaszországgal, hogy ily módon imperialista egységfront alakuljon ki a Szovjetunió ellen. Samuel Hoare, volt angol külügyminiszter emlékirataiban nyíltan beismeri, hogy az Egyesült Államok és Anglia München napjaiban párhuzamos erőfeszítéseket fejtett ki.[48]

Chamberlain 1938. szeptember 30-án Münchenben barátsági és megnemtámadási nyilatkozatot írt alá Hitlerrel. 1938. december 6-án aláírták a francia–német együttműködési nyilatkozatot. Ezek a nyilatkozatok ismét politikájuk helyességéről győzték meg a nyugati országok uralkodó köreit; úgy vélték, hogy az aláírt nyilatkozatok végleg elszigetelik a Szovjetuniót, és elősegítik a fasiszta agresszió kelet felé irányítását. Valójában a nyilatkozatok, a barátsági, megnemtámadási és együttműködési szerződések kötelezettségeket róttak a nyugati szövetségesekre Németországgal szemben. Maguknak a hitleristáknak azonban eszük ágában sem volt teljesíteni vállalt kötelezettségeiket, mivel úgy vélekedtek, hogy „a szerződéseket csak addig kell megtartani, ameddig előnyösek".[49] Arról a papírdarabról, amelyet Chamberlain Hitlertől Münchenben kapott, Ribbentrop kijelentette: „Chamberlain a brit birodalom halálos ítéletét írta alá. Nekünk csak a dátumot kell kitöltenünk."[50]

Az osztálygyűlölet annyira elvakította a nyugati országok vezető államférfijait, hogy képtelenek voltak a helyzet helyes felmérésére. H. Hoover a *New York Herald Tribune* 1938. október 26-i számában, Hitlernél tett látogatása után teljes meggyőződéssel azt írta, hogy sem Németország, sem más fasiszta államok nem óhajtanak háborút a nyugati demokráciákkal, amíg ezek a demokráciák nem

akadályozzák a fasizmus keleti előrenyomulását. 1938. november 21-én Bullitt kereken kijelentette Potocki grófnak, Lengyelország amerikai nagykövetének, hogy az Egyesült Államoknak közvetlen érdeke Németországnak a Szovjetunió elleni háborúja, és Franciaország, valamint Anglia szintén azt óhajtja, hogy Keleten katonai összeütközésre kerüljön sor Németország és Oroszország között. Kennedy egészen nyíltan beszélt, amikor Langer és Gleason amerikai történészek felkérték, hogy fogalmazza meg pontosabban a müncheni időszakban elfoglalt álláspontját. Kennedy nem tagadta, hogy azért támogatta Chamberlain politikáját, mert a Németország és a Szovjetunió közti háború „az egész nyugati világ javát szolgálná".[51] A „nyugati demokráciák" éppen ezért teremtettek meg minden feltételt ahhoz, hogy a fasizmus akadálytalanul előrenyomulhasson a Szovjetunió felé. E célból Anglia 1938-ban még Németországnak ahhoz a követeléséhez is hozzájárult, hogy akkora tengeralattjáró flottát tarthasson, mint Anglia. Sőt mi több, az angol kormány beleegyezett abba is, hogy a németek öt nehézcirkálót építsenek, és azokat 203 mm űrméretű lövegekkel szereljék fel. Az 1935. június 18-i angol–német egyezmény nem engedte meg, hogy a német cirkálókon 150 mm-nél nagyobb űrméretű lövegek legyenek. Anglia engedékenységének igen egyszerű magyarázata volt. Németország kijelentette, hogy képtelen a Balti-tengeren megszerezni az uralmat, mivel szerinte a Szovjetunió fokozza a nehéz cirkálók építését.

A polgári történetírás Churchillt általában Chamberlain müncheni politikájának ellenségeként ábrázolja. A valóságban Churchill és Chamberlain között nem voltak elvi ellentétek. Csupán a közös célok elérésének módszereiben voltak köztük különbségek. Churchill nem volt ellene annak, hogy Németországnak ösztönzésképpen Európa keleti részén engedményeket tegyenek, ámde olyan biztosítékokat követelt, amelyek rákényszerítik Németországot, hogy hódításait Európa keleti részére korlátozza, és ily módon teljesítse a müncheni kötelezettségeket.

Churchill-lel azonos álláspontra helyezkedett Anthony Eden is, Anglia volt külügyminisztere. A polgári történetírás Edent általában úgy mutatja be, mint a Szovjetunióval való együttműködés hívét

és a fasiszta agresszorok „megbékéltetésére" irányuló politika ellenségét. Egyes angol burzsoá történészek, így A. Taylor, Edent babérlevelek nélkül ábrázolják, mint olyan befolyásos minisztert, aki nem akadályozta meg N. Chamberlaint és híveit a „megbékéltetés" politikájában.

Eden emlékirataiban elismeri, hogy 1937 novemberében, amikor Halifax a Hitlerrel folytatott tárgyalás közben hajlandónak mutatkozott a fasiszta Németország „„megbékítésére" más országok rovására, ő „azt erélyesen nem akadályozta meg."[52]

Keményen szólt a tengelyhatalmakról, viszont tettekkel nem szállt szembe velük. Eden a szovjet kormánynak az agressziós cselekedetek elleni kollektív intézkedésekre vonatkozó egyetlen javaslatát sem támogatta, mert maradéktalanul egyetértett a müncheni politika céljaival, és Churchillhez hasonlóan csak a célok elérésének módszereiben nem értett egyet Chamberlainnel.

*

Az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó köreit a fasiszta Olaszországgal kapcsolatos politikájukban ugyanolyan önző megfontolások vezérelték, mint a hitleri Németország esetében. Pierre Laval, francia külügyminiszter 1935. január elején Rómába érkezett, hogy megállapodjon Mussolinivel Abesszíniáról. A tárgyalások azzal végződtek, hogy Laval „teljesen szabad kezet adott"[53] a fasiszta Olaszországnak Etiópiában.

Az olasz fasiszta csapatok 1935. október 4-én betörtek a védtelen Abesszíniába, amely tagja volt a Népszövetségnek. Ily módon a fasiszta Olaszország megkezdte a fegyveres harcot a Földközi-tenger partjai és a Kelet felé vezető legrövidebb utak feletti uralomért.

A fasiszta agresszió nemcsak Abesszínia ellen irányult, hanem Anglia és Franciaország ellen is. Célja ugyanis az volt, hogy elvágja a két ország nagy kiterjedésű afrikai és ázsiai gyarmatbirodalmába vezető utakat.

Az Abesszínia elleni agresszió hitszegő cselekedet volt, mert Olaszország és Abesszínia 1928. augusztus 4-én megnemtámadási szer-

ződést kötött egymással. A szerződésnek volt egy pontja, amely kimondta az állandó béke fenntartását és az örök barátságot. Emellett 1934. szeptember 23-án, majd 1935. április 18-án, az Abesszínia elleni hitszegő támadás előtt, az olasz kormány hivatalosan cáfolta, hogy fegyveres erőszakhoz szándékszik folyamodni, és megerősítette az 1928. évi szerződést. Ez azonban merő képmutatás volt.

A angol és a francia vezetők hangos frázisokat pufogtattak arról, hogy az agresszióval szembe kell szállni. Sőt, egy lépéssel tovább is mentek. A Népszövetség 1935. október 9-én határozatot hozott, amely szerint Olaszország ellen gazdasági és pénzügyi szankciókat kell alkalmazni. Az Olaszország elleni szankciókra vonatkozó külügyminiszter sietett biztosítani Grandit, Olaszország londoni nagykövetét arról, hogy Nagy-Britanniának semmiféle szándéka sincs megtámadni a fasizmust. Ugyanígy nem kíván blokádhoz, még kevésbé katonai szankciókhoz folyamodni Olaszország ellen. Végső soron Anglia „szíves-örömest egyezményt kötne a Ducéval".[54]

A védtelen Abesszínia elleni olasz támadást követő napon az amerikai kormány embargót léptetett életbe az Olaszországba és Abesszíniába irányuló fegyverkivitelre, ami az agresszornak kedvezett.

A fasiszta agresszorok akkor sem ütköztek semmiféle ellenrendszabályba az Egyesült Államok uralkodó körei részéről, amikor Spanyolországra rontottak, annak ellenére, hogy Spanyolország alkotmányos köztársasági kormányát az Egyesült Államok kormánya hivatalosan elismerte. Az amerikai kongresszus 1937. január 8-án úgy módosította a semlegességi törvényt, hogy a spanyol köztársasági kormányt megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy fegyvert vásároljon az Egyesült Államoktól. A semlegességi törvény segített megfojtani az 1936–1939-es évek köztársasági Spanyolországát. Ezzel vette kezdetét a „be nem avatkozás" politikája.

Anglia és Franciaország az 1936–1939. évi spanyol polgárháború idején szintén eltűrte a tengelyhatalmak intervencióját. A nyugati országok uralkodó körei szívesen elhitték a német–olasz agresszorok fecsegését, hogy semmi más céljuk nincs, mint a kommunizmus elleni harc. Ez a fecsegés azonban csak álcázás volt. Német-

ország és Olaszország nagyban készülődött a háborúra a világuralom megszerzéséért.

1936 elejétől kezdve fokozatosan kikovácsolódik a Berlin–Róma tengely. A hitleri Németország 1936. október 24-én elismerte Abesszínia annexióját. A fasiszta Olaszország viszont 1938-ban kénytelen volt lemondani az ausztriai Dél-Tirolra vonatkozó igényéről és beleegyezni az Anschlussba. 1936. október 25-én megalakult a berlin–római tengely.

Mussolini 1937 szeptemberében Németországba utazott, ahol megismerkedett a német fasiszta hadsereg fokozott háborús készülődésével. Mecklenburgban részt vett a német hadsereg hadgyakorlatain, ahol éleslövészetet mutattak be, megszemlélte egy páncélos-hadosztály harcszerű gyakorlatát, a legmodernebb repülőgépeket és a legújabb repülőbombákat, Mussolinit elvitték a Krupp Művekbe, hogy meggyőződjék Németország katonai potenciáljáról és az olasz–német agresszív szövetség „előnyéről".

1938 májusában Hitler látogatott el Olaszországba. Mussolini bemutatta Olaszország „tengeri erejét". A haditengerészeti díszelgésen 205 hadihajó vett részt. Adott jelre 90 tengeralattjáró bukkant fel a vízből. E trükköknek az volt a céljuk, hogy Hitlert meggyőzzék a két agresszor közös katonai erejének nagyságáról.

Az olasz imperialisták elszánták magukat a német imperialistákkal közös agresszív háborúra. 1938. október 10-én Mussolini az olasz–német katonai szövetség megkötését megelőző tárgyalásokon ünnepélyesen kijelentette Ribbentropnak: „Azért akarjuk létrehozni ezt a szövetséget, hogy átalakítsuk a világ térképét".[55] Csupán attól félt, hogy a háború túl korán talál elkezdődni, a fasiszta Olaszország ugyanis még nem volt teljesen felkészülve rá. Az olasz expedíciós hadtest 1937-ben Guadalajaránál elszenvedett veresége (Spanyolországban) azt mutatta, hogy az olasz katonák nem szívesen harcolnak idegen érdekekért, gyenge erkölcsi értékűek, hogy a fasiszta hadsereg harckiképzése alacsony fokú és hadfelszerelése elavult. Mussolininak nem voltak új fegyverei. Ezért, amikor 1939-ben a Brenner-hágón találkozott Hitlerrel, arról akarta őt meggyőzni, hogy mivel Olaszországnak hadserege teljes újrafelfegyverzéséhez idő kell, a háborút csak 1942 után kezdjék el.[56]

1939 májusában Olaszország és Németország aláírta az úgynevezett „Acél-paktumot", amely jogi formába öntötte agresszív katonai szövetségüket. Ezzel a szerződéssel a hitleri Németország a fasiszta Olaszországot hozzákötötte a maga katonai szekeréhez. A fasiszta Olaszország Németországgal és Japánnal együtt megkezdte a fegyveres harcot a világuralom meghódításáért. Az angol kormány nem minden aggodalom nélkül szemlélte a hármasszövetség katonai előkészületeit. Ezért a Münchenben Hitlerrel alkudozó angol kormány megpróbált Mussolinival is véglegesen megegyezni arra vonatkozóan, hogy a fasiszta agressziót kelet felé irányítsa. 1939 januárjában Chamberlain Halifax kíséretében Rómába utazott. Mussolinival ugyanúgy létrejött a kapcsolat, mint Hitlerrel.

Chamberlain 1939. január 12-én megbeszélést folytatott Mussolinival, és nem titkolta, hogy nyugtalanítja Hitler következő támadásának az iránya. Chamberlain amiatt aggódott, hogy Hitler Oroszország helyett váratlanul Nyugatot találja megrohanni. De – leküzdve kételyeit – az angol miniszterelnök azt a reményét fejezte ki, hogy Németország következő támadása kelet felé irányul majd. Mussolini sietett biztosítani Chamberlaint arról, hogy a Nyugat elleni német támadás teljességgel kizárt. Chamberlainben megszilárdult az a meggyőződés, hogy az antikomintern paktum hatalmainak tervei csakis a Szovjetunió ellen irányulnak. A Rómából hazautazó angol államférfiak annyira elégedettek voltak a tárgyalások eredményeivel, hogy „Chamberlain szeme könnybe lábadt, amikor a vonat elindult, és honfitársai Mussolinira gondolva rázendítettek az „Ördögien derék fickó"[57] kezdetű angol dalra.

A *Times* 1939. február 8-i számának vezércikke elárulta, mi volt a célja Chamberlain Hitlerrel és Mussolinival folytatott tárgyalásának. Németországnak és Olaszországnak úgymond tudtára adták, hogy Európa keleti részén indított agressziójuk Anglia részéről nem ütközik akadályba.

Anglia és Franciaország müncheni kapitulációja szárnyakat adott a fasiszta diktátoroknak és további agresszióra serkentette őket. A Szudéta-vidék feláldozása nem segített Csehszlovákián.

A megszállás után a Prágától 40 km-re levő német fasiszta csapa-

tok 1939. március 15-én bevonultak a fővárosba. Csehszlovákia elvesztette szabadságát és függetlenségét.

Az újabb agressziós cselekedet sem ütközött semmiféle ellenállásba Anglia és Franciaország részéről. A hitleristák puskalövés nélkül elfoglalták Ausztriát és Csehszlovákiát. Biztosak voltak benne, hogy a nyugati hatalmak uralkodó körei tudomásul veszik mindezt. Chamberlain még München előtt, 1938. szeptember 22-én Godesbergben nem titkolta Hitler előtt, hogy a garanciákra csak manőver céljából van szükség. Szó szerint a következőket mondta: „Ezeknek a garanciáknak nem kell okvetlenül azt jelenteniük, hogy a jelenlegi csehszlovák határokat örök időkre garantáljuk. Ezek tárgyalások útján módosíthatók, úgy, ahogy ez az adott esetben történik."[58]

Olaszország 1938. december 23-án felmondta az 1935-ben kötött francia–olasz szerződést.

Az olasz fasiszta csapatok 1939 áprilisában betörtek Albániába, annak ellenére, hogy Olaszország külön megnemtámadási szerződést kötött Albániával és Angliához is számos olyan szerződés fűzte, amelyek kimondják a földközi-tengeri status quo fenntartását. Mint várni lehetett, az angol–francia imperialisták az olasz fasizmusnak az Albánia elleni agressziós cselekedetét is következmény nélkül hagyták.

Igaz, az angol kormány formálisan tiltakozott, de ezzel a tiltakozással kapcsolatban Ciano azt írta naplójában, hogy az angol memorandum olyan benyomást kelt, „mintha a mi hivatalainkban fogalmazták volna".[59]

1939. április 28-án Hitler bejelentette a Reichstagban, hogy azonnali hatállyal felmondja az angol–német tengerészeti egyezményt és a Lengyelországgal 1934 januárjában kötött megnemtámadási szerződést.

A nyugati hatalmak vezetői egyre jobban aggódtak a müncheni politika sorsáért. A kormány 1939. január 27-i ülésén Roosevelt és Hull nem titkolta amiatti aggodalmát, hogy „Hitler Kelet helyett esetleg Nyugat ellen fordul."[60] A francia kormány 1939. február 1-én aggódva hívta fel az angol kormány figyelmét arra a tényre, hogy Németország eredetileg kelet felé tervezett lépése esetleg nyu-

gat felé irányulhat. Nemsokára újabb vészjel érkezett magától Halifaxtől, aki az utolsó pillanatig még csak nem is gondolt arra, hogy a müncheni politika meghiúsulhat. Halifax kénytelen volt közölni Roosevelttel, hogy olyan adatai vannak, amelyek szerint Németország nyugaton háborúra készül.

Ilyen körülmények között Anglia és Franciaország kormánya 1939 márciusában újabb manővereket hajtott végre, amelyeknek az volt a célja, hogy megkössék a fasiszta Németország cselekvési szabadságát. Tárgyalásokat kezdtek a Szovjetunióval.

A hitleristák jól tudták, mi a nyugati hatalmak célja. Ezért ügyes taktikához folyamodtak. Chamberlainben és elvbarátaiban olyan illúziókat keltettek, hogy megelégszenek a keleti terjeszkedéssel.

A nyugati hatalmak célja a szovjet kormány előtt is teljesen világos volt. I. M. Majszkij 1935. február 13-án kijelentette Vansittartnak, Anglia állandó külügyminiszter-helyettesének, miszerint a németek politikája abból indul ki, hogy a brit kormány hajlandó nekik szabad kezet adni keleten.

A Szovjetunió a Népszövetségben síkraszállt mindenféle gyarmati hódításra irányuló politika ellen. Egyedül ő kelt Abesszínia egyenjogúságának és függetlenségének a védelmére.

A Szovjetunió elítélte a fasiszta Németország Ausztria elleni agresszióját. És nemcsak elítélte, hanem Angliának, Franciaországnak és más érdekelt hatalmaknak azt is javasolta, hogy tegyenek kollektív intézkedéseket, amelyek megakadályoznák a további agressziós cselekedeteket.

M. M. Litvinov, a Szovjetunió külügyi népbiztosa 1938. március 17-én kijelentette a sajtó képviselőinek, hogy „a Szovjetunió a maga részéről továbbra is kész részt venni olyan kollektív lépésekben, amelyeket vele együtt határoztak el, és amelyeknek az lenne a céljuk, hogy megakadályozzák az agresszió továbbfejlődését és kiküszöbölnék az új világháború fokozódó veszélyét. Hajlandó a Népszövetségben vagy azon kívül más hatalmakkal közösen azonnal megkezdeni a körülmények diktálta gyakorlati intézkedések megtárgyalását."[61]

2. A SZOVJET KORMÁNY HARCA A BÉKÉÉRT ÉS A KOLLEKTÍV BIZTONSÁGÉRT

A szovjet állam fennállásának egész ideje alatt fáradhatatlanul harcolt és harcol a békéért, a népek barátságáért és biztonságáért.

A békéért és a népek közti barátságért folytatott harc politikája magának a szovjet államnak a természetéből következett és következik ma is. A Nagy Októberi Szocialista Frorradalom győzelme után a szovjet kormány első rendelete a békéről szóló dekrétum volt, amelyet a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek II. összoroszországi kongresszusa 1917. november 8-án fogadott el.

1922 áprilisában, a nagyhatalmak genovai konferenciáján a szovjet küldöttség azt javasolta, hogy egyezzenek meg a fegyverzet általános csökkentéséről. 1927-ben a Szovjetunió teljes, általános és azonnali leszerelést kezdeményezett. 1932-ben a szovjet küldöttség a genfi nemzetközi leszerelési konferencián előterjesztette az általános leszerelés programját.

A burzsoá országok uralkodó körei elutasították a szovjet kormány konkrét javaslatait. Ők valójában sohasem szándékoztak leszerelni, és a leszerelésről való fecsegésükkel csupán az eszeveszett fegyverkezési versenyt álcázták. R. Grenfell amerikai történész azt mondja, hogy a versailles-i szerződésnek „az általános leszerelésre" vonatkozó ígérete szemfényvesztés volt.[62]

A szovjet kormánynak hosszú küzdelem után sikerült elérnie, hogy 1933-ban több európai és ázsiai ország egyezményt írt alá a támadás fogalmának a meghatározásáról. Ez a szovjet diplomácia jelentős győzelme volt a békeharcban. A szovjet kormány azt is javasolta, hogy teremtsék meg a kollektív biztonság rendszerét. A Szovjetunió 1934. szeptember 15-én harminc állam meghívására belépett a Népszövetségbe, hogy harcoljon a kollektív biztonságért és az agresszorok megfékezéséért, az agresszió szekértolóinak a leleplezéséért.

Franciaország 1935. május 2-án kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött a Szovjetunióval, ezt azonban nem egészítette ki konkrét katonai kötelezettségek vállalása. A francia politikusoknak az volt a titkos szándékuk, hogy abban az esetben, ha Németország

részéről támadás érné a Szovjetuniót, nem nyújtanak segítséget. A francia imperialistáknak e szerződés megkötésével az volt a céljuk, hogy ütőkártyához jussanak Hitlerrel szemben a francia–német ellentétek rendezésére irányuló tárgyalások során. G. Tabouis asszony, a neves újságírónő erre vonatkozóan idézi Pierre Lavalnak, Franciaország volt külügyminiszterének a szavait: „Azért írom alá a francia–orosz szerződést, hogy előnyösebb helyzetben legyek, amikor majd megegyezek Berlinnel."[63]

A szovjet kormánynak arra a javaslatára, hogy hívjanak össze nemzetközi konferenciát, amely megtárgyalná, miként lehetne elhárítani az európai háborús veszélyt, amely Ausztria elfoglalása nyomán fenyeget, Neville Chamberlain kormánya 1938. március 24-én elutasítással válaszolt.

Ausztria elfoglalása után „Hitler még jobban felbátorodott, különösen amikor megtudta, hogy Chamberlain és Halifax elutasította azt a Moszkva által javasolt tervet, hogy a német agresszióval szemben teremtsék meg a kollektív biztonság rendszerét."[64]

Hogy elhárítsák magukról Csehszlovákia elárulásának vádját, a nyugati hatalmak vezető politikusai azt híresztelték, hogy a Szovjetunió nem siet a csehszlovák állam segítségére. Litvinov, a Szovjetunió külügyi népbiztosa azonban 1938. március 15-én kijelentette, hogy „a Szovjetunió teljesíti szövetségesi kötelezettségeit".[65]

München sötét napjaiban egyedül a Szovjetunió maradt hű a Csehszlovákiával kötött szerződéshez, síkraszállt a csehszlovák nép nemzeti függetlenségéért, és kijelentette, hajlandó katonai segítséget nyújtani Csehszlovákiának. A szovjet csapatok készek voltak arra, hogy segítsenek Csehszlovákiának és teljesítsék kötelességüket.

M. I. Kalinyin, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke 1938. április 26-án a nemzetközi helyzetről tartott beszámolójában kijelentette, hogy a Csehszlovákiával 1935. május 16-án kötött kölcsönös segélynyújtási szerződés értelmében „Csehszlovákiának abban az esetben segítünk, ha Franciaország segít neki, és viszont, Csehszlovákia abban az esetben segít nekünk, ha Franciaország is segít. Természetesen, a szerződés nem tiltja meg, hogy bármelyik fél segítsen, nem várva meg Franciaországot."[66] A szov-

jet kormány élt ezzel az utóbbi körülménnyel, és kellő időben közölte a csehszlovák kormánnyal, hogy nem várva meg Franciaországot, hajlandó neki katonai segítséget nyújtani. A Szovjetuniónak sem Németországgal, sem Csehszlovákiával nem volt közös határa. Ez a nehézség azonban nem akadályozhatta meg a Szovjetuniót abban, hogy teljesítse Csehszlovákiával szembeni kötelezettségeit. Litvinov 1938. március 16-án kijelentette: „majd csak találunk valamilyen folyosót"[67].

1938. augusztus 22-én Litvinov a Szovjetunió csehszlovákiai és németországi diplomáciai képviselőit táviratilag értesítettte arról, hogy „a Szovjetunió teljesíti Csehszlovákiával szembeni kötelezettségeit".[68]

1938. szeptember 25-én a Szovjetunió honvédelmi népbiztossága a franciaországi szovjet légügyi attasénak táviratot küldött, amelyben a következő megelőző intézkedéseket közölte:

1. 30 lövészhadosztályt előrevontunk közvetlenül a nyugati határ menti körzetekbe. Ugyanez történt a lovashadosztályokkal is.

2. A csapatok megfelelően fel vannak töltve tartalékosokkal.

3. Ami műszaki csapatainkat – a légierőt és a harckocsicsapatokat illeti, teljes készültségben vannak.[69]

A csehszlovák nép égett a vágytól, hogy fegyverrel védelmezze szabadságát és függetlenségét. A Szovjetuniónak az a javaslata, hogy katonai segítséget nyújt Csehszlovákiának, megfelelt a csehszlovák nép érdekeinek. A csehszlovák hadsereg harcolhatott volna és kész is volt harcolni a fasiszta hódítók ellen. Krejči, a csehszlovák hadsereg vezérkari főnöke 1938. március 28-án közölte a szovjet katonai küldöttséggel, hogy „a hadseregben nagy és megfeszített munka folyik annak érdekében, hogy felkészítsék egy esetleges német betörésre".[70]

Krofta csehszlovák külügyminiszter 1938. szeptember 16-án azt táviratozta az angliai és franciaországi csehszlovák követnek, hogy olyan mennyiségű csapat van harckészültségben, amely „lehetővé teszi számunkra, hogy álljuk az első csapást".[71] Ennek valóban minden reális lehetősége megvolt. A szeptember 19-i állapot szerint Csehszlovákiában „500 000 ember és az egész légierő fegyverben állt".[72] A csehszlovák hadsereg 45 jól felszerelt hadosztályból

állt. Ezek közül 3 páncéloshadosztály volt. A német hadsereg abban az időben erők és eszközök tekintetében még nem volt túlnyomó fölényben: 1938 végén 35 gyalogos-, 5 páncélos-, 4 gépesített, 4 könnyű és 3 hegyilövész-hadosztályból és egy lovasdandárból állt.[73]

A polgári történetírás Chamberlain és Daladier árulását azzal menti, hogy nemcsak a háborútól, hanem a háborús vereségtől is megmentették országukat. Ezt azonban nemcsak a Hitlerhez igen közelálló Keitel vallomása cálfolja meg. Nürnbergben Manstein, akit nem fenyegetett halálbüntetés, mint Keitelt, a következő beismerést tette: „A legkevésbé sem kétséges, hogy amennyiben Csehszlovákia védekezik, nem tudtuk volna áttörni erődjeit, mert nem voltak meg hozzá a szükséges eszközeink."[74]

Tekintettel a Szovjetunió által felajánlott konkrét katonai segítségre, Csehszlovákia kétségtelenül meg tudta volna védelmezni függetlenségét.

Ámde Csehszlovákia burzsoá kormánya lenézően kezelte a szovjet kormány által felajánlott segítséget. A csehszlovák burzsoázia gyalázatosan kapitulált a fasiszta Németország előtt. Ebben nagymértékben bűnös E. Beneš, a Csehszlovák Köztársaság volt elnöke, akinek a vezetése Münchenhez juttatta el az országot.

Anglia és Franciaország együttes nyomást gyakorolt Csehszlovákiára, azzal fenyegetve meg, hogy amennyiben elfogadja a Szovjetuniótól a katonai segítséget, támogatni fogják Németországot. Chamberlain figyelmeztette Benešt, hogy „ez esetben Franciaország és Anglia esetleg ellátja Hitlert fegyverrel és lőszerrel".[75] Schierer arról számol be, hogy szeptember 21-ére virradó éjjel Newton és Lacroix (Anglia és Franciaország követe) felkeltette Benešt, és kijelentették neki: amennyiben nem fogadják el az angol–francia javaslatokat, „Csehszlovákiának egyedül kell harcolnia Németország ellen".[76] Szeptember 21-én a nap folyamán Lacroix megismételte, hogy amennyiben a csehek nem teljesítik az angol–francia követeléseket és Németország megtámadja Csehszlovákiát, a francia kormány ilyen körülmények között nem léphetne hadba.

A burzsoá reakciós történészek igyekeznek mélyen hallgatni arról, hogy a müncheni események idején a szovjet nép, a kommu-

nista párt és a szovjet kormány milyen álláspontot foglalt el. Igyekeznek elhallgatni azt a történelmi tényt, hogy a Szovjetunió részéről a Münchent megelőző hat hónap alatt 10 nyilvános és 14 nem nyilvános nyilatkozat hangzott el arra vonatkozólag, hogy a Szovjetunió hajlandó katonai segítséget nyújtani Csehszlovákiának. Litvinov szeptember 21-én a Népszövetség közgyűlésén, Genfben, ismételten kijelentette, hogy a Szovjetunió teljesíti Csehszlovákiával szembeni kötelezettségét. Beneš aznap „magához kérette a prágai szovjet nagykövetet, aki megerősítette külügyminiszterének kijelentését".[77]

A szovjet kormány kérésére Klement Gottwald személyesen közölte Benešsel, hogy a Szovjetunió hajlandó a leghatározottabb katonai segítséget nyújtani. És mindezek ellenére Beneš „lemondott a harcról".[78] Csehszlovákia kormánya szeptember 21-én estére kapitulált.

A szovjet kormány 1939. március 18-i jegyzékében megtagadta annak elismerését, hogy a fasiszta Németország megszállta Csehszlovákiát. Litvinov még aznap este Sides angol nagykövetnek olyan javaslatot tett, hogy a hitleri agresszió továbbterjedésének a megakadályozása végett haladéktalanul hívjanak össze egy nemzetközi konferenciát a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, Lengyelország, Románia és Törökország képviselőinek részvételével. Anglia uralkodó körei az előzőkhöz hasonlóan ezt a javaslatot is hidegen fogadták. Az angol kormány, hogy ne akadályozza a Szovjetunió elleni háború kirobbantását, nem akart összekülönbözni Hitlerrel.[79]

Ugyanakkor az a tény, hogy Hitler megszegi a müncheni egyezményeket, feltétlenül aggasztotta a nyugati hatalmakat. A münchenisták megkongatták a vészharangot, látván, hogy a hitleristák kegyetlenül becsapták őket, mert ahelyett, hogy a Szovjetunió ellen indulnának, Nyugat felé szándékoznak fordulni. Egy ilyen fordulat lehetőségére a szovjet kormány figyelmeztette a nyugati hatalmakat. Anthony Eden, lordpecsétőr 1935. március végén Moszkvába utazott. Március 28-án Litvinov figyelmeztette őt, hogy a német külpolitikát két alapgondolat irányítja – a revánsés az európai uralom gondolata. Eden azt felelte, hogy az angol kormány nem

hisz Németország agresszivitásában. Eden válaszából kitűnt: az angol kormány nem kívánja elhinni, hogy Németország magát Angliát fenyegetheti. Litvinov ismét megjegyezte: joggal feltételezhető és valószínűbb is, hogy az első csapás nem a Szovjetunió ellen fog irányulni, és az ágyúk egészen más irányba kezdenek lőni. Az illúziók azonban erősebbnek bizonyultak a józan észnél, és az angol politikusok megbűvölten továbbra is reménykedtek és bíztak Hitlerben.

Anglia és Franciaország reakciós körei sehogy sem akartak megbékélni azzal a ténnyel, hogy tervük meghiúsulhat, és a fasiszta Németországot nem sikerül nekiugratni a Szovjetuniónak. Elhatározták, hogy fokozott nyomást gyakorolnak a hitleristákra és kényszerítik őket a Münchenben aláírt váltó „beváltására". Ezért 1939 márciusában Anglia és Franciaország kormánya egyszerre hajlandónak mutatkozott politikai megbeszéléseket folytatni a Szovjetunióval a kollektív biztonság kérdéséről.

A tárgyalások során Anglia és Franciaország egyoldalú kötelezettségeket próbált ráerőszakolni a Szovjetunióra. Az angol–francia terv értelmében a Szovjetunió kötelezte volna magát, hogy német támadás esetén azonnali és közvetlen segítséget nyújt Angliának és Franciaországnak, ők viszont nem voltak hajlandók ugyanilyen segítséget nyújtani a Szovjetuniónak. A cél az volt, hogy a Szovjetuniót magára hagyjuk a fasiszta Németországgal, ők maguk pedig félrevonulnak.

Az angol–francia terv értelmében a Szovjetunió arra is köteles lett volna, hogy azonnali katonai segítséget nyújtson Angliának és Franciaországnak abban az esetben, ha Németország megtámadja Belgiumot, Lengyelországot, Romániát, Görögországot és Törökországot. A felsorolt országokkal szemben Angliának és Franciaországnak katonai kötelezettségei voltak. Ezenkívül a Szovjetuniónak meg kellett volna védelmeznie a balti államokat (Litvániát, Lettországot és Észtországot).

Anglia és Franciaország viszont nem volt hajlandó kölcsönös kötelezettséget vállalni a balti államokra vonatkozóan. Bullitt a párizsi angol nagykövettel 1939. június 6-án folytatott beszélgetése során szintén kategorikusan ellenezte, hogy Anglia és Franciaország szavatolja a balti államok biztonságát. Ez alattomos sakkhúzás volt

abból a célból, hogy a német agressziót a balti államokon keresztül vezesse le. Hitlernek világosan tudtára adták, hogy ha a Szovjetuniót a balti államokon keresztül támadja meg, ez utóbbiaknak nem lesz szövetségesük.

Természetesen, a szovjet kormány nem vállalhatott magára egyoldalú kötelezettségeket. A tárgyalások négy hónapon át folytak, és eredménytelenül végződtek. Ezalatt Chamberlain továbbra is szabotálta a szovjet kormánnyal való becsületes együttműködést.

C. Sulzberger szerint az események fatális elkerülhetetlenséggel fejlődtek. „Franciaország és Anglia semmit sem tehetett a közelgő háború megakadályozásáért."[80] Ez azonban nem felel meg a valóságnak. A szovjet kormány 1939. július 23-án javasolta Angliának és Franciaországnak, hogy kezdjenek tárgyalásokat egy politikai és katonai egyezmény megkötése végett, hogy útját álljják a hitleri agressziónak.

„Az oroszok erőfeszítései – írja T. Fährenbach amerikai történész – arra irányultak, hogy a nyugati hatalmakkal olyan megbízható egyezményt kössenek ... amely megállíthatná a német agressziót."[81]

Az egyezmény megállapította volna a kölcsönös katonai segítség formáit és mértékét. A szovjet kormány úgy vélte, hogy a politikai paktum és a katonai egyezmény csak együttesen lehet hatásos.

Chamberlain hajlandó volt katonai tárgyalásokat folytatni, főként azért, mert ezzel a lépéssel erősíteni kívánta pozícióját az országon belül, és meg akarta nyugtatni az ellenzéket, amely attól tartott, hogy külpolitikájának vészes következményei lesznek a brit birodalomra nézve. Az angol katonai missziónak két hétre volt szüksége ahhoz, hogy Londonból eljusson Moszkvába. Bullitt azt tanácsolta az angoloknak, hogy ne siessenek a moszkvai tárgyalásokkal. Tudomása volt az angol–német titkos tárgyalásokról, amelyeket Anglia szövetségesének, Franciaországnak a háta mögött folytatott, és ezek befejezéséhez időt kellett nyerni.

A Szovjetunió, Anglia és Franciaország katonai missziójának első ülésére 1939. augusztus 12-én került sor. A szovjet küldöttségnek meghatalmazása volt olyan katonai egyezmény aláírására, amely

megszervezné Anglia, Franciaország és a Szovjetunió katonai védelmét az európai agresszióval szemben. Drakes tengernagy, az angol misszió feje, kénytelen volt kijelenteni, hogy „nincs írásbeli meghatalmazása, és csupán arra jogosult, hogy tárgyaljon, de paktumot (konvenciót) nincs joga aláírni."[82] Anglia és Franciaország katonai missziója másodrangú emberekből állt. Az angol katonai misszió azt az írásbeli utasítást kapta, hogy a katonai egyezmény a lehető legáltalánosabb megfogalmazásokra szorítkozzék, továbbá „igen lassan" tárgyaljon.[83]

A katonai missziónak nem voltak a közös tevékenységre vonatkozó konkrét javaslataik. Ezért a kapott utasítások alapján azt javasolták, hogy általános elveket vitassanak meg. Az angoloknak és a franciáknak ez a szándéka már az első üléseken nyilvánvaló lett. A szovjet küldöttség feltette a kérdést, hogy miképpen képzeli el az angol és a francia küldöttség az agresszorok vagy az agresszorok tömbje elleni közös tevékenységet, amennyiben azok fellépnek ellenünk. Másnap Doumenc tábornok, a francia misszió vezetője így válaszolt: „Első feladatunk az, hogy mindegyikünk szilárdan tartsa magát arcvonalán, és ezen az arcvonalon csoportosítsa erőit."[84] A kölcsönös segélynyújtás ilyen értelmezése szükségszerűen óvatosságra intette a szovjet küldöttséget. Természetes, hogy a szovjet küldöttség a tárgyalások során nyíltan feltette a kérdést, hogy hajlandók-e a nyugati hatalmak közös akciókra. Konkrét tervet terjesztett elő Anglia, Franciaország és a Szovjetunió katonai együttműködésére, és közben igyekezett kipuhatolni, hogy hajlandók-e nemcsak szóban, hanem a valóságban is kölcsönös segélynyújtásra. Ez a terv Anglia, Franciaország és a Szovjetunió fegyveres erőinek, a közös tevékenységre vonatkozó kölcsönös kötelezettségeit írta elő, három változatban:

1. ha az agresszorok tömbje megtámadja Angliát és Franciaországot; 2. ha a fő agresszor Finnország, Lettország és Észtország területét a Szovjetunió elleni támadásra használja fel; 3. ha az agresszió Lengyelország és Románia ellen irányul.

Ami Lengyelországot és Romániát illeti, jelentette ki Doumenc, „az ő dolguk, hogy megvédjék saját területüket".[85] Természetesen, „fel kell készülnünk arra, hogy segítséget nyújtsunk nekik, ami-

kor ezt kérni fogják".[86] A szovjet küldöttség kifejtette, hogy Lengyelország és Románia segítségért fordulhat a Szovjetunióhoz, de azt is megtehetik, hogy nem fordulnak hozzá vagy kérésükkel elkésnek, és a Szovjetunió nem lesz olyan helyzetben, hogy idejében megfelelően befolyásolja az eseményeket. Amennyiben a kölcsönös segélynyújtás szándéka őszinte, Nagy-Britannia és Franciaország fegyveres erőinek nem érdeke, hogy elveszítse Lengyelország és Románia pótlólagos fegyveres erőit. Hogy ez ne történjék meg, eleve határozni kellene arról, hogy a közös ellenség elleni közös tevékenység céljából a szovjet csapatokat beengedjék Lengyelország és Románia területére. Ez volt a tárgyalások sarkalatos kérdése.

A szovjet küldöttség azt javasolta, hogy Anglia és Franciaország kormánya előzetesen egyezzék meg Lengyelország, Románia és lehetőleg Litvánia kormányával is arra vonatkozóan, hogy a szovjet csapatokat átengedik, és azok a vilnai folyosón, valamint Galícián és Románián keresztül tevékenykedhetnek.

Az 1939. augusztus 15-i ülésen a szovjet fél ismertette a szovjet fegyveres erők felvonulásának konkrét tervét a nyugati határokon. Európai agresszió esetén a Szovjetunió hajlandó volt európai részén az arcvonalra küldeni 120 lövészhadosztályt, 16 lovashadosztályt, 5000 nehézlöveget, 9–10 000 harckocsit és 5–5500 harci repülőgépet.[87]

A közös tevékenységre vonatkozó konkrét katonai konvenció helyett az angol és a francia katonai misszió azt javasolta, hogy absztrakt deklaráció számára alkalmas absztrakt elveket fogadjanak el. Ezekben az elvekben semmiféle adat sem szerepelt a hadosztályok, a lövegek, harckocsik, repülőgépek, hajórajok stb. számáról, amelyek részt vennének a közös tevékenységben. A tárgyalások sarkalatos kérdése így válasz nélkül maradt. A tárgyalás megszakadt, és többé nem is folytatódott. Gomulka szerint a Szovjetunió „nem tehette saját kezével a nyakára a hurkot".[88] Anglia és Franciaország kormányai pedig semmiféle olyan egyezményt nem akartak kötni, „amely a német–szovjet összeütközés minden reményét kizárná".[89]

Ezt igazolja például, az a beszélgetés is, amelyet Chamberlain

legjobb barátjával, Kingsley Wood légügyi miniszterrel 1939. július elején folytatott. „Mi újság a paktumra vonatkozó tárgyalásokon?" – kérdezte Kingsley Wood. Chamberlain ingerülten legyintett, és ezt válaszolta: „Még mindig nem vesztettem el azt a reményemet, hogy sikerül elkerülnöm ennek a szerencsétlen paktumnak az aláírását."[90] Természetes, hogy a tárgyalások semmiféle eredményre nem vezettek és nem is vezethettek. Az angol–francia–szovjet tárgyalások Anglia és Franciaország uralkodó köreinek hibájából hiúsultak meg, amelyek „abban reménykedtek, hogy Németország megtámadja a Szovjetuniót".[91]

Chamberlain és Daladier még reménykedett, hogy „Hitler és Sztálin még mindig egymásnak eshet".[92] A nyugati hatalmak még mindig abban bíztak, hogy „a két ellenfél összecsapását biztonságos távolságból szemlélhetik".[93]

Grankshow, a moszkvai angol katonai misszió munkatársa Angliának a kollektív biztonságról való lemondását nyíltan azzal a reménnyel magyarázta, hogy „a német veszélyt sikerül kelet felé irányítani".[94]

Mint már említettük, mialatt Moszkvában folytak a katonai tárgyalások, az angol kormány titkos politikai megbeszéléseket folytatott Németországgal egy megnemtámadási szerződés megkötéséről és a befolyási területek felosztásáról. A megbeszélések 1939 júliusában kezdődtek.

1939 közepén Wohltat, a német kormány megbízottja Londonba utazott. Sir Horace Wilsonnal, az angol kormány tanácsadójával és Hudson külkereskedelmi miniszterrel tárgyalt. Wilson azt javasolta, hogy kössenek megnemtámadási szerződést a következő feltételekkel:

– Németország nem avatkozik bele a brit birodalom ügyeibe;

– Anglia szabad kezet ad Németországnak Kelet- és Délkelet-Európában;

„Anglia továbbra is abban az illúzióban ringatta magát – írta H. Ickes, az Amerikai Egyesült Államok belügyminisztere titkos naplójában –, hogy sikerül egymásnak ugratni Oroszországot és Németországot, és ily módon száraz lábbal kigázolni a vízből."[95]

Wilson augusztus 3-án Dircksennel, a londoni német nagykövettel még a következő fontos kiegészítéseket közölte:

– Anglia és Németország katonai szövetséget köt egymással;

– Anglia felszámolja a kis országok függetlenségét szavatoló politikáját.

Ez egyenesen hitszegés volt. Anglia alattomos politikai játékot folytatott Franciaország háta mögött, és ugyanakkor a kis országok szabadságával és függetlenségével üzérkedett.

Hogy befolyást gyakoroljon Németországra és ugyanakkor óvja saját imperialista érdekeit, Chamberlain elhatározta, olyan látszatot kelt, mintha a Szovjetunióval a paktum megkötéséről folyó tárgyalások eredménnyel kecsegtetnének. Így akart nyomást gyakorolni Hitlerre, azzal a kilátással ijesztgetve őt, hogy amennyiben szándékában áll megszegni a müncheni kötelezettségeket, a Szovjetunió részvételével erős koalíció jön létre.

A hitlerista megbízottakkal folytatott további tárgyalások során az angol kormány megígérte, hogy ha ésszerűen osztják fel a világot és a befolyási övezeteket, továbbá a német agresszió kizárólag kelet felé irányul, abbahagyja a Szovjetunióval jelenleg folyó tárgyalásokat és „teljesen tiszteletben tartja a német érdekszférákat Kelet- és Délkelet-Európában".[96]

A szovjet kormány tisztán látta, hogy Anglia és Franciaország igyekszik nemzetközileg elszigetelni a Szovjetuniót és „keresztes hadjáratot" szándékozik szervezni ellene, de úgy, hogy Németországnak szánja a csapásmérő erő szerepét, és nem akadályozza meg „Németországot és a Szovjetuniót abban, hogy kölcsönösen legyengítsék egymást".[97] Utána, írja Fuller az 1939-es angol politikáról, Oroszország győzelme esetén „segítséget lehetett volna nyújtani Németországnak. Ellenkező esetben kedvező feltételek esetén nyugat felől be lehetett volna törni Németországba".[98]

A Szovjetunió választás előtt állt: vagy elfogadja önvédelmi célból a német kormány által felajánlott megnemtámadási szerződést, vagy elutasítja, és ezzel elősegíti az angol–francia terv megvalósulását, amelynek az volt a célja, hogy a Szovjetuniót haladéktalanul fegyveres konfliktusba taszítsa Németországgal.

Ebben a bonyolult helyzetben a szovjet kormány 1939. augusztus

23-án kénytelen volt megkötni Németországgal a megnemtámadási szerződést, amely „szétzilálta az imperialisták terveit, és lehetővé tette azt, hogy a Szovjetunió időt nyerjen az ország védelmének erősítésére".[99]

Amikor a szovjet kormány megtette ezt a lépést, meg volt győződve róla, hogy a nyugati hatalmak kétkulacsos politikát folytatnak. Meg kellett akadályoznia a Szovjetunió elleni imperialista egységfront kialakulását. És ez sikerült is.

A Németországgal kötött szerződés „meghiúsította a nyugati hatalmak alattomos terveit".[100]

Számos polgári szerző elismeri, hogy szükség volt a szovjet–német szerződés megkötésére.

Alexander Werth azt írja, hogy az oroszoknak nem volt más választásuk. J. Davis hasonló következtetésre jut: a Szovjetunió számára „az egyetlen lehetőség volt – megnemtámadási szerződést kötni Németországgal és ily módon időt nyerni".[101]

H. Ickes, az Egyesült Államok volt belügyminisztere, 1939. augusztus 26-án ezt írta naplójában: „Nehéz vádolnom Oroszországot ezért a szerződésért. Az egyetlen bűnös – Chamberlain."[102] Ámde a második világháború előzményeivel foglalkozó legtöbb polgári történész meghamisítja az 1939. augusztus 23-i szovjet–német megnemtámadási egyezmény jelentőségét. „A Szovjetunió – írja T. Higgins, amerikai történész – jobbnak látta megnemtámadási szerződést kötni az agresszív Reichhel, holott erős szövetségesre találhatott volna az angol–amerikai koalícióban."[103] Higgins a féligazsággal egy nagy hazugságot leplez. Valóban, a Szovjetunió „erős szövetségesre találhatott volna", csakhogy az Egyesült Államok és Anglia, valamint Franciaország kormánya nem lépett ilyen szövetségre a Szovjetunióval, mivel arra törekedtek, hogy a fasiszta agressziót kelet felé fordítsák. Higgins eltitkolja olvasói elől azt a tényt, hogy Anglia és Franciaország akkori kormányainak hibájából, amelyek mögött ott állt az Egyesült Államok, 1939 nyarán meghiúsultak a Szovjetunióval a fasiszta agresszor kollektív visszaverésére folytatott tárgyalások. H. Wilson, az Egyesült Államok utolsó, háború előtti berlini nagykövete nyíltan megírja, hogy a nyugati hatalmak Oroszország rovására próbálták megvalósítani érdekeiket.[104] Ugyan-

ez áll az Egyesült Államokra is. Az amerikai kongresszus 1939 nyarán nem volt hajlandó felülvizsgálni a Németország számára kedvező semlegességi törvényt.

1939 közepén az Egyesült Államok uralkodó köreinek legelőrelátóbb képviselői több ízben is megkísérelték a semlegességi törvény módosítását, de eredménytelenül. E kísérletek meghiúsulását Hitler az Egyesült Államok reakciós körei részéről biztatásnak vette.

Malcolm Mackintosh angol történész azt állítja, hogy „a szovjet–német szerződés egyengette a második világháború útját".[105] Csakhogy a második világháború kirobbantását a hitlerista klikk már a szerződés megkötése előtt elhatározta. Ciano 1939. augusztus 12-én Obersalzburgban tett látogatása alkalmával megkérdezte Ribbentropot: Mit akarnak önök, Danzigot vagy a folyosót? Háborút akarunk – volt a válasz.

Medlicott angol történész teljes joggal jutott arra a következtetésre, hogy „Hitler a háborút már 1937 előtt elhatározta".[106]

Sumner Welles, az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese, arra gondolva, hogy a háború Európa keleti részén fog kirobbanni, kijelentette, hogy Oroszországnak ebben a háborúban „elkerülhetetlenül vereséget kell szenvednie, és ez a kommunizmus csődjét vonná maga után".[107]

A második világháború történetével foglalkozó számos amerikai polgári történész művére nem a müncheni politika elítélése jellemző, hanem az amiatti sajnálkozás, hogy ez a politika nem járt sikerrel. H. Wilson, például, azt sajnálja, hogy Hitler nem tudott rugalmasabban, a nyugati hatalmak érdekeit szem előtt tartva cselekedni. Hitlert 1939–1940-ben, állítólag, csak szubjektív okok akadályozták meg abban, hogy „Oroszországot a demokráciák hallgatólagos jóváhagyásával sőt, helyeslésével megtámadja".[108]

Bailey amerikai történész „Amerika arccal Oroszország felé fordul" c. könyvében amiatt bírálja az amerikai kormányt, hogy nem eléggé kitartóan folytatta a hitleri agresszió bátorításának politikáját.

Az amerikai reakciós történetírás egyik fő irányzata az Egyesült Államok háború előtti politikáját taglalva azt próbálja bebizonyí-

tani, hogy az Egyesült Államoknak semmi köze sem volt a müncheni alkuhoz, s az engedmények politikájának csupán a második világháború megakadályozása volt a célja. Számos polgári szerző művében értékes beismerésekkel találkozhatunk, amelyek hozzásegítenek bennünket, hogy helyesen értékeljük az Egyesült Államoknak a háborút megelőző években folytatott politikáját és politikai módszereit. Így R. West és W. West amerikai történészek az Egyesült Államok 1937–1941 közti politikáját úgy értékelik, hogy az egyenesen segítette a tengelyhatalmakat.[109] W. H. Chamberlain amerikai történész „Amerika második keresztes hadjárata" című könyvében azt írja, hogy az összes intézkedéseket, amelyek logikusan egy nagy háború kirobbantására irányultak, a háború lokalizálására való törekvés hangoztatásával álcázták. Nem véletlen C. Beard amerikai történésznek az a megállapítása, hogy Roosevelt, „ha nem is a szó szoros értelmében, de lényegében Chamberlainnel és Daladierral együtt utazott Münchenbe".[110]

A második világháborúval foglalkozó reakciós angol és francia polgári történelmi művek a müncheni politika okainak megvilágításában egy úton haladnak. Fő törekvésük meggyőzni az olvasót, hogy Anglia és Franciaország külpolitikájának akkori irányítóit tiszta szándékok vezették, és igazolni akarják őket. Ezek a politikusok, úgymond, a béke ügyét védelmezték, de a hitleristák becsapták és erővel fenyegetőzve kapitulációra kényszerítették őket. A megcáfolhatatlan tények azonban erősebbek a burzsoá apologétáknál. Az árulás jelképévé vált Münchenben a nyugati hatalmak menetlevelet adtak Hitlernek a kelet elleni támadáshoz, ami a második világháború kirobbanására vezetett.

Egyes nyugatnémet reakciós történészek nem elégszenek meg a müncheni egyezmények egyszerű igazolásával, hanem igyekeznek jogilag is megalapozni azokat.

*

A hitleristák keleti terjeszkedésének ösztönzése – az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó köreinek általános politikai irányvonala volt a második világháború előtt. A müncheni alku az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország szovjetellenes politikájának („policy of appeasemant") a kulminációs pontja.

Az Amerikai Egyesült Államok uralkodó körei Anglia és Franciaország müncheni politikájának közvetlen részesei voltak, ugyanúgy felelősek e politika minden következményéért. Az Egyesült Államok kormányának taktikáját az jellemezte, hogy a külpolitika irányítói jobbnak látták a háttérben maradni, és a kulisszák mögött tevékenykedni.

A második világháború előtt az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó körei arról ábrándoztak, hogy Hitler kezével fojtják meg az első szocialista államot. Ez volt a célja az amerikai, angol és francia imperialisták egész, háború előtti müncheni politikájának, amely a következő szovjetellenes irányelveket tartalmazta:

– a fasiszta agressziót kelet felé – a Szovjetunió megtámadására kell irányítani;

– meg kell akadályozni, hogy a fasiszta agresszió nyugat felé forduljon;

– nem szabad akadályozni a fasiszta Németországot abban, hogy a Szovjetunió ellen harcoljon;

– a háború befejező szakaszában friss erőkkel hadba kell lépni és diktálni Európa háború utáni berendezésének feltételeit.

A nyugati hatalmak „benemavatkozási" és „békéltető" politikája ösztönözte a második világháború kirobbantásáért elsősorban felelős fasiszta Németország agresszív terveit. Ámde a nyugati hatalmaknak az a reménye, hogy a fasiszta Németország megelégszik csupán Kelet-Európával, nem bizonyult reálisnak. Végső soron nem sikerült létrehozniuk az imperialisták egységfrontját a Szovjetunió ellen. A fasiszta Németország számára Kelet-Európa elfoglalása a világ meghódítására irányuló általános tervnek csupán egy része volt.

Az imperialista egységfront kialakítását megakadályozó egyik legfontosabb tényező, az imperialista ellentétek mellett, az ügyes szovjet külpolitika volt.

A második világháború előtti években a Szovjetunió következetesen síkraszállt a békéért és a kollektív biztonságért. A nyugati államok uralkodó körei azonban önző érdekből nem akarták megfékezni a fasizmust és ezzel megakadályozni az új világháborút. Az ő hibájukból a második világháború elkerülhetetlenné vált.

II. fejezet

A „FURCSA HÁBORÚ". ANGLIA ÉS FRANCIAORSZÁG PASSZÍV VÉDELMI STRATÉGIÁJA NÉMETORSZÁGGAL SZEMBEN

1. A NYUGATI HATALMAK ÉPPOLY TUDATOSAN FELÁLDOZZÁK LENGYELORSZÁGOT, MINT CSEHSZLOVÁKIÁT

Hitler Münchenben véglegesen meggyőződött róla, hogy a keleti hadjárathoz „szabad utat" kapott.

Csehszlovákia megszállása után az események igen gyorsan peregtek. A Wehrmacht hadműveleti osztálya 1939. április 3-án utasítást kapott Hitlertől, hogy kezdje meg a Lengyelország elleni támadás előkészületeit. Április 11-én Hitler jóváhagyta a fegyveres erőknek az 1939/40. évi háborúra való egységes felkészülési tervét. E direktíva melléklete tartalmazta a Lengyelország elleni támadás tervét, amely a „Fehér terv" fedőnevet kapta. A dokumentum feladatként tűzte ki, hogy Lengyelországgal „az érvényes szerződés ellenére véglegesen le kell számolni".[1] A lengyel fegyveres erők megsemmisítése céljából váratlan támadást kell előkészíteni. Ezért a mozgósítási parancsot „a lehető legkésőbbi időpontban, a támadás előtti napon"[2] kell kiadni.

Hitler április 28-án a Reichstagban bejelentette az 1934-ben kötött német–lengyel megnemtámadási egyezmény felmondását. A hadsereg, a hadiflotta és a légierő vezetőinek május 23-i tanácskozásán elhatározták, hogy Lengyelországot az első kedvező alkalommal megtámadják. A vezérkar 1939. május végén megkezdte a „Fehér terv" végrehajtását. A főparancsnokság hangsúlyozta annak a szükségességét, hogy „a harctevékenységet váratlan, erős csapások mérésével kell kezdeni és gyors sikereket kell elérni".[3] Különös figyelmet fordítottak arra, hogy „biztosítsák a légierő meglepetésszerű támadását Lengyelország ellen . . . ."[4] A német légierőnek a

lengyel légierő megsemmisítésén kívül „meg kellett akadályoznia a lengyel mozgósítás végrehajtását, továbbá meg kellett hiúsítania a lengyel hadsereg tervszerű hadászati összpontosítását és szétbontakozását".[5] A hitleristák szilárdan eltökélték, hogy az év végéig megtámadják Lengyelországot.

Ezekben az aggodalmas hónapokban Chamberlain nem fukarkodott a Lengyelországnak tett ígéretekkel. 1939. március 31-én kijelentette az alsóházban, hogy amennyiben Németország megtámadja Lengyelországot, Anglia haladéktalanul, erejéből telhetően minden segítséget megad neki. A francia kormány is hasonló nyilatkozatot tett. Racinski, Lengyelország londoni nagykövete a varsói külügyminisztériumhoz intézett 1939. április 26-i jelentésében felhívta Beck figyelmét az angol garanciák megbízhatatlanságára, mivel ezt a politikát „az angoloknak az a várakozása szabja meg, hogy Németország agressziója Kelet felé fog terjedni".[6] Ez valóban így is volt. A varsói angol katonai misszió 1939 májusában közölte a lengyel kormánnyal, hogy amennyiben Németország megtámadná Lengyelországot, az angol légierő csupán meghatározott német katonai objektumok"[7] ellen fog tevékenykedni.

Chamberlain kormánya 1939. augusztus 25-én a Lengyelországnak korábban (1939. április 25-én) adott garanciákat kölcsönös segélynyújtási szerződésbe foglalta. Lengyelországot már 1921 óta katonai szövetség fűzte Franciaországhoz, amely szintén garantálta a lengyel állam függetlenségét és biztonságát.

1939 májusának első felében lengyel–francia katonai megbeszélések folytak, amelyek május 19-én konkrét katonai egyezmény megkötésével fejeződtek be. A titkos francia–lengyel katonai jegyzőkönyv kimondta, hogy egy Franciaország elleni német agresszió esetén Lengyelország haladéktalanul hadba lép Németország ellen. Abban az esetben, ha Németország megtámadja Lengyelországot, „Franciaország (tizenöt nap elteltével) fegyveres erőinek zömével támadást indít".[8] Gamelin tábornok a katonai egyezményt a következőképpen értékelte: „Olyan formulában állapodtunk meg, amelyet mindig logikusan lehet értelmezni."[9] Ez azt jelentette, hogy Franciaország mindig megtalálhatta a szükséges ürügyet arra, hogy kibújjon a vállalt kötelezettségek alól. Így is történt. A francia ka-

tonai vezetők „becsapták a lengyeleket, kijelentvén, hogy szilárd elhatározásuk a harc megkezdése".[10] Ugyanígy jártak el az angolok is, akik „rég elhatározták, hogy semmit sem tesznek, amikor az augusztus 25-i szerződésben minden segítséget megígértek a lengyeleknek . . ."[11]

Az 1939. április 25-i szerződésben nem volt szó Lengyelország területi épségéről. Anglia csupán függetlenségét és biztonságát garantálta. Az angol–lengyel szerződés tartalma nem zárta ki egy újabb München lehetőségét. Chamberlainnek a lengyel szerződés megkötésével az volt a célja, hogy Lengyelországot egy, a münchenihez hasonló újabb egyezmény megkötése irányában befolyásolja.

Egyidejűleg a lengyelekre is nyomást gyakoroltak. Chamberlain legközelebbi tanácsadója, Horace Wilson, Kennedyvel, az Egyesült Államok londoni nagykövetével folytatott beszélgetése közben kereken kijelentette, rá kell kényszeríteni a lengyeleket, hogy területi kérdésekről közvetlen tárgyalásokat folytassanak Németországgal, és ebben az irányban kell nyomást gyakorolni rájuk. Kennedy a beszélgetésről táviratban tájékoztatta Cordell Hullt, az Egyesült Államok külügyminiszterét.

A „lengyel München" megrendezésére nemcsak Lengyelország „garantálói", hanem az Egyesült Államok részéről is történtek kísérletek.

Roosevelt augusztus 24-én Hitlernek személyes üzenetet küldött, amelyben azt javasolta, hogy a német–lengyel vitát a következő három módszer egyikével rendezzék: közvetlen tárgyalások, döntőbíráskodás vagy békés közvetítés útján.

Két nappal előtte a Wehrmacht vezetőinek tanácskozásán elhatározták, hogy 1939. augusztus 26-án megtámadják Lengyelországot. Hitler csupán amiatt aggódott, nehogy „az utolsó pillanatban valamilyen disznó felajánlja a közvetítést".[12]

A lengyel kormány Németország valamennyi követeléséről hajlandó volt tárgyalni, és a tárgyalással berlini nagykövetét, Lipskit bízta meg. Hitler kormánya azonban kitért a Lengyelországgal való közvetlen tárgyalások elől. Akkor Dalerus svéd gyáros ajánlotta fel a közvetítést. Hitler visszavonta a Lengyelország elleni hadműveletek megkezdésére vonatkozó parancsot, amelyeknek auguszt-

tus 26-ra virradó éjjel kellett volna megkezdődniük, Chamberlainhez jegyzéket intézett, amely az alábbi fő feltételeket tartalmazta:

- Németország és Anglia katonai szövetséget köt egymással;
- Németország megkapja Danzigot és a lengyel folyosót;
- Anglia visszaadja a volt német gyarmatokat.

Az angol kormány kijelentette, minden ponthoz hozzájárul, a német gyarmatok visszaadása kivételével. Az angol kormány válaszában hangoztatta, hogy az összes többi vitás kérdés rendezése után a gyarmati kérdést is Németország számára kedvezően fogják megoldani. Bonnet igyekezett rábeszélni Ribbentropot: „Hagyják meg nekünk gyarmatbirodalmunkat és akkor Önöké lesz Ukrajna."[13] Amikor Anglia és Franciaország a Szovjetunió elleni támadásra beszélte rá a fasiszta Németországot, elsősorban Lengyelország megtámadására biztatta, mivel Lengyelország a Szovjetunió határai felé útjában volt Hitlernek. „Annak, aki a Szovjetunióra szándékozik csapást mérni, először Lengyelországra kell csapást mérnie."[14]

Ily módon Hitler véglegesen meggyőződött róla, hogy Chamberlain hajlandó további áldozatokra, csak hogy megegyezzen Németországgal. „Oka volt feltételezni, hogy a nyugati hatalmak nem gördítenek eléje akadályt, amikor Kelet felé – vagyis Lengyelország ellen támad."[15]

Hitlernek az a meggyőződése, hogy Anglia és Franciaország semmit sem fog tenni, a Lengyelország elleni támadás tervén is visszatükröződött. A „Fehér terv" kifejezte azt a reményt, hogy „a háborút sikerül a Lengyelország elleni harctevékenységre korlátozni".[16] A franciaországi politikai helyzet és Anglia tartózkodása „lehetővé teszi, hogy ezt a legközelebbi jövőben elérjük".[17]

Hitler augusztus 31-én, egy nappal a háború kitörése előtt kifejezte azt a meggyőződését, hogy Anglia és Franciaország „nem fog aktívan hadba lépni..."[18] A Lengyelországnak adott garanciákban „csupán politikai fenyegetést..."[19] látott. Ez a biztonság a demilitarizált Rajna-vidéken, az Ausztria és Csehszlovákia elleni agresszión és a nyugati hatalmakkal kötött szerződések megszegésén alapult.

Szeptember 1-én, amikor a fasiszta hordák már a lengyel földet taposták, Mussolini azt javasolta Hitlernek, ismételje meg a münche-

ni kísérletet, és hívjon össze egy, a münchenihez hasonló értekezletet, amelyen Lengyelország is részt venne. A hitleristák azonban már elhatározták, hogy megindítják a háborút a világuralomért, és Lengyelország csak ennek a háborúnak a soron következő áldozata volt. A Lengyelország elleni háborút előkészületnek tekintették a német imperializmus angol és francia versenytársaival való döntő összecsapásra.

A nürnbergi per során tisztázódott, hogy a hitleristák világuralmi tervének hét szakasza volt. Az első öt felkészülés volt a Szovjetunió megtámadására, oly módon, hogy a hitleristák előzőleg az európai kontinens valamennyi tőkésországát meghódítják. A hatodik szakaszt Barbarossa-tervnek nevezték, és a Szovjetunió elleni támadást jelentette. Az utolsó szakasz volt Anglia meghódítása, mégpedig úgy, hogy a brit szigeteken német csapatok szállnak partra. Majd az Amerikai Egyesült Államokat szétzúzzák a tengeren, a levegőben és magán az amerikai kontinensen is.

1939. szeptember 1-én, „miután a szárazföldi erők hadászati felvonulása majdnem teljesen befejeződött",[20] a német fasiszta csapatok betörtek Lengyelországba. A lengyel kormány túl későn – augusztus 31-én – rendelte el az általános mozgósítást. A késedelmet részben az angol és a francia nagykövet beavatkozása magyarázza, akik azt ígérték, hogy diplomáciai úton elejét veszik a háborúnak.

A Lengyelország elleni rablótámadás igazolására a fasiszták ocsmány provokációt hajtottak végre. Bűnözőket lengyel egyenruhába öltöztettek, s ezek megtámadták a gleiwitzi német rádió-adóállomást, hogy így teremtsenek ürügyet az agresszióra.

Anglia és Franciaország kormánya kénytelen volt hadat üzenni a fasiszta Németországnak. A berlini angol nagykövet 1939. szeptember 3-án 11 órakor átnyújtotta a hitlerista kormánynak a hadüzenetet tartalmazó jegyzéket, amelyet 17 órakor a francia nagykövet azonos tartalmú jegyzéke követett. Anglia és Franciaország után a brit dominiumok is hadat üzentek a fasiszta Németországnak: szeptember 3-án Ausztrália és Új-Zéland, szeptember 6-án a Dél-Afrikai Unió és szeptember 10-én Kanada. Az Egyesült Államok szeptember 5-én hivatalosan bejelentette szigorú semleges-

ségét, hogy az első szakaszban ne vegyen közvetlenül részt a háborúban.

„Azokban a napokban – mondta Gomulka az Egyesült Lengyel Munkáspárt fennállásának 20. évfordulója alkalmából tartott varsói ünnepi ülésen – hallottuk és máig is halljuk az angolok és a franciák szavait: „Lengyelország védelmében hadat üzentünk Németországnak. Ez féligazság. A féligazság pedig teljes csalás. Franciaország és Anglia valóban hadat üzent Németországnak, de nem viseltek ellene háborút Lengyelországért. És soha nem fognak viselni."[21]

Anglia és Franciaország kormánya a hadüzenettel mintegy figyelmeztetni akarta Hitlert arra, hogy a Nyugat felé irányuló agressziója erélyes visszautasításra fog találni, és csupán a keleti irányban szabad az út. Hitler és legközelebbi környezete így is értelmezte az angol és francia uralkodó körök céljait. Ezért – írja Jacobsen – „arra a véleményre jutottak, hogy a brit és a francia hadüzenetet csak formálisnak kell tekinteni . . ."[22]

K. Kleenek ugyanez a véleménye. Szerinte Hitler meg volt győződve róla, hogy Anglia és Franciaország csak azért üzent hadat, hogy „formailag teljesítse az 1939. augusztus 25-i szerződést. Az a passzív álláspont, amelyről ez a két állam lengyel szövetségese szétzúzását remélte, még jobban megerősítette véleményét". Mivel Hitler nyugaton biztonságban érezhette mögöttes területét, főerőit Lengyelország ellen vethette be.

A második világháború imperialista háborúként kezdődött. A fő felelősség mind az első, mind a második világháború kirobbantásáért az imperialista Németországot terheli. Ámde nem szabad elfelejteni, hogy ezeket a háborúkat a nemzetközi imperialista reakció készítette elő. Abban, hogy a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot, nagyrészt az angol–francia imperialisták a bűnösök, akik 1939 nyarán meghiúsították a szovjet kormánnyal a német fasiszta agresszió elleni kollektív intézkedésekről folyó tárgyalásokat.

A háború kirobbantását az Egyesült Államok uralkodó körei is bátorították. Russel Grenfell, amerikai történész azt írta, hogy az Egyesült Államok kormánya Anglia és Franciaország értésére adta: amennyiben hadba lépnek, az Egyesült Államok azonnal segít-

ségükre siet. Joseph Kennedy, az Egyesült Államok londoni nagykövete „több ízben kijelentette Chamberlainnek, hogy nem kiprovokált agresszió esetén Amerika segítséget nyújt Angliának és Franciaországnak".[24] Ez azonban nem történt meg. Az Egyesült Államok uralkodó körei az első világháborúhoz hasonlóan elhatározták, hogy nem sietnek.

A Lengyelország elleni támadás azt jelentette, hogy a hitleristák hétszakaszos tervüknek megfelelően jobbnak látták először Angliára és Franciaországra csapást mérni, mert a két államot gyengébbnek tartották, mint a Szovjetuniót.

Lengyelország vezető köreit teljesen felkészületlenül találta a hitleristák támadása. A lengyel reakciós uralkodó körök Versailles utáni egész politikája arra irányult, hogy Németországgal közösen háborút készítsenek elő a Szovjetunió ellen. Anglia és Franciaország uralkodó körei a burzsoá-földesúri Lengyelországot a bolsevikok elleni fegyvernek tekintették.

A lengyel katonai vezetők csak 1939-ben, a német–lengyel megnemtámadási egyezmény felbontása után dolgozták ki Lengyelország nyugati határainak védelmi tervét arra az esetre, ha a fasiszta Németország megtámadná országukat. A lengyel terv alapja az volt, hogy védelmi tevékenységet kell folytatni mindaddig, amíg Franciaország és Anglia hatékony katonai segítséget nem nyújt az országnak. A lengyel hadászati elgondolás abból a feltételezésből indult ki, hogy az angol–francia szövetségesek nyugaton azonnal támadást indítanak. Ez a német főparancsnokságot arra fogja kényszeríteni, hogy főerőit Németország nyugati határainak a védelmére dobja át. Ily módon sikerül stabilizálni az arcvonalat és utána megindítható az ellentámadás.

A lengyel főparancsnokság azt tervezte, hogy 1800 km hosszú nyugati határának védelmére mintegy 1000 km kiterjedésű ív alakú védelmi övezetet épít ki. Ámde az összefüggő, mélyen lépcsőzött védelmi övezet építését a lengyel katonai vezetésnek már nem sikerült megkezdenie. Az egyetlen reális terv, amelyet a szanáló kormány és a lengyel vezérkar háború esetére kidolgozott, az országból való elmenekülés terve volt. Már július első napjaiban elhatározták, hogy háború esetén a kormány elhagyja Varsót, és átköltözik a román ha-

tár közelébe. „A Varsóból való menekülés nyomban a háború kitörése után elkezdődött."[25]

1939 áprilisáig a lengyel katonai vezetők nem szándékoztak a lengyel–német határon állomásozó csapataikat a lengyel–szovjet határ mentén elhelyezett erők egy részének átcsoportosításával megerősíteni. Csak miután már nyíltan fenyegetett a fasiszta Németország támadásának veszélye, határozták el, hogy a lengyel katonai erők kétharmadát Lengyelország nyugati határán vonultatják fel.

A lengyel hadsereg 1939. szeptember 1-én 37 gyaloghadosztályból, 11 önálló lovasdandárból, 3 önálló hegyidandárból, 2 önálló gépesített dandárból, 8 önálló gyalogdandárból, 13 önálló gyalogezredből, 7 önálló gyalogzászlóaljból, 500 harckocsiból és rohamlövegből és 430 repülőgépből állt.[26] A mozgósítási készültséget mindössze 66 százalékban, a csapatok hadászati felvonulásának tervét pedig csak 45 százalékban sikerült végrehajtani.

A lengyel hadseregek fedezőcsapatként a német–lengyel határ mentén a következő rendben vonultak fel: „Narew" és „Vyszkuw" hadműveleti csoportok, továbbá a „Modlin", „Pomorzie", „Poznáu", „Lodz", „Krakow", és „Karpat" hadseregek.[27] A második lépcsőben a „Prusy" hadsereg helyezkedett el. A főparancsnokság tartaléka mindössze három tartalék gyaloghadosztályból állt, amelyek Varsó körzetében helyezkedtek el.

A lengyel hadvezetés igyekezett az egész nyugati határt egyenletesen fedezni. Ez megfosztotta őt annak lehetőségétől, hogy az ellenség főcsapásának kivédésére erős csoportosítást hozzon létre. A lengyel főerők felvonulása a határon azzal a következménnyel járt, hogy a lengyel hadseregekre már akkor rázúdultak az ellenséges harckocsik és a repülőgépek megsemmisítő csapásai, amikor még nem volt ismeretes a német fasiszta hadseregek főcsapásának iránya.

A lengyel parancsnokság nem gondoskodott arról, hogy főerői fontos terepszakaszokon időben megfelelő védőállásokat szálljanak meg, így a Narew, a Visztula és a Szan folyó mentén, ami a védelmi vonalat 600 km-re rövidítette volna meg, és amennyiben az angol–francia szövetségesek aktív segítséget nyújtanak, megmenthette volna a lengyel hadsereget a szétzúzástól. Ámde ezeket a természetes

védelmi terepszakaszokat nem használták fel, a szövetségesek segítségét pedig Lengyelország nem tudta kivárni. Azok semmiféle kísérletet sem tettek arra, hogy segítséget nyújtsanak neki. A francia–angol csapatok türelmesen vesztegeltek, saját határaik mögött.

Az a tény, hogy a lengyel parancsnokság Anglia és Franciaország gyors és hatékony segítségében reménykedett, csak meggyorsította a vereségét. Ez elkerülhetetlen következménye lett azoknak az illúzióknak, amelyeket Varsóban a szövetségesek tevékenységét illetően tápláltak.

A Lengyelországba való betörésre a német szárazföldi csapatok főparancsnoksága 53 hadosztályt jelölt ki, köztük 5 páncélos- és 5 gépesített hadosztályt (2500 harckocsi), mintegy 2000 repülőgép (1190 bombázó, köztük 200 zuhanóbombázó és körülbelül 800 vadászgép) támogatásával. A német fasiszta hadosztályok korszerűbb fegyverzettel voltak felszerelve, mint a lengyelek. A német fasiszta parancsnokság első ízben alkalmazott páncéloshadtesteket hadműveleti-hadászati feladatok végrehajtására.

Földrajzi és katonai szempontból a hitleristáknak minden előfeltételük megvolt a gyors győzelemhez. Lengyelország jelentős részét északról és nyugatról is német területek övezték. Ezenkívül a lengyel erők nagyfokú elaprózása kapóra jött a német főparancsnokságnak.

E kedvező feltételek lehetővé tették a német főparancsnokság számára, hogy a Varsótól nyugatra felvonult lengyel hadseregeket két összetartó irányú csapással bekerítse. E csapásokat Pomeránia és Kelet-Poroszország felől az „Észak" hadseregcsoporttal (3. és 4. hadsereg), Szilézia felől pedig a „Dél" hadseregcsoporttal (8., 10. és 14. hadsereg) mérték. Az „Észak" hadseregcsoportot (parancsnoka Bock) az 1. légiflotta, a „Dél" hadseregcsoportot (parancsnoka Rundstedt) a 4. légiflotta támogatta. A hadseregcsoportok hadműveleteit 200–250 km mélységűre tervezték.

A főcsapást az „Észak" hadseregcsoport szakaszán a 3. hadsereg erői (parancsnoka Küchler), a „Dél" hadseregcsoport szakaszán pedig a 10. hadsereg erői (parancsnoka Reichenau) mérték. Mindkét csapás Varsó ellen irányult, s céljuk az volt, hogy koncentrikusan bekerítsék a lengyel hadsereg főerőit.

A hadászati csoportosítás közepén, a poznańi kiszögelléssel szemben a német fasiszta csapatok tartalékai – nyolc gyaloghadosztály – foglaltak védelmet.

Ily módon a széles arcvonalon egyenletesen eloszló lengyel erőktől eltérően a német csapatok egymástól távol eső szárnycsoportosításokkal támadtak, „majdnem teljesen lemondva a közepén való tevékenységről (az Odera–Warta ív)".[28] A főcsapások irányának e két szárnycsoportosításában összpontosították a német erők zömét.

A hadseregcsoportok egy lépcsőben fejlődtek fel és csak jelentéktelen tartalékokat különítettek ki. A gyenge lengyel védelmet az erős kezdeti csapással áttörték.

A hadseregcsoportok parancsnokai azt a feladatot kapták, hogy a csapatok hadászati felvonulását gondosan álcázzák, az ellenség arcvonalát nagy, gyorsanmozgó magasabbegységekkel törjék át, és ne adjanak lehetőséget a lengyeleknek, hogy a Narew és a Visztula folyó mögé vonuljanak vissza.

A meglepetésszerűséget biztosította az, hogy a sorhadosztályok állománya már békeidőben majdnem elérte a hadi létszámot. Ezenkívül ezeket a hadosztályokat állítólag „kiképzési célból" és azzal az ürüggyel, hogy részt vesznek a kelet-poroszországi ütközet 25. évfordulójának ünnepségein, az „Észak" hadseregcsoport hadászati felvonulásának körzetébe csoportosították át. A könnyű gyalog- és gépesített hadosztályokat „őszi hadgyakorlatok" ürügyén Németország középső részébe irányították. Álcázás céljából a páncéloshadtesteket „hadseregközvetlen hadtesteknek" nevezték. Ily módon az 1914–18-as első világháborútól eltérően a felvonulás hivatalos mozgósítás bejelentése nélkül történt meg.

A lengyel légierőt a német bombázó magasabbegységek váratlan támadása már a háború első napján a repülőtereken zömmel megsemmisítette. A német légierő nagy kötelékei egyidejű támadást hajtottak végre 21 lengyel repülőtér ellen. Német adatok szerint „már szeptember 2-án túlzás nélkül el lehetett mondani, hogy a németeknek korlátlan légi fölényük van."[30]

A német fasiszta légierő tömeges támadásai megakadályozták a lengyel fegyveres erők mozgósításának szervezett végrehajtását, és lehetetlenné tették a vasúton történő nagyarányú csapatátdobásokat.

A Lengyelország elleni háború további szakaszában a német légierőt csak a harcmező felett harcászati feladatok végrehajtására használták fel.

A 10. hadsereg páncélos- és gépesített hadosztályai áttörték a lengyel arcvonalat, kettévágták a „Lodz" hadsereget, és elérték a lengyel csapatok visszavonulási útjait Varsó felé. A meglepetésszerű támadás folytán a páncéloshadosztályok az épen maradt hidakon átkeltek a Wartán, és szeptember 7-én már Varsó alatt álltak.

A támpont rendszerűen berendezett és egymástól nagy távolságra levő különálló lengyel védelmi körleteket a hitleristák nem támadták meg, hanem egyszerűen megkerülték.

A 4. német hadsereg csapatai (parancsnoka Kluge tábornok), amelyek Kelet-Pomerániából támadtak, minden különösebb nehézség nélkül áthaladtak a lengyel folyosón, és szeptember 4-re felvették a kapcsolatot a Kelet-Poroszországban levő csapatokkal.

A lengyel csapatok megkezdték a visszavonulást a Narew, Visztula és a Szan folyók menti terepszakaszra. A Visztula és a Bzura folyók között szeptember 8-a előtt nem voltak nagyobb harcok, mivel a német gyorsanmozgó hadosztályok oldalról megkerülték.

A lengyel főparancsnokság teljesen tanácstalan volt. A „Poznan" hadsereg csak a hadműveletek megkezdése utáni nyolcadik napon mért Kutno körzetéből egy rövid ellencsapást a Lodzon átvonuló 8. német hadsereg (parancsnoka Blaskowitz) szabadon maradt északi szárnyára. Ennek eredményeképpen a német „Dél" hadseregcsoport bal szárnyán harcoló csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. Ámde az ellencsapásban kis erők vettek részt, s ezért nem érhettek el döntő eredményeket. A német fasiszta parancsnokság a 8. hadsereg két hadtestét arccal észak felé fordította a csapás visszaverésére. Ezenkívül a 10. hadsereg bal szárnyának Varsó irányában támadó jelentős erőit a Bzura folyó felé irányították. A 4. német hadsereg csapatai, amelyek a Visztula mentén délkeleti irányban folytatták támadásukat, délnek fordultak, és észak felől bezárták a gyűrűt a „Poznań" hadsereg körül.

A „Dél" hadseregcsoport jobb szárnyának csapatai akadálytalanul nyomultak előre Lwow felé (a 14. hadsereg – parancsnoka List), az „Észak" hadseregcsoport balszárny-csapatai pedig Breszt irányába.

A lengyel nép és a lengyel hadsereg hősiesen harcolt szabadságáért és függetlenségéért. A német fasiszta csapatok megpróbálták Lomzát váratlan támadással elfoglalni, ez a kísérletük azonban „a lengyelek bátor ellenállása miatt nem sikerült".[31] Manstein beismerte, hogy a Krakkó körzetében levő ellenséges csoportosítás „tervezett bekerítését nem sikerült végrehajtani . . ."[32]

A varsói helyőrség csapatai és a varsói dolgozók meghiúsították a német fasiszta parancsnokságnak azt a kísérletét, hogy menetből foglalja el a lengyel fővárost. Ekkor Hitler utasította a szárazföldi csapatok főparancsnokságát, hogy kíméletlenül lövesse a várost.

A német tüzérség szeptember 25-én megkezdte a külső erődök, támaszpontok és a legfontosabb ellátási gócok lövését, és szeptember 26-án elkezdődött magának a városnak a lövetése. Szeptember 27-én 1150 repülőgép kegyetlen bombatámadást hajtott végre Varsó ellen.[33]

A varsói hazafiak azonban, bár teljesen be voltak kerítve és a hitlerista repülők kegyetlen légitámadásokat intéztek ellenük, mégsem voltak hajlandók kapitulálni. Varsó szeptember 28-ig tartotta magát. Gdynia tengerészei október 2-ig a hitlerista tengerészeti és szárazföldi erők minden rohamát sikeresen visszaverték. Számos helyőrség és támaszpont katonái a teljes bekerítésben is szívósan ellenálltak. Modlin erőd például csak szeptember 30-án kapitulált.

1939. szeptember 15-én befejeződött Breszt bekerítése. Ámde Guderian kénytelen volt elismerni: „meghiúsult az a próbálkozásunk, hogy ezt az erődöt harckocsik váratlan támadásával foglaljuk el . . ."[35] Breszt helyőrsége három napon át elkeseredetten ellenállt a válogatott német fasiszta csapatoknak.

A 3. hadsereg csapatai szeptember 17-én Brescttől délnyugatra felvették az összeköttetést a 10. hadsereg előosztagaival, és ezzel befejeződött Varsó bekerítése.

A lengyel hazafiak hősi ellenállását a csődbe jutott lengyel kormány fejvesztett menekülése teljesen dezorganizálta. Szembek, a lengyel kormány megbízottja szeptember 9-én, megkérdezte Noël francia nagykövetet, van-e lehetőség rá, hogy a kormány Franciaországba költözzék. „Ebben az időben Varsó lakossága barikádokat emelt a fővárosba vezető utakon, lövészárkokat ásott a főváros körül,

és munkászászlóaljakat szervezett."[36] Szeptember 11-én Beck külügyminiszter Noëllal közösen kidolgozta a lengyel kormány menekülésének útvonalát. A lengyel kormány szeptember 16-án átlépte Románia határát, népét és hadseregét egyaránt sorsára hagyva.

Közvetlenül a második világháború kitörése előtt (1939 májusában) a Szovjetunió segítséget ajánlott Lengyelországnak arra az esetre, ha megtámadják. Ez összhangban volt a szovjet néppel testvéri együttműködésre törekvő lengyel nép óhajával, és biztosította volna Lengyelország védelmét a fasiszta agresszor merényleteivel szemben. „Csak a Szovjetunióval kötött védelmi egyezmény menthette volna meg Lengyelországot a német agressziótól vagy biztosíthatta volna számára a győzelmet a Németország elleni háborúban."[37] Lengyelország burzsoá-földesúri uralkodó körei azonban lemondtak a Szovjetunióval való szövetségesi kapcsolatról, és ezzel elősegítették a fasiszta Németország agresszív terveinek megvalósítását. 1939. augusztus 20-án – Anglia, Franciaország és a Szovjetunió katonai misszióinak tárgyalása közben – Beck lengyel külügyminiszter telefonált a moszkvai, londoni és párizsi lengyel nagykövetnek, és figyelmeztette őket, hogy „Lengyelországot semmiféle szerződés sem köti a szovjetekhez, és a lengyel kormánynak nincs szándékában ilyen szerződést kötni".[38]

Az Angliával és Franciaországgal 1939. április–májusában kötött egyezmények jellege „semmiféle kétséget sem hagyott az iránt, hogy egy Németország elleni háború esetén a nyugati államok nem fognak Lengyelország segítségére sietni".[39] Lengyelország vezető körei jól tudták ezt. Beck lengyel külügyminiszter több ízben megmondta Noël, varsói francia nagykövetnek: „Mi nem táplálunk semmiféle illúziókat. Jól tudjuk, hogy Önökkel való szövetségünk egyoldalú. Ha Önöket Németország megtámadja, Lengyelország segítségükre siet, mert ez érdeke, a kölcsönösség viszont egyáltalán nincs biztosítva."[40] Így is történt. Szeptember tragikus napjaiban „Anglia és Franciaország magára hagyta Lengyelországot a német agresszorral".[41] Lengyelország vezető körei a Nyugat felé való orientálódással önként tették nyakukra a kötelet. A burzsoázia és a földesurak osztályérdekei kedvéért feláldozták a lengyel nép nemzeti érdekeit.

A népellenes bel- és nemzetellenes külpolitikát folytató lengyel uralkodó körök hibájából a lengyel nép 1939 szeptemberében elvesztette nemzeti függetlenségét és szabadságát. A német fasiszta hódítók mérhetetlen szenvedést zúdítottak a lengyel népre és még magának a lengyel nemzetnek a létét is kockára tették.

A német fasiszta területrablóknak nemcsak politikai, hanem katonai okokból is rövid idő alatt sikerült befejezniük Lengyelország megszállását. Mindenekelőtt meg kell említenünk a hitleristák túlnyomó légi és páncélos fölényét. A német fasiszta hadvezetés a lengyelországi harci tapasztalatokat általánosítva hangsúlyozta, hogy a háborút a jövőben is az ellenséges légierő megsemmisítésével és a légi fölény kivívásával kell kezdeni.

A repülők által támogatott páncélos- és gépesített csapatok tömeges alkalmazása a kezdeti csapás gyors ütemű továbbfejlesztésére és az ellenség bekerítése a páncélos ékek és harapófogók módszerével azt eredményezte, hogy a „lengyel hadsereg mint szervezett katonai erő már a háború első napjaiban megszűnt létezni".[42]

Anglia és Franciaország ezalatt ölbe tett kézzel nézte lengyel szövetségesének megsemmisítését. Semmiféle segítséget sem nyújtottak Lengyelországnak, sőt mi több, a Németországgal szembeni arcvonalon „sem adtak magukról életjelt . . ."[43]

2. A NYUGAT-EURÓPAI „FURCSA HÁBORÚ"

Selby, angol történész azt állítja, hogy Anglia és Franciaország „igen keveset tehetett a lengyel hadjárat kimenetelének a befolyásolásáért".[44]

Anglia és Franciaország talán nem volt olyan helyzetben, hogy teljesíteni tudja a Lengyelországnak adott garanciákat? A tények mást mondanak. Bonnet, volt francia külügyminiszter szerint Gamelin tábornok, főparancsnok, Darlan tengernagy, a haditengerészeti erők főparancsnoka és Guy la Chambre légügyi miniszter a nemzetvédelmi bizottság 1939. augusztus 23-i ülésén kijelentette, hogy Franciaország fegyveres erői olyan helyzetben vannak, amely lehetővé teszi, hogy teljesítsék Lengyelországgal szembeni kötele-

zettségeiket. Az akkori tényleges erőviszonyok nagy lehetőségeket tartogattak a szövetségesek számára. A nyugati arcvonalon az angol és francia csapatok döntő túlsúlyban voltak.

Augusztus 26-ra a franciák 72 hadosztályt mozgósítottak.[45] A háború kitörésekor a nyugati arcvonalon német részről mindössze 31 hadosztály állomásozott.[46] „A harcképes német magasabbegységek zömét keletre, Lengyelország ellen dobták át, ezzel szemben a nyugati arcvonalon a védelmet zömmel olyan hadosztályok látták el, amelyek szervezése még nem fejeződött be teljesen . . ."[47] Az 1939 szeptember elején a nyugati arcvonalon tartózkodó 31 hadosztály közül csak 11 volt teljes értékű. A többiek „jóval kisebb harcértékűek voltak . . ."[48] Szeptember 10-én keleten 61 német hadosztály volt, köztük az összes páncélos- és gépesített hadosztály.[49] A franciák „tudták, hogy a németeknek igen gyenge erőik vannak nyugaton . . ."[50] Ennek ellenére semmilyen döntő cselekedetre nem szánták el magukat. A francia csapatok „már szeptember első hetének végén harcra készek voltak . . ."[51] Keitel, a a fasiszta Németország fegyveres erőinek volt vezérkari főnöke a nürnbergi tárgyaláson beismerte, hogy amennyiben az angol–francia csapatok abban az időben támadnak, „csak igen gyenge ellenállásba ütköznek".[52] A hitleristák 1938-ban kezdték meg az erődök építését Németország nyugati határain. Ezek betonvédelmi berendezésekből, a csapatok elhelyezésére szolgáló óvóhelyekből és lőszerkazamatákból álltak. A harckocsiveszélyes irányokban harckocsiakadályokat létesítettek. Az összes védelmi berendezés előtt nagyszámú drótakadályt állítottak fel, és aknákat telepítettek. A „Nyugati fal" hátország felé néző határán kezdődött a légvédelmi övezet.

I. Butler angol történész azt állítja, hogy „a Siegfried-vonal áthághatatlan beton harckocsiakadályokból állt, amelyeket tartós tüzelőállások rendszere fedezett".[53] Zimmermann-nak, az „A" hadseregcsoport volt vezérkari főnökének a szavai szerint „a Nyugati fal még korántsem volt készen, és teljes erővel folyt az építkezés".[54] Így a Siegfried-vonalat már csak emiatt sem lehetett megközelíthetetlennek tekinteni.

A franciáknak, akik abban az időben jelentős erőfölényben voltak,

sikerült volna áttörniük a Siegfried-vonalat és behatolniuk Németország belsejébe. Ámde semmit sem tettek ennek érdekében. „Az óriási francia–angol erő sztoikus nyugalommal nézte, hogy a vérét hullató Lengyelország hogyan pusztul el a hitleristák csapásai alatt. Varsót romba döntötték a bombák, égtek a városok és a falvak, nők, gyermekek és öregek pusztultak. Ezzel szemben a francia és angol légierő propaganda-röpcédulákat szórt le Németország felett. Szeptemberben egyetlenegy bombát sem dobott le."[55]

1946-ban a nürnbergi perben Keitel azt vallotta, hogy az angol–francia és a német csapatok közti apró csetepaték megerősítették azt a meggyőződésüket, hogy „a nyugati hatalmak nem akarnak harcolni Németország ellen".[56]

A nyugati hatalmak egyet akartak – azt, hogy a hitleristák minél hamarabb megtámadják a Szovjetuniót. Ezért megengedték a fasiszta Németországnak, hogy akadálytalanul folytassa haditevékenységét és elfoglalja Lengyelországot. „Szándékaik már túl világosak voltak. Hiszen Lengyelország hulláján keresztül Hitler kelet felé, a Szovjetunió ellen vonult. Ezért nem volt szabad akadályozni őt, nehogy ereje meggyengüljön."[57]

Hitlerben nem ok nélkül alakult ki olyan vélemény, hogy Franciaország és Anglia nem veszi komolyan a háborút. Még csak szó sem volt arról, hogy az angol–francia szövetségesek az északkeleti arcvonalon támadást indítanak Németország ellen. Ezért Hitler Lengyelország megtámadásakor nem félt Lengyelország „szövetségeseitől" és „nyitva hagyta Németország nyugati határait, elvonva onnan a harci technikát és a katonákat".[58]

A varsói harcok idején a hitlerista parancsnokság tüzércsapatokat vonultatott fel. Különösen sok löveget dobott át Varsóhoz a nyugati frontról. Ezt csak azért tehette meg – mondta Jodl, a Wehrmacht hadműveleti osztályának volt vezetője a nürnbergi tárgyaláson –, mert nyugaton a francia és angol hadosztályok passzívak voltak. J. Kimche, angol történész teljes joggal állapítja meg, hogy „az erélyes katonai fellépés 1939 szeptemberében még véget vethetett volna a második világháborúnak".[59]

Mialatt a németek főerői a Visztula mentén voltak elfoglalva, a franciák „néhány demonstráción kívül semmit sem tettek annak ér-

dekében, hogy eljussanak a Rajnáig".[60] Az angol és francia lapokban naponta megjelentek a sztereotip hadijelentések: Semmi újság (a fronton a helyzet változatlan)".

Az egyik francia tüzérezred parancsnoka parancsot kapott arra, hogy foglaljon tüzelőállásokat Belfort körzetében. Az első világháború tapasztalatai alapján ez a parancsnok azzal kezdte, hogy előzetesen belőtte a számba jövő célokat. Ezért az előkészítő lépésért hadbíróság elé akarták állítani. A hadtestparancsnok szörnyülködve mondta neki: „Tudja, hogy mit csinált? Majdnem háborút kezdett!"

A légierő harctevékenysége alapjában véve felderítő repülésekre korlátozódott. Az angol fegyveres erők vezérkari főnökeinek bizottsága még 1939. augusztus 22-én utasítást adott ki, amely háború esetén megtiltotta Németország bombázását. A háború kitörésekor ezt az utasítást megerősítették.

Az angol légügyi minisztérium, például, megtiltotta a hadiüzemek bombázását „azon a címen, hogy azok magántulajdonban vannak".[61] J. Kingston-McCloughry, az angol légierő vicemarsallja azt írja, hogy az európai „furcsa háború" egész ideje alatt az előretolt csapásmérő légi csoportnak nem engedték meg a Németország elleni légitámadásokat; azzal foglalkozott, hogy „röpcédulákat szórt... a katonai kabinet semmi esetre sem vállalta a kezdeményezést, hogy ebben a háborúban megkezdje a bombázást".[62] A francia kormány „szintén a bombázó hadműveletek ellen volt, sőt kérte Angliát, hogy tartózkodjék a Németország elleni légitámadásoktól".[63] Ugyanakkor Roosevelt is kérte, hogy „ne kezdjék el a légi bombázást".[64]

Miután a német fasiszta csapatok elfoglalták Lengyelországot, az Egyesült Államok uralkodó körei még mindig azt remélték, hogy Németország és a Szovjetunió között megkezdődik a háború. Anglia és Franciaország politikai vezetői szintén azt remélték, hogy a kelet felé mozgó hitlerista hadigépezet nem állhat meg a Szovjetunió határánál.

Az angol vezérkari főnökök bizottsága viszont „egyáltalán nem volt biztos abban, hogy a németek, miután leszámoltak Lengyelországgal, nem fordulnak-e nyugat felé".[65] Ezért a müncheni „bé-

kéltetők" úgy spekuláltak, hogy nyugaton fegyveres kordont vonnak, és ezzel kényszerítik Hitlert a müncheni váltó beváltására.

Anglia és Franciaország az arcvonalon tanúsított passzivitásával lehetővé tette a hitleristák számára, hogy Európa keleti részén zavartalanul harcoljanak. Angliának és Franciaországnak ezzel az volt a célja, hogy meggyorsítsa Németországnak a Szovjetunió elleni támadását. Franciaország uralkodó körei „nem akarták ingerelni Hitlert: abban a reményben ringatták magukat, hogy azon a napon, amikor megtámadja a Szovjetuniót, megegyeznek vele."[66] Anglia szintén „kiváró politikát"[67] folytatott.

A látszatháború politikája (Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak, de aktív harctevékenységet nem folytattak) nem volt egyéb, mint „a müncheni politika folytatása, csak más formában".[68]

A hitleristák könnyen rájöttek ennek a politikának az értelmére, és elhatározták; ugyanilyen passzivitást tanúsítanak a nyugati fronton, hogy minél jobban felkészülhessenek a Franciaország és más nyugat-európai országok elleni váratlan támadásra. 1939. szeptember 9-én Hitler kategorikusan megtiltott Franciaország ellen minden aktív harctevékenységet – szárazföldön és tengeren egyaránt.[69] E direktívának megfelelően a 78. rohamhadosztály, például, amely szeptember 6-án a Rajna mentén a francia–német határon foglalt állást, azt a parancsot kapta, hogy ne lőjön.

Október 18-án megjelent a német fegyveres erők főparancsnokságának 7. sz. direktívája, amely előírta, hogy továbbra is tartózkodni kell a harctevékenységtől. A direktívában többek között ez állt: „Katonai járőrök francia területre csak olyan keretek között hatolhatnak be, amelyekre felderítés és a szükséges távolság megtartása végett szükség van, az ellenséggel való összeütközés elkerülése érdekében... Vadászrepülőgépek Franciaország légterébe csak olyan határok között hatolhatnak be, amelyekre felderítést végző csapataink fedezése céljából szükség van."[70] Így is történt. „A német légierő nyugaton semmiféle komoly légi hadműveletet sem hajtott végre."[71]

1939. december végén a francia fegyveres erők összes vesztesége halottakban, sebesültekben és nyom nélkül eltűntekben mindössze

1344 fő volt. Az angolok addig a szárazföldi arcvonalon 3 embert vesztettek.[72] A németek mindenféle veszteségei 1939. október 18-án 696 főt tettek ki. Ezenkívül elveszett 11 német repülőgép.[73] Ez a szám is mutatja, mennyire korlátozott volt abban az időben mindkét fél légierejének tevékenysége, és „nem lépte túl a felderítő repülések kereteit."[74] A második világháború történetével foglalkozó angol és amerikai művek sem tagadják ezeket a tényeket. Fuller angol hadtörténész ezt írja: „Az arcvonalon a legteljesebb béke honolt."[75] Shearer, egy Berlinben tartózkodó amerikai újságíró, miután 1940. május 1-én felkereste a rajnai arcvonalat, ezt írta naplójába: „Egy lövést sem lehetett hallani. Az égen egyetlenegy repülőgép sem volt."[76]

A nyugati fronton 1940. május 10-e előtt semmiféle harci tevékenység nem folyt, attól eltekintve, hogy a tüzérség egyes szakaszokon gyenge tevékenységet folytatott és sor került néhány légiharcra.

A franciák ezt a több mint nyolc hónapon át tartó időszakot „furcsa háborúnak" („drôle de guerre"), az angolok és amerikaiak „hamis" és „látszatháborúnak" („phoney war") nevezték. A németeknél használatos kifejezés a „Sitzkrieg" – ülőháború – volt. Flandin meghatározása szerint ez „ütközetek nélküli"[77] háború volt. Az angol–francia szövetségesek passzivitását „mindenütt hamis, látszatháborúnak nevezték".[78]

A német főparancsnokság 9. sz. direktívája kimondta, hogy a tengeri és légi háborúban fennálló korlátozásokat „a nagy támadás megindulásakor valószínűleg megszüntetik".[79] Csak a német felderítés nem volt korlátozott, és nagyszabású felforgató tevékenységbe kezdett Elzászban és Lotaringiában. Ennek költségeit a külügyminisztérium titkos alapjából fedezték.[80] A fasiszta Németország Elzászon és Lotaringián kívül még Bretagne-t is el akarta szakítani Franciaországtól. Az Abwehr tervet dolgozott ki egy különálló breton állam megalakítására Németország vezetése alatt, felhasználva a felforgató elemeknek a német katonai hírszerzéssel való együttműködését. A célok a következők voltak: „1. A La Manche kijáratának elfoglalása, támaszpont létesítése az Atlanti-óceánon és ezzel Németország érdekeinek biztosítása a világ köz-

lekedési útvonalain. 2. német állások létesítése Franciaország hátában és Anglia délkeleti partvidékével szemben".[81] Ez minimális terv volt, amely Franciaország veresége után, amikor is a német fasiszta hódítóknak a francia anyaország nagy részét sikerült elfoglalniuk, elvesztette jelentőségét.

Tehát mindkét „hadviselő" fél hallgatólagosan megegyezett abban, hogy a levegőben semmiféle olyan tevékenységet nem folytat, amely igazi háborút idézhet elő.

Ez a tétlenség és kiváró tevékenység Anglia és Franciaország uralkodó köreinek egész háború előtti politikájából következett. A hitleristák jól ismerték ezt a politikát. Ezért mondta Hitler, amikor Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak: „Ez még nem jelenti azt, hogy harcolni fognak."[82]

Hitler még a Lengyelország elleni hitszegő támadás előkészítése közben kijelentette a szárazföldi hadsereg főparancsnokának és vezérkari főnökének, hogy „a nyugati hatalmak a Németország és Lengyelország közti katonai konfliktus esetén tartózkodó magatartást fognak tanúsítani".[83]

Valóban, Anglia és Franciaország uralkodó körei semmi komolyat nem tettek annak érdekében, hogy a hitleri agresszió elleni harcban segítsenek szövetségesüknek, Lengyelországnak. Nem akartak aktív harci tevékenységet folytatni Németország ellen. Mialatt a német fasiszta hadsereg megtámadta Lengyelországot, halált és rombolást hagyva maga után, az angol és francia csapatok nyugodtan álltak a Maginot-vonalon.

Amikor Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak, arra számított, hogy sikerül majd „a háborút antibolsevista irányba terelni, hogy így a Németország elleni háború feledésbe menjen . . ."[84] Más szóval, a nyugati hatalmak erejükkel fenyegetőzve akarták kényszeríteni Hitlert a Münchenben vállalt kötelezettségek teljesítésére. Ezért az angol–francia szövetségesek a Németország elleni arcvonalon passzívak maradtak „annak ellenére, hogy szeptemberben a francia hadseregek, az angol légierő és hadiflotta előtt három héten át nyitva állt Németország kapuja."[85]

A nyugati hatalmaknak Ausztria, Csehszlovákia és Lengyelország feláldozásával sikerült elérniük azt, hogy Németország egészen közel

került a Szovjetunió határaihoz. „Lengyelországot ugyanolyan előre megfontolt szándékkal áldozták fel, mint Csehszlovákiát."[86]

Anglia és Franciaország, miután Keleten megteremtette a további fasiszta agresszióhoz szükséges feltételeket, arra törekedett, hogy „Németország Lengyelország letiprása után azonnal megtámadja a Szovjetuniót. Hitlerrel akarták kikapartatni a gesztenyét a tűzből."[87] Az Amerikai Egyesült Államok uralkodó köreinek ugyanez volt a céljuk. Jacobsen megemlíti, hogy az Egyesült Államok katonai vezetése a Lengyelországon aratott győzelem alkalmából gratulált Hitlernek.[88] Hitler azonban ebben az időben más terveket szövögetett. Elhatározta, hogy először megtámadja Franciaországot, biztosítja európai mögöttes területét és azután folytatja majd az agressziót kelet felé.

Kissé másként folyt a harc a tengeren Anglia ellen. A német főparancsnokság 9. sz. direktívája kimondta, hogy Angliát gazdasági életének aláaknázásával lehet legyőzni. Ez pedig a tengeren folyó nyersanyag- és élelmiszer-szállításoktól függött. „1940-ben egyidőben legalább 2000 angol kereskedelmi hajó tartózkodott a tengeren."[89] Kemp azt írja, hogy „Anglia sorsa elsősorban a tengeri közlekedés fennmaradásától függött".[90] Ezért a hitleristák hadászati terveiben mindenekelőtt „az Anglia gazdasági alapjai elleni harctevékenység szerepelt".[91] A német flotta azonban korlátozott tevékenységet folytatott. Anglia külső közlekedési útvonalain, az Atlanti-óceánon csupán magános felszíni hajók (gyorsnaszádok) és tengeralattjárók tevékenykedtek.

A német hadiflotta korlátozott tevékenysége abban nyilvánult meg, hogy Anglia hajóútvonalai ellen nem hajtott végre koncentrált támadásokat ugyanazon oknál fogva, amely miatt Németország ideiglenesen tartózkodott a döntő szárazföldi hadműveletektől. Ámde a 9. sz. direktíva kimondta, hogy „amint a hadsereg vereséget mér a reguláris angol–francia hadseregre és elfoglalja, valamint tartani fogja az Anglia felé eső tengerparti szakaszt, a hadiflottának és a légierőnek az a feladata, hogy harcoljon Anglia gazdasági élete ellen – elsőrendűvé válik.[92] Addigra a tengeralattjárók számának jelentős növelését tervezték.

Az angol haditengerészet parancsnoksága szintén nem tanúsított

kellő aktivitást a német flotta elleni harcban. Az angol hadiflotta tevékenysége alkalmi jellegű volt és csupán a német gyorsnaszádok ellen irányult. Az angol haditengerészet parancsnokságának erőfeszítései főként arra irányultak, hogy a német flottát a Balti-tengeren való működésre korlátozzák.

Az angol és francia uralkodó köröknek a Németország elleni háborúval kapcsolatban tanúsított passzív magatartása nemcsak az arcvonalon, hanem a hátországban is megfigyelhető volt. Az ipar átállítását az arcvonal egyre növekvő szükségleteinek kielégítésére hosszú évekre tervezték. A francia gyárosok pedig a meglevő hadászati fontosságú nyersanyagokat eladták a németeknek, akikkel Belgium és Luxemburg közvetítésével kereskedtek. A francia monopoltőkések nemcsak azt remélték, hogy sikerül megegyezniük Hitlerrel, hanem már akkor együttműködtek vele. Mint a „Harper's Magazin" című amerikai folyóirat 1940 márciusában jelentette, „a francia gyárosok abban az időben a francia katonák gyilkolására szánt lövegek és gránátok gyártásához szükséges anyagokat adtak el a németeknek".[93]

Mialatt az arcvonalon folyt a „furcsa háború" a német fasiszták ellen, Franciaország uralkodó körei az országon belül igazi háborút folytattak a nemzet összes haladó erői, elsősorban pedig a kommunista párt ellen, amely a fasizmus veszélyével szemben következetesen védelmezte az országot. A kommunista pártra kegyetlen megtorló intézkedések zúdultak. 1939. szeptember 26-án betiltották a pártot, és halálbüntetést léptettek életbe a kommunista propagandát folytató személyekre. Franciaország uralkodó körei fasiszta módszerekkel kezdtek kormányozni.

A francia kommunisták az illegalitás nehéz körülményei között megtartották szoros kapcsolatukat a néppel, és eredményes munkát végeztek annak érdekében, hogy valamennyi hazafit csatasorba állítsanak Franciaország igazi nemzeti érdekeiért.

3. A NYUGATI HATALMAK HÁBORÚ KIROBBANTÁSÁRA KÉSZÜLŐDNEK A SZOVJETUNIÓ ELLEN

A nyugaton uralkodó csend erősítette az angol és francia uralkodó köröknek azt az illúzióját, hogy „a hadiállapot ellenére nem kerül sor komoly harcokra".[94] Hasonló illúziókban ringatóztak az Egyesült Államok uralkodó körei is. Azt látták, hogy Németország első lépései kelet felé irányultak és nem fenyegették a tengerentúli világot.[95]

Közben múlt az idő és semmi jel sem mutatta, hogy a hitleri agresszió folytatódnék kelet felé. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó körei kezdték elveszíteni türelmüket. Chamberlain 1939. október 4-i rádióbeszédében kijelentette, hogy Hitler sok éven át esküdözött, miszerint a bolsevizmus halálos ellensége, de szava most számunkra kevesebbet jelent, mint az a papír, amelyre írták. Ugyanazon a napon Halifax az alsóházban Hitler árulásáról beszélt. A nyugati hatalmak lapjaiban nagyszámú cikk jelent meg, hangoztatva, hogy a hitleristák becsapták a nyugati hatalmakat.

Egyre erősebben aggódtak amiatt, hogy a fasiszta agresszió a Nyugat ellen fordul, és Chamberlain 1939. december 16-án megszemlélte Anglia déli partvédelmének egyik szakaszát. Montgomery, aki ezen a szakaszon az egyik hadosztály parancsnoka volt, feljegyezte Chamberlain egyik mondatát, amellyel önmagát akarta megnyugtatni: „Nem gondolom, hogy a németeknek valamilyen szándékuk lenne megtámadni bennünket."[96] Ez azonban korántsem volt így. Még javában folyt a lengyelországi hadjárat, amikor Hitler szeptember 12-én az elkövetkező agressziók sorrendjét megállapítva legközelebbi munkatársainak a nyugati támadásról beszélt. Keitel szeptember 20-án szigorúan bizalmasan közölte Warlimonttal, a Wehrmacht főparancsnoksága hadműveleti osztályának vezetőjével, hogy „nyugaton elkerülhetetlen a támadás, ha a Lengyelország elleni háború után nem sikerül Angliával megegyezni".[97] Hitler szeptember 27-én a három haderőnem főparancsnokaival megvitatta a nyugati háború kérdését, majd október 10-én a főpa-

rancsnokokkal és a vezérkari főnökökkel együtt kidolgozta a nyugati támadásra vonatkozó részletes elhatározást.

Hitler 1939. november 3-án a Wehrmacht vezetőinek kijelentette: „Oroszország ellen csak akkor léphetünk fel, ha nyugaton már szabad a kezünk."[98]

Hitler ügyesen álcázta nyugaton folyó háborús előkészületeit. A háború folytatásáról szóló október 9-én kelt 6. sz. direktíva rendkívüli jelentőséget tulajdonított a német fasiszta csapatok nyugateurópai támadásának előkészítésével kapcsolatos intézkedések leplezésének. „Az álcázást kell szolgálnia annak az állításnak – mondta a direktíva –, hogy a készülődés csupán elővigyázatossági intézkedés azzal kapcsolatban, hogy Franciaország–Luxemburg és Franciaország–Belgium határán az erők fenyegető összpontosítása folyik."[99] Chamberlain nagyon szerette volna elhinni, hogy ez valóban így van, annál is inkább, mert a nyugati fronton „hetek múltak el anélkül, hogy a szemben álló felek egy lövést is leadtak volna".[100]

A „furcsa háború" politikája az Egyesült Államok kormányának teljes helyeslésével találkozott. H. Stimson, az Egyesült Államok akkori hadügyminisztere emlékirataiban ezt megírta.[101]

Az Egyesült Államok kormánya 1940. február 17-én Európába küldte Sumner Welles külügyminiszter-helyettest. Az Egyesült Államok uralkodó körei a „legfőbb döntőbíró" szerepét akarták játszani az angol–francia tömb és Németország között, hogy egy „müncheni típusú"[102] egyezményt sikerüljön elérni. A cél egy közös szovjetellenes tömb létrehozása volt. Az amerikai imperialisták bizonyos körülmények között még arra is hajlandók lettek volna, hogy elvállalják ennek a tömbnek a vezetését.

Welles a közvetítő szerepében felkereste Londont, Párizst, Berlint és Rómát, Moszkvába azonban nem látogatott el. Wellesnek az volt a feladata, hogy kipuhatolja az amerikai közvetítés lehetőségét, felhasználva az amerikai és a német monopóliumok közti kapcsolatokat, amelyek az európai háború kitörésével nem szakadtak meg, s ezzel „egyengette Németország számára az utat a Szovjetunió megtámadásához".[103]

Neville Chamberlain angol miniszterelnök több ízben is kijelentet-

te, hogy London bizonyos feltételekkel hajlandó lenne tisztességes békét kötni egy olyan német kormánnyal, amelyben meg lehet bízni.

Welles 1940. március 3-án találkozott Hitlerrel, hogy tisztázza, milyen feltételekkel lehetne tartósan és biztosan megegyezni a fasiszta Németországgal. Hitler, többek között, ismét követelte a volt német gyarmatok visszaadását és az angol csapatok Irakból való kivonását, ezenkívül Gibraltár, Málta és Szingapur leszerelését, Németország hegemóniájának elismerését Közép- és Kelet-Európában, továbbá annak a szavatolását, hogy a skandináv és a balkáni országokat nem fogják felhasználni Németország ellen.

Világos, hogy az angol imperialisták nem mehettek bele ezekbe a feltételekbe. De az Egyesült Államok sem értett egyet velük. E feltételek elfogadása megkönnyítette volna a hitleristák számára a világuralom megszerzését.

Amikor a német imperialisták e feltételeket szabták, nagyon jól tudták, hogy az Egyesült Államok már pusztán gazdasági megfontolásokból sem érthetne egyet Németország világuralmával. Következésképp a hitleristák nem is számítottak béketárgyalásokra. A totális háború útján világuralomra törekedtek, és szilárdan eltökélték e háborút.

Welles küldetése, amelynek az volt a célja, hogy a nyugaton folyó „furcsa háborút" az egész tőkés tábornak a Szovjetunió elleni igazi háborújává változtassa, egybeesett Anglia és Franciaország lázas készülődésével a Szovjetunió megtámadására – észak felől, a skandináv államokon és Finnországon, és dél felől Közel-Keleten keresztül.

Anglia és Franciaország akkori politikai és katonai vezetői élharcosai kívántak lenni az egész tőkés tábor Szovjetunió elleni keresztes háborújának.

1939 őszén a finnországi Karéliai-földszoroson a nemzetközi reakció hídfőállást készített elő a Szovjetunió elleni katonai kalandor vállalkozáshoz. A nyugati hatalmak provokációs politikát folytattak. A fegyveres konfliktus előtti nyilatkozataik biztosították a finn államférfiakat arról, hogy Finnország nem lesz egyedül. A finn reakciós köröknek az a reménye, hogy Anglia és Franciaország hatha-

tós katonai segítségben részesíti őket, azzal a következménnyel járt, hogy „az október 14-én megkezdődő hadgyakorlatok voltaképp rejtett általános mozgósítást jelentettek".[104]

Anglia és Franciaország ebben a háborúban aktív szerepet kívánt vállalni.

Az angol–francia katonai bizottság 1940. március 11-i, londoni tizennyolcadik ülésén Gamelin tábornok (francia főparancsnok) arról számolt be, hogy a Finnország és a Szovjetunió közti háború kezdete óta (1939. november 30.) a francia és a brit kormány „hajlandónak mutatkozott lényeges és gyors segítséget nyújtani Finnországnak".[105] Anglia azon nyomban 20 bombázógépet, Franciaország 30 vadászgépet, Olaszország pedig 30 vadászgépet és légvédelmi ágyúkat küldött.

Daladier 1940. március 1-én a parlamentben kijelentette, hogy Franciaország 175 repülőgépet, 496 löveget, 5000 géppuskát, 400 tengeri aknát, 20 000 gránátot és 20 millió gyalogsági töltényt küldött Finnországnak.[106]

Az angol és a francia kormány expedíciós csapatokat szándékozott küldeni Finnországba. Anglia és Franciaország különleges, 150 000 fős expedíciós hadtestet szervezett, hogy átdobják Finnországba és részt vegyen a Szovjetunió elleni háborúban.

Az angol–francia csapatok Finnországba való átdobásának terve – Norvégián keresztül – 1940. január 16-ára elkészült. 1940. február 5-én az angol–francia szövetségesek katonai főtanácsa elhatározta, hogy csapatokat küldenek Finnországba.[107] Az angol parancsnokság nem nyugtalankodott amiatt, hogy a norvég kormánytól nem kap átvonulási engedélyt a különleges expedíciós hadtest számára. Meg volt győződve, hogy amikor az angol hajók megjelennek a norvég vizeken, megkapja az engedélyt.

Az Egyesült Államok uralkodó körei szintén lényeges segítséget nyújtottak a nép érdekei ellen cselekvő reakciós finn kormánynak. Az Egyesült Államok kormánya 1939. december 2-án számos árucikk Szovjetunió részére való eladására „erkölcsi embergót" léptetett életbe. Egyidejűleg Finnországnak engedélyezte, hogy különféle hadfelszerelési cikkeket vásároljon. Finnországnak a fegyvert magánexportőrök útján adták el. A finn kormány amerikai bankároktól

38 millió dollár kölcsönt kapott. Az amerikai kormány „a semlegességi törvény megkerülésével hadihitelt" ajánlott fel a finn kormánynak.[108] Herbert Hoover, az Egyesült Államok volt elnöke személyesen szervezte a fegyverszállítást Finnországba.

Február 5-én Mannerheim annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy „a segítség túl későn jön".[109] Ez a körülmény sietésre késztette az angol kormányt. Az angolok február végén közölték Mannerheimmel, hogy „az első kontingensek március végén megérkezhetnek".[110] A nyugati hatalmak kormányai március 2-án tájékoztatták Svédország és Norvégia kormányát arról, hogy „készek fegyveres segítséget nyújtani Finnországnak."[111] Március 3-án a finn kormány arról értesült, hogy április első felében 6000 főnyi brit csapat megérkezése várható.[112] Március 7-én Ironside, angol vezérkari főnök arról értesítette a finn kormányt, hogy március közepén Narvik körzetében angol parancsnokság alatt partra száll az angol–francia expedíciós hadtest első lépcsője,[113] amely két és fél francia–angol lövészdandárból (8500 fő), két zászlóalj idegenlégiósból – (1000 fő), egy angol gárdadandárból (3500 fő) áll. Összesen 15 000 fő.[114]

A második lépcső három, egyenként 14 000 fős angol hadosztályból állt.[115] A két első lépcső létszáma ily módon 57 500 főt tett ki.[116] Az első lépcső, közölte Ironside, „amelyet a többiek fognak követni, amint azt a vasúthálózat lehetővé teszi, feltételezhetően március végén érkezik Finnországba".[117]

Az angol–francia vezérkar azzal egy időben, hogy a Szovjetunió elleni háborúban katonai segítséget nyújtott Finnországnak, intervencióra készült Skandináviában. Az angol–francia tervek Norvégiát hadászati hídfőállásnak tekintették Európa északi részén, ahonnan fenyegetni lehet a Szovjetuniót.

Délen is fokozottan készülődtek ugyanilyen hídfőállás kiépítésére. 1940. január 19-én Gamelin tábornok és Darlan tengernagy azt a feladatot kapta, hogy dolgozzák ki „a Kaukázusba való közvetlen betörés tervét".[118] Ez volt a Szovjetunió elleni támadás úgynevezett „déli terve" a Balkán és Közel-Kelet felől.

Gamelin tábornok előnyösebbnek tekintette a Balkán és Közel-Kelet felőli hadműveleteket. A „déli terv" előnyeit a következő-

képpen indokolta: „Az általános hadszíntér rendkívüli módon kiterjed. Jugoszlávia, Románia, Görögország és Törökország 100 hadosztálynyi erősítést ad. Svédország és Norvégia legfeljebb 10 hadosztályt adhat."[119]

Gamelin tábornok terve a balkáni országok és a közel-keleti országok burzsoá-földesúri uralkodó köreinek az ágyútöltelék-szállító szerepét szánta. Nem csoda, hogy Gamelin „déli terve" megnyerte az angol–francia katonai bizottság tetszését. Elhatározták, hogy meggyorsítják az előkészületeket. A francia katonai vezetők elvállalták, hogy a szárazföld felől készítik elő a szovjet Kaukázus elleni támadást, az angolok pedig főként a tenger felől és a levegőből.

Anglia és Franciaország kormányzói és katonai köreiben kidolgozták a Kaukázus egyes vidékei, különösen a Baku és Batumi elleni bombatámadások tervét, amelyek célja az olajlepárló üzemek, fúrótornyok, kikötői és vasúti berendezések rombolása volt.[120] Gamelin a „déli terv" vázlatában azt írta, hogy „Angliának és Franciaországnak érdeke a Baku és Batumi elleni (főként légi-) támadás tervének gyors kidolgozása. Az effajta hadműveletek sikeresen egészítenék ki a skandináviai hadműveleteket.[121] Az angol és a francia kormány 1940 januárjában foglalkozott ezzel a kérdéssel.

1940. március elején Mitchell repülőmarsall, a közel-keleti angol légierő parancsnoka „utasítást kapott Londontól, hogy készítse elő a Baku és Batumi elleni légi hadműveleteket.[122] Hasonló utasítást kapott Wavell tábornok, a közel-keleti angol csapatok parancsnoka is. Neki rendelték alá az egyiptomi, szudáni, palesztinai, ciprusi és más közel-keleti brit katonai erőket. „A kaukázusi olajkutak elleni támadásokat 90–100 francia és angol repülőgéppel tervezték."[123] A közel-keleti francia expedíciós hadtest parancsnokává Weygand tábornokot, a szovjet nép esküdt ellenségét nevezték ki, akit a francia burzsoázia már 1920-ban egy francia katonai misszió élén Pilsudskihoz küldött, hogy sürgős segítséget nyújtson a fehér lengyeleknek, akiket a szovjet hadsereg Kijevnél szétvert.

Weygand és Gamelin üzenetváltása azoknak a tárgyalásoknak a jellegére is rávilágít, amelyeket Anglia és Franciaország Törökország uralkodó köreivel folytatott. Így 1940. március 10-én Wey-

gand megtáviratozta Gamelinnek, hogyan haladnak azok a tárgyalások, amelyeket Wavell tábornok Csakmakkal, a török vezérkar főnökével a katonai együttműködésről folytat.

Massigli, Franciaország törökországi nagykövete 1940. március 14-én a következőket jelentette a francia külügyminisztériumnak: „Beszélgettem Saracogluval, Törökország külügyminiszterével, és azt mondtam neki, hogy a korszerű bombázógépek hatósugara elegendő ahhoz, hogy Bakut a Mezopotámiában vagy Irak északi részén levő támaszpontokról elérjük, ehhez azonban török területen kell átrepülni." – „Ezek szerint Önök félnek Irán ellenkezésétől" – jegyezte meg a török miniszter. „Világosabban már nem is lehetett volna kifejezni azt, hogy török részről nem lesznek nehézségek."[124]

A „déli terv" végleges jóváhagyásával kapcsolatban Gamelin 1940. március 16-án ezt írta jegyzetfüzetébe: „Gyorsabban és erélyesebben cselekedni."[125] Az előkészületek fokozott ütemben folytak. 1940. március 30-án egy „Lockhead" típusú angol repülőgép légi fényképezést végzett Baku körzetében.[126] Április 5-én megismételték a légi felderítést.

A Közel-Keletre angol fegyveres erőket dobtak át Egyiptomból és francia erőket Észak-Afrikából, sőt az anyaországból is, bár abban az időben Olaszország nyíltan készülődött Tunisz és a Szuezi-csatorna elfoglalására, Németország pedig Lengyelország leverése után csapatösszpontosításokat hajtott végre Franciaország határai mentén.

Anglia és Franciaország „többet törődött azzal, hogyan mérjen csapást Oroszországra – akár Finnország segítségével, akár Baku bombázásával vagy egy isztambuli partraszállással –, mint azzal, hogyan birkózzék meg Németországgal".[127]

1940 márciusában az angol–francia parancsnokság „a Szovjetunió elleni hadműveletek megkezdéséről tárgyalt."[128] A szovjet területek elleni első légitámadásokat 1940. június végére tervezték.[129]

Az angol és francia imperialisták terveit azonban, melyek szerint miközben ők a hadászati szárnyakon indulnak meg, Németország az egységes hadászati arcvonal közepén méri a fő csapást, egy sor körülmény meghiúsította. Az első az volt, hogy a Szovjetunió

1940. március 12-én békét kötött Finnországgal, ami összekuszálta az angol–francia terveket. Ezt követte a hitlerista csapatok betörése a nyugat-európai országokba. Harmadszor pedig a kapitalista országok két csoportja között kibékíthetetlen ellentétek voltak, amelyek már a háború előtti időszakban is megakadályozták, hogy imperialista egységfront alakuljon ki a Szovjetunió ellen.

4. A FASISZTA AGRESSZIÓ NYUGAT FELÉ FORDUL

Az angol–francia–amerikai uralkodó körök továbbra is azt remélték, hogy a német fasizmus nem kezd világuralmi harcot megtámadva szomszédait, és nem fogja fegyverrel fenyegetni Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó osztályainak elsőrendű érdekeit a Szovjetunió megtámadása előtt. Ámde elszámították magukat. A német vezérkar már a lengyelországi hadjárat alatt arra a következtetésre jutott, hogy „az összes adatok szerint az ellenség támadása (az angol–francia arcvonalon Németország ellen – *a szerző)* az év folyamán már nem várható . . .”[130] Hitler szeptember 7-én utasította a parancsnokokat, hogy „minél hamarabb kezdjék meg a támadást nyugaton, bekapcsolta a hadműveleti övezetbe Hollandia és Belgium területét.”[131] Október 10-én kiadta a támadás előkészítésére vonatkozó parancsot (Sárga terv) azzal, hogy a csapást 1939. november 10-én kell mérni Franciaországra. 1940. január közepéig a nyugati csapatok állandó harci készültségben voltak, hogy bármely pillanatban megindíthassák a támadást. Január 16-án az időjárási viszonyok miatt, amelyek hosszú időre lehetetlenné tették a légierő tömeges alkalmazását, a nyugati támadást 1940 tavaszára halasztották. A német főparancsnokság teljesen áttért a dániai és norvégiai invázió elkészítésére.

A fasiszta Németország Norvégiával kapcsolatos terveiről először 1939. december 14-én történik említés. Ezen a napon Hitler parancsot adott a Wehrmacht főparancsnokságának, hogy tanulmányozza Norvégia elfoglalásának lehetőségét. Pedig Németország csak 1939. szeptember 2-án jelentette ki ünnepélyesen, hogy „min-

den körülmények között tiszteletben szándékozik tartani Norvégia területi sértetlenségét".[132]

Falkenhorst tábornok 1940. február 21-én azt a feladatot kapta, hogy dolgozza ki és hajtsa végre a Norvégiába való bevonulás tervét (Weser-terv). Amikor Hitler megbízta Falkenhorstot Norvégia elfoglalásával, ezt mondta neki: „Tudok az angoloknak arról a szándékáról, hogy partra akarnak szállni Norvégiában, és meg akarom előzni őket."[133] Február 27-én megkezdődtek az előkészületek. Norvégia elfoglalására két hegyivadász-hadosztályt, négy gyaloghadosztályt és egy motorkerékpáros lövészdandárt, Dánia elfoglalására pedig három gyaloghadosztályt jelöltek ki.

Hitler Európa északi szárnyát fontos hadászati hídfőállásnak tekintette, amely alkalmas volt az Anglia elleni tengeri hadműveletek kiterjesztésére, biztosította a német nehézipar számára oly szükséges folyamatos svéd vasércellátást, és végül a Szovjetunió ellen észak felől indított támadáshoz is nélkülözhetetlen volt. A háború első hónapjaiban a német kohászati üzemek által feldolgozott vasérc kétharmada Svédországból származott. Az évi 6 millió tonna svéd vasérckivitelnek mintegy a fele Németországba irányult, a norvégiai Narvikon keresztül.[134]

Churchill még 1939. szeptember 19-én azt fejtegette Chamberlainnek, hogy meg kell tiltani a svéd vasérc Németországba való szállítását, és ellenőrzés alá kell venni az Északi- és a Balti-tenger közti szorosokat (Cathrine-terv).[135] 1939. szeptember 29-én Chamberlain felhívta a kormány figyelmét arra, hogy a svéd vasércnek milyen jelentősége van a német gazdaság számára".[136] 1939. november 27-én „felkérte az admiralitás első lordját, hogy készítse el a norvég folyosó aknazárának tervét".[137] A francia kormánynak ezenkívül érdeke volt, hogy a harc súlypontja minél távolabb essék a francia–német határtól".[138]

Az angol–francia szövetségesek január végén megegyeztek a norvégiai közös akcióban. A hadászati tervekben szerepelt a Norvégia nyugati partján levő kikötők és repülőterek elfoglalása, a norvég parti vizek elaknásítása és csapatok partraszállása Norvégiában, hogy utána elfoglalják a svéd ércbányákat, ahonnan a vasércet Né-

metországba szállították. Ha ezeket a feladatokat végrehajtják, a német hadiflotta a Balti-tengeren reked.

Räder tengernagy, a német hadiflotta főparancsnoka 1939. október 20-i külön memorandumában számolt ezzel a veszéllyel. Azt írta, hogy amennyiben az angolok elfoglalják Norvégiát, az ő kezükbe kerül a Balti-tenger megközelítési útjainak az ellenőrzése. Anglia és Franciaország a német hadiflottát bezárná a Balti-tengerre, és arra kényszerítené, hogy annak határain belül, tehát a Szovjetunió ellen tevékenykedjék.

Az angol–francia katonai bizottság január 31-i ülése „elhatározta, hogy a skandináv hadműveletet március első napjaiban kezdik meg".[139] Az angol admiralitást február 19-én utasították, hogy készüljön fel a norvégiai csapatszállításra. Ugyanazon a napon Ironside, az angol vezérkari főnök megegyezett Gamelin tábornok, francia főparancsnokkal, hogy körülbelül 150 000 főnyi expedíciós hadtestet küldenek Skandináviába (6–7 angol hadosztályt, valamint 15 000 francia és lengyel katonát".[140] Ezek voltak azok az erők, amelyeket Finnország megsegítésére is szántak.

Március első napjaiban a francia–angol csapatok készen álltak arra, hogy elinduljanak Norvégiába.

Közben a német fasiszta parancsnokság szintén befejezte Norvégia elfoglalásának utolsó előkészületeit. A német terv március 20-ra készült el. Csupán a megfelelő ürügyre volt szükség. És azt találtak is. Még 1940. február 16-án az essingi fjordban egy angol torpedóromboló elfogta a norvég romboló által kísért „Altmark" nevű német szállítógőzöst. A gőzösön 299 angol tartózkodott, akiket az „Admiral Graf Spee" német cirkáló által elsüllyesztett angol hajókról vettek fel. Ez ürügyet szolgáltatott a hitleristáknak, hogy kijelentsék: Norvégia nem képes biztosítani semlegességét.

1940. április 2-án Lelongne tábornok, a londoni francia katonai attasé jelentette Gamelinnek, hogy az első angol konvoj 1940. április 5-én indul útnak. Ebben az időben az első német szállítmányok már útban voltak Norvégiába (április 3. óta).

Április 8-án reggel 8 órára az angolok a norvég parti vizek jelentős részét elaknásították, de már késő volt. A német hadihajók április 6-án éjfélkor kifutottak a tengerre, és az aknásítás idején a

part mentén haladtak, a fjord bejáratának közvetlen közelében. Norvégia kormánya az aknásításról csak április 8-án 5.30-kor szerzett tudomást. Ugyanezen a napon az angol csapatszállító hajók kiértek az Északi-tengerre, és Norvégia partjai felé vettek irányt.

Az angol–francia hírszerzés nem tudta kellő időben felfedni a német fasiszta parancsnokság terveit. Arról, hogy német csapatszállító hajók Norvégia partjai felé tartanak. Paul Reynaud-tól tudta meg az újságot, és Darlan tengernagy, a hadiflotta parancsnoka, amikor ezt vele közölték, nem tudta leplezni csodálkozását.

Április 9-re virradó éjjel a német hajóraj behatolt az Oslo-fjordba. A hajókról csapatokat és harceszközöket szállítottak partra (2000 főt).

A legfontosabb norvég repülőtereken mintegy 300 német szállítógép szállt le (Ju–52). Ezek mintegy 2000 teljes fegyverzetű katonát vittek magukkal. Oslót, Norvégia fővárosát ejtőernyős csapatok foglalták el, amelyek meglepetésszerűen szálltak le a fornebui repülőtéren. A német szállítógépek előzetes előkészítés nélkül értek földet a leszállóhelyeken. Oslo elfoglalása után a német fasiszta csapatok folytatták támadásukat Trondheim, Andalsnes és Bergen felé, s még mielőtt az angol hajók megközelíthették volna őket, elfoglalták e kikötővárosokat.

Április 9-én reggel 10 német torpedóromboló érkezett Narvik kikötőbe, amelyekről 2400 katona és tiszt szállt partra. Narvik nem készült fel a védelemre. A norvégek csak 1939–40 telén létesítettek két géppuskafészek-blokkházat.

A narviki norvég helyőrség parancsnoka Quislingnek, a volt norvég hadügyminiszternek a cinkosa volt, akit beszervezett a hitlerista hírszerzés. Ezért Narvikot „minden ellenállás nélkül átadták a német csapatoknak".[141] Csupán egy századnyi gyalogságnak sikerült a vasútvonal mentén kijutnia a városból. A hitleristák Norvégia több más fontos kikötőjét ugyanígy foglalták el.

Két nap leforgása alatt a 2500 km hosszú norvég partvonal minden fontos kikötője a hitleristák kezére került. Oslóban, Narvikban, Trondheimben, Bergenben és Stavangerben összesen mintegy 10 000 ember szállt partra első lépcsőként.

A norvég kormány kiadta a mozgósítási parancsot, és ellenállás-

ra szólította fel a népet. „A norvégok a német parancsnokságot és a csapatokat gyakran hozták igen nehéz helyzetbe."[142] Ennek ellenére a német fasiszta betöréssel szemben nem volt szervezett ellenállás. Ennek az volt a magyarázata, hogy a hitlerista hírszerzés, az „ötödik hadoszlop" segítségével már jóval a betörés előtt az államgépezet minden fontos pozíciójába behatolt, és a kellő pillanatban megbénította a központi igazgatást. A norvég nép árulói segítettek a német fasiszta parancsnokságnak meghiúsítani a norvég hadsereg mozgósítását.

A hitleristák norvégiai partraszállása idején az angol hajóraj zöme még a nyílt tengeren tartózkodott, útban Norvégia felé. „Angliát megelőzték és meglepték... Túljártak az eszünkön!"[143] – írja emlékirataiban Churchill.

Az angol–francia deszantok norvégiai patraszállása április 14-én kezdődött meg Namsusban (Trondheimtől 140 km északra) és április 17-én folytatódott Ándalsnes körzetében (Trondheimtől 160 km délre).

Az angol–francia parancsnokság arra számított, hogy a 6 gyaloghadosztályból és 115 repülőgépből álló norvég fegyveres erők támogatásával hajthatja végre terveit. Viszont a norvég kormány azt remélte, hogy jelentős segítséget fog kapni Angliától. Ez a segítség azonban kicsi volt. Így Andalsnesben április 17-én egy mindössze 1600 főnyi előrevetett osztag szállt partra.[144] Ez az osztag azt a feladatot kapta, hogy ne északi irányban támadjon, ahol a Namsusban partra szállt deszanttal együttműködve elfoglalhatta volna Trondheimet, hanem déli irányban, és vegye birtokába Dombas vasúti csomópontot. Ennek következtében az angol–francia parancsnokságnak az elgondolása, hogy Trondheimet Norvégia nyugati partján levő támaszpontként elfoglalja, nem vált valóra.

Május 2-án Andalsnesből, május 4-én pedig Namsusból is kivonták az angol–francia csapatokat.

A csapatok kivonását norvég alakulatok fedezték, amelyek a német fasiszta betolakodóknak nem kis veszteségeket okoztak. Német hadtörténészek beismerései szerint „a norvég katonának a terephez való alkalmazkodása, az úttalan utakon való mozgása és pontos tüze a legmagasabb elismerést érdemelte".[145]

Az angol–francia szövetséges csapatok távozása igen nehéz helyzetbe juttatta a Norvégia déli és középső részén még védekező norvég csapatokat. Ámde jelentős részüknek sikerült elvonulnia a hegyvidékre, ahol továbbra is elszánt ellenállást fejtettek ki a megszállókkal szemben.

Az angol–francia parancsnokság még egy kísérletet tett, hogy támaszpontot létesítsen Norvégiában, s megakadályozza a hitlerista parancsnokságot abban, hogy Norvégia nyugati tengerpartját az Anglia elleni harc céljára használja fel. 1940. május 14-ére virradó éjszaka 3500 főnyi angol–francia deszant szállt partra Narviktól 60 km-re északra, ahol egy 6000 főnyi német helyőrség tartózkodott. A szövetséges csapatok, amelyeknek létszáma április végéig 24 000 főre emelkedett, május 28-án elfoglalták Narvikot.

Június elején a Narviktól a svéd határig visszavetett német fasiszta csapatok igen nehéz helyzetben voltak. Majdnem minden lőszerük elfogyott. És ekkor az angol–francia csapatok hirtelen elkezdték a visszavonulást. 1940. június 8-ra teljesen kiürítették Narvikot, ahova a német csapatok június 10-én ismét bevonultak.

Az angol–francia csapatok Narvikból való kivonulása azzal magyarázható, hogy a franciaországi vereség után az angol–francia parancsnokságnak le kellett mondania a siker továbbfejlesztéséről.

A norvégiai hadművelet veszteségei a következők voltak: angol részről 2 cirkáló, 1 repülőgép-anyahajó, 1 korvett és 9 torpedóromboló, 1869 fő a szárazföldi harcokban és több mint 2500 a tengeren; a norvégok részéről – 1335 fő; a franciák és lengyelek részéről 530 fő; a németek vesztesége: 1 nehéz és 2 könnyű cirkáló, 10 torpedóromboló, 2 szállítóhajó, 1 légvédelmi hajó, 1317 halott, 1604 sebesült és 2375 eltűnt.[146]

A hitleristák a norvégiai partraszállással egyidőben elfoglalták Dániát. Az országot egy nap alatt megszállták anélkül, hogy bármilyen ellenállást tanúsítottak volna velük szemben, ugyanis a dán király elrendelte a csapatoknak, hogy tegyék le a fegyvert. 1940. április 9-én német hadihajók futottak be Koppenhága kikötőjébe. A hajókról partra szálló csapatok elfoglalták a várost és a királyi palotát. A németek Dánia területét hídfőállásnak használták fel, ahonnan kényelmesen lehetett csapatokat átdobni Norvégiába.

Norvégia és Dánia megszállása hadászatilag veszélyeztette az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát.

1940. május 10-én a fasiszta agresszióban Nyugaton döntő fordulat történt.

A nyugati hatalmak Hitler és Mussolini 1940. március 18-i brenneri találkozóját követő napon figyelmeztető jelet kaptak S. Wellestől. Welles magától Cianótól tudta meg, hogy „Sárga terv" fedőnév alatt nyugaton nagyszabású támadás előkészületei folynak.

A Franciaországba való betörés tervének kidolgozása során a német főparancsnokság az angol–francia hadseregek hadászati felvonulásának sajátosságaiból indult ki.

Az angol–francia csapatok a „D" terv szerint vonultak fel, amelyet Anglia és Franciaország legfelső haditanácsa 1939. november 17-én hagyott jóvá. Három hadseregcsoportot alakítottak, amelyek az Északkeleti Frontot alkották a La Manche partjáról a svájci határig (parancsnok Georges).

Az első hadseregcsoport (parancsnok Billott) a 2., 9, 1. és 7. francia hadseregből és az angol expedíciós hadseregből állt. Összesen 52 hadosztály (10 angol, 1 lengyel és 41 francia), ezek közül 3 könnyű gépesített (480 harckocsi), 4 páncélos- (600 harckocsi és 840 páncélozott gépkocsi) és 1 angol harckocsiezred (50 harckocsi).

Ennek a hadseregcsoportnak a feladata a „D" terv szerint az volt, hogy amennyiben a német fasiszta hadseregek betörnének Belgiumba, a belga hadsereg segítségére siessen és jobb szárnyával a Maginot-vonalra, támaszkodva nyomuljon előre a Namur-Liège-Antwerpen vonalra, és hozzon létre stabil arcvonalat az Északi-tenger partjáig. Ily módon a Belgiumban állomásozó angol–francia gyorscsapatokat „nem arra szánták, hogy megtámadják a németeket, hanem, hogy védelmi terepszakaszt foglaljanak el".[147] A francia és angol katonai vezetők arra számítottak, hogy idejében el tudják érni Namur, Liège és Antwerpen belga erődök vonalát, és így meg tudnak akadályozni minden, Franciaország elleni közvetlen támadást.

A 7. francia hadsereg (parancsnoka Giraud) ezenkívül azt a külön feladatot is kapta, hogy nyomuljon előre Antwerpen körzetén

keresztül Hollandiába, és zárja le a holland és belga erődök közti 50 km széles rést.

Az angol–francia parancsnokság, ilyen feladatokat adva az első hadseregcsoportnak, azt várta, hogy a német fasiszta csapatok fő csapásukat Belgium középső részén keresztül mérik, tehát meg fogják ismételni 1914-et. A német főparancsnokság ezt el tudta hitetni a szövetségesekkel. Halder 1940. január 20-án a következőket jegyezte fel naplójában: „Az ellenségnek azt kell gondolnia, hogy ragaszkodunk a régi módszerekhez. *Ez a siker előfeltétele.*"[148]

A „Sárga terv" előzetes változatait Schlieffen elgondolása szerint dolgozták ki, amelynek az volt a lényege, hogy a fő csapást az arcvonal jobb szárnyán kell mérni. Így, a német főparancsnokság 1939. október 9-én kelt 6. sz. direktívája szerint „a nyugati front északi szárnyán kell megkezdeni a támadó hadművelet előkészítését".[149] A főparancsnokság november 20-i 8. sz. direktívája megerősítette, hogy a támadó hadművelet súlypontja a „B" hadseregcsoport körzetében lesz.[150]

A második hadseregcsoport (parancsnok Pretala) a Maginot-vonal mögött vonult fel a svájci határtól Longwyig. Ehhez az 5., 4. és 3. francia hadsereg, összesen 28 hadosztály tartozott, a Maginot-vonal helyőrségét (9 hadosztály) is beleértve.

A 14 hadosztályból (a tartalékokkal együtt) álló harmadik hadseregcsoport Besson parancsnoksága alatt (6. és 8. hadsereg) erőinek egy részét szintén a Maginot-vonal mögött vonultatta fel. E két hadseregcsoport szintén passzív feladatot kapott – a védelmi arcvonalat kellett tartaniuk.

A francia főparancsnokság tartaléka összesen 16 hadosztályból állt. Minden hadsereg egy lépcsőben helyezkedett el. A kordonszerű felvonulás árvíz ellen épített gátra emlékeztetett.

Anglia uralkodó körei arra számítottak, hogy a háborút a francia hadsereg erői viselik majd. Ebből maguk az angolok sem csináltak titkot. Így az 1939. július 14-i párizsi katonai díszszemlén jelen levő Churchill örömtől sugározva jelentette ki: „Isten áldja a francia hadsereget". A díszszemle után Hore Belishát, Anglia hadügyminiszterét megkérdezték, hogy háború esetén hány angol hadosztályt küldenek Franciaországba. Mire ő azt válaszolta, hogy

legfeljebb hatot. Igaz, 10 hadosztályt küldtek. Ámde az első világháború befejező szakaszához viszonyítva, amikor Franciaországban 70 angol hadosztály harcolt, ez a segítség nem volt valami bőkezű.

A szárazföldi csapatok zömét „Anglia . nyugat-európai szövetségeseinek, mindenekelőtt Franciaországnak kellett kiállítania".[151]

Egészében véve az angol–francia „D" terv kedvező volt a németek számára. Az angol–francia hadvezetés nem tűzött a csapatok elé döntő feladatokat, és már eleve passzivitásra kárhoztatta őket.

A „Sárga-terv" végleges változata szerint a döntő csapást Franciaországra a nyugati front közepén az „A" hadseregcsoport erői (parancsnok Rundstedt) mérték a 3. légiflotta támogatásával. Ez a csoport a 2., 4., 12. és 16. hadseregből, a Kleist-féle páncélos csoportból és a Hoth parancsnoksága alatt álló 15. önálló páncéloshadtestből állt (összesen 45 – közülük 7 páncélos – hadosztály). A fő ütőerőt Kleist tábornok páncéloscsoportja alkotta, amely 5 páncélos- és 3 gépesített hadosztályból állt. Az „A" hadseregcsoportnak az volt a feladata, hogy Luxemburg és Dél-Belgium (Ardennek) területén át nyomuljon előre, és a Maginot-vonaltól északra, Sedan körzetében törje át a francia arcvonalat. Ezután a francia–belga határ mentén fejlessze tovább a támadást a La Manche partjáig, hogy elvágja azokat az angol–francia csapatokat (első hadseregcsoport), amelyek a hadműveletek megindulásakor előrenyomulnak Belgium területén, hogy segítséget nyújtsanak a belga csapatoknak. Utána támadja oldalba és hátba a Belgiumban tartózkodó angol–francia csapatokat, kényszerítse őket fegyverletételre, és ezzel érjen el a hadjárat kimenetele szempontjából döntő sikert („sarlóvágás").

Következésképp a német hadvezetésnek az volt az elgondolása, hogy a hadműveletek első szakaszában mély, határozott csapással kettévágja a nyugati koalíció arcvonalát, az ellenség balszárny-hadseregeinek a hátába kerül, a tengerhez szorítja és fegyverletételre kényszeríti őket. A második szakaszban a jobb szárnynak a Maginot-vonalon felvonultatott hadseregeit kellett hátba támadni.

A német fasiszta hadvezetés úgy tervezte, hogy a kitűzött célt nagy páncéloserők, légierő, ejtőernyős és gépesített csapatok egyidejű ütközetbe vetésével éri el. Nagy jelentőséget tulajdonított

annak, hogy az első csapást a lehető legnagyobb erővel mérje. A tábori hadseregeket arra szánta, hogy kézben tartsák a fontos körzeteket és terepszakaszokat, továbbá, hogy bezárják a bekerített ellenség körül a gyűrűt, és megsemmisítsék őt. A hadművelet mélységét 270 km-re tervezte.

Belgium és Hollandia ellen a német főparancsnokság a „B" hadseregcsoportot (parancsnok Bock) vonultatta fel, amely a 18. és a 6. hadseregből, valamint a 16. önálló páncéloshadtestből, összesen 29, köztük 3 páncéloshadosztályból állt. Ezeket a csapatokat a 2. légiflotta támogatta.

Küchler tábornok 18. hadseregének (10 hadosztály, ebből 1 páncéloshadosztály) a következő volt a feladata: légideszant- és ejtőernyős csapatokkal foglalja el Hágát, Hollandia fővárosát, Rotterdam közlekedési csomóponttal együtt, és ezzel bénítsa meg a holland hadsereg ellenállását; a hadsereg főerői ezalatt a legrövidebb úton törjenek előre Rotterdam körzetébe, hogy összeköttetést létesítsenek a holland csapatok mögött letett légideszantcsapatokkal.

A német főparancsnokság Belgium ellen a 6. hadsereget irányította Reichenau tábornok parancsnoksága alatt (19 hadosztály, köztük 2 páncéloshadosztály). Ennek a hadseregnek a liége-i irányban tevékenykedve az volt a feladata, hogy olyan benyomást keltsen az ellenségben, mintha a főcsapás irányában támadna. Meg kellett kerülnie Namur, Liège és Antwerpen belga erődöket, utóvédeket állítva velük szemben, hogy majd lekösse a Belgiumban levő angol–francia csapatokat, amikor az „A" hadseregcsoport a hátukba kerül.

Az arcvonal déli szárnyán, a Moseltól a svájci határig, az 1. és 7. hadseregből, összesen 19 hadosztályból álló „C" hadseregcsoport vonult fel (parancsnok Leeb). Ennek a csoportnak az volt a feladata, hogy lekösse a Maginot-vonal mögött levő francia csapatokat.

A hadvezetés akkor, amikor, az arcvonal bal szárnyát meggyengítette, helyesen értékelte a helyzetet. A „furcsa háború" tapasztalata sejtetni engedte, hogy az angol–francia csapatok nem fognak aktív harci tevékenységet folytatni.

A német főparancsnokság tartaléka 42 hadosztályból állt.

Ily módon az ellenség védelmének áttörését három irányban (Ar-

den, Rotterdam és Liège) tervezték, amit az angol–francia csapatok fő csoportosításának a bekerítése követ. E feladatoknak megfelelően a támadó hadművelet a következő szakaszokra oszlott: első szakasz – áttörés vagy német terminológia szerint „beékelődés"; második szakasz – az áttörés kiszélesítése vagy „a kacsacsőr kinyitása" és harmadik szakasz – a bekerítés vagy „zsákok alakítása".

A német fasiszta hadvezetés a támadáshoz összesen 135 hadosztályt vonultatott fel, köztük 10 páncéloshadosztályt és 1 dandárt. 1940. május 10-én a német fegyveres erőknek 2800 harckocsijuk és 700 páncélgépkocsijuk volt.[152] Ugyanebben az időben Németország 3824 hadirepülőgéppel rendelkezett. A nyugati hadműveletekben 1200 vadászrepülőgép és 1600 bombázógép vett részt a 2. és 3. légiflotta kötelékében.[153]

Daladier a riomi tárgyaláson[154] kijelentette, hogy a francia hadseregnek 1940 májusában 3600 harckocsija volt. A harckocsik nagy része (több mint 2000) a magasabbegységek 40 önálló páncéloszászlóaljához tartozott.

A német hadvezetés harckocsijainak zömét páncéloshadosztályokba vonta össze, amelyeknek azt a feladatot adta, hogy a páncéloshadtestek és csoportok kötelékén belül a csapásmérő páncélos ököl szerepét töltsék be. Ezzel szemben a francia parancsnokság harckocsijainak nagy részét szétforgácsolta a gyalogsági magasabbegységek között. Ezért nem csoda, hogy a német páncéloshadosztályok hatalmas faltörő kosnak bizonyultak, amelyeket a francia parancsnokság képtelen volt megállítani.

Guy la Chambre, volt francia légügyi miniszternek a riomi perben tett vallomásából kiderült, hogy 1940. május elején Franciaországnak 1730 első vonalbeli repülőgépe volt.

A harcokban 1275 katonai repülőgép vehetett részt (700 vadászgép, 175 bombázó és 400 felderítő).[155]

Anglia a háború kezdetén 1460 első vonalbeli és 2000 tartalék repülőgéppel rendelkezett[156], ebből 474 repülőgépet küldött Franciaországba[157]. Ezenkívül az angol haditengerészeti légierő állományában (anyahajókon) 222 repülőgép volt.[158] A 600 angol harckocsiból 50 érkezett meg időben, vagyis május 10-e előtt az arconalra.

A felek általános erőviszonyainak értékelésekor Hollandia és Belgium fegyveres erőit sem szabad figyelmen kívül hagyni. A holland hadsereg 10 gyaloghadosztályból állt. A holland légierő 1940. május 1-én 124 katonai repülőgéppel rendelkezett, amelyek többsége kiváló minőségű volt.[159] Általános műszaki gyengesége ellenére a holland hadsereg hatékony ellenállást tanúsíthatott volna.

A holland hadvezetés tervében csak az ország létfontosságú körzeteinek a védelme szerepelt. Hollandiának a 700 km-es határvonal védelméhez nem volt elegendő ereje. Ezért nem az egész határvonal mentén voltak erődök. A holland erődvonal (Grebbe-vonal) Amszterdamtól keletre kezdődött, Utrechttől keletre húzódott, és csak e várostól délre voltak erődök a holland–német határ mentén. A Grebbe-vonal szárnyait északon a Zuider-See (Ijsel-tó), délen a Maas folyó fedezte. Ez a védővonal 340 km-rel rövidebb volt, mint a közös holland–német határ. E vonal erődítményei mögött holland csapatok vonultak fel. A holland erődvonal övezetében a terepet 1–5 km szélességben el lehetett árasztani. Az egész erődvonal mentén tartós tüzelőállások voltak. A Maas folyó vasúti és országúti hídjait aláaknázták.

A belga hadsereg 22 hadosztályból állt, nem számítva a Namur, Liège és Antwerpen erődökben állomásozó jelentős helyőrséget.[160] A légierő mintegy 410 harcképes repülőgépből állt.[161]

A belga hadseregnek az volt a feladata, hogy megerődített körleteire támaszkodva az angol–francia hadseregek megérkezéséig feltartóztassa a német fasiszta csapatokat az említett erődök vonalán.

Ily módon a 135 német hadosztállyal a szövetségesek 142 hadosztálya (99 francia, 10 angol, 22 belga, 10 holland és 1 lengyel) állt szemben. A páncélos fölény az angol–francia parancsnokság oldalán volt (3130 harckocsi az északkeleti arcvonal csapatainál a németek 2800 harckocsijával szemben). Légi fölényben a németek voltak: 2800 német repülőgép állt szemben a szövetségesek 2283 repülőgépével (a holland és belga légierőt is beszámítva).

A németek különösen érezhető fölényt értek el a repülők és a harckocsik alkalmazási módját illetően. A légiflották és páncéloscsoportok szervezése lehetővé tette a német fasiszta parancsnokság

számára, hogy a főcsapások irányában roppant tömegben vesse be a repülőgépeket és a harckocsikat.

A német főparancsnokság a Franciaország elleni háború hadászati tervének kidolgozásakor nagy jelentőséget tulajdonított a támadás meglepetésszerűségének és a főcsapás iránya leplezésének. A német főparancsnokság 1939. október 18-i 7. sz. direktívája utasította az illetékeseket, hogy „tegyenek meg mindent a támadási előkészületek leplezésére".[162]

Az, hogy a németek által elgondolt terv végrehajtása mennyire sikerül, nagymértékben attól függ, hogy a szövetségesek mennyi erőt összpontosítanak Belgiumban – minél többet, annál jobb volt a németeknek. A német főparancsnokság számára „rendkívül fontos volt arról meggyőzni az ellenséget, hogy a főcsapás a bal szárny ellen irányul. Erre számítva az ellenség, természetesen, mindent elkövetne, hogy von Bock hadseregcsoportja ellen Belgiumba dobja át gépesített hadosztályainak többségét, a legharcképesebb gyalogos hadosztályokat, a brit expedíciós hadtestet és mindenekelőtt a rendelkezésre álló tartalékokat."[163] Az angol–francia parancsnoksággal el kellett hitetnünk, hogy a főcsapást Belgium középső részén át fogjuk mérni – írja Zimmermann, a német „A" hadseregcsoport volt vezérkari főnöke, ezért 1940 elején több intézkedést tettünk az ellenség teljes megtévesztésére, hogy elhitessük vele: a német parancsnokság szigorúan az 1914. évi hadjárat „Schlieffen-tervéhez" igazodik, s a háború sorsát ily módon a francia csapatok bal szárnyának megkerülésével próbálja eldönteni. Különböző véletlen incidensek... mindennél jobban alátámasztották a német szándékok „valószínűségét", és az ellenség felült nekik! Amikor a német csapatok 1940 májusában megkezdték támadásukat, az ellenség parancsnoksága pontosan úgy értékelte a helyzetet, ahogy a németek akarták."[164] A mechelini incidensre alapozták a német főparancsnokság „valószínű" szándékát.

1940. január 10-én a 2. légiflotta hadműveleti osztálya vezetőjének utasítására két összekötő tiszt Münsterből Kölnbe repült. Hadműveleti okmányok voltak náluk, így többek között a flotta parancsnokának 1939. december 11-i direktívája. A gép sűrű ködben repült, és belga területen, Mechelin helység közelében szállt le.

Reinberger őrnagy megpróbálta elégetni az iratokat, de a belga határőrség idejében eloltotta a tüzet és megkaparintotta az okmányokat. Ezekből megállapítható volt a német támadás elgondolása. Az okmányok valódiak voltak és nem fért hozzájuk semmi kétség. Megállapítható volt belőlük a német főparancsnokságnak az a szándéka, hogy Franciaország ellen a főcsapást Belgium közepén át méri, a Maas folyó melletti belga erődök vonalától nyugatra. Ennek az incidensnek fontos következményei voltak a szövetségesekre nézve, mert a franciáknak azonnal átadott okmány tartalma igazolni látszott Gamelin francia főparancsnok felfogását, ki úgy vélte, hogy „a németek a Schlieffen-terv szerint fognak támadni."[165] Erre az eshetőségre az angol–francia parancsnokság a „D" terv értelmében a bal szárny öt hadseregét (1., 2., 7. és 9. francia és az angol expedíciós hadsereg) helyezte készenlétbe, amelyek legjobban voltak felszerelve haditechnikával. Elhatározták, hogy amint a németek megtámadják Belgiumot, ezeket az erőket azonnal elindítják a németekkel szemben, hogy előrevonják őket Antwerpen, Liège és Namur belga erődök vonalára. Éppen erre volt szüksége a német főparancsnokságnak, azt követően, hogy a főcsapást az Ardennekbe helyezte át.

A mechelini incidenst követően, hogy a német parancsnokság félredobta az 1940. évi Schlieffen-tervet, napirendre került az „A" hadseregcsoport parancsnokának terve, aki még 1939. december 18-án nyomatékosan javasolta, hogy a főcsapást az Ardenneken és Luxemburgon át mérjék, oly módon, hogy Sedan körzetében átkelnek a Maas folyón (Rundstedt, Manstein). Az Ardennek már Halder figyelmét is régebben felkeltette. 1939. augusztus 14-én azt írta naplójában, hogy a francia csapatok támadását az Ardennek kiszögellésén keresztül valószínűtlennek kell tartani . . ."[166] Természetesen, csábító volt ott mérni a csapást, ahol az ellenség nem várja, ezért figyelemmel a január 10-e után kialakult helyzetre, Hitler és a tábornoki kar 1940. február 20-án véglegesen elfogadta az Ardennek-változatot.

Jodl a következőképpen értékelte az új irányt: „A Sedan elleni csapás egy titkos hadműveleti sakkhúzás." A mesteri álcázás folytán a németek a Sedan elleni támadással meglepték az ellenséget.

A német főparancsnokság elgondolásának titokban tartására szigorú intézkedéseket hoztak. Halder január 20-án azt írta naplójába, hogy „csak a lehető legszűkebb körben szabad ismerni a hadműveleti elgondolásokat".[167] Ezenkívül további intézkedések történtek annak érdekében, hogy Gamelint meggyőzzék: az 1940. évi Schlieffen-terv változatlanul érvényes, annak ellenére, hogy a 2. légiflotta törzsének fontos okmányai elvesztek. Lossberg tábornok, a Wehrmacht hadműveleti osztályának volt munkatársa „A Wehrmacht törzskarában" című könyvében leírja, hogy a német hírszerző szolgálat különböző csatornákon keresztül hogyan juttatott el az angol–francia parancsnoksághoz mindenféle információkat. Ezzel kapcsolatban – írja – semmilyen durva hibát sem követtünk el, amely gyanút kelthetett volna ... a határ menti övezetben a csapatok elhelyezésére vonatkozó adatokat – és ez különösen fontos volt – meg kellett erősítenie az ellenség hírszerzőinek ... A távbeszélővonalakon, amelyekbe az ellenség lehallgató készülékeket kapcsolt be, nyílt forgalmazás folyt ... Így, néhány hónapon át számos csatornán keresztül a legkülönbözőbb formában állandóan terjesztettük az 1940. évi Schlieffen-tervre vonatkozó információkat. Ezeket az intézkedéseket valóban siker koronázta."[168]

A németeknek különféle megtévesztő intézkedésekkel sikerült megszilárdítaniuk a francia főparancsnokságnak azt a meggyőződését, hogy a főcsapás az Ardenneken keresztül lehetetlenség, és a páncélos- és gépesített csapatok Belgium középső részének síkságain keresztül kénytelenek a főcsapást mérni.

1939 októberében Gamelin hajlott arra a feltételezésre, hogy az Ardenneken keresztül várható csapás, „de amikor 1940 elején kialakult a hadművelet megtervezésével kapcsolatos végleges elhatározás, Gamelin tábornok megváltoztatta véleményét."[169] A legutolsó információt elemezve nemcsak ő, hanem katonai tanácsadói is arra a következtetésre jutottak, hogy a német támadás „okvetlenül a flandriai síkságon keresztül fog kibontakozni".[170] És „a németek éppen ebben az időben elálltak a „Sárga-terv" eredeti változatától".[171]

A megtévesztő intézkedésekkel a német parancsnokságnak sikerült elérni a célját. A „D"-tervet nem módosították, mivel azon a meg-

győződésen alapult, hogy a Maginot-vonal és a belga erődök leküzdhetetlenek. „A Maginot-vonal az egyik legnagyobb illúzió az illúziók történetében."[172] És a francia főparancsnokság, amely illúziók rabja volt, nem tudta reálisan végiggondolni és értékelni a helyzetet.

A német főparancsnokság még jóval a német csapatok Nyugat-Európába való betörése előtt meg volt győződve róla, hogy sikerült megtéveszteni az angol–francia parancsnokságot. Jodl, a Wehrmacht hadműveleti osztályának vezetője 1940. február 13-án magától Hitlertől értesült arról, hogy a rendelkezésre álló hiteles adatok szerint az ellenség „nem számít arra, hogy az Ardennekben mérjük a fő csapást". A kényszerleszállást végrehajtó pilóták okmányai még jobban megerősítették az ellenségnek azt a véleményét, hogy számunkra csak a holland és a belga tengerpart elfoglalása fontos".

A hadászati terv végleges változata komoly aggodalmat keltett több tábornokban. Így Bock kijelentette Haldernak, a szárazföldi csapatok vezérkari főnökének, hogy amennyiben az ellenség elszánt ellencsapásokat mér, meghiúsulhat az Ardenneken át tervezett főcsapás, mivel a csapásmérő csoportosításnak a Maginot-vonal mellett kell előrenyomulnia; a páncéloshadtestek az Ardennek hegyes terepén néhány úthoz lesznek kötve, és jó célpontot nyújtanak a légierőnek; a csapásmérő csoportosításnak 300 km-t kell támadnia nyitott déli szárnnyal, miközben a francia hadseregek nagy erőinek támadása fenyegeti; a franciák a Maason átkelő páncéloscsapatokat részenként megsemmisíthetik, s ami a legfőbb, az ellenség az utolsó pillanatban elállhat attól a szándékától, hogy főerőivel bevonul Belgiumba. „Gondolják Önök, hogy belemegy a belga csapdába? Önök va banque-ot játszanak!"[173] Halder azt válaszolta, hogy „sem politikai, sem katonai siker nincs kockázat nélkül".[174] Vállalva a kockázatot a német főparancsnokság mindent latba vetett, hogy megtévessze a francia–angol parancsnokságot a főcsapás irányát illetően. És ez sikerült is. A szövetségesek „a döntő pillanatban jó szolgálatot tettek azzal, hogy legjobb erőiket a hadműveleti szempontból legkevésbé előnyös helyre irányították."[175]

Az angol–francia parancsnokság a németek főcsapásának irányát

rosszul számította ki, ám ez nem az egyetlen hiba volt. Az elkövetett hibák közül mindenekelőtt ki kell emelni azt, hogy Franciaország, Anglia, Belgium és Hollandia fegyveres erőinek tevékenységében hiányzott az egybehangoltság.

A nyugat-európai „furcsa háború" hónapjai alatt Belgium megőrizte szigorú semlegességét. A belga kormány nem volt hajlandó megengedni az angol–francia szövetségeseknek, hogy időben védelmet foglaljanak a belga erődök vonalán, mert attól félt, hogy ezzel gyorsítja a német fasiszta csapatok betörését. Hasonló volt a szövetségesek helyzete Hollandiával kapcsolatban is. Grot, az angol erők parancsnoka bár George-nak, az Északkeleti Front francia főparancsnokának volt alárendelve, a parancs teljesítése előtt közvetlenül a brit kormányhoz fordulhatott jóváhagyásért. A németeknek 1940-ben kapóra jött, hogy a szövetségesek tevékenységéből hiányzott a kellő egybehangoltság.

A másik hadászati hiba abban állt, hogy az angol–francia parancsnokság az Ardenneket a nagy erdőségek, az erősen átszeldelt terep és az országutak, valamint vasutak hiánya miatt járhatatlannak tartotta korszerű hadseregek számára. Pétain, francia hadügyminiszter a szenátus katonai bizottságának 1934. március 7-i ülésén kijelentette, hogy az Ardennek erdőségei járhatatlanok a korszerű gépesített hadseregek számára. Ha az ellenséges csapatok áthatolnak is ezeken az erdőkön, az erdőszélen megállítják őket. Ez a szektor, Pétain véleménye szerint, nem volt veszélyes.

Mivel Anglia és Franciaország katonai vezetői helytelenül értékelték a német főparancsnokság terveit, a németek főcsapásának irányában csak gyenge erőik voltak. Az Ardennek irányában Longwy és Dinant között az első hadseregcsoport legrosszabbul felszerelt fracia hadseregeit: a 2. hadsereget (parancsnok Huntziger) és a 9. hadsereget (parancsnok Corap) vonultatták fel. E hadseregek 17 hadosztályára (ezek közül 5 lovashadosztály volt) várt az a feladat, hogy felfogják 45 német fasiszta hadosztály csapását.

A francia parancsnokság a 2. hadseregnek azt a feladatot adta, hogy Sedan körzetében *több mint 70 km-es arcvonalon* tartsa az Ardennek kijáratait, de nem látta el páncéltörő és légvédelmi tüzér-

séggel. A védelem mélysége csekély volt, nem haladta meg a 9–10 km-t, a tüzérségi tüzelőállásokat is beleértve.

A 9. hadsereg „80 km széles sávban védett és úgynevezett »B« hadosztályokból állt. Nem volt elég szállítóeszköze és fegyvere, állományában alig voltak hivatásos tisztek, és lényegében nem volt felkészülve a háborúra."[176]

A franciák lebecsülték az első világháború tapasztalatait, amelyek azt mutatták, hogy csak a mélyen lépcsőzött, csapatok által sűrűn megszállt védelem képes kiállni a nagy tömegű gyalogság és tüzérség összpontosított csapását. 1940-ben pedig a harckocsik és a repülők harci alkalmazásának nagyobb hatékonysága miatt jelentősen megnövekedett a támadás ütőereje.

Ily módon a szövetségesek közti hadászati együttműködés hiányának, az ellenséges főcsapás meghatározásában elkövetett hadászati jelentőségű hibának, a mélyen lépcsőzött védelem hiányának és annak a ténynek, hogy a németek főcsapásának irányában nem volt meg a szükséges csoportosítás, az lett a következménye, hogy a német fasiszta hadvezetésnek már a háború első napjaiban sikerült döntő eredményeket elérnie.

A hitleristák 1940. május 10-én indították meg az agressziót Franciaország ellen. A támadás széles arcvonalon, Hollandián, Belgiumon és Luxemburgon keresztül haladt előre. A hitleri agresszió ahelyett, hogy továbbhaladt volna kelet felé, nyugat felé fordult. Elkövetkezett az a pillanat, amikor a nyugati hatalmaknak fizetniük kellett a rövidlátó müncheni politikáért.

Angliában a müncheni irányzat csődje politikai válságot idézett elő. Az angol kormány politikája ellen kirobbanó népfelháborodás Chamberlaint lemondásra kényszerítette. W. Churchill lett a miniszterelnök. Chamberlain azonban az államtanács lord elnöke minőségében tagja maradt a kormánynak. Amikor 1940. május 13-án Chamberlain új minőségében megjelent a parlamentben, az egész konzervatív párt (a ház túlnyomó többsége) felállt, s rokonszenve és tisztelete jeléül viharos ünneplésben részesítette. Ez azt mutatta, hogy Chamberlain háborúba torkolló müncheni politikáját nem ítélték el. Anglia uralkodó körei egyetértettek ezzel a politikával, csupán azt sajnálták, hogy ennek módszerei nem érték el a kívánt célt.

A polgári történetírásban mind a mai napig túlsúlyban van az az irányzat, amely igazolni igyekszik a müncheni politikát. Így a nyugati világ kimagasló államférfiainak beszédeit tartalmazó gyűjtemény szerkesztői München létrehozóit idealizálva állítják a fiatal nemzedék elé, mondván: „Chamberlain azért kötötte meg a müncheni szerződést, hogy megmentse Nyugatot."[177] Chamberlain müncheni politikája azonban nem mentette meg Nyugatot a hitlerista hordák betörésétől. Végső soron Európa népeit a rabságból és a fasiszta rabság veszélyétől a szovjet nép mentette meg, amely ellen a müncheni összeesküvés irányult, mely során Daladier és Chamberlain lepaktált a fasiszta diktátorokkal.

Daladier a miniszterelnöki tisztséget már korábban, 1940. március 21-én átadta Paul Reynaud-nak, mivel a francia expedíciós hadtest nem dobta át kellő időben Finnországba.

Franciaországban a kormányon belül heves nézeteltérések támadtak amiatt, hogy ki a felelős a müncheni politika meghiúsulásáért. Paul Reynaud, az új miniszterelnök az egész felelősséget Daladierra, a volt kormányfőre próbálta hárítani, holott mindketten ugyanazt a müncheni politikát folytatták.

Közben nyugaton a harctevékenység a következőképpen alakult:

Május 10-én hajnalban mintegy 2000 német repülőgép váratlan és tömeges légitámadást hajtott végre 70 francia, belga és holland repülőtér ellen, továbbá észak-franciaországi vasúti és közúti csomópontok és az angol expedíciós hadtest (parancsnok Gort) arras-i főhadiszállása ellen.

A szövetségesek légierejét akkora csapás érte, hogy az a további harcok folyamán már képtelen volt a csapatok hatékony légi oltalmazását ellátni. Az angoloknak május 10-én 135 üzemképes állapotban levő, „Battle" típusú egymotoros bombázógépük volt Franciaországban. Ezek száma május 12-én estére 72-re csökkent.[178]

A német légitámadásokkal egyidőben Hága és Rotterdam körzetében ejtőernyős csapatokat (mintegy 4000 főt) dobtak le, és a 18. német hadsereg csapatai betörtek Hollandiába.

Az ejtőernyősöknek sikerült néhány repülőteret, így a Rotterdam közelében levőt is elfoglalniuk, ami lehetővé tette a német pa-

rancsnokság számára, hogy légideszantot tegyen földre. A hitlerista parancsnokság a különlegesen kiképzett gyalogság légi szállítására 800 szállító repülőgépet használt. A szállítógépek és a vitorlázógépek segítségével 22 000 katonát dobtak át.

A zuhanóbombázók kezdetben a hangárokat és a légvédelmi tüzelőállásokat bombázták. A kifutópályákat meghagyták használható állapotban. A vadászok géppuskatűzzel szétszórták a légvédelmi ütegek kezelőszemélyzetét. Utána ledobták az ejtőernyősöket, majd leszálltak a „légi gyalogságot" szállító gépek és vitorlázók.

A német ejtőenyősök különös sikerrel tevékenykedtek Rotterdam körzetében, ahol aktívan támogatta őket a 80 000 emberből álló hollandiai fasiszta „ötödik hadoszlop". Segítségükkel a német csapatok Nijmegen környékén elfoglalták a Maas két legfontosabb hídját, majd tőle délre, Moerdijk kikötő közelében még két másik hidat. Ezeket az átkelőhelyeket sikerült a német gyorsanmozgó hadosztályok megérkezéséig tartani. A holland csapatok megpróbálták visszaszerezni és megrongálni a hidakat, de eredménytelenül.

Emellett a fasiszta ügynökök üzemképtelenné tették a holland védővonal előtti terep elárasztására szolgáló zsiliprendszert. Így a holland parancsnokságnak nem sikerült vízi akadályt létesítenie a 18. német hadsereg támadásának útvonalain.

A „B" hadseregcsoport főerőinek Belgiumba való behatolása egyidőben kezdődött a 18. német hadsereg Hollandia elleni betörésével. A német 6. hadsereg tevékenységének itt azt a látszatot kellett keltenie, hogy ennek a hadseregnek a támadási sávjában mérik a főcsapást.

Franciaország belgiumi nagykövete reggel 6 óra körül távbeszélőn közölte Paul Reynaud francia miniszterelnökkel, hogy Belgiumot megtámadták, és kormánya segítséget kér Franciaországtól. 6 óra 15 perckor az angol–francia hadseregek első csoportja parancsot kapott, hogy Belgiumon keresztül nyomuljon előre a német fasiszta csapatokkal szemben. Ugyanezen a napon a 7. hadsereg két könnyű gépesített hadosztályának előrevetett csapatai elérték Antwerpen körzetét. A 9. francia hadsereg nagy része Namur körzetébe nyomult előre. Másnap a 7. francia hadsereg gépesített csapatai elérték Hollandia déli határát. A német légierő nem aka-

dályozta a szövetséges csapatok előnyomulását. A szövetségesek fő csoportosításának mély előretörése Belgiumba kedvező volt a hitleristák számára, mivel megkönnyítette a fő feladat végrehajtását, azt, hogy az „A" hadseregcsoport az Ardenneken át hátba támadja az angol–francia arcvonal bal szárnyát.

A holland parancsnokság azzal a kéréssel fordult a szövetségesekhez, támadják oldalba a 18. német hadsereget, amely Rotterdam felé nyomult előre. Amennyiben ennek a hadseregnek a szárnyára hatékony csapást mérnek, meghiúsíthatók lettek volna a hitleristák tervei. A szövetségesek azonban ezt nem tették meg. A 7. francia hadsereg csapatai nyomban visszavonultak, amint megjelent a német légierő. Holland adatok szerint az angol légierő, amelynek a 7. francia hadsereget fedeznie kellett volna, „csak nagyon szerény mértékű részleges támogatást nyújtott".[179] Német források alapján ez a támogatás így fest: „Megjelenik nyolc angol bombázógép . . ."[180]

A kevés holland pilóta és légvédelmi tüzér önfeláldozóan harcolt a fasiszták légi ármádiája ellen. Holland repülők a harc öt napja alatt 50 német repülőgépet semmisítettek meg, a légvédelmi tüzérség pedig 139 gépet lőtt le. Ez a kis létszámú holland légierőtől feltétlenül jelentős teljesítmény volt.

Május 12-én a német páncéloscsapatok Rotterdam körzetében felvették az összeköttetést a légideszantcsapatokkal. A holland főparancsnokság május 14-én megszüntette az ellenállást, és sietve kapitulált a fasiszta agresszor előtt.

Két órával a kapituláció után a német fasiszta légierő értelmetlen légitámadást intézett Rotterdam ellen, és 20 000 épületet megrongált. Az áldozatok száma mintegy 1000 fő volt.

Miközben a 18. német hadsereg Liège-től északra, az „A" hadseregcsoport 4. hadserege pedig (parancsnok Kluge) tőle délre támadott (az erőddel szemben a németek csak utóvédeket hagytak).

Egy 414 főből álló ejtőernyős osztag Maastricht közelében elfoglalta az Albert-csatorna két használható állapotban levő hídját. A harmadik hidat a belgáknak sikerült felrobbantaniuk. Ez a csatorna kötötte össze a Maast a Scheldével és a németek belgiumi

előretörtetésének az útján feküdt. A meredek partú mély betoncsatorna számottevő akadályt jelentett volna a páncélosok útjában. A csatornát az Eben Email erőd fedezte (Liège-től délre). Az erőd egy hegytömbben épült, amelynek oldalain 17 tartós tüzelőállás volt. Ezenkívül az Albert-csatorna mentén egymástól 500–600 méter távolságra szintén tartós tüzelőállások helyezkedtek el. Az erőd építményei egy 800×900 méteres területen feküdtek. A hegybe alagutakat vájtak, amelyekben lőszer- és élelmiszerraktárakat létesítettek. Voltak ezenkívül még laktanyahelyiségek is, valamint távbeszélő-állomás és villanytelep. A tartós tüzelőállásokat az erőd fellegvárával föld alatti járatok kötötték össze.

A német repülők először hevesen bombázták az erődöt. Utána mesterséges ködfüggönyt bocsátottak az erődre, majd megjelent egy vitorlázógépet vontató repülőgép. A vitorlázógépet lekapcsolták, és az leszállt az erőd közelében. A hadműveletre különlegesen kiképzett 80 katona, a lőrésekre nagy robbanóerejű kézigránátokat dobott, és az erőd védőit (1200 embert) bezárták a kazamatákba.

Később kiderült, hogy a hitleristák Dessau környékén a hírszerzők által szállított tervek alapján felépítették az erőd pontos mását. A deszant tagjai hosszú időn át gyakorolhatták a vitorlázógép leszállását egy pontosan megadott helyen és az erőd elfoglalásának módszereit.

A „Belgium kulcsának" nevezett Maastrichtot a hitleristáknak szintén vitorlázógépeken szállított légi gyalogsággal sikerült elfoglalniuk, amely május 10-én hajnalban csendesen földet ért.

A támadás második napján a 6. hadsereg 16. önálló páncéloshadteste az elfoglalt hidakon keresztül átkelt az Albert-csatornán és Liège erődjét megkerülve kijutott a hadműveleti mélységbe.

Május 13-án a 7. francia hadsereg csapatai a 16. önálló páncéloshadtest csapásai alatt visszavonultak Antwerpen belga erődhöz. Május 16-án az angol expedíciós hadsereg megkezdte visszavonulását a Dill folyó terepszakaszról a Schelde folyó menti terepszakaszra. A német ejtőernyősöknek sikerült elfoglalniuk e folyó egyik nagy hídját.

A 6. német hadsereg Liège-től északra elért sikere elvonta a francia főparancsnokság figyelmét az Ardennek felől fenyegető ko-

molyabb veszélyről. Ily módon az angol–francia parancsnokság nem tudta idejében megállapítani, hogy a fő csapást Rundstedt hadseregcsoportja méri az Ardenneken át.

Az „A" hadseregcsoport május 12-én, miután áthaladt Luxemburg területén, a Namurtól Sedanig terjedő övezetben elérte a Maas folyót. A hadseregcsoport a folyót három önálló oszlopban közelítette meg. Elöl egy 40 km széles sávban Kleist páncélos csoportja tevékenykedett. Ezen a napon Halder azt írta naplójában, hogy „az ellenség légiereje bámulatosan passzív".[181]

Május 12-én estére a páncéloshadosztályok elfoglalták a történelmi nevezetességű Sedan városát és erődjét. A német fasiszta csapatok 112 km-t tettek meg Luxemburg területén anélkül, hogy bárminemű ellenállásba ütköztek volna. A francia parancsnokság hadászati hibájából nagyszámú harckocsi támadása váratlanul érte a francia csapatokat.

A 19. páncéloshadtest (az 1., 2. és 10. páncéloshadosztály) Guderian parancsnoksága alatt erős légi támogatással május 13-án 16.00 órakor megkezdte az átkelést a Maas folyón Sedan körzetében. Tőle jobbra a 41. és 15. páncéloshadtest kelt át (parancsnokok: Reinhardt és Hoth). A német repülők tömeges támadásokat hajtottak végre, hogy lefogják a franciák nyílt tüzelőállásban levő ütegeit.

A 9. hadsereg csapatai ellen 200 Ju–87-es zuhanóbombázó intézett támadást. A levegőben állandóan a német gépek motorzúgása hallatszott. A zuhanóbombázók 30–40-es csoportokban támadták a francia állásokat. Felfújható csónakokon elsőnek a gyalogság kelt át a Maas folyón. A németek estig 5–6 km mélységben áttörték a francia védelmet. Éjszaka pontonhídon átkeltek a harckocsik, a könnyű tüzérség és a lőszerszállító gépkocsik.

Május 14-én délután az angol–francia légierő eredménytelen kísérletet tett a németek Sedan körzetében vert hídjainak a megsemmisítésére. Az angol repülők május 14-i esti támadásában vadászok kíséretében 28 „Blenheim" típusú bombázógép vett részt. Az angolok 7 repülőgépet vesztettek.

A franciák sürgették, hogy az angol légierő nagy kötelékekkel bombázza a Maas átkelőhelyeit. Ehelyett az angol parancsnokság május 16-ára virradó éjjel 96 gép részvételével végrehajtotta első légi-

támadását a Ruhr-vidék ellen. A kár jelentéktelen volt. Ez a támadás nem kényszerítette a német főparancsnokságot, hogy vadászgépeket és légvédelmi tüzérséget dobjon át a nyugati frontról Németország védelmére. Úgyszintén egyetlenegy német bombázógépet sem vontak el a francia hadsereg és közlekedési útvonalai elleni tevékenységtől, hogy „válaszként támadásokat intézzenek Anglia területe ellen".[182] Az angol légierő parancsnokságának nem sikerült az a terve, hogy hadászati bombázásokkal változtasson az arcvonal helyzetén.

A 2. francia hadsereg Sedan körzetében felvonult csapatai elszórt erőkkel sikertelenül rohamoztak. Május 15-én a 2. hadsereg bal szárnyán befejeződött a védelem áttörése, és másnap a páncéloshadosztályok, köztük Rommel 7. páncéloshadosztálya megindult nyugat felé. Ezen a napon Namurtól Sedanig a Maas folyó egész terepszakasza elveszett a szövetségesek számára. Ezalatt a 9. francia hadsereg balszárny-hadosztályai Belgium területén nyomultak előre, összeköttetést tartva az 1. francia hadsereggel. A 9. hadsereg parancsnoksága megpróbált hadosztályokat átdobni a középcsapatainak megsegítésére, de elkésett vele.

A Sedan alatti áttörés után a német páncélioscsapatok Reims környékén elfoglalták az előrevetett angol légi csoport repülőtereit – ennek a csoportnak a harctevékenysége a „furcsa háború" időszakában abból állt, hogy röplapokat szórt le, amelyek kölcsönös megértésre szólították fel az ellenséget. A délre való pánikszerű áttelepülés alatt az angolok a repülőterek egész berendezését sértetlenül hagyták, és ezenkívül még nagyszámú repülőbombát, köztük vegyi bombákat is a helyszínen hagytak.

Ily módon a német páncéloshadosztályok átkeltek az Ardenneken, vagyis azon a szakaszon, amely Pétain véleménye szerint nem volt veszélyes. Pétain kijelentette, hogy a német csapatokat okvetlenül megállítják, amint kilépnek az erdőből. Ez azonban nem történt meg. A német fasiszta csapatok áttörtek Sedannál, ahol komoly erődítmények voltak, és megindultak a tenger felé, a Belgiumban levő angol–francia hadseregek hátába kerültek.

A német parancsnokság május 14-én megkezdte a 16. önálló páncéloshadtest átdobását az Ardennekbe. Ezzel a jobb szárnyon gyen-

gítette a csapást, hogy a szövetséges erők ne túl gyorsan vonuljanak vissza, és az „A" hadseregcsoportnak sikerüljön elfoglalnia a Belgiumban levő első angol–francia hadseregcsoport mögöttes területeit. Ez a kockázatos átcsoportosítás és az összes gyorsanmozgó magasabbegység összpontosítása egy 80 km-es keskeny szakaszon azért volt lehetséges, mert az angol–francia parancsnokság teljes passzivitást tanúsított.

A német oszlopok 160 km hosszan húzódtak és a gépkocsik szinte szorosan egymás mögött álltak (45 000 gépkocsi). Az angol–francia parancsnokságnak nagy csoportosítása volt Belgiumban, s ezzel május 14-én ellencsapást mérhetett volna az „A" hadseregcsoport szárnyára, amikor az átkelt a Maas folyón. Ehelyett a francia főparancsnokság megelégedett azzal, hogy belgiumi csoportosítása főerőinek az arcvonalát 180 fokkal déli és délkeleti irányba fordította el, de habozott parancsot adni, hogy a csapatok mérjenek erős csapást dél felé. A csapatok értelmetlenül egy helyben topogtak. Ez lehetővé tette a német páncéloshadosztályok számára, hogy előrenyomuljanak a tenger felé, anélkül, hogy a szövetségesek nyitott jobb szárnyuk ellen támadást intéztek volna.

Az angol légierő parancsnoksága légitámadásokat készült intézni az Ardennek szűk átjáróiban összetorlódott német csapatok ellen. A hadseregek a flotta és a légierő egyesített vezérkari bizottsága meghozta az erre vonatkozó elhatározást. A végrehajtást azonban különös körülmények akadályozták meg. Nos, mint szól erről Kingston-MacCloighry vicemarsall. A vezérkari főnökök felkeresték Churchillt, ő azonban ebéd után pihent, és szigorúan megparancsolta, hogy a délutáni teáig ne zavarják. Másnap az angol kormány jóváhagyta a bombázás tervét, de még két távollevő munkáspárti miniszter jóváhagyására is szükség volt. Ezzel ismét egy napot vesztettek. A munkáspárti miniszterek késve tértek vissza Londonba, és ezzel a harmadik nap is elveszett. Amikor pedig beleegyezésüket adták, két másik miniszter megváltoztatta elhatározását, és a bombázásra nem került sor.

Az elmondottakból érződik, hogy az angol katonai körök a Munkáspártra akarják kenni a felelősséget, és igyekeznek a konzervatív pártot olyan pártnak feltüntetni, amely a fasiszta Németország elle-

ni határozott tevékenységre törekedett. A francia páncélos hadosztályok nem befolyásolták észrevehetően az események menetét, holott harckocsijaik harcászati és műszaki tulajdonságaiknál fogva alkalmasak lettek volna eredményes és aktív tevékenységre. Guderian beismerte, hogy egy páncéloscsata közben ő, személyesen megpróbált egy zsákmányolt 47 mm-es francia páncéltörő ágyúval kilőni egy „B" típusú francia harckocsit. Minden gránát lepattant a vastag páncélfalakról, anélkül, hogy a harckocsiban bármi kárt okozott volna. A német 47 és 20 mm-es páncéltörő ágyúk szintén nem voltak hatásosak e harckocsi ellen. Ezért voltunk „kénytelenek veszteségeket szenvedni"[183] – mondta Guderian.

Annak egyik oka, hogy a francia harckocsik miért nem tudták megállítani a német támadást, az volt, hogy nem nagy páncélosmagasabbegységek kötelékében harcoltak. A páncéloshadosztályokat ellenlökések végrehajtására részenként vetették be. Így például a 3. páncéloshadosztályt május 14-re virradó éjjel Sedan felé irányították. Brocard tábornok ahelyett, hogy a hadosztályt csapásmérő ökölként alkalmazta volna, kis csoportokra osztotta. Az 1. páncéloshadosztály számára nem tudtak jobbat kitalálni, mint azt, hogy hidak őrzésére használják fel.

Május 17-én a 4. páncéloshadosztály De Gaulle tábornok parancsnoksága alatt ért el némi sikereket. Ez a hadosztály Laon körzetében oldalba támadta az 1. német páncéloshadosztályt. Ezzel feltartóztatta a német hadosztály előrenyomulását. A gyalogság azonban nem aknázta ki ezeket a sikereket. Néhány elszórt ellenlökés nem tudta feltartóztatni 1500 német harckocsinak a La Manche partja felé irányuló nyomását.

Halder május 17-én azt jegyezte fel naplójában, hogy „az ellenségnek nem sikerült komoly rendszabályokat foganatosítania a rés bezárására . . ."[184] A német főparancsnokság úgy vélte, hogy komoly intézkedésekre nem is kerül sor. Hitler különösen nyugtalankodott a déli szárny miatt, mert szerinte onnan fenyegetett a fő veszély. Halder a francia páncéloshadosztályok ellenlökésének visszaverése után a közeli jövőben általában semmilyen veszélyt sem látott. Hitler „továbbra is aggódott a bal szárny miatt".[185] Ezzel kapcsolatban Halder azt javasolta, hogy vonultassanak fel gyalogoshad-

osztályokat a bal szárny biztosítására, úgy vélvén, hogy gyorskötelékek egymaguk is folytatni tudják a La Manche partja felé irányuló támadást.

Május 18-án kiadták a parancsot, hogy az él-gyaloghadosztályokat azonnal át kell dobni a déli szárny fedezésére. Ezen a napon Halder megjegyezte, hogy „semmiféle ellentámadásra készülődő csoportot sem észleltek".[186] A német főparancsnokság azonban továbbra is „idegeskedett, és követelte a „bal szárny fedezését".[187] Különösen nyugtalankodott Laon körzete miatt, ahol május 17-én a német csapatok a legérzékenyebb csapást szenvedték el. Ezért, írja Halder, május 19-én légierőt irányítottak oda, hogy „Laonnál fedezze a bal szárnyat".[188] Ezekre az intézkedésekre azonban igazában nem volt szükség. A szövetséges parancsnokság sokkos állapotban volt.

Kleist páncélos csoportja, miután átkelt a Maas folyón, a Belgiumban levő angol–francia hadseregek mögöttes területén a La Manche felé nyomult előre. Mögötte a 12. német hadsereg (parancsnok List) támadott. Jobbra a 4. hadsereg nyomult előre.

Május 13-án, olvassuk Halder naplójában, „a 12. hadsereg jobb szárnya levegőben lógott, mert elszakadt a 4. hadseregtől".[189] A 12. hadseregtől balra a 16. hadsereg támadott (parancsnok Busch). Keresztülvonult Luxemburg déli részén és hadosztályait arccal délnek fordította a páncélos ék bal szárnyának biztosítására.

Kleist páncéloscsoportja, nem ütközve számottevő ellenállásba gyorsan nyomult előre nyugat felé az Aisne és Somme folyókhoz, hogy a bal szárny ellen várt francia ellenlökéseket védelemre alkalmas vízi terepakadályokra támaszkodva verhesse vissza.

A németek támadása rendkívül merész és kockázatos volt, és rájuk nézve is komoly veszélyt jelentett. Kleist páncéloscsoportja messze elszakadt a gyaloghadosztályoktól. Szárnyai szabadon maradtak. Ráadául a lőszerszállító gépkocsik elmaradtak az Ardennekben. Kleist tüzéreinek, ahogy ő maga beismerte a háború után „ütegenként mindössze 50 darab gránátja volt – a lőszerszállító oszlopok valahol az Ardennek járművekkel zsúfolt útjain vesztegeltek".[190] Guderian szintén megerősítette, hogy május 16-án „már fogytán volt a lőszer.[191] A szövetséges csapatoknak csupán erős

ellencsapásokat kellett volna mérniük a fedezetlenül hagyott szárnyakra, és a páncéloshadosztályok máris üllő és kalapács közé kerültek volna. A francia főparancsnokság továbbra is habozott, az angol–francia csapatok pedig zavartan szemlélték, hogy a páncéloshadosztályok, nem törődve nyíltan hagyott szárnyaikkal, hogyan gördülnek előre feltartóztathatatlanul a tenger felé. A német gyalogság erőltetett menetben, napi 40–50 km menetteljesítménnyel követte őket. A német hadosztályok sorban váltották egymást, hogy az előrenyomulás gyors üteme továbbra is megmaradjon és biztosítsák a szárnyakat.

A Maas menti francia védelem áttörése után a 9. hadsereg parancsnokát leváltottak. Corap tábornok helyébe Giraud tábornokot nevezték ki. Az új francia hadseregparancsnok akkor esett fogságba, amikor páncélgépkocsin hadseregét kereste.

A Maas menti védelem áttörése a francia főparancsnokságot váratlanul érte; fejét vesztette, képtelen volt helyesen értékelni a helyzetet és hatékony intézkedéseket tenni. A 2. és 9. francia hadsereg arvonalán keletkezett rés betömésére a főparancsnokság tartalékából előrevonták a 6. hadsereget, de hadosztályainak nagy részét feltartóztatta a német légierő, és így a hadsereg nem tudta elérni a harcmezőt.

A 9. és 2. hadsereg közti arvonal helyreállítását az is akadályozta, hogy a német páncélos- és gépesített hadosztályok gyors ütemben nyomultak előre a La Manche partja felé.

A francia kormány pánikba esett. Május 14-én Párizsból táviratot küldtek Londonba, és közölték, hogy a szövetségesek képtelenek ellenállni a harckocsik és zuhanóbombázók kombinált alkalmazásának. Másnap hajnalban Reynaud telefonon felhívta Churchillt, és kijelentette: „Szétvertek bennünket, csatát vesztettünk", bár ez a következtetés alaptalan volt. A Sedan–Dinant-i szakasz kivételével az egész arcvonal ellenáll Antwerpentől egészen Cherleroiig, és a Maginot-vonalon nyugalom uralkodott.

A segélykérésre Churchill azt válaszolta, hogy az 1914–1918-as háború tapasztalatai alapján ítélve a németeknek 5–6 napra meg kell állniuk, hogy bevárják az utánpótlást. Ebben reménykedjék a francia parancsnokság.

Ugyanezen a napon, május 15-én Churchill Párizsba érkezett. A Quay d'Orsay-n (a francia külügyminisztérium) tartott megbeszélésen jelen volt Reynaud miniszterelnök, Daladier hadügyminiszter, Gamelin főparancsnok és Churchill. Arra a kérdésre, hogy hol a hadászati tartalék, Gamelin ezt válaszolta: „hadászati tartalékok nincsenek".[192] Ezalatt az épület kertjében már füstöltek a máglyák – égették az iratokat, készülődtek Párizs kiürítésére.

Mindez olyan időben történt, amikor a francia hadsereg, ha idejében intézkedik, nehezen leküzdhető harckocsiakadályt tudott volna létrehozni. 1940. május 10-én a francia hadseregnek 1200 darab 47 mm űrméretű, 6000 darab 25 mm űrméretű, s több mint 5000 darab 75 mm űrméretű ágyúja, tehát összesen mintegy 12 000 olyan lövege volt, amelyek sikerrel vehették volna fel a harcot a harckocsikkal.[193] Ahhoz azonban, hogy ezt a harckocsiakadályt megteremtsék, az kellett volna, hogy ezek a lövegek mind az arcvonalon legyenek, és ne a raktárakban, ahol pedig bőven akadt belőlük.[194]

1940-ben a francia gyaloghadosztályoknál 52 darab páncéltörő ágyú volt rendszeresítve, gyakorlatilag azonban ez a szám ritkán érte el a 12-t. Nemcsak a páncéltörő ágyúkat, hanem a harckocsikat is lakat alatt tartották. Több száz, üzemképes állapotban levő harckocsit hagytak a raktárakban, holott „több páncéloshadosztályt lehetett volna felszerelni velük."[195] Valette-nek, a francia hadsereg szemlélőjének egyik jelentéséből kitűnik, hogy a raktárakban és telephelyeken 365 harckocsit találtak.

Nem állt jobban a légierő sem az ellenség főcsapásának irányában. A francia katonák hiába keresték az égen vadászgépeiket. A 743 vadászgépből az arcvonalra mindössze 400 jutott el; a 144 új mintájú bombázógépből az arcvonalon csak 33 tevékenykedett.[196] Sok repülőgép, a harckocsikhoz hasonlóan, a raktárakban pihent.

Végül a francia erőknek majdnem a fele a Maginot-vonal megerődített állásai mögött vesztegelt. Ha ezekkel az erőkkel kellő időben ellentámadást szerveznek, ez még helyrehozhatta volna a sedani kudarcot.

A második francia hadseregcsoport tétlensége lehetővé tette a német szárazföldi csapatok parancsnoksága számára, hogy már má-

jus 16-án „további tartalékokat szabadítson fel a „C" hadseregcsoportból, és azokat az „A" hadseregcsoport bal szárnyára dobja át".[197]

Május 17-én Gamelin kijelentette a kormánynak, hogy a helyzet reménytelen.

Május 18-án estére a német harckocsik elérték Amiens-t. Reynaud ekkor szervezte át kormányát. Az új kormányba miniszterelnök-helyettesként bevette Pétaint. Daladier lett a külügyminiszter. A hadügyminiszteri tárcát Reynaud magának tartotta meg. Libanonból várták Weygand tábornok megérkezését, akire az a feladat várt, hogy átvegye a főparancsnokságot.

Május 19-én Gamelin végre aláírta a 12. sz. direktívát, amely elrendelte, hogy az első hadseregcsoport vágja át magát dél felé a Somme folyóhoz. Ugyanezen a napon Weygand felváltotta Gamelint. Az új főparancsnok betetőzte a vereséget.

Később kiderült, hogy Weygand, mielőtt ténylegesen átvette a főparancsnokságot, már készült a kapitulációra. 1940. május 17-én Bejrútban (Libanon) kijelentetette bizalmasainak, hogy a háborút elvesztették, és bele kell egyezni az ésszerű fegyverszüneti feltételekbe.

Május 19-én este George tábornok felkereste Weygand-t, hogy jelentse neki az arcvonal helyzetét, de elutasították: „Sajnos, csak holnap tudom önt fogadni."[198] Weygand másnap, május 20-án látogatásokkal kezdte tevékenységét, majd úgy rendelkezett, hogy forradalom esetére hagyjanak néhány hadosztályt Párizsban. A német harckocsik akkor már a tenger közelében jártak.

Weygand főparancsnoki minőségében visszavonta Gamelin 12. sz. direktíváját, hogy később (május 22-én) saját aláírásával hasonló direktívát adjon ki. A direktíva visszavonása értékes idő elvesztegetését jelentette.

A német páncéloshadosztályok május 20-án elfoglalták Amiens és Abbeville városokat. E válságos napon a szövetséges légierő nem játszott jelentős szerepet a harcokban, az az ellencsapás pedig, amelyet az I. angol páncélosdandár (74 harckocsi) két gyalogzászlóalj támogatásával hajtott végre Arras körzetében (május 21.) túlságosan gyenge volt. Kleist csapatai május 22-én elérték a tengerpartot és elfoglalták Boulogne-t, május 23-án pedig bevonultak Calais-ba.

Ily módon a német fasiszta csapatok néhány nap alatt elfoglalták azt a területet, amely az első világháborúban több éven át elkeseredett harcok színhelye volt. Abban az időben a német csapatoknak nem sikerült elfoglalniuk Arrast és Amiens-t, azt a két várost, amely elzárta a Pas de Calais felé vezető utat. Viszont 1940-ben a Maasnál történt áttörés után a németek páncélos- és gépesített csapatokkal gyorsan továbbfejlesztették az áttörést, és sikert értek el.

Négy páncéloshadtest támadó arcvonala Arras és Amiens között mindössze 50 km volt. A gépesített hadosztályok azzal, hogy elérték a Somme folyó menti terepszakaszt, fedezték a páncéloscsoport bal szárnyát. A páncéloscsoport mögött a német tábori hadseregek támadtak; óriási patkót alakítva délről átkarolták a Belgiumban levő angol–francia erőket, és déli irányban bal szárnyuk és hátuk biztosítására utóvédeket különítettek ki.

A németek azzal, hogy a Pas de Calais partjáig nyomultak előre, elvágták az angol–francia és belga hadseregek első csoportját Franciaországtól.

Calais elfoglalásának napján (május 23.) a német harckocsik 16 km-re voltak Dunkerque-től. Jóval közelebb voltak hozzá, mint a brit expedíciós hadsereg főerői. Ugyanezen a napon az angol parancsnokságnak sikerült elszállítani a Boulogne kikötő melletti hídfőállásból 4500 embert, főként az úgynevezett „felesleges századokat", vagyis az angol expedíciós hadsereg nem hadrafogható elemeit. Ez volt az angol expedíciós hadsereg teljes evakuálásának előjátéka.

Dunkerque-nél „összpontosult mind a tíz német páncéloshadosztály és két gépesített hadosztály".[199] Ezek a német légi fölényt figyelembe véve, szét tudták volna taposni az angolokat és megakadályozhatták volna a kiürítést. De megmentette őket „Hitler közbelépése, amikor semmi más nem segíthetett rajtuk".[200] A háború után Rundstedt személyesen közölte Liddell Harttal, hogy a német csapatokat „egy távbeszélőn adott váratlan parancs állította meg".[201] Ezt a parancsot („Halt Befehl") maga Hitler adta. Másnap (május 24-én 11 órakor) Hitler megjelent Rundstedt törzsénél Charleville-ben, és megerősítette az „állj-parancsot". Ez a parancs „mozdulatlanságban tartotta a német csapatokat, amíg a visz-

szavonuló angolok el nem érték a kikötőt, és ki nem siklottak a kezükből".[202] Milch, a német légierő volt főszemlélője 26 év múltán megerősítette, hogy „mindez csak azért volt lehetséges, mert Hitler megakadályozta teljes megsemmisülésüket. Ő parancsolta meg, hogy hagyják szabadon az utat a kiürítéshez, és ellenezte azt a javaslatot, hogy ejtsék foglyul a kontinensen maradt angol csapatokat".[203]

A kiürítés előkészítése még azelőtt elkezdődött, hogy Kleist páncélos csoportja elérte a tengert. Az elhatározás első tünetének az angol admiralitásnak azt az intézkedését tekinthetjük, amelyet május 14-én hajnalban rádión adott ki. Minden hajótulajdonost felszólított, hogy 14 napon belül tegyen részletes jelentést hajóiról. Május 17-én Gort először említette a franciáknak, hogy az angol csapatokat tengeri úton esetleg elszállítják Franciaországból. Másnap törzsénél világosan kifejtette ezt a gondolatot. Május 19-én közölte Londonnal, hogy szükség van a kiürítésre és tanulmányozza a La Manche kikötőihez vivő visszavonuló utakat, bár előtte – Goutard francia hadtörténész szerint – az angol csapatok még nem vívtak komoly harcokat, és teljesen harcképesek voltak.

Május 20-án az angol kormány a kis hajók összegyűjtéséhez látott, amelyek bármely pillanatban elindulhattak a francia part kikötőibe és öbleibe. Ugyanezen a napon Doverban külön értekezletet hívtak össze, amelynek napirendjén – nagy csapatkontingenseknek a La Manche-on keresztül való sürgős kiürítése szerepelt. Az értekezleten a kiürítés a „Dinamo" fedőnevet kapta.

A franciaországi angol parancsnokság tudott ezekről az előkészületekről. Ezért saját kezdeményezésére megkezdte a csapatok fokozatos visszavonását Dunkerque-hez.

Május 22-ére virradó éjjel Gort törzse megkezdte a kiürítési terv kidolgozását. Az angol kormány május 23-án megpróbálta elnyerni Párizs hozzájárulását, hogy az angol csapatok zömét elszállítsák a kontinensről. 16 óra 50 perckor Churchill telefonon felhívta Reynaud-t, és feltette neki azt a kérdést, hogy „a német páncéloshadosztályok gyors előrenyomulása folytán talán jobb lenne, ha az angol hadsereg visszavonulna a tengerpartra".[204] Ez azon a napon történt, amikor a német harckocsik már Dunkerque közelében voltak.

Reynaud másnap táviratot küldött Londonba, amelyben kérte,

hogy vessék el a kiürítés gondolatát, és küldjenek további angol csapatokat a franciaországi kikötőkbe. A válasz az volt, hogy több csapat nincs.[205]

Csapatok pedig voltak. Kennedy, az Egyesült Államok londoni nagykövete jelentette Rooseveltnek, hogy „a franciák több csapatot kértek, de Churchill nem akart Angliából katonákat küldeni".[206] Az angol kormány nem törődött Franciaország sorsával, csak azzal, hogy időben elszállítsa onnan hadseregét.

Az Egyesült Államok sem akart segíteni. Csupán annyit tett, hogy felszólította Franciaországot és egyben Angliát is, hogy „keményen tartsák magukat".[207]

Ezekben a francia hadsereg számára válságos napokban Angliában 39 vadászrepülő-század állt harci készenlétben. Az angol kormány elhatározta, hogy semmilyen körülmények között sem engedi elvonni az angol vadászgépeket Angliából.

Reynaud az angol kormányhoz intézett levelében kérte, vessenek be minden angol erőt, úgy, ahogy a francia parancsnokság cselekedte. Az angol uralkodó körök azonban erre nem voltak hajlandók. Bullitt, az Egyesült Államok párizsi nagykövete Rooseveltnek tett jelentésében idézte Daladier szavait, melyek szerint az angolok „bírálják a franciákat, de nem vetik harcba összes erőiket".[208]

Az angol kormány korlátozta a Franciaországnak nyújtott segítséget, abból indulva ki, hogy a kialakult helyzetben Anglia számára még nem veszett el minden. Az angolok, írta Bullitt ugyanabban a levélben Rooseveltnek, „tartogatják légierejüket és -flottájukat, hogy a Hitlerrel való tárgyalások idején kedvezően vethessék latba őket".[209] Anglia uralkodó körei nagyon jól tudták, hogy Hitler, soha, még az 1939. augusztusi megnemtámadási egyezmény megkötésekor sem mondott le arról a gondolatról, hogy megtámadja a Szovjetuniót. Anglia és az Egyesült Államok befolyásos reakciós körei még nem vesztették el azt a reményüket, hogy sikerül megegyezniük Hitlerrel. Az amerikai münchenisták május 20-án, amikor teljes erővel folyt a fasiszták támadása Franciaország ellen, azt írták a „New Republic" című folyóiratban, hogy még nincs veszve minden, „lehet, Hitler mégis elhatározza, hogy hadseregét kelet felé,

Oroszország ellen fordítja".[200] Ez volt az egyik oka annak, hogy az angol kormány oly könnyen sorsára hagyta Franciaországot.

Az angol katonák és tisztek jó fegyverzettel és felszereléssel voltak ellátva, erős ellenállást tanúsíthattak volna a németekkel szemben, és az akarat meg is volt. Nem az ő bűnük, ha a franciák, Goutard szavai szerint, az angol parancsnokság magatartását „rossz fegyverbarátságnak" nevezték.

Reynaud egy másik példát is említ. A francia kormány 1940. május 22-én kérte az angol légierő parancsnokságát, hogy az arcvonalon segítsen a francia hadseregnek. Ebben az időben az angol expedíciós légeierő nagy része Franciaország belsejéből már áttelepült Dél-Angliába, és R. Pears angol légi marsall nem tudott jobbat válaszolni, mint azt, hogy az angol bombázógépek nem repülhetnek nappal, mert túlságosan feltűnő célt nyújtanak.

A Franciaországban állomásozó angol légierő alkalmazását illetően az angol parancsnokság, például, olyan igénylési rendszert léptetett életbe, amely gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy az angol légierő hatékonyan segítse a francia hadsereget.

Giraud tábornok elmondta, hogy ha a francia hadseregparancsnokság akár csak egy felderítő repülést is akart végeztetni az angol légierővel, az igénylésnek okvetlenül Barrat légimarsallhoz, a franciaországi angol légierő parancsnokságához kellett befutnia, és az ő engedélyére volt szükség. Ámde mire az igénylés végigjárta a szolgálati utat, a felszállásra már nem volt szükség.[211]

Az, hogy az angol kormány nem hajlandó teljesíteni szövetségesi kötelezettségeit, akkor vált leginkább nyilvánvalóvá, amikor Gort május 25-én önhatalmúlag, nem várva meg a francia parancsnokság jóváhagyását, „parancsot adott az 5. és 50. hadosztálynak, hogy hagyják abba a 26-ára kitűzött déli támadás előkészületeit".[212] Egy angol hadtörténész ezt az elhatározást Gort hadvezéri tevékenysége csúcspontjának nevezi, annak ellenére, hogy idézi az angol expedíciós hadsereg vezérkari főnökének, Pownellnak a szavait, amelyek kizárják ezt az értékelést. Pownell ezt válaszolta Gortnak: „Gondoljon arra, Sir, hogy ez minden kapott utasításunkkal ellenkezik, és ha ezt a két hadosztályt elvesszük, az első francia hadsereg aligha támadhat az angolok támogatása nélkül."[213]

Gort teljesen világosan látta a következményeket: „Igen, ezt jól tudom. De ennek ellenére ezt kell cselekednem".[214]

Így is történt. Az angol politikai vezetők „tüstént egyetértettek"[215] Gort elhatározásával. Azonnal hozzájárultak ahhoz, hogy „abbahagyja a Weygand-terv reá eső részének végrehajtását és a tenger felé meneteljen".[216] Ezzel a franciákat megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy délen áttörjenek a Somme folyó felé.

Az angol csapatokat Dunkerque-hez irányították, Doverban pedig „lankadatlan hévvel folyt a »Dinamo« hadművelet tervezése".[217] A végrehajtás megkezdésére vonatkozó parancsot május 26-án 18.57-kor adták ki, amikor már ténylegesen megkezdődött a csapatok behajózása.

A kiürítés kezdetben nagy hajókkal (személyszállítókkal, part menti hajókkal, halászhajókkal stb.) történt. 129 volt belőlük. Ezután megindultak a kis hajók, amelyeket már rekvirálásuk hivatalos elrendelése – május 26-án reggel – előtt több napon át gyűjtöttek. A csapatok elszállítására összesen 693 különböző típusú hajót szedtek össze.

Május 27-én, az angol csapatok elszállításának megkezdése utáni napon, a belga hadsereg III. Lipót belga király parancsára tüzet szüntetett, és elhagyta a harcteret. Május 28-án reggel a belga főparancsnokság aláírta a fegyverletételi okmányt, holott hadserege, amelynek nem voltak súlyos veszteségei, folytathatta volna az ellenállást. A francia főparancsnokság a fegyverletételi okmány aláírása előtt egy órával értesült a belga király elhatározásáról.

Június 4-re virradó éjjel befejeződött az angol csapatok elszállítása Dunkerque-ből. A kiürítés egész tartalma alatt a francia csapatok önfeláldozóan fedezték az angol csapatok behajózását.

Az angol admiralitásnak 338 000 embert sikerült Angliába szállítania. Az angol parancsnokság a tengerhez szorított hadosztályok mentése érdekében megparancsolta, hogy az egész felszerelést hagyják ott. A dunkerque-i parton 120 000 gépkocsi, mintegy 2300 löveg, 90 000 puska, 8000 géppuska, 400 páncéltörő ágyú és 7000 tonna lőszer maradt.[218] A hajóveszteség 6 torpedóromboló és őrhajó, 5 aknaszedő hajó és 213 egyéb hajó volt.[219]

Dunkerque-ben maradt 40 000 francia katona és tiszt, akik a

parton hiába várták, hogy elszállítsák őket. Ezeket mind az angol, mind a francia parancsnokság teljesen közömbösen, sorsukra hagyta.

A második világháborúval foglalkozó mai angol művek az angol hadseregnek a megsemmisüléstől való megmentését a második világháború egyik fordulópontjaként értékelik. P. Kendall, például, azt állítja, hogy a nagyszámú kiképzett katona és tiszt „csodálatos evakuálása hozzásegítette a szövetségeseket ahhoz, hogy az első végzetes éket verjék a hitleri győzelmek falába".[220] A kiürítés sikerét ez a szerző az angol parancsnokság hadművészetének tulajdonítja. „A hadművészet történetében – írja – ez volt a legmerészebb és legsikeresebb kiürítés."[221] Másként és helyesen értékeli az eseményeket Richard Squires angol tiszt, aki közvetlen részese volt azoknak. „Dunkerque – írja – menekülés volt a harcmezőről. Dunkerque árulás volt a velünk szövetséges Franciaországgal szemben. Dunkerque pofon volt az angol katonáknak, akik harcolni akartak, nem pedig azt, hogy ellenséges lövegek tüzében elszállítsák őket."[222]

Milyen ok késztethette a fasiszta politikai és katonai vezetőket arra, hogy a Dunkerque körzetében levő angol expedíciós hadsereget megkíméljék a megsemmisítő csapástól?

A polgári történetírásban túlsúlyban van az az irányzat, amely a „dunkerque-i csodát" katonai-technikai okokkal kívánja magyarázni. Így nem sokkal a második világháború után Rundstedt, aki akkor angol fogságban volt, a német páncéloshadosztályok megállását katonai okokkal magyarázta. Hitler, úgymond, meg akarta őrizni a harckocsikat, hogy „azok déli irányban támadjanak, elfoglalják Párizst, és véglegesen letörjék a franciák ellenállását".[223] Tippelskirch ezt az érvelést nem tartja meggyőzőnek, mivel a német páncéloshadosztályok, akkor, amikor a német légierőé volt a légi fölény, „nem szenvedtek volna olyan nagy veszteségeket, amelyek lényegesen megnehezítették volna a Franciaország elleni háború folytatását."[224]

Liddell Hart azt állítja, hogy „a támadás leállítását elrendelő parancs közvetlen oka az a pszichológiai hatás volt, amelyet az angoloknak 1940. május 21-én két páncéloszászlóaljjal Arras körzetében végrehajtott egyik kisebb ellenlökése idézett elő, amikor is oldalba támadták a tengerpart felé előrenyomuló német csapatokat".[225]

Ez az indoklás meglehetősen furcsa egy olyan ismert katonai szakíró részéről, mint amilyen Liddell Hart.

Találkozunk ilyen elmefuttatásokkal is, amelyek szerint a német főparancsnokság attól félt, hogy a harckocsik megrekednek a flandriai mocsarakban: a németek meg voltak győződve, hogy a légierő a saját eszközeivel is elintézheti az angolokat stb. Legtöbbször az OKW (Oberkommando der Wehrmacht) 1940. május 24-i 13. sz. direktívájára hivatkoznak, amelyből szerintük kiviláglik, hogy a hitlerista katonapolitikai vezetés nem akarta, hogy az angolok akadálytalanul kiürítsék Dunkerque-et, csupán arról volt szó, hogy a feladat végrehajtását a gyaloghadosztályokra és a légierőkre bízta. Ámde még a dokumentumok sem mindig kimerítő forrásai azoknak az elhatározásoknak, amelyeket a vezetők valaha meghoztak és végrehajtottak.

F. Paulus, aki 1940 májusától augusztusáig a 6. német hadsereg vezérkari főnöke volt, úgy véli, hogy „a hadművelet tényleges végrehajtására vonatkozóan kiadott parancsok önmagukban semmit sem bizonyítanak."[226] A tényleges események másként alakultak, mint ahogy azt a 13. sz. direktíva előírta.

A német légierő tevékenysége nem volt döntő, annak ellenére, hogy légi fölényben volt, és a „csendes idő"[227] meteorológiai tényezője kedvező volt számára.

Az a parancs, amely megtiltotta, hogy az angolokat közvetlenül Dunkerque-nél támadják, a német légierő tevékenységét a hídfő körzetére korlátozta.

A légierőnek megtiltották, hogy intenzíven támadja a szorosban és a dunkerque-i kikötőben levő hajókat.

Richards és Saunders angol történészek a második világháború angol légierejéről szóló hivatalos műben megállapítják, hogy „május 26-án, amikor a kiürítés elkezdődött, az este nyugodtan telt el".[228] Másnap a kiürítés számára „a legnagyobb veszélyt nem a német légierő támadásai jelentették, hanem az a rendetlenség, amely a rakodás alatt a tengerparton uralkodott".[229] Május 28-án hajnalban a német repülők néhány erősebb csapást hajtottak végre Dunkerque körzete ellen, de a nap második felében „a német

repülőgépek többé nem mutatkoztak."[230] Ezen a napon „a kiürítés valamivel rendezettebben folyt".[231]

Május 29-én a parton levő angol csapatok, amelyeket repülők oltalmaztak, „kisebb veszteségeket szenvedtek".[232]

Május 30-án délután a kedvező időjárás ellenére „a német repülők ismétlődő kis támadásai csak jelentéktelenül zavarták a kiürítést".[233] Május 31-én, amikor egy felhő sem volt az égen, a német repülőgépek „csak egy hajót süllyesztettek el. A kiürítés sikeresen haladt..."[234] Június 1-én hajnalban „jó időjárási viszonyok között mintegy 30 Ju–87-es gép támadást intézett hajóink (az angol hajók – *a szerző)* ellen".[235] De a május 30-ra előkészített 300 német bombázó mégsem szállt fel, hogy tömegtámadást intézzen, jóllehet május 30-án délutántól kezdve és a következő napokban is kedvező volt az időjárás. A német repülőgépek nem bombázták az angol partot, tevékenységük a francia tengerpartra korlátozódott.

A német légierő erőfeszítéseit kezdettől fogva nem összpontosították a hajók megsemmisítésére. A német gépek az egész hadművelet alatt főként magát a várost és a dunkerque-i dokkokat és a tengerparti dűnés sávot bombázták. A bombarobbanások a lágy homokban nem voltak hatásosak. Ezért Divyn angol történész a német légierő tevékenységét elemezve arra a következtetésre jutott, hogy annak „semmilyen lényeges befolyása sem volt a szövetséges csapatok kiürítésére".[236]

A gyaloghadosztályok gyors és döntő tevékenységére a repülőkkel közösen, úgy, ahogy arról az 1940. május 24-i 13. sz. OKW direktívában szó van, szintén nem került sor. Ezért a direktíva által kitűzött feladat, mely szerint „meg kell semmisíteni a bekerített angol csapatokat és meg kell akadályozni evakuálásukat, „csak papíron maradt".

„A második világháború története" című hivatalos angol kiadvány megállapítja, hogy két német hadseregcsoport arra szorítkozott, hogy „a fedező arcvonal szárnyaira erős nyomást gyakorolt".[237] Ezért alaptalan az az állítás, hogy Dunkerque körzetében a német csapatok döntő tevékenységet folytattak.

Az „állj-parancs" valódi és alapvető oka Hitlernek és klikkjének politikai elképzeléseiben rejlik.

A dunkerque-i eseményeket, amelyekről az angol sajtó szeret úgy írni, mint az angol hadsereg „csodálatos megmenekülésé́ről", az magyarázza, hogy Hitler és más fasiszta vezetők elhatározták; az angliai inváziót elhalasztják a Szovjetunió megtámadásáig. Hitler 1941. június 11-i 32. sz. direktívatervezetében az állt, hogy a világuralom megszerzése elsősorban a Szovjetunió elleni háború kimenetelétől függ.

Rintelen tábornok, az egykori római német katonai attasé olyan tényeket említ, amelyek alapján feltételezhető, hogy „Hitler már akkor (1940 júniusában – *a szerző*) háborút tervezett Oroszország ellen".[238] Weizsäcker, volt német külügyi államtitkár emlékirataiból pontosabban megállapíthatjuk, mikor határozta el Hitler a Szovjetunió elleni háborút. „Feltűnő az a korai időpont – írja Weizsäcker –, amikor Hitlerben felébredt az Oroszországgal kapcsolatos szándék. Ez két héttel, a franciaországi invázió megkezdése után történt..."[239] Ez éppen megegyezik Hitler „állj-parancsának" 1940. május 24-i dátumával.

Schumdt tábornok, Hitler szárnysegéde, 1942-ben elmondta Rintelennek, hogy Hitler megbízása alapján „már 1940 júliusában szemrevételezte annak az erdei tábornak – »Farkasodúnak« (Wolfschanze) a helyét, ahonnan Hitler az Oroszország elleni háborút irányítani szándékozott".[240] Ezt a helyet Kelet-Poroszországban találták meg.

Hitler már a nyugati hadjárat első fázisában kidolgozta annak módozatait, hogyan lehetne ideiglenes, kompromisszumos békét kötni Angliával a Szovjetunió elleni háború tartamára, hogy a keleti háború befejezése után ismét nyugatnak forduljon, és meghódítsa Angliát. Döntő lépésre határozta el magát, és megengedte az angol expedíciós hadsereg evakuálását. Számítása szerint ennek az akciónak meg kell könnyítenie a kompromisszumos békét Nagy-Britanniával a legyőzött Franciaország csonthalmain.[241] Paulus véleménye szerint ezért dominált az a gondolat, hogy „ne sértsük meg Angliát túlságosan, mert Hitlernek állandó szándéka volt az Angliával való kiegyezés".[242]

A „Haltbefehl"-t a politikai és katonai vezetés: Hitler, Göring és a vezérkar (Keitel és Jodl) közös megegyezése alapján adták ki.

A parancsba foglaltakról tájékoztatták Rundstedt tábornokot, akiben Hitler nagyon megbízott, valamint a szárazföldi csapatok vezérkarát.[243]

Hitler 1940. június 2-án magánbeszélgetést folytatott Rundstedttel, és kijelentette, hogy a keleti hadjárat tartamára még Anglia semleges magatartásával is megelégszik. Klee szerint Hitlernek még ebben az esetben is „végső soron szabad keze lesz a nagy és fő feladathoz"[244] – „a bolsevizmussal való vitához"[245] – ilyen „finoman" ír Klee Hitler haramia elképzeléséről, arról, hogy hitszegően megtámadja a Szovjetuniót.

Hitler, miután elhatározta, hogy a főcsapást nyugatról keletre helyezi át és megtámadja a Szovjetuniót, továbbra is kacérkodott Anglia uralkodó köreivel, mert jogosan feltételezte, hogy a müncheni politika nem vesztett erejéből. Az „Army" című angol katonai folyóirat megállapítása szerint az „állj-parancs" Hitlernek abból az általános elgondolásából fakadt, amelyet még jóval a háború előtt alakított ki: egy Angliával kötendő szövetség a Szovjetunió ellen.[246]

Selby angol történész nem sokkal később hasonló következtetésre jutott. „Hitler úgy vélte – írta Selby –, hogy ebben az esetben Nagy-Britannia inkább hajlandó békére, mint hadseregének bekerítése és megadása után."[247]

Hasonló véleményen van Tippelskirch is. Azt írja, hogy „Németország vezetői nagy reményeket tápláltak az Angliával való megegyezést illetően".[248] Kesselring, Jodlra hivatkozva a következő tényt közli: „Május 20-án, amikor jelentették Abbville elfoglalását, Hitler kijelentette, hogy az angolok most bármely pillanatban különbékét köthetnének különleges feltételekkel."[249]

Figyelmet érdemel Halder 1940. május 21-i naplójegyzete is, amely néhány nappal előzte meg az „állj-parancsot". „Kapcsolatot keresünk Angliával – írta Halder – a világ befolyási szféráinak a felosztására vonatkozóan."[250] Május 25-én, a német páncéloshadosztályok Dunkerque-nél történt megállítását követő napon, Halder a politikai vezetés következő lépéseiről ír naplójában: „Ennek a politikai célnak a leplezése végett nyilatkozatot teszünk, amely szerint Flandria területe a maga nagyszámú vízi és egyéb akadályával nem alkalmas a harckocsik számára."[251]

Paulus szintén úgy véli, hogy „1940 nyarán Hitler még mindig remélte, hogy békekötésre bírhatja Angliát".[252] Milch, volt vezértábornagy, a fasiszta légierő „2. számú embere" teljes katonai tájékozottsággal jelentette ki 1966-ban Luigi Romers olasz újságírónak: Hitler „az utolsó pillanatig meg volt győződve, hogy Londont tárgyalásra kényszerítheti".[253]

1940. június közepén „Hitler még erősen hitt az Angliával való megegyezés kilátásában."[254] Hitlernek ezt a véleményét Ribbentrop június 18-án, Hitler és Mussolini müncheni találkozása alatt közölte Cianóval. Churchill parlamenti beszédében minden kétséget kizáró eltökéltséggel kijelentette, hogy Nagy-Britannia folytatni fogja a harcot. Hitler annak ellenére „kitartott véleménye mellett".[255] Június 23-án Brauchitschnak, a szárazföldi csapatok főparancsnokának a jelenlétében ismét kijelentette, hogy Anglia most engedni fog.

Mire alapozta ezt a meggyőződését?

Hillgruber megemlíti Hitler ennyire határozott következtetéseinek egyik forrását. Június 22-én (a fegyverszünet napján) a berlini svéd nagykövetség Erhard Weizsäcker német külügyi államtitkár útján közölte, hogy az angol kormányban van egy „békeáramlat", amelyet lord Halifax külügyminiszter képvisel.[256] Ezért Hitler feltételezte, hogy csak egy kicsit várni kell, és a svédországi, svájci és amerikai münchenista politikusok megerősítik az angliai „békeáramlatot".

1940. július 2-án este A. Eden, Anglia hadügyminisztere rádióbeszédet mondott, és a parlament megbízásából kijelentette, hogy Anglia sohasem hajlandó Hitler kényére-kedvére megadni magát. Hitler 1940. július 13-án a berghofi értekezleten azzal magyarázta Angliának a béke elől való makacs kitérését, hogy „még mindig reménykedik Oroszországban".[257]

Hitler 1940. július 19-én a Reichstagban mondott beszédében „ismételten javasolta Angliának a békekötést".[258] „Béketapogatózásainak" politikai sikerére spekulálva felszólította Angliát, kössön azonnal békét. Hitler beszéde azonban semmilyen garanciát sem tartalmazott a brit birodalom területi épségére vonatkozóan. Hitlernek e javaslatait Svédország, az Egyesült Államok és a Vatikán dip-

lomáciai képviselete szintén továbbította Angliának. Ámde a „békés rendezés" minden kísérlete eredménytelen volt.

A fasiszta Németország politikai és katonai vezetői tehát azt remélték, hogy Franciaország veresége után az angol uralkodó körök maguk fognak békejavaslatokat tenni. Azzal a számítással engedték meg az angol expedíciós hadsereg akadálytalan kivonását, hogy ez az akció segít az angol münchenistáknak „kompromisszumos békét" kötni Németországgal. Ez azonban nem történt meg. A számítás helytelennek bizonyult. Hitler javaslatára nem érkezett válasz.

Az angol uralkodó körök túlnyomó többsége számára elfogadhatatlanok voltak a békefeltételek. Emellett még mindig reménykedtek, hogy Hitler mégiscsak nekirugaszkodik keletnek – megtámadja a Szovjetuniót. Churchill Smutshoz, a Dél-Afrikai Unió miniszterelnökéhez intézett június 27-i levelében kifejezte azt a meggyőződését, hogy Hitler „megteszi ezt, és nem is kísérli meg az inváziót".[259] (Angliába – *a szerző.*)

Az angol expedíciós hadsereg elszállítása Angliába és a belga hadsereg fegyverletétele azt jelentette, hogy a szövetségesek első belgiumi hadseregcsoportja megszűnt létezni.

A franciák a Maasnál, Belgiumban és Franciaország északi részén 30 hadosztályt vesztettek. Csak a francia erők egy részének sikerült kitörnie Belgiumból a Somme folyóhoz.

1940. június 5-ére új arcvonal alakult, amely a Maginot-vonaltól az Aisne és a Somme folyók mentén a La Manche-ig húzódott. Weygand e vonal mentén szórta szét a második hadseregcsoport erőinek zömét, amelyek korábban a Maginot-vonal mögött vesztegeltek.

A Somme és Aisne folyó mentén hevenyészett francia védelem lövészárkok vonalából áll, amelyet 43 hadosztály szállt meg (köztük három páncéloshadosztály).

A hadosztályok egy lépcsőben helyzkedtek el, hogy az egész, 360 km hosszú védelmi vonalat meg tudják szállni, és a tartalékokat a minimumra csökkentették. Ily módon a védelemben egyenletesen oszlottak el az erők az egész vonalon, és nem volt meg a szükséges mélység. A három páncéloshadosztály közül kettőnek összesen 136

harckocsija volt. Három lovashadosztály a tartalékban volt. A Maginot-vonalon 17 hadosztályt hagytak.

Weygand az új arcvonal kialakítása közben a fegyverletételre készülődött. Attól félt, hogy a további ellenállás népfelkelést eredményez az ország belsejében. Franciaország uralkodó osztályai a nép felfegyverzésétől jobban féltek, mint a hitleristáktól. Weygand május 29-én Reynaud-nak emlékiratot nyújtott át, amelyben közölte, hogy amennyiben az arcvonalat a Somme-nál és az Aisne-nél áttörik, Franciaország kénytelen lesz letenni a fegyvert.

A német fasiszta repülőgépek június 3-án légitámadást intéztek Párizs ellen. Mintegy 1000 bombát dobhattak le azzal a céllal, hogy pánikot keltsenek a polgári lakosság körében. A támadásnak 200 halálos áldozata volt és 600-an megsebesültek. Ámde egyetlenegy bomba sem esett a Schneider–Creusot fegyvergyárra és más fontos hadiüzemekre. A hitleristák meghagyták Belgium és Franciaország hadiiparát, hogy más államok elleni háborújukban felhasználhassák.

A francia kormány felkérte az angol kormányt, hogy az angol légierő oltalmazza az újonnan alakult arcvonalat. Anglia azonban azt válaszolta, hogy nem küld több repülőgépet a kontinensre.

Az új arcvonal megalakítása közben ismét újjászervezték a kormányt. Június 5-én De Gaulle tábornokot nevezték ki honvédelmi államtitkárnak. De Gaulle Reynaud megbízásából Londonba utazott, hogy felvegye a kapcsolatot az angol kormánnyal.

A német fasiszta parancsnokság 1940. június 5-én megindította új hadászati méretű támadó hadműveletét. Ez a hadművelet a tenger és a Maas folyó között bontakozott ki, a következő célokkal: a Somme melletti francia védelem áttörése június 5-től 10-ig a „B" hadseregcsoport erőivel (parancsnok Bock) és áttörés az Aisne folyónál június 9-től 11-ig az „A hadseregcsoport erőivel (parancsnok Rundstedt). A fő feladatot, Párizs nyugatról való megkerülését a „B" hadseregcsoportra bízták.

Az „A" hadseregcsoportnak az volt a feladata, hogy a Maginot-vonal erődítményeinek a hátába kerüljön.

A Somme és az Aisne folyó menti hevenyészett francia védelem áttöréséhez a német parancsnokságnak nem volt szüksége nagy művé-

szetre. A támadásnak alapjában véve üldözés jellege volt. Ezt igazolja Halder 1940. június 5-i naplójegyzete: „Az ellenség a Somme-tól délre eső körzetben lényeges ellenállást nem tanúsított".[260]

A francia kormány június 10-én átköltözött Tours-ba, ahonnan június 14-én Bordeaux-ba tette át székhelyét. Ezen a napon a német fasiszta csapatok harc nélkül elfoglalták Párizst.

Párizs gyalázatos feladásában bűnös szerepet játszottak a francia nép árulói, akik megkaparintották a kormány s a hadsereg vezetését. A fasiszta ügynökség, amelynek erős és szerteágazó gyökerei voltak Franciaország reakciós uralkodó köreiben, megbénította a francia hazafiak ellenállását.

Franciaország dolgozó népe, amelyet mélységesen felháborított az uralkodó körök árulása, mem nyugodott bele a fasiszta megszállásba. A Francia Kommunista Párt vezetésével megalakult az ellenállási mozgalom, amelyben már 1940–1941-ben mintegy 250 000 francia hazafi vett részt.

A fasiszta propaganda annak idején azt állította, hogy a németek megrohamozták a Maginot-vonalat, ami teljes sikerrel járt. Ez merőben másként történt. A német fasiszta csapatok valóban megkísérelték a Maginot-vonal áttörését, de néhány napig eredménytelenül rohamozták.

A németek a Maginot-vonalat csak azután „törték át", miután a franciák kiürítették. Június 15-re virradó éjjel a németek elfogtak egy francia parancsot, amelyből kiderült, hogy a Maginot-vonal védőinek elrendelték az elvonulást. Ezért másnap a hadművelet „alapjában véve inkább üldözés volt, nem pedig roham".[261]

A francia katonák és a haladó tisztek hősiesen ellenálltak a német fasiszta hódítóknak. A Maginot-vonal kiürítésére adott 1940. június 12-i parancs ellenére számos erőd helyőrsége folytatta a harcot. 22 000 francia katona csak néhány nappal a fegyverszünet megkötése után, a francia és német tiszti bizottságok közbelépésére volt hajlandó tüzet szüntetni. Az „Écluse" erőd helyőrsége 1940. július 3-ig tartotta magát.

A francia uralkodó osztályok kapitulációját megelőző napokban az angol kormány kísérletet tett egy közös állam megteremtésére „Franciaország és Anglia megbonthatatlan szövetsége" néven.

Az egyébként flegmatikus angol vezető politikusok nagy lelkesedéssel láttak hozzá az angol uralkodó körök e szándékának a megvalósításához.

Azt tervezték, hogy az új angol–francia államnak kettős állampolgársága lesz. Az angol politikusok igen nagy súlyt vetettek a tervezet ama pontjára, hogy a francia flotta ne az észak-afrikai partokra, hanem angol kikötőkbe távozzék.

A francia–angol szövetség megalakítására vonatkozó angol kormányjvaslatra Reynaud azt válaszolta, hogy egyetért a tervvel.

Június 17-re angol parlamenti bizottság készült Párizsba a francia–angol szövetség megtárgyalása végett. Az angol politika irányítói már a Dover felé tartó vonaton értesültek arról, hogy Pétain klikkje kapitulált.

Pétain a következőképpen került hatalomra. Weygand sürgette a kormányt, hogy kössön fegyverszünetet. Ő volt az, aki elsőnek jelentette ki a kormány ülésén, hogy minél hamarabb fegyverszünetet kell kérni Hitlertől. Weygand eljárásában visszatükröződött a francia burzsoáziának egy esetleges forradalomtól való félelme. Még attól az aljas hazugságtól sem riadt vissza, hogy azt mondja: a kommunisták elfoglalták Párizst.

Június 16-án este a minisztertanács megszavazta Weygand-nak azt a javaslatát, hogy kérjenek Hitlertől fegyverszüneti feltételeket. Amikor a francia kormány Németországhoz fordult és javasolta, hogy szüntessék be a harcot, az angol kormány feltételes jóváhagyásával járt el.[262] Június 16-án délelőtt Reynaud-nak arra a megkeresésére, hogy Anglia járuljon hozzá a fegyverszünethez, az angol kormány beleegyező választ adott azzal a feltétellel, ha a francia hadiflottát még a tárgyalások megkezdése előtt haladéktalanul angol kikötőkbe irányítják. A minisztertanács ugyanazon június 16-i esti ülésén Reynaud benyújtotta lemondását, és Pétaint ajánlotta utódául. Éjjel 11 óra tájban Lebrun köztársasági elnök magához kérette Pétaint, és ezt mondta neki: „Nos, alakítsa meg kormányát". Pétain e pillanatban kinyitotta aktatáskáját, és egy listát mutatott az elnöknek, mondván: „Íme, a kormányom". Így alakult meg Pétainnel az élén Franciaország kapituláns kormánya, amely Vichyben telepedett le.

Baudouin, az új külügyminiszter éjfélkor felkérte Lequerica, spanyol nagykövetet, hogy kérjen fegyverszüneti feltételeket a hitlerista kormánytól.

Június 17-én reggel a rádió Pétain utasítására közölte, hogy a harc beszüntetésére vonatkozó kéréssel fordult Hitlerhez. Pétain eljárása megzavarta az elkeseredetten ellenálló katonákat, és ezzel megkönnyítette a hitleristáknak az ország háromötöd részének elfoglalását.

Pétain rádiófelhívása után a német fasiszta csapatok kilenc napon át folytatták a támadást, és egymillió vezetés nélkül maradt francia katonát ejtettek foglyul. A francia katonákat hadifogolyként a hitlerista hátországba szállították, hogy a német iparban dolgozzanak.

1940. június 22-én Huntziger tábornok, Platon tengernagy és Noël, a volt lengyelországi francia nagykövet a Pétain-klikk megbízásából alírta a fegyverletételi okmányt a compiègne-i erdőben, ugyanabban a vasúti szalonkocsiban, amelyben 1918. november 11-én a császári Németország képviselői aláírták a fegyverletételt. A fegyverszünet június 25-én lépett érvénybe.

Pétain július 11-én eltörölte a köztársaságot, és diktatúrát léptetett életbe, királyi előjogokat sajátítva ki magának. Rendeletei e szavakkal kezdődtek: „Mi, Philippe Pétain . . ."

Darlant Pétain tengerészeti, Weygand-t pedig honvédelmi miniszterré nevezte ki. 1940 őszén Laval lett a külügyminiszter.

Hazaárulók kerültek hatalomra, akik már jóval 1940. június 16. előtt kapitulációra készülődtek, és megteremtették a feltételeket a fasizmus győzelméhez. Franciaország katonai vereségét az államcsíny és a katonai diktatúra előfeltételének tekintették. Ezt követően egész tevékenységük azt a célt szolgálta, hogy szorosan együttműködjenek a német fasizmussal. Leahy tengernagy, a vichyi amerikai nagykövet emlékirataiban Pétain 1941. augusztus 12-i beszédéről a következőket írta: „Amikor ezt a beszédet hallottam, úgy tűnt, mintha Hitler írta volna".[263]

A néptömegeknek a szabadságért és függetlenségért, a fasiszta hódítók ellen vívott harcát a kommunista párt vezette, amely az imperialista burzsoázia uralkodó köreinek megtorló intézkedései el-

lenére, fenn tudta tartani erős és tartós kapcsolatát a néptömegekkel.

1941. szeptember 24-én Londonban De Gaulle tábornok vezetésével megalakult a „Szabad Franciaország" mozgalom nemzeti bizottsága. A bizottság azt a célt tűzte ki, hogy egyesíti a brit területen levő összes franciákat az ország nemzeti függetlenségéért vívandó további harcra.

Két nap múlva, szeptember 26-án a szovjet kormány De Gaulle-t „az összes, bárhol tartózkodó szabad franciák vezetőjének"[264] ismerte el. A szovjet kormány ezt a lépését a francia nép érdekében tette, és ez azt jelentette, hogy kész „biztosítani" Franciaország függetlenségének és nagyságának teljes helyreállítását".[265]

A Franciaországon kívüli ellenállási mozgalom létrejöttének legnehezebb éveiben az Egyesült Államok kormányának politikája nem vett tudomást erről a mozgalomról. Az angol kormány igyekezett engedelmes bábjává tenni a „Szabad Franciaország" mozgalom nemzeti bizottságát. Gondosan korlátozta De Gaulle politikai és katonai önállóságát.

A „Szabad Fraciaország" mozgalom a francia uralkodó körök ama részének érdekeit képviselte, amely igyekezett megvédelmezni a francia kapitalizmus önálló pozícióit. E célból a „Szabad Franciaország", majd 1942. július 13-tól kezdve a „Harcoló Franciaország" mozgalom igyekezett egyesíteni azokat a franciákat, akik szembeszálltak Vichyvel, és részt vettek a fasiszta Németország elleni harcban. Ennek a mozgalomnak az volt a célja, hogy felszabadítsa Franciaországot a német fasiszta megszállók uralma alól, és a német fasiszta megszállók elleni harci front kiszélesedését jelentette. Ezért objektíve haladó mozgalom volt. Ámde figyelembe kell vennünk azt, hogy a „Szabad Franciaország" mozgalomnak nem voltak szoros kapcsolatai a francia nép tömegeivel, és nem támaszkodott azok támogatására. A saját céljaira és harci módszereire szorítkozott.

A Francia Kommunista Párt mindvégig hű maradt a francia néphez, az ország nemzeti érdekeihez. Az üldöztetés és megtorló intézkedések ellenére az ország és a nép mindenek felett álló ér-

dekeitől vezéreltetve folytatta harcát Franciaország szabadságáért és függetlenségéért.

A néptömegeknek az arcvonalon elszenvedett vereségek miatti felháborodását juttatva kifejezésre a Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága június 6-án felszólította a kormányt, hogy fegyverezze fel a népet, hirdessen népháborút a haza szabadságáért és függetlenségéért, szervezze meg a népfelkelést és azonnal tartóztassa le az ellenség ügynökeit. Az országmentő programra a reakciós uralkodó körök kapitulációval válaszoltak. Ekkor a párt Központi Bizottsága a néphez történelmi jelentőségű kiáltvánnyal fordult, amelyet a L' Humanitének egy teljes száma közölt.

„Franciaország most megtudja, mi a vereség, a megszállás, a megaláztatás. De Franciaország, amely ma még vérzik, szabadon és függetlenségben akar élni. Oly nagy nép, mint amilyen a mienk, sohasem lesz rabszolgák népe. Franciaország nem lesz gyarmati országgá. Franciaország, amelynek oly dicsőséges a múltja, sohasem fog térdet hajtani elvetemült és minden szolgálatra kész lakájok csapata előtt. Nem a megvert tábornokok, nem a zavarosban halászó üzletemberek, nem a levitézlett politikusok fogják Franciaországot az elesettségből felemelni. A népben rejlenek a nemzeti és társadalmi felszabadulás hatalmas reményei. Csak a munkásosztály körül – amelynek nemes eszményekért lángoló lelke telve van bizalommal és bátorsággal – alakulhat ki a Franciaország szabadságáért, függetlenségéért és újjászületéséért küzdő front."[266]

Ez a kiáltvány lett az alapokmánya annak a harcnak, amelyet a francia nép a megszállás éveiben a fasiszta betolakodók ellen folytatott.

Franciaország jelentős részének és más nyugat-európai országoknak a megszállása, azok ipara, stratégiai nyersanyagkészletei és mezőgazdasági termékeik erősítették a fasiszta Németország katonai potenciálját. Ezenkívül a hitleristák a nyugat-európai országokban óriási mennyiségű különféle hadfelszerelést, üzemanyagot és egyéb anyagi értékeket zsákmányoltak, s ezeket a további agresszióhoz használták fel.

Melyek voltak Franciaország politikai és katonai vereségének okai? Guy la Chambre, volt francia légügyi miniszter Franciaország

vereségének alapvető okát a francia főparancsnokság agyérelmeszesedésében próbálja keresni. Ámde Franciaország vereségének alapvető okát uralkodó köreinek a politikájában kell keresni.

Franciaország és más nyugat-európai országok uralkodó körei megrettentek attól, hogy a nép forradalmi megmozdulásokkal kel a nemzeti függetlenség védelmére, s ezért a nemzeti érdekek elárulásának útjára léptek, a német fasiszta megszállók „ötödik hadoszlopává" váltak, a fasiszta megszállást a „kisebb rossznak" tekintették. Franciaország vereségében tehát a politikai okok játszottak döntő szerepet.

A hitleri Németország által megtámadott nyugat-európai országok népei gyűlölték a fasizmust, és készek voltak elszántan szembeszállni az ellenséggel. Ámde ezeknek az országoknak a uralkodó körei féltek felfegyverezni a népet a fasiszta megszállók elleni harcra, inkább lemondtak az ellenállásról, és sürgősen kapituláltak a fasizmus előtt.

A Franciaország elleni első hadászati támadó hadművelet (amikor a német fasiszta csapatok előrenyomultak a Somme és Aisne folyók menti terepszakaszra) 23 napig tartott. Ezalatt a francia népet mozgósítani lehetett volna az ellenséggel szemben. A francia nép égett a vágytól, hogy visszaverje a német betörést. A burzsoázia azonban félt harcra lelkesíteni a népet a fasiszta betolakodók ellen. A francia bankárokat és iparbárókat rémületbe ejtette a közelgő forradalom kísértete, és ezért nem bánták, hogy Hitler Európa csendőrévé válik. Számukra a társadalmi veszély nagyobb volt, mint a fasizmus veszélye. Jobban érdekelte őket saját kiváltságaik védelme, mint az ország nemzeti érdekei.

Franciaország és más nyugat-európai országok hitlerista leigázása az amerikai, angol és francia uralkodó körök politikájának tragikus következménye volt.

A történelem tanúbizonysága szerint Franciaország akkori vezetői nemzetellenes politikát folytattak. Az ő hibájukból Franciaország egymaga állt szemben a fasiszta fenevaddal, mivel kizárólag Anglia és az Egyesült Államok felé orientálódtak, lemondtak a Szovjetunióval való együttműködésről, amit a müncheni politikával helyettesítettek.

A történelem azonban már nemegyszer megmutatta, hogy az angol garanciák nem egyebek üres deklarációknál. Az angol segítség oly jelentéktelen volt, hogy nem befolyásolta az események menetét. Igazolódtak Marx szavai, hogy egyes államok szívesen garantálják a szerződést, de korántsem hajlandók garantálni annak végrehajtását.

A francia nép drága árat fizetett az uralkodó körök bűnös politikájáért, amelyek lemondtak a Szovjetunióval való együttműködésről. Franciaországot szétzúzták, megszállták a német fasiszta hódítók és megsemmisítették függetlenségét. A New York Times című lap egyik 1941. márciusi számának adatai szerint 1940 május-júniusában a francia hadsereg embervesztesége 80 000 halott, 20 000 nyom nélkül eltűnt és 120 000 sebesült volt. A halottak és sebesültek 30 százaléka tiszt volt. A 234 francia tábornok közül 130 fogságba került.

Franciaország vereségének okait nem csupán a külpolitikai téren kell keresnünk. Az 1936-ban megalakult népfront óta igen erős maradt a francia burzsoázia félelme a néptől. Ez a félelem a diktatúra nyílt formájának a megteremtésére ösztökélte. Bizonyos franciaországi reakciós csoportok már a háború előtt államcsínyre készülődtek, a fasizmusban osztályszövetségesüket látták.

A francia burzsoázia müncheni politikája következtében a francia hadsereg nem volt felkészülve a korszerű hadviselésre. A francia főparancsnokság nézetei a passzív, kiváró hadászatra korlátozódtak. A katonai vezetők túlbecsülték az erődök jelentőségét, és nem ismerték fel azt a lehetőséget, amely a harckocsik és repülőgépek döntő, támadó tevékenységre való tömeges alkalmazásában rejlett. A müncheni politika olyan illúziót keltett, hogy az új háborút nagy veszteségek nélkül, védelemmel is meg lehet nyerni, miközben Németország és a Szovjetunió kölcsönösen elvérezteti egymást.

A korszerű szárazföldi hadviselésre való ilyen felkészületlenség volt tapasztalható az angol hadseregnél is, amely a franciához hasonlóan „egyáltalán nem volt alkalmas a korszerű háborúra".[267]

A második világháború előtt Angliában uralkodó katonai elméletet, a „tengeri erő" elméletét, Colombe angol tengernagy dolgozta

ki. Az erős hadiflotta rendeltetése az, hogy megszerezze a tengeri uralmat, gazdasági blokádot létesítsen és csapásokat mérjen az ellenség sebezhető tengermelléki objektumaira. A légierőről elismerték, hogy a fegyveres erők szerves része. A légierő alkalmazását azonban főként úgy képzelték el, hogy együttműködik a hadiflottával, és hadászati bombatámadásokat intéz mélyen az ellenség hátországában fekvő célok ellen.

Anglia szárazföldi csapatainak másodrendű szerepet szántak, mivel az európai kontinensen az angol burzsoázia az erős francia hadseregre kívánt támaszkodni. Az angol stratégák készek voltak az utolsó francia katonáig harcolni.

Ily módon az angol–francia katonai vezetők passzív hadászata, különösen pedig a védelmi hadviselés túlbecsülése a háború első fázisában, szükségszerűen következett az angol–francia uralkodó körök müncheni politikájából, amely azt vallotta, hogy nem szabad megakadályozni Németországot a Szovjetunió megtámadásában. Anglia és Franciaország uralkodó körei, miközben azon mesterkedtek, hogy Németországot a Szovjetunió ellen uszítsák, nem ismerték fel a német fasizmus messzemenő terveit. Mielőtt a hitleristák megtámadták volna a Szovjetuniót, amelyben a fő akadályt látták a világuralom megszerzéséhez vezető úton, az előzetes agressziók sorát követték el, hogy a Lengyelországba, Norvégiába, Dániába, Hollandiába, Belgiumba, Franciaországba, Luxemburgba, Jugoszláviába és Görögországba való betöréssel biztosítsák európai hátországukat. A német hadvezetésnek a kedvező politikai és katonai körülmények folytán sikerült megnyernie a második világháború első időszakát.

5. A SZOVJETUNIÓ ELLENI TÁMADÁS ELŐKÉSZÜLETEINEK HADÁSZATI ÁLCÁZÁSA

Az angol történészek a Franciaország fegyverletétele utáni időszakot az „Angliáért vívott csatának"[268] nevezik, és azt állítják, hogy ez a csata az egész második világháború idejére kiható döntő tényező volt.

Vitathatatlan, hogy ebben az időszakban az angol nép nehéz napokat élt át. A levegőben súlyos harcok folytak a német légierővel, tengeren pedig a német gyorsnaszádok és tengeralattjárók tevékenysége Anglia hajózási útvonalain szétzülléssel fenyegette az angol kereskedelmi hajózást. A franciaországi uralkodó körök fegyverletétele utáni időszak fő tartalmát azonban nem ez határozta meg.

Ennek az időszaknak fő tartalma a fasiszta Németország Szovjetunió elleni támadásának előkészítése volt. Hitlernek a Szovjetunió megtámadására vonatkozó elhatározása, F. Paulus szerint, konkrét formában közvetlenül a franciaországi hadjárat után, 1940. július elején alakult ki.[269]

Július 16-án Hitler aláírta a 16. sz. „Seelöwe" (Oroszlánfóka) fedőnevű direktívát. Ebben az állt, hogy az „A" hadseregcsoport inváziót tervez Angliába. „Ámde amikor Hitler ezt a direktívát aláírta, még korántsem határozta el szilárdan, hogy mindenképpen megkísérli a partraszállást Angliában."[270] Július 19-én világosan Rundstedt értésére adta, hogy a „Seelöwe" hadműveletet álcázó manővernek kell tekinteni, amelynek célja az, hogy pszichológiai hatást gyakoroljon Nagy-Britanniára.

A Pas-de-Calais partján felvonult „A" hadseregcsoport 1940. júliusától október végéig a 16., 9. és a 6. tábori hadseregből állt. A csoportosítás közepe Boulogne körzetében volt. Az Anglia elleni hadjáratra vonatkozó direktíva 1940 júliusában érkezett meg a 6. hadsereghez. Kidolgozták az invázió tervét. A terv értelmében kiadott parancsok a hadművelet végrehajtására vonatkozó „igazi szándékot fejeztek ki, és ebben a szellemben fogadta őket a hadsereg parancsnoksága és a csapatok is".[271] Ehhez semmilyen kétség sem férhetett. A kérdés csupán az volt, hogy a hitleristák mikor szándékoznak végrehajtani ezt a hadműveletet.

A „Seelöwe" fedőnevű direktíva megérkezése óta több mint egy hónap telt el, viszont a 6. hadseregnek csupán néhány halászhajója és néhány kiképzési célra átalakított egyéb hajója volt.[272] A hadiflotta szállítóeszközei „hiányoztak".[273]

1940. augusztus végén a csoportosítás bal szárnyán helyet foglaló 6. hadsereg azt az utasítást kapta, hogy „mindent csupán a látszat kedvéért tegyen . . ."[274] A 16. és 9. hadseregnek a feladata tovább-

ra is az invázió volt, de 1941 tavaszáig a hadműveletre való felkészülést „csupán álcázó manőverként folytatták, hogy az angolokat lekössék a szigeten, továbbá, hogy elvonják a figyelmet keletről".[275]

Sok magas beosztású hitlerista tábornok, köztük Paulus is, azt állítja, hogy 1940–1941-ben Hitlernek nem volt szándékában végrehajtani az angliai inváziót. Így Kesselring, a 2. légiflotta volt parancsnoka a második világháború befejezése után kijelentette: „kétségtelen bizonyítéka van arra vonatkozóan, hogy Hitler nem vette komolyan az invázió gondolatát".[276] Zimmermann-nál hasonló kijelentéseket találunk. Azt írja, hogy 1940-ben „Hitler sohasem gondolt komolyan az inváziót . . ."[277]

Bár az invázió tervét kidolgozták, végrehajtását a Szovjetunió elleni „villámháború" befejezéséig elhalasztották. A partraszállás terve „már születésekor elvetélt"[278] – így értékeli Milch a 16. sz. direktívát.

Mindenekelőtt figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a felkészülési parancsot nagy késéssel adták ki, amikor már elszalasztották a legkedvezőbb lehetőségeket. Ámde mindhárom haderőnem hadműveleti vezetésére közös törzset alakítottak, hogy megtervezze és végrehajtsa a partraszálló hadműveletet. Hitler nem kapcsolódott be az angliai invázió tervének a kidolgozásába, hanem ezalatt a Szovjetunió elleni támadás első terveivel foglalkozott.[279] Magánbeszélgetéseiben Angliáról tartózkodóan nyilatkozott, és a védelemre szorítkozott. Ennek az a magyarázata, hogy még reménykedett, sikerül megegyeznie Angliával. Hitler még mindig számított arra, hogy „Angliát sikerül rábírni vagy katonai nyomással – fokozott légi és tengeri háborúval rákényszeríteni a békekötésre".[280]

A „Seelöwe" direktíva valódi értelme az volt, hogy Németország a brit szigetekre való betörés előkészítését színlelve felkészüljön a Szovjetunió megtámadására. 1940 nyarán nyilvánvaló lett Hitlernek az a szándéka, hogy „megtámadja Oroszországot".[281] 1940. június 30-án Haldert, a szárazföldi erők vezérkari főnökét Weizsäcker külügyi államtitkár arról tájékoztatta, hogy Hitler „fő figyelmét Keletre összpontosította".[282]

Július 2-án von Brauchitsch, a szárazföldi csapatok főparancsnoka beszélgetett Halderral, és közölte vele, hogy már jelentettek Hitler-

nek a keleti hadjárattal kapcsolatban bizonyos adatokat. Ezért a hitlerista tábornokok az angliai invázió előkészítését nem tekintették olyan rendszabálynak, amelyre a Szovjetunió megtámadása előtt sor kerül, s a „Seelöwe" hadműveletre korántsem teljes erőbevetéssel készülődtek. A tervvel kapcsolatos ilyen állásfoglalást alátámasztotta az, hogy „Hitler nem mutatott nagy érdeklődést az angliai partraszállás előkészítése iránt."[283]

Hitler és Mussolini titkos üzenetváltása igazolja, hogy Hitler 1940-ben nem gondolt komolyan az angliai inváziára.

Nem ismerve Hitler igazi szándékait, Mussolini 1940. június 26-án ezt írta neki: „... Most, amikor elérkezett az ideje, hogy lesújtsunk Angliára, emlékeztetem önt arra, amit Münchenben Olaszországnak a sziget elleni rohamban való közvetlen részvételével kapcsolatban mondtam. Kész vagyok részt venni benne szárazföldi és légierőkkel, és ön tudja, mennyire óhajtom ezt. Kérem, válaszoljon nekem, hogy áttérhessek a végrehajtás szakaszára."[284]

Hitler elvetette Mussolininak azt a javaslatát, hogy az angliai invázióban olasz expedíciós erőket használjanak fel. Igaz, később Hitler maga fordult Mussolinihoz ilyesfajta segítségért, de akkor már a Szovjetunió közös megtámadása céljából.

Mussolini, nem értve Hitler elutasító magatartását, 1940. július 17-i levelében az olasz gyalogegységek helyett az olasz légierőt ajánlotta fel: „Ha ön lehetségesnek látja az olasz légierő közvetlen részvételét, kérem, közölje ezt velem. Most új, igen nagy teljesítményű és gyors repülőgépeink vannak."[285]

Ciano 1940. július 19-én azt írta naplójába, hogy Hitler nemcsak elutasította Mussolininak azt a javaslatát, hogy embereket és repülőgépeket küld az angliai inváziához, hanem ellenkezőleg – ő maga ajánlotta fel Mussolininak a német légierő segítségét a Szuezi-csatorna bombázásához.

Ciano nem tudta, hogy Hitler lemondása az olasz csapatokról és légierőről egyszerűen azt jelentette, hogy abban az időszakban lemondott az angliai inváziól.

Hitler 1940. július 21-én utasította Brauchitschot, hogy „foglalkozzék az orosz problémával".[286]

Halder a július 31-i berghofi megbeszélésen Hitler következő sza-

vait jegyezte fel: „Ha Oroszországot levertük, Anglia utolsó reménye is oda. Akkor Európában és a Balkánon Németország fog uralkodni".[287] Ez az elgondolás magában foglalta azt, hogy először a Szovjetuniót kell megtámadni és utána Angliát; a „Seelöwe" terv pedig legyen a Szovjetunió váratlan és hitszegő megtámadásának hadászati álcázására szolgáló eszköz.

A német főparancsnokság vezérkarának hadműveleti osztálya július 29-én megkezdte a támadási terv kidolgozását. Jodl ezen a napon közölte legközelebbi munkatársaival a politikai vezetés ama szándékát, hogy katonai hadműveleteket hajt végre a Szovjetunió ellen.[288] Az írásbeli parancsot „Aufbau Ost" fedőnévvel 1940. augusztus 9-én adták ki.

Július 21. és 31. között Hitler megbeszélést tartott „a Szovjetunió elleni hadjáratról, amelyet ő 1940 őszére képzelt el".[289] Miután meggyőzték, hogy ily rövid idő alatt lehetetlenség előkészíteni a hadjáratot, július 31-én elhatározta, hogy 1941 tavaszára halasztja a Szovjetunió megtámadását.

Augusztusban elrendelték, hogy Lengyelországot a keleti hadjárathoz felvonulási területként kell felhasználni. Ennek megfelelően új vasutakat, közutakat, repülőtereket és laktanyákat kezdtek építeni, hogy ily módon gyorsan nagy csapatkötelékeket lehessen átdobni és összpontosítani. „Állandóan hangoztatják – írta naplójába Körner–Schrader – az Anglia elleni támadást. De a katonákat ide (t.i. Kelet-Lengyelországba – *a szerző*) küldik."[290]

Ahogy a keleti hadjárat előkészítése kibontakozott, a „Seelöwe" hadműveletet egyre inkább „hadijátéknak"[291] kezdték tekinteni.

A német tábornokok és tengernagyok „szeptember végére világosan látták, hogy a tervet nem gondolják komolyan. Utána ezt a tervet teljesen elejtették. Maguk között úgy beszéltek róla, mint blöffről, és várták a híreket, hogy Angliával megegyeztek.[292]

Augusztus 13-án az új birodalmi kancelláriában tartott megbeszélésen Hitler kijelentette, hogy „nem szeretné végrehajtani a hadműveletet még akkor sem, ha nem sikerülne megegyezni . . ."[293] De ugyanakkor „az invázióval való fenyegetést továbbra is fenn kell tartani . . ."[294] Ennek megfelelően mindent megtettek, hogy az invázió veszélye továbbra is ott lebegjen Anglia feje felett.

Keitel augusztus 13-án direktívát írt alá, amelyben kifejtette Hitlernek azt az elgondolását, amely szerint mostantól kezdve „az angliai patraszállás előkészítését csak katonai és politikai fenyegetésként folytatják".[295]

Az invázió előkészítésének az igazi terveket kellett lepleznie.

Ezért Hitler október 12-én elhatározta, hogy az angliai partraszállás előkészítését 1941 tavaszáig folytatja, ezt azonban csak a „politikai és katonai nyomás eszközének"[296] tekintette.

Katonai szempontból a német fasiszta csapatok angliai inváziója sikerrel járhatott volna, ám nem lehetett előrelátni, „mennyi német csapatot nyelne el és kötne le ez a harc".[297] Hitler úgy vélte, hogy az angliai invázió vesztesége elérné az 1 millió főt. Akkor pedig felvetődnék a kérdés, elegendő erő maradna-e Oroszország megtámadásához. És Hitler arra a következtetésre jutott, hogy ezt a veszteséget el kell kerülni, és az erőket meg kell tartani a Szovjetunió elleni támadáshoz.[298]. Úgy számított, hogy a Szovjetuniót villámháborúval meghódítja, és utána Európában már nem lesz olyan erő, amely meg tudja állítani, fel tudja tartóztatni a további német agressziót. Ezzel magyarázható Hitlernek az az elhatározása, hogy ideiglenesen elhalasztja az Anglia elleni döntő harcot. Milch Keitelre hivatkozva Hitler következő szavait idézi: „Villámgyorsan szétzúzom a Szovjetuniót, és ezzel megsemmisül az angol ellenállás fő támasza."[299] Más szóval, Hitler szerint az egyetlen út Londonba – Moszkván keresztül vezet.

Miután Hitler Angliának 1940. július 19-én tett „békejavaslatai" függőben maradtak, a német hadvezetés elhatározta az angol városok bombázását.

Kétségtelen, hogy a fasiszta Németország vezetői nyomban Franciaország eleste után az egész német bombázó légierőt Anglia ellen vethették volna be, de jobbnak vélték várni. Várták azt a „pillanatot, amikor az angolok néhány heti lélegzetvételnyi szünet után arra a következtetésre jutnak, hogy le kell tenniük a fegyvert."[300] Mivel ez nem következett be, elhatározták, hogy „erőszakkal kényszerítik békére Angliát".[301]

Ezt az eljárást Jodl 1940. június 30-i feljegyzései rögzítették. Ebben az állt, hogy „amennyiben a politikai eszközök nem vezetnek cél-

ra, Anglia ellenállását erőszakkal kell megtörni."[302] A feljegyzés konkrétan tartalmazta, hogyan kell harcolni „a tengeren és a levegőben, a bevitel és a kivitel ellen, az angol légierő és az ország gazdasági erőforrásai ellen; az angol sűrűn lakott központok ellen terrortámadásokat kell végrehajtani."[303]

Július 25-én a La Manche felett elkeseredett légi ütközet kezdődött. A német légierő tömeges támadásokat intézett az angol légvédelmi objektumok és főként a légi támaszpontok ellen.

Amikor a német légierő parancsnoksága légitámadásokat hajtott végre Anglia ellen, „nem a partraszálló hadművelet közvetlen előkészítését tűzte ki legfőbb céljául".[304]

A légitámadások céljára a német főparancsnokság 950 vadászgépet és 1110 bombázógépet jelölt ki a 2. és a 3. légiflotta állományából.[305] Ugyanakkor az angoloknál egyidőben mintegy 700 vadászgép tudott felszállni.[306]

Amikor Hitler írásban kötelezte magát, hogy nem harcol Anglia ellen, nagyon jól tudta, hogy becsapja N. Chamberlaint. A Wehrmacht vezetőinek november 23-i megbeszélésén határtalan cinizmussal jelentette ki, hogy „a szerződéseket addig tartják meg, amíg célszerűek".[307]

Az angliai uralkodó körök müncheni politikájának következményeiért az angol népnek kellett megfizetnie. Az angol uralkodó körök egy része kész volt lepaktálni Hitlerrel. Hitlernek azonban nem sikerült letörnie az angol nép ellenállási akaratát, az rendíthetetlen maradt. Az angol nép elszántsága, az a szilárd eltökéltsége, hogy megvédelmezi szabadságát és függetlenségét – volt az az erő, amely rákényszerítette az angol kormányt, hogy válasz nélkül hagyja Hitler „békejavaslatait".

Az Anglia elleni intenzív légitámadások olyan benyomást keltettek, hogy már közel van a brit szigetek elözönlése. A hitleristák ezzel akarták álcázni igazi szándékaikat.[308] Hitler 1940-ben a Szovjetunió, nem pedig Anglia ellen készült háborúra.[309] A német repülők Anglia elleni támadásai megkönnyítették a német főparancsnokságnak a Szovjetunió megtámadását szolgáló csapatösszevonások álcázását. Cordell Hull, az Egyesült Államok volt külügyminisztere

emlékirataiban megállapítja, hogy az Anglia elleni légitámadásokkal Hitler az Oroszország elleni váratlan és megsemmisítő támadás igazi és gondosan kidolgozott terveit és előkészítését álcázta.[310]

Különösen erős légitámadás érte Angliát augusztus 15-én (a bombázók 801-szer, a vadászok pedig több mint ezerszer szálltak fel).

Először ebben a támadásban a Norvégiában állomásozó 5. légiflotta is részt vett. Ámde az angol légierőt és repülőtér-hálózatot nem sikerült leküzdeni. Ez többek között azzal magyarázható, hogy az angol légvédelem technikai felszerelése a háború kezdetétől fogva jó volt. Különösen jól oltalmazta a repülőtérek hálózatát a kiterjedt rádiólokációs rendszer (mintegy 80 készülék átlagosan 130 km hatósugárral). A repülőterek nagy része Londontól délkeletre félkör alakban helyezkedett el. A repülőgépeket föld alatti hangárokban tárolták. A német főparancsnokság meggyőződött róla, hogy „a légi fölényt nem lehet rövid idő alatt megszerezni".[311] Augusztus 23-tól szeptember 6-ig a németek 385, az angolok 295 repülőgépet vesztettek.[312]

Szeptember 7-től kezdve a németek más objektumok ellen intéztek támadásokat. A bombázógépek főként az angol gazdasági potenciált támadták abban a reményben, hogy ezzel sikerül békekötésre kényszeríteni Angliát.[313] A német légierő parancsnoksága arra számított, hogy a London és más angol városok elleni nagyszabású légitámadások „megbénítják az ellenállási akaratot, és Anglia kormányát kapitulációra kényszerítik".[314]

Az angol népre súlyos megpróbáltatások zúdultak. 1940. szeptember 7-én nappal 300 német bombázógép az első tömeges légitámadást intézte London ellen, éjszaka pedig további 250 gép bombázta ugyanazokat az objektumokat. Londont az 1450 nagy és közepes űrméretű és 650 kis űrméretű lövegből álló légvédelmi tüzérség oltalmazta. A hitlerista légierő 65 egymást követő éjszakán tömeges légitámadásokat intézett Anglia fővárosa ellen.

Göring azt remélte, hogy „a London elleni sorozatos légitámadásokkal sikerül Angliát béketárgyalásokra kényszeríteni".[315]

Coventry városát – az angol repülőgépgyártás egyik központját – 1940. november 15-ére virradó éjjel 437 bombázógép támadása elsöpörte a föld színéről, 394 tonna robbanóbombát, 56 tonna gyújtó-

bombát és 127 ejtőernyős aknát dobva le. A légitámadásnak 554 halálos áldozata, 805 súlyos sebesültje volt.

A német fasiszta légierő az angol városokra mintegy 190 000 tonna robbanó- és gyújtóbombát dobott le.

Anglia uralkodó körei, amikor a fasiszta Németország felfegyverzését támogatták, arra számítottak, hogy a fasiszták fegyvereiket elsősorban a Szovjetunió ellen fogják felhasználni. Amikor Neville Chamberlain 1938. szeptember 30-án Münchenből visszaérkezett Angliába, a croydoni repülőtéren ünnepélyesen kijelentette, hogy egy egész nemzedék számára biztosítva van a béke. Chamberlain természetesen Anglia békéjére gondolt. Igazolásul egy papírdarabot mutatott fel, amelyen Hitler arra kötelezte magát, hogy nem fog harcolni Anglia ellen. De még két év sem telt el, és az angol városokra a fasiszták bombái zúdultak.

A hadászati megtévesztés tervének szellemében a német főparancsnokság 1940 második felében fokozta a csapatszállításokat keletre. 1940 július közepén a „B" hadseregcsoportot Franciaország délnyugati részéről Poznańba (Lengyelország) vezényelték.[316]

Szeptember 6-án, közvetlenül a London elleni fasiszta légitámadások előtt, újabb parancsot adtak ki, amely 1940. október 1-ig további 20 hadosztályt irányított át keletre.[317]

Hoffmann tábornok, a német légierő vezérkari főnöke október elején kijelentette, hogy az Angliát támadó vadászok száma 600-ra, a bombázóké pedig 800-ra csökkent.[318] Ezért 1940 októberében a német bombázó légierő megszünteti az Anglia elleni nappali légitámadásokat, hogy „a légiflottát megőrizze a keleti fő hadjárathoz".[319]

Ugyanebben az időben Jodl kijelentette, hogy „a Szovjet-Oroszország ellen küszöbönálló küzdelem előtt senki sem vállalkozhatik arra, hogy teljesen elvéreztesse a német repülőerőket az Anglia feletti harcokban".[320]

1940 november elején a „C" hadseregcsoport törzse a franciaországi Dijonból Drezdába települt át.[321]

Novemberben Hitler felszólította Mussolinit, hívja vissza Franciaország területéről azokat a csapatokat, amelyek ott megszálló feladatokat teljesítettek, és a német csapatokkal együtt azt a látszatot kel-

tették, mintha invázióra készülődnének a La Manche csatornán keresztül.

1940. december 5-én Halder, a német szárazföldi erők vezérkari főnöke Brauchitsch jelenlétében jelentette Hitlernek a keleti hadjárat tervét. Hitler december 18-án aláírta a 21. sz. direktívát, amelyben a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadás terve a „Barbarossa" új fedőnevet kapta. A direktíva a következő szavakkal kezdődött: „A német fegyveres erőknek fel kell készülni arra, hogy rövid ideig tartó hadjáratban még az Anglia elleni háború befejezése előtt leverjék Szovjet-Oroszországot."[322]

Ez a direktíva, amelyet Keitel és Jodl parafált, annyira bizalmas volt, hogy „csak 9 példányban sokszorosították. Ezek közül hármat a haderőnemek kaptak – mindegyik egyet-egyet –, a többi hatot pedig a vezérkar páncélszekrényébe zárták."[323] A direktíva aláírásakor Hitler megerősítette, hogy „a »Seelöwe« hadműveletet nem kell figyelembe venni".[324] December végéig Lengyelországba települt át a 4. és 18. hadsereg törzse, Kelet-Poroszországba pedig mintegy 9 hadtest és 30 hadosztály törzse érkezett meg.[325]

1941. január 10-én a német főparancsnokság hivatalosan elrendelte a „Seelöwe" hadművelet előkészületeinek megszüntetését.[326] Az angliai partraszállást illetően továbbra is folytatni kellett „az ellenség megtévesztését" szolgáló tevékenységet.[327] 1941. február 3-án véglegesen jóváhagyták a Barbarossa-tervet. Ugyanezen a napon a német főparancsnokság megbeszélésén elhatározták, hogy a Barbarossa-terv végrehajtását szolgáló hadászati csapatösszevonást nemcsak a »Seelöwe« hadművelet előkészítésével, hanem egy másodrendű hadművelet, a „Marica" terv (a Görögország elleni háború) előkészítésével is álcázzák.

Hitler márciusban összehívta a parancsnokokat, és a következő feladatokat adta nekik: zúzzák szét az orosz hadsereget, „foglalják el Moszkvát a tél beállta előtt",[328] egy csapással semmisítsék meg a szovjet államot, majd utána a megszálló erőkkel vonjanak Oroszországban „fegyveres határt", a fő erőket pedig használják fel a Gibraltár és az Ibériai-félsziget elfoglalására, valamint az Anglia elleni végső harc előkészítésére.

Mindebből látható, hogy Hitler 1940. július 19-én Angliának tett

úgynevezett „békejavaslata" csupán folytatása volt annak a politikának, amely azt célozta, hogy egyenként megsemmisítsen minden államot, amely szemben áll a fasiszta agresszióval, és megakadályozza egy Hitler-ellenes koalíció létrejöttét.

Április 30-án Hitler a Barbarossa-hadművelet megindításának végleges dátumát is kitűzte. „Ennek az időpontnak június 22-e vasárnapjának kell lennie."[329] A Szovjetunió elleni hadjáratra való felkészülés növekvő arányai szükségessé tették, hogy a német légierő nagy egységeit keletre telepítsék át. Végső soron emiatt kellett a hitleristáknak az Anglia elleni harcot leállítaniuk, anélkül, hogy az angol népet sikerült volna kapitulációra kényszeríteniük.

1941 első felében fokozatosan enyhült az Angliára nehezedő nyomás.[330] Ebben az időszakban a német légierő négy tömeges támadást intézett London ellen. Az 1941. március 20-i támadásban 310 bombázó, az április 17-i és 20-i támadásban 524 és az 1941. május 11-i éjjeli támadásban 580 gép vett részt. Ezzel megszüntek a német fasiszta légierő London elleni tömeges támadásai arra számítva, hogy nemsokára folytatódni fog az Anglia elleni aktív harctevékenység. Hitler 1941. július 19-i 32. sz. direktívája hangoztatta, hogy „a keleti hadjárat befejezése után a haditengerészeti és a repülőerőkkel teljes mértékben fel kell újítani Anglia ostromát".[331]

1941 májusában a német légierő nagy részét keletre dobták át. A balti országok körzetébe újabb gyaloghadosztályok érkeztek. A hitleristák a keleten készülődő támadás leplezésére az átdobásra kész páncélos- és gépesített hadosztályok zömét Németországban és nyugaton tartották. Nyugaton tartották a sorhadosztályokat is, hogy azt a benyomást keltsék, mintha a brit szigetek elleni inváziót szánnák őket. A gyorsanmozgó magasabbegységeket a lehető legnagyobb óvatossággal egy hónappal a Szovjetunió elleni támadás megkezdése előtt dobták át. És mégis, írja Paulus, 1941 tavaszán már meg lehetett állapítani, hogy „az angliai inváziós hadművelet a Szovjetunió elleni háború előkészítésének az álcázása".[332] Ezért minél közelebb került a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadás időpontja, annál nagyobb erőfeszítéseket tettek, hogy lehetőleg „eltereljék az ellenség figyelmét a német csapatok keleti felvonulásáról".[333] Ezért

a Barbarossa-terv álcázására azt a hamis hírt terjesztették, hogy az angliai inváziót 1941 tavaszán okvetlenül sor kerül.

Maga a propagandaminiszter, Goebbels, természetesen nemcsak hogy tudott a hadászati megtévesztésről, hanem a végrehajtott intézkedéseknek is cselekvő részvevője volt. Így éppen az ő kezdeményezésére a hadászati megtévesztés céljából hajtották végre Kréta szigetének 1941. június 1-i elfoglalását. Június 7-én Goebbels a következőket jegyezte fel naplójában: „Az OKW-vel közösen és a Führer hozzájárulásával cikket írok az inváziót. Témája: »Kréta szigete mint példa«. Elég világos. A cikk megjelenik a Völkischer Beobachterben, és utána a lapnak ezt a számát elkobozzák. London erről 24 óra múlva az Egyesült Államok követsége révén értesül. Ez a manőver értelme. Mindennek az a célja, hogy álcázza a keleten folyó tevékenységet".[334] Az egész propaganda-minisztériumban Goebbelsen kívül csak két ember ismerte az újságcikk igazi jelentőségét.

A hitleristák elképzelése szerint Kréta ejtőernyős csapatokkal történt elfoglalása csupán példa hasonló nagyobb hadműveletekre, amelyeket másutt hajtanak majd végre. Az egésznek a célja az volt, hogy azt a benyomást keltse, mintha küszöbön állna Anglia elözönlése. Utána Jodl valóban parancsot kapott arra, hogy koboztassa el a lapnak ezt a számát katonai titok kifecsegése miatt, hogy ily módon alátámassza a nyomtatott információ megbízhatóságát.

A fasiszta Németország legfelső vezetői ily módon, „nagyarányú megtévesztéshez folyamodtak, amellyel azt a benyomást kívánták kelteni, mintha az angliai inváziót készülnének".[335]

Az angol-amerikai lapokban egészen a Szovjetunió megtámadásáig állandóan jelentek meg olyan cikkek, amelyek az Anglia elleni katonai előkészületek komolyságát hangsúlyozták. 1941. február 12-én az angol lapok figyelmeztették a lakosságot, hogy a brit szigetek elözönlése várható. 1941 március 6-án Marghessen hadügyminiszter a parlamentben kijelentette, hogy fölöttébb nagy az invázió veszélye. 1941 májusában az angol kormány azt a látszatot keltette, hogy hisz a német invázió állítólagos veszélyében.

Valójában az angol és az amerikai uralkodó körök jól tudták, hogy Németország a Szovjetunió megtámadására készülődik. Az Egyesült Államok külügyminisztériuma már 1940 végén tudott a Szovjetunió

elleni német támadó tervekről. Sumner Welles, volt külügyminiszterhelyettes háború utáni emlékirataiban ezt írta: „1941. január elején egy olyan jelentést kaptam, amely nézetem szerint a kétség legcsekélyebb árnyát sem hagyta azt illetően, hogy a német vezérkar Hitlerrel egyetértésben a német hadseregek meglepetésszerű támadását készíti elő a Szovjetunió ellen ez év tavaszára. Az információ nagyon részletes volt és a legmegbízhatóbb forrásból származott.[336]

Cordell Hull emlékiratainak megerősíti, hogy 1941 januárjában ő is megbízható információt kapott arról, hogy Hitler gondosan készülődik Oroszország megtámadására.

1941. május 16-án Churchill elégedetten írja Smutsnak, hogy „Hitler erőit Oroszország ellen összpontosítja. Szakadatlanul szállítják a csapatokat, páncélos erőket és a légierőt a Balkánról északra, valamint Franciaországból és Németországból keletre. Véleményem szerint, a legjobb eséllyel Ukrajna és a Kaukázus megtámadása kecsegteti, mivel ez biztosítaná részére a kenyeret és az olajat".[337]

A Szovjetunió elleni háború előkészületei miatt a német főparancsnokság kénytelen volt korlátozni Anglia elleni tevékenységét az Atlanti-óceán hajóútvonalain is. Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma történelmi osztályának „A nyugati félteke védelmének struktúrája" című könyve elismeri: Hitlernek az az elhatározása, hogy elhalasztja az angliai inváziót, továbbá más feladatokat, így Gibraltár és Észak-Afrika elfoglalását, „amíg meg nem hódítja a Szovjetuniót, 1941-ben jelentős mértékben könnyített az atlanti-óceáni helyzeten . . ."[338]

A német fasiszták elsősorban a Szovjetunió megtámadását tervezték, és minden egyéb tervüket ennek rendelték alá.

Napjainkban a második világháborúval foglalkozó angol történelmi művekben erősödik az a tendencia, hogy elködösítsék az okokat, miért mondott le Hitler az angliai inváziót 1940–1941-ben. A legjellemzőbb ebből a szempontból Wykeham angol helyettes légi marsall könyve, amelyben azt próbálja bizonygatni, hogy a németeknek azért nem sikerült betörniük Angliába, mert az angolok megnyerték az „angliai csatát", és ez a háború „első fordulópontja"[339] volt. Wykeham igyekszik fátyolt borítani azoknak a polgári törté-

netíróknak a következtetéseire, akik a háború utáni első években objektív tényeket közöltek. Így, Liddell Hart, az ismert angol katonai szakíró, akit semmiképpen sem gyanúsíthatunk azzal, hogy nem lojális a brit imperializmussal szemben, a volt német vezérkar tagjaitól kapott megcáfolhatatlan tények hatására kénytelen volt kijelenteni, hogy „Hitler 1940-ben nem kívánta meghódítani Angliát. Kevéssé érdekelték az invázió előkészületei, semmit sem tett azért, hogy siettesse őket és az első kedvező alkalmat megragadta a leállításukra."[340]

Vajon miért nem akarta Hitler 1940-ben meghódítani Angliát? Liddell Hart kereken kimondja: arról volt szó, hogy „gondolatait már kelet kötötte le".[341] A Times 1942. szeptember 20-i száma a következő megállapítást tette: „1941-ben Hitler csapatait Oroszországra zúdította, mert nem merte őket a brit szigetek ellen indítani, ugyanis a háta mögött keleten ott volt a hatalmas, éber, legyőzhetetlen orosz hadsereg".

1941 tavaszán a hitleristák már nem aggódtak nyugati mögöttes területük miatt. Hitler arra a meggyőződésre jutott, hogy „szabadon hagyhatja a hátát a keleti tevékenységhez".[342]

Az angol uralkodó körök nem gondoltak arra, hogy felszabadítsák a német fasiszta csapatok által megszállt nyugat-európai országokat. És Hitler a Szovjetunió elleni támadás előtti utolsó nagy megbeszélésen nem hallgatta el azt a meggyőződését, hogy a keleti hadművelet viszonylag rövid időn belül győzelemmel fejeződik be, és ez alatt nem fenyegeti komoly veszély Anglia részéről.

Kijelentésének második része helyesnek bizonyult. Anglia uralkodó körei 1944. június előtt nem akadályozták a fasiszta Németországot a keleti hadviselésben. Ámde nagyban és egészben Hitler és az ő személyében a német imperialisták hibáztak, amikor túlbecsülték saját erejüket és ugyanakkor lebecsülték a szovjet állam erejét és lehetőségeit.

Ily módon 1940 nyarától kezdve a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadás előkészítése Hitler további hadviselési terveinek szerves részévé vált. Ez az előkészület határozta meg a német fasiszta stratégia tartalmát Franciaország és más nyugat-európai országok 1940 május–júniusában történt leverése után. A „Seelöve" had-

művelet körül csapott lárma álcázta ezt az előkészületet és a hadászati megtévesztés eszköze volt.

Ily módon az angol és francia uralkodó körök müncheni politikája az amerikai uralkodó körök helyeslésével és támogatásával a második világháború kitörése után is folytatódott. Az új, változott helyzetben a müncheni politika folytatása abban nyilvánult meg, hogy tovább ösztökélték a Szovjetunió elleni fasiszta agressziót. Müncheni politikájuknak ezt a fő célját követve a nyugati szövetségesek feláldozták Lengyelországot, és semmiféle katonai segítséget sem nyújtottak neki. A nyugati fronton tanúsított passzivitást az a reményük magyarázta, hogy később az agresszió folytatódni fog a Szovjetunió ellen. Anglia és Franciaország uralkodó körei nyolc hónapon át várták terveik megvalósulását. Ezt az időszakot (1939. szeptember 3–1940. május 10) a polgári történészek a „furcsa háború" időszakának nevezik. Ezalatt az angol–francia csapatok a hadüzenet ellenére sem folytattak aktív harctevékenységet közvetlenül a fasiszta Németország ellen. Ezért a „furcsa háború" kifejezés a nem igazi háború fogalmát jelöli (hadat üzentek, de aktív harctevékenységet nem folytattak).

A polgári történészek rendszerint megelégszenek a „furcsa háború" – az aktív harctevékenység nélküli háború – felszínes jellemzésével, anélkül, hogy feltárnák azokat az okokat, amelyek ezt a jelenséget életre hívták. A „furcsa háború" alapvető oka abban rejlett, hogy a nyugati hatalmak, miután Lengyelországot feláldozták és formálisan hadat üzentek Németországnak, abban reménykedtek, hogy sikerül Németországot rákényszeríteniük: keleten folytassa a háborút. Politikájuknak ez a fő célja azonban kudarcot vallott, mivel a hitlerista agresszió, ahelyett hogy továbbgördült volna kelet felé, nyugat felé fordult.

Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország reakciós erőinek minden igyekezetük ellenére sem sikerült a hitleri Németországot arra kényszeríteniük, hogy Lengyelország elfoglalása után a Szovjetunió felé folytassa az agressziót. A német fasizmust felhizlaló angol–francia–amerikai reakciós körök nem számítottak arra, hogy Hitler világuralmi harcát a nyugati szomszédok elleni támadással

kezdi, és veszélyeztetni fogja Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó köreinek elsőrendű érdekeit.

A Franciaország fegyverletételét követő időszak fő tartalma a fasiszta Németország felkészülése a Szovjetunió megtámadására. Az elgondolás az volt, hogy először a Szovjetuniót kell megtámadni, és utána következik Anglia. A »Seelöve« terv a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadás hadászati álcázásának az eszköze volt.

III. fejezet

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA KIVÁRÁSI POLITIKÁJA ÉS PERIFERIÁLIS STRATÉGIÁJA

1. AZ OLASZ FASIZMUS KUDARCAI A FÖLDKÖZI-TENGER MEDENCÉJÉBEN

Abban a pillanatban, amikor a német fasiszta csapatok Párizs kapui előtt álltak, és a francia nép árulói kapitulációra készülődtek, a fasiszta Olaszország is hadba lépett. Mussolini június 10-én hadat üzent Franciaországnak és Angliának.

Az olasz fasizmus hosszú időn át latolgatta a siker esélyeit. Ciano 1939. augusztus 12-én berghofi szállásán felkereste Hitlert, és figyelmeztette, hogy Olaszország nincs felkészülve a háborúra. Mussolini Hitlerhez intézett 1940. január 4-i levelében utalt arra, hogy „Olaszország nem tud hosszú ideig tartó háborút viselni. Beavatkozásának a legkedvezőbb és legdöntőbb pillanatban kell történnie".[1]

Mussolini abban az időben még nem bízott a fasiszta Németország győzelmében. A háború túlságosan korán robbant ki Olaszország számára – három évvel a feltételezett időpont előtt –, a hadászati helyzet nem volt világos, és Mussolini jobbnak látta Olaszországot „nem hadviselő országnak" nyilvánítani. Ez az elhatározás az olasz fasizmusnak nagyobb választási szabadságot biztosított. Amikor Mussolini arról biztosította Hitlert, hogy Olaszország a felkészülés befejezése után hadba lép Németország oldalán, kijelentette, hogy a fasiszta Olaszország az adott pillanatban kész lesz csatasorba állítani tartalékait.

Miközben Mussolini hűségéről biztosította Hitlert, Ciano a francia nagykövetnek, François Poncet-nak a következőket mondta: „Ne fárasszák magukat a propagandával! Győzzenek és Önökkel leszünk. Ellenkező esetben Önök ellen." Ez alkudozás volt a had-

viselő felekkel a nagyobb zsákmányért és a felek esélyeinek kipuhatolásáért. Olaszország uralkodó körei az első világháborúban is ugyanezt cselekedték.

Mussolini már 1940. május 1-én azt a meggyőződését fejezte ki, Philipsnek, az Egyesült Államok római nagykövetének, hogy Németország nem szenvedhet vereséget. Hosszasan beszélt a Hitler hódításaiból következő „új földrajzról".

Sürgős volt számára, hogy ő maga is részt vegyen Európa, a földközi-tengeri medence, sőt az egész világ térképének átrajzolásában. Hitler sikerei következtében az olasz imperialistákat elfogta a háborús láz. Igyekeztek mindenáron zsíros falatokat kikanyarintani maguknak az európai pecsenyéből.

Franciaország váratlanul gyors veresége után Mussolini nyugtalankodni kezdett amiatt, hogy a háború hamarabb fejeződik be, mintsem Olaszország hadba léphetne, és ezzel elesik a győzelem gyümölcsétől. Ezért attól félve, hogy kireked a győztesek közül, 1940. május 3-án azt írja Hitlernek, hogy a flotta és a légierő teljesen felkészült a háborúra, s ő maga veszi át az összes fegyveres erők parancsnokságát. 1940. június 2-án a hadüzenet dátumát véglegesen 1940. június 10-ben állapítják meg.

Abban az időben, amikor Mussolini hadat üzent Franciaországnak és Angliának, Németországnak nem volt szüksége az olasz beavatkozásra. Mussolini azonban szükségesnek tartotta, hogy legalább valami kis erőfeszítést tegyen. Cinikusan kijelentette vezérkari főnökének, Badoglio tábornoknak, hogy ha csak egyszerűen jelen lesznek a francia veréségnél, ez semmi alapot sem fog nyújtani, hogy részt követeljenek a zsákmányból. Ciano Badoglióval folytatott beszélgetése során megállapította, hogy Mussolini egyszerűen „hullarabló akar lenni".[2] Ciano ezzel a mondattal azt akarta kifejezni, hogy Olaszország martalóc tetteiért egy ember bűnös csupán, mégpedig Mussolini. Ez a nézet a polgári történetírásban meglehetősen általánosan elterjedt. Valójában a fasiszta Olaszország uralkodó körei teljesen egyetértettek Mussolini terveivel, és nagy hévvel munkálkodtak azok megvalósításán.

Az olasz parancsnokság a támadáshoz 22 hadosztályt összpontosított. Az alpesi hadsereg kötelékében levő francia erők nem halad-

ták meg a hét hadosztályt. Ennek ellenére az olaszoknak egyetlen szakaszon sem sikerült beékelődniük a francia csapatok állásaiba. Az olaszok június 18-i támadása a Tengeri Alpokban nem járt eredménnyel.

Június 21-én az olasz fasiszta parancsnokság általános támadást indított. Ámde az olaszokat túlnyomó fölényük ellenére majdnem mindenütt visszaverték, s így nem sikerült elfoglalniuk a hágókat.

Az olasz fasiszta csapatok az Alpokban válságos helyzetbe kerültek. Amikor csapásmérő erőik behatoltak a francia erődrendszerbe, a francia csapatok elvágták visszavonulási útjukat. Ebben a pillanatban gördült le a fegyverszünet mentőfüggönye.

Június 25-én a francia burzsoázia kapitulációjának megfelelően Franciaország egész területén megszűnt a fasizmus elleni haditevékenység.

Ily módon Németország a Franciaország elleni háborút anélkül nyerte meg, hogy Olaszországnak bármilyen befolyása is lett volna rá. Ezért a francia kapitulánsok küldöttsége a compiègne-i erdőben mereven elzárkózott az elől, hogy a fasiszta Olaszországot győztesnek ismerje el. A hitleristák sem ismerték el, hogy Mussolininek joga van győztesnek tekintenie magát.

1940. június 18-án Mussolini Münchenben találkozott Hitlerrel. Hitler elutasította a fasiszta Olaszország Korzikára és Tuniszra támasztott igényét. Az egyetlen, amit az olasz fasizmusnak fáradozásaiért sikerült elérnie – egy jelentéktelen terület volt a francia Rivierán. A olasz fasisztákat ez nem elégítette ki, s ezért tekintetüket Egyiptom, a Szuezi-csatorna felé fordították.

Az olasz fasiszták régóta készültek arra, hogy a Földközi-tenger medencéjében kiterjesztik a harctevékenységet. Albánia elfoglalását úgy tekintették, hogy ezzel hídfőállást létesítettek további agressziójukhoz a Földközi-tenger medencéjében. Mussolini a Szuezi-csatorna felhasználásával akadálytalanul és az angolok szeme láttára vonta össze a szükséges erőket és eszközöket.

Mussolini 1940. január 4-i levelében közölte Hitlerrel, hogy az észak-afrikai olasz gyarmatokon 15 hadosztályt összpontosítottak, ezek közül 8 a reguláris hadsereghez tartozik, 4 feketeinges had-

osztály, 3 pedig olasz gyarmatosokból álló líbiai hadosztály.[3] Ámde az Anglia elleni hadüzenet napjától 1940. szeptember 13-ig, vagyis majdnem három hónapon át, az olasz fegyveres erők a Földközi-tenger medencéjében, a Tengeri Alpok körzetének kivételével, passzív magatartást tanúsítottak. Ennek az a magyarázata, hogy Olaszország hadba lépésével Mussolininak „az volt az elgondolása, hogy hadászati céljait, birodalmának kiterjesztését, Németország katonai sikerei révén valósítja meg".[4]

1940. július 17-én Mussolini a következőket írta Hitlernek: „Befejeztük az Egyiptom elleni nagyarányú támadás előkészítését... Úgy terveztem, hogy támadásomat az önök kombinált angliai partraszállási hadműveleteivel egyidőben hajtom végre". Abban az időben Mussolini még nem tudta, hogy Hitler a Szovjetunió megtámadása előtt nem szándékozik végrehajtani az angliai inváziót.

1940. augusztus 27-én Mussolini ismét közölte Berlinnel, hogy az előkészületek befejeződtek, és Graziani tábornok parancsot kapott, hogy azon a napon indítsa meg a támadást, amikor a németek csapást mérnek Nagy-Britanniára.

Mussolini várt, de nem tudta kivárni azt a napot, amelyen a német fegyveres erők elözönlik a brit szigeteket. Ez a passzív várakozás azt mutatta, az olasz fasizmus saját erejéből képtelen nagyarányú hadműveletekre.

Az angol parancsnokság a Földközi-tenger medencéjében szintén várakozó álláspontra helyezkedett. A fasiszta Olaszország hadüzenete idején Anglia nem volt felkészülve arra, hogy Afrikában visszaverje a fasiszta agressziót. Abban az időben, amikor a fasiszta Olaszország teljes erővel folytatta a katonai előkészületeket a Szuezi-csatorna elfoglalására, az angoloknak csak jelentéktelen reguláris csapataik voltak Egyiptomban. 1940. június 10-én Egyiptom nyugati részén mindössze egy, nem teljes létszámú páncéloshadosztálya és néhány dominiumi alegysége tartózkodott. Csak 1940 augusztusában vezényelték Egyiptomba a 4. indiai hadosztályt, szeptemberben pedig ezekhez a csapatokhoz egy brit dandár alakulatai csatlakoztak.

Az angol erők csak Egyiptomban voltak gyengék, még az egyiptomi–líbiai határ védelmét sem biztosították. Szíriában és Libanonban viszont ott volt a 9. hadsereg (parancsnok H. Wilson), Irakban

és Iránban pedig a 10. hadsereg (parancsnok Cannon). Ezeknek a hadseregeknek 1940 végén 11 gyalog- és 1 lovashadosztályuk volt.

Az alexandriai kikötőben állomásozó angol hajóraj 2 sorhajóból, 9 cirkálóból, 26 torpedórombolóból, 12 tengeralattjáróból és az „Eagle" repülőgép-anyahajóból állt.[5]

Az olasz hadiflottának 6 sorhajója, 8 nehézcirkálója, 14 könnyűcirkálója, 62 torpedórombolója, 65 aknarakó hajója, 118 tengeralattjárója és 73 torpedónaszádja volt.[6] Az olaszok 982 első vonalbeli repülőgéppel rendelkeztek.

Anglia elhatározta, hogy a Mussolini által engedett lélegzetvételi szünetet arra használja fel, hogy megkaparintja az anyaország és a Földközi-tenger különböző kikötőiben tartózkodó francia hadiflottát. Anglia uralkodó köreit „különösen felháborította, hogy Franciaország nem teljesítette azt a követelésüket, hogy a francia flotta hajói települjenek át angol kikötőkbe".[7] Ezenkívül Anglia elhatározta, hogy „megszerzi a francia birodalomnak azokat a részeit, amelyekre sikerül rátennie kezét".[8] Ezek az intézkedések a Földközi-tenger medencéjében levő angol hadászati állások erősítésének jegyében folytak. Az angolok siettek megkaparintani az afrikai francia gyarmatokat, még mielőtt Németország és Olaszország behatolt volna oda.

A második világháború kitörésekor a francia hadiflotta, angol adatok szerint, 10 sorhajóból, 3 repülőgép-anyahajóból, 18 cirkálóból, 64 torpedórombolóból, 12 torpedónaszádból és 79 tengeralattjáróból állt.[9]

A francia–német fegyverszünet megkötésekor a francia hadiflotta hajói nem csupán Franciaország és gyarmatai kikötőiben és támaszpontjain tartózkodtak. Mivel Franciaország Angliával együtt viselt hadat Németország ellen, angol kikötőkben is horgonyoztak francia hajók.

Amikor Franciaország uralkodó körei kapituláltak, Plymouth és Portsmouth angol hadikikötőkben 2 francia sorhajó („Courbet" és „Paris"), 4 könnyűcirkáló, 9 torpedóromboló, mintegy 200 aknaszedőhajó és gyorsnaszád, s néhány tengeralattjáró tartózkodott. 1940. július 3-án az angolok minden brit kikötőben tartózkodó francia hajót lefoglaltak, és az angol flottához osztották be őket.

Az egyiptomi Alexandriában tartózkodott egy francia hajóraj, amely a „Lorrain" sorhajóból, 4 első osztályú cirkálóból, 3 torpedórombolóból és 1 tengeralattjáróból állt. Legénységük 5200 fő volt. Godfroi tengernagy, a francia hajóraj parancsnoka 1940. július 4-én egyezményt írt alá az angol hatóságokkal. Ennek értelmében a francia hajórajt a háború végéig semlegesítették.

Mers-el-Kebir francia hadikikötőben, Oran közelében két új sorcirkáló (a „Dunkerque" és a „Strasbourg"), két sorhajó (a „Bretagne" és a „Provence"), több könnyűcirkáló, torpedóromboló, tengeralattjáró és egyéb hajó horgonyozott. 1940. július 3-án reggel a „Hood", a „Valiant" és a „Resolution" sorhajókból, az „Ark Royal" repülőgép-anyahajóból, 2 cirkálóból és 11 torpedórombolóból álló angol hajóraj váratlanul rajtaütött a Mers-el-Kebir-i francia hajórajon. Az anyahajó angol repülőgépei heves légitámadásokat intéztek ellene. A „Bretagne" francia sorhajó felrobbant, a „Dunkerque" zátonyra futott, a „Provence" sorhajót pedig a parti zátonyra kormányozták. A harcban ezer francia vesztette életét. A „Strasbourg" cirkálónak és 5 torpedórombolónak sikerült áttörnie, és Toulonba befutnia. Algírból 7 cirkáló szintén eljutott Toulonba.

A Martinique-szigeten tartózkodó hadihajókat szintén semlegesítették. Az angolok a „Beauharnais" francia repülőgép-anyahajót és két könnyűcirkálót megrongáltak.

Július 8-án a Dakart megközelítő „Hermes" nevű repülőgép-anyahajóról bombázógépek szálltak fel, hogy támadást intézzenek a „Richelieu" nevű új francia sorhajó ellen. A sorhajót légitorpedótalálat érte és megrongálódott.

A vichyi kormány hivatalos jelentése szerint a francia–német fegyverszünet után az angolok 650 000 tonna űrtartalmú francia hajót – a kereskedelmi hajókat is beleértve – koboztak el, és 73 000 tonna hajóűrt süllyesztettek el.

A francia hadiflotta elleni harctevékenységet, amelyet az angolok azzal az ürüggyel folytattak, hogy a francia hajók semmiképpen se kerüljenek német kézre, jóváhagyta az angol parlament. Valamennyi képviselő a munkáspártiaktól a konzervatívokig egy emberként zajosan helyeselte a kormány eljárását.[10]

Az angol kormány háborúnak minősülő szélsőséges intézkedéseire

nem volt szükség. A franciák hajlandók voltak hajóikat átadni az angol flottának vagy elsüllyeszteni őket, ha a németek átadásukat követelik. Az angolok úgy vélték, hogy a németek okvetlenül felléphetnek ilyen követeléssel, ezért határozottan elutasították a francia feltételeket. Mellesleg a hitleristáknak, akik látták, milyen leküzdhetetlen nehézségekkel járna, ha ez időben megkapják a francia flottát, érdekük volt, hogy megakadályozzák a francia hajók átállását az angolokhoz. Ezért a várakozás ellenére nem követelték a franciáktól a flotta átadását. Ezenkívül volt még egy körülmény, amely befolyással volt Hitlernek arra az elhatározására, hogy ideiglenesen megelégedett a francia flotta semlegesítésével. „Abban az időben – írja Butler angol történész – Hitler abban reménykedett, hogy hódításainak megszilárdítása végett mihamar békét köt Nagy-Britanniával, és ha ez netán meghiúsul, meg akarta tartani a francia kormányt, amely hajlandó együttműködni vele."[11]

Mi indokolta hát az angol kormány szélsőséges eljárását? Butler ezt azzal magyarázza, hogy az angol kormány nem tudta, milyen szándékai vannak Hitlernek a francia flottával, és nem bízott volt szövetségesében – Franciaországban.

1940. június 24-én Darlan a francia haditengerészeti erőknek utasítást adott: titokban készüljenek fel arra, hogy az esetben, ha az olasz–német fegyverszüneti bizottság valamilyen lépést tesz a francia flotta megkaparintására, a hajók további parancsot nem várva távozzanak az Egyesült Államokba. Ha pedig a hajók zsákmányul esését másképp nem lehet elkerülni, el kell süllyeszteni őket.[12]

Audendal tengernagy, a nagy-britanniai francia haditengerészeti bizottság vezetője ezeknek az utasításoknak a tartalmát az angol admiralitás tudomására hozta. Butler azt állítja, hogy az angol tengerésztisztek a francia tengernagy hibájából nem ismerték fel ezeknek az utasításoknak a fontosságát, és ezért nem jutottak a háborús kormány tudomására. Ám teljesen mindegy, írja Butler, „egy francia parancsait, legyen az illető akár főparancsnok vagy miniszter, nem tekintették volna kellő garanciának egy ilyen nyilvánvaló veszéllyel szemben."[13] A nyilvánvaló veszélyen a francia sorhajó átadását érti. Butler azt állítja, hogy egymagában a „Richelieu" és a „Jean-

Bart" sorhajók német kézre jutása „megváltoztathatta volna a háború egész menetét".[14] Ez természetesen erős túlzás.

A támadás meglepetésszerűségének biztosítása céljából az angol háborús kormány június 24-én este elhatározta, hogy nem intéz ultimátumot a francia kormányhoz.

A francia hadihajók elleni harctevékenységet Butler incidensnek nevezi.[15]

Grenfell amerikai történész megállapítja: „Az angolok ne áltassák magukat azzal a feltételezéssel, hogy ez egyáltalán nem Franciaország elleni haditevékenység . . . Ez háború volt."[16]

Az angol hajóraj Mers-el-Kebir elleni támadása után Pétain kormánya megszakította a diplomáciai kapcsolatot Angliával. A francia fasiszták a diplomáciai kapcsolat megszakításával próbálták saját céljaikra kiaknázni a francia népnek az angol imperialisták ellenséges eljárása miatti felháborodását. Magas állású amerikai megfigyelők megállapították, hogy a francia nép Anglia iránti ellenséges érzülete, amely abból fakadt, hogy Anglia az összeomlást megelőző utolsó három hét folyamán semmilyen jelentős segítséget nem nyújtott Franciaországnak, még inkább fokozódott, mikor az angolok Mers-el-Kebirben megtámadák a francia hadihajókat.

Az angol kormány azzal válaszolt Pétain lépésére, hogy szigorú tengeri blokádot léptetett életbe Franciaország és az észak-afrikai kikötők ellen.

1940. augusztus 3-án az angol háborús kormány megkezdte egy katonai expedíció szervezését francia Nyugat-Afrika elfoglalására, rábírva De Gaulle-t, hogy az angol flotta támogatásával támadja meg Dakart. A terv elkészítésekor azzal számoltak, hogy a vállalkozás nem jár majd vérontással. Az angol uralkodó körök azt remélték, hogy a helyőrség és a hivatalnokok támogatni fogják De Gaulle-t, ha megjelenik a színen.

Az expedíció haditengerészeti részét az angolok hajtották végre, a szárazföldi tevékenység pedig De Gaulle kis létszámú csapataira várt. De Gaulle-nak azonban nem állt rendelkezésére kellő erő ehhez a hadművelethez. 1940 júliusában a „Szabad Franciaország" mozgalom bizottságának Angliában mindössze két idegenlégiós zászlóalja volt.

A Dakar elleni expedíció teljes kudarccal végződött. Berlint és Vichyt időben tájékoztatták az expedícióról, valamint arról, hogy a hadműveletet szeptember 19-ére tűzték ki. A német fasiszta megszálló hatóságok utasítására Pétain szeptember 10-én egy három cirkálóból és három torpedórombolóból álló francia hajórajt küldött Dakarba. A hajóraj szeptember 11-én akadálytalanul áthaladt a Gibraltári-szoroson, és szeptember 14-én megérkezett Dakarba, ahol a „Jean-Bart" sorhajó tartózkodott. Ezek a francia hadihajók segítettek visszaverni az angol támadást.

A vichyi hadihajók áteresztésével kapcsolatban elkövetett mulasztás azért történhetett meg, mert először a szoros angol őrsége nem volt elég éber, másodszor pedig azért, mert a hitleristák hamarabb indították útnak a Gibraltár-szoroson keresztül a vichyi hajórajt Dakarba, mint ahogy a gibraltári erők parancsnoksága tudomást szerzett az angol kormány terveiről.

A szeptember 23-án Dakarhoz érkező angol hajórajt a francia partvédő ütegek tüze és a tengeralattjárók torpedótámadása fogadta. A tüzérségi párbaj két napon át folyt. A franciáknak partvédő ütegeik tüzével sikerült megrongálniuk két angol sorhajót, egy nehézcirkálót és négy torpedórombolót. Ez arra kényszerítette az angol hajóraj parancsnokát, hogy visszavonuljon a nyílt tengerre.

Később kiderült, hogy az 1940. szeptemberi dakari expedíció kudarca jelentős mértékben annak következménye volt, hogy De Gaulle londoni törzsében ott ültek a vichyi kormány kémjei. „Vichy kiszimatolta a dakari expedíció előkészületeit, minthogy nem tartották titokban ... A tisztek a búcsúebédeken »Dakarra« ittak. Sok katona azt híresztelte Londonban, hogy Afrikába mennek."[17]

De Gaulle részvétele az angolok katonai expedícióiban azzal magyarázható, hogy igyekezett a „Szabad Franciaország" nemzeti bizottságának befolyási szféráját kiterjeszteni a francia gyarmatbirtokokon. Az angolok segítségét nem tudta nélkülözni. Az angolok azonban korántsem a francia érdekek kedvéért szándékoztak segítséget nyújtani. De Gaulle-nak tartania kellett angol szövetségesétől. Churchill 1940. augusztus 7-i bizalmas levelében De Gaulle tudomására hozza, hogy nem hajlandó garantálni Franciaország területi sérthetetlenségét.

Mussolini abban a reményben, hogy a hitlerista hadseregek hamarosan partra szállnak a brit szigeteken, a Földközi-tenger medencéjében szintén nem folytatott Anglia ellen döntő célú haditevékenységet.

Anglia emellett akadálytalanul erősíthette pozícióit a Földközi-tenger medencéjében, mivel a hitleristák lázasan készülődtek a Szovjetunió megtámadására.

1940. szeptember 13-ig a szárazföldön is hasonló volt a helyzet. Az olasz fasiszta csapatok Egyiptom határán nem folytattak aktív tevékenységet, csupán a határ menti őrjáratok között fordultak elő kisebb összetűzések. Rintelen, a német katonai attasé magyarázatot kért Badoglio tábornoktól, az olasz vezérkar főnökétől a háború e különös jellegét illetően, mire azt a választ kapta, hogy az észak-afrikai támadás „a németek angliai partraszállásával egyidőben kezdődik".[18]

Az angolok is passzív magatartást tanúsítottak. Tevékenységük arra szorítkozott, hogy felderítő alegységei áttörték az úgynevezett „Mussolini-drótot", amely 320 km hosszúságban az egész líbiai határ mentén húzódott. Ez egy közönséges, négysoros szögesdrótból készült műszaki zár volt. Azért állították fel, hogy megakadályozzák az arab törzsek elmenekülését olasz területről, a „fasiszta paradicsom" áldásai elől. Katonai szempontból ennek a záróövezetnek semmiféle jelentősége sem volt.

Miután Mussolini meggyőződött róla, hogy a hitleristák a brit szigetek elözönlését bizonytalan időre elhalasztották, elhatározta, hogy betör Egyiptomba.

A haditevékenység Egyiptomban, valamint Cirenaica és Tripolitánia volt olasz gyarmatokon (közös nevük - Líbia) viszonylag keskeny sivatag határolta tenger menti sávban folyt. Szélessége a tengerparttól a kontinens belseje felé mintegy 50–80 km volt. Mindkét fél főerői csak e tengerparti sávon belül tevékenykedtek.

A tengermelléki hadműveleti irány valamennyi fegyvernem számára járható. A terep itt mindenütt sík. A gyorscsapatoknak különösen nagy lehetőségeik voltak kiterjedt manőverezésre. A harckocsik és a gépkocsik az esetek többségében az utakon kívül is tudtak mozogni a teljesen nyílt sivatagi terepen. A terepet csupán Cire-

naica egyes helyein (Derna stb.) és Tripoli (Líbia fővárosa) körül borítja növényzet (bozót, csoportosan álló fák), és csak itt vannak megművelt földek. A tengerparti terület jelentős része terméketlen, az egyetlen növény a tevefű. Bardiától Tobrukig, továbbá Sirtétől el-Agheiláig a sivatagi terep teljesen nélkülözi a növényzetet.

A sivatagi éghajlatot a száraz, meleg nap és a hideg éjszaka jellemzi. A tenger menti sávban azonban a tenger hatása folytán az éghajlat nem túl forró, s így az nem volt akadálya a haditevékenységnek.

A harcoló feleknek a vízellátás terén sem voltak különösebb nehézségeik, mivel az arcvonalhoz vízvezetéket fektettek le. Az olasz műszaki csapatok 1940 október–novemberében 200 km, az angol műszaki csapatok pedig 1940 novemberében 160 km hosszú vízvezetéket építettek.

A csapatoknak édesvizet tengeren, tartálykocsikban, sőt repülőgépeken is szállítottak. Az angol parancsnokság az Egyesült Államokból 50 szállító repülőgépet kapott, amelyeket légi tartálykocsiként használtak.

Alexandriától Tobrukig (554 km) egyvágányú vasutat fektettek le, és az egész észak-afrikai part mentén 1800 km hosszú (6–8 m széles) aszfaltozott gépkocsiút húzódott.

Az erőviszonyok 1940. szeptember 13-án Olaszországnak kedveztek. Az olaszoknak az egyiptomi határon hat hadosztályuk és nyolc páncéloszászlóaljuk volt az 5. hadsereg kötelékében (összesen 70–75 000 ember), az angoloknak pedig egy páncéloshadosztályuk, egy indiai hadosztályuk és két gyalogdandárjuk (összesen 20–25 000 ember). Ezek a csapatok a „Nílus" hadsereg kötelékébe tartoztak. Az Egyiptomban állomásozó angol csapatok összlétszáma 36 000 fő volt.

Az angol légierőnek Egyiptomban és Palesztinában 205, az olasz légierőnek Líbiában és a Dódekanészosz-szigeteken 315 repülőgépe volt.

Tekintettel a kedvező erőviszonyokra, Graziani, az olasz fasiszta csapatok főparancsnoka elhatározta, hogy betör Egyiptomba és gépe-

sített oszlopaival a tengerpart mentén Alexandriáig és Kairóig nyomul előre.

Wavell, a közel-keleti brit csapatok főparancsnoka úgy tervezte, hogy az olasz támadás megindulásakor visszavonul a marsa-matruhi megerősített állásokba, ezzel feladja a sivatag egy részét, és időt nyer Egyiptom védelmének a megszervezésére.

1940. szeptember 13-án az olasz fasiszta csapatok a líbiai platóról három oszlopban benyomultak Egyiptomba. Az angol csapatok nem tanúsítottak ellenállást, és sietve megkezdték a visszavonulást Marsa-Matruh város felé, az előre kijelölt állásokba. Szeptember 16-án két olasz oszlop elfoglalta Sidi-Barranit, mintegy 90 km-t nyomulva előre. Itt ahelyett, hogy folytatták volna a további akadálytalan támadást, az olaszok megálltak, és beásták magukat.

Ennek következtében a hadviselő felek között 80 km-es hézag keletkezett.

Az angolok a visszavonulás közben Wavell adatai szerint mintegy kéttucatnyi embert és néhány gépkocsit vesztettek. Ez arra utal, hogy a hadviselő felek tevékenysége apró összetűzésekre szorítkozott.

A nyugati sajtó sokat írt arról, mi volt az oka, hogy az olaszok Sidi-Barraninál oly váratlanul megálltak. Az okot sokan abban látták, hogy Graziani mindenekelőtt a vízvezetékre és az utakra gondolt, hogy a sivatagban kényelmesen harcolhasson. Az igazi ok azonban az olasz fasizmus belső gyengeségében, abban gyökerezett, hogy az olasz nép nem akart harcolni a számára idegen, gyűlöletes fasizmus érdekeiért. A hitleristák kénytelenek voltak megállapítani azt a tényt, hogy az olasz katonák nem találnak saját országukban belső támogatásra.[19] Ezért is nem hitt Graziani abban, hogy saját erejéből tovább folytathatja a támadást.

Graziani 1940. szeptember 13-a előtt a német fasiszta csapatok angliai inváziójától tette függővé az egyiptomi támadását. Szeptember 16-a után pedig az olasz fasiszták „görög tervének" a végrehajtására is vár. E terv értelmében Olaszországnak meg kellett támadnia és el kellett foglalnia Görögországot. Graziani mindkét esetben arra számított, hogy mindez elvonja az angolok figyelmét, kevesebbet törődnek Egyiptommal, és így lehetővé válik az olaszok szá-

mára, hogy nagyobb erőfeszítés nélkül elfoglalják a Szuezi-csatornát.

1940. október elején Keitel utasította Rintelent, közölje Badoglióval, hogy a német csapatok angliai partraszállását 1941 tavaszára halasztották.[20] Ily módon az olasz fasisztáknak választaniuk kellett: vagy megvárják Németország további háborús sikereit, vagy saját lehetőségeikre támaszkodnak.

Mussolini „nem akarta, hogy német magasabbegységek legyenek Afrikában. Úgy vélte, hogy ott egyedül az olaszoknak kell harcolniuk".[21] Grazianinak azonban nem volt elég ereje, hogy saját csapataival ismét megkezdje a támadást. Ez arra kényszerítette Mussolinit, hogy szövetségesével egy német páncéloshadosztály Líbiába küldéséről tárgyaljon.

Október 15-én Thoma tábornok vezetésével hitlerista katonai küldöttség érkezett Rómába. Thomának a tárgyalások eredményéről szóló beszámolója megerősíti, hogy Graziani nemcsak a Görögország elleni agresszió megindulását, hanem azt is várta, hogy hitlerista erősítések, páncéloscsapatok érkeznek a Szuezi-csatorna közös elfoglalásához. Hitlerista erősítések nélkül Graziani Sidi-Barranitól nem próbált tovább előrenyomulni kelet felé.

Az 1940. október 16-i teljes ülésen a német küldöttség ismertette az Észak-Afrikába küldendő német páncéloshadosztály állományát: 13 000 fő és 120 harckocsi.[22] Október 18-án az olaszok kérik, emeljék 200-ra a harckocsik és páncélgépkocsik számát.[23]

A hitleristák a Szovjetunió elleni hitszegő támadásra készülődtek, és ezért egy fölösleges harckocsijuk és egy fölösleges katonájuk sem volt erre a célra.

Az olasz szövetséges mint gyengébb fél minden tekintetben egyenlőtlen helyzetben volt. Például az olasz katonák naponta egy liter vizet kaptak. A német küldöttség viszont követelte, hogy minden német katonának naponta 10 liter vizet és 4 citromot adjanak, a fejenként 10 napra járó egy liter citromlén kívül.

Hitlernek Mussolinihoz írt 1940. november 20-i levelében figyelemre méltó a következő szakasz: „Szeretném visszakapni német csapataimat a jövő tavasszal, legkésőbb 1941. május 1-én".[25] Egy másik levélben (1940. december 5.) Hitler még rövidebbre szabta

csapatainak a másodrendű irányban való tartózkodási idejét. „Szeretném, ha az önökkel való együttműködésre szánt német erőket ... 1941. február elején ismét rendelkezésemre bocsátanák, és más feladatra használhatnám fel őket."[26] Ez a „más feladat" a Szovjetunió elleni támadás előkészítése volt. Hitler a Szovjetunió elleni „villámháború" tervének végrehajtása előtt nem szándékozott nagyszabású haditevékenységet indítani az észak-afrikai hadszíntéren.

Mussolini, miután meggyőződött róla, hogy Hitler a Szovjetunió elleni támadás előkészítésével van elfoglalva, elhatározta, hogy végrehajtja a görögországi hadjáratot, s azt kizárólagos „olasz vállalkozássá" teszi. A fasiszta Olaszország édeskeveset kapott a hitleri Németországtól a közös agresszióban való részvételért. Hitler minden elfoglalt területet magának tartott meg. Mussolini és cimborái ebbe nem akartak belenyugodni. Ezért, hogy megelőzzék a hitleri Németországot, elhatározták: mielőbb megtámadják Görögországot. Arra számítottak, hogy a görögországi hadjárat nem lesz nehéz. Mussolini, megvesztegetve néhány fasisztabarát görög tábornokot, feltételezte, hogy a görögök nem tanúsítanak számottevő ellenállást, s az olasz csapatok könnyűszerrel besétálnak Görögországba.

Görögország elfoglalására a 9. olasz hadsereget jelölték ki, amely 140 000 emberből, 250 harckocsiból és páncélgépkocsiból, 1000 repülőgépből, 700 lövegből és 1500 gépkocsiból (a rekviráltakkal együtt) állt. A nagyszámú repülőgépnek az lett volna a feladata, hogy tömeges légitámadásokat hajtson végre görög városok ellen. Az olasz fasiszták Douhet tábornok elméletét követve, amely szerint a légierőnek döntő szerepe lesz a jövő háborúban, arra számítottak, hogy hadászati bombázásokkal sikerül megtörniük a görög nép ellenállási akaratát.

A Görögország elleni támadáshoz szükséges hadászati hídfőállás előkészítését az olasz fasiszták 1939 áprilisában, Albánia elfoglalása után kezdték el. A hadszíntér terepe hegyes és a gépesített erők számára nehezen járható volt.

A haditevékenység 1940. október 28-án indult meg. Ezen a napon az olasz fasiszta csapatok Albánia felől 180 km szélességben átlépték a görög határt. A támadás önálló irányokban folyt, s ezekben olyan „ijesztő" elnevezésű válogatott olasz fasiszta hadosztályok tá-

madtak, mint a „toscanai farkasok", a „ferrarai herkulesek", a „giuliai félistenek", a „piemonti vörös ördögök". Az olasz fasizmus azonban nem számolt a görög népnek azzal az eltökéltségével, hogy megvédelmezi országát az idegen betolakodóktól. Görögország-szerte antifasiszta tüntetések zajlottak. A mozgósítást a néptömegek támogatásával gyorsan végrehajtották. A görög parancsnokság az albán határon 2 gyaloghadosztályt, 2 gyalogdandárt, 13 gyalogzászlóaljat és 6 hegyiüteget vonultatott fel.[27] A görög határbiztosító csapatok létszáma 27 000 fő volt. A görögöknek igen kevés harceszköz, mindössze 20 harckocsi, 36 katonai repülőgép és 220 löveg állt rendelkezésükre. Hadiflottájuk egy nehézcirkálóból, 10 torpedórombolóból, 13 aknarakó hajóból, 5 tengeralattjáróból és 2 torpedónaszádból állt.

A görög határbiztosító csapatok, amelyet még további 5 gyalog- és 2 lovashadosztállyal erősítettek meg, erélyesen visszaverték az olasz fasiszta hódítókat. November 5-én a görögök Korçë város irányában erős ellencsapást mértek, és a támadó olasz fasiszta csapatokat visszavetették albán területre.

Ciano november 6-án kénytelen volt elismerni, hogy „az ellenség kissé előrenyomult, és hogy a hadművelet nyolcadik napján az ő kezébe került a kezdeményezés".[28] A görögök további ellencsapásaikkal az olasz csapatokat Elea város környékén november 13-ig kiinduló állásaikba szorították vissza.

A görög hadsereg nemcsak visszaverte az olasz fasisztákat, hanem 1940. november 14-én sikeres ellentámadásba ment át Gjirnokastër, Vlorë irányában mérve a főcsapást. November közepére a görög hadsereget megerősítették: most már 12 gyalog- és 2 lovashadosztálya, továbbá 2 gyalogdandárja volt, és az ellentámadás sikeresen fejlődöttt.

November 22-én a görög csapatok elfoglalták Korçë görög várost. November 28-án Ciano a következőket írta naplójába: „Rossz hírek Albániából. A görögök nyomása tovább tart, az olasz ellenállás pedig gyengül."[29]

1940. november végére a görög hadsereg tartósan magához ragadta a kezdeményezést, és az olasz fasiszta megszállókat az egész arcvonalon az albán területre szorította vissza. December 2-án a

görög csapatok áttörték a hevenyészett olasz védelmet, és elfoglalták Pogradecet.

Az olasz katonáknak azt mondták, hogy megszállni indulnak Görögországot, nem pedig harcolni. Ezért a görög hadsereg részéről nem vártak határozott és aktív ellenállást. Az olasz parancsnokság rájött arra, hogy a görög hadsereg bár kevés, de teljesen korszerű fegyverzettel van ellátva. Ez meglepetés volt számára. Mussolini azonban leginkább azon csodálkozott, hogy a görög hadsereg sok lövegén a Krupp-gyár márkája volt látható.

Az olasz hadsereget szintén megerősítették, de a beérkező tartalékokat kis csoportokban vetették harcba, nem várták meg a csapatok teljes feltöltését.[30] A „lyukak foltozásának" taktikája lehetetlenné tette, hogy ellencsapás céljára egy erős csapásmérő csoportosításhoz tartalékokat képezzenek. Mussolini kénytelen volt felhívni Ugo Cavallerónak, a Badoglio marsallt december 1-én leváltó új vezérkari főnöknek a figyelmét arra, hogy megengedhetetlen a tartalék hadosztályok alegységeinek és egységeinek az arcvonal különböző szakaszain való elaprózása, mert „a görögök éppen ezzel magyarázzák csapataik sikerét".[31]

Az olasz fasiszta csapatok nem voltak felkészülve a hegyes terepen való hadviselésre. Kiderült, hogy az albán kordélyokra és öszvérekre nagyobb szükség van, mint a gépkocsikra, mert ott, ahol hegyi utakat feltételeztek, csupán teherhordó ösvények voltak. De Ugo Cavallero már két hónappal az agresszió megkezdése után meggyőződött róla, hogy „málhás állatokon történő szállítás egyáltalán nincs".[32] A zászlóaljaknak nem voltak elegendő szekereik. A tehergépkocsik pedig csak egyes irányokban tudtak közlekedni.

Az olasz csapatok a völgyekben, a görög csapatok pedig a hegyoldalakon és a hegyhátakon tevékenykedtek, és ezzel uralkodó helyzetet foglaltak el. Az olasz parancsnokság nem tudta megszervezni a gyalogság és a tüzérség közti szoros együttműködést. Az olasz tüzérségtől eltérően a görög tüzérséget összpontosítva alkalmazták.

Vercellino, a 9. hadsereg parancsnoka december elején azt jelentette Cavallerónak, hogy „az ellenség tüzérségének egész tűzerejét arcvonalunknak hol az egyik, hol a másik szakaszára összpontosítja".[33] Ez lehetővé tette a görögök számára, hogy a főcsapás irá-

nyában az egyébként kedvezőtlen tüzérségi erőviszonyok mellett tűzfölényt érjen el.

December elején Cavallero az arcvonalra utazott, hogy a helyszínen intézkedjék a görögök megállítására. Csak a légierő segíthetett, és Cavallero megállapította ezt a tényt: „Tehát jöjjenek a repülők!" Vercellino ellenkezett: „Egyelőre a légierő rosszul működik együtt a csapatokkal, és egész figyelmét, nem tudni miért, távoli objektumokra fordítja."[34]

Az olaszok hadászati bombázóerőinek alkalmazása olyannyira szakszerűtlen volt, hogy a repülők nemcsak hogy nem támogatták a földi csapatokat, hanem még azt sem akadályozták meg, hogy a görög parancsnokság további erőket dobjon át akadálytalanul az arcvonalra, és ezeket a főcsapás irányában összpontosítsa ellentámadás végrehajtásához. Az olaszoknak nem volt elég lövegük és tartalékuk. A tartalékcsapatok szállításának meggyorsítására Mussolini azzal a kéréssel fordult Hitlerhez, hogy küldjön neki szállító repülőgépeket.

Hitler felismerte, hogy elérkezett az alkalmas pillanat a beavatkozásra. 1940. november 20-i levelében a fasiszta Olaszországnak szállító repülőgépeken kívül egy nagy csoport „Junkers–88" típusú repülőgépet ajánlott fel azzal a feltétellel, hogy „a Földközi-tengeren két nagy hadműveleti övezet létesül: az olasz övezet, amely egészében az olasz és az albán légteret, továbbá Egyiptomot foglalja magában, és a német hadműveleti övezet, amely nagy hatósugarú bombázóinak jelenléte mellett főként a Földközi-tenger keleti részét fogja felölelni."[35] Ezeknek az övezeteknek pontosan el kellett határolniuk egymástól Olaszország és Németország érdekszféráit a Földközi-tengeren.

Mussolini a Földközi-tenger medencéjét mindig a sajátjának tekintette. A kilátástalan helyzet azonban arra kényszerítette, hogy elfogadja Hitler feltételeit. Hitler több ízben is biztosította Mussolinit, hogy „politikailag nem érdekelt a Földközi-tengeren . . ."[36] Ámde, amikor elérkezett az alkalmas pillanat, Hitler ünnepélyes ígéreteit, amelyeket Ribbentrop is megismételt, hogy „a Földközi-tenger nem érdekli Németországot", és hogy Németország „a Föld-

közi-tenger medencéjében elismeri Olaszország különleges jogait" – sutba dobták.

A Földközi-tenger keleti része a német hadműveleti övezetbe esett, és nem véletlen, hogy Hitler így választott, mert Indiába a legrövidebb út a Közel-Keleten át vezetett. Hitler Olaszország nehéz helyzetét arra használta ki, hogy behatoljon annak „érdekszférájába". A fasiszta Olaszország közvetlen függőségbe került szövetségesével szemben.

A földközi-tengeri hadműveleti övezetek felosztása után a németek Szicíliában légi támaszpontokat létesítettek, amelyek szilárd hídfőállást biztosítottak az egész afrikai kontinens elleni agresszióhoz.

Az olasz főparancsnokság 50 német szállító repülőgépet kapott. Ezek segítségével légi úton tartalékokat szállítottak Albániába. Ámde az albániai olasz fasiszta parancsnokság képtelen volt megállítani a görög támadást. December 6-ára az olaszok visszavonulása fejvesztett menekülésé változott Tepelenë felé. December 8-án a görög csapatok elfoglalták Gjirokastër várost, december 19-én pedig a „partvidék mentén tevékenykedő »Siena« hadosztályt teljesen szétverte a görögök rohama".[37]

December 21-én Cavallero feljegyezte naplójába, hogy „a csapatok demoralizáltak... mintegy 60 km-t kénytelenek voltak visszavonulni."[38]

Soddu, a görögországi olasz expedíciós csapatok parancsnoka kénytelen volt jelenteni Mussolininek, hogy „mindenféle harctevékenység lehetetlenné vált, és a kérdést politikai beavatkozás útján kell rendezni".[39] Elkövetkezett az a pillanat, amikor Mussolini nem látott más kivezető utat. Magához hívatta Cianót, és ezt mondta neki: „Nincs mit tenni... Hitler közvetítésével fegyverszünetet kell kérnünk."[40]

A fasiszta Olaszország kénytelen volt fokozott segítségért német partneréhez fordulni, bár a Görögország elleni agressziót anélkül hajtotta végre, hogy egyeztette volna Berlinnel.

Mussolininak az volt a szándéka, hogy önállóan, szövetségesével való minden együttműködés nélkül, fejezi be a görögországi hadjáratot, és sikeres kalandorvállalkozásával helyreállítja a tengely-

hatalmak közti egyensúlyt, amely az olasz fasizmus kelet-afrikai vereségével felborult. Ezért Hitlert a Görögország elleni támadásról hivatalosan csak akkor tájékoztatták, amikor az olasz fasiszta csapatok már átlépték az albán–görög határt.

Cavallero december 19-én Rintelennek egy jegyzéket nyújtott át, amely felsorolta „mindazt, ami 10 hadosztály felszereléséhez szükséges – körülbelül ugyanennyit vesztettek Afrikában és Albániában –, ide számítva a tüzérséget, lőszert, tehergépkocsikat, páncéltörő és légelhárító tüzérséget stb."[41] Egyidejűleg kérte Rintelent, Németország nyújtson segítséget egy páncéloshadosztály erőben „úgy, ahogy ezt korábban megígérte".[42]

Hitler kihasználva szövetségese kudarcait, és hogy az olasz fasizmust még jobban a maga szekeréhez kötözze, hajlandó volt csapatokkal segíteni őt.

Az olasz fasizmus Észak-Afrikában elszenvedett újabb veresége arra kényszerítette a német főparancsnokságot, hogy a páncéloshadosztályt ne Albániába, hanem Líbiába dobja át. 1940. január 1-én Hitler értesítette Mussolinit, hogy Németország „azonnal hajlandó Albániába egy hegyi-lövészhadosztályt küldeni".[43] Cavallero bizalmasan értesült Mussolinitől, hogy Németország „márciusban bolgár területről nagy erőkkel csapást szándékozik mérni Görögországra."[44]

Az egyiptomi angol parancsnokság nem mulasztotta el kiaknázni az olasz fasizmus görögországi vereségét.

Miután az olasz csapatok elfoglalták Sidi-Barranit, Egyiptomban három hónapon át szünetelt a harc. A hadviselő felek között nem volt közvetlen érintkezés. Mindkét fél tevékenysége felderítő csoportok küldésére korlátozódott.

Az angol járőrök tevékenysége helyi jelentőségű és „menetrendszerű" volt. Az angol tisztek Kairóban és Alexandriában vidáman töltötték idejüket. Egy Gervasi nevű amerikai tudósító a következőképpen írja le ezt az időszakot: „A vidám fiatalság több-kevesebb sietséggel 9.30-kor megy a »háborúba«, és a »harcteret« löncsölés céljából 1.30 körül hagyja el. Ebben az időben minden bár és divatos étterem zsúfolásig megtelik. Bőséges löncs után az emberek 4.30-ig lepihennek. Ekkor a »háború« újra megkezdődik, és kö-

rülbelül este 7.30-ig tart. Bármi történik is, a »háború« ebben az órában másnap reggelig véget ér."[45]

Az angol cenzorok az efféle őszinte karcolatokat semmiképpen sem engedték a közvélemény elé. Amikor Gervasi tiltakozott az ellen, hogy táviratait visszatartják, a cenzor naivan ezt mondta: „Jó, de ha Amerikában megtudják, hogyan harcolunk, nem nagyon fognak igyekezni segíteni nekünk . . ."[46]

Az olasz fasiszta tisztek és tábornokok szintén nem érezték különösebben a háború nehézségeit és kellemetlenségeit. Moorhead angol tudósító elmondja, mit látott a nideibai olasz megerősített táborban, miután azt az angol csapatok 1940 decemberében elfoglalták. Megállapította, hogy az olasz tisztek szomjukat a Recoaróval, a legjobb olasz ásványvízzel oltották, és ezt száz ládaszámra, sok ezer mérföldön át szállították a tengeren és sivatagban, hajón, tehergépkocsikon és öszvérfogatokon.

Graziani abbahagyva a további előnyomulást Egyiptom szívébe, várta a Görögország elleni agresszió befejezését, és azt, hogy erősítésként német páncéloscsapatok érkeznek.

Az angoloktól elfoglalt területen Graziani öt megerősített tábort létesített, amelyek a tengerparttól 70 km mélyen egy nagy ívet alkottak. Ezek a táborok mint erődítmények az ókori római erődítményektől csak abban különböztek, hogy kőfal vette őket körül. A táborok között tűzösszeköttetés nem volt, és a mintegy 30 km-es közbenső szakaszokat nem őrizték.

Az olasz fasiszta csapatok zöme a tengerparton helyezkedett el, ahol jó utak, kikötők és repülőterek voltak. A védelem széles arcvonalán létesített különálló fészkek arra szolgáltak, hogy a váratlan átkarolással vagy délről, a sivatag felől történő átkarolással szemben biztosítsák a szárnyat.

Abban az időben, amikor az olasz főparancsnokság minden figyelmét az ellentámadásba lendült görög csapatok ellencsapásai kötötték le, az angol parancsnokság hadműveletet indított hat olasz sorhajó megsemmisítésére. A hajók Taranto mellett a Mare-Grande öbölben tartózkodtak. November 20-án hajnalban a Tarantótól 270 km-re levő „Illustrious" repülőgép-anyahajóról 20 angol bombázó és torpedóhordozó repülőgép szállt fel és váratlanul megje-

lent az öböl felett abban a pillanatban, amikor az olasz flotta felszedte az akna elleni hálókat, és kifutni készült a nyílt tengerre.

Az angol bombázók világítórakétákat és bombákat dobtak le, majd 11 torpedóhordozó repülőgép leszórta torpedóit. A „Littorio" (25 000 tonna vízkiszorítású), „Giulio" és a „Cavour" sorhajók súlyosan megrongálódtak. Ezek a hajók hosszú időre használhatatlanná váltak. Az angolok két repülőgépet vesztettek.[47]

Az angol haditengerészeti parancsnokság az olasz flotta számbeli fölénye ellenére aktívabb haditevékenységet folytathatott a Földközi-tengeren, mert jobb volt hajóik műszaki ellátottsága. Így például fel voltak szerelve rádiólokátorokkal, amelyekkel az olaszok nem rendelkeztek. Ámde korántsem használtak ki minden lehetőséget.

Hat hónappal a földközi-tengeri haditevékenység megindulása után az angol hajókaravánok, az egész Földközi-tengeren át tudtak haladni. Ugyanakkor az angolok lényegesen meg tudták nehezíteni ellenségeiknek a tengeri útvonalak igénybevételét. Ezek a sikerek megnyugtatták Anglia uralkodó köreit.

1940 decemberére a Földközi-tenger medencéjében az angolok számára rendkívül kedvezően alakult a helyzet. Először is, egészen nyilvánvaló lett, hogy a brit szigetek elleni német inváziónak nem kerül sor. Másodszor a fasiszta Olaszország görögországi kalandja kudarccal végződött. Ezzel az angol parancsnokságnak alkalma nyílt, hogy gondoskodjék a Szuezi-csatorna biztonságáról. Végül Wavell elszánta magát egy helyi jelentőségű rajtaütésre. Parancsában „nagy erőkkel végrehajtott korlátozott célú rajtaütésnek" nevezte, a haditudósítóknak pedig 1940. december 9-én azt mondta, hogy „harcfelderítés"[48] kezdődött. Az angol csapatok azt a feladatot kapták, hogy az olasz fasiszta csapatokat teljesen szorítsák ki Egyiptomból, és állítsák vissza az 1940. szeptember 13-a előtti helyzetet. Wavell törzse nem tervezett további előrenyomulást. A tervbe vett rajtaütést nem tekintette döntő célú támadó hadműveletnek.

1940 decemberéig a felek erőviszonyai nem változtak. Grazianinak az első lépcsőben ugyanaz a hat hadosztálya volt, köztük egy

páncéloshadosztály. Az olasz fasiszta csapatok első lépcsőjének létszáma az út- és vízvezeték építésre odavezényelt műszaki csapatokkal 100 000 főre emelkedett. Ezenkívül kilenc olasz hadosztály állomásozott szétszórt csomópontokban – Tobrukban, Dernában, Bengaziban és más helyeken – ahol helyőrségek voltak, mindenütt legalább egy hadosztály.

Addigra az egyiptomi angol csapatokhoz további két hadosztály érkezett: egy új-zélandi és egy ausztráliai. A rajtaütésben a 7. páncéloshadosztály, a 4. indiai hadosztály és a marsa-matruhi hadosztály vett részt, összesen mintegy 15 000 fő.

Az olasz fasiszta csapatok elhanyagolták a biztosítási rendszabályokat, így az angolok rohama teljesen váratlanul érte őket. 1940. december 9-én hajnalban kis brit erők 72 löveg támogatásával szemből támadtak. Eközben a 7. páncéloshadosztály csapatai áthaladtak a táborok közti védetlen réseken. A hátulról jövő támadás váratlanul érte az olasz fasiszta csapatokat.

Az olasz csapatok körében akkora volt a pánik, hogy Amico tábornok „Catanzaro" hadosztálya, amelyet visszavonulás közben átkaroltak, „darabokra hullott szét".[49] December 16-án az olaszok a Líbia és Egyiptom határán épült egész erődláncot harc nélkül feladták.

Két angol hadosztálynak már az első csapásától mind a hat olasz fasiszta hadosztály „felmorzsolódott". Grazianinak a Nílus deltája ellen készülő támadása meghiúsult. Nyitva állt az út, hogy a brit csapatok akadálytalanul előretörjenek Cirenaica belsejébe.

December 10-én Rintelen közölte Berlinnel, hogy „Líbiát elveszettnek kell tekinteni . . ."[50]

A brit csapatok akadálytalan előrenyomulása 1941. február 10-én el-Agheilánál váratlanul leállt. Ezen a napon „a birodalmi védelmi bizottság határozatot hozott, és leállította az angol csapatok afrikai támadását.[51] Wavellt táviratban utasították, hogy azonnal hagyja abba a támadást, és készítse elő a csapatok elszállítását Görögországba. Mellesleg angol expedíciós csapatok küldése Görögországba „tisztán katonai szempontból, hiba volt."[52] A közel-keleti egyesített törzs meg volt győződve róla, hogy Tripolit el lehetett volna foglalni, és az ellenséget még 1941 tavasza előtt ki lehetett

volna szorítani Afrikából. O'Connor tábornok és törzse ezen a véleményen volt. Ámde nem aknázták ki ezt a lehetőséget.[53]

Az ellenséges táborban szintén az volt a vélemény, hogy az angolok olyan hibát követtek el, amely sokba kerül nekik. Hitler azt írta Mussolininak, hogy „az angolok azzal, hogy erőiket Görögországba viszik, ahelyett, hogy előretörtek volna Tripoliba, elmulasztották az esélyt egész Líbia elfoglalására".[54]

Az angol parancsnokság teljesen kiűzhette volna az olasz fasiszta csapatokat Észak-Afrikából, de az angol kormány úgy határozott, hogy kiaknázza az olasz fasiszta csapatok görögországi vereségét, és ott az 1915. évi szaloniki arcvonalhoz hasonlóan hadászati hídfőállást létesít.

2. A FASISZTA NÉMETORSZÁG HADÁSZATI HÍDFŐÁLLÁST LÉTESÍT DÉLKELET-EURÓPÁBAN ÉS ÉSZAK-AFRIKÁBAN

1941. január elején Mussolini kijelentette: meggyőződése szerint Cavallero erőfeszítései „feleslegessé teszik, hogy Németország az albán arcvonalon közvetlen segítséget nyújtson Olaszországnak".[55]

Az olaszoknak Albániában két hadseregük volt (a 9. és 11.), amelyek 16 hadosztályból álltak. A görög hadosztályok száma szintén 16-ra emelkedett.

Az arcvonalra vezető fasiszta politikusokat küldtek. Mussolini utasítására kilenc miniszter, köztük Ciano is, otthagyta római hivatalát, hogy részt vegyen a Görögország elleni háborúban. Ezek Róma és az arcvonal között cirkáltak, és nem voltak sem katonák, sem miniszterek.

Utána az arcvonalon maga Mussolini is megjelent abban a meggyőződésben, hogy sikerül „galvanizálnia" a demoralizált csapatokat. Mussolini jelenléte azonban nem öntött lelket a katonákba, akik nem akartak harcolni a fasizmusért.

Rintelen ezt nagyon jól tudta, és azt írta naplójában, hogy az olasz nép és hadsereg úgy lépett háborúba, hogy egy csöppet sem volt meggyőződve annak szükségességéről.[56]

Gervasi amerikai újságíró azt írja, hogy egy találomra kiválasz-

tott olasz hadifogoly elmesélte: volt már Spanyolországban, Abesszíniában és Franciaországban, és az egész idő alatt egy lövést sem adott le. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy a katonák Mussolini képét fekhelyük mellett a falra erősítették, és szuronnyal átszurkálták. Nemcsak Mussolinit átkozták, hanem mindent, ami a fasizmussal összefüggött.

Annak ellenére, hogy erősítésként minisztereket küldtek az arcvonalra, az olasz fasiszták továbbra sem értek el sikereket. Január 13-án Cavallero a következőket jegyezte fel naplójába: „Azok az értesüléseink, hogy a görög hadseregen a fáradtság jelei mutatkoznak, alaptalanoknak bizonyultak. Fel kell tételeznünk, hogy teljesen harcképes ellenség áll előttünk."[57]

Január közepén az arcvonal helyzete annyira katasztrofálissá vált, hogy Mussolini kénytelen volt azt Hitlerrel közölni, és megkérni a németeket, hogy Bulgárián keresztül törjenek be Thrákiába. Január 19-én Mussolini Salzburgban találkozott Hitlerrel. Hitler mintegy két órán át beszélt a küszöbönálló görögországi intervenciójáról. Másnap Hitler megerősítette azt az elhatározását, hogy márciusban támadást indít Görögország ellen.[58] Az olasz fasizmus görögországi veresége kapóra jött neki soron következő agressziója végrehajtásához.

Február 7-ig az albániai olasz parancsnokság összesen 11 tartalék hadosztályt kapott, ennek ellenére Cavallero február 16-án azt írja naplójában, hogy „az ellenség folytatja a támadást . . ."[59] Március 16-án egy újabb megállapítás: „Az ellenség védelmét nem sikerült áttörnünk".[60] Március 31-én Spät alezredes, a német katonai misszió vezetője megkérdezi Cavallerót: „Mit gondol, menynyi ideig tudjuk tartani magunkat?" A válasz így hangzott: „Legfeljebb egy hónapig."[61]

Ugyanakkor a fasiszta Németország vezetői az angol kormánynak arról az elhatározásáról is tudomást szereztek, hogy Észak-Afrikából expedíciós csapatokat küld Görögországba. Ezért sürgetővé vált számukra a görögországi intervenció, hogy „még az Oroszország elleni támadás előtt"[62] megszüntessék a veszélyt a Balkánon.

A Jugoszlávia elleni agresszió előkészítéséhez a hitleristák szintén találtak ürügyet. 1941. március 25-én Cvetkovič-Maček nép-

ellenes kormánya csatlakozott a fasiszta agresszorokhoz, és hozzájárult ahhoz, hogy Jugoszlávia területén német csapatok állomásozzanak. Március 27-én a viharos népfelháborodás elsöpörte a nemzetáruló kormányt. Az új Simovic-kormány a néptömegek nyomására 1941. április 6-ra virradó éjjel barátsági szerződést kötött a Szovjetunióval. Egy ilyen egyezményhez a néptömegek mindig nagy reményeket fűztek, de már „túl késő volt".[63] Hitler még március 27-én kiadta a parancsot a Jugoszlávia és Görögország elleni hadjárat megindítására. 1941. március 28-án a német fasiszta parancsnokság sürgősen megkezdte a Jugoszlávia elleni katonai intervenció tervének a kidolgozását („25"-ös hadművelet). Hitler „nem akarta, hogy a közeli jövőben kialakuló arcvonal mögött biztosítatlan állások legyenek".[64]

Hitler nem csupán Jugoszláviát szándékozott elfoglalni. A fasiszta Németország fegyveres erői vezérkarának 1941. március 27-i 25. sz. direktívája azt a feladatot tűzte ki, hogy legelőször Jugoszlávia legdélibb részét kell elvágni az ország területétől, és kell elfoglalni, hogy támaszpontul szolgáljon a Görögország elleni német–olasz támadás folytatásához.

Anglia uralkodó körei sok katonapolitikai feladat egyidejű végrehajtására aprózták szét fegyveres erőiket. Igyekeztek tartani az elfoglalt Cirenaicát, visszafoglalni a kelet-afrikai elvesztett gyarmatbirtokokat, s ezenkívül újabb gyarmatokat szerezni. Egyúttal iraki és szíriai állásaikat is tartani szándékoztak, továbbá meg akarták vetni lábukat Görögországban, hogy megvalósíthassák messzemenő terveiket Kelet- és Délkelet-Európában.

A Görögországgal kapcsolatos terveiket illetően, a szövetségesek korántsem látszanak ártatlan báránynak".[65] Az angol csapatok 1940. október 31-én, mindössze három nappal azután, hogy a fasiszta Olaszország megtámadta Görögországot, Kréta szigetén elfoglalták Suda kikötőt. Miközben az angol csapatok Suda kikötőjében partra szálltak, az olaszok elsüllyesztették a „York" angol sorhajót.

1940 januárjában az angol kormány utasította Wavellt, hogy minimális létszámú csapatot hagyva Cirenaicában, készítse elő az Egyiptomban állomásozó brit csapatok nagy részének Görögország-

ba való elszállítását. O'Connor „Nílus" hadseregétől azon nyomban majdnem minden repülőgépet elvettek, mindössze egy vadászszázadot hagytak meg neki. Március 7-én megkeződödött az angol csapatok elszállítása Egyiptomból Peiraieusz és Volosz görög kikötőkbe.

Churchill háború utáni emlékirataiban azt állítja, hogy a görögországi angol expedíciót Görögország kérésére hajtották végre, mivel az Chamberlain 1939. április 13-án adott garanciáinak a teljesítését követelte. Liddell Hartnak azonban más értesülései vannak. 1941. február 22-én Eden tekintélyes számú katonai tanácsadó kíséretében Athénba érkezett, és „arra kényszerítette az új görög miniszterelnököt, hogy fogadja el a javaslatát."[66] Ez a következőképpen történt.

Az Edennel s az angol vezérkari főnökkel, John Dillel való tárgyalás során „a görög vezetőknek erős kétségeik támadtak, hogy elfogadják-e az angol kormánynak a beavatkozásra vonatkozó javaslatát, Edennek azonban sikerült rábeszélnie őket, mert eltúlozta az Anglia által nyújtható segítség méreteit".[67]

Az Eden által felajánlott katonai segítség olyan tekintélyes volt, hogy a görögök engedtek a csábításnak. Úgy látták, hogy ez garantálja biztonságukat. A görögöket azonban a legközönségesebb módon becsapták. De Hingand tábornok, az angol küldöttség volt tanácsadója elmeséli, hogy kimutatást készítettek a Görögországnak nyújtandó angol segítségről. A kimutatás számadatait Eden egyik tanácsadója, aki a kimutatást készítette, „nem tartotta megfelelőnek". Kérte, hogy növeljék meg a számokat. Ez olyannyira sikerült, „hogy az említett tábornok is kétesnek tartotta őket."[68] És ezeket a kétes számadatokat mutatták meg a görög kormánynak.

Valójában az angol segítség rendkívül szerénynek bizonyult. A Görögországba szállított angol csapatok összlétszáma 62 000 fő volt.[69] Ezek az erők nyilvánvalóan „nem voltak elegendők arra, hogy komoly ellenállást tanúsítsanak az agresszorral szemben".[70] A brit expedíciós csapatoknak 150 harckocsijuk volt, amelyek Gervasi amerikai újságíró szerint egy lyukas garast sem értek, s ezenkívül 8000 gépkocsijuk.

A légi támogatás is rendkívül gyenge volt. A görögországi angol

parancsnokság mindössze 80 üzemképes repülőgéppel rendelkezett.[71]

Churchill emlékirataiban azt akarja elhitetni olvasóival, hogy „néhány repülőszázadon, brit katonai misszió küldésén és esetleg néhány jelképes katonai egységen kívül semmit sem tudtunk felajánlani (a görögöknek – *a szerző*)".[72] A tények azonban mást mondanak.

A Görögországba küldött 62 000 brit katona nem jelképes katonai erő, hanem az egyiptomi brit alakulatok nagyobb és legjobb része. Igaz, ezek az erők most elégtelenek voltak arra, hogy Görögországban úgy megvessék a lábukat, ahogy az az angol–francia imperialistáknak az első világháborúban sikerült.

Az angol csapatokat azon a címen küldték, hogy az olasz fasizmus elleni harcban segítséget nyújtsanak a görög népnek. Valójában „az angol csapatokat azért vitték Görögországba, hogy erősítsék a balkáni angol pozíciókat . . ."[73]

Az angol kormány mindent elkövetett, hogy Törökországot bevonja görögországi kalandjába. A második világháború előtt Törökország és Anglia 15 évre szóló katonai egyezményt írt alá. Ismet Inonü, Törökország elnöke 1940. november 1-én a parlamentben kijelentette, hogy az Angliával való szövetség szilárd és megingathatatlan.

Eden 1940. november 26-án Ankarába utazott. Churchill az utazás előtt azt írta Edennek, hogy rendkívül fontos, hogy Törökország haladéktalanul harcba bocsátkozzék.[74] Az angol imperialisták minden módon arra törekedtek, hogy a törökökkel kapartassák ki a tűzből a gesztenyét.

A török uralkodó körök azonban nem váltották be az angolok reményeit. 1941 februárjában Inonü katonai missziót hívott meg, hogy megszemlélje a Szovjetunió határán épült úgynevezett Csakmak vonalat, és a Dardanellák körzetében épült erődítményeket. Az építkezést az Armstrong-Vickers angol fegyvergyártó monopólium finanszírozta. Ezalatt Törökország Anglia háta mögött megnemtámadási egyezményt kötött a fasiszta Németországgal. A dolog magyarázata egyszerű volt. Németország a pénznél többet ígért. Papen, a törökországi német nagykövet egyedül a semlegességért szovjet Örményországot és Azerbajdzsánt ígérte a török uralkodó kö-

röknek. És azok kedvező helyzetben még többre is hajlandók voltak, mint a semlegességre. Papen emellett nem fukarkodott az ígéretekkel: „zsíros falatokat" kínált Törökországnak a brit gyarmatbirodalomból.

Az angol uralkodó körök erősen reméltek, hogy sikerül tartaniuk a balkáni hadászati hídfőállást. A görögországi katonai expedícióra azért vállalkoztak, mert biztos adataik voltak, hogy Berlinben már eldöntött dolog a Szovjetunió elleni háború. Ezért az angol kormány arra számított, hogy Hitler nem jut el Görögországba. Az angol politikusok azonban nem vették figyelembe, hogy a balkáni országok elleni támadásra a hitleristáknak nagyobb lehetőségeik voltak, mint 1915-ben a német impreialistáknak. Abban az időben a német imperialistákat az első világháború két fő arcvonalán – a francia és az orosz arcvonalon folyó haditevékenységek kötötték le. 1941 elején nem volt ilyen kedvező az angol imperialisták helyzete.

1941. március 28-án Hitler közölte Paulusszal, a német szárazföldi csapatok vezérkarának fő szállásmesterével végleges elhatározását, amely szerint „az Oroszországba való betörés megelőző lépéseként[75] betör Jugoszláviába és Görögországba. Paulus ennek az elhatározásnak az értelmét a következőképpen magyarázta: „Az adott esetben . . . elsősorban az volt a cél, hogy szabaddá tegyük jobb vállunkat, amikor megtámadjuk Oroszországot".[76] Ez azt jelentette, hogy a balkáni haditevékenységnek „biztosítania kellett a keleti hadjárat déli szárnyát . . ."[77] Az angol szándék – a balkáni front létrehozása – „veszélyeztethette volna az Oroszországgal szembeni déli szárnyat".[78]

A német főparancsnokság a Görögország és Jugoszlávia elleni főcsapást Bulgária területéről készítette elő a 12. hadsereg erőivel – összesen 18 hadosztállyal, amelyek közül 4 páncélos-, 2 gépesített és 3 hegyihadosztály volt. Ezek ellen Görögország hat hadosztályt állíthatott ki, nem számítva az Albániában levő erőket, Anglia pedig három hadosztályt.[79]

A 4. német légiflotta állományában mintegy 1200 repülőgép volt. Ezenkívül az olaszok is több mint 300 repülőgépet állítottak ki.[80]

A görögöknek és a jugoszlávoknak összesen 100 repülőgépük volt.[81]

Április 5-én a német fasiszta csapatok elfoglalták a megindulási állások körzeteit, készen állva arra, hogy Görögországot megtámadják.

Az angol parancsnokság terve szerint a görög csapatoknak az volt a feladatuk, hogy Albániában tartsák az arcvonalat az olasz csapatokkal szemben, ezenkívül a bolgár határ menti megerődített körzetekre támaszkodva (a 170 km hosszú Metaxasz-vonal) akadályozzák meg az ellenség áttörését Szaloniki felé. A brit csapatok feladata az volt, hogy biztosítsák a Szalonikitől Flóináig a jugoszláv határral párhuzamosan haladó vonalat, de erre a vonalra nem vonultatták fel az angol csapatok zömét. Az angol parancsnokság várakozó álláspontra helyezkedett, azt remélve, hogy Törökország megtámadja Bulgáriát, és fedezni fogja az angol csapatok jobb szárnyát, s ezzel lehetővé teszi számunkra, hogy tartalékban maradjanak.

Ama törekvése miatt, hogy a háború fő terhét a szövetségesekre hárítsa, az angol parancsnokság elszalasztotta azt a jó lehetőséget, hogy a jugoszláv, görög és angol erők egybehangolt erőfeszítéseivel próbálják végrehajtani a közös tervet. Mint 1940 májusában, Anglia most is valamennyi szövetségesét magára hagyta.

1941. április 6-án a 12. német hadsereg támadásba ment át, és megkezdte a harcot Jugoszláviában és Görögországban. A német parancsnokságnak az volt a szándéka, hogy a 48. és 14. hadtesttel áttör Szkopje és Stip irányában (Jugoszlávia), a 18. hadtesttel pedig Szaloniki felé. A fasiszta Németország fegyveres erői főhadiszállásának 25. sz. direktívája szerint a 18. hadseregközvetlen hadtest „szintén áthaladhat jugoszláv területen". A 30. hadseregközvetlen hadtest csapatai azt a feladatot kapták, hogy az Égei-tenger északi partvidékein tevékenykedjenek.

A jugoszláv nép árulói – Cukovec és Nedić hadseregparancsnokok – megnyitották az arconalat a német csapatok előtt, és a német fasiszta agresszorok szolgálatába léptek. Jugoszlávia reakciós uralkodó körei lemondtak a harcról, bár jelentős erőkkel rendelkeztek. A jugoszláv hadseregnek 24 hadosztálya volt, köztük 3 lovas hadosztály.[82]

A nagyszerb uralkodó burzsoázia elárulta az ország nemzeti érde-

keit. Csak a jugoszláviai Kommunista Párt maradt hű a néphez. A lehetőség határain belül mindent megtett a nemzeti függetlenség megvédelmezése érdekében. Ámde egymagában a kommunisták erőfeszítései nem voltak elegendők. Néhány hazafias érzelmű tiszt megpróbált ellenállást szervezni az ellenséggel szemben, de kísérleteik szintén sikertelennek bizonyultak. A burzsoá-földbirtokos kormány és a király külföldre repült. 1941. április 8-án a fasisztabarát tábormokok aláírták a fegyverletételi okmányt.

A szaloniki arcvonalon a görögök visszaverték a német fasiszta csapatok első nyomását. A Ruppeli-hágó elleni első német roham a Metaxasz-vonalon a sziklák között berendezett görög tüzelőállások össztüzében elakadt.[83] Íme a 12. német hadsereg törzsének a vezérkarhoz intézett néhány jelentése: április 6.– „a görög csapatok védőállásaikban szívós ellenállást tanúsítanak";[84] április 7.– „a görögök rendkívül szívós ellenállást tanúsítanak, különösen az előre elkészített védőállásokban. A bunkerek legénysége az utolsó emberig ellenáll";[85] április 8. – „a Ruppeli-hágóban és tőle keletre a görögök folytatják a szívós ellenállást".[86] Buchner, aki részt vett a Metaxasz-vonal áttörésében, azt írja a görög erődcsapatokról, hogy „erős idegeik voltak és nagy fegyelemről tettek tanúbizonyságot".[87]

Április 8-án Dél-Jugoszláviában szétverték a jugoszláv csapatok elszórt ellenállási gócait. Az angol parancsnokság nem számított az események ilyen alakulására, és az angol csapatok ölbe tett kézzel ültek az Aliakmon folyó alsó folyásánál.[88] Wilson, az angol csapatok parancsnoka április 9-én „elrendelte a visszavonulást".[89] Tippelskirch, nem akarván megsérteni a NATO-szövetséges hiúságát, finoman azt írja, hogy „az angolok nem érezték magukat elég erősnek ahhoz, hogy részt vegyenek ezekben a harcokban".[90] Ez azt jelentette, hogy az angol parancsnokság egyszerűen sorsára hagyta görög szövetségesét.

A német csapatok április 14-én vették fel a harci érintkezést az angol csapatokkal. Ezen a napon német zuhanóbombázók vadászfedezet alatt hevesen bombázták az angol csapatok állásait. Április 15-re a görögországi angol parancsnokságnak mindössze 6 üzemképes repülőgépe maradt.[91]

A 18. német hadseregközvetlen hadtest a következőket jelentette a 12. hadsereg prancsnokságának: április 14. – „az angolok úgy látszik elmenekültek, otthagyva előre elkészített védőállásaikat . . .[92]" április 15. – „az angolok sietve vonulnak vissza. Az utóvédek nagy rombolásokat hajtanak végre, így próbálva feltartóztatni az üldöző német csapatokat. Az angol csapatokat a Péneiosz folyó torkolatában, Voloszban s Peiraieuszban behajózzák".[93]

A Jugoszláviából déli irányban gyorsan előrenyomuló német fasiszta csapatok a gyengén védett angol arcvonalszakaszon keresztül megtámadták Szalonikit.

Az Albániában, továbbá a Metaxasz-vonalon harcoló görög csapatokat az átkarolás veszélye fenyegette, így kénytelenek voltak visszavonulni. Ez lehetővé tette a német csapatoknak, hogy egyesüljenek az Albániában harcoló olasz csapatokkal.[94] Tippelskirch megjegyzi, hogy ebben az időben a Metaxasz-vonalon, „bár a németek nagyszámú zuhanóbombázót, nehéztüzérséget és harckocsit vetettek be, a görög csapatok több napon át bátran visszaverték a német rohamokat".[95]

A 12. német hadsereg parancsnoksága, mivel a görög csapatok szívós ellenállásába ütközött, Dél-Jugoszlávia területére tette át fő erőfeszítéseit, hogy megkerülje a Metaxasz-vonalat. Az ebben a körzetben tartózkodó, vezetés nélkül maradt jugoszláv csapatokat már az első napon szétverte a németek támadása.

A görög–jugoszláv határ menti angol arcvonalszakaszon az 1. páncélosdandár és az új-zélandi hadosztály vonult fel. Az angolok bal szárnyát a Flórina város körzetében tartózkodó 12. és a 20. görög gyaloghadosztály fedezte, a jobb szárnyát pedig a Metaxasz-vonal görög csapatai biztosították. Amikor a német támadás megindult, az angol csapatoknak arcvonalszakaszukon „nem sikerült megkapaszkodniuk".[96] A 6. ausztráliai gyaloghadosztály éppen menetben volt.

Az angol parancsnokság a jugoszláv határ menti arcvonalszakaszt, abból a meggondolásból kiindulva választotta, hogy az a legbiztonságosabb, mert április 6-a előtt Jugoszlávia területén nem voltak német fasiszta csapatok. Ezért a német csapatok Jugoszlávia területén való átvonulása váratlanul érte az angol parancsnokságot. A

német fasiszta csapatok „ténylegesen nem védett területre"[97] értek. Ezenkívül a német légierő nyomban megszerezte a légi fölényt. Az előretolt angol repülőterek már a harc első napján használhatatlanná váltak.

Az Albániában harcoló görög csapatok parancsnoka április 14-én, miután látta, hogy jobb szárnyát a német fasiszta csapatok az angol arcvonalszakasz felől megkerülték a brit csapatok pedig megfutamodtak, kénytelen volt fegyverszünetet kérni. Április 21-én 16 hadosztály tette le a fegyvert, összesen 140 000 ember.[98] (1941. március végén az albániai 9. és 11. olasz hadsereg 20 gyalog-, 4 alpesi és 2 páncéloshadosztályból; 6 önálló gépesített ezredből és 13 önálló zászlóaljból állt.)

Április 20-án a német repülők (100 bombázó- és vadászgép) légitámadást hajtottak végre Peiraieusz kikötő ellen. A támadókat 15 angol „Hurricane" vadászgép fogadta. Az egyik bombától kigyulladt hajót az angolok a pánik miatt nem tudták kijuttatni a kikötőből, és így az a helyszínen leégett. Ettől egy másik hajó, a „Clan Fraser" is kigyulladt. Ez robbanóanyaggal volt megrakva (200 tonna trotil). A vulkánkitöréshez hasonló robbanás az egész kikötőt elpusztította. A hajók, dokkok és épületek a lángok martalékává váltak. Elsüllyedt egy „Hurricane" típusú, repülőgépekkel megrakott hajó. A kikötőben összesen 11 hajót nyeltek el a hullámok, 43 000 tonna vízkiszorítással.

Április 26-án, három nappal a déli kikötők elfoglalása előtt, a hitleristák ejtőernyős deszantot tettek földre Korinthosz elfoglalására. Az angol csapatok ebben az időben haladtak át Athénen a behajózási pontok felé.

A Görögországban levő angol repülőket nem használták fel maradéktalanul a csapatok támogatására. A brit légierő parancsnoksága „továbbra is a hadászati bombázásra vetette a súlyt".[99] A görögországi hadműveletek második napján az angol bombázók légitámadást intéztek a szófiai vasúti csomópont ellen, ahelyett, hogy a támadó német fasiszta csapatokat bombázták volna. A kevés számú bombázótól nem lehetett nagy eredményeket várni, de vadászfedezettel mégis feltartóztathatták volna a görög hegyi utakon vonuló ellenséges menetoszlopokat. Az angol bombázók az arcvonalhoz kö-

zel eső célok helyett Bulgária közlekedési útvonalait támadták.[100] Fuller ezt írja: „A brit légierő alkalmazása azt mutatta, hogy az angolok Franciaországban semmit sem tanultak."[101] Buchner szintén megállapítja azt a tényt, hogy az angolok szétforgácsolták légierejüket és tovább folytatták a német mögöttes terület mélyében a hadászati bombázást, hasztalanul fecsérelve az időt, és a technikát.[102]

Április 27-én a német fasiszta csapatok elfoglalták Athént, április 29-én pedig az angolokat üldöző 12. hadsereg Peloponészosz déli kikötőiig tört előre, útközben nagyszámú foglyot ejtve.

Az angol csapatok elszállítása 11 szállítóhajón, 6 cirkáló és 19 torpedóromboló fedezete mellett öt napig tartott. A 62 000 emberből 12 000-en vesztek el, ezenkívül 2 angol torpedóromboló elpusztult. Az angol csapatok minden lövegüket, gépkocsijukat és nehézfegyverzetüket elvesztették, 150 harckocsival együtt.

Az angol csapatok elszállítását görög csapatok biztosították. A Görögországból kivont brit csapatok egy részét Kréta szigetére irányították. A már ott tartózkodó angol helyőrséggel együtt e csapatok létszáma 28 500 fő volt, és 12 üzemképes repülőgép támogatta őket.[103] Rajtuk kívül ott állomásozott még 11 zászlóaljnyi görög katonaság. Churchill május 17-én a parlamentben kijelentette, hogy Krétát az utolsó emberig védelmezik.

Kréta szigetének (hosszúsága nyugat-keleti irányban mintegy 260 km, szélessége 20–50 km) fontos hadászati jelentősége van; lezárja az Égei-tenger bejáratát, és a tőle keletre 560 km-re levő Ciprus szigethez hasonlóan ellenőrzés alatt tartja a Földközi-tenger török partvidékét. Kréta emellett fedezi a Földközi-tenger keleti medencéjének, Egyiptomnak a Szuezi-csatornának és Palesztinának a megközelítési útjait.

Kréta akadályozta a németek előnyomulását a Földközi-tenger keleti részében fekvő szigetekhez és a Vörös-tengerhez. Ezért a hitlerista parancsnokság elhatározta a sziget elfoglalását.

A hadművelet előkészítését, irányítását és végrehajtását a 4. légiflotta törzsére bízták.

A Kréta elfoglalására kijelölt légierő állományában 440 harci repülőgép, 550 szállító repülőgép és 60 vitorlázógép volt.[104]

A hadműveletben közvetlenül a 7. ejtőernyős hadosztály (15 000 ejtőernyős lövész), egy vitorlázóezred és az 5. hegyilövész-hadosztály (8500 hegyivadász), tehát összesen mintegy 25 000 ember vett részt. A tartalékot a 6. hegyivadász-hadosztály alkotta. Ezeket az erőket ejtőernyős és leszálló deszantokkal szándékoztak eljuttatni Krétába, szállító repülőgépek és vitorlázógépek felhasználásával.

Május 18-án a hitleristák megkezdték a Kréta elleni légitámadásokat. Május 20-ára virradó éjjel a sziget négy pontján ejtőernyős csapásmérő csoportokat tettek földre. Az első lépcsőben mintegy 8000 ejtőernyőst dobtak ki.

1941. június 1-re, az egész sziget már német kézen volt. Az angol csapatok halottakban mintegy 1800, foglyokban pedig 12 000 embert vesztettek. A flottának több mint 1800 halottja volt. Az angol parancsnokságnak mintegy 14 500 embert sikerült elszállítania.[105]

A görögországi angol expedíciós vállalkozás sok vérbe került. A legszerényebb számítások szerint is az angolok 30 000 embert vesztettek. Csapataiknak „egy második Dunkerque-t kellett megérniük, valamennyi harckocsijukat és felszerelésük nagy részét kénytelenek voltak otthagyni."[106]

Az angolok három cirkálót és hat torpedórombolót vesztettek.[107]

A hadművelet a német fasiszta parancsnokságnak is sokba került. A Kréta szigetén folytatott harcokban rengeteg ejtőernyős pusztult el. A légideszantcsapatok szintén nagy veszteségeket szenvedtek. Studentnak, a német légideszantcsapatok volt parancsnokának adatai szerint „Kréta 4000 halottba és nyom nélkül eltűntbe került a hitleristáknak".[108] Ezenkívül az angolok lelőttek 220 német repülőgépet, köztük 119 szállítógépet.[109]

Miután a német fasiszta csapatok elfoglalták Görögországot, a brit imperializmus számára bonyolult helyzet alakult ki a Földközi-tenger medencéjében. Kréta szigetének, ennek a Földközi-tenger keleti részében fekvő fontos hadászati pontnak az elfoglalása azt jelentette, hogy új agresszió van készülőben, nemcsak Egyiptomban[110] a Szuezi-csatorna elfoglalására, hanem a Földközi-tenger keleti részében fekvő szigeteken is az iraki, szíriai és iráni támadás megszervezésére a közel-keleti fő olajszállító országok ellen.

Student, a német légideszantcsapatok parancsnoka azt javasolta

Hitlernek, hogy Kréta után Ciprust is foglalja el a levegőből, és onnan egy ugrással vegye birtokba a Szuezi-csatornát. Hitlert azonban „teljesen lekötötte az Oroszország ellen készülő támadás gondolata".[111] Ezért ezt a tervet a legkisebb mértékben sem támogatta.

Hitler elhatározta, hogy a közel-keleti terveket, úgyszintén az Anglia elleni inváziót is 1941 őszére halasztja, amikorra számítása szerint be kell fejeződnie a Szovjetunió elleni villámháborúnak. Göring Nürnbergben a haditörvényszék előtt azt vallotta, hogy ő „kész volt lezárni Gibraltárt és a Szuezi-csatornát", ehelyett azonban „Hitler inkább az Oroszország elleni támadást választotta".[112]

A görögországi angol kaland kudarca lehetővé tette Olaszország számára, hogy időt nyerjen. Ezalatt Líbiába akadálytalanul megérkeztek a német fasiszta erősítések.

Az angol támadás leállítása el-Agheilánál és a legjobb angol csapatok egy részének átdobása Egyiptomból Görögországba megmentette az olasz csapatokat attól a veszélytől, hogy teljesen kiszorítják őket Észak-Afrikából.

A hitleristák elhatározták, megsegítik az olaszokat Líbiában, hogy „megmentsék szövetségesüket a vereségtől".[113] Utána azonban azt az akciót „más nézőpontból kezdték szemlélni, úgyis mint támadóeszközt, amely megsemmisíti a közép-keleti brit uralmat".[114]

1941. január 5-én nagy hajókaraván érkezett Tripoliba. Sok tízezer tonna hadfelszerelést, élelmiszert és üzemanyagot szállítottak Afrikába. 1941. január közepén a 10. repülőhadtestet (parancsnok Kesselring) szintén átdobták Olaszországba. Szicília mind a tíz repülőterét, köztük azt a két repülőteret is, ahonnan nehézbombázók tudtak felszállni, német fasiszta légi támaszpontként vették igénybe. Ezeken mintegy 250 német repülőgép állomásozott, köztük 100 darab He–111-es bombázó, 60 darab Ju–87-es zuhanóbombázó és FW–109-es vadász, továbbá néhány éjjeli vadász, ezenkívül aknazár-felderítő gépek és szállító repülőgépek.[115]

A repülőhadtestnek az volt a feladata, hogy az olasz légierővel együttműködve bénítsa meg a Málta szigeti angol haditengerészeti támaszpontot, akadályozza az angol tengeri szállítást a Földközi-

tenger medencéjében, és egyúttal biztosítsa az Olaszország és Líbia közti tengeri összeköttetés helyreállítását.

1941. január 11-én Hitler direktívát írt alá, amely elrendelte, hogy az 5. páncéloshadosztályt Líbiába küldjék, de az olasz szövetséges 1941. február folyamán kialakult katasztrofális helyzete miatt két német könnyű gyaloghadosztályt dobtak át Líbiába: az 5. hadosztályt (később ezt 21. páncéloshadosztállyá keresztelték át) és a 90. hadosztályt. Ugyanekkor Líbiába került a 132. olasz „Ariete" páncéloshadosztály is. A csapatszállító hajókat cirkálók és torpedórombolók kísérték, s a német repülők oltalmazták.

Február 11-én a német csapatok Tripoli kikötőjében megkezdték a kirakodást, amely éjjel-nappal – éjjel reflektorfény mellett – folyt. Az olasz hadosztályok erőinek zöme három héten át Tripoli környékén egy szűk térségben állt.[116] Az angol parancsnokság nem folytatott megfelelő felderítést, s nem vette észre, hogy Líbiába két német hadosztály érkezett. Az egyiptomi angol capatok főparancsnokának törzsénél „egyáltalán nem hittek abban, hogy nagyobb német erők jelenhetnek meg Afrikában".[117]

Február 18-án a német hadosztályok az úgynevezett („Afrika") hadtestté egyesültek (parancsnok Rommel). Ennek a hadtestnek a legközelebbi feladata az volt, hogy Cirenaicában megállítsa az angolok előnyomulását, és megakadályozza Graziani Líbiában harcoló olasz fasiszta hadseregének teljes széthullását.

Grazianit leváltották. A De Ravel tengernagy elnökletével kiküldött különbizottság, amely kivizsgálta Graziani tevékenységét, a tábornokot mint parancsnokot és katonát egyaránt megbélyegezte. Mussolini ennek ellenére nem állította őt haditörvényszék elé, mert attól félt, hogy a tárgyalás során fény derül a fasiszta rendszer rothadtságára.

A leváltott Graziani helyére Gariboldit nevezték ki líbiai főparancsnokká, a tényleges parancsnok azonban Rommel volt. Február 12-én Rommellal együtt érkezett Líbiába az olasz vezérkari főnök helyettese, Roatta tábornok, hogy meggyőzze Gariboldit és törzsét, mivel azok nem akartak engedelmeskedni Rommelnak.

Messe marsall, az észak-afrikai, olasz–német csapatok későbbi parancsnoka emlékirataiban megállapítja, hogy az olasz parancsnok-

ság főként azért törekedett önállóságra, mert a német vezetés mélységesen megvetett mindent, ami nem volt német. Gariboldit mégis sikerült arra kényszeríteni, hogy elfogadja a német javaslatokat és végrehajtsa őket.

Rommel 1941. február 14-én a német vezérkarnak megküldte az első jelentést, amely szerint „földi viszonyok között az ellenséggel az adott időben nincs érintkezés . . . az angolok úgy látszik, megelégszenek a Cirenaicában elért sikerekkel . . ."[118] Ezalatt az angol hadiflotta a Földközi-tenger keleti részén brit expedíciós csapatokat szállított Egyiptomból Görögországba.

Amikor Rommel megérkezett Líbiába, úgy látta, hogy „az erőviszonyok az ellenségnek kedveznek".[119] Megállapította, hogy líbiai olasz csapatoknak nincs elegendő korszerű fegyverük. A lövegek jelentős része hadizsákmány volt, még 1918 őszéről, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia széthullott. Ezeknek a lövegeknek a maximális lőtávolsága nem haladta meg a 8 km-t, holott a korszerű angol lövegek 15–20 km-re hordtak. Kiderült, hogy „az olaszok különösen nagy hiányt szenvednek páncéltörő lövegekben, amelyekre most különösen nagy szükség volt".[120] Halder, a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke azt javasolta, hogy az olasz hadosztályokat a francia hadizsákmányból szereljék fel páncéltörő eszközökkel.[121] A három olasz gyaloghadosztály gépesítését a Franciaországból elszállított 3000 gépkocsival tervezték megoldani.[122]

Az olasz repülőkre sem lehetett számítani. A líbiai olasz repülőerők 60–70 elavult „Caproni–42" és „Fiat–50" vadászgépből álltak, amelyek alkalmatlanok voltak hatékony felhasználásra. Volt ezenkívül az olaszoknak 30 bombázójuk, 6–7 távol-felderítő és néhány csapatfelderítő gépük.[123]

Rommel arra is felhívta a német vezérkar figyelmét, hogy a 10. német repülőhadtest is túl gyenge ahhoz, hogy végrehajtsa a reá háruló két fő feladatot: vagyis, hogy részt vegyen az afrikai földi harcokban és oltalmazza a Szicília és Tripoli közti tengerszorost. Emellett a hadtestnek a földközi-tengeri angol flotta ellen is tevékenykednie kellett.[124] Ezután a 10. repülőhadtest parancsot kapott, hogy csak a német „Afrika" hadtestet támogassa. A Földközi-tenger keleti részén levő angol flotta elleni hadműveletekkel Gö-

rögország déli partvidékén állomásozó 11. német repülőhadtestet bízták meg.

1941. jnuár 30-án a német repülők elsőízben támadták a Szuezi-csatornát. A ledobott mágneses aknákon négy hajó felrobbant.

A német fasiszta repülők 1941. január 30-tól október 5-ig a csatorna ellen 60 támadást hajtottak végre, és azt hosszú időre használhatatlanná tették. Különösen intenzívek voltak a Málta elleni légitámadások (1941 januárjában 58 támadás).

1941 februárjának második felében a 10. repülőhadtest 110 Ju–87-es és Me–110-es gépe Tripolitániába érkezett.[125] A német fasiszta repülők már az első bevetésnél lelőttek egy angol vadászgépet. A pilóta ejtőernyővel az olasz–német csapatok elhelyezési körletében szállt le. A kihallgatás során kijelentette: „Az önök megérkezése előtt minden nap pihenőnap volt."[126]

A tengelyhatalmak haditengerészeti és légierői minden nehézség nélkül ellenőrizték a Tunis és Szicília között mindössze 145 km széles szicíliai tengerszorost. A cirenaicai és a tripolitániai partvidéken, Szicíliában és az Appennini-félsziget déli részén állomásozó olasz–német légierő gépei a Földközi-tenger bármely pontja ellen légitámadást tudtak intézni. Elvágták az angol imperializmus számára létfontosságú és a Szuezi-csatornán át keletre vezető legrövidebb utat. Az angolok kénytelenek voltak ismét az Indiába vezető régi hajóutat választani, amely megkerüli a Jóreménység-fokot. A Szuezi-csatornán keresztül Indiába vezető út 3600 km, és a hajók 8 nap alatt tették meg. Most az afrikai földrész megkerülésével az út 20 000 km-re nőtt, és 50–60 napig tartott.

A Földközi-tenger keleti részében tartózkodó angol haditengerészeti erők Gibraltártól és az anyaországtól is el voltak vágva.

Az angol parancsnokság számára mihamar nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön is súlyosbodott a helyzet.

Amikor Rommel Líbiába érkezett, az olasz hadosztályok maradványai, amelyek egész fegyverzetüket elvesztették, Sirte helység körül tartózkodtak, Misuratától délre foglalva el fő védelmi vonalat.[127] Az olasz és brit csapatok 270 km-re voltak egymástól. Tovább keletre el-Agheiláig február közepe óta nem voltak olasz fasiszta csapatok.

Miután a menekülő olasz csapatokat sikerült megállítani, az olasz–német alakulatok megkezdték előnyomulásukat visszafelé el-Agheila irányában, és február 22-én találkoztak az el-Agheilában és a sivatagi Sirte keleti határán levő brit csapatokkal.

Az angol parancsnokságnak minden lehetősége megvolt, hogy kiűzze az olasz fasiszta csapatokat Észak-Afrikából. Maga Rommel 1941. február 14-én a következőképpen értékelte a helyzetet: Ha az angolok haladéktalanul döntő támadást indítanak Tripoli ellen „a katasztrófa minden körülmények között elkerülhetetlen lesz".[128] 1941. február közepén Rommelnek Líbiában majdnem üres arcvonallal[129] kellett számolnia. Az angol parancsnokság azonban nem aknázta ki a lehetőségeket. 1941. február 10-én az angol csapatok Tripolitánia határainál megálltak. Február 14-én a felderítő osztály jelentette Rommelnak, hogy „ez idő szerint semmi jel sem utal arra, hogy az angolok folytatni szándékoznának támadásukat".[130]

Az olasz csapatok harcképességének hiánya arra kényszerítette Rommelt, hogy február 14-én további erősítéseket kérjen a német szárazföldi hadsereg főparancsnokságától. „Rá kell mutatnunk arra – írta Rommel –, hogy Tripolitánia egész védelmének az erre a célra szánt német erők túl gyengék. Szükség van még egy páncélos-hadosztályra és hadosztályközvetlen csapatokra."[131]

Az olasz–német parancsnokság eredeti tervei igen szerények voltak, és Tripolitánia megtartására korlátozódtak. Abban az időben többre nem számíthattak.

Miután kiderült, hogy az angol parancsnokság nem szándékozik folytatni a támadást, Brauchitsch 1941. március 21-i direktívájában azt a feladatot adta Rommelnak, hogy a további támadó hadműveletek megindulási hídfőállásaként foglalja el Agedabia körzetét.[132] Brauchitsch azt írta, hogy az agedabiai harcok kimenetelétől függ majd a támadás Tobruk általános irányban.[133] Egyidejűleg közölték Rommellal,[134] hogy az „Afrika" hadtest megerősítésére elindítják a 15. német páncéloshadosztályt, mely május közepén érkezik Líbiába.[135] Ennek a hadosztálynak a megérkezésétől függött az olasz–német csapatok támadó ereje. Az előkészületeknek május 20-a körül kellett befejeződniük.[136]

1941. március 19-én Rommel Berchtesgadenba utazott, ahol sze-

mélyesen tett jelentést Hitlernek a líbiai arcvonal helyzetéről. Útban visszafelé Líbiába, 1941. március 23-án Rómában felkereste Mussolinit, és közölte vele Hitler elhatározását, amely szerint Észak-Afrikában a Szovjetunió elleni „villámháború" befejezése előtt nem kezdenek nagyarányú harctevékenységet, továbbá, hogy korlátozott feladatot kapott, nevezetesen azt, hogy az elkövetkező őszig, egy nagyobb arányú támadás előkészületeként „szerezze vissza Cirenaica nyugati felét".[137] Rommel és az olasz vezérkar tárgyalása során március 23-án ismét éles formában vetődött fel az észak-afrikai harc vezetésének kérdése. Rommel „az egész támadó csoportot maga kívánta vezényelni."[138] Az olasz tábornokok jegyzéket nyújtottak át, „tiltakozásul az ellen, hogy az összes gépesített csapatok, s így az olasz gépesített hadosztály parancsnoksága is Rommel tábornok kezében összpontosul.[139] Halder úgy vélte, hogy „az olasz parancsnokság megbízhatatlan".[140] Ezért Hitlernek „a német–olasz parancsnoki hatáskör egyesítését javasolta".[141] Hitler nyomást gyakorolt Mussolinire, és ezt a kérdést az olasz főparancsnokságon többé már nem vetették föl. A tényleges katonai vezetés teljesen Rommel kezébe került.

Ily módon májusban az olasz–német csapatok korlátozott harctevékenységét tervezték csupán abból a célból, hogy hídfőállást létesítsenek Cirenaica nyugati részén, a döntő lépést, az Egyiptomba való benyomulást, 1941 őszére halasztották. A helyzet azonban lehetővé tette Rommel számára, hogy módosítsa az eredeti elhatározást, és gyorsan támadásba lendüljön.

1941. február 17-én a német felderítés jelentette, hogy Kréta szigetén angol magasabbegységeket összpontosítanak.[142] Március 6-án Rommel kijelentette: elképzelése szerint az angolok cirenaicai erőik egy részét kivonják, és Görögországba dobják át.[143]

A német főparancsnokság Rommel jelentéséből tisztán látta, hogy az angolok líbiai előrenyomulásának „csupán az volt a célja, hogy elfoglalják Cirenaicát, biztosítsák a nyugatról jövő légitámadásokkal szemben a Szuezi-csatornát, és kizárják az olaszok Egyiptom elleni támadásának minden lehetőségét".[144] A valóságban így is volt. A brit csapatok, miután el-Agheilánál leálltak, aknazárakat kezdtek telepíteni és el-Agheila körzetében rombolásokat hajtottak végre a part menti úton.[145]

Rómában és Berlinben az volt az egyöntetű vélemény, hogy „az angolok Észak-Afrikában védelembe mentek át."[146] Ezért az olaszok és németek egyetértettek abban, elérkezett a kedvező pillanat, hogy „még a nyár előtt csapást mérjenek rájuk . . ."[147]

Az angol parancsnokság minden módon igyekezett elterelni az olasz parancsnokság figyelmét Görögország déli partvidékéről, ahol az időben brit expedíciós csapatok szálltak partra. Így február 17-én diverziós feladattal ejtőernyősöket dobtak le Dél-Olaszországban, de ezek csak „jelentéktelen kárt okoztak".[148] Jóval jelentősebb diverziót hajtottak végre a tenger felől. Az „Ark Royal" repülőgép-anyahajóból, a „Renown" és a „Malaya" sorhajókból, továbbá három cirkálóból álló angol hajóraj kifutott Gibraltárból, és 1941. február 9-én támadást intézett Genova olasz kikötő ellen. Az angol hajók, kihasználva az olasz haditengerészeti parancsnokság teljes fejvesztettségét, 30 percen át zavartalanul ágyúzták a kikötőberendezéseket.

A hadművelet sikere az angol parancsnokságot aktívabb tevékenységre buzdította az olasz hadiflotta ellen. Az „Illustrious" repülőgép-anyahajó felderítő repülőgépei egy olasz hajórajt észleltek. Az angolok március 28-ra virradó éjjel a Matapan-szirtnél (a görög partvidéktől délre) rajtaütöttek az olasz hajókon. Az angol hajóraj váratlan éjszakai támadása teljes sikerrel járt. Elsüllyesztettek három olasz cirkálót és két torpedórombolót, az angolok mindössze két repülőgépet vesztettek.

A helyzet a Földközi-tengeren az angolok előnyére változott meg, a szárazföldön azonban tovább rosszabbodott, mindenekelőtt azért, mert az olasz–német parancsnokság friss erőket vont össze Líbiában. Rommel törzse jelentette Berlinnek, hogy „minden újonnan érkező hajóval romlik az angolok kilátása a sikerre. Az idő nyilvánvalóan Olaszországnak dolgozik".[149] Az angol parancsnokságnak semmilyen megbízható értesülése sem volt a líbiai német fasiszta csapatok készülődéseinek méreteiről. A földi és a légi felderítés nem működött elég aktívan. A hírszerzőknek a német csapatok Líbiába érkezésére vonatkozó jelentéseit az angolok csak 15 nappal azután kapták meg, hogy Tripoliban kikötöttek az első csapatszállítmányok.

Wavell nem tulajdonított nagy jelentőséget a német csapatok megérkezéséről szóló felderítő jelentéseknek. A háborús kormánynyal közölte, hogy mivel Tripoli és Benghazi között óriási a távolság, az év végéig nem nagyon valószínű az ellenség nagyobb támadása. Március folyamán a 9. ausztráliai gyaloghadosztály parancsnoka többször is jelentette, hogy az arcvonal előtt gyakran bukkannak fel német alegységek. Wavell azonban nem sokkal az olasz–német támadás előtt ismét értékelve a helyzetet, továbbra is kitartott véleménye mellett.[150]

Március 10-én Rommel „Afrika" hadtestének felderítő osztaga jelentette a német szárazföldi erők vezérkarának, hogy „az angolok, úgy látszik, mind a mai napig nem ismerik az adott időben Líbiában tartózkodó német csapatoknak sem az erejét, sem az összetételét."[151] Ezt angol források is alátámasztották. Így március 27-én, négy nappal az olasz–német csapatok támadásának megindulása előtt, Wavell a következőket jelentette Londonnak: „Nincs semmiféle információ arról, hogy el-Agheilánál nagyszámú német csapat tartózkodik. Valószínű, hogy ezek zömmel olasz csapatok, amelyek erősítésül kisebb német csapatokat kaptak".[152] A március 27–29-i kairói megbeszélésen Neame tábornok a „Nílus" hadsereg parancsnoka kifejtette azt a meggyőződését, hogy „Tripolitániában néhány műszaki szakember kivételével semmilyen német csapat sincs".[153] Ebből Wavell azt a következtetést vonta le, hogy az ellenség aligha próbálja visszaszerezni Benghazit. Az angol parancsnokság reményei azonban nem váltak valóra.

1941. március 25-én Halder megerősítette, hogy a támadás előkészítésének május közepére be kell fejeződnie. Egyúttal sürgeti a támadás megindítását. A vezérkar 1941. március 25-i direktívája szerint „a támadást minél előbb meg kell indítani".[154] A német főparancsnokság befejezte a Szovjetunió elleni támadás utolsó előkészületeit, és nem tartotta kívánatosnak, hogy figyelmét másodrendű hadszíntéren kösse le olyan időben, amikor az egész második világháború fő feladata kerül megoldásra.

Rommel március 24-én Sirte helységbe érkezett. Ugyanezen a napon német páncéloscsapatok el-Agheilánál harcfelderítést hajtottak végre, amelyből kiderült, hogy ebben a körzetben két angol

páncélosdandár (a 2. és 3.), továbbá a 2. angol páncéloshadosztály tartózkodik. Ezek csapatai széles arcvonalon különálló osztagokként szóródtak szét, és nincs közöttük összeköttetés, a 9. ausztráliai hadosztály erőinek zöme Benghazi körzetében állomásozik. Természetes, hogy miután Görögországba küldtek „négy hadosztályt és öt repülőrajt, a cirenaicai erők létszáma jelentősen csökkent".[155] Ennek ellenére Neame törzsénél nemtörődömség és kedélyes hangulat uralkodott. Neame március 30-án kiadott parancsában rámutatott: „Nincs semmi alap annak feltételezésére, hogy az ellenség most vagy a közeli jövőben nagyobb támadást szándékoznék indítani."[156]

Az olasz–német parancsnokság élt a kedvező alkalommal, és március 31-én az 5. könnyű gyaloghadosztály erőivel (mintegy 150 harckocsi) csapást mért az angolokra.

Az olasz–német csapatokat a 10. repülőhadtest repülőgépei oltalmazták. A német repülők a légi fölény megszerzése után biztosították a földi csapatok sikeres támadását.

Az angolok nem folytattak állandó harcfelderítést, ezért a német fasiszta csapatok támadása váratlanul érte őket. A 2. angol páncélosdandárt meglepte és teljesen megsemmisítette a támadás. Április 2. után az angol csapatok „rendezetlenül vonultak vissza".[157] A németek élőosztagai csak 80 km-rel tovább, Agedabiánál találkoztak ismét az ellenség ellenállásával.

Agedabiában az olasz–német csapatok két csoportra váltak szét: az egyik váratlan támadást intézett Benghazi ellen, a másik északkeleti irányban tevékenykedve április 8-án meglepetésszerűen megrohanta az el-mechili erődöt, amelyben az angol páncéloshadosztály parancsnokság és a 3. páncélosdandár törzse tartózkodott. El-Mechilit a német gépesített oszlop a sivatagon át közelítette meg, elkerülve az utat, és hátbatámadta az erődöt. A 3. páncélosdandár „nagy része megsemmisült".[158] Gambier-Perry tábornokot, az el-mechili helyőrség parancsnokát sátrában, pihenés közben ejtették foglyul. Rajta kívül fogságba esett még öt tábornok, továbbá 2000 katona és tiszt.

Április 4-ére virradó éjjel a német fasiszta csapatok harc nélkül elfoglalták Benghazit. A Benghaziból való visszavonulás alatt ápri-

lis 7-ére virradó éjszaka fogságba esett O'Connor tábornok hadtestparancsnok, Wavell legközelebbi munkatársa és Neame tábornok.

Április 11-én bekerítették Tobrukot. A helyőrség létszáma mintegy 35 000 fő volt. Az volt a feladata, hogy a hadiflotta támogatásával tartsa a várost, és ezzel bénítsa meg az olasz–német parancsnokság kezdeményezését.

Az olasz–német csapatok megpróbálták menetből elfoglalni Tobrukot, kísérletük azonban eredménytelenül végződött. Később az olasz–német csapatok nem tettek komolyabb kísérleteket a város elfoglalására. Tobruk erődítményeivel szemben csak utóvédet állítottak, majd elindultak Bardia és Es-Saulum felé. Az olasz–német csapatok fő erőkifejtése Egyiptom felé irányult. Április 15-ére elérték Egyiptom határát, és ott megálltak.

Az olasz–német utánpótlási vonalak sok száz kilométerre meghosszabbodtak, és a csapatok ellátása erősen akadozott, minthogy a hadműveleti terv nem irányzott elő ilyen nagy mélységű előnyomulást (mintegy 900 km). Az élelmiszer- és vízszállítmányok nem tudtak lépést tartani a támadó csapatokkal. A fő ok azonban, ami miatt az olasz–német csapatok 1941. április közepén megálltak, az volt, hogy a német főparancsnokság a Szovjetunió elleni „villámháború" befejezéséig nem szándékozott nagyarányú támadást intézni Észak-Afrikában. Hitler terveiben Észak-Afrikának másodrangú jelentősége volt. Világosan megmondta a főparancsnokságnak, hogy „az olaszok támogatása Észak-Afrikában csupán elterelő manőver".[159] A Barbarossa-terv mellett minden egyéb terv háttérbe szorult.

Hitler véleménye így hangzott: „Valóban döntően csak úgy lehet fellépni Nagy-Britanniával szemben, ha az angol anyaország ellen intézünk támadást."[160] Ámde ennek és egyéb céloknak az elérését is a Szovjetunió elleni „villámháború" befejezése utánra halasztotta.

1941 májusában a német parancsnokság elhatározta, hogy a földközi-tengeri hadszíntérről elszállítja repülőit.[161] A döntés a 10. repülőhadtestet érintette, és azzal függött össze, hogy Németország a Szovjetunió megtámadására készült. A 10. repülőhadtest még májusban „megkezdte az áttelepülést Szicíliából a Balkánra, onnan pedig keletre, hogy részt vegyen Hitler következő nagy kalandjában".[162]

A Líbiában tartózkodó német csapatok katonai megsegítésébe a vichyi kormányt vonták be. 1941. május 24-én Varlimonte és Huntziger egyezményt írt alá, amely szerint a vichyi kormány a líbiai afrikai hadtestnek szánt 1740 gépkocsin kívül köteles további 400 gépkocsit Franciaországból francia hajókon Észak-Afrikába szállítani és azokat a líbiai határra küldeni ... továbbá engedélyezi Bizerta hadikikötő igénybevételét a német csapatok ellátása céljából korlátolt számú polgári ruhás kísérő személyzettel ... ezenkívül francia hajókat bocsát rendelkezésre a német utánpótlás Bizertába szállítása végett, és kísérettel látja el ezeket a hajókat.

Megengedi, hogy német katonai szállítások céljára igénybe vegyék a Bizertából Gabèsba vezető utakat.

A líbiai német „Afrika" hadtestnek az Észak-Afrikában maradt készletből nehézlövegeket és lőszert bocsát rendelkezésre.[163]

A tárgyalások során Vichy kezdeményezésére megvitatták Franciaország Anglia elleni hadbalépését. Ám a hitleristáknak ez abban az időben nem volt érdekük. Abetz, aki a franciaországi német megszálló erők mellett a német külügyminisztériumot képviselte, a vichyi kormány tudtára adta, hogy „a jelen pillanatban nem kell erőltetni Franciaországnak Anglia vagy Amerika elleni közvetlen harctevékenységét".[164]

1941. június 21-én Hitler ezt írta Mussolininak: „Az Egyiptom elleni támadásról őszig egyáltalán szó sem lehet."[165] Az északafrikai olasz–német parancsnokság azt a feladatot kapta, hogy foglalja el Cirenaica nyugati részét, és ezzel teremtse meg az 1941. őszi nagy támadás feltételeit.

Hitler és a Wehrmacht vezérkara abból indult ki, hogy a német szárazföldi csapatoknak, valamint a légierőnek „már augusztusban meg kell kezdenie a visszatérést keletről".[166] 1941 őszére, a Barbarossa-hadjárat után Hitler azt tervezte, hogy a Gibraltár, Málta, Ciprus és a Szuezi-csatorna elfoglalásával megtisztítja a Földközitengert. Az 1941. április 3-i, a német „Afrika" hadtest parancsnokságnak szóló direktíva említést tett „egy nagy észak-afrikai támadásról, amelyet 8 német hadosztály hajt végre 1941 őszén".[167] Ezeknek a hadosztályoknak trópusi felszerelésű gyorshadosztályoknak kell lenniük.

1941. június 19-én a német főparancsnokság kiadja a 32. sz. direktívát, amelynek címe „felkészülés a Barbarossa-terv megvalósítása utáni időszakra". Ez a direktíva 1941. ősz végére és 1941–42 telére a következő hadászati feladatokat tartalmazta: „Észak-Afrikában elfoglaljuk Tobrukot, és ezzel biztosítjuk annak a lehetőségét, hogy a német–olasz csapatok folytassák támadásukat a Szuezi-csatorna ellen. Ezt a támadást november tájára kell előkészíteni . . . (az „Afrika" hadtest számára – *a szerző)* kellő tartalékok érkeznek . . ."[168] Továbbá: „a »Félix« hadművelet előkészítését (Gibraltár elfoglalásának a terve – *a szerző),* amelyet annak idején már megterveztek, teljes mértékben ismét meg kell kezdeni, amikor a keleti harctevékenység már közel áll a befejezéshez."[169]

Az OKW 1941. augusztus 28-i emlékirata különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy „az Atlantikumban és a Földközi-tenger medencéjében csak azután kell Anglia ellen nagyarányú harcot kibontatkoztatni, ha már Oroszországot mint tényezőt kiiktatták".[170]

Következésképp a német főparancsnokság Észak-Afrikában 1941 március–áprilisában korlátolt célú haditevékenységet folytatott. Csupán az volt a cél, hogy támogassa a gyenge szövetségest a Földközi tengeren, és megteremtse a feltételeket az Egyiptom elleni 1941. őszi átfogó támadáshoz.

A váratlan siker, az olasz–német csapatok gyors előretörése az egyiptomi határ felé túllépte az eredeti terv kereteit.

3. A HITLER-ELLENES KOALÍCIÓ MEGALAKULÁSA

A fasiszta Németország politikai vezetői, akik a Szovjetunió meglepetésszerű és hitszegő megtámadásának utolsó előkészületeit tették, még mindig reménykedtek, hogy sikerül megegyezniük Anglia uralkodó köreivel. Ez irányban Hess 1941. májusi angliai küldetése volt a legfőbb próbálkozás.

Május 11-re virradó éjjel Rudolf Hess, aki a pártvezetésben Hitler helyettese volt, egy Me–110-es vadászgépen Angliába repült, és Glasgow környékén ért földet.

Hess 1940 ősze óta készült erre a vállalkozásra.[171] Terve az volt,

hogy felveszi a kapcsolatot Hamilton herceggel, aki közel állt Churchillhez és VI. György királyhoz. Hamilton a Németországgal való megegyezés híve volt, és Hess arra számított, hogy egy ilyen befolyásos személy közvetítésével „kipuhatolja a békés tárgyalások útjait-módjait".[172]

Hessnek azonban Hamilton és elvbarátai közvetítését nem sikerült igénybe vennie, mivel elszámította magát, és ejtőernyője nem a tervezett helyen ért földet. Hess letartóztatását nyilvánosságra hozták, és ez keresztülhúzta küldetésének célját. A rács mögött ülve kellett tárgyalnia a kormányhivatalnokokkal.

Hess május 12-én beszélt először Kirkpatrickkal, az angol kormány képviselőjével.[173] Kijelentette, „feladata az, hogy meggyőzze az angol kormányt . . . a tárgyalásos béke szükségességéről".[174]

Kinek a nevében mondta ezt Hess? Beaverbrook, az ismert, egykori angol miniszter azon a véleményen volt, hogy Hess Hitler tudomásával indult el Angliába.[175]

Hess küldetése annak következménye volt, hogy a hitlerista vezetők szívósan keresték a megegyezés útját Anglia fasisztabarát köreivel abban az időpontban, amikor a hitleristák befejezték a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadás utolsó előkészületeit.

A hitleristák számára fontos volt az európai hátország teljes biztonsága. Ezért Hess küldetésének az volt a célja, hogy megnyerje Anglia uralkodó köreit: az azonos osztályérdekek alapján egyezzenek meg Németországgal, hogy ily módon akadálytalanul harcolhasson a Szovjetunió ellen. Griffith Jones, a nürnbergi per angol vádlója kijelentette: szilárd meggyőződése, hogy Hess angliai küldetésének egyedüli oka Németország Oroszország elleni akadálytalan hadviselésének biztosítása volt.

A május 15-i beszélgetés közben Kirkpatrick megkérdezte Hesst a Szovjetunió elleni támadás előkészületeiről, Hess azonban azt színlelte, hogy ilyen támadás „teljesen kizárt".[176] Ahhoz, hogy Hess küldetése sikerrel járjon, olyan benyomást kellett keltenie, hogy Hitler következő csapása Angliára fog lesújtani. Arra számított, hogy Anglia biztonságának közvetlen veszélyeztetettsége hamarosan rábírja majd az angol kormányt, hogy megkezdje a tárgyalásokat, amelyek során a szovjetellenes ütőkártya is megteszi majd a magáét. Hess

élénk színekkel ecsetelte a helyzetet: Németország óriási légi- és tengeralattjáró-flottát összpontosít, szakadatlanul bombázza Angliát, és az egész szigetországot romhalmazzá változtatja. Ha azonban Anglia hajlandó megegyezni Németországgal „a német hadsereg és az angol flotta fog uralkodni a világ fölött".[177]

Június 9-én John Simon lordkancellár, a háborús kormány tagja Kirkpatrick jelenlétében tárgyalt Hess-szel. Hess egy, „A megegyezés alapja" című okmányt nyújtott át Simonnak. Hess a következő feltételeket javasolta:

1. Németország uralkodik az európai kontinensen;
2. Anglia uralkodik tengerentúli birtokain;
3. Németország visszakapja volt gyarmatait;
4. Anglia „biztosítékokat kap" Németországtól arra vonatkozóan, hogy a jövőben nem kerül sor háborúra Anglia és Németország között.

Hess feltételei azt jelentették, hogy Anglia uralkodó körei részben, a jövőre vonatkozóan pedig teljesen kapitulálnak Hitler előtt. Ez a perspektíva az angol uralkodó köröknek nem volt ínyére, és ezért a tárgyalások nem vezettek a Hess által várt eredményre. A hitlerista vezetők jól tudták, hogy Anglia 1940 júliusában és 1941 májusában miért nem fogadta el a német feltételeket. Hitler a fegyveres erők vezetőinek 1940. július 13-i megbeszélésén azt mondta, Anglia azért nem hajlandó engedményekre, mert Oroszországban reménykedik.

1941. június 22-én a fasiszta Németország hitszegő módon megtámadta a Szovjetuniót. Hitler arra számított, hogy villámgyors katonai művelettel szétzúzza a Szovjetuniót. Azt remélte, hogy egyetlen óriási méretű hadászati hadművelettel könnyű és gyors győzelmet arat, s utána megnyeri az angol hatalmi csoport elleni háborút.[178]

A fasiszta Olaszországgal együtt a vichyi kormányt is befogták a hitleristák harci szekerébe. 1941. augusztus elején de Brinon, a vichyi kormány párizsi nagykövete közölte a franciaországi német fasiszta csapatok parancsnokságával, hogy Pétain az Oroszország elleni harcban is mindenáron együtt kíván működni Németországgal, és mind erkölcsileg, mind anyagilag a maximális mértékben kiveszi részét a háborúból. Pétainnek azonban csupán egyetlen, francia fasisztákból

álló önkéntes légiót sikerült szerveznie és a szovjet–német arcvonalra küldenie.

Az Egyesült Államok és Anglia reakciós körei ujjongtak. Úgy látták, elérkezett az ideje, hogy leszüreteljék politikájuknak: a fasiszta agresszorok Szovjetunió ellen uszításának gyümölcsét. Az amerikai és angliai reakciós erők képviselői nyíltan hangoztatták, mennyire elégedettek, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót. Így például Moor-Brabason, volt angol repülőgépgyártási miniszter, a szovjet–német arcvonal 1941. nyári helyzetét taglalva a következő óhaját nyilvánította: „A keleti arcvonalon folyó harc legjobb kimenetele az lenne, ha Németország és a Szovjetunió kölcsönösen kimerítené egymást, aminek következtében Anglia uralkodó helyzetet foglalhatna el Európában."

Az amerikai politikusok között is akadtak olyanok, akik nem akartak elmaradni Moor-Brabason mögött. 1941 júniusában a New York Times a következőket írta: „Ha úgy látjuk, hogy Németország győz, Oroszországot kell támogatnunk. Ha pedig Oroszország fog nyerni, akkor Németországot segítjük. Hadd verjék agyon egymást." Ezt a kijelentést nem más tette, mint Truman szenátor, az Egyesült Államok későbbi elnöke.

Az Egyesült Államok és Anglia legfelsőbb katonai vezetői elkerülhetetlennek tekintették Oroszország vereségét. Csupán rövid időnyerésre számítottak. Stimson amerikai hadügyminiszter véleménye szerint „Németország legkevesebb egy hónapig, de legfeljebb három hónapig alaposan el lesz foglalva Oroszország szétzúzásával".[179] Ez alatt az idő alatt, írta Stimson június 23-i levelében, a németek nem tudnak betörni Angliába, nem szállhatnak partra Izlandon, és nem tudják megakadályozni az amerikai csapatok ottani partraszállását. Az Egyesült Államok haditengerészeti minisztere kifejezte azt a meggyőződését, hogy Hitlernek hat hétre vagy hét hónapra van szüksége ahhoz, hogy Oroszországgal végezzen. Amerikai katonai szakértők 1941. augusztus 1-re jósolták a Szovjetunió vereségét. E szakértők közt volt Marshall tábornok is, az Egyesült Államok hadseregének akkori vezérkari főnöke.

Az angol szakértők jóslatai nem sokkal maradtak el Stimsoné mögött. Véleményük szerint Moszkva elfoglalásához legkevesebb há-

rom, de legfeljebb hat hétre van szükség. Ismay tábornok, az angol vezérkari tanács elnöke, akit Oroszországot illetően optimistának neveztek, kijelentette, hogy Oroszország legfeljebb hat hétig tud ellenállni.

Európa, Amerika és Ázsia egyszerű emberei másként ítélték meg a fasiszta Németországnak a Szovjetunió elleni váratlan és hitszegő támadását. Ők teljesen a Szovjetunió oldalán álltak, mert a fasiszta agresszorok elleni háború minden szabadságszerető nép közös ügye volt.

A Szovjetuniónak a fasiszta agresszorok elleni Nagy Honvédő-Háborúja megváltoztatta a második világháború jellegét, erősítve annak antifasiszta, felszabadító vonását. A második világháború bonyolultabb jelenség volt, mint az első. Bonyolultabb volt azért, mert a második világháborúban kezdettől fogva szorosan összefonódtak két tőkés csoportosulás imperialista ellentétei, a Szovjetunió elleni osztálygyűlöletük és a széles néptömegeknek a fasizmus elleni harca. Az imperialisták közti ellentétek döntő szerepet játszottak a második világháború jellegének meghatározásában a nyugat-európai háború első szakaszában (1939. szeptember 1-től 1940. május 10-ig). Ebben a szakaszban az angol–francia–német háborúnak mindkét oldalról imperialista jellege volt. Ebben a szakaszban a nyugati hatalmak imperialistái a köztük és Németország között levő imperialista ellentéteket továbbra is a Szovjetunió rovására próbálták megoldani oly módon, hogy a fasiszta agressziót keleti irányba terelték.

A német fasiszta csapatok betörése Franciaországba, Belgiumba, Hollandiába és Luxemburgba 1940. május 10-én, ez országok népeinek leigázása, továbbá az a reális veszély, hogy a fasiszta Németország Európa és Ázsia más szabadságszerető népeit is leigázza, meggyorsította azt a folyamatot, mely során megváltozott a második világháború jellege. A néptömegek harca a fasizmus ellen a saját létükért, szabadságukért és nemzeti függetlenségükért folytatott harccá vált. E harc erősödésével a második világháború a Hitler-ellenes koalícióban részt vevő államok részéről fokozatosan az antifasiszta, felszabadító háború jellegét öltötte.

Az agresszív államok – Németország, Japán, Olaszország – azzal, hogy a fasiszta rémuralmat más országokra is kiterjesztették, nem-

csak a szabadságszerető népek számára jelentettek veszélyt. Ezeknek az államoknak a világuralmi politikája az amerikai és angliai uralkodó körök létérdekeit is fenyegette.

A nyugat-európai országok német fasiszta megszállása erősen kiélezte az ellentéteket az Egyesült Államok és Németország között. Az amerikai monopóliumok elvesztették az európai piacot. A fasiszta agresszoroknak az amerikai kontinensre való betörése tényleges veszéllyé vált. Stettinius, az Egyesült Államok volt külügyminisztere azt írja, hogy Rooseveltet „állandóan foglalkoztatta e közelgő veszély gondolata".[180]

Ez a veszély teljesen reális volt. 1941. május 22-én Hitler megbeszélést folytatott Raederrel, és ismét felvetette az Azori-szigetek elfoglalásának kérdését. Kijelentette, az Azori-szigeteket „elsősorban azért szándékozik elfoglalni, hogy onnan távoli bombatámadásokat hajthasson végre az Egyesült Államok ellen".[181] Hitler 1941. július 25-én emlékeztette Raedert arra, hogy a keleti hadjárat befejezése után „az Egyesült Államok ellen is döntő támadást szándékozik végrehajtani".[182]

Az észak-afrikai hadászati hídfő birtokában a hitleristák Latin-Amerikában is megvethették volna lábukat, sőt az egész amerikai földrészt elfoglalhatták volna. Ez a gondolat hatotta át Roosevelt elnöknek azt a nyilatkozatát, amelyben figyelmeztette az amerikai népet, hogy „a nácik győzelme az Egyesült Államok pusztulását jelenti, és az Egyesült Államoknak szembe kell néznie ezzel a veszéllyel".[183]

Mivel távolabbi időpontban a Németország elleni háború elkerülhetetlennek látszott, az Egyesült Államok uralkodó körei számára már akkor felmerült a szövetség és a szövetségesek problémája.

Az Egyesült Államok minden háborúban csak azért győzött, mert az ellenség gyenge volt, vagy mert szövetségesei segítették. Az első világháborúban az Egyesült Államok szövetségesei három éven át gyengítették Németországot. 1940-ben Franciaország elvesztése után mind az Egyesült Államok, mind Anglia elvesztette szövetségesét, akit arra használhatott volna fel, hogy a német agresszióval szemben a kiegyensúlyozó erő szerepét játssza. Ezért Stimson, az Egyesült Államok hadügyminisztere Rooseveltnek írt levelében Németország

Szovjetunió elleni támadását „szinte a földre szállt gondviselésnek"[184] nevezte.

Anglia is hasonló probléma előtt állt. Szövetségesek nélkül képtelen volt megnyerni a fasiszta koalíció elleni háborút. Macmillan az Oroszországgal való szövetséget „valóságos isten áldásának"[185] nevezi.

Németországnak a Szovjetunió elleni támadása nemcsak szövetségest adott Britanniának, hanem „lélegzetvételi szünethez is juttatta[186]." Anglia „azért maradt meg, mert Hitler... megtámadta Oroszországot[187]."

A Seelöwe-terv megvalósulása a szovjet–német arcvonalon folyó harc kimenetelétől függött. Lockhart elismerte, hogy az angolok szerencséje „elválaszthatatlanul összefüggött Oroszország sorsával".[188]

A közös veszély láttán az Egyesült Államok és Anglia kénytelen volt szövetségre lépni a Szovjetunióval. Churchill még 1934 júliusában azt mondta Majszkijnak, a Szovjetunió angliai nagykövetének, hogy „a brit birodalom épsége érdekében kész együttműködni a szovjetekkel".[189]

Anglia és az Egyesült Államok kormánya számára az események alakulása létkérdéssé tette az angol–szovjet–amerikai koalíció megteremtését, ami megfelelt valamennyi szabadságszerető nép érdekeinek. Az Egyesült Államok és Anglia kormánya kijelentette, kész együttműködni a Szovjetunióval. Churchill 1941. június 22-én este mondott rádióbeszédében kijelentette, hogy „minden szükséges segítséget megadnak Oroszországnak és az orosz népnek... Hitler meg akarja semmisíteni Oroszországot, és azt reméli, hogy ha ez sikerül neki, hadseregének és légierejének zömét keletről nyugatra dobhatja át, és szigetünkre zúdíthatja... Oroszországba való betörése nem más, mint a brit szigetek inváziójának előjátéka[190]." Igaz, Churchill az Oroszországgal való szövetséget „szomorú szükségszerűségnek" nevezte. Churchill egész politikai tevékenységének vezérmotívuma a szocializmussal szembeni nyílt ellenséges magatartás volt. Amikor azonban a német fasizmus részéről a veszély mind fenyegetőbbé vált, Churchill „kénytelen volt a Szovjetunióval kapcsolatban a manőverezésre".[191] Miután meggyőződött a fasizmus telhetetlen étvágyáról, már 1939. május 19-én azt taglalta a parlament-

ben, hogy „hatékony keleti arcvonal nélkül a nyugati brit érdekek nem biztosíthatók tartósan".[192]

1941. június 25-én Roosevelt, aki a liberális burzsoázia előrelátó képviselője volt, kijelentette, hogy az Egyesült Államok minden lehetséges segítséget megad Oroszországnak". Megértette, hogy a Szovjetuniónak a hitleri Németország elleni harca létfontosságú az Egyesült Államok nemzeti biztonsága szempontjából".[193]

Az amerikai és angol uralkodó köröknek saját érdekükben keresniük kellett a Szovjetunióval való együttműködést, hogy közösen harcoljanak a világuralomra törekvő fasiszták ellen.

A Hitler-ellenes koalíció megalakulása majdnem egy évig tartott. 1941. július 12-én a Szovjetunió és Nagy-Britannia kormánya a Németország elleni háború közös akcióira vonatkozóan egyezményt kötött egymással. 1941. augusztus 2-án az Egyesült Államok kormánya elismerte, hogy a Szovjetuniónak a fasiszta agresszióval szemben tanúsított fegyveres ellenállása „összhangban van az Egyesült Államok védelmi érdekeivel".[194]

1941. szeptember 6-án Anglia kormánya kijelentette, hogy az amerikai lend-lease* feltételeivel hajlandó gazdasági segítséget nyújtani a Szovjetuniónak.[195] Az uralkodó körök jól tudták, hogy semmit sem nyernének, ha Hitler „villámháborúval fegyverletételre kényszerítené Oroszországot".[196]

1941. november 7-én az Egyesült Államok kormánya a lend-lease törvényt kiterjesztette a Szovjetunióra, mivel úgy vélte, hogy ez az intézkedés életbevágóan fontos az Egyesült Államok védelme szempontjából.

Az Egyesült Államok uralkodó körei a Szovjetuniónak nyújtott gazdasági segítséget olyan intézkedésnek tekintették, amely megakadályozza a náci Németországot abban, hogy elfoglalja Oroszországot, és annak gabonáját, olaját és egyéb erőforrásait a további agresszióhoz használja fel[197]."

A második világháborúval foglalkozó amerikai polgári történetírók úton-útfélen azt hangoztatják, hogy a lend-lease döntő jelentő-

* Az USA kölcsönbérleti törvényének angol neve, mely alapján a szövetséges hadviselő országoknak gazdasági és hadianyag-segítséget nyújt.

ségű volt a Szovjetunió számára. Mathew Gallagher például „A második világháború szovjet története" című művében azt állítja, hogy „a nyugati hatalmak az 1941-ben Oroszországban kialakult helyzetre gyorsan és nemeslelkűen reagáltak, és a győzelem kivívásában Nyugat anyagi és katonai hozzájárulásának igen nagy része volt".[198] A tények azonban mást mutatnak. A szövetségesek nem siettek a gazdasági segítséggel, a katonairól nem is beszélve. Az Egyesült Államok 1941 novemberétől az év végéig 545 000 dollár értékű anyagot szállított a Szovjetuniónak (ez alig 0,1 százaléka volt annak az összesen 741 millió dollárnak, amelyet a lend-lease törvény alapján más államoknak nyújtott).

A lend-lease oroszlánrészét Anglia kapta, és a szállítások mérete egyre növekedett. Roosevelt 1941. június 26-i nyilatkozatában kijelentette, hogy Anglia a lend-lease tekintetében továbbra is elsőségben részesül. Az Egyesült Államok azután, hogy a német fasiszta csapatok betörtek a Szovjetunióba, nagyobb méretű gazdasági segítségben részesítette Angliát, mert „messzemenően meg volt győződve róla, hogy a segítség végső soron kifizetődik".[199] Angliát meglegyintette szárnyával a háborús veszély, de továbbszállt keletre, és az Egyesült Államok látta, hogy Anglia életben marad.

Az itt következő táblázat feltünteti, hogy 1941-ben a háború legnehezebb hónapjaiban, milyen lend-lease fegyverszállítást terveztek a Szovjetuniónak, és a valóságban mit szállítottak.

2. táblázat

Fegyverfajta	Kötelezettség az első szállítási jegyzőkönyv szerint	Teljesítés
Repülőgépek	1200	750
ezek közül bombázók	300	5
Harckocsik	1500	501
Légvédelmi ágyúk	kb. 50	8

Dean tábornok, a Moszkvában tartózkodó amerikai katonai misszió vezetője elismerte, hoy 1941-ben és 1942 első hónapjaiban a szállítások „kiábrándítóan csekélyek"[200] voltak. Roosevelt elrendelte,

hogy 1942. április 1-ig pótolják a hiányt, ez azonban „gyakorlatilag nem történt meg".[201]

A Vörös Hadsereg kénytelen volt a saját erőforrásaira támaszkodni.

1941 végén az ipari termelés az állandó emelkedés szakaszába lépett. Az áttelepített hadiipari üzemeket zömmel már 1942 első felében helyreállították, és azok a háborús idők terveinek megfelelően teljesen átszervezték munkájukat. Az Ural, Szibéria, a Volga-vidék, Közép-Ázsia és Kazahsztán a szovjet fegyveres erők hatalmas fegyvergyárává változott.

A lend-lease szállítmányok zöme akkor érkezett, amikor a szovjet nép már túl volt a háború legnehezebb szakaszán. Garthoff amerikai történész elismeri, hogy „a nyugati hadianyag nagy része valóban akkor érkezett meg a Szovjetunióba, amikor 1942 végén a sztálingrádi csatával, 1943 közepén pedig a kurszki csatával már döntő fordulat következett be a háborúban".[202]

Az a hadianyag, amelyet a Szovjetunió a lend-lease alapján kapott, a háborús évek hazai termelésének mintegy 4 százaléka volt. Ami csak „jelentéktelen mértékben járult hozzá a szovjetek védelméhez, vagy a keleti arcvonalon aratott végső győzelemhez",[203] írják Langer és Gleason angol történészek. A háború éveiben a szovjet ipar 489 900 löveget, 102 500 harckocsit és rohamlöveget gyártott, ezzel szemben külföldről 7500 löveget és 9100 harckocsit (1,5 és 8,9 százalék) kapott.[204] Figyelembe kell vennünk, hogy az amerikaiak a Szovjetuniónak *szánt* eszközöket tartják nyilván. Ezek közül sok nem jutott el a szovjet kikötőkbe, mert útközben a tengeren megsemmisült. A szovjet nép elismerte és el is ismeri, hogy a lend-lease keretében nyújtott amerikai segítségnek megvolt a maga szerepe, és több ízben is kifejezte háláját az amerikai népnek azért, hogy a közös ellenség elleni harcban együttműködött vele. Ugyanakkor nem szabad elhallgatni, hogy a szovjet nép hozzájárulása volt a legnagyobb és a döntő tényező a német fasiszta hódítók szétzúzásában.

Az Egyesült Államok vezető politikusai tudták, hogy a lend-lease nem játszott és nem játszhatott döntő szerepet a fasiszta Németország szétzúzásában. Harry Hopkins például a következőképpen fogalmazta meg a lend-lease szerepéről alkotott véleményét: „Nem

gondolom, hogy a lend-lease program segítségével valaha is sikerült volna megsemmisítenünk Hitlert. Sajnos, úgy vélem, hogy jóval többre lett volna szükség."[205] Hopkins az európai kontinensen levő hitlerista hadseregek szétzúzására gondolt. Az Egyesült Államok uralkodó körei tudták, hogy ellenkező esetben a háború áttevődik az amerikai kontinensre. Ezért az angol uralkodó körökhöz hasonlóan rákényszerültek, hogy a Szovjetunióval együtt megalakítsák a Hitler-ellenes koalíciót.

1941. december 7-én a militarista Japán váratlan támadást hajtott végre az Egyesült Államok Pearl-Harbour-i haditengerészeti támaszpontja ellen (Hawaii-szigetek), és elsüllyesztette a csendes-óceáni amerikai flotta zömét, 1941. december 11-én pedig Németország és Olaszország hadat üzent az Egyesült Államoknak.

Miután az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei meggyőződtek róla, hogy a Vörös Hadsereg reális erő, amely képes a fasiszta Németország szétzúzására, elérkezettnek látták az időt, hogy szerződéses viszonyt létesítsenek a Szovjetunióval.

1942. május 26-án Londonban aláírták a hitleri Németország és európai cinkosai elleni háborús szövetségre és a háború utáni együttműködésre és kölcsönös segélynyújtásra vonatkozó angol–szovjet szerződést.

Churchill kénytelen volt elismerni, hogy a Szovjetunióval kötött szerződés összhangban van az angol nép kívánságával, és egyetlen egy kormány sem maradhatna hatalmon, ha a fasiszta Németországgal kötne efféle szerződést.

A Hitler-ellenes koalíció megalakulása 1942. június 11-én fejeződött be, amikor megkötötték a „kölcsönös segélynyújtás elvei az agresszió elleni hadviselésben" elnevezésű szovjet–amerikai egyezményt. Roosevelt realista politikája a reakciós nyomás ellenére felülkerekedett. Roosevelt „nagyban hozzájárult a három nagyhatalom katonai együttműködéséhez a második világháború éveiben".[206] Természetesen Roosevelt eközben az amerikai imperializmus érdekeit védelmezte, és az együttműködést a célok elérését szolgáló burkolt módszerek jellemezték.

Az angol–szovjet–amerikai Hitler-ellenes koalíció megalakulása, továbbá a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia között létre-

jött kapcsolat és együttműködés a legfontosabb katonai és politikai kérdésekben rendkívül nagy jelentőségű volt az agresszív fasiszta tömb nemzetközi elszigetelése és legyőzésének megszervezése szempontjából.

A Hitler-ellenes koalíció megalakulása az egész világ szabadságszerető népeinek létérdeke volt. A fasizmus ellen folytatott küzdelmük a létért, a szabadságért és a nemzeti függetlenségért vívott harccá változott.

A második világháborúval foglalkozó polgári történészek művei elferdítik a Hitler-ellenes koalíció tagjainak igazi szerepét. J. Snell amerikai történész például azt állítja, hogy 1941 után az Egyesült Államok vált a Hitler-ellenes front vezető erejévé."[207] Barclay angol történész szerint, a nehéz időben, „1942 előtt, amikor még nem alakult meg a koalíció, az angol tábornokok egyedül viselték a háború kellemetlenségeinek egész terhét. Ezeket a tábornokokat elfelejtették, holott nekik köszönhető a győzelem a második világháborúban."[208]

A vezető szerepet az szabja meg, hogy ki mennyivel járult hozzá a tengelyhatalmak katonai legyőzéséhez. A háború végéig a Vörös Hadsereg egymaga harcolt a hitlerista hadigépezet fő erőivel. A Szovjetunió volt az egyetlen reális erő, amely megállította a fasiszta agresszorokat, és döntően megfordította a második világháború menetét a Hitler-ellenes koalíció javára.

A szovjet hadsereg döntő győzelmei kovácsolták ki a Hitler-ellenes koalíció egységét. Ezért volt a Szovjetunió a Hitler-ellenes koalíció vezető és irányító ereje.

Ily módon annak a harcnak a során, amelyet a Szovjetunió folytatott a hitleri zsarnokság, a fasiszta agresszió ellen, a nagy és kis országok szabadságáért és nemzeti függetlenségéért, hatalmas Hitler-ellenes koalíció alakult ki, a háború fő terhét viselő Szovjetunió vezetésével.

Ez a koalíció egyrészt a népek szövetsége volt a fasiszta leigázás veszélye ellen, másrészt különböző társadalmi és állami berendezésű országok szövetsége közös feladatok megvalósítására.

Egyrészt a kommunista párt és a szovjet kormány előrelátó politikája, másrészt a megoldhatatlan imperialista ellentétek kénysze-

ritették rá az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreit, hogy megalakítsák a Hitler-ellenes koalíciót.

A szovjet külpolitikának sikerült megakadályoznia, hogy az imperialisták egységfrontot alakítsanak a Szovjetunió ellen. Lenin azt tanította, hogy ki kell tudni használni az imperialisták közti ellentmondásokat és ellentéteket.

Az Egyesült Államok és Anglia kormánya, az uralkodó körök elsőrendű érdekeinek védelmében, továbbá népeik nyomására kénytelen volt egyezményt kötni a Szovjetunióval a hitleri Németország elleni harcra.

4. A SZOVJETUNIÓ ELLENI „VILLÁMHÁBORÚ" MEGHIÚSULÁSÁNAK HATÁSA A LÍBIAI ÉS A FÖLDKÖZI-TENGERI HADÁSZATI HELYZETRE

A szovjet csapatok Moszkvánál aratott győzelme a Nagy Honvédő Háború első évének döntő eseménye volt, fordulópontot jelentett a háborúban és ugyanakkor a fasiszta Németország első nagy veresége volt a második világháborúban. A szovjet hadsereg szertefoszlatta a német fasiszta csapatok legyőzhetetlenségének mítoszát. A Szovjetunió elleni „villámháború" terve véglegesen meghiúsult.

A villámháború hitlerista tervének végleges meghiúsulását a Vörös Hadseregnek az ellentámadást megelőző és kezdettől fogva vívott védelmi harcai készítették elő.

A német fasiszta csapatok Moszkva alatti veresége azt mutatta, hogy a Szovjetunió az az erő, amely teljes győzelmet arathat a fasiszta Németország és csatlósaik felett, és képes felszabadítani Európa népeit a fasiszta rabság alól.

A szovjet emberek és a német fasiszta rabságban sínylődő európai népek szívében erősödött az a hit, hogy ez így is lesz. Sok burzsoá politikus abban az időben feltétel nélkül elismerte a szovjet hadsereg felszabadító küldetését. De Gaulle 1942. január 20-i londoni rádióbeszédében kijelentette: az orosz nép győzelmei „lehetővé teszik Franciaországnak, hogy ismét talpra álljon és győzzön".[209] Garraud, De Gaulle képviselője a Szovjetunióban 1942 márciusában megálla-

pította, hogy „Franciaország felszabadulásának kérdése az orosz csatamezőkön dől el".[210] Azok a népek ujjongtak, amelyeket nemzeti függetlenségük elvesztésének veszélye és a fasiszta leigázás fenyegetett. Lockhart, az angol politikai hadviselési bizottság volt igazgatója azt írja, hogy az oroszok téli hadjáratának sikere az angol nép körében nagy lelkesedést keltett, „és országszerte őszintén segíteni kívántak az orosz hadseregeknek, amelyek abban az időben a német katonai erők egész nyomását majdnem egymaguk felfogták".[211]

Miután a Szovjetunió fegyveres erői véglegesen meghiúsították a „villámháború" tervét és a keleti hadjárat eredeti elgondolásainak megvalósítására irányuló későbbi hitlerista hadászati terveket, az Egyesült Államok és az egész Újvilág „megszabadult attól a fenyegető veszélytől, hogy a németek tengeren vagy levegőben behatolnak a nyugati Atlantikumba".[212]

Azok a „szakértők", akik Hitler gyors győzelmét jövendölték, ahogy várni lehetett, nem voltak irigylésre méltó helyzetben.

A Nyugat számára váratlanul egy új, az Egyesült Államok hadba lépésénél fontosabb tényező jelentkezett: „egy szárazföldi hadsereg, amely képes akaratát harccal rákényszeríteni a németekre".[213]

A német fasiszta hadseregek Moszkvánál elszenvedett veresége megakadályozta Hitlert abban, hogy megvalósítsa az észak-afrikai nagyarányú támadás tervét. 1941 őszén a „szovjet–német arcvonalon a katasztrófa akkora méreteket öltött"[214], hogy Hitler nem törődhetett Észak-Afrikával. Ez az arcvonal minden fő tartalékot elnyelt. 1941-ben a líbiai német hadosztályok száma nem változott, mivel „Hitler és vezérkara a líbiai háborút mellékesnek és jelentéktelennek tekintette, amely semmiképpen sem indokolta olyan erők elvonását, amelyekre Oroszországban van szükség".[215]

A Közel-Keleten békésen teltek a hetek. Az egyiptomi angol parancsnokság hét hónapon át – 1941. április 15-től november 18-ig – gyűjthette a csapatokat és a harceszközöket, és felkészülhetett az új észak-afrikai támadásra.

Az a tény, hogy a német fasiszta repülők zömét a Földközi-tenger medencéjéből a szovjet–német arcvonalra dobták át, cselekvési szabadságot biztosított az angol hadiflotta számára. Az angol légierő

tevékenysége is megélénkült. November 10-én Ciano ezt írta naplójába: „Mostantól kezdve a németek megérkezéséig az angol légierő majdnem úgy fog uralkodni egünkön, mint a sajátján."[216]

A tengelyhatalmak földközi-tengeri hajóútjai ki voltak téve az angol repülők csapásainak, mivel „a német légierő fő tevékenységi körzetét keletre tette át, s így meggyengült a hajókaravánok közvetlen védelme. Július közepétől kezdve ezt a feladatot ismét az olaszokra bízták."[217] Ennek következtében – amint Ciano naplójában olvashatjuk – „szeptember 19-től kezdve többé nem próbáltunk hajókaravánokat küldeni Líbiába".[218] Ezt az elhatározást a nagy veszteségek indokolták.

1941. szeptember 12-én „Rommel felhívta a Wehrmacht főparancsnokságának a figyelmét arra a tényre, hogy a legutóbbi hónapban a hajókaravánokból nyolc német hajót süllyesztettek el, aminek következtében a németek 12 000 tonna különböző hadianyagot, 352 harckocsit és gépkocsit és nagy mennyiségű egyéb harceszközt és fegyvert vesztettek."[219]

Cavallero feljegyzései tarkállanak az ilyen tényektől: szeptember 1-én elsüllyedt az a gőzös, amelyik a „Trieste" hadosztály 8000 emberét szállította, továbbá a „Rio" gőzös. Szeptember 3-án elsüllyedt a „Gritti" és a „Barbaro" gőzös. Szeptember 5-én elsüllyedt egy gőzös, amely üzemanyagot szállított a németek számára.[220] Október 16-án ismét elsüllyedt egy hajó, ekkor Cavallero azt írta naplójába, hogy a torpedórombolók ezután csak németeket fognak Afrikába szállítani.

Az angol parancsnokság a Szovjetunió elleni „villámháború" hitlerista tervének kudarcát kihasználva elhatározta, hogy újra aktív tevékenységbe kezd Észak-Afrikában.

Az angol parancsnokság november első felében támadás céljára a tengermelléki irányban öt gyaloghadosztályt, egy páncéloshadosztályt, három páncélosdandárt és egy gyalogdandárt összpontosított a 8. hadsereg 13. és 30. hadseregközvetlen hadtestének kötelékében.[221] Az angol parancsnokságnak összesen 120 000 embere volt.

Az olasz–német parancsnokságnak Észak-Afrikában egy hadteste, a német „Afrika" hadtest (két páncélos- és egy gyaloghadosztály) és hét olasz hadosztálya volt (ezek közül egy páncélos). A német

„Afrika" hadtest állományában 40 000 embert találunk, és ugyanennyi volt az olasz hadosztályok létszáma is.[222]

Angol adatok szerint Auchinleck 924 harckocsival rendelkezett.[223] Ezek a harckocsik a következőképpen oszlottak meg: mintegy 480 gyors harckocsi volt a csapásmérő csoportosításnál (7. páncéloshadosztály és a 30. hadtest 4. páncélosdandárja); a harckocsik jelentős része tartalékban maradt.[224] Rommel ezekkel szemben mindössze 390 harckocsit[225] tudott kiállítani, s ezek közül 340 német harckocsi volt.[226]

Minőségi szempontból a német P–IV (Panzer–IV) harckocsik jóval felülmúlták a „Valentin" típusú angol harckocsikat. A német harckocsik 75 mm-es lövegei 1500 m-re hordtak, az angol 37 mm-es lövegek hatásos lőtávolsága viszont nem haladta meg a 800 m-t.

Az angol parancsnokságnak több mint 700 repülőgépe[227] volt, a németeknek mintegy 200.[228] Az angol támadás megindulásakor a németek mindössze 22 üzemképes vadászgéppel rendelkeztek.[229] Az angol repülőgépek közül 528 volt azonnal bevethető.[230] Ezenkívül a mögöttes területeken jelentős tartalékok összpontosultak, amelyek az említett mennyiségnek csaknem 50 százalékát tették ki.[231]

Az angolok páncélos járművek tekintetében 750 százalékos, tüzérségi lövegek tekintetében pedig 180 százalékos fölényben voltak az ellenséggel szemben.

Az angol parancsnokság 1941 novemberében tervezett harctevékenységének fő célja az volt, hogy Tobruk körzetében szétzúzza az olasz–német csapatok fő csoportosítását és felmentse Tobruk helyőrségét, ahol egy gyaloghadosztály, egy hadseregközvetlen páncélosdandár és egy lengyel dandár volt.

Az európai második front hiánya kedvezett a fasiszta Németországnak. A Szovjetunió kénytelen volt minden katonai segítség nélkül egyedül vívni felszabadító háborúját. Amikor felmerült a kérdés, hogy a Szovjetuniót ne csak szóval, hanem tettel is segítsék, az angliai reakciós erők megpróbálták Észak-Afrikát egyik döntő hadszíntérnek feltüntetni. Az angol sajtó erősen eltúlozta az észak-afrikai arcvonal korlátozott tevékenységét, amelyben kis erők és eszközök vettek részt.

Az 1941. november 18-án megindult észak-afrikai támadást az an-

gol uralkodó körök úgy tüntették fel, hogy ez a „második front" megnyitása Észak-Afrikában. Az angol sajtó igyekezett olyan illúziót kelteni, hogy a fasiszta Németország elleni háborúban Nagy-Britannia és a Szovjetunió azonos helyzetben van. Auchinleck azt írta Churchillnek, hogy Németországot „két arcvonalon rohamozzák – Oroszországban és Líbiában".[232]

Ámde elegendő, ha az Észak-Afrikában levő három német hadosztályt a szovjet–német arcvonalon harcoló 162 hitlerista hadosztály mellé állítjuk, és máris érthetővé válik, hogy milyen jelentéktelen volt az észak-afrikai „második front". A német fasiszta parancsnokság nem is titkolta, hogy „a Földközi-tenger körzete másodrendű hadszíntér számára".[233]

A háromnapos harcban a 30. hadtest „súlyos vereséget szenvedett".[234] Az angol páncélosokat „túlságosan szétbontakoztatták".[235] Ez lehetővé tette Rommel számára, hogy egyenként semmisítse meg az angol páncélosdandárokat.

A 13. hadtest csapatai eredményesen harcoltak, és november 27-én felmentették Tobrukot.[236] A felek manőverező tevékenysége december 1-én azzal fejeződött be, hogy az angoloknak „nem sikerült elvágniuk a németek fő erőit".[237]

Rommel „szerencsésen el tudott szakadni az üldözőktől",[238] és jócskán megcsappant hadseregét „teljes rendben további veszteségek nélkül vissza tudta vonultatni".[239]

Az olasz–német csoportosítás ezért vonult vissza oly sietve az el-Agheilai megerődített terepszakaszra, mert Rommel december 4-én Rómából jelentést kapott, amelyben az állt, hogy „decemberben ne számítson semmiféle utánpótlásra".[240]

A német főparancsnokság ráadásul egyetlenegy harckocsit és egyetlenegy katonát sem tudott küldeni hadászati tartalékaiból; ezeket sürgősen a szovjet–német arcvonalra dobták át. Abban az időszakban „Hitler érdeklődése nem Afrikára irányult, és nem szándékozott oda nagyobb erőket küldeni. Figyelme Oroszországra összpontosult".[241]

Ugyanakkor az angol erősítések szüntelenül érkeztek Alexandria körzetéből, ahol a 8. hadsereg nagy, felhasználatlan tartalékai állomásoztak.

1941. december végén Mussolini azt írta Hitlernek, hogy a cirenaicai harcok döntetlenül végződtek, és azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a tengelyhatalmak csapatai föltétlenül felülkerekedtek volna, ha sikerül bevetni a harcok aktivizálásához szükséges élőerőt és harceszközöket. Mussolini természetesen az „Afrika" hadtest német fasiszta tartalékaira gondolt. Az észak-afrikai hadszíntéren azonban azért nem sikerült a szükséges tartalékokat bevetni, mert a német fasiszta hadsereg 1941-ben a szovjet–német arcvonalon roppant veszteségeket szenvedett.

Angol hivatalos adatok szerint (1942. január 7.) a 8. hadsereg Észak-Afrikában 1200 tisztet és 16 000 sorkatonát vesztett. Ezenkívül az angolok páncélos erőik háromnegyedét elvesztették.

Az „új Waterloo" tervet a rendkívül kedvező helyzet ellenére sem hajtották végre: a német fasiszta erők zömét „visszavonhatatlanul lekötötte az orosz arcvonal."[242] „A hadművelet fő célját nem sikerült elérni".[243] Az angol csapatok hadművelete „nem zúzta szét az ellenséget".[244] Jelentős fölényünk ellenére – írja Liddel Hart – nem sikerült megsemmisítenünk Rommel erőit".[245] Az angol sajtóban visszavonulót kellett fújni, és az angol csapatok tevékenységét védelmi manővernek kellett feltüntetni.

A nagy veszteségek nem nyugtalanították a 8. hadsereg parancsnokságát. A német fasiszta csapatok veresége Moszkva alatt lehetővé tette az angol parancsnokság számára, hogy levonja a következtetést: a kialakult helyzetben alig valószínű, hogy az ellenség az angol tartalékokkal egyenlő tartalékokat vonultasson fel.

Az észak-afrikai hadszíntér óriási kiterjedését tekintve a területfoglalásnak nem volt döntő jelentősége. Döntő jelentőségű csakis az ellenség élőerőinek a szétzúzása és harceszközeinek a megsemmisítése lehetett. Ámde az olasz–német parancsnokság, noha jelentős területet vesztett, csoportosításának zömét teljesen harcképes állapotban őrizte meg: kellő időben visszavonta őket az el-Agheilai megerősített terepszakaszra.

5. A EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA KIDOLGOZZA A PERIFERIÁLIS STRATÉGIÁT

Az Egyesült Államok uralkodó körei az első világháború tapasztalataira támaszkodva a második világháború kezdetétől fogva „arra törekedtek, hogy minél tovább távol tartsák magukat az európai konfliktustól".[246] Az Egyesült Államok uralkodó köreinek ismert képviselői nem titkolták, hogy országuk a befejező szakaszban fog belépni a második világháborúba, úgy ahogy ez az első világháborúban történt. W. Bullitt, az Egyesült Államok párizsi nagykövete 1939 februárjában megbeszélést folytatott Lukaszewicz lengyel nagykövettel. A lengyel nagykövet megkérdezte, hadba lép-e az az Amerikai Egyesült Államok abban az esetben, ha Európában kitör a háború.

Bullitt így válaszolt: „Az elején bizonyára nem veszünk részt benne, de mi fejezzük be."[247]

Herbert Hoover, az Egyesült Államok volt elnöke a New York Times' 1941. február 10-i számában a következőképpen határozta meg a politikai célt: „Megfigyelőként, állig felfegyverkezve, távol tartani magunkat."[248]

Anglia évszázadokon át „az erőegyensúly elméletére alapozta terveit".[249] A világuralomra törekvő Németország „veszélyeztette az európai erőegyensúly brit politikáját".[250]

Franciaország 1940. évi veresége megfosztotta Angliát attól az erőtől, amelyet az európai egyensúly megteremtésére használt fel. Anglia uralkodó körei azonban nem vesztették el reményüket: továbbra is bíztak abban, hogy Németország meg fogja támadni a Szovjetuniót. Az Egyesült Államokhoz hasonlóan a kivárás politikáját folytatták, amely összhangban volt az európai egyensúly politikájával, és lehetővé tette az első világháborús ütközetekhez hasonló súlyos veszteségek elkerülését. A háború első szakaszában Angliától csupán az volt várható, hogy a földközi-tengeri medence ügyeibe fog aktívan beavatkozni, amelyen a keletre vezető létfontosságú hajóútvonalak haladnak át. Az Egyesült Államok megelégedett azzal, hogy 1941 júniusában, miután nem kellett tartania attól, hogy Németország megakadályozza, megszállta Izlandot. Kijelentette,

hogy az Egyesült Államok hadiflottája az Észak-Atlantikumban járőrtevékenységet fog folytatni.

Az Egyesült Államok valamennyi intézkedésének, így Anglia segélyezésének és az Atlanti-óceán északi részén áthaladó létfontosságú hajóútvonalak ellenőrzésének a „fő célja, az Egyesült Államok biztonsága volt."[251]

Miután a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, az Egyesült Államok és Anglia politikai céljai kettős jelleget öltöttek: az első cél Németország legyőzése, a második a Szovjetunió minél nagyobb legyengítése lett egy hosszan tartó háborúban.

A második politikai cél kizárta annak a lehetőségét, hogy döntő jellegű hadviselést folytassanak Németország ellen, nem volt érdekük, hogy a szovjet–német arcvonalon megrövidítsék a háború befejezését. Ezért a Németország elleni háború egész időtartama alatt az Egyesült Államok és Anglia haditervei kettős jellegűek, következetlenek és ellentmondásosak voltak.

Az amerikai monopolistáknak azért is érdekük volt a háború elhúzása, hogy maximális profithoz jussanak. Angliának a lend-leasetől való gazdasági függőségét kihasználva különösen sokat nyertek a hadiszállításokon. Az amerikai szállító cégek 1000 tölteményt 40 dollárral számoltak, ugyanakkor Angliában ennek önköltsége nem haladta meg a 18 dollárt.

Knox, az Egyesült Államok haditengerészeti minisztere a monopóliumok érdekeltségét e hadiszállításban a „New York Times" 1941. június 26-i számában a következőképpen fejezte ki: „A Németország és Oroszország között elhúzódó háború az Egyesült Államoknak dolgozik."

A szovjet–német arcvonalon folyó harc kimenetelét kiváró politika közvetlen befolyással volt a hadászatra, a hadászati tervek kidolgozására, a hadviselési módra és a fegyveres erők tevékenységének jellegére.

Roosevelt fiával folytatott 1941. augusztusi beszélgetésében az Egyesült Államok második világháborús hadászatának lényegét a következőképpen fogalmazta meg: „Képzeld el, hogy ez egy labdarúgó mérkőzés, mi pedig, mondjuk, tartalék játékosok vagyunk, akik a kispadon ülnek. Az adott pillanatban a fő játékosok az oroszok,

kínaiak és kisebb mértékben az angolok. A mi szerepünk azoknak a játékosoknak a szerepe, akik a döntő pillanatban lépnek pályára. Még a fő játékosok kifulladása előtt kell játékba lépnünk, hogy berúgjuk a döntő gólt. Friss erővel megyünk. Ha helyesen választjuk meg a pillanatot, középcsatáraink még nem túlságosan fáradnak ki . . ."

Anglia „nagy stratégiáját" vagy háborús politikáját a következő elv határozta meg: „Hadviselés közben állandóan azokra a célokra kell gondolni, amelyeket a háború után el akarunk érni."[252] Hogy mik ezek a célok, elárulja S. Hoare madridi angol nagykövet 1943. február 19-i levele, amelyet Jordana spanyol külügyminiszternek írt. Hoare ebben azt a meggyőződését fejezi ki, hogy az „e háború végén aratott győzelem a szövetségesek győzelme lesz, nem pedig az oroszoké, vagyis olyan győzelem, amely esetén a brit birodalom és az Egyesült Államok maximális befolyása fog érvényesülni".[253]

Hoare meggyőződését Németország és a Szovjetunió maximális kölcsönös elvéreztetésének a stratégiájára alapozta. A háború végén, írta Hoare február 25-én, Oroszország „jelentős mértékben fog függni a brit birodalom és az Egyesült Államok gazdasági segítségétől".[254] Továbbá: a végső győzelem pillanatában „a kontinensen, kétségtelenül, nagyszámú angol és amerikai hadsereg tartózkodik majd . . . ezek friss, elsővonalbeli csapatokból fognak állni, amelyeket nem érintettek az orosz arcvonalon folyó kimerítő háború évei".[255] Angliára vonatkozóan Hoare prognózisa a következő: „Meggyőződéssel mondhatom, hogy addigra Anglia Európa legerősebb katonai hatalma lesz . . ."[256] Mindaz, amit Hoare kifejtett, az angol uralkodó körök politikai célját tükrözte.

Az említett politikai céloknak megfelelően a nyugat-európai második front megnyitását több ízben elhalasztották, hogy „másokat kényszerítsenek a csapás fő erejének elviselésére"[257] – írja ugyancsak Liddell Hart – és érthető, hogy mire gondol.

„Az az állam, amely a végkimerülésig elfecsérli erejét, lehetetlenné teszi saját politikáját és rontja jövő kilátásait"[258] – fejezi be Liddell Hart a második világháború tapasztalatainak általánosítását.

Takarékoskodás az erőkkel a háború befejezéséig és a politika végső céljainak eléréséig az angol háborús stratégia sarkköve volt.

Ez végeredményben periferiális stratégia volt, amelyet gyakran a közvetett akciók vagy a közvetett megközelítés stratégiájának neveztek.

1941. augusztus 11-én, nem sokkal azután, hogy a Szovjetunió és Anglia kormánya aláírta a fasiszta Németország elleni közös hadviselésre vonatkozó egyezményt, és amikor Churchill és Roosevelt a „Prince of Wales" angol sorhajó fedélzetén, az Új-Fundland sziget közelében találkozott egymással, Dudley Pound, az angol haditengerészeti vezérkar főnöke ismertette Churchillnek a Németország elleni hadviselésre vonatkozó hadászati elképzelését. Eszerint Németországra „Olaszországon és a Földközi-tengeren keresztül kell csapást mérni."[259] Még konkrétabban: a szövetséges csapatok Észak-Afrika felől kijutnak a Földközi-tenger partjára, Olaszországon és a Balkánon keresztül előretörnek, és csak azután hatolnak be Németországba.

Németország távolról való fokozatos megközelítésének egész ideje alatt az angol vezérkari főnökök azt javasolták, hogy a közvetlenül Németország ellen irányuló konkrét tevékenység szorítkozzék a blokádra, légi bombázásokra, felforgató tevékenységre és propagandára. A megbeszélés során maga Churchill „fejtette ki ezt az elgondolást az elnök előtt".[260]

Az angol vezetők vállvetve meggyőzték amerikai szövetségesüket arról, hogy ezek a „lappangó" módszerek aláássák Németország akaratát, és megtörik ellenállási képességét.

Az új-fundlandi vezérkari megbeszélések során az angolok felvetették azt a kérdést, hogy az amerikai csapatok az angol csapatokkal közös hadműveleteket hajtsanak végre. Rooseveltnek abban az időben az volt a hadászati elképzelése, hogy egy ideig nem kell sietni a hadbalépéssel Anglia oldalán, csupán az angolok anyagi támogatására kell szorítkozni. Az időnyerés lehetővé teszi a katonai potenciál fejlesztését, jelentős fegyveres erők felállítását, azok megerősítését és szervezését, hogy „szükség esetén felhasználják őket".[261] E szerint a hadászati elképzelés szerint a haditevékenységben olyan „kis fegyveres kötelékeknek kell részt venniük, amelyeknek nincs döntő jelentőségük . . ."[262]

1941. december 23-tól 1942. január 14-ig Washingtonban tanács-

koztak az Egyesült Államok és Anglia katonai és politikai vezetői. A Szovjetunió képviselőit a tanácskozásra nem hívták meg, mert az Egyesült Államok és Anglia vezetői kitértek a Hitler-ellenes koalíció valamennyi résztvevőjének egybehangolt tevékenysége elől.

Churchill a konferenciára a „nagy stratégia" kész tervével érkezett, amely megállapította, hogy „jelenleg a háború menetében a fő tényező Hitler oroszországi veresége és veszteségei . . . Sem Nagy-Britanniának, sem az Egyesült Államoknak semmiképpen sem kell részt vennie ezekben az eseményekben, kivéve, hogy kötelességük maradéktalanul teljesíteni a megígért szállításokat".[263]

Tervének megtárgyalása során Churchill kifejezte azt a reményét, hogy a háború végére az Egyesült Államok és a brit birodalom korántsem merül ki, és a legerősebb gazdasági és fegyveres tömb lesz, amelyet valaha is látott a világ.

Anglia katonai vezetői fenntartás nélkül támogatták Churchillt. Alan Brooke, a brit vezérkar főnöke a leghatározottabban ragaszkodott ahhoz, hogy Franciaországban, majd utána Németország szívében akkor kell csapást mérni, amikor „az oroszok már kimerítették a német hadsereget".[264] És véleményével nem állt egyedül. Az angol katonai vezetés „előnyben részesítette a periferiális hadjáratokat, amelyek után, véleménye szerint, a főcsapásnak kell következnie a már kimerült és legyengült ellenségre".[265]

A háború fő terhét az angolok az oroszokra kívánták hárítani. A konferencián igyekeztek rábírni az amerikaiakat, hogy az európai inváziót nyilvánítsák az „1943. év hadászati céljának".[266] A „nagy stratégia" angol tervének alapelveit az angol vezérkari főnökök 1941. december 22-i emlékirata fejti ki. Az első szakaszra az angolok azt javasolták, hogy az erőfeszítéseket a „Németország körüli gyűrű bezárására és összeszűkítésére"[267] összpontosítsák. Az első szakasz fő célja, hangoztatja a vezérkari főnökök emlékirata, „ennek a gyűrűnek megszilárdítása"[268] lesz. A második szakaszt illetően azt tervezték, hogy „korlátozott támadó tevékenységet"[269] folytatnak az európai kontinensen.

Az amerikaiak számára nyilvánvaló volt, hogy a Németország ellen tervezett angol lépések „nem lesznek döntő jellegűek. Egészen kis erőkkel hajtják végre, a siker igen kétes esélyével".[270]

A korlátozott tevékenység legmegfelelőbb irányaiként „vagy a Földközi-tengeren, vagy Törökországból a Balkánon át vezető irányt jelölték meg".[271] A koalíciós angol–amerikai hadászat minden további változatának megvitatása során az angolok ezekre az irányokra alapozták fő javaslataikat.

A washingtoni konferencia kezdetének amerikai hadászatát az angol történészek „határozatlannak", sőt „kissé kétértelműnek"[272] nevezik. Az amerikai stratégák egyrészt úgy vélték, hogy az európai háborút csak úgy lehet megnyerni, ha Európa északnyugati részéről közvetlen támadást intéznek Németország ellen, másrészt – „jobbnak látták távol maradni mindaddig, amíg az Egyesült Államok fegyveres ereje nem lesz elég erős a befejező megsemmisítő csapáshoz".[273] Az Egyesült Államok egyetértett a perifériális stratégia angol elgondolásával, és ugyanakkor olyan területeket, mint Afrika és a Közel-Kelet „másodrangúaknak"[274] tekintett. Az amerikai vezetőknek teljesen megfelelt az az álláspont, hogy ki kell várni, mi történik a szovjet–német arcvonalon, de ugyanakkor nem kívántak angol érdekekért harcolni Afrikában és a Közép-Keleten.

A konferencián megfogalmazták a hadászati tervezés egybehangolt elveit. Az angol és az amerikai küldöttek egyetértettek abban, hogy az angol–amerikai „nagy stratégia" első és fő céljának Németország vereségét kell tekinteni.

Az amerikai és angol vezérkari bizottságoknak az amerikai és angol hadászatra vonatkozó emlékirata, amelyet az első washingtoni konferencia fogadott el, a „nagy stratégiát" a következőképpen fogalmazta meg: „Németországot továbbra is fő ellenségünknek tekintjük: szétzúzása a győzelem kulcsa".[275]

Bár az „először Európa" elve a háború végéig érvényben maradt, nyomban felvetődött a kérdés, hogyan kell értelmezni és a gyakorlatban alkalmazni az európai hadszíntér elsőbbségének elvét. Az angolok és az amerikaiak az európai háború folyamán a főcsapás helyét és idejét illetően köztük felmerült nézeteltérések miatt többször is módosították ennek az elvnek az értelmezését.

Az angol és amerikai vezérkari főnökök emlékirata sem ad választ arra, hogy az „először Németország" elvét hogyan kell megvalósítani a gyakorlatban. A már említett „nagy stratégia" fő vonó-

sai a következők voltak: „egyre szorosabbra húzni a gyűrűt Németország körül; az ellenség erejének felőrlése és ellenállási akaratának gyengítése légitámadásokkal, blokáddal, diverziós cselekményekkel és propagandával".[276] A Németország körüli gyűrűt „Arhangelszk, Fekete-tenger, Anatólia, a Földközi-tenger északi partvidéke és Európa nyugati partvidéke vonalon szándékoztak megvonni".[277]

A periferiális stratégia megmutatta az amerikai és angol uralkodó körök Szovjetunióval szembeni kétkulacsos politikáját.

Ezért találkozunk a vezérkari főnökök emlékiratában egyrészt azzal a kijelentéssel, hogy az Egyesült Államok és Anglia nagy stratégiájának fő vonása „a Németország elleni támadó tevékenység állandó fokozása", másrészt azzal a gyakorlati következtetéssel, amely így hangzik: „A szovjet–német arcvonalon kívül nem nagyon valószínű, hogy 1942-ben Németország ellen bárhol is nagyobb földi támadásokat hajthatunk végre".[278]

Az amerikai és angol stratégák megegyeztek abban, hogy 1942-ben a Szovjetunió fog harcolni a hitleri hadigépezet fő erői ellen, ők pedig felkészülnek arra, hogy „1943-ban utat nyitnak a kontinensre . . ."[279] Mégpedig három változatban: vagy a Földközi-tengeren keresztül, vagy Törökországból a Balkánra, vagy nyugat-európai partraszállással. Ugyanakkor egy szót sem ejtettek a befejező hadművelet időpontjáról és végrehajtásának módjáról.

Legközelebbi hadászati célnak Észak- és Északnyugat-Afrikát választották.

1941. december 23-án, az angol–amerikai katonai és politikai vezetők első ülésén Churchill közölte, hogy „55 000 főnyi angol erő és a szükséges hajók készen állnak, hogy behatoljanak Algírba . . ."[280]

A Churchill által javasolt észak-afrikai angol expedíció fedőneve „Gymnast" volt. Az angol csapatok algíri partraszállásával egyidőben az amerikai csapatok, Churchill terve szerint, a franciák hozzájárulásával megkezdik a partraszállást a marokkói parton.[281] „Erre a célra megvannak a tengeri szállítóeszközeink"[282] – írta Churchill.

Churchill terve azt jelentette, hogy a Németország körüli gyűrű úgynevezett megszorítása az afrikai kontinensen kezdődik, hogy utá-

na a támadást a Földközi-tengeren át Olaszország és végső soron a távoli jövőben Németország ellen folytassák. Ennél hosszabb utat nehezen lehetett volna elképzelni.

Embick vezérőrnagy, az Egyesült Államok vezérkarának fő hadászati tanácsadója, miután megismerkedett a „nagy stratégia" angol tervével, csodálkozását fejezte ki afelett, hogy ez a terv „inkább politikai megfontolásokon, semmint józan hadászati számításokon"[283] alapul. Churchill politikai megfontolásai elsősorban a brit birodalom fenntartására irányultak.

A második világháború történetével foglalkozó egyes művek arról próbálják meggyőzni az olvasót, hogy az Észak-Afrikába való behatolást Churchill szorgalmazta, és nem az amerikai politikai és katonai vezetők. Ámde az Egyesült Államok uralkodó köreinek sok ismert képviselője nem rejti véka alá, hogy „az Afrikába való behatolás gondolata nem volt új. Roosevelt hosszú időn át foglalkozott ezzel a gondolattal . . ."[284]

Butcher másodosztályú kapitány, Eisenhower szárnysegéde tudomást szerzett arról, hogy „Roosevelt elnök még az Egyesült Államok hadbalépése (vagyis 1941. december 7-e) előtt ilyen hadműveletet javasolt".[285] Az amerikai vezérkari főnökök „tudtak francia Észak-Afrika megszállásának tervéről".[286] Matloff azt írja, hogy az amerikai haditervekben már 1941. december 7-e előtt szerepelt „Dakar bevétele".[287]

1941. december 26-án a washingtoni konferencián az amerikai hadsereg vezérkarának hadműveleti osztálya előterjesztette az amerikai csapatok északnyugat-afrikai partraszállásának első tervezetét. Ezért nem volt nehéz megegyezni. Cordell Hull azt írta naplójába, hogy Churchillnek „az elnöknél tett látogatása idején és 1941 karácsonya után mindkét államférfiú úgy döntött, hogy angol–amerikai expedíciós erőket küldenek Észak-Afrikába".[288]

Január 12-én megtárgyalták az amerikai–angol csapatok Észak- és Északnyugat-Afrikában való közös partraszállásának tervét. Az ülésen jelen volt Roosevelt, Churchill, Beaverbrook, Hopkins, Marshall, Arnold, Dill, Portall és mások. Ezen az ülésen úgy tervezték, hogy „az amerikai–angol csapatok 1942. március elején fognak part-

ra szállni Észak-Afrikában".[289] Elhatározták, hogy az amerikai csapatok Marokkóba, az angol csapatok pedig Algériába hatolnak be.

Nézeteltérések voltak abban a kérdésben, hogy a közös amerikai–angol partraszállási hadműveletben („Supergymnast" terv) ki milyen erőkkel és eszközökkel vegyen részt. Az angolok egy amerikai tengerészgyalogos hadosztályt és négy angol hadosztályt javasoltak, az amerikaiak pedig ennek éppen a fordítottját – legyen egy angol és hat amerikai hadosztály.

Miután jó ideig azon vitatkoztak, hogy melyik zászlóé legyen az elsőbbség, a felek megegyeztek abban, hogy a hadműveletet egyenlő erőkkel hajtják végre. A hadművelet első három hónapjára 6 hadosztályt (köztük két páncéloshadosztályt) és 348 repülőgépet (zömmel amerikaiakat) irányoztak elő.

Az amerikai hányad nem haladta meg a 60 000 főt.[290] Valamennyi amerikai hajótípus egyszerre mintegy 200 000 embert tudott szállítani.[291] Ez a szám, amelyet B. Sommerwell dandártábornoknak, az amerikai hadsereg hadtápfőnökének és szállítási tanácsadójának adott Ch. Gross ezredes az 1941. december 26-i jelentésében. Ez a szám arról tanúskodik, hogy egy jelentősebb célú deszanthadművelet végrehajtására megvoltak a lehetőségek.

A washingtoni konferencián 1942. január 1-én aláírták az „egyesült nemzetek" deklarációját. A deklaráció hangsúlyozta, hogy minden kormány köteles erőforrásait azok ellen a tengelyhatalmak ellen latba vetni, amelyekkel hadiállapotban van. A „nagy stratégia" alapelve megköveteli, hogy minden erőforrást a Németország elleni harcba vessenek be. Mellesleg, az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei korántsem használtak ki minden lehetőséget, hogy a Szovjetunióval vállvetve meggyorsítsák a második világháború befejezését.

A nyilatkozatot aláíró államok között mint aktív hadviselő fél az első helyen az Egyesült Államok és Anglia szerepelt.[292] Mivel azonban ez a valóságban nem így volt, az afrikai katonai expedícióra még azért is szükség volt, hogy hivatkozni lehessen a második világháborúban való aktív részvételre. Marshall az 1941. december 23-i ülésről feljegyezte, hogy Churchill javaslatához az amerikai félnek azért fűződik érdeke, mert az algériai és marokkói partraszálló hadművelet módot nyújt az Egyesült Államoknak, hogy „hadviselőnek érezze

magát . . ."[293] Ez természetesen csak az egyik oka annak, hogy az amerikai uralkodó köröknek érdekük volt „az amerikai csapatok jelenléte a valahol az Atlanti-óceán túlsó oldalán folyó aktív harctevékenységben".[294] Ez a „valahol" Afrikát jelentette, nem pedig Nyugat-Európát.

Matloff és Snell azt írja, hogy a Németország körüli gyűrű bezárása és megszorítása, a Churchill-féle módszerrel a Németország elleni aktív tevékenység illúziójának keltésére „úgy tűnik, nagyon megfelelő eljárási módnak bizonyult".[295] Ámde ez az igazi cél annyira kétségbevonhatatlan volt, hogy az amerikai vezérkari főnökök az egész konferencián „nem vitatták a bekerítés stratégiájának célszerűségét és annak első lépéseként javasolt vállalkozást, Észak-Afrika elfoglalását".[296]

A washingtoni konferencián megfogalmazták az egységes parancsnokság elvét. Ez az elv objektív szükségszerűséget tükrözött, és kétségtelenül pozitív jelentősége volt a koalíciós vezetés megoldásában. Az angol–amerikai imperialista ellentétek azonban megakadályozták ennek az elvnek a maradéktalan megvalósítását. A konferencia részvevői elhatározták, hogy a vezérkari főnökökkel egyesítő szervezetet hoznak létre. Ennek tagjai az Egyesült Államok részéről – Marshall tábornok, a hadsereg vezérkari főnöke, H. Arnold tábornok, a légierő vezérkari főnöke és később egyúttal főparancsnoka, E. King tengernagy, a tengeri hadműveletek főnöke, majd utána Stark tengernagy, 1942 júliusától kezdve. – W. Leahy tengernagy, az elnök személyi törzsének főnöke; Nagy-Britannia részéről – az egyesült angol vezérkar küldöttsége, John Dill vezetésével.[297]

A közös szerv feladata az volt, hogy kidolgozza a két ország hadviselésének és hadászatának fejlesztési kérdéseit. A politikai vezetésnek, Rooseveltnek és Churchillnek volt alárendelve, akik közvetlenül és aktívan részt vettek a hadviselés valamennyi problémájának megoldásában.[298] A közös parancsnokság gépezetének működése gyakorlatilag 1942 márciusában kezdődött. Az Egyesült Államok és Anglia politikai érdekeivel összhangban az egész világ hadszíntereit felelősségi övezetekre osztották fel. Az angol övezethez Afrika, a Közép-Kelet, India és Délkelet-Ázsia tartozott. Az amerikai övezet – a nyugati féltekét, a Csendes-óceán övezetét ölelte fel Auszt-

ráliával és Kínával együtt. A háború folyamán az Egyesült Államoknak sikerült behatolnia Anglia érdekszférájába is.[299]

A washingtoni konferencia végén Roosevelt és Churchill megegyezett abban, hogy a közös afrikai hadműveletet 1942 májusára halasztják.[300]

A vichyi kormány ismerte az észak-afrikai francia birtokokra vonatkozó amerikai terveket. A svájci francia katonai attasé 1941 januárjában beszélgetett Legg alezredessel, a Bernbe akkreditált amerikai katonai attaséval. Ez utóbbi közölte vele, hogy az amerikaiak hadba fognak lépni, és kénytelenek lesznek megszállni francia Észak- és Északnyugat-Afrikát. A francia katonai attasé válaszában megjegyezte, hogy az Egyesült Államok aligha lesz majd képes egy ilyen bonyolult hadművelet végrehajtására, annál is inkább, mert a vichyi kormány megszervezi a partraszállással szembeni katonai ellenállást. Erre Legg alezredes azt válaszolta, hogy a katonai expedícióra akár ma is sor kerülhet.

Az Észak-Afrikába való behatolás amerikai–angol tervének kidolgozásával egyidőben a két ország diplomáciai tárgyalásokat folytatott a szovjet kormánnyal az európai második front 1941-ben történő megnyitásáról.

Az angol–szovjet–amerikai koalíción belül ellentétek támadtak. A legkomolyabb nézeteltérésre az észak-franciaországi második front megnyitásának kérdésében került sor.

Mit kellett volna jelentenie az európai második frontnak? Miután Anglia kormánya egyezményt kötött a Szovjetunió kormányával a Németország elleni háború közös akcióira vonatkozóan, a szovjet kormány 1941. július 18-án felhívta az angol kormány figyelmét arra, hogy a második frontot Észak-Franciaországban kell megnyitni, vagyis a fasiszta Németország határának közvetlen közelében, ahonnan a legrövidebb út vezet Németország létfontosságú központjai felé.

1941. szeptember 3-án a szovjet kormány kijelentette, hogy Franciaországban kell megnyitni a második frontot, amely a keleti arcvonalról 30–40 német hadosztályt vonhat el. A Franciaország északi részén megnyitott front vonhatná csupán el keletről Hitler erőit, mégpedig csakis akkor, ha hadászati jelentőségét tekintve valamennyire

is összemérhető lenne az első világháború idején Franciaországban kialakult front. Például 1915 szeptemberében a keleti fronton az orosz csapatokkal 65 német hadosztály állt szemben, ezzel szemben 90 német hadosztály harcolt a nyugati fronton az angol–francia hadseregek ellen.

A két fő arcvonalon folyó egyidejű fegyveres küzdelem megfosztotta a német főparancsnokságot annak lehetőségétől, hogy döntő fölényt teremtsen bármelyik arcvonalon. A történelmi tapasztalat megmutatta, hogy Németország számára reménytelen a kétfrontos háború. Ezért a szovjet kormány javaslata a történelmi tapasztalatból indult ki.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek neves képviselői amellett törtek lándzsát, hogy a Szovjetuniónak a Németország elleni háborúban ne csak gazdasági, hanem katonai segítséget is nyújtsanak. Lord Beaverbrook például a Szovjetunió haladéktalan és hatékony megsegítése melletti érveit a következőképpen fogalmazta meg H. Hopkinsnak írt levelében: „Ha most nem segítünk az oroszoknak, lehet, hogy vereséget szenvednek. Akkor Hitler, miután végre megszabadult a keleti fenyegetéstől, minden erejét ellenünk fogja összpontosítani nyugaton".[301]

Anglia és az Egyesült Államok vezető köreit ilyen megfontolások vezérelték, amikor beléptek a Hitler-ellenes koalícióba és amikor gazdasági segítséget nyújtottak a Szovjetuniónak.

1941. június 27-én Beaverbrook felvetette azt a gondolatot, hogy hajtsanak végre nagyszabású vállalkozásokat Franciaország északi tengerpartján. Beaverbrook ugyanis az angliai uralkodó körök józan és előrelátó képviselői közé tartozott. Jól tudta, hogy Anglia sorsa a keleti háború kimenetelétől függ. Eden csatlakozott Beaverbrook elgondolásához. Utána Sir Stafford Cripps, a moszkvai angol nagykövet hivatalosan értesítette a szovjet kormányt, hogy az angol kormány partraszálló hadműveletet tervez Franciaországban. Az angol követ közlésében azonban egy szó sem esett arról, hogy erre pontosan mikor kerül sor.

Erre a kérdésre Beaverbrook 1941 októberében elhangzott szavai adják meg a választ: „Stratégiánk még mindig a távoli jövőre vonatkozó terveken alapul."[302]

A szovjet kormány július 18-i javaslatára, hogy Észak-Franciaországban nyissák meg a második frontot, Churchill közölte, hogy „a vezérkari főnökök nem látják lehetségesnek egy olyan nagyméretű vállalkozás végrehajtását, amely valamilyen hasznot hajthatna Önöknek".

Beaverbrook bírálta a haderőnemek vezérkari főnökeit. „Ostobaság azt állítani – mondta –, hogy semmit sem tehetünk Oroszországért."[303]

Az angol vezérkari főnököknek az a kijelentése, hogy nem tehetnek semmit Oroszországért, lehetővé tette Churchillnek, hogy a politikai vezetéstől független, leküzdhetetlen háborús nehézségekre hivatkozzék. A probléma azonban éppen a politikai vezetés célkitűzéseiben rejlett.

1941 szeptemberében a szovjet kormány emlékeztette az angolokat arra, hogy a németek blöffnek tartják a Nyugatról fenyegető veszélyt, s büntetlenül átcsoportosítják erőiket Nyugatról Keletre. Meg vannak ugyanis győződve arról, hogy nincs és nem is lesz semmilyen második front. Továbbá, hogy a németek szilárdan bíznak abban, hogy egymás után mérhetnek csapást ellenségeikre: először az oroszokra, azután az angolokra.

1941 októberében, Moszkvától való visszatérése után Beaverbrook államminiszter megerősítette a szovjet véleményt. Kijelentette, hogy a németek akadálytalanul átdobhatják hadosztályaikat keletre, minthogy tábornokaink a kontinenst mind a mai napig az angol csapatok számára tiltott területnek tekintik . . ."[304] Az angol katonai vezetők „állandóan hangoztatták, hogy nem kívánnak támadó tevékenységet folytatni".[305] Az angol katonai vezetők csakis a politikai vezetés hozzájárulásával gondolkodhattak, és ami a fő, cselekedhettek így. Puleston amerikai történész azt írta, hogy az angol vezérkari főnökök véleménye „pontosan Churchill nézeteit tükrözi".[306]

Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma már akkor elkezdte a második világháború hadászati problémáinak a tanulmányozását, mielőtt Japán 1941. december 7-én megtámadta Pearl-Harbourt (az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának a Hawaii-szigeteken levő haditengerészeti támaszpontját), és Németország, valamint

Olaszország 1941. december 11-én hadat üzent az Egyesült Államoknak.

Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma 1941 szeptemberében látott hozzá a hadászati számvetések elkészítéséhez az Egyesült Államok hadbalépése esetére. A hadsereg szükségleteinek kiszámítása során a terveket kidolgozó tisztek „az Egyesült Államok politikájának alaptételeiből indultak ki".[307]

Már akkor felmerült a kérdés: a potenciális ellenségek közül melyiket kell előbb szétzúzni?

Az Egyesült Államok hadseregének vezetői úgy vélték, hogy a fő hadszíntér Európa lesz és a lehetséges ellenségekkel (Németországgal, Olaszországgal és Japánnal) szembeni győzelem elsősorban Németország szétzúzásától fog függni.

A fegyveres erők befejező, döntő harctevékenységre való felkészítését 1943. július 1-re tartották lehetségesnek.[308]

Az Egyesült Államok hadseregének vezérkara „kezdetben védelmi, majd támadó haditevékenységet tervezett".[309] Még mielőtt az európai kontinensen a döntő szárazföldi tevékenység megkezdődnék, a „győzelem programja" a légi fölény megszerzését irányozta elő az angol szigeteken levő légi támaszpontok igénybevételével. Ebben a programban feltételként szerepelt az, hogy az ellenség hajóit elkergetik az Atlanti-óceánról és az Északi-tengerről. Az amerikai vezérkar emellett az angol vezérkari főnökök tervéből átvette a blokádot, a felforgató tevékenységet és a propagandát. Az Egyesült Államok és Anglia katonai vezetői a döntő támadás megindulása előtt úgy szándékoztak aláásni a német hadigépezet alapjait, hogy a hitleri „erőd" perifériáján tevékenykedve szétforgácsolják az ellenség erejét. T. Higgins, amerikai történész szavai szerint az Egyesült Államok és Anglia stratégiája a „furcsa háború"[310] egyenes folytatása volt. A katonai stratégiát az Egyesült Államok és Anglia politikai céljai határozták meg, s e célokat rejtett formában igyekeztek érvényesíteni. – Ezek szerint nem kell sietni a második világháború befejezésével. A nyugati hatalmak azt várták, hogyan alakulnak az események a szovjet–német arcvonalon.

*

Ily módon Franciaország veresége, kiváltképp pedig a fasiszta Németországnak a Szovjetunió elleni támadása után az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei a kivárás politikáját folytatták. A szovjet–német arcvonalon folyó fegyveres küzdelem kimenetelét váró politikával összhangban dolgozták ki a Németország elleni közvetett tevékenységek stratégiáját. Az Egyesült Államok és Anglia azt tervezte, hogy a számukra kedvező pillanatban támadást indítanak Németország ellen Nyugat- és Északnyugat-Afrikán keresztül, olyan területekről, amelyek több ezer kilométerre voltak a fasiszta tömb létfontosságú európai központjaitól. A közvetett megközelítés stratégiája már megvalósulása előtt is azt jelentette, hogy a hitleri „erőd" perifériáján folyó haditevékenységnek elhúzódó jellege lesz.

A fasiszta Németországnak sikerült megtartania hadászati hídfőállását Észak-Afrikában. Egyiptom, a Szuezi-csatorna és egész Afrika meghódítását, valamint Anglia elözönlését viszont a Szovjetunió elleni villámháború befejezéséig elhalasztotta. A szovjet–német arcvonal befolyása az észak-afrikai hadászati helyzetre abban nyilvánult meg, hogy a német légierőt a Földközi-tenger medencéjéből átdobták a szovjet–német arcvonalra és az olasz–német csapatok Egyiptom határán passzív védelmet folytattak.

A Vörös Hadsereg a „villámháború" hitlerista tervének a meghiúsításával megszüntette az Angliába való német fasiszta betörés potenciális veszélyét.

Cselekvési szabadságát Anglia arra használta fel, hogy erősítse hadászati pozícióit a Földközi-tenger medencéjében.

Az Egyesült Államoknak a Földközi-tenger medencéjében és a világ más térségeiben megvoltak a saját imperialista érdekek diktálta tervei: az Atlanti-óceánon és a Földközi-tengeren ki szándékozott terjeszteni pozícióit a levert Franciaország és a gyengülő Anglia rovására.

Roosevelt és Churchill atlanti konferenciája (1941. augusztus 10–15) jóváhagyta azt a hadászati koncepciót, hogy nem kell sietni Európában.

Az első washingtoni konferencia részvevői elismerték, hogy Né-

metország az első számú ellenség, a hadászati tervezés alapjául azonban azt a tételt fogadták el, amely szerint állandóan szűkíteni kell a gyűrűt Németország körül: először az afrikai kontinensről kell támadni Olaszország ellen, és utoljára következik Németország.

A földközi-tengeri stratégia nem akadályozta meg a fasiszta Németországot abban, hogy Európa keleti részén hadat viseljen a Szovjetunió ellen.

IV. fejezet

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA URALKODÓ KÖREI SZABOTÁLJÁK AZ EURÓPAI MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSÁT

1. EURÓPA HELYETT – AFRIKA

Lenin azt írta, hogy „a politika őszintesége legkönnyebben a szavak és a tettek közötti viszony alapján ellenőrizhető".[1] A szavak azt az illúziót keltették, hogy az Egyesült Államok és Anglia kormánya szilárdan eltökélte a Németország elleni aktív tevékenységet, valójában azonban úgy döntöttek, hogy nem vesznek részt aktívan a fegyveres küzdelemben a Szovjetunió oldalán. 1944. június 6. előtt az Egyesült Államok és Anglia a perifériális stratégia szerint járt el, amely abból állt, hogy fokozatosan összezárták és szűkítették a gyűrűt Németország körül. Ez magyarán a kis dolgok stratégiája volt. Fő láncszemként Észak- és Északnyugat-Afrikát szemelték ki.

1942. március 25-én megbeszélés volt Rooseveltnél, amelyen jelen volt Knox haditengerészeti miniszter, Stimson hadügyminiszter, H. Hopkins, Marshall, a hadsereg vezérkari főnöke és Arnold tábornok, a légierő főparancsnoka. A megbeszélés tárgya az Egyesült Államok földközi-tengeri politikája volt. Megvitatták az amerikai csapatok marokkói partraszállásának tervét. A tervet a megbeszélés valamennyi részvevője elfogadta, Churchillt pedig tájékoztatták a hadászati terv jóváhagyásáról.

1942. május végén Londonban és Washingtonban szovjet küldöttség tárgyalt arról, hogy 1942-ben Európában nyissák meg a második frontot. A londoni tárgyalások során az angol kormány nem volt hajlandó határozott választ adni az európai második front megnyitására vonatkozóan, arra hivatkozva, hogy meg kell tudnia, mi az Egyesült Államok kormányának véleménye a kérdésről. Churchill

kijelentette, hogy konkrét választ csak a szovjet küldöttség washingtoni tárgyalásai után adhat, s addig semmi biztosat sem ígérhet.

Az 1942. május 29-i washingtoni megbeszélésen Roosevelt, Hopkins, Marshall és King, a haditengerészet vezérkari főnöke egyöntetűen azon a véleményen volt, hogy 1942-ben meg lehet nyitni a második frontot. Akkor Roosevelt kijelentette, hogy „módjában van tájékoztatni a szovjet kormányt a szövetségeseknek arról a szándékáról, miszerint 1942-ben megnyitják a második frontot".[2] Marshall megerősítette, hogy „az Egyesült Államoknak erre a célra elegendő kiképzett csapata és felszerelése van".[3] De ugyanakkor megjegyezte, hogy az Egyesült Államoknak nincs elegendő szállítóeszköze. Ezért ragaszkodott hozzá, hogy ne tegyenek említést az 1942. évről.

Másnap Roosevelt a vezérkari főnökökkel tárgyalt, s felolvasta előttük azt a táviratot, amelyet Churchillnek szándékozott küldeni. A táviratban az állt, hogy a „Sledgehammer" terv végrehajtásának (a Nyugat-Európába való behatolás korlátozott erőkkel, hídfőállás foglalása végett) 1942 augusztusában meg kell kezdődnie.

Amikor a szovjet küldöttség 1942. június 1-én találkozott Roosevelttel és Hopkinsszal, az elnök ezt mondta: „Reméljük, hogy a második frontot ebben az évben megnyitjuk."[4]

Sőt, Roosevelt még azt is kijelentette, hogy „határozottan számít a második front 1942-ben történő megnyitására".[5]

Az Egyesült Államok és Anglia kormányának az európai második front megnyitására vonatkozó ünnepélyes ígérete belekerült az 1942. június 12-i szovjet–amerikai és szovjet–angol közös nyilatkozatba. Mindkét nyilatkozat leszögezi, hogy a tárgyalásokon „teljes egyetértésre jutottak az európai második front 1942-ben történő megnyitásának halaszthatatlan feladatait illetően".[6] Amikor az Egyesült Államok és Anglia vezetői aláírták ezt az ünnepélyes ígéretet, tudták, hogy nem fogják teljesíteni.

Az angol háborús kormány június 11-i ülésén, közvetlenül azelőtt, hogy Londonban és Moszkvában közzétették az angol–szovjet közös nyilatkozatot, „mindenki egyetértett abban, hogy Anglia 1942-ben nem tesz nagy erőket partra a kontinensen, mindaddig, amíg nem lesz biztos benne, hogy az elfoglalt hídfőt tartani tudja".[7] Churchill

a minisztertanács ülésén arról beszélt, hogy addig nem nyitják meg Európában a második frontot, amíg a németeket nem demoralizálja a további oroszországi visszavonulás.[8]

Az angol kormány 1942. június 10-i emlékirata a következőket mondja: „1942 augusztusában vagy szeptemberében szándékozunk partra szállni a kontinensen."[9] 1942 őszének említése a „Sledgehammer" tervben szereplő esetre vonatkozott. Az angol kormány döntése azonban már másnap újabb „megsemmisítő csapást mért a »Sledgehammer« hadművelet összes terveire".[10] Az első ilyen csapás már korábban az volt, amikor Roosevelt 1942. május 28-án Churchilltől táviratot kapott, amelyben ez állt: „Sohasem szabad szem elől tévesztenünk a »Gymnast« hadműveletet. Minden egyéb készülődés, amennyiben szükséges, ezt fogja elősegíteni".[11] Az amerikai vezetők ezt a táviratot úgy tekintették, mint „lemondást a kontinensre való behatolásról 1942-ben és 1943-ban."[12]

Az angol kormány említett 1942. június 10-i emlékiratában volt egy fenntartás, amely semmissé tette az 1942. őszi partraszállás előkészítésére vonatkozó kijelentést: „Ebben a kérdésben semmiféle ígéretet sem tudunk tenni . . ."[13] Churchill 1942. augusztus 14-i „pro memoria" feljegyzésében szerepel mind az 1942. június 10-i memorandum, mind pedig ez a fenntartás.

M. Gallagher azt állítja, hogy a háború utáni szovjet propaganda említést sem tett erről a feljegyzésről.[14] Ez azonban tudatos hazugság, mert Churchill 1942. augusztus 14-i feljegyzésének a teljes szövegét 6 évvel Gallagher könyvének megjelenése előtt közzétették a Szovjetunióban.[15]

Ily módon azok az angol–amerikai nyilatkozatok, amelyek leszögezik, hogy az európai második frontot 1942. augusztus–szeptemberben megnyitják, nem tükrözték az amerikai és angol uralkodó körök igazi szándékait. Grenfell amerikai történész Churchillről beszélve felhívja a figyelmet arra a körülményre, hogy „egy politikus nyilatkozatai nem mindig fejezik ki az illető igazi szándékát".[16] C. Wertenbaker amerikai történész Churchillnek azt a kifejezését, hogy „a második frontra 1942-ben rendkívül nagy szükség van", a kétértelműség remekének nevezi.[17]

Nem sokkal az 1942. június 12-i kommüniké nyilvánosságra ho-

zása után Roosevelt közölte Marshall-lal és Kinggel, majd utána Churchill-lel is, hogy a kommünikének „csupán az volt a célja, hogy reményt öntsön a szovjet kormányba".[18] Churchill tüstént Washingtonba küldte Mountbatten tengernagyot, azzal a feladattal, hogy készítse elő a talajt az európai második front 1942-ben történő megnyitására vonatkozó egyezmény revideálására.

Mountbatten azzal kezdte küldetésének teljesítését, hogy ismertette Churchill tervezetét, amely szerint az észak-afrikai partraszállás mellett Észak-Norvégiában kell egy kis hídfőállást foglalni („Jupiter" terv). Utána tájékoztatta Rooseveltet és Hopkinst arról, hogy „az angol kormány nem helyesli, hogy 1942-ben átkeljenek a La Manche-on és az európai kontinensen hídfőállást foglaljanak (»Sledgehammer« terv)".[19]

Az amerikai vezetőknek a legkisebb kétségük sem volt az iránt, hogy az angol kormány nem szándékozott és nem is szándékozik 1942-ben megnyitni a második frontot. Az Egyesült Államok vezetői ezt maguk sem óhajtották, de nem árulták el nyomban, hogyan foglalnak állást a „Sledgehammer" tervvel kapcsolatban. Roosevelt először azt javasolta, hogy a hadműveletet halasszák el 1942. ősz végére. Mountbatten erre azt válaszolta, hogy ez esetben a tél beállta előtt a csapatok nem tudnak elfoglalni valamilyen nagyobb kikötőt, például Cherbourg-t, és télire ellátás nélkül maradnak. Ezután Mountbatten emlékeztetett Churchill figyelmeztetésére: „Ne feledkezzünk meg a »Gymnast« tervről".[20] Roosevelt csak ezután, mintegy Mountbatten megcáfolhatatlan érveinek hatására jelentette ki: hajlandó a francia Észak-Afrikába küldeni az a hat amerikai hadosztályt, „amelyeket (nyáron és ősz elején) Angliába szándékoztak irányítani".[21]

1942. június 19-én törzsével együtt maga Churchill utazott Washingtonba, hogy folytassa Mountbatten küldetését. Churchill washingtoni tárgyalásainak az volt a célja, hogy tisztázza azokat a konkrét formákat, amelyek között az európai második front megnyitását az angol–amerikai csapatok francia Észak-Afrikába való behatolásával lehet helyettesíteni. Az Egyesült Államok politikai és katonai vezetői már az 1941–1942. évi washingtoni konferencián a „Gymnast" tervet választották a „Sledgehammer" terv helyett.

Churchill meghívását az amerikai vezetők kezdeményezték. H. Hopkins még 1942. június elején azt írta Churchillnek, hogy a „magas politikának vannak olyan kérdései, amelyeket Önnek kell megtárgyalnia az elnökkel, és ő reméli, hogy Ön nemsokára ide érkezhet".[22] Ezek a kérdések az 1942. évi hadászati terv végleges eldöntésével álltak összefüggésben. A terv megválasztásának kiindulópontja az volt, hogy Angliának és az Egyesült Államoknak „fel kell készülnie arra, hogy a keleti arcvonalon gyorsan változó helyzetnek megfelelően cselekedjék".[23]

A Vörös Hadsereg moszkvai győzelme után az angol–amerikai szövetségesek kénytelenek voltak másként szemlélni a Szovjetunió erejét és lehetőségeit. Az angol vezérkari főnökök úgy nyilatkoztak, hogy a Vörös Hadsereg 1942 őszén és 1943 telén tartani tudja majd az arcvonalat, és minthogy az arcvonal kellő távolságra volt Németország határaitól, „célszerű lesz felkészülni arra, hogy 1943-ban hatolnak be a kontinensre".[24]

Washingtonban Churchill kérdésekkel halmozta el Rooseveltet arra vonatkozóan, hogy konkrétan mit tesznek az amerikai katonai vezetők annak érdekében, hogy 1942 szeptemberében előkészítsék a La Manche-on való átkelést. „Van-e ilyen terve az amerikai vezérkarnak? Ha van, milyen terv az? Milyen erőket szándékoznak bevetni? Mely pontokon tervezik a csapást? Hány partraszálló és szállítóhajó áll rendelkezésre? Ki lesz a hadművelet parancsnoka? Milyen segítségre és milyen angol erőkre lesz szükség?"[23] Kiderült, hogy az amerikai vezérkari főnökök egyetlenegy kérdésre sem tudtak konkrét és kimerítő választ adni.

Ha nincs olyan terv, folytatta Churchill, amely intézkedéseket tartalmaz állandó hídfőállás létesítésére az európai kontinensen, akkor csak egy kivezető út marad – a „Gymnast" terv végrehajtása. Ezzel a hadművelettel, úgymond „1942-ben csapás mérhető Hitlerre".[26] Churchill az elmondottakból azt a következtetést vonta le, hogy a „Gymnast" terv végrehajtása közvetlenül vagy közvetve segíti Olaszországot.

Miután így lerohanta az amerikai katonai vezetőket és megállapította, hogy 1942-ben nem készülnek konkrétan az európai második front megnyitására, Churchill beismerte, hogy az angol vezérkarok-

nak sincs kidolgozott tervük az 1942. szeptemberi franciaországi partraszállásra, minthogy az a legkisebb sikerrel sem kecsegtet. Ezért vonta le azt a következtetést Churchill, hogy valamilyen más hadműveletet kell előkészíteni.

Június 21-én Ismay, az angol vezérkari bizottság elnöke a következőképp fogalmazta meg Churchill javaslatát: „1942-re a legjobb variáns a »Gymnast« hadművelet lesz. Ezért ennek a hadműveletnek a részletes terveit a legrövidebb időn belül ki kell dolgozni. A hadműveletben részt vevő csapatok zömmel a „Bolero" terv végrehajtására kijelölt csapatok lesznek (élőerők és eszközök összpontosítása Angliában a La Manche-on át történő behatolás céljára – *a szerző),* amelyek még nem indultak el az Egyesült Államokból".[27]

Churchillnek nem kellett hosszasan rábeszélnie Rooseveltet. Az elnök már csak azért is szívesen egyetértett Churchill érveivel, mivel az amerikai vezérkar washingtoni képviselői egy véleményen voltak az angol vezérkari főnökkel. Churchillnek könnyű sikere volt, mert tudomást szerzett arról, miként vélekedik Roosevelt az amerikai csapatok marokkói partraszállásának tervéről, és ügyesen kihasználta ezt az értesülését. A júliusi londoni értekezlet előtt az amerikaiak jobbnak látták fokozatosan elállni az európai második front 1942-re tervezett megnyitásától, mert erre állítólag leküzdhetetlen és tőlük független körülmények kényszerítették őket.

Ily módon a június 12-i közös nyilatkozaton még jóformán meg se száradt a tinta, amikor június 21-én „olyan határozatot hoztak, amely összhangban volt Churchill érveivel és sutba dobta a »Sledgehammer« hadművelet terveit".[28]

Churchillnek az a kijelentése, hogy a „Gymnast" terv végrehajtása, bár közvetve, de segíti a Szovjetuniót, senkit sem tévesztett meg. Az Egyesült Államok vezérkara nem titkolta, hogy még ha sikeresen hajtják is végre a tervet, „ez nem kényszeríti a németeket arra, hogy akár egyetlenegy német katonát, harckocsit vagy repülőgépet átdobjanak az orosz arcvonalról".[29] Ezt a véleményt Roosevelt és Hopkins tudomására hozták.

Marshall Rooseveltnek szóló memorandum-tervezete szerint „a kitűzött céltól semmiféle tűszúrások nem térítik el őket (már tudniillik a németeket – *a szerző)*".[30] A szovjet csapatokon csak az segít-

hetett, ha kellő számú amerikai–angol csapat száll partra az európai kontinensen. Ehhez azonban az kellett, hogy készek legyenek határozott fellépésre, hadászati hídfőállást létesítsenek, és az elért sikert továbbfejlesszék. Az amerikai és az angliai uralkodó körök azonban sem nem óhajtották a nyugat-európai második front megnyitását, sem nem készültek rá. Ezért „az elnök és a miniszterelnök elvileg megegyezett abban, hogy az év végén hadseregeket küldenek francia Észak-Afrikába".[31] Ily módon lepaktáltak egymással, hogy hogyan bújnak ki a második front megnyitására vállalt kötelezettségük teljesítése alól. Az amerikai uralkodó köröknek Churchill utazásakor már kész tervük volt, amely szerint 1942-ben ahelyett, hogy Európában megnyitnák a második frontot, a Földközi-tenger medencéjében kezdenek haditevékenységet.

Az angol háborús kormány július 8-án jóváhagyta Roosevelt és Churchill elvi megállapodását, amely szerint 1942-ben nem hatolnak be Franciaországba, hanem helyette Észak-Afrikában szállnak partra. Az angolok kijelentették, hogy még abban az esetben is helytelenítik a kontinensre való behatolást, ha meglepetésszerű csapásról és utána gyors visszavonulásról van szó.

Ugyanezen a napon Churchill a következő üzenetet küldte Rooseveltnek: „Meg vagyok győződve róla, hogy a „Gymnast" hadművelet kétségtelenül a legjobb esélyeket nyújtja arra, hogy a keleti arcvonalon 1942-ben könnyítsünk az oroszok helyzetén".[32] Ezek hamis frázisok voltak. Churchill jól tudta, hogy az észak-afrikai expedíciós vállalkozás nem kényszerítheti Hitlert a szovjet–német arcvonalon levő erőinek a gyengítésére. Az észak-afrikai események nem hatottak döntően a második világháború kimenetelére.

Sőt, Marshall és Eisenhower véleménye szerint a „Gymnast" hadművelet végrehajtására vonatkozó döntés azt jelentette, hogy a „szövetségesek lehetségesnek tartják Oroszország háborús vereségét".[33]

1942. július 17-én Marshall, Hopkins és King Londonba utazott, hogy véglegesen rögzítsék az 1942. évre szóló amerikai–angol hadászati terveket.

A tárgyalások azzal kezdődtek, hogy az amerikaiak ismét védelmükbe vették a „Sledgehammer" tervet. Ekkor Churchill és vezér-

kari főnökei minden újabb érv felhozása nélkül általánosságban tiltakozni kezdtek a terv ellen. Az amerikai küldöttségnek csak ez kellett. Amikor tisztázódott, hogy a terv meghiúsulása miatti felelősség az angolokat terheli, Roosevelt hozzájárult ahhoz, hogy „ezt a kérdést véglegesen levegyék a napirendről".[34]

Londonban fény derült Marshall politikai mesterkedéseire. Kiderült, hogy előző tiltakozásai a „Gymnast" terv ellen és a „Sledgehammer" terv védelmezése csupán formális jellegű volt. Jól tudta, hogy az észak-afrikai partraszálló hadművelet „mind Roosevelt, mind Churchill teljes támogatását élvezi".[35] Ezért Marshall a londoni értekezleten, miután sikerült a „Sledgehammer" terv meghiúsulásáért a felelősséget az angolokra hárítani, könnyűszerrel átnyergelt a „Gymnast" tervre. Ugyanez vonatkozik Stimsonra is. „Sem Marshall, sem Stimson nem ellenezte a „Gymnast" hadműveletet mint olyant".[36]

Július 23-án Roosevelt táviratot küldött Churchill miniszterelnöknek, amelyben elismerte azt a tényt, hogy „lemond az 1942. évi nagyszabású európai hadműveletekről".[37] Másnap Londonba egy újabb táviratot küldött, „amelyben megismételte, hogy az észak-afrikai hadművelet mellett van".[38]

Az amerikai népnek valahogy meg kellett magyarázni, miért mondtak le oly gyorsan arról a nyilvánosságra hozott kötelezettségről, amelynek értelmében 1942-ben Európában megnyitják a második frontot. Roosevelt azt hozta fel érvül, hogy „meg kell akadályozni a német légierő összpontosítását Észak-Afrikában".[39] Ámde abban az időben a német légierő nem Észak-Afrikában, hanem a szovjet–német arcvonalon összpontosult.

Július 25-én Roosevelt táviratilag azt javasolta, hogy a „»Gymnast« hadműveletet legkésőbb október 30-án kezdjék meg".[40] Ugyanezen a napon a „Gymnast" és a „Supergymnast" terveket (az amerikai–angol csapatok közös partraszállása Észak-Afrikában), „Torch" („Fáklya") terv névre keresztelték el. Július 30-án elhatározták, hogy azonnal megkezdik a terv végrehajtásának előkészítését. Roosevelt elragadtatását nyilvánította Churchillnek a végleges elhatározás megszületése alkalmából.

1942. július 18-án, a londoni angol–amerikai tárgyalások előtt a

szovjet kormány üzenetet kapott Churchilltől, amelyben értesítette az angol kormánynak arról az elhatározásáról, hogy a második front megszervezését 1942-ről 1943-ra halasztja.

Churchill a szovjet fél megnyugtatására kereken kijelentette, hogy az angol–amerikai csapatok európai partraszállása 1943-ban nagyarányú lesz, és a következő számadatot közölte: „több mint 1 millió ember, megfelelő légi támogatással".[41] De már akkor világos volt, hogy az európai második front megszervezésének kérdése „komolytalan jelleget kezd ölteni".[42]

A szovjet kormány válaszüzenetében kénytelen volt a legkategórikusabban kijelenteni: „nem érthet egyet azzal, hogy az európai második front megszervezését 1943-ra halasztják".[43]

A „Torch" terv lelkes támogatásra talált az Egyesült Államok magas állású személyiségei körében. Ez a terv imperialista területfoglalásokat irányzott elő Afrikában, és arra vezetett, hogy az európai második front megnyitására nemcsak 1942-ben, hanem 1943-ban sem kerül sor.

A „Torch" terv elfogadása azt jelentette, hogy a „Round-up" terv (a közvetlenül Németország elleni hadművelet 1943-ban) szintén meghiúsult, úgy ahogy 1942-ben a „Sledgehammer" terv is kútba esett. Maga Marshall is így értékelte a „Torch" terv következményeit. John Dillhez, az angol vezérkari bizottság küldöttségének vezetőjéhez írt 1942. augusztusi levelében megállapítja, hogy a „Torch" terv következtében a közvetlenül Németország ellen irányuló hadművelet „minden valószínűség szerint nem hajtható végre sikeresen 1943-ban".[44]

John Dill augusztus 1-én azt táviratozta Londonba, hogy „az amerikai vezetés véleménye szerint a „Torch" hadműveletre vonatkozó döntés kizárja a „Round-up" hadművelet végrehajtásának lehetőségét."[45] Mind a londoni, mind a washingtoni tárgyalásokon „mindenki előre megfontoltan egyetértett".[46]

Arról volt szó, olvashatjuk Harry Butcher 1942. július 31-i naplójegyzetében, hogy a „Torch" terv részleteinek megtárgyalásakor már felvetődött az amerikai–angol csapatok további előrenyomulásának kérdése Szicíliába vagy Szardíniába. Churchill 1942 nyarán már arra beszélte rá az amerikaiakat, hogy az észak-afrikai tengerpart ellen-

őrzés alá vétele után tegyenek partra deszantot Szardíniában („Brimstone" hadművelet). Hajlandó volt „mindenhova expedíciót küldeni, kivéve a nácik elleni fő hadszínteret".[47]

A „Brimstone" tervvel egyidőben Churchill továbbra is erélyesen szorgalmazta, hogy küldjenek expedíciós hadtestet Norvégiába.[48] Észak-Norvégiát és Észak-Afrikát Németország szárnyainak nevezte. Churchill ezeket a távoli „szárnyakat" választotta arra a célra, hogy elterelő hadműveleteket szervezzen messze a La Manche-on át történő arctámadás fő pontjától. Ezek a hadműveletek arra szolgáltak, hogy eltereljék az Egyesült Államok és Anglia népének figyelmét, és egyben ürügyül használták a nyugat-európai második front megnyitásának meghiúsítására.

Ily módon az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei megegyeztek abban, hogy 1942-ben nem kezdenek haditevékenységet a hitleri Németország ellen a döntő hadszíntéren – Nyugat-Európában. A „Torch" terv elfogadása „kizárta a Németország elleni támadó hadműveleteket".[49]

T. Handynek, az amerikai vezérkar hadműveleti igazgatósága főnökének szavai szerint a „Torch" hadművelet végrehajtására vonatkozó elhatározás nem volt más, mint „az erők szükségtelen szétszórására irányuló stratégia elfogadása".[50] Az erők szétforgácsolása másodrendű hadászati irányokban kizárta az összpontosítás lehetőségét a fő hadászati irányban közvetlenül Németország ellen, és oda vezetett, hogy mindig akadt ürügy, amivel indokolni lehetett az európai második front megnyitásának halogatását.

Londonban lényegében úgy határoztak, hogy „megvárják miként alakulnak az események a keleti arcvonalon".[51] Az amerikai–angol szövetségesek elhatározták, hogy kivárják azt az időt, amikorra a szovjet–német arcvonal megtöri Németország katonai erejét. Ezt a „vezérlő csillagot" jelöli meg a vezérkari főnökök egyesített bizottságának memoranduma, amelyben az állt, hogy az európai kontinens elözönlését akkor fogják végrehajtani, amikor „a német katonai potenciál meggyengült".[52] Addig is, amíg ez a nap elkövetkezik, „az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának kímélnie kell erejét."[53]

Az angol–amerikai szövetségesek általában minden kockázat nél-

kül akartak harcolni. Mindennél jobban féltek attól, hogy az angol–amerikai csapatok 1942-ben vagy 1943-ban elhamarkodják a Franciaországba való behatolást, a németek a tengerbe szorítják őket, és pótolhatatlan veszteségeket okoznak nekik; ez esetben az Egyesült Államoknak nem sikerülne új hadsereget szerveznie, és bekövetkeznék a katasztrófa: „egész Európa kommunizálása, mivel az Egyesült Államok és Anglia Közép-Európában képtelen erős hadsereget kiállítani az oroszokkal szemben".[54]

Matloff és Snell azt bizonygatják, hogy a „Torch" terv arra késztette az Egyesült Államok vezérkarát, hogy lemondjon a kivárás gondolatáról. A valóságban azonban ez a terv csupán annak a hadászati tervezésnek a „vezérlő csillagát" volt hivatva leplezni, amelyet az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei a második világháborúban követtek.

2. HADÁSZATI TERVEZÉS ARRA AZ ESETRE, HA NÉMETORSZÁG VÁRATLANUL GYORS VERESÉGET SZENVEDNE

A nyugati szövetségesek az algériai és marokkói partraszállási tervek kidolgozása mellett a jövendő európai támadó hadműveletek problémáját is tanulmányozták. Marshall 1942. március 27-i memoranduma egy támadó hadműveletet irányzott elő Nyugat-Európában 1943. április 1-e körül.[55]

Az élőerők, a harceszközök Angliában való összpontosítása a „Bolero" fedőnevet kapta. A csapatok átdobása a La Manche-on keresztül, valamint a hadászati hídfőállás létesítése és megerősítése a „Round-up" fedőnevet viselte. Az Egyesült Államok kijelentette, hogy „az 1943. április 1-i invázióhoz 30 hadosztályt és 3250 harci repülőgépet bocsát rendelkezésre – összesen mintegy 1 millió főt. Abban az esetben, ha az angolok 18 hadosztályt és 2550 repülőgépet állítottak volna ki, a szövetségesek ereje elegendő lett volna ahhoz, hogy biztosítsa a légi fölényt és a partraszállás végrehajtását".[56]

A szállításra vonatkozó számvetések azt mutatták, hogy 1943 áprilisára az amerikai hajók a szükséges csapatoknak csak 40 százalé-

kát tudták volna elszállítani. Az összes csapatok elszállítását csak 1943. nyár végére tudták volna befejezni. De igénybe lehetett volna venni angol hajókat és más országok hajóit is. És ezzel számoltak a tervezés során.

Marshall memoranduma azzal végződött, hogy részletesen ismertette egy nyugat-európai sürgős invázió tervét 1942 szeptemberére vagy októberére („Sledgehammer" terv) arra az esetre, „ha Németországot vagy a Szovjetuniót katasztrófa fogja fenyegetni".[57] Ennek a végső szükségre szóló tervnek a jelszava ugyanaz volt, mint a tűzoltóké – „nem szabad elkésni": az egyik esetben a Szovjetunió sürgős megsegítésével, a másikban a szövetséges csapatok kellő időben való megjelenésével Nyugat-Európában.

Ha figyelmen kívül hagyjuk a nyugat-európai sürgős inváziós hadműveletet tervét, akkor az amerikaiak és az angolok tevékenysége 1942-ben a tervek szerint csak a légitámadásokra és az ellenséges partvidék elleni kisebb portyázásokra szorítkozott.

Április 8-án Marshall vezetésével az amerikai katonai vezetők Londonba érkeztek, ahol az angol vezérkari főnökkel egy héten át tanácskoztak a közös stratégia problémáiról. Április 14-re befejezték a hadászati tervek elvi egyeztetését.

A megegyezés azon az alapon történt, hogy „Oroszország segítségére kell sietni, ha vagy az agónia állapotába kerül („in extremis"), vagy ellenkezőleg, ha a helyzet az arcvonalakon oly sikeresen alakul, hogy meggyorsulhat a nyugat-európai partraszállás".[58]

A tárgyaló felek az egyes kérdésekben annyi fenntartással éltek, hogy mind a „Sledgehammer", mind a „Round-up" terv bármely pillanatban gyakorlati jelentőség nélkül akadémikus jellegű dolgozattá válhatott.

Az angol vezérkari főnökök nyomatékosan hangoztatták, hogy az 1942–43. évi hadműveleteket el kell halasztani, ha az ellenség „fegyveres erői és erkölcsi állapota nem gyengül meg".[59] Az angolok általában még az ellen is tiltakoztak, hogy az európai kontinensen 1942-ben korlátozott mértékű tevékenységet folytassanak, és 1943-ra ilyen tevékenységre csak akkor voltak hajlandók, „ha a német katonai potenciál jelentősen meggyengült".[60]

Churchill a „Sledgehammer" tervet ugyanolyan hadműveleti terv-

nek tekintette, mint például az általa javasolt norvégiai tervet („Jupiter" terv). Norvégia az európai háború alatt Churchillnek mindig egyik kedvenc témája volt.

A londoni tárgyalások eredményét Eisenhower úgy értékelte, mint a háború koncepcionálás elveinek egybehangolását, hogy ne kelljen a sötétben botorkálniuk.

Lényegében az európai hadszíntérre vonatkozó 1942–43. évi hadászati tervek ily módon csak arra voltak jók, hogy pallérozzák a tervező szervek elméit. Matloff és Snell például a „Bolero" tervről, amelyet 1942 tavaszán Washingtonban készítettek, azt írták, hogy ennek a tervnek a kidolgozása a hadműveleti osztály „tisztjei számára jó gyakorlat volt, amely a maga nemében ugyanolyan hasznos, mint amennyire hasznosak a csapatokra nézve a hadgyakorlatok és a kiképző foglalkozások".[61]

Az angol–amerikai vezérkari megbeszélések részvevőit a többi terv („Sledgehammer", „Round-up") sem kötelezte. E terveket bármely pillanatban módosítani lehetett, vagy akár teljesen el is lehetett vetni.

Az Egyesült Államok és Anglia monopolista köreinek érdeke az Európa, valamint a Földközi-tenger fölötti uralom megszerzését illetően, a köztük folyó küzdelem ellenére, most egybeesett abban a tekintetben, hogy halogassák a második front megnyitását Nyugat-Európában.

Amikor az Egyesült Államok uralkodó körei elhatározták, hogy csapatokat tesznek partra Észak- és Északnyugat-Afrikában, egyéb okok mellett számoltak annak a szükségességével is, hogy 1942-ben valamiféle aktív tevékenységet kell mutatni Németország ellen. Roosevelt tartott attól a hatástól, amelyet az amerikai és angol szárazföldi csapatok Németországgal szembeni tartós passzivitása az amerikai és angol népre gyakorolhat. Félt „a »furcsa háború« egy újabb korszakának következményeitől".[62] Ezért Roosevelt rendkívül fontosnak tartotta, hogy „1942-ben a németek ellen amerikai szárazföldi csapatok harcoljanak".[63]

Északnyugat-Afrikát a Németország elleni hadműveletek hadászati tervezésének kezdetétől fogva úgy tekintették, mint „az európai kontinensre történő behatolás egyik legalkalmasabb kiinduló-

pontját".[64] Egy másik valóban alkalmas kiindulópont az európai kontinens elözönléséhez Anglia volt. Sherwood azt írja, hogy „Roosevelt hozzálátott egy olyan terv kidolgozásához, mely szerint e két pontra mihamar amerikai csapatokat dobnak át".[65] Angliába azonban jelentéktelenül kis erők átdobását tervezték. 1941 végéig 16 000 embert szándékoztak odaküldeni. Ezt a létszámot nemsokára 4000 főre csökkentették. Sherwood nyíltan elismeri, hogy a jelentéktelen amerikai erők Angliába tervezett átdobása „főként propagandafogás volt, azzal a céllal, hogy erősítse az angol nép harci szellemét és meggyőzze az oroszokat, valamint a Németország által megszállott országok népeit arról, hogy nagy amerikai erők érkeznek az európai hadszíntérre".[66]

Az amerikai katonai vezetők elméletileg elismerték, hogy az Egyesült Államok nagy stratégiájának alapelve: „minden meglevő erőforrást a Németország elleni harcba kell bevetni, és csak a minimális mennyiséget lehet felhasználni a szövetségesek létfontosságú érdekeinek biztosítására más hadszíntereken".[67] Gyakorlatilag a rendelkezésre álló erőforrásokat más, másodrangú hadszíntereken használták fel, és emellett korántsem a minimális mennyiségben. E másodrendű hadszínterek egyike a Földközi-tenger medencéje volt, minthogy az itt folyó haditevékenység nem Németország ellen irányult, következésképp a nagy stratégia szempontjából „az ebben a térségben végrehajtott hadműveleteket nem lehet támadó hadműveletnek tekinteni (Németország tekintetében – *a szerző.*)".[68] A Németországra vonatkozó, 1942–1943-ra szóló amerikai–angol hadászati tervek „hadászati védelmet és Németország fokozatos bekerítését irányozták elő."[69]

A Szovjetunióban ismert amerikai publicisták, például Ralph Ingersoll „Szigorúan bizalmas" című könyvében és Elliot Roosevelt „Apám így látta" című könyvében megpróbálták elködösíteni az amerikai reakciós köröknek a második világháború elhúzására irányuló politikáját. Könyveik vezérmotívuma az az állítás, hogy az európai második front megnyitása 1942–1943-ban kizárólag Churchill és az angol uralkodó körök hibájából hiúsult meg, és ezzel kapcsolatban rendkívül heves nézeteltérések voltak az angolok és az amerikaiak között.

Tizenhárom év után Washingtonban megjelent Matloff, ismert amerikai történész „Hadászati tervezés az 1943–1944. évi koalíciós háborúban" című könyve. Matloff ebben a könyvében szintén hivatkozik az angol vezetőkre, akik az atlanti értekezleten még 1941 nyarán úgy vélték, hogy támadó hadműveleteket „a németek által ellenőrzött terület perifériáján"[70] kell indítani, és csupán ők ellenezték a német katonai gépezet egész ereje ellen irányuló nagyszabású földi tevékenységet. Matloff hangsúlyozza, hogy az angolok a La Manche-on való átkelést „csupán befejező csapásnak tekintették a már legyengült Németország ellen".[71] Puleston amerikai történész szintén tisztára mossa az amerikai vezetőket. Azt írja, hogy az 1942. május végén tartott washingtoni szovjet–amerikai tárgyalások idején az amerikaiak igyekeztek kialakítani a közös hadviselés hadászatát, ezt azonban úgymond egyedül Churchill akadályozta „élesen ellenezvén mindenfajta európai partraszállási hadműveletet 1942-ben".[72]

Valójában az európai második front megnyitásának kérdésében és a perifériális stratégia tekintetében az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei közös elhatározásra jutottak, és az a felek igazi óhaját és törekvését tükrözte. Csak amíg Churchill a megbeszéléseken és konferenciákon nyíltan síkraszállt a nyugat-európai második front megnyitása ellen, Roosevelt jobban szerette a kulisszák mögötti diplomáciát.

Harold Macmillan, Anglia volt miniszterelnöke (1957–1963), aki annak idején az észak-afrikai angol–amerikai parancsnokság törzsénél 1943–1945-ben az angol kormányt képviselte, megállapítja, hogy egyrészt az Egyesült Államok és Anglia között kivétel nélkül minden kérdésben nézeteltérések voltak, másrészt pedig a történelemben „páratlan egység mutatkozott meg közöttük".[73]

A nagy stratégia kérdéseivel kapcsolatos nézeteltérések csupán a Szovjetunióval összefüggő politikai célok megvalósításának módszereit érintették. Elvi nézeteltérések voltak más, imperialista célokkal összefüggő kérdésekben is: az Egyesült Államok uralkodó körei ugyanis a második világháborúban különböző imperialista célokat követtek. Hopkins például nem titkolta, hogy az Egyesült Államok „természetesen a saját érdekeiért harcol, mint ahogyan az angolok is ezt teszik".[74]

Anglia uralkodó körei arra törekedtek, hogy balkáni ügynökségük révén megteremtsék uralmukat Európában, és megakadályozzák, hogy a balkáni országokat a szovjet hadsereg szabadítsa fel. Emellett gondot okozott nekik az is, hogy „fenntartsák ellenőrzésüket a Közép-Kelet felett és a Földközi-tenger körzetére is kiterjesszék".[75] Ezért Churchill az angol imperializmus földközi-tengeri és középkeleti sarkalatos érdekeit védelmezve azt hajtogatta, hogy a Németország elleni háború fő és döntő hadszíntere a földközi-tengeri hadszíntér.

Az Egyesült Államok uralkodó köreinek főként a Csendes-óceánon voltak érdekeltségei, de arra is törekedtek, hogy Európában és a Földközi-tenger medencéjében is megvessék lábukat. Szívesen látták volna nemcsak Németország és a Szovjetunió elvéreztetését, hanem Anglia legyengülését is. Macmillan nyíltan ír arról, hogy „Roosevelt titkos és hőn óhajtott célja a brit birodalom felszámolása volt".[76]

Anglia és az Egyesült Államok között időnként nézeteltérések voltak amiatt, hogyan osszák el az erőket a csendes-óceáni és a földközi-tengeri hadszíntér között.

Az 1942. júniusi washingtoni konferencia után az amerikai vezérkari főnökök megtárgyalták, miként lehetne gyökeresen felülvizsgálni azt a hadászatot, amely szerint Németország a fő ellenség, és azt javasolták, hogy a fő figyelmet helyezzék át Japánra. Ez azt jelentette, hogy „Európában a Németország elleni háborút az oroszoknak és az angoloknak kellett volna viselniük, kinek-kinek a maga erejéhez mérten".[77] Ebben az esetben az angolok folytatták volna a földközi-tengeri hadászatot, és hagyták volna az oroszokat, hogy saját lehetőségeikhez mérten viseljenek hadat Németország ellen. A helyzet elemzéséből az Egyesült Államok politikai vezetői azt a következtetéseket vonták le, hogy a csendes-óceáni hadászat még várhat. Az Egyesült Államok földközi-tengeri hadászata sikerrel kecsegtet. Észak- és Északnyugat-Afrikára szükség van mint ugródeszkára, hogy az amerikai tőke behatolhasson a közel- és közép-keleti országokba, ahol a második világháború előtt az Egyesült Államok monopoltőkéseinek a befolyása viszonylag gyönge volt.

Az Egyesült Államok uralkodó körei egyúttal döntő pozíciókat

igyekeztek szerezni közvetlenül az északi és északnyugat-afrikai francia gyarmatokon, hogy utána a vichyi kormányhoz fűződő diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat kihasználva döntő befolyást biztosítsanak maguknak a háború utáni Franciaországban. Roosevelt 1942. július 15-én Hopkinsszal folytatott magánbeszélgetésében a következő elképzeléseket fejtette ki: „A »Gymnast« hadműveletnek nagy előnye az, hogy tisztára amerikai vállalkozás lenne. Biztosítaná számunkra Nyugat-Afrikát, és az ellenséget megfosztaná a kikötőktől; végső soron megalapozná a Földközi-tenger ellenőrzését."[78]

1942. augusztus 19-én Marshall ismertette saját törzse előtt a nagy hadászat ama gyökeres módosulásának lényegét, amely az Afrikába való behatolás végleges elhatározásával kapcsolatban történt. Az amerikai katonai vezetők nem titkolták, hogy a „Torch" hadművelet miatt „el kell halasztani a nagy hadműveletet, a La Manche-on való átkelést, amelyet 1943 tavaszára terveztek".[79]

Már a „Torch" hadműveletre való felkészülés kezdetén nyilvánvaló volt, hogy a szükséges élőerők és harceszközök nagy részének „azokból a forrásokból kell származnia, amelyeket a La Manche-on való átkeléshez terveztek".[80]

Szeptember 8-án a 8. amerikai légi hadsereg parancsot kapott, hogy „a brit szigetekről történő aktív hadműveleteket hagyja abba".[81] Az észak-afrikai tevékenységre kijelölt 12. légi hadsereget a 8. hadseregből töltötték fel. 1942. augusztus 27-én az amerikai vezérkar hadműveleti igazgatósága jelentette Marshallnak, hogy a „Torch" terv elfogadása miatt „Angliába nem fognak nagy csapatkontingenseket szállítani".[82]

Az 1 milliós létszámot (a „Bolero" terv szerint) az Egyesült Államok hadügyminisztériuma 1942. nyár végén 305 000 főre csökkentette.

1942 őszén az Egyesült Államok hadügyminisztériuma kihasználva a kedvező ürügyet (a „Torch" tervet és azt a lehetőséget, hogy az angolokat okolhatja a „Sledgehammer" terv meghiúsulásáért) véglegesen elhatározta, hogy csökkenti az erők felhalmozását angol területen, amit a „Bolero"-terv írt elő. Végső soron a „Torch" hadművelet azt eredményezte, hogy a „Bolero" programhoz létesített tartalékokat elhasználták.

1942. december elején a brit szigeteken 170 000 amerikai katona és tiszt tartózkodott (123 000 a földi csapatok, 47 000 a légierő állományában).[83]

1942 végén az Egyesült Államok hadügyminisztériuma 150 000-re csökkentette az Angliában állomásozó amerikai csapatok létszámát.[84]

Szeptember 21-én, mialatt ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtása folyt, Churchill nagy csodálkozását fejezte ki Eisenhowernak amiatt, hogy a „Torch" terv kizárja a „Round-up" terv végrehajtását 1943-ban. Másnap Rooseveltnek intézett üzenetében patetikusan felkiált: „Hogyan tudjuk összeegyeztetni lelkiismeretünkkel ... azt a tényt, hogy ... semmilyen kísérletet sem teszünk egy támadás végrehajtására Európában nyáron vagy ősszel (1943-ban – *a szerző*)."[85]

Az 1942. júliusi londoni értekezleten az amerikaiaknak sikerült teljesen Churchillre kenni a felelősséget a „Sledgehammer" terv meghiúsulásáért. Churchill, felismerve hibáját, most viszont a „Round-up" terv meghiúsulásáért az amerikaiakra próbálta hárítani a felelősséget. Attól félt, „azzal fogják vádolni, hogy hitszegően nem teljesítette a Szovjetunióval szemben vállalt kötelezettségeket".[86] Ezért azt írta Rooseveltnek, „sohasem gondolta, hogy a második front megnyitására sem 1943-ban, sem 1944-ben nem történik kísérlet".[87]

Akkor W. B. Smith, Eisenhower vezérkari főnöke emlékeztette Churchillt arra, hogy a júliusi londoni értekezleten történt megegyezés szerint a „Torch" végrehajtása azzal jár, hogy 1943-ban lemondanak a „Round-up" hadművelet végrehajtásáról és felülvizsgálják a „Bolero" terv számvetéseit.[88]

Matloff és Snell amerikai történészek azt írják, hogy az amerikai parancsnokságnak minden alapja megvolt, hogy kételkedjék a miniszterelnöknek (Churchillnek – *a szerző*) a „Round-up" hadművelet végrehajtásában való érdekeltségében.[89]

Butler angol történész egyenesen Marshallnak és Eisenhowernak arról a meggyőződéséről ír, hogy az angol miniszterelnököt egyáltalán nem érdekelte a „Round-up" hadművelet. Stimson szintén ki-

jelentette, hogy a „miniszterelnöknek sohasem tetszett a »Bolero« hadművelet".[90]

Az Egyesült Államok és Anglia vezetői tisztán látták annak a politikai játéknak az értelmét, amelynek az volt a célja, hogy az európai második front 1942-ben történő megnyitásának meghiúsításáért egymásra hárítsák a felelősséget. Mindegyik jobb színben akart feltűnni a világ közvéleménye előtt.

Ily módon az Egyesült Államok és Anglia kormányának 1942 nyarán hozott elhatározásai nemcsak 1942-ben, hanem 1943-ban is lehetetlenné tették a franciaországi inváziót.

A La Manche-on való átkelés általános – és csak általános – elgondolása érvényben maradt ugyan, de megvalósítása a távoli jövőre halasztódott. Ez az elgondolás csupán „tárgyalások és a vezérkari tervezés témája lehetett".[91]

A közvetlenül Németországra vonatkozó hadászati tervek („Bolero", „Round-up", „Sledgehammer") bizonyos mértékben az 1939–1940. évi „furcsa háború" folytatásai voltak, csak más eszközökkel. A tervek egyes pontjait illetően a szövetségeseknek különféle fenntartásaik voltak kéznél; amelyek a tervek értékét a semmivel tették egyenlővé. Ezért a „Bolero–Sledgehammer" terv kezdettől fogva csak papíron létezett, s arra az esetre dolgozták ki, ha a szovjet–német arcvonalon a helyzet erősen megváltoznék. A megvalósításra kerülő tervek pedig nem érintették közvetlenül Németországot a döntő hadászati irányba. Matloff arra a következtetésre jutott, hogy bár az Egyesült Államok és Anglia egyhangúlag elhatározta, hogy elsősorban Németország legyőzésére törekszik, „nem volt határozott tervük Németország szétzúzására és Európa felszabadítására".[92]

A másodrendű hadászati tervről folyó viták nem voltak komolyak. Jobban mondva, a vitának csak a látszata volt meg. A „Torch" hadműveletet például mindkét ország legmagasabb politikai körei „kezdettől fogva támogatták".[93] Nem így volt ez a kontinensre való behatolás terveit illetően. Az amerikai vezetők olyan látszatot keltettek, mintha az angolok konok magatartása miatt engedniük kellene. Az angolok és az amerikaiak egyaránt számos értekezletet tartottak annak érdekében, hogy pszichológiailag előkészítsék az északfranciaországi második front megnyitásának elodázását.

A hadászati tervezés csak a hitleri Németország elleni befejező csapásként számolt a La Manche-on való átkeléssel. Más szóval, az Egyesült Államok és Anglia vezetői elhatározták, kivárják azt az időt, amikor Németország végleg kimerül a Vörös Hadsereg csapásaitól.

3. AZ ÉLŐERŐK ÉS HARCESZKÖZÖK HIÁNYA – AMI CSAK PAPÍRON LÉTEZETT

Churchill 1942. július 8-án arról tájékoztatta Rooseveltet, hogy „egy angol tábornok, tengernagy vagy légimarsall nem tartja lehetségesnek a »Sledgehammer« hadművelet végrehajtását 1942-ben".[94] Bedobták a köztudatba azt az érvet, hogy nincs elegendő élőerő és harceszköz a hatalmas Atlanti Fal leküzdéséhez, amelyet a német fasiszta csapatok az egész észak-franciaországi tengerpart mentén kiépítettek, továbbá „az ellátás és a szállítóeszközök hiánya befolyásolta az angol–amerikai parancsnokságot a stratégia kidolgozásában".[95]

A polgári történészek leginkább arra hivatkoznak, hogy „minden nehézség oka a szállítás"[96] volt.

Marshall tábornok, az Egyesült Államok volt vezérkari főnöke azt állítja, hogy az alapprobléma, amely 1942-ben megakadályozta az európai második front megnyitását a „deszanteszközök nagy hiánya volt".[97] Harry Butcher, Eisenhower szárnysegéde emlékirataiban megállapítja, hogy „a partraszállító hajók hiánya (csak egy hadosztály számára elegendő volt belőlük) – a fő ok, amire az angolok hivatkoznak".[98] Maga Churchill emlékirataiban a nyugat-európai második front megnyitásának halogatását igazolandó fő érvként arra hivatkozik, hogy nem állt rendelkezésre elegendő hajó és csapat.

Montgomery szintén arról akarja meggyőzni olvasóit, hogy a La Manche-on való átkeléshez szükséges különleges eszközök és a fegyverek hiánya abban az időben „lehetetlenné tette az adott kérdés sikeres megoldását".[99]

Szóban Churchill elismerte, hogy a Szovjetuniót a nyugat-európai második front megnyitásával katonailag meg kell segíteni. A való-

ságban azonban erre nem volt hajlandó, arra hivatkozva, hogy nem áll rendelkezésre kellő hajótér.[100]

Az Egyesült Államok és Anglia politikai és katonai vezetői nem hivatkozhattak arra, hogy nincs elég repülőgépük, harckocsijuk és kiképzett hadosztályuk, ezért minden alkalommal, amikor ismét elhalasztották a nyugat-európai második front megnyitását, azt hozták fel ürügyül, hogy nincs elég hajóterük.

A háború alatt az angol parlament titkos ülésein Churchill kijelentette, hogy Anglia az észak-franciaországi partraszálláshoz elegendő hajóval rendelkezik.

A második világháború kitörésekor az angol kereskedelmi flotta tonnatartalma meghaladta a 17 milliót.[101] Churchill titkos parlamenti beszédéből kiderült, hogy 1940 végére Anglia kereskedelmi flottája mindössze 1,5 millió tonnával csökkent, sőt 1941. június végétől még csökkentek is a hajóveszteségek.[102]

1942 elején a washingtoni konferencián a közös tervezési bizottság arra a következtetésre jutott, hogy „tengeri hajótérben a hiány nem nagy", és azt „nem lesz nehéz leküzdeni".[103]

Az amerikai kereskedelmi flotta lehetőségei 1917-hez viszonyítva nem csökkentek. Pedig akkor 2 millió amerikai katonát szállítottak Európába mindössze 5 hónap leforgása alatt.[104]

Ehrman azt írja, hogy a tárgyalt időszakban „más okok miatt mondtak le egyik vagy másik hadműveletről".[105] De nem mondja meg, hogy melyek ezek az okok, mivel arról volt szó, hogy az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei minden ürügyet felhasználtak arra, hogy elodázzák az észak-franciaországi második front megnyitását.

A különleges deszanthajók és naszádok építési programja jól illusztrálja, hogy milyen mesterségesen gyártották az okokat a második világháború elhúzásának igazolására, 1942-re az Egyesült Államok 12 000 ilyen hajó építését tervezte. A termelési kapacitás biztosította a terv teljesítését. 1942-ben a termelés elég jól alkalmazkodott a fegyveres erők szükségleteihez. Ez a tervezés azonban formális jellegű volt.

A programot nem teljesítették, mivel a közös tervezési szervek és az Egyesült Államok haditengerészeti minisztériuma részéről kez-

dettől fogva hiányzott az érdeklődés, s ez megakadályozta nemcsak a program teljesítését, hanem azt is, hogy a teljesítés megközelítse a tervfeladatokat. 1942 novemberében, „miután az észak-afrikai partraszállás kiszorította a napirendről a franciaországi partraszállást, ezt a programot az elsőrendű szükségletek jegyzékén a 12. helyre tették".[106]

A partraszállító hajók és naszádok építését elsőrendű feladatnak csak 1943 szeptemberében ismerték el újból.

A különleges hajók építése 1942-ben a következő képet mutatta: Anglia – 546, Egyesült Államok – 6900 hajó.[107]

Bár a partraszállító hajók és naszádok építését fékezték, a meglevők elegendők lettek volna a La Manche-on való átkeléshez –, ha központilag használták volna fel őket.

Egyedül az Egyesült Államokban 1942-ben 30,1 milliárd dollár értékű fegyvert gyártottak.[108]

A 3. táblázatban szereplő adatokból képet alkothatunk az Egyesült Államok és Anglia haditermeléséről.

3. táblázat

Megnevezés	Anglia[109]	Egyesült Államok[110]
Katonai repülőgépek	23 600	47 836
Harckocsik	8 600	23 884
Kereskedelmi hajók, tonna	1 300 000[111]	8 090 000

Azok a próbálkozások sem meggyőzők, amelyek azt igyekeznek bebizonyítani, hogy nem állt rendelkezésre elegendő szárazföldi csapat és repülő. Morison például azt állítja, hogy Anglia szegény volt tartalékokban, ezért „a brit vezetőknek hadászati elgondolásaikban opportunistáknak kellett lenniük, vagyis a Franciaországba való betörés helyett kénytelenek voltak elfogadni a „Torch" tervet. Ámde Morrison állítása nem felel meg a valóságnak.

Az angol repülőgépgyártás lehetőségei gyorsan növekedtek. Csupán „négy hónap alatt, 1941. áprilistól júliusig 1715 új bombázógépet építettek".[113] 1941. október végén Churchill bizalmasan elis-

merte, hogy „az angol légierő már most erősebb Hitler légierejénél".[114] 1941. szeptember 1-én a brit hadseregnek 39 hadosztálya volt, köztük 5 páncélos. 1941 őszén a brit szigeteken tartózkodó szárazföldi csapatok létszáma több mint 2 millió főt tett ki. Ezenkívül a légierőnél 750 000, az anyaországi flottánál 500 000, a polgári légvédelmi csapatoknál pedig 1,5 millió ember teljesített szolgálatot.

1942. március végén Arnold, a légierő főparancsnoka és Stimson amerikai hadügyminiszter megállapította, hogy az angoloknak „jóval több tartalékuk van, mint amennyire a hadviseléshez szükségük lenne."[115] Valóban, Anglia már 1941 júniusában teljesen elegendő szárazföldi erővel rendelkezett.[116] Az angol vezérkari bizottság számítása szerint „az ország védelmére egy 37,3 hadosztályból álló hadseregre volt szükség".[117] 1941 júniusára Anglia a személyi állomány létszámát illetően már „csak rendelkezett ilyen erőkkel".[118] 1942 végén a brit haderő elérte az 50 hadosztályt. Angol történészek szerint Angliában 1942-ben „óriási erők vesztegeltek olyan időszakban, amely a háború legkritikusabb szakasza lehetett."[119]

Az angol tervező szervek úgy számították, hogy a kontinensen „egy hídfőállás elfoglalásához és tartásához lehet szállítóhajókat, csapatokat és repülőket találni anékül, hogy az a legfontosabb tengeri szállításokat csökkentené, és veszélyeztetné az ország biztonságát".[120] Hasonló volt a helyzet az Egyesült Államokat illetően is.

A washingtoni értekezleten 1942. május 29-én Marshall kijelentette, hogy „jól kiképzett csapatokkal, hadianyaggal, légierővel és páncéloshadosztályokkal rendelkezünk".[121] Valóban, az Egyesült Államok hadserege már 1941. július 1-én 22 hadosztályból állt, amelyek közül 4 páncéloshadosztály volt. Ezenkívül éppen akkor fejeződött be egy újabb páncéloshadosztály szervezése. A szárazföldi csapatok létszáma mintegy 1 400 000 fő volt.[122] 1941 végére az Egyesült Államok hadserege 37 hadosztályra növekedett, köztük 5 páncéloshadosztály volt.[123] Ezenkívül az Egyesült Államok hadseregében volt 67 harci repülőcsoport.

1942 végén az Egyesült Államok hadserege 73 hadosztályra és 167 harci repülőcsoportra növekedett.[124] Az amerikai fegyveres erő-

nél abban az időben mintegy 5 400 000 ember teljesített szolgálatot.[125] A tengerentúli hadszíntereken 1942. december végén 17 hadosztály és 66 harci repülőcsoport tartózkodott.[126]

1942. június elején H. Hopkins azt írta Churchillnek, hogy az angolok és az amerikaiak részvétele a háborúban nem felel meg a katonai potenciáljuknak.[127] Az egész hadipotenciált figyelembe véve Stimson úgy vélte, hogy „a partraszállító naszádok építésének elégtelen üteme nem szolgálhat ürügyül arra, hogy a háború legválságosabb időszakában tétlenkedjenek".[128]

Wendell Wilkie, a republikánus párt ismert politikusa 1942. szeptember 26-án teljesen jogosan indokoltan jelentette ki: „Meggyőződtem róla, hogy segíteni tudunk nekik (az oroszoknak – *a szerző*), ha Nagy-Britanniával közösen hatékony második frontot nyitunk Európában a legrövidebb időn belül, amelyet katonai vezetőink jóváhagynak. A közvéleménynek alkalmasint nógatnia kellene néhány ilyen vezetőt".[129] Ezt a megállapítást a második front kellő időben történő megnyitását követelő népek természetesen mint annak bizonyítékát fogadták, hogy az angolok és az amerikaiak, „ha akarnák, azonnal megnyithatnák a második frontot".[130]

A második front megnyitásával kapcsolatban tervezett hadműveletek meghiúsulását a hajóhiánnyal magyarázták. Ámde a hajóhiány problémája lényegében kiagyalt probléma volt.[131] Minden hadműveletet, amely nem függött össze a La Manche-on való átkeléssel, mindenfajta szállítóeszközzel teljesen el tudtak látni. Ehrman utal arra a tényre, hogy „senki sem mondhatja, miszerint a tengeri hajótér hiánya a háború utolsó két évében akár egyetlenegy hadművelet végrehajtását is megakadályozta volna".[132]

A hajóhiányra az angol és az amerikai vezetők egészen a háború végéig előszeretettel hivatkoztak. Ha például a földközi-tengeri hadszíntérről a nagy stratégia szempontjából nem volt kívánatos jelentős erőket átdobni Angliába, rögtön kéznél volt az érv: nincs elegendő hajótér, és ezért a hadművelet objektív okok miatt nem valósítható meg.

A háborúban persze mindig hiány van valamiből. Ámde az angol–amerikai szövetségeseknél nem volt olyan hiány teher- és csapatszállító hajókból, ami miatt 1942-ben ne tudtak volna eredmé-

nyesen behatolni Észak-Franciaországba, 1943-ról már nem is beszélve. A hiány amiatt állt elő, hogy a fő hadműveletekhez – a csatornán való átkeléshez – szükséges hajókat nem összpontosították.

A Szovjetunió gazdasági megsegítését szolgáló lend-lease program nem teljesítésére ugyancsak az élőerők és eszközök hiányát hozták fel ürügynek.

M. Gallagher azt állítja, hogy „a szövetségesek a Szovjetuniónak olyan időben és olyan feltételek között nyújtottak anyagi segítséget, amikor emiatt saját katonai erőfeszítéseik szenvedtek csorbát".[133] A tények azonban mást mondanak. Az első moszkvai jegyzőkönyv értelmében (1941. október 1-én írták alá) az Egyesült Államok kötelezte magát, hogy a Szovjetuniónak havonta 200 000 tonna árut szállít 1942 végéig. A valóságban a leszállított mennyiség a havi 100 000 tonnát sem érte el.[134]

1941 novemberében a szovjet fél kérte az Egyesült Államokat, hogy küldjön a Szovjetuniónak 600 szállító repülőgépet. A fegyverek elosztását intéző tanács hosszas viták és huzavona után csak 1942 áprilisában járult hozzá 29 repülőgép leszállításához. E szánalmas mennyiség ellenére Arnold „erélyesen ellenezte a szállítást".[135] Az ő kezdeményezésére a vezérkari főnökök bizottsága az egyesült vezérkari bizottságnak azt javasolta, hogy utasítsa el ezt a határozatot. Valamelyik jelentéktelen csendes-óceáni helyőrség szükségleteit ennél fontosabbnak tartották.

John Dill, az angol vezérkari főnök azt tanácsolta, hogy repülőgépek helyett „adjanak egy jól megindokolt magyarázatot".[136] Marshall csatlakozott Arnoldhoz. A közös demars eredményeként az egyesült vezérkari bizottság 1942. április 21-én hatálytalanította a fegyverelosztó bizottság rendeletét.[137]

A szállítógépek megtagadását 1942. április 27-én Marshall azzal indokolta, hogy a nyugat-európai második front 1942-ben történő megnyitásához 379 repülőgép hiányzik.[138]

A repülőgépeket nem küldték el, de az európai második frontot sem nyitották meg sem 1942-ben, sem pedig 1943-ban.

1942. január 12-én a Rooseveltnél tartott megbeszélésen Marshall követelte, hogy a Szovjetunióba irányuló lend-lease szállításokat 30 százalékkal csökkentsék, mert, úgymond, az összes szállítóhajókat

más célokra tervezték be. A megbeszélésen jelenlevő H. Hopkins megjegyezte, hogy a meglevő 1200 hajó között nem lesz nagyon nehéz 7 hajót találni. Ekkor King arra hivatkozott, hogy jelenleg Arhangelszk zárva van. Roosevelt emlékeztetett az oroszoknak arra a közlésére, hogy a szállítmányokat fogadni tudják. A vitába Marshall és King oldalán Stark tengernagy is bekapcsolódott. A következőképp tette föl a kérdést: mi a fontosabb – az, hogy Oroszországnak szállítsanak, vagy erősítések haladéktalan átdobása a Távol-Keletre? Marshall belekapaszkodott a kérdésben rejlő gondolatba, és hozzáfűzte: „Mindaz, amit a Távol-Keleten cselekszünk, bizonyos fokig az oroszokat segíti".[139]

Az idézett párbeszéd jellemző arra, hogy az Egyesült Államok katonai vezetői milyen makacsul akadályozták a Szovjetunióba irányuló szállításokat.

1942 márciusának végén Marshall még azt is kijelentette, hogy „augusztusban vagy legkésőbb szeptemberben az oroszországi szállításokat erősen csökkenteni kell, sőt lehet, hogy teljesen be is kell szüntetni".[140] Szándékát azzal magyarázta, hogy ezek a szállítások akadályozzák 1942 őszén az európai második front megnyitását.

Ilyen és ehhez hasonló ürügyekkel tovább csökkentették a szovjet szállításokat.[141]

1942. május 7-én az Egyesült Államok kormánya elkészítette a második lend-lease jegyzőkönyv tervezetét (aláírták Washingtonban, 1942. október 6-án). Az új lend-lease program annak a ténynek józan értékelésén alapult, hogy a Szovjetuniónak mint aktív és erős szövetségesnek a háborúban való további részvétele a hitleri Németország legyőzésének alapfeltétele. Ámde a második programnak sem az volt a célja, hogy segítsen a Szovjetuniónak meggyorsítani a hitleri Németország legyőzését. Az Egyesült Államok vezetői az előirányzott szállításokat veszélyesnek tartották, és intézkedtek csökkentésükre.

A jegyzőkönyvtervezet „határozott kötelezettséget vállalt a második front 1942-ben történő megnyitására".[142] A jegyzőkönyvtervezetnek erre a pontjára hivatkozva Marshall és King nyomban sürgetni kezdte, hogy a Szovjetunióba irányuló szállításokat 4 100 000

tonnáról 2 500 000 tonnára csökkentsék az általános ellátási cikkek rovására.

Roosevelt „támogatta Marshall és King tengernagy javaslatát".[143] Churchill viszont azt javasolta, hogy az oroszokkal egy olyan új egyezményt kell kötni, amely „csökkentené az ígért szállításokat".[144]

A fegyverelosztó bizottság úgy nyilatkozott, hogy „a végleges számítások előterjesztése előtt figyelembe vette az európai hadszíntér szükségleteit, továbbá az Egyesült Államok hadseregének és flottájának egyéb szükségleteit".[145] A bizottság azonban nem vette figyelembe, hogy a fedezetlen katonai szükségletekre csupán azért hivatkoztak, hogy álcázzák azokat a politikai okokat, amelyek lényege nem más, mint megakadályozni, hogy a szovjet hadsereg a fő fegyvernemek tekintetében gyorsan a hitleri hadsereg fölé kerekedjék.

Marshall, akit nem elégített ki a Szovjetunióba irányuló szállítások csökkentése, még egy olyan kikötést is javasolt, amely szerint a programot előre nem látott körülményektől függően bármely pillanatban módosítani lehet. A vezérkari főnökök bizottsága jóváhagyta Marshall javaslatait.

Ma Washingtonban azt mondják, hogy az Egyesült Államok „a győzelem arzenálja" volt. Dean, a moszkvai amerikai katonai küldöttség (1943–1945) volt vezetője egy amerikai folyóiratnak adott nyilatkozatában arról próbálja meggyőzni az olvasókat, hogy a volgai csata idején az amerikai segítség Oroszország megmenekülésének fő tényezője volt".[146]

T. Dupuy nem mulasztja el, hogy Angliát is megemlítse: „A volgai és a doni győzelem jelentős mértékben annak a segítségnek a révén vált lehetővé, amelyet Oroszország nagy mennyiségben kapott az Egyesült Államokból és Angliából."[147] Dean és Dupuy azonban szemet huny olyan tények előtt, amelyek ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják. 1942. július 18-án, a szovjet–német arcvonalon folyó harc nehéz pillanataiban, amikor a német fasiszta hordák a Volgáig törtek előre, a szovjet kormány Churchilltől üzenetet kapott, amelyben közölte, hogy az angol kormány 1942 szeptemberéig nem szállít a Szovjetuniónak hadianyagokat a Szovjetunió északi kikötőibe (Murmanszkba és Arhangelszkbe), mert nagyok a

hajóveszteségek. Buttler angol történész az egész angol segítségről beszélve nem titkolja, hogy „az Oroszországnak Nagy-Britannia által nyújtott segítség nem tűnhetett egyébnek puszta semmiségnél".[148]

1942 szeptemberében az amerikai katonai vezetők, amint azt még 1942. március végén elhatározták, beszüntették a Szovjetunióba irányuló lend-lease szállításokat, és minden szovjet kikötőbe tartó hajót a Földközi-tenger térségébe irányítottak. Október 7-én 200 amerikai repülőgépet, amelyeket a Szovjetuniónak szántak, a „Torch" hadműveletbez dobtak át.[149]

Az októberi hajókaravánt szintén leállították az angolok. Ezek a járulékos nehézségek akkor keletkeztek, amikor teljes hévvel dúlt a csata a Volga mellett, amikor a hazai fegyverzettel felszerelt Vörös Hadsereg súlyos harcot vívott a hitleri hadigépezet fő erőivel.

A német fasiszta csapatok 1942. nyári támadása növelte a szovjet hátország nehézségeit. Az újabb nehézségek ellenére azonban 1942 második felében az ipar egészében véve sikeresen növelte a termelés ütemét és a hadianyag-gyártást.

1941 első felében havonta átlagosan 1750 repülőgépet gyártott. 1942-ben pedig már 2260-at.[150] 1942-ben az ipar 25 436 repülőgépet[151] és 24 668 harckocsit gyártott.[152] Ez a szocialista gazdasági rendszer nagy győzelme volt.

A kommunista párt által lelkesített és vezetett szovjet nép saját erejéből megváltoztatta az erőviszonyokat az arcvonalon, ami nemcsak a szovjet–német arcvonalon folyó fegyveres küzdelem további menetét, hanem az egész második világháború eseményeinek alakulását is megszabta.

Tehát az Egyesült Államok és Anglia hadiipara biztosítani tudta volna az észak-franciaországi partraszállást, fegyveres erői pedig képesek lettek volna annak végrehajtására. Az, hogy erre nem került sor, arról tanúskodik, hogy a két ország uralkodó körei igyekeztek minden módon kímélni fegyveres erőiket, hogy a második világháború befejezésének pillanatában friss erőkkel léphessenek színre. Az amerikai katonai vezetés szóban síkraszállt azért, hogy 1942-ben a fő erőfeszítéseket az európai hadszíntéren összpontosítsák, a való-

ságban azonban lemondott arról, hogy időben végrehajtsák a La Manche-on való átkelés kikötésektől és feltételektől terhes bizonytalan hadászati terveit.

4. AZ ATLANTI FAL MÍTOSZA

Churchill az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreit igazolandó a világ közvéleménye előtt több ízben is kijelentette, hogy a La Manche „vérfolyam" lesz, hogy Hitler Atlanti Fala leküzdhetetlen, és „gondoskodni kell róla, hogy a hullámokat ne fesse pirosra az amerikai és angol fiatalok vére, a parton ne tornyosuljanak a hulláik".[153]

1941. július 21-én Churchill azt állította, hogy Franciaország egész tengerpartját „teletűzdelték lövegekkel, szögesdrót-akadályokkal, megerődített tüzelőállásokkal és parti aknákkal".[154] Egy év múlva Churchill ezt az érvet arra használta fel, hogy igazolja a szövetségesi kötelezettségek megszegését. Így egyik Roosevelthez szóló levelében különös erővel hangsúlyozta, hogy „1942-ben bármilyen hadművelet végrehajtása lehetetlen Franciaországban . . ."[155]

Ez önmagában azonban kevés volt. Azt is be kellett bizonyítani, hogy 1942-ben nem lehet megnyitni az európai második frontot. És Churchill „sürgette, hogy mégis hajtsanak végre valamilyen hadműveletet".[156] Ezért az angol parancsnokság 1942. augusztus 19-én rákényszerült a dieppe-i (észak-franciaországi) partraszállási kísérletre.

Nem véletlenül választották Dieppe körzetét. Ez a város, amelyet a 302. gyaloghadosztály egyik ezrede védelmezett, a tengerpart egyik legjobban megerődített pontja volt. A körzet védelmi berendezéseit bemutatták a külföldi katonai küldöttségeknek és újságíróknak, hogy ezzel is erősítsék az Atlanti Fal mítoszát.

A deszant a 2. kanadai hadosztály két dandárjából, egy páncélosezredből, négy kommandó osztagból és 50 amerikai felderítő diverzánsból („Rangers") állt. Ez összesen 6100 fő volt, közülük 5000 kanadai.[157]

Reyburn kanadai haditudósító azt írja, hogy a partraszállás tüzér-

ségi előkészület nélkül felszíni hajókról történt. A közvetlen légi támogatás „nem volt elég hatékony".[158] A deszanttal „nem tettek partra tüzérséget és nehéz géppuskákat".[159] A gyalogsággal harckocsik szálltak partra. Ezzel kapcsolatban a 81. német hadseregközvetlen hadtest törzsének jelentése azt mondja, hogy „bizonyos számú könnyű löveg, úgy látszik, többet ért volna az angoloknak, mint a harckocsik".[160] A már említett Reyburn csodálkozását fejezi ki amiatt, hogy a német fasiszta parancsnokságnak részletes értesülései voltak a küszöbönálló portyáról. Lockhart, a politikai hadviseléssel foglalkozó angol bizottság volt főigazgatója azt írja, hogy „a németeket figyelmeztették, és így résen voltak".[161] Ezt a tényt olyan német szerzők is alátámasztják, akiknek személyes tudomásuk volt róla, hogy a német csapatokat idejében riadóztatták a harcra.[162]

A középső szakaszon a partraszálló csapatok ily módon „nem tudtak sikert elérni".[163] A nyugati szakaszon a deszant elfoglalt egy tüzérségi tüzelőállást, megsemmisítette a lövegeket, és sietve visszatért a hajókra. A partraszállást követő „hatodik órában parancsot adtak a visszavonulásra".[164]

Egészben véve Dieppe „Kanada egész hadtörténetének legsötétebb napja".[165] A portya során a brit csapatok „rendkívül súlyos veszteségeket szenvedtek",[166] halottakban 807, sebesültekben és foglyokban 2460 embert vesztettek.[167] Ezenkívül több deszanthajó is elveszett. Lelőttek 106 angol repülőgépet. 28 úszó harckocsit a németek a part közeli vízen és közvetlenül a parton lőttek ki. A németek összesen mintegy 300 embert[168] és 48 repülőgépet[169] vesztettek.

A kanadai hadseregnek a második világháborúban való részvételével foglalkozó hivatalos történelmi mű szerzői megállapítják; „az ellenség csodálkozott azon, hogy bár pontos elképzelésünk volt az ő védelméről, egy ilyen feladat végrehajtására elégtelen erőkkel rohamoztuk meg a jól megerősített és természetes akadályoktól megbízhatóan védett körzetet".[170]

Valóban Hitler Rundstedttel beszélgetve 1942. szeptember 29-én csodálkozását fejezte ki amiatt, hogy az angolok éppen Dieppe-et választották a partraszállásra. Dieppe-ben – folytatta Hitler – „a támadás hihetetlennek tűnt, mivel ott az ellenség számára kedve-

zőtlenek a feltételek". És az angolok mégis éppen ezt a körzetet választották vállalkozásuk végrehajtására.

A már említett kanadai mű azt írja, hogy az „arctámadás tervezésünk legkevésbé magyarázható része".[171]

A haditudósítók, akiket nem kötnek a hivatalos verzió korlátai, rávilágítanak a vállalkozás szervezőinek igazi elgondolásaira. Alan Moorehead például közli, hogy a dieppe-i vállalkozás szervezői a jelentős veszteségek ellenére elégedettek voltak, mivel „a sikertelen vállalkozás bebizonyította, hogy nem tudják megvalósítani az európai partraszállást".[172] A vállalkozás kudarca rögtön véget vetett minden olyan reménynek, hogy „Oroszországot hamarosan megsegítik nyugatról".[173] Az amerikai sajtó a dieppe-i vállalkozás igazi célját olyan rádiónyilatkozatokkal álcázta, hogy „angol és amerikai csapatok behatoltak Franciaországba".[174] Az angol propagandisták nyomban kijelentették, hogy „Dieppe ellen nagy támadás indult".[175]

Ezzel a fogással olyan benyomást keltettek, mintha komolyan próbálnák megnyitni a második frontot Észak-Franciaországban. Reyburn egy érdekes részletet közöl. A vállalkozásban részt vevő hajókon 20 amerikai és angol újságíró és fotoriporter volt, akiknek lehetőséget nyújtottak arra, hogy meggyőződjenek „az Atlanti Fal leküzdhetetlenségéről".

Fuller bizonyos mértékig azzal akarja mentegetni a dieppe-i kudarcot, hogy bár a partraszállás nem sikerült, de „annyira megijesztette Hitlert, hogy elrendelte két legjobb hadosztályának nyugatra való átdobását".[176] De semmi alap sincs arra, hogy a dieppe-i vállalkozásnak még ilyen szerény hatásáról is beszéljünk. A zsákmányolt okmányok szerint 1942 augusztusában a szovjet–német arcvonalról más országokba valóban átirányítottak két német gyaloghadosztályt, de azért, hogy helyreállítsák harcképességüket. Az egyiket Franciaországba küldték augusztus 16-án, vagyis a dieppe-i vállalkozás előtt, a másikat Görögországba, még korábban – augusztus 5-én.

Lockhart igyekszik úgy feltüntetni a dolgot, hogy nemcsak a dieppe-i vállalkozás, hanem más, 1942 nyarán végrehajtott intézkedések is pozitív hatásúak voltak, s a szovjet–német arcvonalon könnyítettek a szovjet csapatok súlyos helyzetén.

Melyek voltak ezek az intézkedések?

Az angol politikai hadviselési bizottságot a katonai hatóságok felkérték, hogy „figyelmeztesse az atlanti parton élő franciákat, költözzenek el. Ennek a megtévesztésnek az volt a célja, hogy minél több német csapatot kössön le Nyugat-Európában".[177] Ezeknek az intézkedéseknek a kezdeményezői maguk is alig hitték komolyan, hogy ezzel valamilyen pozitív eredményt lehet elérni. Azt az illúziót akarták kelteni, hogy 1942-ben Nyugat-Európában aktív tevékenységre készülnek.

Augusztusban más országokból 10 német hadosztály érkezett a szovjet–német arcvonalra, köztük 2 páncéloshadosztály.

1942 szeptemberében a szovjet–német arcvonalról egyetlenegy hadosztályt sem szállítottak más országokba. Viszont ez idő alatt más országokból 5,5 hadosztály érkezett oda.

Lockhart a Szovjetunió megsegítésére vonatkozó minden eszmefuttatása mellett mégis kénytelen beismerni a következőt: „Igazában egyszerűen belezavarodtunk a második frontba, mert úgy nem tudtuk megtéveszteni a németeket, hogy azzal ne csapjuk be a franciákat és az oroszokat is."[178]

A dieppe-i vállalkozás kudarca alapján az angol parancsnokság kijelentette, hogy Franciaország egész atlanti tengerpartján 1942-ben lehetetlen a tartós harctevékenység.

Polgári történészeknél ma is találkozunk olyan bizonyítatlan állítással, hogy Hitler „1942-ben bevehetetlen erőddé építette ki – az Atlanti Falat."[179]

A háború után Rundstedt, a „Nyugat" hadseregcsoport főparancsnoka beismerte, hogy az erődítmények hatékonyságát teljességgel eltúlozták . . . „Az Atlanti Fal illúzió volt, amelyet a propaganda teremtett, hogy a német népet és a szövetségeseket egyaránt megtévessze. Amikor erődítményeinek bevehetetlenségéről olvastam, ingerült lettem. Értelmetlenség volt ezt falnak nevezni".[180]

A szovjet kormány teljes joggal jelentette ki 1942. augusztus 13-án, hogy éppen 1942-ben nyitható meg az európai második front,[181] és meg is kell azt nyitni. „1942 – folytatta a szovjet kormány nyilatkozata – a legkedvezőbb feltételeket nyújtja az európai második front megnyitására, mivel a német csapatok erőit majd-

nem teljesen, éspedig a legjobb erőket, a keleti arcvonal köti le, és Európában jelentéktelen erők vannak, méghozzá a legsilányabb erők."[182]

1942-ben Belgiumban és Franciaországban az 1., 7. és a 15. tábori hadseregekből álló „D" hadseregcsoport állomásozott. A 4. táblázat megmutatja, hogy az európai kontinensre való betörés legkedvezőbb hónapjaiban hány hadosztályból állt a hadseregcsoport.

4. táblázat

A hónap elsején	Hadosztály	Ebből	
		páncélos-hadosztály	páncélos-dandár
Május	27,5	1	1
Június	22,5	1	1
Július	25,5	3	1
Augusztus	25,5	3	1
Szeptember	27,5	4	1

Franciaország atlanti partjának legfontosabb szakaszán (a holland határtól Avranche körzetéig) a 14. hadosztályból álló 15. hadsereg helyezkedett el.

A szovjet–német arcvonalon 1942 nyarán 178 német hadosztály és dandár tartózkodott, és a 6 német légiflottából is 4 ott állomásozott. Ezenkívül a fasiszta Németország szövetségeseinek 39 hadosztálya, 12 dandárja és légiereje harcolt a szovjet–német arcvonalon. Buttler kénytelen elismerni, hogy „Hitler intézkedései, amelyeket a szövetséges támadás visszaverésének előkészítésére tett, csak másodrendű helyet foglaltak el általános hadászati elgondolásában".[183]

Számos német tábornok és tiszt vallomásai, akiket 1942-ben Franciaország északi partvidékéről a szovjet–német arcvonalra vezényeltek és fogságba estek a Volga partján, nem hagynak semmilyen kétséget az iránt, hogy amennyiben az amerikai–angol csapatok 1942-ben Észak-Franciaországban megkísérlik a partraszállást, az sikerrel járt volna. Egy német hadnagy ezt mondta: „Helyőrsé-

geink a megszállt Franciaországban nevetségesen kicsik, és másodrendű csapatokból állnak... Nem remélhetünk semmilyen tartalékot sem. Oroszország túl sokat nyelt el." Egy másik német hadifogoly, aki szintén Franciaországból érkezett, a Franciaország nyugati partvidékén levő színlelt német tüzérségi tüzelőállásokról és repülőterekről kijelentette: A cél az volt, hogy megtévessze az ellenséget a megszállt partvidéken levő német helyőrségek erejéről.

A franciaországi német helyőrségek kis létszámának álcázása céljából gyakran előfordult, hogy kis alegységeket egyik helyről a másikra vándoroltattak, és a csapatokat gyakran áthelyezték. Az egyik német tiszt kijelentette: „Mivel kevesen vagyunk, azt a látszatot kell keltenünk, hogy sokan vagyunk".[184] Ruge, volt hitlerista tengernagy, aki közvetlenül részt vett a nyugat-európai tengerpart védelmi lehetőségeinek felmérésében, 1943 novemberében megállapította, hogy Franciaország déli partvidékén „a 227. gyaloghadosztály 200 km kiterjedésű sávot védelmez".[185] Blumentritt, a „Nyugat" hadseregcsoport volt vezérkari főnöke elmondja, hogy „a Loire-tól délre 300 mérföld kiterjedésű tengerparton csak három hadosztály volt... A századparancsnoknak egész nap a tengerparton kellett kocsikáznia, ha meg akarta szemlélni a százada által elfoglalt szektort".[186] Ugyanez a Blumentritt a következőképpen jellemzi ezeket a Nyugat-Európában állomásozó hadosztályokat: „A tisztek és a katonák többségükben az idősebb korosztályokhoz tartoztak, fegyverzetük pedig rosszabb volt, mint az aktív hadosztályoké.[187] Zömmel zsákmányolt francia, lengyel és jugoszláv fegyverekből állt."[188]

A hitlerista repülők szintén képtelenek lettek volna arra, hogy komoly ellenállást tanúsítsanak az angol–amerikai invázióval szemben. 1941-ben Franciaországba telepítették át a más arcvonalakon tevékenykedő repülőszázadok kiképző és gyakorló alegységeit. Hasonlóan cselekedtek a légvédelmi tüzérséggel is. Nyugaton kiképző és tartalék légvédelmi tüzérhadosztályokat összpontosítottak, hogy azt a látszatot keltsék, mintha ott jelentős erők tartózkodnának.

A francia kikötőkben horgonyzó német haditengerészeti erők szintén erősen legyengültek. 1942 elején a legjelentősebb hadihajókat a hitleristák Brest-ből akadálytalanul a norvég vizekre telepítették át.

Ez igen különös körülmények között történt.

Brest-ben horgonyoztak a „Scharnhorst" és a „Gneisenau" 25 000 tonna vízkiszorítású német sorhajók, valamint a 10 000 tonna vízkiszorítású „Prinz Eugen" nehéz cirkáló. Ezek a német hajók hat torpedóromboló kíséretében 1942. február 12-ére virradó éjjel kifutottak Brest-ből. Ugyanezen a napon, írja emlékirataiban Leahy, a Vichyben tartózkodó amerikai haditengerészeti attasé rejtjelezett táviratot kapott Brest-ből, amely két szóból állt: „Ők elmentek."

A hajók távozásáról szóló jelentést villámgyorsan közölték Washingtonnal. A vichyi amerikai követség tudta, hogy „erről azonnal értesülnek az angolok".[189] Valóban, az angol admiralitás időben megtudta a német hajók menekülését. Ennek ellenére „a hajók sikeresen áthaladtak a La Manche-on, és eljutottak Kiel német kikötőbe".[190]

Leahyre nagy hatással volt az a tény, hogy „az angol nép felháborodott, és a kormány a kritika pergőtüzébe került".[191]

Az angol tengernagyok a német hadihajók akadálytalan távozásáért a felelősséget a légierőre hárították, amely a keskeny La Manche-szorosban nem tudta felfedezni a német hajórajt. Churchill az esetet „kellemetlen incidensnek" próbálta feltüntetni.

Ez az eset erősen emlékeztet arra, amikor 1914 augusztusában két német cirkálót, a „Göben"-t és a „Breslau"-t beengedték a Fekete-tengerre. Az első világháború után bebizonyosodott, hogy az angol admiralitás engedte át a német cirkálókat, hogy azok a Fekete-tengeren kiegyensúlyozzák a haditengerészeti erőket, és megakadályozzák az orosz flottát a Dardanellák elfoglalásában.

Később a német hajókat Kielből északra, norvég vizekre vezényelték, hogy elvágják az Atlanti-óceán északi részén az Egyesült Államok és Anglia, valamint a Szovjetunió közti hajóutakat.

Végeredményben tehát megvoltak a kedvező feltételek ahhoz, hogy a nyugati szövetségesek 1942-ben a siker reményével megnyissák a nyugat-európai második frontot.

Fuller elismeri, hogy ha az Egyesült Államok és Anglia kormánya 1942-ben megnyitja a második frontot Németországban, „a németek sztálingrádi veresége olyan utat nyitott volna számunkra, amely 1943 tavaszán vagy nyarán majdnem bizonyosan elvezetett volna a háború befejezéséhez".[192] Ezt a lehetőséget azonban nem aknázták

ki. Az Egyesült Államok és Anglia vezető körei megszegték a második front megnyitására vonatkozó szerződéses megállapodást mind 1942-ben, mind pedig 1943-ban.

Annak oka, hogy Nyugat-Európában 1942–1943-ban meghiúsult a második front megnyitása, kizárólag az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek a politikájában keresendő, amely a Szovjetunió maximális legyengítésére törekedett.

A lehetőségek adva voltak, de az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei nem kívánták meggyorsítani a második világháború befejezését azzal, hogy idejében megnyitják a második frontot Nyugat-Európában, mégpedig a Németország létfontosságú központjaihoz vezető legrövidebb úton, amelyen haladva hatalmas csapásokat lehetett volna mérni a hitleri hadigépezetre, közvetlenül Németország területén. A szövetségesek tűszúrásai nem akadályozták meg a hitleristákat a keleti hadviselésben. Ezért a Szovjetunió csak a saját erejére számíthatott.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek politikai osztálycéljai megkönnyítették a hitleri Németországnak a Szovjetunió elleni hadviselést, amely arra kényszerült, hogy egyedül harcoljon a hitleri koalíció erőinek zöme ellen.

5. MEGHIÚSUL A HITLERISTÁKNAK AZ A TERVE, HOGY 1942-BEN BEFEJEZZÉK A SZOVJETUNIÓ ELLENI HÁBORÚT. ENNEK HATÁSA AZ ÉSZAK-AFRIKAI HADÁSZATI HELYZETRE

A német főparancsnokság, mivel nem kellett tartania a kétfrontos háborútól, 1942 nyarán erőinek zömét továbbra is a szovjet–német arcvonalon összpontosította.

Ennek következtében a katonai helyzet 1942 nyarán korántsem volt kedvező a Szovjetunióra nézve. A hitlerista hadvezetést semmi sem akadályozta abban, hogy a szovjet–német arcvonalon növelje erőit. Az egész megszállt Európa ipara továbbra is a német fasiszta hadseregnek dolgozott. A megszállt országok munkásainak százezreit kényszerítették, hogy a német iparban dolgozzanak. A nyugat-európai második front megnyitásával nem kellett számolni. Mindez le-

hetővé tette a hitlerista vezérkarnak, hogy 1942-ben mintegy 60 új hadosztályt állítson fel a szovjet hadsereg elleni harc céljára.

Ezenkívül a megszállt európai országokból is a szovjet–német arcvonalra dobták át a német fasiszta hadosztályokat, továbbá a csatlós országok több tucatnyi hadosztályát. 1942-ben a szovjet–német arcvonalon a német fasiszták szövetségeseinek hadseregerejű seregtestjei harcoltak – a 8. olasz fasiszta hadsereg, a királyi Románia 3. és 4. hadserege és a horthysta Magyarország 2. hadserege.

A szovjet–német arcvonalon a hitlerista hadvezetés 1942 júliusára 182 német fasiszta hadosztályt és 45 szövetséges hadosztályt összpontosított. 1942 nyarán a fasiszta Németország összes szárazföldi csapatainak mintegy 80 százalékát a Vörös Hadsereg ellen vetették be. Ezalatt a megszállt Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Norvégiában, Dániában és Luxemburgban a német fasiszta csapatoknak csak mintegy 13 százaléka állomásozott. Észak-Afrikában annak ellenére, hogy 1942 júliusában Kréta szigetéről odaszállították a 164. német könnyű gyaloghadosztályt, a hitlerista csapatoknak mindössze 1,5 százaléka harcolt. A fennmaradó német fasiszta hadosztályokat, amelyek a közép- és délkelet-európai országokban helyőrségi szolgálatot teljesítettek, bármely pillanatban át lehetett dobni a szovjet–német arcvonalra.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Vörös Hadsereg ellen a harceszközökkel jól felszerelt, legharcképesebb német fasiszta csapatok harcoltak. Bár az európai második front hiánya lehetővé tette a fasiszta Németország vezérkarának, hogy a szovjet–német arcvonalon nagy erőket és eszközöket összpontosítson, az ellenség egyedül a délkeleti irányban szándékozott támadást indítani. 1942 nyarán kizárt volt annak a lehetősége, hogy az egész arcvonalon újból megindduljon a támadás. A hitleristák akkora veszteségeket szenvedtek, hogy képtelenek voltak egyidőben három hadászati irányban támadni, mint a háború elején.

A német főparancsnokság hadászati terve 1942 nyarára messzemenő és fontos célokat tűzött ki. Az OKW 1942. április 5-i 41. sz. direktívájában az állt, hogy a keleti hadjárat eredeti általános tervei érvényben maradnak. Ez azt jelentette, hogy a hitleristák 1942-ben sem számítottak a háború elhúzódására.

1942. március 20-án Goebbels Hitlerrel a hadászati helyzetről tárgyalt. A megbeszélés tartalmát Goebbels a következőképpen foglalta össze: „. . . ő nem akarja túlságosan elhúzni a háborút. Célja a Kaukázus, Leningrád és Moszkva elfoglalása."[193] Fuller szerint Hitler arra számított, hogy a kidolgozott hadművelet „a keleti háborút győzelemre viszi 1942 októberéig"[194].

1942. január elején Blumentritt a fasiszta Németország szárazföldi csapatai vezérkari főnökének helyettese lett, ezért ismerte azokat a gondolatokat és indítékokat, amelyeken Hitler 1942-re vonatkozó fő elhatározásai nyugodtak. A fő hadászati elgondolás Blumentritt elbeszélése szerint az volt, hogy Hitler „1942-től várta, hogy eléri azt, ami 1941-ben nem sikerült".[195]

A német főparancsnokság úgy tervezte, hogy 1942-ben a Barbarossa-tervnek azokat a hadászati céljait valósítja meg, amelyeket 1941-ben a Vörös Hadsereg meghiúsított. Ezért hangsúlyozza az április 5-i direktíva: „A cél az, hogy véglegesen megsemmisítsük a szovjetek még megmaradt erőit. . ."

1942-ben a fő cél megvalósítását a német főparancsnokság a következőképpen képzelte el. Először az arcvonal déli szárnyán összpontosítja erőfeszítéseit és megvalósítja a háború közbenső céljait: betör a Kaukázusba és Sztálingrád körzetében előretör a Volgáig. Majd miután délen a gazdasági szempontból fontos körzeteket elfoglalta, Moszkvára mért csapással befejezi a háború fő céljának megvalósítását. Keitel vezértábornagy, a német fegyveres erők főparancsnokságának vezérkari főnöke, az 1942. évi nyári német hadászati tervről a nürnbergi per tárgyalásán ezt vallotta: „A Volgát nem szándékoztunk egyszerre széles szakaszon elérni, hanem csak egy helyen, hogy a továbbiakban elfoglaljuk Sztálingrádot, ezt a hadászati szempontból fontos központot. A továbbiakban úgy terveztük, hogy amennyiben ez sikerül, és Moszkvát elszigeteljük az ország déli részétől, nagy erőkkel északnak fordulunk (azzal a feltétellel, hogy szövetségeseink magukra vállalják a Don folyót)." Az északi fordulat jelentette volna a Moszkva ellen dél felől mért befejező csapást. Az 1942. nyári hadjárat elején az ellenségnek a moszkvai irányban továbbra is 70 hadosztályból álló erős hadászati csoportosítása volt. Az arcvonal déli szárnyán a német főparancsnok-

ság a támadáshoz több mint 90 hadosztályt tudott felvonultatni, amelyek közül mintegy 25 hadosztályt nyugatról csoportosítottak át ide.

Hitler számára a földközi-tengeri hadszíntérnek másodrangú jelentősége volt. Nem volt abban a helyzetben, hogy még az oly szerény olasz tervet is megvalósítsa, mint amilyen Málta sziget elfoglalása volt, amíg a Wehrmacht erőit Oroszország köti le. Az olasz szövetségesnek nyújtott segítségnek afféle enyhítő jellege volt.

1941. október 29-től a Földközi-tengerre további 21 német tengeralattjáró, néhány aknarakó hajó és torpedónaszád érkezett. 1941. december 5-én Darlan, a vichyi kormány haditengerészeti minisztere arról értesítette Abetz német nagykövetet, hogy „a rhône-i csatornán és a Rhône folyón a Földközi-tengerre juttatott német torpedónaszádok feltűnés nélkül szerencsésen megérkeztek."[196]

A hitleristákat felháborította, hogy még naszádok áttelepítésével is bajlódniuk kell. Cavallero, az olasz vezérkar főnöke elmondta Rintelen német katonai attasénak, hogy a naszádokra azért van szükség, hogy biztosítsák a hajókat, amikor befutnak a kikötőkbe. Másnap az olasz kémelhárítás lehallgatta a német katonai küldöttség munkatársainak telefonbeszélgetését, akik ezt mondták: „Disznóság, hogy az olaszok nem biztosítják hajókaravánjaikat, amikor azok befutnak a kikötőkbe."[197] Az olaszok viszont azon háborodtak fel, hogy Hitler az orosz arcvonalat helytelenül a második világháború fő hadszínterének tekintette. Olasz történészek mind a mai napig azt állítják, hogy „a háború sorsa a Fölközi-tengeren dőlt el".[198] A reakciós olasz történészek ezzel az alaptalan állítással próbálják igazolni azokat a kudarcokat, amelyek az olasz fasizmust a Földközi-tenger medencéjében érték.

Amíg a németek arra készülődtek, hogy korlátozott segítséget nyújtsanak olasz szövetségesüknek, a hajóveszteségek katasztrófálisan tovább növekedtek. A légi biztosítás nélküli szállítmányok nem jutottak el a líbiai kikötőkbe.

December 1-én például az olaszok három szállítóhajót vesztettek. („Capo Pharo", „Adriatica", Mantovani"). December 7-én elindították a „Del Greco" és a „Filzi" nevű hajókat, amelyek német és olasz páncéloszászlóaljakat szállítottak. December 13-án Cavallero

arról értesült, hogy a hajók az őket kísérő „Giussano" és „Barbiano" cirkálókkal együtt elpusztultak.

A Tobruk környéki harcok és az el-agheilai megerődített terepszakaszra való visszavonulás után az „Ariete" olasz páncéloshadosztálynak mindössze 15 harckocsija, a német „Afrika" hadtestnek pedig 32 harckocsija maradt (1941. december 16-i állapot).[198]

December folyamán nem sikerült pótolni a veszteségeket. Líbiába a tartalékokat repülőgépekkel szállították, de naponta 200 főnél nem többet.[199] Ez igen kevés volt.

Az angolok tengerészeti és légi fölénye miatt „az elsüllyesztett hajók százaléka az októberi 41-ről decemberben 73-ra emelkedett".[200] Mussolini december 29-én azt írta Hitlernek, hogy „az ütközet kimenetele (a Tobruk környéki ütközet 1941 novemberének második felében – *a szerző*) a tengeren dőlt el és nem a szárazföldön. A legsúlyosabb volt a december 14-i veszteség, amikor egy 7 hajóból álló egész hajókaraván pusztult el, amely német és olasz páncélos alegységeket szállított".[201]

A helyzeten a repülők tudtak volna változtatni. Angol történészek azt állítják, hogy 1941 végén az orosz arcvonalról nagy repülőerők érkeztek Szicíliába.[202] A valóságban a 2. légiflotta és a 2. repülőhadtest törzsét telepítették át Itáliába. A moszkvai csatában szétzúzott hadtest alakulatainak maradványait (210. gyorsbombázó, 3. és 53. bombázó, 77. zuhanóbombázó és 51. vadászrepülő-századokat) a 8. repülőhadtest állományába osztották be, amely közvetlenül a Luftwaffe főparancsnokságának volt alárendelve, és továbbra is a szovjet–német arcvonalon tevékenykedett. Német források szerint a 2. repülőhadtestet Németországból érkezett tartalék személyzettel és felszereléssel újraszervezték.[203]

A német repülőkre váró olasz főparancsnokság abban találta meg a kivezető utat, hogy a szállítóhajókat erős hadihajó-kísérettel látta el. Cavallero január 3-án 4 sorhajót, 6 cirkálót és 23 torpedórombolót rendelt ki a hajók kísérésére. Január 5-én szerencsésen Tripoliba érkezett egy 5 gőzösből és 1 tartályhajóból álló karaván, amely üzemanyagot és 150 harckocsit szállított.[204] Január 14-én az olaszok a vichyi kormánytól tehergépkocsi-szállításra kaptak engedélyt.

„Könnyű fegyvereket és lőszert is küldhetünk azzal a feltétellel, hogy álcázzuk"[205] – olvassuk Cavallero naplójában.

Január 17-én sikerült Tripoliba szállítani 11 zászlóaljat, 130 német harckocsit és az „Ariete" hadosztály 90 olasz harckocsiját.[206] A hajókaraván kísérete három cirkálóból, egy sorhajóból és 16 torpedórombolóból állt, amelyek közül kettő hidrolokátorral volt felszerelve.

Ennek következtében Rommelnak sikerült az ellencsapás céljára egy 117 német és 79 olasz harckocsiból álló csoportosítást létrehoznia.

Az angol parancsnokság helytelenül ítélte meg az ellenséget. Meg volt győződve róla, hogy az olasz–német csapatok hosszú időre elvesztették támadási lehetőségeiket. Ez kitűnik Auchinlecknek, a távol-keleti angol fegyveres erők parancsnokának Churchillhez intézett 1942. január 12-i leveléből. Auchinleck azt írta, hogy „az ellenség még mindig hadosztályokról beszél, de ezekből csak a nevük maradt meg".[207] Az angoloknak a hosszú lélegzetvételi szünetre vonatkozó reménye azon a hibás feltételezésen alapult, hogy az ellenségnek ellenlökések végrehajtásához sem eszközei, sem hajlandósága nincsen.

Az olasz–német felderítés megállapította, hogy Cirenaca területén a brit csapatok osztagonként szétszórtan állomásoznak egészen Egyiptom határáig. Ez a körülmény már egymagában is arra csábította őket, hogy áttérjenek az aktív tevékenységre.

Az olasz–német parancsnokság arra számított, hogy meglepi az angolokat és ezzel ellensúlyozza az élőerőkben és harceszközökben mutatkozó hiányt. Az átcsoportosításokat éjjel hajtották végre. A harckocsikat tehergépkocsikkal álcázták.

Az olasz–német csapatok 1942. január 21-én Merza-Brega körzetéből megrohanták a szétszórt angol osztagokat, gyorsan áthaladtak az angol csapatok között támadt résen, és január 22-én ismét elfoglalták Agedabiát. Utána az olasz–német csapatok északi irányban mértek csapást, és Benghazitól keletre elérték a tengerpartot, kettévágva a brit csapatokat.

Január 29-én az olasz–német csapatok ismét elfoglalták Benghazit. Az angolok már nem tudták felrobbantani a kikötőt, és minden

ott levő készletük odaveszett. Az olasz–német csapatok fontos anyagokat: harckocsikat, gépkocsikat, különféle hadfelszerelési cikkeket, élelmiszer- és üzemanyagraktárakat zsákmányoltak. Február 2-án elfoglalták Barkát, február 3-án pedig Dernát.

Az angol csapatok rendezetlenül menekültek Tobruk felé. A törzseknél pánikhangulat uralkodott, és senki sem ismerte a csapatok tényleges helyzetét. A 4. indiai hadosztály zömének egész fegyverzetét és felszerelését hátrahagyva sikerült áttörnie El-Mechilibe. A németek Bengháziban a hadosztály állományából 1000 foglyot ejtettek.

Angol adatok szerint az egyik legjobbnak tartott hadosztály, az 1. angol páncéloshadosztály 150 harckocsijából több mint 100-at elvesztett, bár nem vett részt heves harcokban. Ezeknek a nagy veszteségeknek az a magyarázata, hogy sok harckocsit ott kellett hagyni, mert nem volt üzemanyag. A pánikhangulatban igen nagy benzinkészleteket semmisítettek meg.

Az olasz–német csapatok minden ellenállás nélkül nyomultak előre, és február 6-ra elérték az el-Ghasela, Bir-Hakeim vonalat (Tobruktól 64 km-rel nyugatra). Itt a harc 1942. május 27-ig megszűnt. Az üzemanyaghiány arra kényszerítette az olasz–német parancsnokságot, hogy leállítsa a támadást.

Ily módon a Líbiában 1941 novemberében megindult angol támadás „vereséggel végződött".[208] Rommel 1942. január 21-i ellencsapása az angol csapatokat 25 nap alatt el-Agheilától 630 km-re, el-Ghaseláig vetette vissza. Az angolok líbiai kilátásai „reménytelenül sötétek voltak".

El-Ghaselánál több mint három hónapig tartott a fegyvernyugvás. Ezalatt a német–olasz parancsnokság a támadás újbóli megindítására készült.

1942 februárjában a Földközi-tenger medencéjében végre megjelentek a rég várt 2. repülőhadtest egységei.

A repülőhadtestnek hármas feladata volt: Málta sziget szüntelen bombázása, az Olaszország és Tripolitania közti hajóútvonalakon a karaván ok biztosítása és a líbiai csapatok légi támogatása. Enélkül Rommel a rendelkezésére álló jelentéktelen erőkkel nem tudta újból megindítani a támadást a Szuezi-csatorna ellen.

Az olasz főparancsnokság Máltában látta a Líbiával való hajóösszeköttetést fenyegető fő veszélyt. Valóban, az angol felszíni hajók, tengeralattjárók és repülőgépek Máltáról mértek egyre erősebb csapásokat a Tripoliba tartó olasz hajókaravánokra.

A főként szicíliai repülőtereken állomásozó német fasiszta légierő 1942 februárjától májusáig bombázta Málta szigetét, a tobruki kikötőt, és ellenőrizte a földközi-tengeri angol hajózást.

Különösen intenzívek voltak a Málta elleni légitámadások 1942. április 2. és május 10. között. 1942 februárjában 100, márciusban 2170, áprilisban pedig 8728 tonna bombát dobtak le Máltára.[209] A német repülők a minimumra csökkentették, csaknem megtörték az ellenállást.[210]

A német repülők blokádja alatt álló máltai angol helyőrség helyzetét még az is súlyosbította, hogy az ellenség elsüllyesztette a szigetre élelmiszert szállító hajókat.

Churchill már február 16-án kénytelen volt kijelenteni, hogy „a Földközi-tenger zárva van, és szállítmányainknak a Jóreménység-fok körül kerülő utat kell tenniük".[211]

A tobruki kikötő elleni gyakori légitámadások következtében sok angol hajó elsüllyedt.

A német repülők részéről nyújtott segítség az olasz kereskedelmi flotta veszteségeit az 1941. év végi 80 százalékról 1942 első öt hónapja alatt 4 százalékra csökkentette. Ez volt az az időszak, amikor az olasz hajókaravánok majdnem veszteség nélkül közlekedhettek.[212]

Az angolok helyzete nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön is súlyosbodott.

A brit csapatok Cirenaicában az egyiptomi határtól meglehetősen távoli állásokat foglaltak el, és passzív magatartást tanúsítottak. A parancsnokság nem tervezett támadást, és nem is dolgozott ki támadási tervet. Abban reménykedett, hogy a fegyvernyugvás tartós lesz. Ezért az olasz–német csapatok 1942. május 27-i rohama váratlanul érte az angolokat.

Az újra aktív harctevékenységet kezdő olasz–német parancsnokság terve az volt, hogy a német páncéloshadosztályok erői Birel-Hakeim alatt megkerülik az angol csapatok déli szárnyát és „hátba tá-

madják a 8. angol hadsereget, elölről pedig az olasz hadseregközvetlen hadtestek kötik le az arcvonalat".[213] Ezután az olasz–német csapatok előretörnek a Nílus deltájáig, elfoglalják a Szuezi-csatornát, és megteremtik a feltételét annak, hogy az olasz és német fasiszták uralmuk alá hajtsák az arab Kelet országait, majd az egész afrikai kontinenst.

Ámde Rommel még a legközelebbi célok megvalósításához szükséges élőerőkkel és eszközökkel sem rendelkezett. A német „Afrika" hadtest állománya 1941 tavasza óta nem változott, és erősítéseket sem várt.

Az angol parancsnokságnak nem volt aktív harctevékenységre vonatkozó terve. Csupán arra törekedett, hogy támaszpontjai között feltartóztassa az ellenség rohamozó csapatait.

Cirenaicában, akárcsak 1940 szeptemberében, nem volt összefüggő arcvonal. Mindkét fél csapatai szanaszét állomásoztak, és támpontszerű védelmet foglaltak. Még csak állandó összeköttetés sem volt közöttük. A senki földje gyakran több tucat kilométeren át húzódott.

A De Gaulle tábornoknak alárendelt szíriai francia csapatok (az 1. megerősített dandár, három zászlóaljjal) a 8. angol hadsereg állományába tartoztak.

Az angolok élőerő, harckocsi és tüzérség tekintetében jelentős fölényben voltak. Így kétszer annyi harckocsijuk volt, mint az ellenségnek (966 harckocsi, 242 közülük 75 mm-es ágyúkkal felszerelt amerikai harckocsi). Rommelnak 500 harckocsija és 450 lövege volt. Páncélgépkocsik tekintetében az angolok tízszeres fölényben voltak. A német P–II. típusú és az olasz M–13 típusú harckocsik minősége elmaradt az angol harckocsiké mögött. Ennek ellenére Rommel az igen fontos harckocsiütközetben győzelmet aratott. A nyugati sivatagban levő angol repülőerőknek, a közeli tartalékokat nem is számítva 190 gépe volt, a Közép-Kelet más körzeteiben pedig 739 repülőgép állomásozott. Az olaszoknak és a németeknek 497 repülőgépük megvolt ahhoz, hogy ne csak helytálljanak a védelemben, hanem erős csapást is mérjenek az ellenségre. Az angol parancsnokság azonban nem tudta kihasználni fölényét. Ennek következtében a 8. hadsereget olyan csapás érte, amilyen 1941 óta egyik angol hadsereget sem.

Ez azért történt, mert bár Rommel csapatainak a létszáma kisebb volt az angolokénál, sikerült neki a főirányban élőerő- és harceszköz-fölényt kialakítania. A gyors átcsoportosítás olyan benyomást keltett, hogy más irányokban is fölényben van. Az arctámadással egyidejűleg az ellenség szárnyait és hátát is támadta. Ennek eredményeképp a németek a különálló angol támaszpontok helyőrségeit egymás után semmisítették meg. Ritchie, a 8. hadsereg parancsnoka június 14-ére virradó éjszaka kiadta a visszavonulási parancsot azzal, hogy a csapatok minél hamarabb szakadjanak el az ellenségtől.

A brit csapatok centralizált vezetése felborult. Szétszórt alegységeik és egységeik, miután harckocsijaik és tüzérségük nagy részét elvesztették, Egyiptom határa felé az el-alameini védőállásokhoz özönlöttek vissza. Az egész sivatag tele volt mozgó gépkocsikkal, amelyek kitűnő célpontot nyújtottak az ellenség repülőinek.

E katasztrófa legsúlyosabb következménye az angol parancsnokságra nézve az volt, hogy június 21-én az olasz–német csapatok Tobrukban teljes épségben maradt óriási hadianyag-raktárakat kerítettek kézre. Egyedül benzinből több tízezer köbmétert zsákmányoltak, és a zsákmányolt gépkocsik az „Afrika" hadtest gépkocsiszükségletének 85 százalékát fedezték. Cavallero augusztus 1-én feljegyezte naplójába, hogy a 90. német gyaloghadosztályt a Tobrukban zsákmányolt angol szállítóeszközökkel teljesen gépesítik".[214]

Június 23-án Rintelen közölte Cavalleróval, hogy a „tobruki zsákmány birtokában lehetséges a támadás folytatása. Ezért javasolta, hogy álljanak el a Málta elfoglalását célzó hadműveletről (SZ/3 követelmény). Cavalleróra nagy hatással volt Tobruk elfoglalása. Ezért így válaszolt: „Nem fogunk különösebben ragaszkodni ennek a hadműveletnek a végrehajtásához . . ."[215] Július 7-én az „SZ/3 követelmény" lekerült a napirendről, ami kedvezett az angoloknak a hajóútvonalakon folyó harc folytatásához.

Tobruk eleste után nyitva állt az út Alexandria és Szuez felé. Az angol katonai körökön pánik lett úrrá. Megkezdődött az angol csapatok végzetes menekülése kelet felé.

Június 24-én az olasz–német csapatok átlépték az egyiptomi határt, és július 1-re megközelítették El-Alameint – az utolsó védelmi terepszakaszt, amely a Nílus deltáját és a Szuezi-csatornát fedezte.

Egyedül Egyiptom területén több mint 300 km-t nyomultak előre. Alexandriától már csak 80 km választotta el őket.

Ebben az időben a brit parancsnokság és a kairói angol nagykövetség felett sűrű füstfelhők gomolyogtak. A titkos iratokat égették. Megkezdődött a kiürítés. Alexandriában is pánik uralkodott. Steven elbeszélése szerint a kikötőben felgyújtották és megsemmisítették a lőszert és a fegyverzetet. Auchinleck kiürítési terve szerint az angol erőknek két irányban kellett elhagyniuk Egyiptomot: délnek, Khartum felé, és keletnek, Palesztinába.

Június 27-én Mussolini Líbiába érkezett, és várta azt az órát, amikor a tengelyhatalmak csapatainak élén bevonulhat Kairóba vagy Alexandriába, és a végső győzelem után diadalmenetben térhet vissza Rómába. Elhatározta, hogy egy arab telivéren fog ünnepélyesen bevonulni az egyiptomi fővárosba. Az olasz–német csapatoknak az Alexandriába és Kairóba való bevonulás alkalmából ünnepélyes körülmények között emlékérmet szándékoztak átnyújtani. A cél elérésében biztos olasz–német parancsnokság már az egyiptomi közigazgatást is kidolgozta. Cavallero meggyőződéssel írta naplójában: „Június 30-án Kairóban vagy Alexandriában leszünk."[216] Az olasz–német csapatok azonban már nem voltak olyan állapotban, hogy folytatni tudták volna a támadást. Bár július 1-én megkísérelték menetből áttörni az El-Alamein körüli védőállásokat, de az nem járt sikerrel.

Auchinleck kétségbeesett erőfeszítései az olasz–német csapatok feltartóztatására eredményesek voltak. 1942. július 4-én Rommel kénytelen volt leállítani a további előrenyomulást. Mussolini úti pogygyászát Líbiában hagyta annak jeléül, hogy nemsokára visszatér, és üres kézzel ment vissza Rómába.

Az angol parancsnokság újra több mint három hónapig tartó lélegzetvételnyi szünethez jutott. Ez lehetővé tette számára, hogy rendbe szedje csapatait, feltöltse tartalékokkal, és felkészüljön az újabb támadásra.

Rommel 1942. július 4-én azért hagyta abba a további előrenyomulást a Szuezi-csatorna felé, mert Hitler 1942 júniusában a 2. légiflottát a Földközi-tenger térségéből a szovjet–német arcvonalra dobta át. Erről annak idején a „Newsweek" című amerikai folyó-

irat a még friss benyomások hatása alatt így írt: „Rommel egyiptomi előrenyomulása azért állt le, mert a németek kénytelenek voltak repülőerőik tetemes részét a Földközi-tenger körzetéből a Szovjetunióba átdobni... A németek a keleti frontra küldték azokat a repülőgépeket, amelyek azelőtt Líbiában és Szicíliában állomásoztak." Rintelen szintén utal arra, hogy „az oroszországi háború megakadályozta a tengelyhatalmakat abban, hogy a Földközi-tenger medencéjében folyó háborút sikerre vigyék".[217]

„Az 1939–1945. évi világháború" szerzői szintén azt írják, hogy az Oroszország elleni háború mindennél jobban hozzájárult ahhoz, hogy a brit birodalom megerősödjék a Földközi-tengeren, mert újabb erőket szívott el erről a hadszíntérről. Rommel tábornok kénytelen volt abbahagyni támadását a Nílus irányában, „mert nem voltak meg az ehhez szükséges erői és nem kapott elegendő erősítést".[218]

A német fasiszta repülőket 1942-ben első ízben április 27-én vezényelték el a Földközi-tenger medencéjéből, amikor „Hitler váratlanul elhatározta, hogy a 2. légiflotta egy részét az orosz arcvonalra irányítja".[219]

Kesselring június 25-én figyelmeztette Cavallerót, hogy a Nílus irányában támadó olasz–német csapatok légi támogatása erősen csökkent: „Az ellenségnek mintegy 600 repülőgépe lesz, amelyekkel 60–70 vadászgépet tudunk szembeállítani és az olaszok is ugyanennyit..."[220] És a közeli napokban ezt a mennyiséget is 50 százalékkal csökkenteni kell.[221]

A nürnbergi per tárgyalásán Keitel sajnálkozva állapította meg, hogy „az egyik legkedvezőbb alkalom, amelyet elmulasztottunk, El-Alamein volt... De abban a körzetben egyszerűen nem voltunk elég erősek... és főként az Oroszország elleni háború miatt..."[222]

Pedig az olasz–német csapatoknak a Szuezi-csatorna elleni támadása 1942 május–júniusában a közel-keleti angol parancsnokságot katasztrofális helyzetbe sodorta. Az angolok május 27-től június 30-ig 60 000 embert vesztettek.

A Szuezi-csatorna már egész közel volt. De az utolsó nekirugaszkodáshoz sem tartalékok, sem repülők nem voltak.

Mussolini Líbiából Rómába küldött helyzetértékelése megállapította: „Az ellenségnek elegendő volt egy repülőcsoportosítás ahhoz,

hogy semmilyen tartalékkal sem rendelkező csapataink támadását feltartóztassa . . ."[223]

1942 júniusában a német „Afrika" hadtest állománya mindössze egy gyaloghadosztállyal növekedett. Kréta szigetéről megkapta a 164. hadosztályt.

Július közepére az „Ariete" hadosztálynak mindössze 12, a „Littorio" hadosztálynak 16, a német „Afrika" hadtestnek pedig 30 harckocsija maradt.[224]

Eközben az angolok erői a líbiai arcvonalon szakadatlanul növekedtek, mert Angliából újabb tartalékok érkeztek.

A líbiai arcvonal erősítése helyett Hitler azt követelte Mussolinitól, hogy újabb olasz csapatokat küldjön a szovjet–német arcvonalra, ahol a második világháború kimenetele dőlt el. Miután a Luftwaffe egy részét átdobták Oroszországba, a Máltán állomásozó angol flotta érzékeny csapásokat mért az ellenség hajókaravánjaira.[225] A Líbiába irányuló tengeri szállítás az 1942. májusi 160 000 tonnáról júniusban 55 000 tonnára csökkent. Az angol légierő ismét uralkodott az afrikai égen, és Cavallero jegyzetei tarkállottak a tengeri veszteségektől. Így július 25-én angol repülőgépek torpedót dobtak a „Pisani" nevű gőzösre, amely 3000 tonna üzemanyagot és egy rohamlövegosztályt szállított. Augusztus 4-én egy angol tengeralattjáró megtorpedózta a „Monvisó"-t. Ezzel 2860 tonna, különféle műszaki cikk, 600 tonna üzemanyag, 6 motoros hajtány, 120 gépkocsi, 7 német páncélgépkocsi és 11 olasz harckocsi került a tenger fenekére.

Az olaszok utolsó sikerüket a tengeren augusztus 12-én aratták. Egy 21 teherhajóból álló angol hajókaraván, amelyet 4 repülőgép-anyahajó, 2 sorhajó, 7 cirkáló és 25 torpedóromboló kísért, Gibraltárból Máltára tartott. Ezt a hajókaravánt megtámadta 40 olasz repülőgép. Ezenkívül az útvonalon 21 tengeralattjáró helyezkedett el, köztük 5 német. Az angolok 15 teherhajót vesztettek, továbbá elsüllyedt az „Eagle" anyahajó és 3 cirkáló.

A további harchoz az olaszoknak nem volt erejük, a német parancsnokságot pedig a szovjet–német arcvonal hadászati tervének végrehajtása kötötte le.

Az újabb támadást indító német fasiszta parancsnokság nem szá-

molt a szovjet állam lehetőségeivel. A hitleristák tervei továbbra is főként saját erőikből és eszközeikből indultak ki, lebecsülték a szovjet állam megnövekedett erejét, nemzetközi tekintélyének erősödését. A német fasiszta hadvezetés nem vette figyelembe azt a tényt, hogy a Vörös Hadsereg a harcokban megedződött, szervezettebbé és erősebbé vált, és az erők és eszközök viszonya a Szovjetunió javára változott meg.

A Vörös Hadsereg súlyos védelmi harcokban felőrölte és elvéreztette a német fasiszta csapatokat, és ezzel megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy ellentámadásba menjen át, és a volgai csatában szétzúzza a német fasiszta hadseregeket.

A sztálingrádi csata kimenetelét váró német fasiszta parancsnokság augusztus végéig nem próbálkozott további előnyomulással a Szuezi-csatorna felé. Az észak-afrikai arcvonal stabilizálódott. Augusztus folyamán teljes nyugalom uralkodott.

Az angol parancsnokság a lélegzetvételi szünetet a védelem megerősítésére használta fel. A terep itt alkalmas volt a tartós védelem kiépítésére. Sziklás hegyvonalak húzódtak kelet-nyugati irányban. Az állások szárnyait délről a harckocsik számára nehezen járható Kattara-horpadás, északról pedig a tenger védelmezte.[226]

Az új angol parancsnokság jelentős tartalékokat kapott.[227] Egyiptomba két páncéloshadosztály, négy gyaloghadosztály és nyolc tüzérezred érkezett. Az egyiptomi katonai raktárakat feltöltötték lőszerrel és hadianyaggal.

Jelentősen javult az angol haditechnika minősége. A csapatokhoz 75 mm-es löveggel felszerelt harckocsik és új mintájú 57 mm űrméretű páncéltörő ágyúk érkeztek.

A líbiai olasz–német csapatok nem kapták meg a várt erősítéseket, miért is a német–olasz hadseregnél roppant nagy volt a lőszer- és üzemanyaghiány.[228]

Az „Afrika" hadtest tartalékait a szovjet–német arcvonalra szándékoztak átdobni. Hitler, aki teljesen belemerült az oroszországi háborúba, nem fordított kellő figyelmet a földközi-tengeri hadszíntérre. Ilyen körülmények között az angoloknak minden lehetőségük megvolt, hogy aktív haditevékenységbe kezdjenek és sikerre számítsanak. Az angol főparancsnokság azonban nem sietett. Ezt Rommel ki

is használta. Arra számított, hogy a korábbiakhoz hasonlóan most is sikert érhet el kevesebb élőerővel és eszközzel.

1942. augusztus 31-én az olasz–német parancsnokság megpróbálta áttörni az angol védőállások bal szárnyát, amely 25 km-re volt a tengerparttól. A tervezett hadművelethez 30 000 tonna üzemanyagra lett volna szükség, de csak 8000 tonna volt.

Az olasz–német csapásmérő csoportosításnak sikerült mélyen beékelődnie az angol csapatok védelmébe.

Az olasz–német parancsnokság kezében volt az a 35 km széles átjáró, amely a brit védelem behajló szárnyától a Kattara-horpadáshoz vezetett. Az átjáró után a védtelen sivatag terült el egészen Kairóig. Úgy látszott, hogy szabad az út a Nílus deltájához. „Ennek ellenére a német hadosztályok majdnem egy egész hétig nem mozdultak, mintha a földbe gyökerezett volna lábuk, egy lépést sem tudtak tenni sem előre, sem hátra".[229] Ennek a tétlenségnek az volt a magyarázata, hogy augusztus 28-án közvetlenül a tobruki kikötő bejárata előtt megtorpedózták az „Estria" tartályhajót.[230] Az olaszok augusztus 30-án elvesztették a „Santa Andrea" nevű tartályhajót,[231] amely 1300 tonna üzemanyagot és tetemes mennyiségű repülőbenzint szállított. Rommel úgy indította meg támadását, hogy nem tudott ezeknek a tartályhajóknak a pusztulásáról. Szeptember 2-án további két tartályhajó kapott torpedótalálatot, a „Fascio" és az „Abruzzi".[232] Egyedül az „Estria" és az „Abruzzi" 8500 tonna üzemanyagot szállított. Szeptember 4-én az angolok elsüllyesztették a „Bianchi" tartályhajót. Ezért további előrenyomulásról szó sem lehetett, mivel Rommelnek csak egyheti üzemanyaga volt, holott legalább 30 napra elegendő tartalékának kellett volna lennie. A támadás kritikus napjaiban mindössze 1000 tonna üzemanyagot sikerült Líbiába szállítani, pedig a német csapatoknak havonta 30 000 tonna folyékony üzemanyagra volt szükségük.[233]

Annak, hogy a német repülőket 1942 júniusában a szovjet–német arcvonalra irányították, az lett a következménye, hogy az olasz–német csapatok közlekedése a Földközi-tengeren védelem nélkül maradt. Ciano szeptember 2-án azt írta naplójában, hogy „Rommel csapatai az üzemanyaghiány miatt álltak meg Egyiptomban . . . két nap alatt három tartályhajónkat süllyesztették el."[234] Westphal, a német

„Afrika" hadtest volt vezérkari főnöke szerint is Rommel támadása mindenekelőtt az üzemanyaghiány miatt hiúsult meg.[235] A tengeri szállítás nagy veszteségei miatt az „Afrika" hadtest legfontosabb szükségleteit mindössze 40 százalékig sikerült kielégíteni.

A légi fölényt élvező angol repülők szakadatlanul támadták az olasz–német csapatokat, bombázták a támadás megindulási körzeteit és a hadtápterületet. Rommel kijelentette, hogy az angol repülőgépek szüntelen támadásai „a szó szoros értelmében a földhöz szegeztek bennünket . . ."[236]

Mindez együttvéve arra kényszerítette az olasz–német parancsnokságot, hogy visszavonja csapatait a megindulási állásokba és várja a tartalékok megérkezését. Ámde tartalékokra nem számíthatott.

A szovjet–német arcvonalon a nyári–őszi hadjáratban a német fasiszták halottakban, sebesültekben és foglyokban körülbelül egymillió főt vesztettek. Óriási mennyiségű harceszköz roncshalmazként hevert a csatatereken.

1942. október 14-én a német szárazföldi csapatok főparancsnoksága kénytelen volt elrendelni, hogy a szovjet–német arcvonal csapatai menjenek át védelembe, hogy 1943 tavaszán ismét megkezdhessék támadásukat. A német főparancsnokság 1942. nyári hadászati terve meghiúsult. Ennek következtében a hitleristák nem tudtak tartalékokat átdobni Észak-Afrikába. A szovjet–német arcvonal a német főparancsnokság minden fontos tartalékát elnyelte. Omar Bradley kénytelen elismerni, hogy az „Oroszországban elszenvedett veszteségek a németeket megfosztották tartalékaiktól".

1942 szeptemberében nyugatról soron kívül 15 hadosztályt szállítottak a szovjet–német arcvonalra. Hitler a német „Afrika" hadtestnek még azokból a tartalékokból sem tudott semmit adni, amelyek a trópusi hadviselésre különleges kiképzésben részesültek.

Hitlernek az volt a terve, hogy a Szovjetunió elleni „villámháború" sikeres befejezése után gépesített expedíciós hadtestet küld a Kaukázuson keresztül a Perzsa-öböl, Irak, Szíria és Egyiptom felé, vagyis hátba támadja a közel-keleti és észak-afrikai angol csapatokat.

1942 őszén az „F" gépesített expedíciós hadtest parancsnokságát és közvetlen csapatait átdobták az Észak-Kaukázusba. Ugyanoda

szándékozták irányítani azokat a magasabbegységeket is, amelyeket külön e hadtest számára képeztek ki. Hitler 1942. szeptember 15-i parancsának 5. pontjában erre vonatkozóan az alábbiak állnak: „1943 januárjától nyolc trópusi szolgálatra alkalmas köteléket nyugatról keletre, a kaukázusi frontra kell szállítani." Ezt a nyolc gépesített köteléket kétségtelenül a gépesített expedíciós hadtestnek szánták. És egyúttal ezek voltak azok a tartalékok is, amelyeket Rommel hiába várt Észak-Afrikában.

Miután az olasz–német parancsnokság meggyőződött róla, hogy nem számíthat tartalékokra, 1942 szeptember–októberében teljesen tétlen volt. Rommel Berlinbe utazott, hogy átvegye a marsallbotot. A fasiszta propaganda Rommel berlini utazását arra használta fel, hogy nagy sivatagi győzelmek világgá kürtölésével leplezze a szovjet–német arcvonal balsikereit.

A hajóveszteségek egyre növekedtek, és Cavallero ismét visszatért régi rögeszméjéhez: Málta – a Földközi-tenger és Egyiptom kulcsa. Az olaszok szeptember 23-án elvesztették az „Appennino" szállítóhajót (64 olasz gépkocsi és 2 harckocsi, 54 német gépkocsi és 10 harckocsi), október 9-én pedig „Dandolo" teherhajójukat süllyesztették el (150 gépkocsi).[238]

Cavallero sürgetésére október 15-én 65 olasz és 59 német bombázógép intézett támadást Málta ellen,[239] de erős vadászvédelembe ütköztek. Naponta 60 angol gép tudott felszállni.[240] Az olaszok 1942 tavaszán elszalasztották Málta elfoglalásának a lehetőségét. Mussolini július 7-én azzal magyarázta a máltai hadműveletről való lemondást, hogy megkapta „Hitlernek a 8. angol hadsereg széthullásáról szóló közleményét".[241] Cavallero ezért a mulasztásért a németekre kente a felelősséget. „Nem volt más választásunk – írja emlékirataiban. – Rommelnek Hitler parancsolt, és ő kifejezte azt a meggyőződését, hogy az olaszok követni fogják".[242] Az olaszok sietve követték szövetségesüket, de El-Alameinnál kénytelenek voltak megállni.

Az el-alameini ütközet az angol parancsnokság legnagyobb támadó hadművelete volt az észak-afrikai harcok egész ideje alatt.

Az olasz–német csapatok El-Alamein körzetében tartózkodó csoportosítása a német „Afrika" hadtestből és három olasz hadtestből állt (összesen 6 gyalog-, 4 páncélos- és 2 gépesített hadosztály, továbbá 1 repülődandár).

A 8. angol hadsereg állományába három hadseregközvetlen hadtest és egy páncéloshadtest tartozott (összesen 8 gyaloghadosztály, amelyből az egyik görög nemzetiségű volt, továbbá 4 páncéloshadosztály, 2 önálló páncélosdandár és 1 francia légi gyalogdandár).

Az erőviszonyok az angol parancsnokságnak kedveztek.

Ez kitűnik a következő táblázatból.[243]

5. táblázat

Megnevezés	8. HDS	Olasz–német csapatok	Erőviszony
Ember	230 000	80 000 (ebből 27 000 német)	1 : 2,8
Harckocsi	1 400 (ezen kívül további 1000 a mögöttes területen)	527 (ebből 280 olasz)	1 : 2,6
Páncélgépkocsi	85	72 (ebből 41 olasz)	1 : 1,1
Tábori löveg[244]	916	579 (ebből 350 olasz)	1 : 1,5
Páncéltörő fegyverek	850	454	1 : 1,8
Harci repülőgép*[245]	1500	350	1 : 4,3

* 1942 júliusának végén jelentek meg a Közel-Keleten az amerikai harcászati légierő első kötelékei, 1942 novemberében hozták létre a 8. angol hadsereg támogatása érdekében a 9. amerikai légi hadsereget.

1942 november–decemberében a német bombázóegységeknél a harcképes gépek száma nem haladta meg a 100–120-at (Ju–88-as bombázógépek). Néhány hét múlva még kevesebb volt belőlük – legfeljebb 40.[246] Montgomery emlékirataiban megállapítja: „az angoloknak óriási tüzérségi, harckocsi- és emberfölényük volt"[247], a légi fölényről nem is beszélve.

Az angol parancsnokságnak az volt a terve, hogy az arcvonal északi részén, a tengerpart közelében arctámadással áttöri az olasz–német védelmet, vagyis saját flottája, a vasútvonal, az autóút és a vízvezeték közelében.

Az olasz–német parancsnokság előre tudta, hogy ez így lesz. Cavallero naplójában megörökítette azt a beszélgetést, amelyet Rommellal az angolok harcászatáról folytatott. Rommel kizártnak tartja a megkerülő manővert, mivel az ellenség „attól fél, hogy az olasz és német hadosztályok elvágják visszavonulását".[248]

Az angol parancsnokság azt a döntő célt tűzte maga elé, hogy megsemmisítse[249] az előretolt állásokat védelmező ellenséget. Ez elsősorban az ellenség fő csoportosítására – a német „Afrika" hadtestre vonatkozott. Montgomery támadási parancsában az áll, hogy a fő feladat „Rommelnak és »Afrika« hadtestének megsemmisítése".[250]

A fő csapást a tengerpart közelében a 30. hadseregközvetlen hadtest mérte 25 km széles sávban, és egy 6 km-es keskeny szakaszon az 51. skót és a 2. új-zélandi gyaloghadosztállyal áttörte az ellenség védelmét. A terv az volt, hogy az ellenség védelmében két átjárót nyitnak, amelyeken keresztül a 10. páncéloshadtest továbbfejleszti a sikert.

13. hadseregközvetlen hadtest a 7. páncéloshadosztály támogatásával a 30. hadtesttől délre 35 km széles sávban mérte a kisegítő csapást, amelynek az volt a célja, hogy az ellenség kénytelen legyen két páncéloshadosztályát az arcvonal déli szakaszán tartalékban hagyni, ami gyengítette a védelmet az északi szakaszon, ahol szintén két páncéloshadosztály tartózkodott.

A hadsereg tartalékát egy indiai gyalogdandár, a főparancsnok tartalékát pedig a 8. páncéloshadosztály alkotta.

Montgomery támadási parancsa megállapította, hogy ez az ütközet a „történelem egyik legdöntőbb ütközete lesz. Fordulópont lesz

a háborúban".[251] És itt nyomban hozzáfűzte: „Természetesen, én meg tudom verni Rommelt, mert jobb tábornok vagyok".[252] Ezzel a kijelentéssel semmit sem kockáztatott, mert mind élőerő, mind harceszközök tekintetében fölényben volt.

Október 20-án megkezdődött a légi előkészítés, amelynek döntő szerepet szántak. Angol–amerikai repülőgépek éjjel-nappal bombázták az olasz–német állásokat és mögöttes területeket.

Német adatok szerint az első napon a szövetségesek bombázói 800, vadászai pedig 2500 felszállást hajtottak végre. Az olasz–német bombázók ezalatt hatvanszor, a vadászok pedig százszor szálltak fel.

Angol adatok szerint a szövetségesek légiereje naponta 1200 felszállást tudott végrehajtani. A németeknél a felszállások száma 107–242 között ingadozott.

Az olasz–német gépek napról napra egyre ritkábban jelentek meg a derült afrikai égen. A szövetségesek repülői uralkodtak a levegőben.

Húsz perccel a támadás előtt 1200 löveg kezdte meg a tüzérségi előkészítést. Az ütegek területüzet lőttek.

Október 23-án 22 órakor a 30. hadtest öt hadosztálya (a 9. ausztráliai, 51. skót, 2. új-zélandi, 1. dél-afrikai és egy gyalogdandár híján a 4. indiai) két önálló páncélosdandár kíséretében holdvilágnál tüzérségi tűzhenger fedezete alatt rohamra indult.

A félsivatagos terepen nincs elegendő tájékozódási pont. Ezért a „Bofors" légvédelmi lövegek a dandárok sávhatárai mentén nyomjelző lövedékeket lőttek, hogy a gyalogság tartani tudja az irányt. Tájékozódási pontként „mozgó tornyokat" is használtak, amelyeket éjjel megvilágítottak. E célra fényszórókat használtak. Az aknamező átjáróit égő petróleumos kannákkal jelezték. A kannákat az átjárók határainál állították fel egymástól 2–3 méterre, és a gyalogság előrehaladásának megfelelően mindig előbbre vitték.

Az áttörés közben kiderült, hogy amikor a légi előkészítés megkezdődött, az ellenséges erők zömét az első vonalból a védelem mélységébe vonták vissza.

Az ellenséges védelem áttörését a 10. páncéloshadtestnek kellett végrehajtania. Október 24-én hajnalban bevetették a hadtest 1. és

10. páncéloshadosztályát. Ezek megpróbálták a védelmet menetből áttörni, de az ellenség tüzérségi tüze és a védelem mélységében levő aknamezők megállították őket.

A helyzet október 26-án nem változott*.[253] „Megpróbáltuk a páncéloserőket a tengelyhatalmak védelmi rendszerétől nyugatra előrevonni a hadműveleti térségbe, ez azonban nem sikerült"[254] – írja Montgomery.

Október 27-én mindkét fél folytatta a tűzharcot. Ez válságos nap volt. A kilátástalan helyzet Montgomeryt arra kényszerítette, hogy átcsoportosítást hajtson végre. Október 27-én estefelé megkezdte az 1. páncéloshadosztály és az 51. gyaloghadosztály hátravonását. Felmerült a kérdés, nem kell-e az olasz–német védelem áttörése céljából egy harmadik rohamot is előkészíteni és végrehajtani.

Az angolok többszöri áttörési kísérletei a tengerparti sáv irányában arra kényszerítették az olasz–német parancsnokságot, hogy október 25-én és 26-án a 21. német páncéloshadosztályt az arcvonal déli szakaszáról északra csoportosítsa át.

Október 27-re az északi arcvonalszakaszra irányították a 7. angol páncéloshadosztályt.

Ezekben a napokban a német „Afrika" hadtest sorsa újból a tengeri szállításon dőlt el. Október 25-én szerencsésen befutott Líbiába az Alfredo szállítóhajó 450 tonna folyékony üzemanyaggal. De már másnap elsüllyedt az üzemanyagot szállító „Proserpina" és a „Tegesta", amely 3000 tonna lőszert szállított. A hajót 30 angol bombázó és 14 torpedónaszád támadta meg.

Október 27-én az olasz–német csapatok két és fél napra elegendő üzemanyaggal rendelkeztek.[255] A németek repülőgépen kezdtek üzemanyagot szállítani, napi 150 tonnát, október 29-étől kezdve pedig 500 tonnát.[256] Ezen a napon 10 tengeralattjárót állítottak be lőszerszállításra, és 150 német repülőgép vitorlázó szállítógépekkel már a levegőbe emelkedett.[257] Szinte kétségbeesett erőfeszítéseket tettek, ám ezzel az ütközet menetén nem tudtak változtatni.

Október 28-án Cavallero jelentést kapott Rommeltól, amelyben ez

* Rommel október 25-én érkezett ki az arcvonalra. Helyettese, Stumm tábornok az előző napon az első vonalban elesett.

állt: „60–70 német és 160 olasz harckocsim van.[258] Az arcvonaltól az egyiptomi határig összesen két zászlóaljunk és egy felderítő osztagunk tartózkodik . . .”[259]

November 2-án a déli arcvonalszakaszról a tengermelléki úthoz csoportosították át az „Ariete” olasz páncéloshadosztályt. Ezen a napon Montgomery elhatározta, hogy a tengermelléki autóút mentén, a 9. ausztráliai hadosztály sávjában áttörést hajt végre. A roham november 2-án éjjel 1 órakor kezdődött meg, 3,6 km széles sávban. Rommel átcsoportosítást hajtott végre, és az egész német „Afrika” hadtestet a tengermelléki út közelében vonta össze. Az olasz gépesített hadosztályok szintén a tengerpart felé vonultak. Ez az átcsoportosítás azzal a következménnyel járt, hogy a „Trieste” és a „Trento” olasz hadosztályok csatlakozásánál az olasz–német csapatok északi és déli csoportosítása között jelentős hézag keletkezett.

A 4. indiai hadosztály kitűnően működő felderítése megállapította, hogy az összes német erők észak felé vonulnak, és a német, valamint az olasz csapatok között megszakadt az összeköttetés.

Az angolok az ellenség északi és déli csoportosítása között támadt hézagot kihasználva, november 2-án délután a 7. páncéloshadosztállyal, a 4. indiai gyaloghadosztállyal, majd a 10. páncéloshadtesttel megkerülték a német „Afrika” hadtest jobb szárnyát. Ezzel a manőverrel áttörték az ellenség védelmét.

Rommel november 4-i jelentése megállapította, hogy az „ellenség nagy gyalogos erőkkel, 400–500 harckocsi támogatásával 10 km szélességben és 15 km mélységben áttörte a védelmet”.[260] Az olasz „Ariete” hadosztályt szárnyról és arcból 100 angol harckocsi támadta, és szívós harc után a hadosztály „jelentős része megsemmisült vagy fogságba került”.[261]

Toma tábornok figyelmeztette Rommelt, hogy az angolok megkerülik. Rommelnak azonban november 2-án teljesen megbízható adatai voltak arra vonatkozóan, hogy Montgomery további erőfeszítéseket tesz az áttörésre a tengermelléki út mentén, és ezért nem hallgatott rá. Ekkor Toma, meg akarván győzni Rommelt jelentésének helyességéről, beült a parancsnoki harckocsiba, hogy alaposabb felderítést hajtson végre, az angolok azonban foglyul ejtették. Mont-

gomery kezet rázott a fasiszta tábornokkal, és meghívta törzséhez vacsorára.

Rommel, hogy elkerülje a teljes vereséget, nem folytatta tovább a harcot.

November 3-ára virradó éjjel megkezdődött a német „Afrika" hadtest visszavonulása. Ez az éjszaka az angolok minden lényegesebb tevékenysége nélkül telt el. Rommel nem várta, hogy „az angol parancsnokság ilyen lehetőséget nyújt neki".

November 3-án reggel Rommel még mindig feltartóztatta az angol harckocsik zömét.[263] Ebben az időben 90 német harckocsi ellen 800 angol harckocsi harcolt.[264]

November 3-án 10.00 órakor az angol csapatok félkört képezve álltak a német „Afrika" hadtesttel szemben, és helyi jelentőségű harcot folytattak, puhatolva az ellenséget. Rommel szerint ez az angolok számára „elfecsérelt idő volt".

Az angolok csak november 3-án dél tájban állapították meg a német csapatok visszavonulását, és vetettek be 290 repülőgépet a visszavonuló oszlopok ellen. Az olaszoknak ebben az időben mindössze 40 repülőgépük volt az arcvonalon.[265]

Rögtön azután, hogy megállapították a német „Afrika" hadtest visszavonulását, Montgomery hívatta az újságírókat, akik azt várták, hogy nehézségekről, sőt részleges vereségről hallanak tőle.[266] Ehelyett közölte velük, hogy az olasz–német védelem áttöréséért folyó majdnem kéthetes harcok az angol parancsnokság számára kedvezően fejeződtek be. Amikor a tudósítók sietve kiértek az arcvonalra, maguk is meggyőződtek a német „Afrika" hadtest visszavonulásáról.

A német fasiszta parancsnokságnak sem tartalékai, sem repülői nem voltak, és abban az időben reménye sem volt, arra, hogy ilyenekhez hozzájut, mert Berlinben az észak-afrikai hadjáratnak másodrendű jelentőséget tulajdonítottak, és sem Hitler, sem a vezérkar nem vette komolyan.[267] Ezért Rommel számára nem maradt más hátra, mint az, hogy a végtelen kiterjedésű sivatagot kihasználva a mindkét fél által több ízben alkalmazott manőverhez folyamodjék – „kitérjen" az ellenség elől.

A németek november 4-én határozták el a további visszavonulást.

Rommelnak sikerült csapatait Fuka körzetébe hátravonnia. A német „Afrika" hadtest november 4-én délre a Fuka környéki új állásokban (El-Alameintől 100 km-rel nyugatra) helyreállította a védelmi arcvonalat. Rommelnak sikerült megtartania a német hadosztályokat, az olasz gyaloghadosztályokat azonban sorsukra hagyta.

November 4-én Rommel megkezdte a német hadosztályok gyors visszavonását nyugat felé, az El-Alameintől 1200 km-re levő elagheilai megerősített terepszakasz mögé. Még csak meg se kísérelte, hogy az olasz gyaloghadosztályokat kivonja a csapás alól, „az olasz hadosztályokat otthagyta a sivatag kellős közepén"[268] – olvashatjuk Ciano naplójában. Cavallero azt írta naplójában, hogy „Rommel kiadta csapatainak a visszavonulási parancsot anélkül, hogy erről a jobb szárnyon a németeknél jóval távolabb levő csapatainkat értesítette volna".[269] Ennek következtében a 8. hadsereg által bekerített hat olasz gyaloghadosztály teljes felszerelésével együtt elveszett. A Trento, Trieste, Pavia, Bologna, Brescia és a Folgore hadosztályokról van szó.[270] Ezeket a hadosztályokat, amelyek elvesztették kapcsolatukat a német „Afrika" hadtesttel, és amelyeket a németek siralmas állapotban hagytak a sivatagban, az angolok vagy szétzúzták, vagy foglyul ejtették. A legnagyobb sikere a 13. hadseregközvetlen hadtestnek volt, amely „négy, szállítóeszköz nélkül maradt olasz hadosztályt kerített be".[271]

Cavallero erélyesen követelte a választ Rintelentől arra a kérdésre, hogy vajon „kap-e parancsot Rommel az olasz gépkocsioszlop visszaadására?"[272] De minden sürgetés ellenére választ nem kapott.[273] Rommel az olaszok rovására igyekezett minél több német katonát és harci technikai eszközt megtartani.

November 10-én Cavallero leszögezte azt a tényt, hogy „jelenleg Rommel 10 000 gépkocsival vonul vissza, amelyek 25 százaléka olasz".[274]

Az olaszok az embereken kívül 900 löveget (ezek közül 300 tábori löveg), 500 páncéltörő ágyút és 100 darab 88 mm űrméretű légvédelmi ágyút vesztettek.[275]

A német „Afrika" hadtest szervezetten vonult vissza. A Times november 4-i száma elismerte, hogy a harc kimenetele még nem dőlt el, és nem szabad azt hinni, hogy az angolok megnyerték a csatát.

„Ez a szerencsés eredmény" még november 5-én sem volt elég világos.[276] Az angol megfigyelőknek ezt az annyira óvatos értékelését az magyarázza, hogy a megkerülő brit csapatok nem zúzták szét a német csoportosítást.

Gyors és elszánt cselekvéssel, (a sivatagon keresztül) ügyesen végrehajtott manőverrel Montgomery megakadályozhatta volna a német gyorscsapatokat abban, hogy az el-agheilai megerősített terepszakaszra visszavonuljanak. Alexander tábornoknak, az angol csapatok főparancsnokának megállapítása szerint a 8. angol hadsereg november 4-én az ellenség 80 harckocsijával szemben majdnem 600 harckocsit tudott volna kiállítani.[277] Montgomery azonban nem törekedett erélyes cselekvésre. Később mentegette magát, az esőre hivatkozott, amely megakadályozta, hogy november 6-án és 7-én átkarolja a német csapatokat és megsemmisítse őket. Ez a magyarázat azonban nem meggyőző. Mint ismeretes, az eső nem tartóztatta fel a visszavonuló német harckocsikat és gépkocsikat. Sőt mi több, Rommel nemcsak visszavezette csapatait, hanem készleteinek jelentős részét is elszállította Tobrukból, Dernából és Benghaziból.

Rommel utóvédje a 90. német könnyű gyaloghadosztály volt, amelyet három brit hadosztály követett: két páncélos- és egy gyaloghadosztály. A háromszoros erőfölény minden kockázatot kizárt. „Montgomerynak – írja Fuller – csak egy kis bátorságra lett volna szüksége, hogy az ellenség visszavonulását megsemmisítéssé változtassa".[278] Az angol parancsnokság azonban megelégedett azzal, hogy kiszorította az ellenséget. Montgomery félt Rommel válaszcsapásaitól. Az angolok még nem felejtették el azokat a megdöbbentő ellencsapásokat, amelyeket Rommel korábban mért rájuk.

Montgomery november 7-én igyekezett meggyőzni az újságírókat, hogy a 8. hadsereg teljes és döntő győzelmet aratott, de ugyanazon a napon Knox, az Egyesült Államok haditengerészeti minisztere kijelentette, hogy a német „Afrika" hadtestet még nem semmisítették meg teljesen. Az angol csapatoknak „nem sikerült Rommel páncélos- és gépesített hadosztályait bekeríteniük és megsemmisíteniük".[279]

Tehát az angoloknak nem sikerült teljesen szétzúzniuk az ellenség észak-afrikai fő csoportosítását – a német „Afrika" hadtestet. Rom-

mel „meg tudta akadályozni Montgomery fő céljának megvalósítását – a tengelyhatalmak hadseregének a megsemmisítését".[280] Az el-alameini csatában a német „Afrika" hadtest vereséget szenvedett, és az ellenséget kiszorították Egyiptomból és utána Líbiából is.

Az angolok a hadművelet 12 napja alatt 13 500 embert és 500 harckocsit vesztettek. A harckocsik többségét később kijavították.[281] Az olasz–német csapatok el-agheiláig (El-Alameintől 900 km) halottakban és sebesültekben 8000 embert és 450 harckocsit vesztettek.[282] 24 500 katona és tiszt fogságba került. Az olasz hadosztályok állományuk kétharmadát elvesztették.

Abban az időben, amikor a német „Afrika" hadtest visszavonult az el-agheilai megerődített terepszakaszra, Mussolini katonai segítséget kért Hitlertől, de hiába. 1942. november 19-én ezt írta Hitlernek: „Tartani kell az új arcvonalat – Agheilát, amely most konszolidálódik Tripolitánia védelme számára. Ez jó vonal, mint ahogy már kétszer meggyőződtünk róla ... a következőre van szükségünk ... olyan légierőre, amely legalább akkora, mint az ellenségé. Visszavonulásunk oka az ellenség túlnyomó légi fölénye, ehhez a kétségnek az árnyéka sem fér".[283]

Mussolini ugyanebben a levelében a légvédelmi tüzérség lényeges megerősítését kérte, legalább a következő téli hónapokra. Hitlernek azonban abban az időben kisebb gondja is nagyobb volt Észak-Afrikánál. A Vörös Hadsereg Sztálingrádnál megkezdte az ellentámadást.

Hitler azt válaszolta Mussolininak, hogy Észak-Afrikába nem tud tartalékokat küldeni, különben is az észak-afrikai hadjáratot „az időért folyó harcnak"[284] tekinti. Rommelt tájékoztatták erről. Ezért december 8-én elhatározta, hogy tovább vonul vissza nyugat felé – Tuniszba.[285] Január 23-án a brit csapatok minden ellenállás nélkül elfoglalták Tripolit, Líbia fővárosát.

Az el-alameini ütközet kimenetelének nagy jelentősége volt az angol hadsereg és az angol nép számára. A sorozatos súlyos vereségek után az olasz–német csapatok felett Észak-Afrikában aratott győzelem lelket öntött az angol katonákba és tisztekbe. Rommel veresége kitörő örömet keltett Angliában, olyannyira, hogy Churchill miniszterelnök el akarta rendelni a harangok meghúzását.

A harcok során a parancsnokság és a csapatok bizonyos tapasztalatra tettek szert: hogyan kell végrehajtani nagyszabású hadműveleteket félsivatagi körülmények között egy olyan tapasztalt és veszélyes ellenség ellen, mint amilyen Rommel fasiszta hadserege volt.

A német–olasz csapatok el-alameini veresége azt jelentette, hogy meghiúsult a náci tömb terve: Észak-Afrika elfoglalása, betörés a Közel-Keletre és a gyarmati terjeszkedés Anglia és Franciaország rovására.

A 8. angol hadseregnek ebben az ütközetben elért sikerét nem választhatjuk el a szovjet–német arcvonal helyzetétől. A Vörös Hadsereg meghiúsította a németek 1942 nyarára vonatkozó hadászati tervét, és ez megakadályozta a német fasiszta hadvezetést abban, hogy Rommelnak kellő időben hatékony támogatást nyújtson.

Az el-alameini győzelemhez hozzájárult a partizánok hősi harca az európai országokban, különösen a Balkánon. A partizánok a közlekedési eszközök rombolásával akadályozták az észak-afrikai olasz–német csapatok rendszeres ellátását. Miközben teljes erővel dúlt a harc a fasiszta hordák ellen az afrikai homokon, a görög partizánok felrobbantották a Gorgopotamosz viaduktját, és ezzel elvágták a Rommel csapatait tápláló legfontosabb hadászati vonalat. A 8. angol hadsereg állományában hősiesen harcoltak a náci csapatok ellen számos európai, ázsiai, afrikai és más kontinens népének fiai.

A második világháborúval foglalkozó polgári történészek művei alaptalanul eltúlozzák az el-alameini ütközet szerepét és helyét. Dupuy amerikai történész például azt állítja, hogy „El-Alamein a második világháború egyik döntő ütközete volt . . . a háború fordulópontja".[286]

Ismay tábornok, Churchill honvédelmi miniszter volt vezérkari főnöke, aki őt a vezérkari főnökök egyesült csoportjában képviselte, emlékirataiban a második világháború egészét illetően azt igyekszik elhitetni olvasóival, hogy El-Alamein „rakta le a szövetségesek győzelmének az alapját".[287]

A második világháború történetével foglalkozó nyugatnémet irodalom szintén eltúlozza az észak-afrikai hadszíntér szerepét és jelentőségét. Így Buchheit, aki a Wehrmacht vezérkaránál teljesített szolgálatot, „Hitler, mint hadvezér" című könyvében azt az állítást koc-

káztatja meg, hogy „az észak-afrikai események a háború egész menete szempontjából jóval messzemenőbb következményekkel jártak, mint a sztálingrádi tragédia".[288] Ily módon Buchheit kisebbíteni próbálja annak a ténynek a jelentőségét, hogy a hitleri Németország két legjobb hadseregét bekerítették és szétzúzták a volgai csatában.

Olyan polgári történészek is akadnak, akik az el-alameini hadművelet tárgyalása közben meg sem említik a szovjet–német arcvonalat. Így jár el többek között D. Mac Intyre „Share in the Victory" (Hozzájárulás a győzelemhez) című cikkében, amely a „Navy" című angol folyóirat 1965. októberi számában jelent meg.[289]

Akkor, amikor elismeréssel adózunk hősiességükért a 8. angol hadsereg tisztjeinek és katonáinak, akik El-Alameinnél győzelmet arattak a fasiszta csapatok felett, azt is hangsúlyoznunk kell, hogy azokat a roppant erőket, amelyeket a szövetségesek az észak-afrikai hadműveletre fordítottak, jóval hatékonyabban is fel lehetett volna használni, oly módon, hogy közvetlenül a fasiszta Németországra mérnek csapást.

Még ez az észak-afrikai arcvonalon döntő fordulatot jelentő ütközet sem volt nagy hatással a második világháború menetére.

A legnagyobb csaták a szovjet–német arcvonalon folytak. Ott volt a hadviselő felek személyi állományának és harceszközeinek a túlnyomó többsége. Vegyük például a sztálingrádi csatát és az el-alameini ütközetet, amelyek nagyjából egyidőben folytak.

A sztálingrádi irányban harcolt az ellenség egyik fő és legaktívabb csoportosítása, amelyhez 50 hadosztály és számos szakkötelék tartozott (az ellenség gyaloghadosztályainak egyötöde és páncéloshadosztályainak egyharmada). Az ellenség Sztálingrádnál a csatlósokkal együtt összesen 32 hadosztályt és 3 dandárt vesztett, ezenkívül 16 hadosztálya elvérzett és harcképtelenné vált.

A 8. angol hadsereggel 12 német–olasz hadosztály és 1 dandár állt szemben (ebben nem szerepel az a két hadosztály, amely hátul a mögöttes területen tartózkodott). Az egyiptomi angol csapatok és az olasz–német „Afrika" páncéloshadsereg összlétszáma az el-alameini döntő ütközet előtt 258 000 fő volt, ugyanakkor a sztálingrádi csata egyes szakaszaiban (a csata 1942. július 17-én kezdődött) mindkét

fél részéről egyidejűleg több mint 2 millió ember vett részt a harcokban. Ezek a számok önmagukért beszélnek.

Howe amerikai történész a szovjet–német arcvonalnak a második világháborúban elfoglalt helyét és szerepét értékelve megállapította, hogy ha a Vörös Hadsereg nem győz, „Hitler megtörte volna Anglia ellenállását a Közép-Keleten".[290] Ezzel egyet kell értenünk. A második világháború fő és döntő arcvonala a szovjet–német arcvonal volt. Éppen ott, a hatalmas sztálingrádi csatában történt az a sorsdöntő fordulat, amely az egész második világháború kimenetelét a Hitler-ellenes koalíció javára döntötte el.

7. AZ EURÓPAI MÁSODIK FRONT HELYETT – AZ AMERIKAI–ANGOL CSAPATOK ALGÉRIAI ÉS MAROKKÓI PARTRASZÁLLÁSA 1942-BEN

Abban az időben, amikor az olasz–német csapatok El-Alameintől nyugat felé vonultak vissza, angol–amerikai csapatok szálltak partra Marokkóban és Algériában. A német főparancsnokság, amely nyakig elmerült a sztálingrádi eseményekben, még csak nem is próbálta akadályozni a partraszállást.

Az afrikai kontinensre való betörés amerikai tervének megvalósítását abban az időszakban készítették elő, amikor az Egyesült Államok és Anglia kormánya az egész világ előtt kijelentette, hogy készül a nyugat-európai invázióra, s arra 1942 augusztusában vagy szeptemberében kerül sor.

Az Egyesült Államok uralkodó köreinek az afrikai francia birtokokkal kapcsolatos elgondolásai nyomban Franciaország veresége után konkrét alakot kezdtek ölteni.

Az Egyesült Államok kormánya 1940 júniusában diplomáciai kapcsolatot létesített a vichyi kormánnyal, s ezzel elismerte a francia–német fegyverszünetet. Vichybe rendkívüli nagykövetnek Leahy tengernagyot nevezték ki, aki később a vezérkari főnökök bizottságának elnöke lett. Az Egyesült Államok uralkodó körei nagy jelentőséget tulajdonítottak annak a baráti viszonynak, amelyet államuk 1940 után Franciaországgal fenntartott. Ennek igen egyszerű magya-

rázata van. Az Egyesült Államok uralkodó körei úgy vélték, hogy ha hivatalosan diplomáciai kapcsolatot tartanak fenn Pétainnel, könnyebben tudnak majd behatolni és gyökeret ereszteni Francia Észak- és Északnyugat-Afrikában.

Az angol kormány, bár nem nyíltan, majdnem az egész háború alatt kapcsolatot tartott Vichyvel. Pétain kormánya 1940 júniusában megszakította a diplomáciai kapcsolatot Angliával, ámde Dupuy, Kanada képviselője Vichyben maradt. Az angol kormány Dupuy vichyi tartózkodását úgy tekintette, mint ablakot egy olyan udvarba, amelybe nincs más bejárás.

1940. október 24-én Hitler Montoire-ban találkozott Pétainnel. A találkozás során a felek megegyeztek egymással Vichy és Németország együttműködéséről. A közös nyilatkozat megállapította, hogy mindkettőjük érdeke Anglia mielőbbi veresége.

Ennek ellenére az angol kormány olyan messzire ment, hogy tárgyalást folytatott Pétain személyes képviselőivel. A montoire-i konferencia idején György király személyes üzenetet küldött Pétainnek.[291] Londonban igyekeztek nem tudomásul venni azt, hogy Pétain lepaktált Hitlerrel, és továbbra is kacérkodtak vele.

1940. december 19-én az Egyesült Államok külügyminisztériuma az angol kormány kérésére átnyújtotta azt az angol hivatalos javaslatot, amely szerint Anglia, Francia Észak- és Északnyugat-Afrika (Tunisz, Algéria, Marokkó) védelmére egy hat hadosztályból álló expedíciós hadtestet küld. 1942 januárjában ezt a hat hadosztályt Churchill személyes üzenetében ajánlotta fel Weygand-nak. Weygand abban az időben a vichyi kormány főmegbízottjaként Francia Észak-afrikában tartózkodott. Észak-, Északnyugat- és Nyugat-Afrika összes francia fegyveres erői neki voltak alárendelve.

Weygand abban az időben még nem határozta el magát, hogy a német orientációt angolra váltja át, és ezért azt válaszolta, hogy az angol javaslatot csak abban az esetben fogadhatja el, ha a Francia Észak-Afrikába küldendő angol csapatok számát 50 hadosztályra (500 000 ember) emelik. Weygand e feltétel kikötésekor egyszerűen úgy vélte, még nem érkezett el annak az ideje, hogy átálljon az angolokhoz.

De Gaulle bizottságával szemben Anglia uralkodó körei kétku-

lacsos politikát folytattak. Passay, De Gaulle hírszerző szervezetének egyik vezetője megállapította, hogy „bár az angolok velünk együtt dolgoztak, az utolsó pillanatig fenntartottak bizonyos titkos kapcsolatokat a vichyi hírszerző szolgálattal".[292]

A Francia Észak-Afrikáért folyó harcban minden előny az amerikai diplomácia oldalán volt. A nácik által meg nem szállt Franciaországban, Tuniszban, Algériában és Marokkóban az amerikaiak fenntartották konzulátusaikat. 1940 decemberében a vichyi amerikai nagykövetség tanácsosa, Robert Murphy, az amerikai külügyminisztérium különmegbízottjaként a konzulátusi alkalmazottak és különmegfigyelők irányítása céljából Észak-Afrikába utazott.

Francia Észak-Afrikában Murphy megérkezésekor a központi figurának Weygand számított, aki az egyik fő bűnös volt abban, hogy Franciaország 1940-ben vereséget szenvedett. Weygand az amerikai hírszerzés számára igen értékes embernek bizonyult. Murphynek 1941. február 26-án sikerült gazdasági egyezményt kötnie Weygandnal. Az egyezmény értelmében az Egyesült Államok korlátlan jogot kapott, hogy az afrikai francia birtokok területén kereskedjék.

Az Egyesült Államok kormánya igen nagy jelentőséget tulajdonított az egyezménynek, mert az lehetővé tette, hogy hivatalos megbízottakat küldjön Észak-Afrikába, akik ellenőrzik az amerikai áruk felhasználását. A Weygand-nal kötött egyezmény szélesre tárta a kapukat az Egyesült Államok előtt. Az amerikai kormány kihasználta ezt, és helyettes konzuli rangban, „műszaki tanácsadói" minőségben, polgári ruhában különböző fegyvernemekhez tartozó tiszteket küldött Észak- és Északnyugat-Afrikába. Leahy azt írja, hogy ezek kémek voltak, s a tengelyhatalmak tudták ezt. Ferdinand Geliche, az olasz–francia fegyverszüneti bizottság titkára tuniszi utazása után azt írta jelentésében, hogy az amerikai konzulátus kém- és propagandaközponttá változott.

Rövid idő múlva az amerikai külügyminisztériumnak minden afrikai francia gyarmaton egy sereg gondosan kiválogatott úgynevezett ellenőre volt, akik héjasereg módjára figyelték az eseményeket. Ezek felbecsülhetetlen szolgálatot tettek az 1942. novemberi amerikai invázió előfeltételeinek megteremtésében.[293] Az afrikai francia birtokokon állomásozó amerikai konzulok és helyettes konzulok fő-

ként azzal foglalkoztak, hogy különféle hivatalos intézményektől francia tiszteket és hivatalnokokat verbuváltak amerikai szolgálatba, továbbá információkat gyűjtöttek és továbbítottak a hadügyminisztérium számára. Az amerikai áruk felhasználásának ellenőrzése csak álcázásra szolgált. A Francia Afrikával folytatott kereskedés valójában amerikai árukkal látta el a fasiszta Németországot.

Jacques Soustelle, De Gaulle hírszerzésének, kémelhárításának és testőrségének volt vezetője, aki jól tájékozott volt az amerikai és német monopóliumok második világháború alatti kereskedelmi manipulációiról, megerősíti, hogy egy francia gőzös sem szelte át az Atlanti-óceánt a vichyi kormánynak a wiesbadeni fegyverszüneti bizottságtól kért engedélye nélkül, úgy hogy Washington „megbízottak" révén kapcsolatban állt Berlinnel.[294] Ezen az összekötő csatornán keresztül az amerikai monopóliumok gazdaságilag közvetlenül segítették a fasiszta Németországot.

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma jól tudta, hogy a stratégiai nyersanyagokat Vichyn keresztül adják el Németországnak.[295] Azt is tudták, Vichy megengedte, hogy a líbiai német hadsereget Tuniszból lássák el.[296] Ez az ellátás amerikai forrásokból származott. Az amerikai úgynevezett „konzuli megbízottak" ezzel kapcsolatban csak úgy öntötték az információt. Így 1941. november 10-én Sumner Wellest arról tájékoztatták, hogy Észak-Afrikából kobalt- és nyersgumiszállítmányokat küldtek Németországba. Az utóbbira a németeknek abban az időben égető szükségük volt. Welles december 30-án újabb jelentést kapott, amely szerint Tuniszból 3500 tonna benzint szándékoznak küldeni Líbiába a tengelyhatalmak fegyveres erői számára. 1942 elején az amerikai hírszerzés megbízható adatokkal rendelkezett arra vonatkozóan, hogy a vichyi kormány hajói hadianyagokat, köztük katonai tehergépkocsikat szállítanak Marseille-ből Tuniszba, és ezeket a tengelyhatalmak líbiai csapatainak szánták. Kétségtelen, hogy Líbiába amerikai gyártmányú hadianyagok is eljutottak. A német hadsereget amerikai tehergépkocsikkal szerelték fel.

Amerikai árukat nemcsak Francia Észak-Afrikába, hanem a délfranciaországi kikötőkbe is eljuttattak a meg nem szállt övezet lakossága számára. Ezek között szintén sok stratégiai fontosságú anyag

volt, amelyeket élelmiszer címén szállítottak. Gyakran előfordult, hogy amikor egy amerikai hajó befutott Marseille-ba, már várta egy vichyi hajó, hogy a hadianyagokat Tuniszba szállítsa, ahonnan a rakományt tehergépkocsikon továbbították Tripoliba az olasz–német csapatok számára.

Mindez további nehézségeket okozott a 8. angol hadsereg parancsnokságának, ámde az Egyesült Államok uralkodó körei saját érdeküket – az afrikai francia birtokok elfoglalásának előkészítését – a koalíciós stratégia érdekei fölé helyezték.

Az amerikai monopóliumok gazdasági behatolása, az amerikai jótékonyság jelszava alatt, előkészítette a talajt az amerikai csapatok 1942. novemberi partraszállásához.

Észak- és Északnyugat-Afrika katonai megszállását az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei a hitleristák kiszorításának ürügyével készítették elő. Lockhart, az angol politikai hadviselési bizottság volt főigazgatója „Jön a leszámolás" című könyvében azt írja, hogy a „Torch" („Fáklya") hadművelet célja a német és olasz csapatok Észak-Afrikából való kiűzése volt.[297] Ez a megállapítás a második világháborúval foglalkozó nyugatnémet hadtörténeti irodalomban visszhangra talált. Görlitz például „A német vezérkar"[298] című könyvében azt akarja elhitetni olvasóival, hogy az angol–amerikai csapatok marokkói és algériai partraszállása után Rommel német „Afrika" hadteste két tűz közé került, s éppen ez kényszerítette arra, hogy sietve visszavonuljon Egyiptomból. A valóságban ez korántsem így volt. Azok a körzetek, ahol az angol–amerikai csapatok Marokkó atlanti partvidékén partra szálltak, Rommel el-alameini csoportosításától 2500 km-re voltak. Rommel 1942. november 4-én, már az angol–amerikai csapatok észak-afrikai partraszállása előtt elhatározta, hogy kivonul Egyiptomból. December 8-án az olasz–német csoportosítás el-Agheila körzetéből Tuniszba vonult vissza. Ebben az időben az angol–amerikai csapatok el-Agheilától 1200 km távolságra voltak, és feltartóztatták őket azok az olasz–német csapatok, amelyeket Szicíliából dobtak át Tuniszba. Fuller meggyőzően bebizonyítja, hogy az angol–amerikai csapatok Algériába való behatolása két esetben veszélyeztette volna közvetlenül Rommel Tripoliban levő támaszpontját: először, ha a behatolás meg-

előzi az el-alameini ütközetet; másodszor, ha a szövetséges csapatok Tripolihoz minél közelebb szállnak partra.[299] De egyik eset sem forgott fenn. A szövetségesek főparancsnoksága mindkét változatot elvetette. Az angol admiralitás Algériától keletre mindenféle partraszállást ellenzett. Ezt a legkülönbözőbb módon indokolta: nincs elég partra szállító eszköz, nincs elég repülőgép-anyahajó, és félő, hogy az ellenség repülői Szardíniából és Szicíliából támadást intéznek a partra szálló alakulatok ellen. Egy dolog világos: a Casablancában, Oránban és Algerban történt partraszállás nem járult hozzá az északafrikai harcok gyors befejezéséhez, amit az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei nem is akartak.

Az angol–amerikai csapatok partraszállása Francia Észak-Afrikában nem kényszeríthette Rommelt arra, hogy siessen visszavonulni Tuniszba. A német „Afrika" hadtest Tuniszba való visszavonulását az magyarázza, hogy a német csapatok volgai veresége miatt Hitler nem volt hajlandó erősítéseket küldeni Észak-Afrikába.

Ami pedig a közvetlenül a partraszállás körzetének közelében levő olasz–német csapatokat illeti – ilyenek ott egyszerűen nem voltak. Cordell Hull, az Egyesült Államok volt külügyminisztere emlékirataiban megállapítja, hogy Észak- és Északnyugat-Afrikában németek úgyszólván alig voltak, mivel a „német behatolás nem volt komoly jellegű".[300] Watson konzul azt jelentette az amerikai külügyminisztériumnak, hogy „Dakarban egyetlenegy németet sem sikerült felfedeznie".[301]

Az Egyesült Államok uralkodó körei az amerikai fegyveres erők afrikai behatolásának igazolására egyebet is tettek. 1941 májusában Welles kongresszusi üzenettervezetet készített Roosevelt számára, „amelynek az volt a lényege, hogy a Monroe-elvet az egyenlítőtől északra egész Nyugat-Afrika területére ki kell terjeszteni."[302]

Mint ismeretes, az „Amerika az amerikaiaké" elvet Monroe, az Egyesült Államok egykori elnöke 1823-ban fogalmazta meg. Az imperializmus korszakában ez az elv már nem elégítette ki az amerikai monopoltőkések agresszív törekvéseit, és lázasan keresték a módját, miként lehetne ezt az elvet nemcsak Afrikára, hanem az egész világra kiterjeszteni.

Az amerikaiak afrikai terjeszkedési tervei erősen kiélezték az ame-

rikai–angol imperialista ellentéteket, s ezek az észak-, északnyugat- és nyugat-afrikai francia közigazgatás irányításával kapcsolatban kerültek felszínre.

Az angol kormány 1942. július 3-án „de jure" sietve elismerte a Londonban megalakult Francia Nemzeti Bizottságot, arra számítva, hogy De Gaulle fegyveres erői Francia Észak- és Északnyugat-Afrikában az amerikai–angol csapatokkal együtt fognak partra szállni, ami lehetővé teszi, hogy ezekben a körzetekben De Gaulle legyen a francia közigazgatás feje.

Ez a számítás nem vált be. Roosevelt nemcsak tiltakozott az ellen, hogy De Gaulle fegyveres erői részt vegyenek a közös partraszállásban, hanem szilárdan kitartott amellett, hogy De Gaulle-lal csak akkor szabad közölni az inváziót, amikor elkezdődik, s erről az elhatározásáról 1942 elején Churchillt is értesítette. Churchill igyekezett rávenni az elnököt, hogy a partraszállást legalább egy nappal előbb közöljék De Gaulle-lal, de Roosevelt hajthatatlan maradt.[303] Roosevelt igen nagy ellenszenvvel viseltetett De Gaulle-lal szemben.

Az amerikaiak lázasan kutattak a franciák között olyan amerikabarát jelölt után, aki alkalmas lenne az észak- és északnyugat-afrikai francia közigazgatás irányítására, és ugyanakkor az amerikai behatolás kényes kérdésében is segítene. A választás Giraud-ra esett.

Giraud tábornok 1942. április 17-én Dél-Franciaországba menekült a német Königstein várából, ahol majdnem két évet töltött, miután 1940-ben fogságba esett. Az amerikaiak összeköttetésbe léptek Giraud-val, és ő hajlandó volt együttműködni velük. Giraud politikai nézetei reakciósak voltak. Nyíltan és több ízben dicsérőleg nyilatkozott Pétainről.[304] Ez a tulajdonsága mindennél jobban megfelelt az Egyesült Államok uralkodó köreinek. Ezért az Amerikai Egyesült Államok kormánya Giraud-t sürgősen elismerte az észak- és északnyugat-afrikai ellenálló erők vezetőjének, az e területeken állomásozó francia fegyveres erők főparancsnokának és kormányzónak, noha Giraud-nak még akkora fegyveres erők sem álltak rendelkezésére, mint De Gaulle-nak.

1942. november 7-én Giraud-t egy amerikai repülőgép Dél-Franciaországból Gibraltárba szállította, ahol várta, mikor kezdődik meg az amerikai–angol invázió, hogy átvehesse az észak–afrikai francia

katonai és polgári közigazgatás irányítását. Ezután egy amerikai tengeralattjáró Algériába szállította, ahol amerikai szuronyok segítségével megvetette lábát.

Amikor Giraud feltűnt a politikai látóhatáron, De Gaulle több híve átsodródott az amerikai táborba. Köztük volt Éône, nyugalmazott dandártábornok is.

A francia gyarmati befolyásért folyó harc miatt az amerikai–angol ellentétek abban az időben szinte izzásig hevültek, úgyhogy Churchill táviratot küldött Rooseveltnek, amelyben méltó helyet követelt De Gaulle-nak, vagyis, hogy ő legyen az afrikai francia közigazgatás feje. Churchill ugyanebben a táviratában figyelmeztette Rooseveltet arra, hogy mindenáron meg kell akadályozni két, egymással vetélkedő francia kormány megalakulását, amelyek közül az egyiket Anglia, a másikat az Egyesült Államok támogatja.

Abban a pillanatban, amikor már úgy látszott, hogy az észak-afrikai színtéren elkerülhetetlenül kirobbannak az angol–amerikai ellentétek, váratlanul felbukkant Darlan tengernagy figurája. Miután a francia burzsoázia kapitulált Hitler előtt, Darlan igen szorosan együttműködött a németekkel.

1941. november 18-án Darlan követelésére Vichy nyugdíjba küldte Weygand tábornokot, mert félt a tábornok szeparatizmusától. Weygand helyett az észak-afrikai francia fegyveres erők parancsnokává Juin tábornokot nevezték ki.

Amikor Darlan német és japán forrásokból értesült, hogy az Egyesült Államok Dakar és Casablanca elfoglalására készül, a válságos pillanatban átállt az amerikaiakhoz. Közvetlenül az amerikai–angol csapatok afrikai partraszállása előtt Darlan Algériába utazott, hogy megszervezze az ellenállást az amerikai–angol invázióval szemben. A partraszállás napján – 1942. november 8-án – a közös amerikai–angol vezérkar jelentést kapott arról, hogy Darlan tárgyalni óhajt.

Eisenhower, a főparancsnok erre a hírre igen izgatott lett. Darlan a döntő pillanatban ajánlotta fel szolgálatait, amikor megvalósult az amerikaiak behatolási terve. Eisenhower zavarban volt, nem tudta, hogy most mit kezdjen Giraud-val, hogy Darlan és Giraud együtt tud-e működni egymással.

Cunningham tengernagy, a földközi-tengeri angol haditengerészeti erők parancsnoka emlékeztette Eisenhowert arra, hogy Franciaország veresége idején Churchill miként vélekedett a Darlannal való együttműködésről. Az időben merült fel a francia hadiflotta további sorsának kérdése. Churchill kijelentette, hogy a francia flottát mindenáron meg kell szerezni, még akkor is, ha ezért „meg kell csókolni Darlan hátsó felét".[305] Sikerült megtalálni a kivezető utat. November 13-án Darlant kinevezték Észak- és Északnyugat-Afrika főbiztosává, Giraud pedig megkapta az ottani francia fegyveres erők főparancsnoki beosztását.

Darlan a vichyi kormány nevében parancsot adott ki, amelyben elrendelte, hogy Észak- és Északnyugat-Afrikában az összes szárazföldi, légi- és haditengerészeti erők szüntessék be az ellenállást. E parancs értelmében az észak-afrikai francia erők „igen hamar abbahagyták a harcot".[306] 1942. november 14-én Eisenhower jelentést tett a Darlannal kötött egyezményről, Darlan pedig hivatalosan megerősítette, hogy átállt az amerikaiak oldalára.

Giraud felháborodását nyilvánította a Darlannal kötött paktum miatt, de végső soron kénytelen volt tudomásul venni a befejezett tényt. Clark tábornok, Eisenhower helyettese igyekezett rávenni a két francia katonai vezetőt, hogy koordináltan dolgozzanak. Darlan állt a polgári hatóságok, Giraud pedig a fegyveres erők élén.

Amikor Pétain értesült Darlan árulásáról, leváltotta, és helyette Nauguez tábornokot nevezte ki főhelytartóvá. Ez azonban Darlan példáját követve szintén amerikai szolgálatba állt. Így meghagyták őt Marokkó kormányzójának.

Az amerikai csapatok francia észak-afrikai partraszállásával kapcsolatos katonai előkészületek már 1942 augusztusában befejeződtek.

A katonai vezetők szokatlan lelkesedéssel hajtották végre az amerikai és angol uralkodó körök parancsát: „. . . teljes sebességgel a »Torch« hadművelet végrehajtására". A francia észak-afrikai vállalkozás könnyű sétának ígérkezett. Az amerikai hírszerző szolgálat jelentései megállapították, hogy Marokkóban a németek száma nem haladta meg a 180 főt.[307]

Az amerikai–angol parancsnokság 12 hadosztályt készített fel partraszállásra, amelyek közül 4 páncéloshadosztály volt. A 12. ame-

rikai légi hadseregnek, amelyet 1942 augusztusában azért állítottak fel, hogy harcászatilag támogassa az amerikai csapatokat Algériában és Marokkóban, 1244 repülőgépe volt.[308] Az angol csapatokat az angol légierő 454 gépből álló keleti csoportja támogatta.[309]

1942 november elején elérkezett az a pillanat, amikor az északafrikai expedíciós vállalkozás minden kockázat nélkül végrehajtható volt: a hitleristák erőinek zömét a szovjet–német arcvonal kötötte le. Az Egyesült Államokban jól tudták, hogy „ha nincsenek az oroszországi ragyogó katonai eredmények, a szövetségeseknek igen kevés reményük lett volna a győzelemre".[310]

Az amerikai–angol csapatok partraszállását, eredetileg 1942 augusztusára tervezték, de később kedvezőbb időpontra elhalasztották. A rég várt óra 1942 novemberében jött el, amikor a hitlerista hadvezetés válogatott csapatait mind Sztálingrádnál vetette be, de nem ért el sikert, és súlyos helyzetben volt. Ennek következtében az amerikai–angol parancsnokságnak teljes szabad keze volt Észak-Afrikában.

A háború utáni amerikai és angol szakirodalomban általánosan elterjedt az a verzió, amely szerint a szövetségesek parancsnokságának sikerült titokban tartania az előkészületeket és a csapatok meglepetésszerűen szálltak partra Észak-Afrikában. Éppen ezért értek el sikert. Fuller például, azt írja, hogy Hitlert „váratlanul érte a szövetségesek inváziója."[311]

A valóságban az olasz–német hírszerző szolgálat kellően tájékozott volt arról, hogy az amerika–angol parancsnokság expedíciós vállalkozásra készül Észak–Afrikában.

1942. október 9-én Ciano hosszú ideig tárgyalt Ame tábornokkal, a kémszolgálat vezetőjével, aki közölte vele, hogy az angolszászok Észak-Afrikában nagy erőkkel partraszállásra készülődnek.[312] A német hírszerző szolgálatot azonban Ame tábornok adatai nem érdekelték különösebben.[313]

1942. október elején Darlan emberei arról tájékoztatták R. Murphyt, hogy a vichyi kormány német forrásokból értesült az Egyesült Államoknak arról a szándékáról, miszerint a közeli jövőben hadműveleteket szándékozik kezdeni Dakar vagy Casablanca, de lehet, hogy egyidejűleg mindkettő ellen.

A második világháború történetével foglalkozó német művek szerzői megállapítják, hogy az amerikai–angol csapatok francia észak- és északnyugat-afrikai partraszállása nem érte váratlanul az olasz főparancsnokságot és Kesselring tábornokot, a déli német csapatok főparancsnokát.[314] A partraszállást már rég várták.[315] Az olasz főparancsnokság és Kesselring már napok óta tudta, hogy a szövetségesek nagy deszantflottája a tengeren van. November 7-én Cavallero újabb és elég részletes adatokat kapott a szövetségesek tengeri deszantjának összetételéről.[316] Három lépcsőről volt szó. Az elsőben 110, a másodikban 38, a harmadikban 43 hajó.

Ezek a tények megcáfolják azt az állítást, hogy a partraszállás azért sikerült, mert az előkészületeket titokban tartották. Az amerikaiak és az angolok a Vörös Hadsereg sikerei nyomán szálltak partra Észak-Afrikában; a Vörös Hadsereg meghiúsította a hitleristák 1942. nyári hadászati tervét, és lehetetlenné tette, hogy az olasz–német parancsnokság a szükséges erőket és harceszközöket Észak-Afrikában szállítsa.

Az amerikai lapok sokat fecsegtek arról, hogy mivel az afrikai francia kikötőket a német hadiflotta szállta meg, az észak-afrikai expedíció olyan csapás, amely közvetlenül Németország ellen irányul. A háború után azonban ezt maga Eisenhower cáfolta meg, amikor elismerte, hogy ezekben a kikötőkben a tengelyhatalmaknak nem voltak hadihajóik.

A „Torch" terv szerint a szövetségesek csapatainak három fontos körzetben kellett partraszállniuk: Casablancában, Oránban és Algerban. Az amerikai csapatok az első, a britek pedig a második lépcsőben voltak.

Az Egyesült Államok különösen hangsúlyozta a partra szálló hadművelet amerikai jellegét. Az amerikai zászló álcázásnak is kellett, mert az angol flottának az orani és dakari francia hadihajók elleni 1940. évi támadása után a francia tengerészek erősen angolellenesek voltak. Az angol kormány nem ok nélkül tartott attól, hogy a lakosság, a francia hadsereg és flotta ellenséges érzelmeket táplál a brit fegyveres erőkkel szemben. A vezérkari főnökök bizottságának értekezlete egy alkalommal arról is tárgyalt, hogy az angol katonákat amerikai egyenruhába kell öltöztetni, az angol re-

pülőgépekre meg amerikai felségjeleket kell festeni. Roosevelt ennél tovább ment, és azt javasolta, hogy a deszantból rekesszék ki a brit szárazföldi erőket. Úgy gondolta, hogy a legjobb lesz, ha az angolok nem vesznek részt az invázióban. Ezért 1942. szeptember 2-i levelében igyekezett növelni Churchill aggályait, amikor figyelmeztette őt, hogy egy angol parancsnokság alatt végrehajtott roham elszánt ellenállásba fog ütközni. Az Egyesült Államok uralkodó köreinek az a szándéka, hogy saját erőikkel hajtsák végre a vállalkozást, és ily módon eltávolítsák az angol versenytársat az afrikai francia gyarmatok területéről, az angolok heves tiltakozásába ütközött. Végső soron az angol csapatokat bevették az expedícióba, de a másik lépcsőbe kerültek. Az angol parancsnokság ennél többet nem akart kockáztatni. Az angol csapatoknak a hadműveletben való részvételét csak azután jelentették be, amikor a parton elfoglalták az első hídfőállásokat.

A partraszállás helye körül is nézeteltérés támadt. Amikor még a „Gymnast" terv kidolgozása folyt, az amerikaiak az afrikai hadjáratot azzal akarták kezdeni, hogy Afrika északnyugati partvidékén, Casablanca körzetében partra szállnak. Az angolok főként a földközi-tengeri hadműveletek fontosságát hangsúlyozták. Végül a felek abban állapodtak meg, hogy a partraszállást a kezdeti szakaszban zömmel az amerikaiak hajtják végre Afrika északnyugati és északi partvidékén egyidőben.

Az amerikai–angol csapatok három csoportban szálltak partra: a keleti csoport Alger körzetében, 55 000 fő, ebből 45 000 angol; a nyugati csoport – Casablanca körzetében, 42 000 fő, zömmel amerikaiak; a középső csoport – Oran körzetében, 40 000 fő, ebből 37 000 amerikai.[317]

Az amerikai flotta a partraszállást Casablanca körzetében fedezte, az angol flotta pedig a Földközi-tenger felől biztosította.

A partra szálló erők biztosításában 200 hadihajó és 110 szállítóhajó vett részt. A közös haditengerészeti parancsnok Andrew Cunningham tengernagy volt. A légierőnek két parancsnoka volt: amerikai részről Doolittle tábornok, angol részről Welsh légimarsall. Főparancsnokká Eisenhower tábornokot nevezték ki.

1942 szeptemberében R. Murphyt, a Vichyben székelő amerikai

nagykövetség tanácsosát kinevezték Eisenhower tábornok mellé a polgári ügyek tanácsadójává. Abban az időben Marokkóban 110 000 főnyi francia katonaság tartózkodott. Murphynek és konzuljainak hírszerző tevékenysége arra irányult, hogy ezeket az erőket semlegesítsék. És ez sikerült is nekik.

1942. szeptember 2-án Roosevelt azt írta Churchillnek, hogy az Észak-Afrikából érkezett legutóbbi és teljesen megbízható jelentések szerint egy olyan amerikai expedíció, amelynek vezetői mindhárom irányban amerikaiak lesznek, nem fog nagy ellenállásba ütközni az afrikai francia hadsereg részéről. Azokat a tárgyalásokat, amelyeket az amerikai hírszerzés Darlan embereivel folytatott, azok közé a megbízható értesülések közé kell sorolnunk, amelyekre Roosevelt említett meggyőződését alapozta. Ezek elmondták, hogy az északafrikai expedíció kezdeti sikere esetén Darlan mint a franciaországi és észak-afrikai francia fegyveres erők főparancsnoka hajlandó segíteni az amerika–angol parancsnokságnak. Az amerikai hírszerzés Darlanon kívül még az észak- és északnyugat-afrikai francia fegyveres erők több magas rangú tisztjével is közvetlen kapcsolatot létesített. Clark tábornok, Eisenhower helyettese, 1942. október 22-ére virradó éjjel Alger közelében titkos megbeszélést folytatott velük. A francia tisztek közölték a partvédelmi ütegekre vonatkozó adatokat, és ami a fő, megerősítették, hogy Észak- és Északnyugat-Afrikában nem lesz ellenállás. Az amerikai–angol csapatok akadálytalan partraszállása teljesen biztosítva volt.

Az amerikai–angol csapatok első nagy deszanthadművelete Észak- és Északnyugat-Afrikában november 8-ára virradó éjjel kezdődött, és november 12-éig tartott.

Fédalánál, Casablanca környékén négy deszantosztag partraszállásakor a franciák jelentéktelen ellenállást tanúsítottak, ami a parti ütegek szórványos tüzében nyilvánult meg.[318] A fedali francia csapatok már november 8-án 14 óra 30 perckor letették a fegyvert.

A deszantosztagok partraszállása Safiban és Casablanca körzetében 5 óra 05 perckor kezdődött a tengerpart négy pontján. Ellenállás nem lévén a szállítóhajók 15 órától kezdve közvetlenül a kikötőben rakták ki a harckocsikat. November 10-én az amerikai csapatok ugyancsak ellenállás nélkül foglalták el Liautais kikötőt.

November 9-én az amerikai csapatok, köztük páncéloserők is, Safiból megindultak Casablanca felé. A város helyőrsége este 10 órára, még az amerikai páncéloscsapatok megérkezése előtt kapitulált, miután Darlan tábornok rádió útján felhívást intézett Casablanca helyőrségéhez, hogy szüntesse meg a további ellenállást.

Az Oran környéki partraszállás ugyanúgy zajlott le, mint Casablanca körzetében. Az amerikaiak november 8-án szálltak partra, másnap összeszedték erőiket a város közelében, és november 10-én 12 óra 30 perckor Oran kapitulált. Alger közelében is alig találtak ellenállásra, és ezt a körzetet is gyorsan elfoglalták.[319] Még a szövetséges csapatok partraszállása előtt az amerikaiak titkos tárgyalásokat folytattak a város helyőrségének parancsnokával, Maste tábornokkal. A tábornok biztosította őket, hogy „a francia csapatok a szövetségesekkel szemben semmiféle ellenállást sem fognak tanúsítani".[320]

Valóban így is történt. Alger környékén a partraszállás november 8-án éjjel egy órakor kezdődött. Maste állta szavát, és átadta Algert.[321]

Az észak- és északnyugat-afrikai tengerpart mind a tizenegy helyén ugyanígy zajlott le az amerikai–angol csapatok partraszállása.

A legjobb repülőteret – Maison Blanche-ot – egyetlen puskalövés nélkül foglalták el. Alger másik repülőterét az angol ejtőernyős csapatok szintén minden különösebb nehézség nélkül vették birtokba. „Az észak-afrikai francia csapatok védekezése inkább jelképes, mint valóságos volt."[322] November 10-én délután aláírták a tűzszüneti megállapodást.

Az amerikai parancsnokságnak Darlan segítségével „hamarosan minden áldozat nélkül sikerült megszereznie Francia Nyugat-Afrikát és annak hadászatilag fontos kikötőjét, Dakart".[323]

Richards és Saunders angol történészek „grandiózus hadműveletről"[324] írnak. Ámde ennek a minősítésnek semmi alapja sincs, mégpedig igen egyszerű oknál fogva. A szövetségesek partraszállása kertelés nélkül kimondva „semmilyen ellenállásba sem ütközött".[325] Igazolja azt többek között az is, hogy a szövetségesek „ember-, hajó- és anyagi veszteségei jelentéktelenek voltak".[326] 1942. novem-

ber 26-ig halottakban 500, sebesültekben és nyomtalanul eltűntekben pedig 300 embert vesztettek.[327] Az angol–amerikai csapatok francia észak-afrikai partraszállásával egyidőben a német fasiszta csapatok megkezdték Dél-Franciaország megszállását, és 1942. november 27-én bevonultak Toulonba. A francia tengerészeknek sikerült elsüllyeszteniük vagy megrongálniuk 3 sorhajót, 7 cirkálót, 1 repülőgép-anyahajót, 29 torpedórombolót, 5 aknarakó hajót és 13 tengeralattjárót.[328] Három francia tengeralattjáró észak-afrikai kikötőkbe távozott.[329]

Amikor az angol–amerikai csapatok partra szálltak Algerban és Oranban, Tunisz területén egyetlenegy német–olasz helyőrség sem volt. Ha például Bône körzetében időben partra tesznek egy gépesített angol–amerikai csoportot, „az minden komoly akadály nélkül elérhette volna Bizertát vagy Tuniszt".[330]

Ez esetben mindössze 280 km-t kellett volna leküzdeni. Ezenkívül tengeri- vagy légideszantot lehetett volna kitenni e városok közvetlen közelében. A szövetségesek könnyűszerrel küldhettek volna hadihajókat, hogy azok csapatokat tegyenek partra Bizerta és Tunisz városok közvetlen közelében, ha valóban akadályozni akarták volna az ellenség tevékenységét.[331] Az angol–amerikai parancsnokságnak azonban ez nem áll szándékában.

Az amerikai–angol csapatok partraszállásának megkezdését követő napon három német szállítógépcsoport érkezett Olaszországba. Ezek között voltak „Góliát" típusú, 16 tonna befogadóképességű óriás vitorlázógépek is. A szállítógépek és vitorlázók november 11-én első lépcsőként egy német őrzászlóaljat vittek át Tuniszba.[332] Ehhez két nap múlva olasz alegységek csatlakoztak. November 15-ig Bizertába 3500 katona és tiszt (közülük 2300 olasz), 20 közepes és könnyű harckocsi, továbbá 60 löveg érkezett.[333] Naponta 50 szállítógép szállt le. Ezenkívül hajón is szállítottak erősítéseket.

A német szállítógépek és vitorlázók óriási veszteségeket szenvedtek, mert rendkívül gyenge volt a vadászbiztosítás. 1942 novemberében legalább 84 szállítógépet lőttek le az angol–amerikai vadászgépek. A repülőgépek az emberekkel és fegyverekkel együtt a tengerbe zuhantak. Az olasz–német parancsnokság az erők hiánya miatt kénytelen volt elenyészően kis csoportokkal kulcsállásokat foglalni

Tunéziában. Így „Sousse és Sfax nagy kikötők őrzésére mindössze 26 német katonát rendeltek ki, akik közül tíznek a tripolitaniai határon levő Gabèst kellett megszállnia. Kairouant, ezt a nagy kereskedővárost csak egy maroknyi olasz helyőrség őrizte".[334]

Az amerikai–angol csapatok algériai partraszállásakor Tunisz területén 5500 fő létszámú francia katonaság tartózkodott Barrais tábornok parancsnoksága alatt. Jars, francia hadtörténész teljes joggal véli, hogy „a helyzet egészében megváltozott volna, ha a szövetségesek tervei számítanak Barrais tábornok kétségtelen jóakaratára és hazafiságára, aki azon nyomban szembeszállt volna a sebtében Tuniszba érkezett 2–3000 némettel".[335] Az amerikai–angol parancsnokság azonban nem lépett összeköttetésbe Barrais-val, mire ő, nem lévén kapcsolata Algériával és attól félve, hogy lefegyverzik, kivezette csapatait Tuniszból, és november 19-én csatlakozott a Tunisz felé vonuló szövetséges csapatokhoz. Ennek következtében „egész Tuniszt harc nélkül adták fel".[336]

Az amerikai–angol csapatoknak Algertől Tuniszig 900 km-t kellett megtenniük. Éleik azonban, bár semmilyen ellenállásba sem ütköztek, a Tunisztól 20 km-re levő dombvidéket csak november 25-én érték el. Az amerikai–angol parancsnokság nem kockáztatta meg menetből a rohamot, megvárta a főerők beérkezését.

W. B. Smith dandártábornok, Eisenhower vezérkari főnöke a helyzetet derűlátóan ítélte meg, s 1942. december 1-én jelentette Rooseveltnek: „Decemberben elfoglaljuk Tuniszt és Bizertát". A kedvező pillanatot azonban elszalasztották. Az amerikai–angol csapatok lassú előrenyomulása következtében „a németek meg tudták erősíteni tuniszi hídfőjüket, sőt nyugat felé némileg még ki is tudták szélesíteni".[337]

Angol adatok szerint az olasz–német parancsnokság két hét alatt 15 000 főre növelte tuniszi csapatai létszámát.[338] Az amerikai adatok pontosabbak. Ezek szerint december 3-án Tuniszban 11 500 német és 3500 olasz katona volt.[339] Ezek a csapatok Bizerta és Tunisz körül foglaltak védelmet.[340]

December 1-én, Smith derűlátó jelentésének napján, az olasz–német csapatok 50 harckocsi támogatásával ellenlökést hajtottak végre, és mind emberben, mind hadianyagban súlyos veszteségeket

okoztak az amerikai–angol csapatoknak.[341] A szövetségesek nem tudták tartani állásaikat, és december 6-ra feladták Tunisz megközelítési útjait. Eközben az 1. angol hadsereg csapatai jelentős veszteségeket szenvedtek, az amerikaiak pedig elvesztették harcoló alakulataik felszerelésének zömét.

Az angol hadtörténészek a tuniszi balsikereket az esőzéssel magyarázzák, az angol 1. hadsereg parancsnoka pedig azzal mentegetőzik, hogy ez a vereség egyúttal a csapatok rendkívüli kifáradásának következménye is volt. Ámde az 1. angol hadsereg csapatainak Tunisz megközelítési útjain elszenvedett vereségét valójában az okozta, hogy az amerika–angol parancsnokság nem sietett realizálni az ellenséggel szemben meglevő élőerő- és harceszközfölényét.

Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a légi fölény az amerikai–angol repülőerőké volt. A Daily Express című lap angol tudósítója 1942. december 16-án jelentette Tuniszból, hogy az angol vadászok gyakran anélkül tértek vissza támaszpontjukra, hogy egyetlenegy német géppel találkoztak volna. Még a Tunisz és Bizerta elleni nappali légitámadások során vadászkíséret nélkül repülő bombázók sem ütköztek ellenállásba a levegőben. Ennek ellenére az amerikaiak és az angolok Tuniszban „elvesztették az első rohamot".[342]

A tuniszi arcvonalon elhallgattak a fegyverek. A szemben álló felek arcvonala a Serrat-foktól Gafsáiig 350 km hosszan húzódott. Az arcvonal északi szárnyán az 1. angol hadsereg csapatai, a középen a 19. francia hadtest, a déli szárnyon pedig a 2. amerikai hadtest helyezkedett el. A francia hadtest azokból a francia erőkből alakult meg, amelyek az amerikai–angol csapatok november 8–10-i partraszállása előtt Francia Észak-Afrikában tartózkodtak.

Az amerikai–angol parancsnokság csapatainak rendezésével az olasz–német parancsnokság viszont a lélegzetvételi szünetet kihasználva megerősítette a tuniszi hídfőt. Mindkét fél elégedett volt a nyugodt helyzettel.

De Gaulle az újságokból értesült arról, hogy az amerika–angol csapatok partra szálltak Francia Észak-Afrikában. Leahy emlékirataiban elmondja, hogy a partraszállási terveket az utolsó pillanatig titokban tartották De Gaulle előtt.[343]

Az amerikai katonai vezetők az angolok neheztelését azzal hárították el, hogy De Gaulle szervezetében „hemzsegnek a német kémek" és ezért „nem vállalhatják a kockázatot".[344]

Az angol külügyminisztérium mindent elkövetett hogy rábírja De Gaulle-t, induljon el Észak-Afrikába. A brit háborús kormány sürgette, hogy az amerikaiak ismerjék el De Gaulle-t. Ez ellen azonban „mind Hull külügyminiszter, mind az elnök határozottan tiltakozott".[345]

1942. november 14-én Halifax nagykövet közölte Leahyvel, hogy az angol külügyminisztérium De Gaulle képviselőit Észak-Afrikába szándékozik küldeni. Leahy kereken kijelentette Halifaxnek, hogy „De Gaulle képviselőinek észak-afrikai utazása az adott időpontban nem lenne előnyös a hadművelet szempontjából".[346] Az amerikaiak De Gaulle-t továbbra sem engedték még csak Észak-Afrika közelébe sem.

Az angol uralkodó körök a Földközi-tenger medencéjét igen fontos angol védett területnek tekintették, és rendkívül elégedetlenek voltak amiatt, hogy az Egyesült Államok vezető szerepet kezd játszani ebben a körzetben. Semmiképpen sem tudtak belenyugodni abba, hogy az amerikaiak erőfeszítései révén Darlan tengernagy lett az észak-afrikai főbiztos.

Leahy azt állítja, hogy abban az időben sok helyről olyan jelentéseket kapott, amelyek szerint az angolok esetleg megpróbálják Darlant eltávolítani és helyére De Gaulle-t ültetni.

1942. december 24-én Ferdinand Bonier meggyilkolta Darlant. A gyilkost december 26-án sürgősen agyonlőtték. Darlan meggyilkolása azonban nem oldotta meg az észak-afrikai amerikai–angol ellentéteket. Az amerikai kormány azon nyomban Giraud tábornokot ruházta fel polgári és katonai teljhatalommal, és az összes afrikai francia gyarmaton katonai megszállást léptetett életbe. Eisenhower mindent elkövetett Giraud tábornok pozíciójának erősítése érdekében.

1943. január 4-én Roosevelt erélyes táviratot küldött Londonba, figyelmeztetve az angol kormányt, hogy Giraud feltétlenül Eisenhower utasításainak fog engedelmeskedni mind politikai, mind katonai szempontból.

Ennek a táviratnak az volt a célja, hogy szertefoszlassa a Darlan fizikai megsemmisítéséhez fűzött angol illúziókat.

1943 elején Francia Guyanna közigazgatása csatlakozott Giraudhoz. Ennek megakadályozására De Gaulle Bertane-t nevezte ki cia Guyanna kormányzójává. Az angolok Bertane-t azonnal Trinidad szigetére szállították, és kérték Washingtont, gondoskodjék számára szállítóeszközről a továbbutazáshoz. Welles 1943 áprilisában a vezérkari főnökök egyesített csoportjának javasolta: ne bocsássanak Bertane rendelkezésére szállítóeszközt, hogy Trinidadról Francia Guyannába utazhassék. Kérését szívesen teljesítették.

A francia észak- és északnyugat-afrikai uralomért vívott harcban minden előny az amerikai monopóliumok oldalán volt, amelyek szilárdan megvetették lábukat az afrikai kontinensen.

Az Egyesült Államok és Anglia „felszabadítás" címén csapatokat tett partra Algériában és Marokkóban, garanciákat követelve a franciáktól, hogy nem fognak ellenállást tanúsítani. Ámde az amerikai és angol uralkodó köröknek önző céljaik voltak. Az amerikai és angol monopóliumok arra törekedtek, hogy uralkodó befolyásra tegyenek szert azokon a területeken, amelyek korábban az olasz és a francia imperializmushoz tartoztak, s újból leigázzák Afrika gyarmati népeit.

Az angol–amerikai vezetők arról próbálták meggyőzni a szovjet kormányt, hogy az 1942. november 8–12-i észak- és északnyugat-afrikai partraszállás a hitleri Németország elleni igazi második front.

Churchill még július 17-én Rooseveltnek küldött táviratában „a »Gymnast« hadműveletet igazi második frontnak nevezte, és magára vállalta azt a feladatot, hogy erről meggyőzze a szovjet vezetőket".[347]

1942. augusztus 14-i emlékeztetőjében Churchill azt írta Sztálinnak, hogy „a második front legjobb módja 1942-ben a »Fáklya« (vagyis az angol–amerikai csapatok partraszállása Észak- és Északnyugat-Afrikában *(a szerző.)*"[348]

Churchill a Hitler-ellenes koalíció országainak közvéleményét is igyekezett meggyőzni arról, hogy az egyetlen eszköz, amellyel az orosz arcvonalon könnyíteni lehet, az észak-afrikai vállalkozás végrehajtása.

1942. november 7-én Roosevelt nyilatkozatot adott ki, amelyben azt állította, hogy az amerikai–angol csapatok észak- és északnyugat-afrikai partraszállása „második front, amely Oroszországban hatékony segítséget nyújt hős szövetségeseinknek".[349] Azóta sok év telt el, és ez az állítás mindmáig visszatér a múlt háborúval foglalkozó polgári művekben. Így Selby azt írja, hogy „a szövetségesek azért határozták el az északnyugat-afrikai támadás végrehajtását, hogy segítsenek az orosz hadseregen".[350] McNeill azt állítja, hogy „az angol–amerikai erőfeszítések, természetesen, erősen megmutatkoztak az oroszországi események alakulásán".[351]

Lockhart – anélkül, hogy bizonyítaná – kijelenti, hogy az északafrikai invázió a „hosszú idő óta tartó harc első fordulópontja volt".[352]

Tippelskirch, volt hitlerista tábornok azt írja, hogy az angol–amerikai csapatok francia észak- és északnyugat-afrikai partraszállása „megnyitotta a második frontot".[353]

A legújabb amerikai és angol hadtörténeti művek szerzői a második front megnyitását továbbra is 1942 őszére teszik, amikor az amerikai–angol csapatok partra szálltak Észak-Afrikában.[354] Valójában ez a Szovjetunió aktív megsegítésének egyenes elutasítása volt a fasiszta Németország elleni háború legfeszültebb időszakában.

Az amerikai–angol csapatok észak- és északnyugat-afrikai partraszállása nemcsak hogy nem volt a fasiszta Németország elleni második front, de még csak ehhez hasonló sem. A partraszállás nem mért érzékeny csapást Németországra, s ezért nem lehetett fordulópont a háborúban.

A partraszállás közvetlenül a szovjet–német arcvonalról egyetlen harcképes német fasiszta hadosztályt sem vont el. Koeltz francia tábornok, aki 1942–1943-ban a 19. francia hadseregközvetlen haderő parancsnoka volt Tuniszban „Egy hadjárat, amelyet megnyertünk" című könyvében azt a helyes következtetést vonja le, hogy az amerikai–angol csapatok észak- és északnyugat-afrikai partraszállása „semmiféle enyhülést sem hozott a szovjet csapatoknak".[355]

A Szovjetunió a Hitler-ellenes koalícióban hű és őszinte szövetséges volt. A Vörös Hadsereg óriási segítséget nyújtott szövetségeseinek azzal, hogy sikeresen harcolt a fasiszta agresszorok fő erői el-

len, magára vonta ezeket az erőket. A szovjet emberek szövetségeseik minden sikerének és erőfeszítésének örültek. Ezért a szovjet nép még az 1942. évi észak- és északnyugat-afrikai amerikai–angol partraszállást is úgy fogadta, hogy az a fasiszta agresszió elleni valamilyen közös tevékenység kezdete.

A partraszállásnál megmutatkozott a szövetséges seregek növekvő ereje. Ámde az észak- és északnyugat-afrikai deszanthadművelet nem csökkentette és nem is csökkenthette azt a közvetlen nyomást, amelyet a fasiszta Németország fegyveres erői a Szovjetunióra gyakoroltak.

Az észak-afrikai haditevékenység majdnem három esztendeje alatt a szovjet–német arcvonalról egyetlenegy német hadosztályt sem dobtak át az észak-afrikai hadszíntérre. E tények tanúsága szerint Churchillnek semmi alapja sem volt, hogy az angol–amerikai csapatok észak- és északnyugat-afrikai partraszállását a második front megnyitásának nyilvánítsa.

Már az észak-afrikai angol–amerikai katonai expedíció előkészítésekor nyilvánvaló volt, hogy az 1942. évi nyári–őszi hadjáratban „a Szovjetunió majdnem egyedül kényszerül elviselni az egész Wehrmacht csapását".[356] Ha az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek valóban érdeke lett volna a Szovjetunió katonai megsegítése, akkor azt a rengeteg erőt és eszközt, amelyet az algériai és marokkói partraszállás végrehajtására fordítottak, arra használhatták volna fel, hogy közvetlenül Németországra mérjenek csapást. Ámde Washington, amint Nère francia történész helyesen megállapította, „valójában, legalábbis ideiglenesen, lemondott a fő hadászati célról . . ."[357] mellékhadműveletek kedvéért, amelyek a perifériális stratégia következményei voltak. A perifériális stratégia teljesen megfelelt az amerikai és angol uralkodó körök céljainak, a második világháború elhúzásának. Ezért az angol–amerikai csapatok tuniszi harci tevékenysége elhúzódó jelleget öltött, holott minden lehetőség megvolt a gyors befejezésre.

*

A hadászatra tehát közvetlen befolyással egyrészt az amerikai és angol uralkodó osztályok osztályérdekei voltak, másrészt a fasiszta koalícióval szembeni imperialista körök ellentéteinek kibékíthetetlensége.

A háború folyamán az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek az volt az érdeke, hogy Németországban eltávolítsák a fasiszta klikket és a Szovjetunió kimerüljön a Németország elleni hosszú háborúban. Ez utóbbi célkitűzés abban nyilvánult meg, hogy az említett országok uralkodó körei szabotálták az európai második front megnyitását, az apró-cseprő ügyek és a közvetett tevékenységek háborúját viselték, a második világháború másodrendű arcvonalain húzták-halasztották a harctevékenységet, ami lehetővé tette a német fasizmusnak, hogy fegyveres erőinek és harceszközeinek zömét a szovjet–német arcvonalon összpontosítsa.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei 1942-ben meghiúsították a második frontot, bár megvolt a reális lehetőségük, hogy Nyugat-Európában, a fasiszta Németország létfontosságú központjainak közvetlen közelében megnyissák azt. Annak ellenére, hogy Németország főerőit a szovjet–német arcvonal kötötte le, az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei 1944. június 6-ig a nyugat-európai hadszíntéren tartózkodtak az aktív tevékenységtől.

Ahelyett, hogy Észak-Franciaországban nyitották volna meg a második frontot, az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei 1942 novemberében Francia Észak- és Északnyugat-Afrikában tettek partra csapatokat, ott, ahol a partraszállás pillanatában nem voltak olasz–német csapatok. Szövetségesi kötelezettségük megszegésének mentségéül Anglia uralkodó körei 1942-ben komoly erőfeszítéseket színleltek, és Dieppe körzetében próbadeszantot tettek partra. A vállalkozás kudarca beleillett az angol parancsnokság számításaiba, mivel ennek alapján a valóságban nem létező Atlanti Falat bevehetetlennek nyilváníthatta.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei nem követtek el minden tőlük telhetőt az antifasiszta koalíció győzelmének meggyorsítására, s a fasiszta Németország főerői elleni harc terhének oroszlánrészét a Szovjetunióra hárították.

Még az észak-afrikai hároméves harc legnagyobb ütközete (az el-

alameini) sem volt nagy befolyással a második világháború menetére.

Az angol parancsnokság 1942. évi észak-afrikai támadó hadműveleteit a befejezetlenség jellemzi. Az angol parancsnokság rendszerint nem vitte a dolgot döntésre – nem kerítette be és nem zúzta szét az ellenség fő csoportosítását – és megelégedett korlátolt és részsikerekkel – az ellenség kiszorításával.

Az angol parancsnokság csak azért tudta szilárdan kézben tartani a hadászati kezdeményezést Észak-Afrikában, mert a szovjet hadsereg a szovjet–német arcvonalon meghiúsította Hitler 1942-re vonatkozó hadászati tervét.

Még azokat a tartalékokat is a szovjet–német arcvonalra küldték, amelyeket azért képeztek ki, hogy megerősítsék velük az észak-afrikai német „Afrika" hadtestet.

Az 1942. év azzal fejeződött be, hogy Tuniszban a harc elhúzódó jelleget öltött.

V. fejezet

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA FÖLDKÖZI-TENGERI STRATÉGIÁJÁNAK ALAKULÁSA

1. A CASABLANCAI ÉRTEKEZLET (1943. JANUÁR) DÖNTÉSE ARRÓL, HOGY A SZÖVETSÉGESEK NEM NYITJÁK MEG NYUGAT-EURÓPÁBAN A MÁSODIK FRONTOT, HANEM HELYETTE SZICÍLIÁBAN SZÁLLNAK PARTRA

A „Torch" hadművelet még be sem fejeződött, a szövetségesek máris az előtt a kérdés előtt álltak, hogyan tovább? Badell Smith tábornok, az észak-afrikai szövetséges csapatok vezérkari főnöke 1942. november 9-én megbeszélést folytatott Churchill-lel. A megbeszélésről Rooseveltnek készített jelentésében azt írta, hogy „Churchill mintha elvesztette volna az észak-franciaországi »Round-up« hadművelet terve iránti érdeklődését".[1] Ez a hadművelet korábban sem érdekelte Churchillt, csakhogy ezt igyekezett titkolni. Táviratot küldött Rooseveltnek, amelyben azt írta, hogy amennyiben 1943-ban lemondanának a „Round-up" hadművelet végrehajtásáról, ez „igen gyászos elhatározás lenne".[2]

Churchill óvatos formában megkezdte a „Round-up" hadművelet elhalasztásának előkészítését. Még ugyanabban a hónapban újabb táviratot küldött Rooseveltnek, amelyben felvázolta a további terveket: miután elfoglalták Észak-Afrikát és a Földközi-tengert megnyitották a hadiszállítás számára, az afrikai parton levő haditengerészeti és légi támaszpontokat arra kell felhasználni, hogy „a legrövidebb időn belül csapást mérjünk a tengelyhatalmak lágy altestére . . ."[3]

Roosevelt ugyan nem mondott le a „Round-up" tervről, de a terv elodázásának a lehetőségét sem zárta ki. Ezt írta: „Jelenleg senki sem tudja megmondani, hogy 1943-ban lehetséges-e csapást mérnünk a La Manche-on keresztül . . .".[4]

Churchill „balkáni változatára" Roosevelt egyelőre nem reagált,

de amint a későbbi események megmutatták, az Egyesült Államok uralkodó körei helyeselték a Földközi-tenger medencéjében folyó haditevékenység meghosszabbítását és kiterjesztését. A szövetségesek 1943-ra szóló hadászatuk alapjává azt az elgondolást tették, hogy a tengelyhatalmak legsebezhetőbb pontja – „Európa alhasa".

Előzetes véleménycsere után a két nyugati vezető elindult a soron következő konferenciára, amelyet Casablancában (Marokkó) 1943. január 14-től 26-ig tartottak.

A konferencián Alan Brooke emlékeztetett arra, hogy Roosevelt és Churchill már egy évvel azelőtt, az 1941. végi washingtoni konferencián (fedőneve „Arkadia") egyetértett azzal, hogy a szövetséges csapatok a La Manche-on keresztül a kontinensen mindaddig nem tudnak partra szállni, amíg Németország észrevehetően meg nem gyengül.

Ez a feltétel mindenekelőtt a szovjet–német arcvonalon harcoló német csapatok állapotára vonatkozott. Brooke ismét különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy „a Németország elleni arctámadás csak hosszú idő múlva lehetséges, és csak abban az esetben, ha az orosz ellenállás lényegesen meggyengítette a hitleri Németország katonai erejét".[5] Véleménye szerint ez a helyzet még nem következett be, és ha be is fog következni, másfél évnél nem hamarabb. E feltételezés alapján kijelentette, hogy „a szövetségesek az európai inváziót határozottan csak 1944-ben vállalkozhatnak".[6] Mi legyen hát a szövetségesek teendője a következő másfél év alatt, számolva azzal, hogy 1944 májusától kezdve kedvezőek lesznek a meteorológiai viszonyok?

Brooke kifejtette, hogy amíg az angolok és az amerikaiak Németország legyöngülését várják, arra kell törekedniük, hogy Németországot erőinek minél nagyobb szétforgácsolására kényszerítsék. Elmefuttatását azzal fejezte be, hogy a földközi-tengeri hadműveletek, különösen Olaszország ellen, hosszú időre helyettesíthetik a második front megnyitását a La Manche-on keresztül, mivel ezek a hadműveletek „jelentős számú csapatot vonnak el a szovjet–német arcvonalról".[7]

Utána maga Churchill kezdte alátámasztani A. Brooke érveit. Ahhoz, úgymond, hogy a németeket erőik szétforgácsolására kény-

szerítsük, először sorozatos elvonó hadműveletet kell végrehajtani Szicília, Korzika, Szardínia, a Dodekanézosz-szigetek, továbbá az olasz és a görög tengerpart ellen, mielőtt a földközi-tengeri hadszíntéren valamilyen alapvető fontosságú hadműveletre kerülne sor.

Roosevelt „egyetértett a földközi-tengeri hadszíntéren folyó haditevékenység kiterjesztésével."[8] Utána a vezérkari főnökök bizottsága 1943. január 18-án minden nehézség nélkül és véglegesen megegyezett a Szicília elleni támadásban.

Az angol és az amerikai vezetők egyetértettek abban, hogy az Egyesült Államoknak és Angliának, akárcsak 1942-ben, készenlétben kell állnia, hogy 1943-ban soron kívül átkeljen a La Manche-on, és hadműveletet indítson, ha „Németországon a kimerülés jelei mutatkoznak",[9] más szóval, ha a Vörös Hadsereg váratlanul gyorsan eléri Németország határát. Sőt, Roosevelt erősebb kifejezést használt. Javasolta, hogy kellő időben készítsék fel az invázióra szánt erőket, hogy „Németország csődje esetén haladéktalanul bevethetők legyenek".[10]

De mi történjék abban az esetben, ha a Vörös Hadsereg 1943-ban nem zúzza szét Németországot és az tartós védelemre rendezkedik be? Ez esetben, mondta Roosevelt, „ezeket az erőket később kell felhasználni..."[11]

A casablancai értekezleten a felek ismét megegyeztek abban, hogy az oroszokat gazdaságilag továbbra is segíteni kell, hogy „kimerítsék Németország erejét..."[12] Amíg pedig Németország erejének felőrlése a szovjet–német arcvonalon folyik, a szövetségesek 1943. évi fő hadműveletét az Olaszországra nézve legérzékenyebb helyen fogják végrehajtani. A konferencián elhatározták, hogy „a legközelebbi hadjáratot (fedőneve – »Husky«) Szicília ellen indítják".[13] Ez az elhatározás azt jelentette, hogy a franciaországi inváziót ismét egy évvel elhalasztották.

Bár az Egyesült Államok és Anglia vezetői több ízben is kijelentették, hogy a nyugat-európai második frontot 1943-ban megnyitják, haditerveik továbbra is a Földközi-tenger körzetére korlátozódtak, vagyis „tűszúrások" voltak a hitleri „európai erőd" perifériáján. „El kell ismernünk – mondta Churchill január 20-án a konferencián –, hogy katonai hadműveleteink szerfölött jelentéktelenek Anglia és az

Egyesült Államok óriási erőforrásaihoz képest, és még inkább Oroszország roppant erőfeszítéseihez viszonyítva."[14] A kis ügyek stratégiája továbbra is érvényben maradt.

A franciaországi invázió újabb elhalasztása nem akadályozta meg Churchillt abban, hogy 1943. február 9-én ki ne jelentse a szovjet kormánynak: „Mi (angolok és amerikaiak – *a szerző*) erőforrásainkhoz képest erőteljes előkészületeket teszünk arra is, hogy augusztusban végrehajtsuk a csatornán való átkelést célzó hadműveleteket, amelyekben brit egységek és az Egyesült Államok egységei vesznek majd részt."[15]

1943. március 11-én Churchill, igyekezvén minél tovább titkolni a nyugati szövetségesek igazi terveit, közölte a szovjet kormánnyal: „Még augusztus előtt szeretnénk mérni a csapást."[16]

Ámde februárban és márciusban az amerikai–angol csapatok erősen készülődtek a szicíliai partraszállásra.

Amikor a konferencia résztvevői elhatározták, hogy Szicília szigetén angol–amerikai csapatok szállnak partra, a célok egyikét a következőképpen fogalmazták meg: „csökkenteni a német nyomást a szovjet–német arcvonalon . . ."[17] Churchill azt hajtogatta, hogy „az oroszoknak az lesz a legjobb segítség, ha Olaszországot kiütjük a háborúból".[18] A valóságban ebből „tűszúrások" lettek a periférián.[19] A német főparancsnokságnak Nyugat-Európában nem kellett aggódnia a hátország miatt, s ezért szakadatlanul küldte a tartalékokat a keleti arcvonalra. Csupán 1943 utolsó négy hónapjában 32 hadosztályt és dandárt dobtak át keletre Németországból és a megszállt nyugat-európai országokból.[20]

Az európai kontinensre vonatkozó koalíciós hadászati tervezés – már ami a La Manche-on keresztül történő inváziót illeti – továbbra is teljes bizonytalanságban és a változékonyság állapotában maradt. A tengelyhatalmak szétzúzására vonatkozóan „nem dolgoztak ki reális terveket".[21] A „Bolero" tervet, a „Sledgehammer" tervhez hasonlóan, 1942-ben „az utolsó helyre tették . . ."[22] A La Manche-on való átkelés („Round-up" terv) kérdését „az újabb megbeszélésekig egyszerűen nyitva hagyták".[23]

A „Round-up" terv értelmében 1943. április 1-re a brit szigeteken 48 szövetséges hadosztályt kellett volna összpontosítani, hogy átkel-

jenek a La Manche-on. A „Husky" terv elfogadása azt eredményezte, hogy Angliában 1943 végéig „mindössze hat hadosztályt összpontosítottak".[24]

A casablancai konferencia „a hadászati alapkérdéseket illetően egészében véve eredménytelennek bizonyult".[25] Az Egyesült Államok és Anglia kormánya továbbra is csak elvben volt hajlandó megnyitni a második frontot Észak-Franciaországban, azzal, hogy annak megvalósítására a távoli jövőben kerül sor. E konferencia eredményeképpen az Európába a La Manche-on át történő betörés helyett „a földközi-tengeri hadszíntéren egy sereg másodrendű hadműveletet hajtottak végre".[26]

Stimson, az Egyesült Államok volt hadügyminisztere azt állítja, hogy a szicíliai partraszállást csak 1943 januárjában határozták el, és csak azért, mert Churchill hajthatatlanul ragaszkodott ahhoz a követeléséhez, hogy a Földközi-tenger medencéjében folytassák a haditevékenységet.

Pogue amerikai hadtörténész ugyanezt a nótát fújja. Azt írja, hogy mivel „az angolok 1943-ban nem kívánták végrehajtani a »Round-up« hadműveletet, az egyesült vezérkar elhatározta a szicíliai inváziót".[27] Az amerikai történetírásban azonban más adatokkal is találkozunk. Így De Wierd „Marshall: Organiser of Victory" (Marshall: A győzelem szervezője) című cikkében olyan tényeket közöl, amelyek azt bizonyítják, hogy a szicíliai partraszállást már 1942. november 8-a, vagyis jóval az amerikai–angol csapatok észak-afrikai partraszállása előtt elhatározták.[28] Valóban, nem sokkal azután, hogy az európai második front megnyitására vonatkozó kommünikét 1942. június 12-én nyilvánosságra hozták, az amerikai-angol uralkodó körök megegyeztek egymással, hogy az európai második front megnyitását 1942-ben az észak-afrikai harci tevékenységgel helyettesítik, s ezen túlmenően folytatják tevékenységüket a Földközi-tenger medencéjében. Amikor Churchill 1943. február 9-én kijelentette, hogy 1943 augusztusára felkészülnek a La Manche-on való átkelésre, feltétlenül tudnia kellett, hogy 1942 decemberében megkezdték a szicíliai partraszállás tervének kidolgozását.

Tehát az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei már a casablancai konferencián megegyeztek abban, hogy 1943-ban nem

nyitják meg Európában a második frontot. A rendelkezésre álló lehetőségeket nem használták ki arra, hogy a fasiszta Németország elleni közvetlen akciók stratégiáját folytassák. Az angol–amerikai szövetségesek stratégiája 1943-ban egyre jobban és jobban a perifériális tevékenység irányában tolódott el.

Az Egyesült Államok és Anglia földközi-tengeri stratégiája mindjobban belebonyolította a két ország fegyveres erőit a földközi-tengeri hadszíntéren (Tunisz, Szicília, Olaszország, Szardínia és Korzika) folyó haditevékenységbe, holott az a második világháború másodrendű hadszíntere volt.

Abbamaradtak a csatornán 1943 tavaszára tervezett átkelés előkészületei, az amerikai csapatok majdnem mind elhagyták a brit szigeteket, és az amerikai erőforrásokat máshova irányították. A szövetségesek 1943-ban egész évben először Észak-Afrikával, majd utána Szicíliával és az Appennini-félsziget déli részével foglalkoztak. Perifériális stratégiájuk nem hagyott kétséget az iránt, hogy 1943-ban semmiféle inváziós kísérletre nem kerül sor. Ezért a német hadvezetőség, mivel nyugat-európai hátországa miatt nem kellett aggódnia, tovább növelte erőit a szovjet–német arcvonalon.

1943-ban nézeteltérés támadt a szovjet kormány és a szövetségesek között az Algériában megalakult Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság elismerésének kérdése körül.

A Szovjetunió az egész háború alatt változatlanul baráti politikát folytatott Franciaország népe iránt. Ezzel szemben az Egyesült Államok és Anglia kormánya minden gátlás nélkül beavatkozott a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság tevékenységébe, igyekezett azt nekik megfelelő emberekből összeállítani. Az Egyesült Államok és Anglia politikai vezetői szinte semmibe vették De Gaulle-t.

Az angol–amerikai szövetségesek casablancai döntése, amely szerint a nyugat-európai második front megnyitása helyett az amerikai–angol csapatok Szicíliában szállnak partra, szükségessé tette De Gaulle összebékítését Giraud-val, hogy ily módon döntő befolyást gyakoroljanak a bizottság összetételére.

Az Egyesült Államok kormánya csak azután járult hozzá, hogy

De Gaulle-lal tárgyaljanak, miután Francia Észak- és Északnyugat-Afrikában az amerikaiak kellőképpen megerősítették pozíciójukat.

A casablancai értekezlet alatt De Gaulle-nak kétszer küldtek meghívást, ő azonban kereken visszautasította, mivel nem volt hajlandó elkötelezni magát az Egyesült Államoknak. De Gaulle kénytelen volt engedni. Végül mégis találkozott Roosevelttel. A casablancai tárgyalások azonban nem érték el az Egyesült Államok által óhajtott célt. De Gaulle nem vált engedékenyebbé.

1943 májusában De Gaulle Algériába utazott. 1943. június 3-án ő és Giraud egyezményt hoztak nyilvánosságra, amely szerint mindketten a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság elnökei lettek. A szovjet kormány, abból kiindulva, hogy a közös ellenség, a hitleri Németország elleni harcban a Szovjetunió és Franciaország érdekei közösek, 1943 nyarán úgy tervezte, hogy a bizottságot elismeri Franciaország ideiglenes kormányának.

A szovjet kormány június 19-én közölte A. Kerrel, a moszkvai angol nagykövettel, hogy nem tartja célszerűnek tovább halogatni a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság elismerését. Az elismerést azonban Churchill megakadályozta, és 1943. június 23-i üzenetében tiltakozott ellene. Churchill attól tartott, hogy De Gaulle, ha majd minden hatalom a kezében lesz Észak-Afrikában, erős nyomást fog kifejteni annak érdekében, hogy elsősorban az észak-franciaországi partraszállás tervét hajtsák végre. Ezért írta 1943. június 23-i üzenetében Churchill: „Nem valószínű, hogy a Brit Kormány és még kevésbé az Egyesült Államok Kormánya ezt a bizottságot rövid időn belül elismerné."[29] Ugyanebben az üzenetében feltételeket diktált a bizottságnak, és figyelmeztetett arra, hogy az Egyesült Államok és Anglia a bizottságot csak akkor ismeri el, ha teljesen bebizonyosodik, hogy jellege és tevékenysége megfelel a szövetségesek érdekeinek.

De Gaulle és Giraud közvetlen megegyezése 1943 júniusában annyira felingerelte az Egyesült Államok és Anglia kormányát, hogy biztosítékokat követeltek a bizottságtól arra vonatkozóan, hogy tevékenysége ki fogja elégíteni őket.

1943. július elején C. Hull, az Egyesült Államok külügyminisztere A. Gromikónak, a Szovjetunió nagykövetének kijelentette, hogy az amerikaiak és az angolok nem bíznak De Gaulle-ban.

1943. augusztus 26-án az Egyesült Államok és Anglia kormánya kénytelen volt megegyezni a szovjet kormánnyal a bizottság közös elismerésében. A szovjet kormány a bizottságot de facto elismerte Franciaország ideiglenes kormányának. Az Egyesült Államok és Anglia kormánya hangsúlyozta, hogy a bizottság nem kormány, hanem csak olyan szerv, amely a háborúban a franciák erőfeszítéseit irányítja (a bizottságot adminisztratív szervként ismerték csak el).

1943 októberében a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia moszkvai külügyminiszteri értekezletén Hull és Eden ellenezte a szovjet kormánynak azt a javaslatát, hogy Franciaországot vegyék be az Európai Tanácsadó Bizottságba, amelynek feladata a Németországgal összefüggő kérdések megoldása volt. Franciaország felvételéhez Anglia csak egy év múlva, 1944. október 10-én járult hozzá. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is erősen akadályozta a teljes megegyezést.

Az 1943. októberi moszkvai értekezleten a szovjet kormány elutasította azt az angol–amerikai tervezetet, amely Franciaország területén megszálló rendszert kívánt életbe léptetni. A. Harriman, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete 1943 novemberében ismét – és ezúttal is eredménytelenül – felvetette, hogy De Gaulle-t célszerű lenne leváltani, mert a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságban De Gaulle-nál erősebb kezű és elfogadhatóbb emberek is vannak.

Az Egyesült Államok és Anglia kétkulacsos politikájának az volt a célja, hogy megakadályozza egy erős és független Franciaország újjászületését.

2. A TUNISZI HARCOK ELHÚZÓDÁSA

Az amerikai–angol csapatok tuniszi haditevékenysége indokolatlanul elhúzódott. 1943. január 14-én Garraud, aki a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságot a Szovjetunióban képviselte, kijelentette, hogy a szövetségesek Tuniszban 200 000 fős hadsereggel rendelkeznek, és Giraud-nak is van 150 000 embere. Ezek közül csak 30 000 vesz részt a németek elleni harcokban, a többi szándékosan tétlen-

kedik. Ugyanezt teszi az angol–amerikai hadsereg is. Valóban, a „Torch" hadművelet befejezése után másfél hónap telt el, és a szövetségeseknek még csak tervük sem volt, hogyan folytassák Tuniszban a haditevékenységet. Garraud véleménye szerint a katonai passzivitás politikai kombinációk következménye. Az angol–amerikai szövetségeseket nemcsak Giraud-nak és De Gaulle-nak a hatalomért vívott harca, hanem az a probléma is foglalkoztatta, hogy megfelelő ürügyet találjanak, amelynek felhasználásával a nyugat-európai második front megnyitását 1944-re halaszthatják el.

A nyugat-európai második front megnyitását az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei közvetlenül az észak-afrikai harci tevékenység befejezésétől tették függővé. Churchill, például, még 1942. július 18-án ezt írta: „először Rommelt kell szétzúznunk".

Eisenhower az amerikai–angol fegyveres erők főparancsnoki beosztásában jól tudta, hogy az észak-afrikai haditevékenységet a politikusok alkalmas ürügyül használják annak igazolására, miért kellett több ízben is elodázni a nyugat-európai front megnyitását. Ezért ő is azt próbálta elhitetni, hogy az észak-afrikai hadjáratot sikeresen be kellett fejezni, mielőtt a szövetségesek figyelme az európai közös támadásra irányult volna.[30]

A líbiai, majd a tuniszi harcok elhúzódása lehetővé tette az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei számára, hogy valamiképpen megindokolják a közvélemény előtt az észak-franciaországi második front megnyitásának többszöri elhalasztását. Garraud felhívta a figyelmet az amerikai kormány magatartására, amely arra irányul, hogy megbénítsa a Harcoló Franciaország fegyveres erőinek aktív tevékenységét és fékezze a hadműveleteket Észak-Afrikában.

Ennek következtében az olasz–német csapatok 1943 januárjában továbbra is kézben tartották a kezdeményezést.

Az olasz–német csapatok január 18-án Tuniszban megrohanták a harci technikával rosszul felszerelt franciákat, áttörték gyenge védelmüket, és megindultak nyugat felé. Az amerikai–angol parancsnokságnak egy egész hétre volt szüksége ahhoz, hogy a gyenge olasz–német csapatok előnyomulását megállítsa. Ezért a balsikerért a francia katonai parancsnokságot hibáztatták, amelyet azután Anderson tábornoknak, az 1. angol hadsereg parancsnokának rendeltek alá.

Tripolitániában ezalatt az események a következőképpen alakultak. Tripoli kiürítése után (1943. január 23.) Rommel olasz–német csoportosítása sietve visszavonult a Mareth erődvonalra[31] (Tunisz és Tripolitania határán). Február 6-án Tuniszban egyesült azokkal a csapatokkal, amelyeknek Arnim tábornok volt a parancsnoka. Február 13-a előtt a 8. angol hadsereg csapatai nem voltak harci érintkezésben Rommel visszavonuló csoportosításával. Az angol csapatoknak három hétre volt szükségük ahhoz, hogy Tripoliból eljussanak a Mareth-vonalig. Pedig az angol csapatok továbbra is igen kedvező körülmények között tevékenykedtek: az olasz–német csapatok ellenállás nélkül vonultak vissza a közbenső terepszakaszokra.

A tengelyhatalmak főparancsnoksága úgy számított, hogy az egyesült olasz–német csapatokkal szilárdan tartani tudja Tuniszt, ezt a védelemre alkalmas észak-afrikai hadászati hídfőállást, jelentékeny angol–amerikai erőket köt majd le nemcsak Tuniszban, hanem az egész földközi-tengeri hadszíntéren, és ezzel, ahogy Gröler Olaf hadtörténész (NDK) helyesen megállapítja, elodázza a második front megnyitását Európában.[32]

1943 januárjában Mussolini újabb segítséget kért Hitlertől, „a németek azonban közölték, hogy nem tudják elküldeni Tuniszba az ígért páncéloserőket".[33] A Tuniszba szánt nyolc gépesített kötelék, amelyek különleges trópusi kiképzésben részesültek, ebben az időben már a szovjet–német arcvonalon volt.

Hitlert nem érdekelte Tunisz. 1943. február 2-án a Sztálingrádnál bekerített német fasiszta hadászati csoportosítás megsemmisítésével (22 hadosztály és 160 önálló egység, összesen 330 000 fő) véget ért a második világháború legnagyobb csatája. 91 000 ember esett fogságba, köztük több mint 2500 tiszt és 24 tábornok, F. Paulus vezértábornaggyal az élen. Az ellenség 1942. november 19-től 1943. február 2-ig több mint 800 000 embert, mintegy 2000 harckocsit és rohamlöveget, több mint 10 000 löveget és aknavetőt, közel 3000 katonai és szállító repülőgépet és több mint 70 000 gépkocsit vesztett.

A volgai csatának, a válogatott német fasiszta hadosztályok bekerítésének és megsemmisítésének világtörténelmi jelentősége volt, Chassin francia történész ezt írja: „Az egész világ számára világos

volt, hogy Paulus hadseregének kapitulációja a németek Cannaéja, azt jelentette, hogy véglegesen meghiúsult a németek világuralmi törekvése."[34] Ezt a tényt egyes nyugatnémet hadtörténészek is kénytelenek elismerni. Doerr, a 6. német hadsereg 17. hadtestének volt vezérkari főnöke azt írja, hogy 1942-ben Sztálingrád a második világháború fordulópontja lett.[35]

Zeitzler, volt vezérkari főnök szintén megállapítja, hogy a „sztálingrádi ütközet valóban az egész háború fordulópontja volt."[36]

Blumentritt, a „Nyugat" hadseregcsoport volt vezérkari főnöke a sztálingrádi vereségről így nyilatkozik: „A háborúban fordulat állt be Németország hátrányára."[37]

A volgai csata megtépázta a német fasiszta hadsereg hadművészetének tekintélyét. Görlitz, a német vezérkar egyik volt tagja kénytelen volt elismerni, hogy a „sztálingrádi vereség a legnagyobb vereség volt, amelyet a német hadsereg valaha is elszenvedett".[38] És nem csupán Görlitz van ezen a véleményen. A már említett Doerr ezt mondja: „Németország számára a sztálingrádi csata történelmének legsúlyosabb veresége volt; Oroszország számára pedig – a legnagyobb győzelem."[39]

Wiedder, a 6. hadsereg volt hírszerző tisztje azt írja, hogy Sztálingrád rendkívüli, példátlan, addig elképzelhetetlen vereség volt, fordulópont az egész elmúlt háborúban.

D. Scott-Daniel angol történész is kénytelen olyan elismerő szavakkal adózni a sztálingrádi csatának, mint „fordulópont", „a történelem legragyogóbb lapja", „a hősiesség csodája", a németek „a háború legsúlyosabb vereségét szenvedték".[40]

A Vörös Hadseregnek a volgai csatában aratott győzelme pánikot, zavart, levertséget keltett a fasiszta agresszorok táborában, mindenki reménytelennek látta a helyzetet.

Ciano 1942. december 18-án Hitler főhadiszállására érkezett, ahol reménytelen és defetista hangulat uralkodott. Benyomásait így írja le: „Amikor megérkeztem, senki még csak meg sem próbálta titkolni előttem és munkatársaim előtt levert hangulatát, amelyet az orosz fronton történt áttörés híre idézett elő. A felelősséget nyíltan ránk próbálták kenni."

Pansa (egyik olasz diplomata) a következő beszélgetést folytatta a Hitlerhez közel álló Hoevellel:

„*Pansa:* Hadseregünk nagy veszteségeket szenvedett?

Hoevel: Semmiféle veszteség nincs, az olasz csapatok szaladnak.

Pansa: Úgy, ahogy önök Moszkva alatt, a múlt évben?

Hoevel: Ugyanúgy."[41]

1942. december 22-én Ciano a következőket jegyezte fel naplójába: „Visszatértem Rómába. Itt szinte pánikhangulat uralkodott az orosz frontról érkezett jelentések miatt."[42] Ezekben a napokban a Ciano-naplóban úgyszólván csak a szovjet–német arcvonalra vonatkozó feljegyzések szerepelnek. Így: „Január 19. – igen nehéz nap . . . Oroszországban tovább tart a visszavonulás, és ez az egyes szakaszokon vereséggé változott. Január 22. – vereség Sztálingrádnál, visszavonulás az egész arcvonalon."[43]

Ezért volt az, hogy az olasz–német csapatok Tripolitániából való visszavonulása ellenére a német fasiszták figyelmét a szovjet–német arcvonal kötötte le.

T. Higgins amerikai történész kénytelen volt elismerni, hogy „bár Mussolini kitartóan sürgette, küldjenek további csapatokat Afrikába, Hitler ezt a sztálingrádi óriási veszteségek miatt képtelen volt megtenni".[44]

A szövetséges parancsnokság nem aknázta ki a rendkívül kedvező hadászati helyzetet. Az amerikai–angol csapatok Tuniszban továbbra is passzív magatartást tanúsítottak, ami lehetővé tette a német fasiszta parancsnokság számára, hogy február 14-én Tunisz déli részében megtámadja az amerikai szektort. Rommel feltételezte, hogy sikerül visszavetnie az amerikaiak jobb szárnyát Algéria határáig, és így meg tudja akadályozni a 8. angol hadsereg és az amerikai csapatok egyesülését.

A német fasiszta támadás megindulásakor az 1. amerikai páncéloshadosztály csapatai a 2. hadtest arcvonalán (150 km) szétszórtan helyezkedtek el. A hadosztályparancsnoknak csupán könnyű harckocsikból álló kis alegységek álltak rendelkezésére. Ilyen helyzetben kezdte meg támadását a németek két páncéloscsoportja (80 és 30 harckocsi) 371 olasz–német repülőgép támogatásával.[45] A németek ellencsapása teljesen váratlanul érte a szövetséges parancsnokságot.

Ennek következtében „négy napon át az arcvonalon teljes volt a felfordulás".[46]

Az angol–amerikai parancsnokság jelentős tartalékokkal rendelkezett. A német ellencsapás kivédésére módjában lett volna erős csapásmérő csoportosítást szervezni. Ehelyett a tartalékokat szétforgácsolták, és részenként, zászlóaljanként vetették harcba. Így az egymás után harcba lépő zászlóaljakat, a németek megsemmisítették.[47]

Az erők szétszórtsága, az összpontosított csapások hiánya és a csapatok egyenként történő harcbavetése azt eredményezte, hogy 1943. február 23-ra az amerikai csapatokat 150 km-rel visszavetették az algériai határ felé, és azok nagy veszteségeket szenvedtek: 150 harckocsit és foglyokban 1660 embert.[48] Ez a tuniszi hídfőt, valamint az olasz–német csapatok hátát is megerősítette a Mareth-vonalon. Stimson, az Egyesült Államok hadügyminisztere kénytelen volt kijelenteni a tudósítóknak, hogy az amerikai csapatok Tunisz középső részén súlyos kudarcot szenvedtek. Churchill azt írta György királynak, hogy a 2. amerikai hadtest súlyos vereséget szenvedett, és nyilvánvalóan mintegy a felét elvesztette fegyverzetének „anélkül, hogy az ellenségnek valamilyen komoly veszteséget okozott volna".[49] A német fasiszta parancsnokságnak erőhiány miatt nem állt módjában a sikert továbbfejlesztenie. Ez volt Rommel utolsó sikere. A tábornok 1943. március 9-én elhagyta Tuniszt.

A német fasiszta csapatok februári rohamai nyomán „az amerikai–angol csapatok az egész arcvonalon összezavarodtak".[50] Alexander tábornok jelentésében még erősebb kifejezést használ: „Szörnyen összekeveredtek . . ., a csapatok vezetése felborult."[51] A tuniszi arcvonalon március 20-ig megszűnt a haditevékenység. Az amerikai–angol parancsnokság rendbe szedte csapatait, és erőt gyűjtött az új támadáshoz.

Március 20-án, másfél hónapos előkészület után, Montgomery csapatai megindították támadásukat a Mareth-vonal áttörésére.

A mintegy 100 km hosszú Mareth-vonalat a franciák létesítették még a második világháború előtt. Ez a vonal a tuniszi–líbiai határtól 130 km-re húzódott a tenger és a hegyvidék között, és 27 kis kazamatából, továbbá 21 tábori támpontból állt, amelyek közül csak

7 épült ki teljesen. Az olasz–német csapatok egy kiszáradt folyómedret használtak harckocsiakadálynak.[52]

A Mareth-vonalon levő olasz–német csapatok létszáma nem haladta meg a 100 000 főt. Ezek 150 harckocsival és 680 löveggel rendelkeztek.[53]

Az olasz–német parancsnokság azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a tuniszi hídfőt tartani fogja, „ameddig csak lehet".[54]

A 8. hadsereg létszáma 187 000 fő volt, és 623 harckocsival, továbbá 1481 löveggel rendelkezett.[55] Egyedül páncéltörő ágyúból több mint 500 volt tüzelőállásban.

A Mareth-vonalon levő olasz–német csapatoknak „sikerült még egyszer rendezetten visszavonulniuk az előre kiépített védőállásokba, és így elkerülni a szárny felőli bekerítés veszélyét"[56]

A 2. amerikai hadseregközvetlen hadtest arcvonalával szemben álló olasz–német csapatok fokozatosan szintén visszavonultak a Tunisz délkeleti megközelítési útjain levő, védelemre alkalmas dombos terepszakaszra. Az olasz–német parancsnokság úgy határozott, hogy ezzel összeszűkíti a tuniszi hídfőt.

Április 30-ra a tuniszi hídfő hossza 200 km-re, mélysége pedig 140 km-re csökkent.

Az olasz–német csapatok sikeresen visszaverték az amerikai–angol parancsokság próbálkozásait, hogy megakadályozzák visszavonulásukat Tunisz körzetébe. Ezzel lehetővé tették a német főparancsnokság számára, hogy „ha akarja, Szicíliába szállíthassa csapatait".[57] Ezenkívül a csapatok rejtett behajózásának és elszállításának a szicíliai tengerszoros feletti köd is kedvezett. A hitleristák azonban úgy határoztak, hogy folytatják az észak-afrikai hadműveleteket, s így késleltetik az angol–amerikai csapatok partraszállását Dél-Európában.

A tuniszi haditevékenység majdnem fél évig tartott. Liddell Hart azt állítja, hogy Tuniszban a szövetségesek „az események menetét csak akkor tudták saját javukra fordítani, amikor a németek véglegesen kifulladtak".[58]

Az angol–amerikai parancsnokság valóban nem tudta hamarabb befejezni a tuniszi haditevékenységet?

Nem. Minden feltétele megvolt a haditevékenység gyors befeje-

zéséhez. Az angol–amerikai csapatok már egyedül technikai fölényüknél fogva is letiporhatták volna az ellenséget.

Az angolok és az amerikaiak március végén háromszoros erőfölénnyel rendelkeztek. (Harckocsikból 1136 – 116, tüzérségből mintegy 2000 – 500 volt az erők aránya.)

A Tuniszban levő olasz fasiszta csapatok katasztrofális helyzetéről Mussolini 1943. március 9-én ezt írta Hitlernek: „Az olasz csapatok kénytelenek az 1914–1918. évi háborúból maradt fegyverekkel hadat . . . viselni."[59]

Az amerikai–angol légierő abszolút fölényben volt. Április végén mintegy 3000 harci repülőgépük volt.[60] A szövetséges légierő naponta 1000 felszállást hajtott végre,[61] míg az olasz–német légierő „naponta csak 60 felszállásra volt képes".[62] A német fasiszta légierő főerői „nyugaton és Oroszországban voltak"[63] – írja Westphal, volt német fasiszta tábornok.

A német szállító repülőgépek kénytelenek voltak a tuniszi szoros felett úgyszólván vadászkíséret nélkül repülni. Ennek következtében továbbra is igen nagyok voltak a veszteségeik. Április elején a német szállító repülőgépek naponta átlagosan 150 felszállást hajtottak végre.[64] A veszteségek: április 5-én – 27 szállítógép, április 11-én – 24. Április 18-án az angol–amerikai vadászgépek a Bône-fok mellett megtámadtak vadászkísérettel repülő mintegy 100 szállítógépet. A németek 52, a szövetségesek 7 gépet vesztettek.

Április 5-től 22-ig a szövetségesek a tengelyhatalmak 432 szállítógépét lőtték le.[65] Az angolok és az amerikaiak ezalatt 35 repülőgépet vesztettek.[66] Ezért a német parancsnokság elhatározta, hogy Szicíliába telepíti át repülőit.[67]

Az amerikai–angol csapatok azonban a rendkívül kedvező helyzet ellenére is egy helyben topogtak. Az olasz–német csapatok továbbra is tartották fontos pozícióikat. Úgy látszott, hogy az angol–amerikai csapatok sohasem tudnak előretörni a tengerpartig. A Longstop („hosszú állás") domb előtt, amely a Tuniszba vezető utat elzárja, az I. angol hadsereg csapatai öt hónapig vesztegeltek.

A szovjet kormány több ízben is felhívta az amerikai és az angol kormányfő figyelmét arra, hogy indokolatlan halogatni a tuniszi haditevékenység befejezését.

Liddell Hart az öthónapos szünetet a németek ellenállásával magyarázza. A polgári történetírásban akadnak komolyabb magyarázatok is, amelyek az okot abban látják, hogy az angol–amerikai parancsnokság képtelen volt helyes elhatározást hozni az ellenség gyors megsemmisítésére. Az első világháború elavult hadviselési módszereit alkalmazták. Az olasz–német állásokat tüzérséggel fokozatosan (terepszakaszonként) lőtték, és egymás után akarták elfoglalni a védelmi terepszakaszokat.

Az angol parancsnokság úgy vélekedett, hogy a győzelemhez csak mennyiségi technikai fölényre van szükség. Az ilyen tendencia, írja Fuller, nem minden alap nélkül, veszélyes következményeket rejt magában, mivel dogmává válhat, „kiszorít mindent, ami alkotó, és az iniciatíva nélküli emberek a támadás minden problémáját sablonosan oldják meg".[68]

A tuniszi haditevékenység elhúzódásának nemcsak katonai okai voltak.

A Harcoló Franciaország képviselői több ízben is hangsúlyozták a hadászat és az Egyesült Államok, valamint Anglia politikai céljai közti összefüggést. Így Garraud, az észak-afrikai korántsem ragyogó helyzettel kapcsolatban 1943. január 14-én kijelentette, hogy „Eisenhower tábornok teljesen az amerikai kormány korábbi terveinek megfelelően jár el".[69]

Maga De Gaulle 1944. december 8-án azt mondta, hogy „Anglia olyan szövetséges, akivel igen nehéz boldogulni, aki mindig és mindenütt elkésik".[70]

Május 1-re az amerikai–angol csapatok félkörben átkarolták a tengelyhatalmak tuniszi hídfőjét. A 8. hadsereg legjobb hadosztályain kívül gépkocsikon a déli arcvonalszakaszról az északira dobták át a 2. amerikai hadseregközvetlen hadtestet. Addigra az olasz–német csoportosításnak már csak 76 harckocsija maradt.[71] A még meglevő néhány tucat olasz–német repülőgép átrepült Szicíliába.

1943. április 30-án Mussolini figyelmeztette Hitlert, hogy „ha nem sikerül megoldani a légierő problémáját a Földközi-tengeren ... egyetlenegy hadihajó, szállítóhajó és repülőgép sem tud eljutni Tuniszig. Ez azt jelenti, hogy azonnal elvész Tunisz és az ott levő erők."[72] Hitlert azonban továbbra sem érdekelte Tunisz sorsa.

1943. február 2-án a Volga mellett felszámolták a német fasiszta csapatok bekerített csoportosítását. A szovjet csapatok folytatták támadásukat. Sztálingrádnál két válogatott csapatokból álló német fasiszta hadsereg esett fogságba, és ez arra kényszerítette Hitlert, hogy Észak-Afrikában minden támogatás nélkül hagyja az olasz–német csapatokat. Az egyetlen, amit Hitler tehetett, az volt, hogy kategorikus parancsot küldött Észak-Afrikába: „A tuniszi hídfőerődöt mindenáron tartani kell."[73]

Május elején Arnim jelentette Rómába, hogy az olasz–német csapatok mindössze egy fél üzemanyagtartálynyi készlettel rendelkeznek, ami mindössze 50 km menethez elég, és a raktárakból hiányzik a tüzérségi, továbbá a páncéltörő lőszer.[74] A harckocsik nagy része az „üzemanyaghiány miatt mozgásképtelen".[75] Az angol–amerikai repülők, amelyek korlátlan urak a tuniszi égen, „a tengelyhatalmak minden felszállását megakadályozták".[76]

Május 6-án az amerikai–angol légierő megkezdte az ellenséges védelem egyik szakaszának (5,5 km széles és 6,5 km mély) megdolgozását, hogy rést üssön az olasz–német állásokon. Az olasz–német csapatok sietve visszavonultak a Bône-félszigetre abban a reményben, hogy sikerül majd Szicíliába távozniuk. Amint Fuller megállapítja, „a megsemmisítő csapások ellenére az ellenséges erők nagy része még érintetlen volt".[77]

A Bône-fokon az olasz–német csapatok – kihasználva a kettős dombláncot – megerősített állásokat építettek, és felkészültek arra, hogy ott szembeszállnak az ellenséggel. Ámde miután meggyőződtek róla, hogy a csapatok későbbi elszállításához hiányoznak a szállítóeszközök, az olasz–német parancsnokság letette a fegyvert. Az amerikai–angol parancsnokság május 12-én hivatalosan bejelentette, hogy Észak-Afrikában megszűnt az olasz–német csapatok ellenállása. Német adatok szerint mintegy 150 000 német és 100 000 olasz katona és tiszt esett fogságba.[78] Ezek az adatok megegyeznek az angol adatokkal. Fuller azt írja, hogy május 12-én 252 415 német és olasz tette le a fegyvert.[79]

Ez a szám nemcsak a harcoló állományt, hanem a hadtápintézményeknél szolgáló személyeket is magában foglalja.

3. A MÁSODIK WASHINGTONI KONFERENCIA (1943. MÁJUS) SZICÍLIA ELFOGLALÁSA UTÁN TOVÁBBI HADMŰVELETEKET TERVEZ A FÖLDKÖZI-TENGERI HADSZÍNTÉREN

1943. május 11-én Washingtonban „Trident" fedőnévvel elkezdődött Roosevelt és Churchill soron következő megbeszélése, amely két hétig tartott. Churchillt útjára mintegy 100 főnyi, tanácsadókból és szakértőkből álló küldöttség kísérte el.

A vezérkari főnökök egyesült tanácsának ülésein angol részről Brooke tábornok, a birodalmi vezérkari főnök, Dudly Pound tengernagy, haditengerészeti vezérkari főnök, Portal légimarsall, a légierő vezérkari főnöke és Ismay tábornok, az angol honvédelmi minisztérium törzsfőnöke vett részt. A szövetségesek válaszút előtt álltak. Már az első ülésen felvetődött a kérdés, mi legyen a teendő Szicília elfoglalása után.

Roosevelt meglehetősen határozottan amellett foglalt állást, hogy 1944 tavaszán át kell kelni a La Manche-on.[80] Churchillt nem kellett erre rábeszélni. A konferencia jegyzőkönyve rögzítette a feleknek azt az egyöntetű véleményét, hogy 1943-ban lehetetlen a „Sledgehammer" és a „Round-up" hadműveletek végrehajtása.

A konferencia résztvevői kitértek az elől, hogy valamilyen határozott kötelezettséget vállaljanak az 1944. évi tavaszi partraszálló hadművelet méreteit illetően. Roosevelt azon a véleményen volt, hogy 1944 tavaszán vagy a „Sledgehammer", vagy a „Round-up" hadműveletet kell végrehajtani.[81]

Az 1944 tavaszára tervezett hadművelet a „Roundhammer" fedőnevet kapta. Ennek méreteit jelentősen csökkenteni szándékoztak a nagy hadművelethez („Round-up") viszonyítva, amelynek végrehajtását a szövetségesek 1943. április 1-re vállalták, de nem hajtották végre (48 hadosztály kelt át a La Manche-on 5800 repülőgép támogatásával). Roosevelt a tervezett „Roundhammer" hadműveletet olyan eszközként értékelte, amely „segít megjavítani a Szovjetunió helyzetét".[82]

Miután így a nyugat-európai második front megnyitását 1944 tavaszára halasztották, felmerült a kérdés: mi legyen 1943-ban?

Az egyik ülésen Churchill egy órán át érvelt az olaszországi invázió terve mellett azzal, hogy azt esetleg Jugoszláviára és Görögországra is ki kell terjeszteni. Az amerikai vezetők ez ellen elvileg nem tiltakoztak, és végső soron hozzájárultak ahhoz, hogy „további hadműveleteket tervezzenek a földközi-tengeri hadszíntéren, amelyeknek az a céljuk, hogy Olaszországot kiugrassák a háborúból".[83]

Azt a kedvezőtlen benyomást, amelyet a La Manche-on való átkelés 1944-re történt elhalasztása keltett, Roosevelt azzal próbálta enyhíteni, hogy szorgalmazta a Szovjetunió minél hatékonyabb segítését. Az amerikai katonai vezetők megnyugtatták, hogy a támadás folytatása a földközi-tengeri hadszíntéren okvetlenül arra kényszeríti majd az ellenséget, hogy erőket vonjon el a szovjet arcvonalról. Churchill úgy igyekezett beállítani a Földközi-tenger medencéjében folyó haditevékenység kiterjesztését, hogy az egyenesen áldás a Szovjetunió részére, s nem lát más módot arra, hogy 1943-ban csökkentsék a tengelyhatalmaknak a Szovjetunióra nehezedő nyomását.[84]

Az angol történetírásban még ma is általánosan elfogadott az a vélemény, hogy „a Földközi-tenger medencéjét meg kellett tisztítani, mielőtt sor kerülhetett egy olyan hadművelet végrehajtására, mint amilyen a nyugat-európai invázió volt".[85]

1944 tavasza ugyanúgy nem volt határozott időpont a második front megnyitására, ahogy az előzők. Marshallnak a konferencián elhangzott felszólalása nem hagyott semmi kétséget az iránt, hogy az angol javaslatok célja nem más, mint az, hogy az Egyesült Államokat és Angliát gyakorlatilag az egész 1944. évben a földközi-tengeri politikára kötelezze el, kivéve a Németország elleni légitámadásokat. A Marshallnak alárendelt tervező szervek, amelyek a konferencián az ő nézeteit képviselték, még tovább mentek. Véleményük szerint Angliában 1944 végéig annyi erőt lehet csupán összpontosítani, ami csak korlátolt tevékenységet tesz lehetővé Európa északnyugati részén. „Nagyarányú hadműveletet 1945 tavasza előtt nem szabad végrehajtani."[86]

Az Egyesült Államok hadseregének hadműveleti igazgatóságán úgy vélekedtek, hogy a „Husky" hadművelet utáni hadászati irányzatot főként az fogja megszabni, mennyire lesznek eredményesek a Németország elleni angol–amerikai légitámadások. A kurszki csata

előtt az amerikai stratégák még mindig kételkedtek abban, hogy a szovjet–német arcvonalon a Szovjetunió javára gyökeres fordulat történt. Arra számítva, hogy a háború végleges fordulópontja még csak azután fog bekövetkezni, úgy tervezték, hogy majd csak 1945 tavaszán kelnek át a csatornán.

Marshall gyakran bírálta az amerikai hadászati terveket. A polgári történetírás ezért olyan dicsfénnyel övezte, mintha a második front megnyitásának (a csatornán keresztül) következetes híve lett volna. Casablancában, például, kijelentette, hogy a szövetségesek fő erőfeszítéseinek oly módon kell Németország ellen irányulniuk, hogy átkelnek a La Manche-on, és hadműveletet hajtanak végre Észak-Franciaország elfoglalása céljából. Ámde elvileg nem ellenezte, hogy a Földközi-tenger medencéjében kiterjesszék a haditevékenységet. Az Egyesült Államok hadseregének tervező szervei 1943 májusában a washingtoni konferencián „óvatosan állást foglaltak amellett is, hogy a Földközi-tenger térségében folytatni kell a hadműveleteket".[87] Marshall csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy a szövetséges hatalmaknak nem szabad vég nélküli hadműveletekbe bonyolódniuk a földközi-tengeri hadszíntéren. Nem amiatt aggódott, hogy kellő időben nem nyújtanak segítséget a Szovjetuniónak. Attól tartott, hogy a szövetségeseknek a földközi-tengeri hadszíntéren tartózkodó nagy erői az esetben, ha Németország váratlanul gyors vereséget szenvedne, nem tudnak majd időben átváltani a nyugat-európai hadszíntérre.

Az a tény, hogy Marshall a katonai előnyök szempontjából bírálta az angol hadászati terveket, korántsem jelentette azt, hogy bármilyen nézeteltérése lett volna a politikai vezetéssel. Az Egyesült Államok hadseregének tervező szervei elismerték, hogy „a háború folyamán a hadászati tervezésnek szoros kapcsolatban kell állnia a külpolitikával".[88] Már a második világháború előtt az volt a kialakult irányvonal, hogy a politikai vezetők szabják meg a politikai célokat, a katonák szerepe pedig arra szorítkozik, hogy eldöntik, milyen eszközökkel és módszerekkel kell elérni ezeket a célokat. A háború alatt a politikai és hadászati célok egységet alkottak. Matloff azt írja, hogy az Egyesült Államok hadseregének vezetői 1942 nyarától kezdve tisztán látták: a politika nem engedi meg a fegyveres

erőknek, hogy a „legrövidebb és a leggyorsabb úton jussanak el a győzelemhez".[89] Következésképp a hadászati tervezés irányítói előtt álló probléma nem az volt és nem is lehetett, hogy miképpen korlátozzák a másodrendű hadszíntereken folyó haditevékenységet és döntő jelleget adjanak a tengelyhatalmak ellen folyó háborúnak. A hadviselés politikai célkitűzéseiből kiindulva a „kimerítő háború és periferiális tevékenység« hadászatát fogadták el ahelyett, hogy az erőket a főirányban összpontosították volna".[90] Az angol–amerikai hadászatnak ez a tartalma ellenkezett azzal az elvvel, hogy az erőfeszítéseket a fő és döntő irányban – közvetlenül Németország ellen kell összpontosítani.

A. Clark azt állítja, hogy a nyugati szövetségeseket mindvégig tisztára katonai megfontolások irányították.[91] Ámde maguk az Egyesült Államok katonai vezetői nemcsak elismerték, hanem határozottan hangsúlyozták is, hogy „a nagy stratégiában valójában nincsenek tisztára katonai kérdések".[92]

1943-ban, akárcsak 1942-ben, az Egyesült Államok és Anglia vezetői között nem voltak elvi nézeteltérések a második front kérdésében. Ha támadtak is köztük nézeteltérések, azok a módszerekre vonatkoztak. Főként a partraszálló eszközökről vitáztak. Ezzel azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy csupán objektív nehézségekről van szó.

A szövetségesek földközi-tengeri stratégiájának katonai vonatkozásait érintő tárgyalásokat 1943. május 29–június 3-i algeri katonai megbeszélésén folytatták, amelyen amerikai részről – Marshall, Eisenhower, B. Smith, Handy, angol részről – Churchill, A. Brooke, Ismay, Tedder és Montgomery vett részt.

Ezen a megbeszélésen Churchill kijelentette, hogy „szíve szerint Dél-Olaszországba kell betörni".[93] Az amerikai katonai vezetők nem vitatták Churchill intuícióját. Elhatározták, hogy tanulmányozni fogják a partraszállás két változatát: az olasz „csizma" orránál vagy talpánál, miután a „Husky" tervet végrehajtották.

Később egy olyan változat keletkezett, hogy a „sarkánál" kell partra szállni. Ámde egyetlenegy olyan változat sem akadt, hogy (a partraszállást) rögtön Olaszország középső vagy északi részén kell végrehajtani.

Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma hadműveleti szerveinek munkatársai nem titkolták, hogy az „orrnak" és a „talpnak" egymagában nincs katonai jelentősége. A támadás irányának a megválasztását két megfontolás határozza meg: a „csizmán" keresztül délről Németország 1200 km, a Balkánon keresztül pedig 1700 km. A La Manche – északnyugat-franciaországi irány, amely a legrövidebb volt – 600 km – nem felelt meg az angol–amerikai stratégáknak.

A két fél azt a kérdést is megvitatta, hogy a jövőben, „Olaszország eleste után a La Manche-on át történő invázió helyett a haditevékenységet a Földközi-tenger medencéjében fejlesztik tovább".[94]

Washingtonban jóváhagyták Mashallnak az algeri tanácskozásról szóló beszámolóját, és megbízták, küldjön Churchillnak táviratot, amelyben az amerikai kormány helyesli a haditevékenység kiterjesztését a Földközi-tenger térségében az 1943–1944. években. A közös amerikai–angol vezérkari bizottság hozzálátott egy olyan terv kidolgozásához, mely szerint a háborút a Balkánra, különösen pedig Görögországra is kiterjesztik.

1943. június 4-én az Egyesült Államok kormánya értesítette a szovjet kormányt, hogy a franciaországi inváziót 1944 tavaszára halasztották. Minden olyan korábbi egyezmény, amely szerint, 1943-ban a La Manche-on keresztül megnyitják a második frontot, tehát papíron maradt, nem lett belőle semmi.

1943. június 11-én a szovjet kormány azt válaszolta az Egyesült Államok kormányának, hogy nem érthet egyet az ilyen döntéssel, amelyet ráadásul az ő részvétele nélkül hoztak, anélkül, hogy közösen próbálták volna megtárgyalni ezt a rendkívül fontos kérdést. Az a válasz, amelyet a szovjet kormány 1943. június 24-én Anglia kormányának adott, megállapította, hogy „a szövetségesek iránti bizalom megőrzéséről" van szó.

Június 23-án a vezérkari főnökök bizottsága H. Hopkins jelenlétében „megtárgyalta az elnökkel azt a kérdést, hogy a kontinensre Spanyolországon, és nem pedig a La Manche-on keresztül hatolnának be".[95]

A hadászati tervezéssel foglalkozó szervek felelős munkatársai pontosan visszatükrözték a felső vezetés elgondolásait. Így, például,

abban az időben kisziválogtak Cook tengernagynak, a vezérkari tervező osztály munkatársának a kijelentései, amelyek szerint a La Manche-on át történő inváziót nem elsőrendűnek, hanem „csak tartaléknak kell tekinteni és csak akkor kell majd végrehajtani, ha erre kedvezőek lesznek a körülmények".[96]

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei így 1943-ban továbbra is szabotálták a nyugat-európai második front megnyitását.

A szövetségesek stratégiáját ebben az időszakban csupán az az aggály hatotta át, nehogy valamiképpen elkéssenek Nyugat-Európában. Ez az amerikai és angol uralkodó köröknek egyaránt érdekük volt. Chamberlain a müncheni stratégiát és a Németország elleni „színlelt háborút" képviselte, ezzel szemben Churchill kifinomultabb stratégiát folytatott, a Szovjetunióval való „látszatszövetség" álláspontját képviselte, és „más eszközökkel" törekedett a müncheni célok elérésére, azon volt, hogy „mindenféle akadályokat gördítsen a második front megnyitása elé".[97] Higgins azt írja, hogy „Churchill tudatosan ámította orosz szövetségesét",[98] „megfeledkezve" arról, hogy az Egyesült Államok a második fronttal kapcsolatban minden kérdésről Angliával egyetértésben határozott.

„Szerencsétlenség lett volna, ha minden egyezményünket szigorúan megtartjuk",[99] mentegetőzött Churchill. A „Times" 1964. április 2-i száma szerint „a képmutatás hozzátartozik a politikához". Az angol burzsoázia politikája a maga kifinomult visszataszító képmutatásával mindent felülmúlt.

4. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA LEHETŐSÉGEI A NYUGAT-EURÓPAI MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSÁRA 1943-BAN

1941–1943-ban a hitleristák nem aggódtak nyugati mögöttes területük miatt. Csak csodálkozhatunk Churchill 1942. augusztus 14-i naplófeljegyzésén, amely megállapítja, hogy azok a szóbeszédek, amelyek szerint az angolok és az amerikaiak ebben az évben behatolnak Franciaországba, megtévesztették az ellenséget és jelentős légi-, valamint szárazföldi erőit kötötték le a csatorna francia partján.

1943. június végén Beaverbrook H. Hopkinshoz intézett levelében a következő kérdést tette fel: „Figyelmen kívül hagyhatják-e a németek a második front veszélyét?", és nyomban meg is adta a választ: „Igen, és bizonyára figyelmen kívül fogják hagyni."[100] A hitleristáknak minden alapjuk megvolt arra, hogy ne csak az olyan mendemondákat hagyják figyelmen kívül, amelyek szerint 1942–1943-ban sor kerül a második front megnyitására. Az angol parancsnokságnak a csatorna partján színlelt tevékenységét blöffnek minősítették. 1943 szeptemberében az angol katonai vezetők újabb akciót hajtottak végre. Nagy erőket indítottak útnak Anglia déli partja felé, olyan látszatot keltve, hogy behajózzák őket. A háború után Liddell-Hart megkérdezte Rundstedtet, a nyugaton állomásozó német erők volt főparancsnokát, számított-e arra, hogy éppen 1943 szeptemberében sor kerül az invázióra a La Manche-on keresztül. Mire az mosolyogva így válaszolt: „Az önök mozdulatai túl nyilvánvalóak voltak – világos volt, hogy blöffnek szánták őket."[101]

Churchill, Allan Brooke és más angol vezetők azt állították, hogy 1943-ban semmiféle támadó hadműveletet sem lehetett kezdeni.

Az angoloknak azt a nézetét, hogy az Atlanti Fal leküzdhetetlen, Marshall is magáévá tette. A tábornok állítólag meggyőződött róla, hogy „1943-ban Franciaországban lehetetlen volt partra szállni."[102] Ezért azt a következtetést vonta le, hogy a La Manche-on való átkelésről „szó sem lehet, legalábbis 1944 előtt nem".[103]

Úgy tűnhet, a szövetségeseknek nem volt meg a lehetőségük arra, hogy 1943-ban a La Manche-on keresztül megnyissák a második frontot, úgy, amint azt megígérték? Valójában megvolt ez a lehetőség, és jóval nagyobb volt, mint 1942-ben. A szövetségesek sikeresen leküzdhették volna a nyugat-európai német védelmet. A második világháborúval foglalkozó polgári művekben találhatunk ilyen beismeréseket. Leo Meyer, például, arra a következtetésre jutott, hogy „1943-ban sikeresen át lehetett volna kelni a La Manche-on, és jóval előbb lehetett volna befejezni a költséges háborút".[104] Ezt a következtetést egyetlenegy komoly kutató sem kerülheti meg.

A „Round-up" terv szerint a csatornán való átkelésre 48 hadosztályt kellett felkészíteni. Marshall kijelentette, hogy ennek a hadműveletnek a végrehajtására 1943. szeptember közepére több mint 20

hadosztály áll rendelkezésre.[105] Allan Brooke pontosabban fogalmazott: 1943. szeptember 15-re a szövetségesek „csak 21–23 hadosztállyal fognak rendelkezni a csatornán való átkeléshez".[106]

Tegyük fel, hogy 1943-ban az Egyesült Államok hadseregének mindössze ennyire futotta. Mégis ez a 20 hadosztály a jelentős légi fölény mellett, amikor a repülőgépek angliai támaszpontokról szállhattak fel, végrehajthatta volna a „Round-up" tervben előírt feladatot. Az „Overlord" tervet 1944. június 6-án mindössze 25 angol–amerikai hadosztály részvételével hajtották végre.

Marshall véleménye szerint a több mint 20 hadosztály a jelentős légi fölény mellett, „ugyanannyira képes, mint a »Round-up« tervben szereplő 48 hadosztály."[107]

Ryan angol hadtörténész azt állítja, hogy 1943-ban az „Atlanti Fal" fenyegető valósággá vált.[108] Valójában viszont ez a fenyegető valóság 1943-ban is ugyanolyan mítosz volt, mint az a korábbi változat, hogy az Atlanti Fal leküzdhetetlen.

1943-ban a „D" hadseregcsoporthoz tartozott a 15., 7. és 1. német hadseregen kívül még az „F" hadműveleti csoport (Franciaország déli partvidékén a spanyol határtól Marseille-ig) és a 4. olasz hadsereg (amely Franciaország délkeleti részén a Toulontól az olasz határig terjedő területen állomásozott). Az 1., 7. és 15. hadsereg hadosztályainak száma még az „F" hadműveleti csoport figyelembevételével is a partraszállásra legkedvezőbb hónapokban 1942-höz viszonyítva nem változott lényegesen. Ez kitűnik a túloldali táblázatból.

A szovjet–német arcvonalon szétvert hadosztályok helyett, amelyeket újjászervezésre küldtek Franciaországba, keletre teljes értékű hadosztályokat dobtak át.

A szovjet–német arcvonalon elszenvedett vereségek arra kényszerítették Hitlert, hogy összeszedje legjobb tartalékait, és a Vörös Hadsereg ellen vesse be őket. Ennek kapcsán lényegesen meggyengítette védelmét Franciaországban és más európai megszállt országokban, valamint Észak-Afrikában.

A nyugaton állomásozó hadosztályok jelentős hányada korántsem volt teljes létszámú. A páncéloshadosztályoknak az állománytáblázatban szereplő 209 helyett mindössze 90–130 harckocsijuk

6. táblázat

A hónap elsején	1942	1943		
	Hadosztály	Hadosztály	Ebből	
			páncélos-hadosztály	páncélos-dandár
Május	27,5	28,5	1	1
Június	22,5	26,5	1	1
Július	25,5	27,5	–	1
Augusztus	25,5	36,0	–	–
Szeptember	27,5	37,0	–	–

volt. A német ipar által gyártott harckocsik 90 százalékát a szovjet–német arcvonalra küldték, és csak 5–8 százalékát fordították a nyugati páncéloshadosztályok megerősítésére.

1943 őszén a német légierőnek nyugaton 300–400 harcképes bombázógépe és legfeljebb 160–200 harcképes vadászgépe volt.

A nyugaton levő gyaloghadosztályok egész tüzérsége fogatolt tüzérség volt. A nyugati német hadosztályok több mint a felének nem voltak saját szállítóeszközei. Számos egységnél és magasabbegységnél 20 éven aluliak és 45 éven felüliek szolgáltak. Jelentős részük különböző testi fogyatékosságokban szenvedett. A legjobb német hadosztályok a szovjet–német arcvonalon voltak.

1943 őszén a 2400 km hosszú partvédelem légvédelmi tüzérségének 334 nehéz ütege volt.

A légvédelmi lövegek sűrűsége Párizs és Antwerpen között, egy 100 km-es tengerparti sávban, továbbá a haditengerészeti támaszpontok és néhány más objektum körül volt a legnagyobb.

A hitlerista parancsnokság, bár a Siegfried-vonalról tüzérségi fegyverzetet vont el, az atlanti partvidéken képtelen volt az átlagos tüzérségi sűrűséget 1 km-es szakaszon egy löveg fölé emelni.

Az amerikai–angol csapatok partraszállását jelentősen támogatta volna a hitleristák által megszállt országok ellenállási mozgalma. Ezeknek az országoknak a népei fellelkesültek a Vörös Hadsereg

sztálingrádi győzelmén és fokozták nemzeti felszabadító harcukat a fasiszta megszállók ellen. Blumentritt, a „Nyugat" elnevezésű német csoport volt vezérkari főnöke elismerte, hogy „a nehézségek 1943-ban fokozódtak amiatt, hogy a franciaországi ellenállási mozgalom addigra igen félelmetessé vált, sok áldozatot szedett tőlünk és komoly feszültséget idézett elő".[109]

A fasiszta csapatok sztálingrádi veresége után a német koalíció táborában megindult a bomlás. A hangulat katasztrofálisan romlott. A német fasiszta hadsereg legyőzhetetlenségének illúziója szertefoszlott. Az a vereség, amelyet Sztálingrádnál a 8. olasz fasiszta hadsereg szenvedett, meggyorsította Olaszország kiugrását a hitlerista koalícióból.

A Vörös Hadsereg 1942/43. évi téli ellentámadásával megkezdődött a német fasiszta megszállók nagyarányú kiűzése a szovjet földről. A fasiszta katonákat kísértetként üldözte az a gondolat, hogy ez a vereség elkerülhetetlenül megismétlődik. Éppen ezért a német főparancsnokságot még kevésbé kezdte érdekelni a földközi-tengeri hadszíntéren folyó haditevékenység.

Az elmondottak következtében az amerikai–angol parancsnokság részére rendkívül kedvező feltételek alakultak ki ahhoz, hogy Európában, Németország létfontosságú központjainak közelében, megnyissa a második frontot.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei kihasználva a kedvező katonapolitikai helyzetet, minden bizonnyal meg tudták volna nyitni a nyugat-európai második frontot.

A szövetségesek mindezek ellenére a franciaországi inváziót 1944 tavaszára halasztották. Bradley azt mondja, hogy a szövetségesek „az erőforrások korlátozott volta miatt..."[110] voltak kénytelenek így határozni. Montgomery azt írja, hogy a szövetségesek katonai potenciálja 1943-ban még nem realizálódott annyira, hogy ki lehetett volna különíteni azokat az erőforrásokat, amelyek e gigászi hadművelet végrehajtásához szükségesek, s ezért az úgynevezett második front megnyitását újból el kellett halasztani.

Az efféle hivatkozások igen gyakoriak a második világháború történetével foglalkozó polgári művekben. Ezek az állítások azonban ellenkeznek a tényekkel.

Vizsgáljuk meg, milyen reális lehetőségekkel rendelkezett 1943-ban az Egyesült Államok és Anglia ahhoz, hogy Nyugat-Európában leküzdje a hitleristák úgynevezett Atlanti Falát.

Az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erőinek lehetőségei 1943-ban az 1942-eshez viszonyítva sokszorosukra növekedtek. 1943 végén az Egyesült Államok fegyveres erőinél 10,1 millió, Nagy-Britannia fegyveres erőinél pedig mintegy 4,8 millió ember teljesített szolgálatot. 1943-ra Nagy-Britannia már teljesen mozgósította erőforrásait.

Az Egyesült Államok hadseregének növekedését a következő táblázat mutatja.

7. táblázat

Év	A hadosztályok száma	Ezek közül				Ezen belül új hadosztályok
		gyalog-	páncélos-	lovas	légi	
		hadosztály				
1942	74	56	14	2	2	38
1943	90	67	16	2	5	16

Ámde 1943-ban az amerikai hadsereg erőinek zöme még az Egyesült Államokban tartózkodott, várva, hogy a hadműveleti területekre szállítsák.

Figyelemre méltó, hogy a kiszolgáló csapatok személyi állománya 1943 végén nagyobb volt, mint a szárazföldi csapatok harci állománya. Ez kitűnik a következő táblázatból.

8. táblázat

Megnevezés	Létszám (1000 emberben)	Évi %-os növekedés
Kiszolgáló csapatok	2735	47
A szárazföldi csapatok harci állománya	2451	26

Az Egyesült Államok expedíciós csapatai nagy távolságra voltak az országtól, s ez megnehezítette a földkerekség különböző hadszínterein levő erők ellátásának megszervezését. A katonai vezetők azon-

ban megengedhették maguknak, hogy az élőerőt ily pazarló módon ellátási célokra használják fel, mivel nem voltak számottevő hadműveletek és veszteségek.

Az Egyesült Államok és Anglia haditermelése 1943-ban a fegyveres erők valamennyi szükségletét biztosította.

Egyedül az Egyesült Államokban gyártott fegyverek összértéke az 1942. évi 30,1 milliárd dollárról 1943-ban 51,7 milliárdra emelkedett.[111]

Az Egyesült Államok haditermelésének növekedését megítélhetjük a következő adatokból.[112]

9. táblázat

Megnevezés	1942	1943
Katonai repülőgépek	47 836	85 898
Harckocsik	23 884	29 497
Kereskedelmi hajók, tonnában	8 090 000	19 296 000

1943 közepére az angol–amerikai szövetségesek rendelkeztek szükséges mennyiségű harckocsival. A harckocsik gyártása némileg lelassult, és „az amerikaiak meglehetősen szokatlan helyzetbe kerültek, mert harckocsikat kínáltak az oroszoknak, amelyekre azoknak nem volt szükségük".[113]

Az amerikai hadiipar termelése nemcsak harckocsikból, hanem sok más hadianyagból és ellátási cikkből is felülmúlta a várható szükségleteket.

McElwee angol történész azzal magyarázza a nyugat-európai második front megnyitásának elodázását, hogy a szövetségesek „nagy hajóhiányban"[114] szenvedtek. Ámde az amerikai szenátus mozgósítási bizottságának jelentése megállapítja, hogy az Egyesült Államok 1943-ban elegendő hajóval rendelkezett ahhoz, hogy akkora erőt szállítsanak át rajta, amellyel megsemmisítő támadást intézhettek volna Németország ellen. Az Egyesült Államokban 1942-ben 6,9 milliárd, 1943-ban pedig 12,4 milliárd dollár értékű hajót építettek.[115]

Az Egyesült Államok dokkjaiban 1943-ban „példátlan mennyisé-

gű hajót építettek".[116] Az amerikai dokkok 1943-ban 19,2 millió tonna vízkiszorítású hajót bocsátottak vízre, ami több mint kétszeresen meghaladta az 1942. évben épített hajóteret.

McElwee 1965-ben azt állítja, hogy a La Manche-on keresztül történő partraszállás tervei 1943 augusztusában nem voltak reálisak, mert a szövetségesek „1942-ben nagy hajóveszteségeket szenvedtek, s a veszteségek nagyobbak voltak, mint a pótlás lehetőségei".[117] McInnis, amerikai történész azonban közvetlenül a háború után olyan adatokat közölt, amelyekből kitűnik, hogy az amerikai hajóépítő dokkok 1943-ban „tízszer annyi tonnatartalmú hajót bocsátottak vízre, mint amennyi a veszteség volt".[118] McNeill amerikai történész 1953-ban csak jelentéktelenül igazította ki McInnist. Ő azt a következtetést vonta le, hogy 1943 augusztusára „az új hajótér kilencszeresen felülmúlta a mindenféle ok folytán előállt veszteségeket".[119]

Az Egyesült Államok a második világháború alatt 33 millió tonna vízkiszorítású kereskedelmi hajót és további 8 millió tonna vízkiszorítású hadihajót épített.

1943 augusztusában az angol kereskedelmi flotta vízkiszorítása az igen magas veszteségek ellenére is 13,5 millió tonna volt.[120]

A tengeri szállítás helyzete annyira kedvező volt, hogy 1943. augusztus elején a vezérkari főnökök bizottsága kénytelen volt hivatalosan tájékoztatni a hadiipari tanács elnökét arról, hogy a tengeren át történő hadviselés szempontjából a kereskedelmi flottát többé már nem tekintik szűk keresztmetszetűnek.

A teheráni értekezlet előtt Kairóban amerikai–angol különértekezlet volt, amelyen kiderült, hogy „a hajóigénylések felülvizsgálása következtében a terv szerint előirányzott tonnahiánnyal szemben bizonyos tartalék mutatkozott".[121] Ezután a hadászati hadműveletek tervezésével foglalkozó közös bizottság kénytelen volt elismerni: „minden lehetőség megvan a tervezett tengeri és szárazföldi hadművelet végrehajtására".[122]

Ralph Ingersoll, amerikai újságíró „Szigorúan bizalmas" című nagy port felverő könyvében hivatkozik a quebeci konferenciára (1943. augusztus), amely megállapította, hogy „»Overlord« terv (az angol–amerikai csapatok észak-franciaországi partraszállási terve

– *a szerző*) végrehajtásához nem áll rendelkezésre elegendő deszanthajó".[123] Amikor azonban a szakemberek gondosan tanulmányozták a lehetőségeket – írja Ehrman angol hadtörténész – és külön tisztázták, hogyan lehetne ésszerűen felhasználni a kereskedelmi flottát, kiderült, hogy „a hadászati terveket nem a tényleges hajóhiány, hanem az a hiány veszélyeztette, amely valójában csak papíron létezett".[124]

A közös tervező bizottság a quebeci konferencián jelentést terjesztett elő, amely megállapította, hogy az 1943-ra és az 1944 nyaráig tervezett összes hadműveletekhez „rendelkezésre áll a szükséges mennyiségű partraszállító naszád, hajó és egyéb eszköz".[125]

Elliot Morrison amerikai hadtörténész közli, hogy a szükséges erők és eszközök kiszámításával foglalkozó amerikai katonai szakértők már korábban arra a következtetésre jutottak, hogy „az angol–amerikai partraszállási hadműveletre és Észak-Franciaország elözönlésére, az angol csatornán keresztül 1943 tavaszán vagy nyarán meglesz a lehetőség".[126]

Az óriási lehetőségek mellett a partraszállító naszádok problémája 1943-ban még inkább koholt probléma volt, mint 1942-ben. 1943 elején teljesítették az ilyen hajók építésének 1942-ben elfogadott programját. „Később azonban csökkentették a partraszállási eszközök építését."[127]

A haditermelési igazgatóság azonban augusztusban „szükségesnek tartotta a partraszállási eszközök gyártásának fokozását)).[128] Ennek ellenére a termelésnek 1944 tavaszáig nem volt szabad sokkal növekednie.

Decemberben intézkedtek újabb partraszállító naszádok építésére, ezek azonban főként a csendes-óceáni hadszíntér szükségleteit szolgálták.

Matloff nem deríti ki annak az okát, hogy az Egyesült Államok vezetői miért nem kívánták kellő időben kielégíteni a partraszállító naszádokban mutatkozó szükségletet. Óvatosan utal csak a problémával összefüggő célokra, amikor azt írja, hogy a partraszállító naszádok egész problémája legalábbis zavaros.

Egyes amerikai kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy a számításba hibák csúsztak. Matloff ezzel nem ért egyet: „Ez a ma-

gyarázat véleményünk szerint túlságosan leegyszerűsíti ezt a bonyolult problémát"[129] – írja.

Az ok abban rejlik, írja nem minden alap nélkül Matloff, hogy az „Overlord" hadművelet kérdésében hosszú időn át bizonytalanság uralkodott. A hadművelet szükségleteinek kiszámítását csak azután kezdték el, amikor a „Sextans" konferencián az „»Overlord« hadművelet előtérbe került".[130]

Az 1942. évi hajóépítési program végrehajtása azzal magyarázható, hogy az Egyesült Államok katonai vezetői csak azt a mennyiséget tervezték be, amelyre a földközi-tengeri hadszíntér hadműveleteinek a végrehajtásához szükség volt.

A katonai vezetők nem tervezték partraszállító naszádok építését a „Sledgehammer", „Bolero" és „Round-up" hadműveletek biztosítására, mert ezeket a hadműveleteket 1942–1943-ban nem szándékoztak végrehajtani. Az Egyesült Államok és Anglia vezetői még a „Quadrans" konferencián is csak elvben járultak hozzá az „Overlord" hadművelet végrehajtásához 1944 tavaszán, attól függően, hogy arra az időre hogyan alakul a hadászati helyzet Nyugat-Európában.

Az Egyesült Államok és Anglia vezetői fő okként minden esetben e hajók hiányára hivatkoztak, amikor a La Manche-on való átkelés időpontját elhalasztották.

A hadászati és hadtáptervező szervek csak akkor kezdtek foglalkozni az „Overlord" hadművelet biztosításával, amikor a szövetségesek katonai vezetése 1943 végén félig-meddig elhatározta, hogy 1944 tavaszán a La Manche-on keresztül támadni fog.

A normandiai partraszállási hadművelet kezdetére könnyűszerrel megszüntették a partraszállító naszádokban mutatkozó hiányt.

A különleges hajók építését a 10. táblázat mutatja.[131]

10. táblázat

Idő	Anglia	Egyesült Államok
1943	1456	kb. 17 000
1944 első fele	770	14 300

Az amerikai hajóépítő dokkokban összesen 2,7 millió tonna vízkiszorítású partraszállító naszádot építettek, s ebből a mennyiségből az angolok csak 90 000 tonnát kaptak.

Az Egyesült Államoknak általában nem volt hiánya szállító- és kereskedelmi hajókban. Leahy 1943 áprilisában azt írta Donald Nelsonnak, hogy „veszteségeink ellenére, az ember- és anyagszállítás a tengerentúli hadszínterekre menetrendszerű pontossággal folyik. Nem úgy látszik, hogy a tengeri szállítások valamiképpen korlátozhatják szükségleteinket 1943-ban."[132]

A tuniszi olasz–német csapatok fegyverletétele után az észak-afrikai hadszíntér többé már nem kötötte le az Egyesült Államok és Anglia katonai erőfeszítéseit. Ennek ellenére az atlanti-óceáni hajózás teljesen a földközi-tengeri hadszíntér ellátásával foglalkozott. A készleteket úgy osztották el, hogy a „Round-up" tervet ne lehessen 1943-ban végrehajtani.

1943 első felében több mint 292 000 embert szállítottak Észak-Afrikába (a terv 184 000-et írt elő); a Csendes-óceán délnyugati körzetébe több mint 121 000-et (a terv szerint 79 200); Angliába csak 65 830-at (a terv szerint 250 000), vagyis a tervezettnek csupán mintegy 26 százalékát.[133]

A földközi-tengeri hadszíntér volt az a legalkalmasabb hely „ahova" átirányíthatták azokat az erőket, amelyeket eredetileg közvetlenül a Németország elleni amerikai–angol hadműveletek céljaira akartak felhasználni. Az 1943-as földközi-tengeri hadműveletek elnyelték azokat az erőket és eszközöket, amelyeket a La Manche-on való átkelésre szántak. Ez kitűnik a következő táblázatból, amely azt mutatja, hogyan oszlottak meg az Egyesült Államok élőerői 1943-ban.[134]

11. táblázat

Az összpontosítás helye	Terv szerint július 1-ig (ezer fő)	A fegyveres erőknél ténylegesen volt (ezer fő)		
		IV. 1.	V. 1.	VII. 1.
Földközi-tengeri hadszíntér	Több mint 407	–	kb. 388	Több mint 528
Brit szigetek	456	109	–	kb. 160

1942 szeptemberétől 1943 áprilisáig „majdnem szünetelt az amerikai csapat- és anyagszállítás Angliába".[135]

A „Round-up" hadművelethez szükséges élőerőkre és eszközökre vonatkozó eredeti angol–amerikai egyezmény úgy szólt, hogy az Egyesült Államok Angliában 1943. április 1-re több mint 1 millió embert (17 hadosztály) és 4000 repülőgépet összpontosít. Ténylegesen ebben az időben 1 hadosztály és 873 repülőgép volt Angliában. A szárazföldi csapatok létszáma mintegy 59 000 fő volt (a biztosító és ellátó szervek figyelembevételével). Ez a színvonal a tuniszi hadjárat végéig változatlan maradt.

1943 júliusában Angliában „mindössze egy amerikai hadosztály volt".[136]

A földközi-tengeri hadszíntéren az Egyesült Államoknak 1943. július 1-én 9 hadosztálya és 4087 repülőgépe tartózkodott.

Az amerikai hadászati tervező szervek szerint az Angliában állomásozó kis létszámú erők nem azért vannak ott, hogy 1943 tavaszán döntő csapást mérjenek, hanem hadászati tartalékok arra az esetre, ha a keleti fronton valamilyen váratlan fordulat történnék.

1943 november elején a különböző hadszíntereken állomásozó 28 amerikai hadosztályból és 119 repülőcsoportból mindössze 7 hadosztály és 39 repülőcsoport tartózkodott Angliában.

A szárazföldi és légierők zöme (62 hadosztály és 143 repülőcsoport) még mindig az Egyesült Államok területén állomásozott.

Az amerikai hadosztályok számát az „Overlord" hadművelet végrehajtásához csak 1944. május 1-ére szándékoztak 19-re emelni.

1943. június elején a hadügyminisztériumnak a hadsereg szervezetét tanulmányozó bizottsága jelentést terjesztett elő, amely megállapította, hogy a hadsereg létszámának felső határértékét jelentős mértékben a szovjet–német arcvonalon folyó harc kimenetele fogja befolyásolni. Június közepén Stimson és Marshall megállapította, hogy az Egyesült Államok hadseregében 1944-ben nem lehet több 90 hadosztálynál, és az összlétszámuk nem lépheti túl a 7 700 000 főt. Roosevelt 1943 novemberében jóváhagyta ezeket a számokat, és a fegyveres erők összlétszámát 11 264 000 főben állapította meg.

Az Egyesült Államok és Anglia kiaknázva a német fasiszta csa-

patoknak a kurszki csatában elszenvedett vereségét, valamint saját megnövekedett katonai erőforrásaikat a döntő hadászati irányzatban, 1943 nyarán sikeresen átkelhetett volna a La Manche-on, és közvetlenül Németország ellen mérhetett volna csapásokat.

A teheráni értekezleten Marshall elismerte, hogy „az amerikaiaknak elegendő csapatuk és hadianyaguk van".[137] A szállítóeszközökben sem volt hiány. A második frontot a La Manche-on keresztül mégsem nyitották meg 1943-ban.

Beaverbrook 1943. június végén felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy „az angol–amerikai szövetségesek számára veszélyes addig halogatni a dolgot, amíg az utolsó katona zubbonyára is felvarrják az utolsó gombot".[138] Nem kizárt, folytatta, hogy még 1950 is szóba kerül a második front megnyitásának időpontjaként.[139]

1943-ban továbbra is megvoltak azok az okok, amelyek miatt az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei elhúzták a második világháborút, akárcsak 1942-ben. Ezek az okok politikai és nem katonai jellegűek voltak. A háború után Effington, amerikai ellentengernagy ezt írta: „Bár Churchill 1939. szeptember 2-án kijelentette az alsóházban: »mi (angolok – *a szerző*) azért harcolunk, hogy a világot megszabadítsuk a náci zsarnokság pestisétől«, az angol kormány igazi célja a háborúban nem az volt, hogy Németországot teljesen szétzúzzák, hanem annyira meggyöngítsék, hogy »helyre lehessen állítani az európai erőegyensúlyt«".[140] Ez az angol imperialisták hagyományos politikája volt, amellyel az Egyesült Államok uralkodó körei egyetértettek. E politikának megfelelően halasztották el több ízben is a nyugat-európai második front megnyitását. Az angol politikusok úgy számítottak, hogy a Szovjetuniónak a végsőkig ki kell merítenie Németország támadó erejét, és amikor elérkezik a döntő pillanat – friss erőkkel megjelennek a színen. Ugyanígy spekuláltak az Egyesült Államok uralkodó körei is.

Az angol–amerikai parancsnokság ilyen politikai célokból kiindulva dolgozta ki és hajtotta végre a fasiszta Németország elleni közvetett tevékenység hadászatát.

A német–olasz csapatok Afrikában és különösen 1942/43 telén a szovjet–német arcvonalon elszenvedett vereségei erősen kiélezték Olaszország belpolitikai helyzetét. Az olasz nép széles tömegei körében erősödött a békevágy. Egyre nyíltabban mutatkozott a felháborodás a bűnös háborút kirobbantó uralkodó körök politikájával szemben. Rintelen, a volt római német katonai attasé Berlinbe küldött jelentéseiben nem titkolta, hogy az olasz nép többsége nem kívánja folytatni a népszerűtlen háborút. Nem sok azoknak az embereknek a száma, akik a német szövetséges oldalán folytatni kívánják a háborút abban a reményben, hogy egyszer majd megfordul a háború sorsa. [141]

Az olasz hadseregnél és flottánál szintén elégedetlenek voltak az emberek. A katonák és tengerészek körében erősen terjedt az antifasiszta irányzat. Rintelen jelentéseiben találunk olyan beismeréseket, hogy a katonák zöme a valamennyi hadszíntéren elszenvedett vereségek után az olasz néphez hasonlóan csak egyről álmodott – minél hamarabb befejezni a szerencsétlen háborút.[142]

Ez a folyamat különösen azután gyorsult meg, hogy az 1942 decemberében a szovjet–német arcvonalon szétzúzott 8. olasz hadsereg szánalmas maradványai hazatértek. Westphal megállapítja azt a tényt, hogy a németeknek Olaszországban azt kellett tapasztalniuk, hogy „az olasz nép undorodik a fasiszta párttól és Mussolinitól".[143]

A volgai megsemmisítő vereség után szertefoszlott a német hadsereg erejébe vetett hit. Amikor a doni szörnyű katasztrófa után az olasz expedíciós hadtest megtépázott maradványai megérkeztek Olaszországba, felszínre tört a németekkel szembeni gyűlölet, hiszen ez a szövetséges úgy garázdálkodott Olaszországban, mint valami meghódított országban.

A fasiszta rendszerrel elégedetlen néptömegek antifasiszta mozgalmának erősödése aktív megmozdulásokban nyilvánult meg. Az Olasz Kommunista Párt vezetésével az országban széles körű ellenállási mozgalom bontakozott ki.

Az Olasz Kommunista Párt volt az egyetlen aktív erő az ország-

ban, amely a népnek a fasizmus elleni harcát vezette. 1942 őszére az ország majdnem valamennyi fontos ipari üzemében voltak illegális kommunista sejtek. A párt központi lapja, az „Unita" 1943 februárjában felszólította az olasz dolgozókat, hogy indítsanak harcot a békéért és a szabadságért. Március elején megalakult a Nemzeti Akciófront, amelyben az Olasz Kommunista Párt játszotta a vezető szerepet.

1943 márciusában egész Olaszországon antifasiszta és háborúellenes tüntetések söpörtek végig. Az ország északi részén, Torinóban és Milánóban sztrájkba léptek a gyárak és üzemek munkásai.

A burzsoá antifasiszta csoportok többsége félt a forradalomtól, s az angol–amerikai csapatoktól várta a felszabadulást. A kommunista párt megkezdte a népfelkelés előkészítését.

Az olaszországi forradalmi helyzet arra késztette az amerikai–angol parancsnokságot, hogy sürgősen, 1943 májusában jóváhagyja az olaszországi partraszállás tervét, s ily módon késedelem nélkül segítséget nyújthasson az ország reakciós erőinek. Az olasz fegyveres erők részéről az angol–amerikai szövetségesek nem várhattak és nem is tapasztaltak komoly ellenállást. Tudták, hogy a fasiszta Olaszországban megérett a belpolitikai válság.

Az erőviszonyok lehetővé tették a deszanthadművelet kockázat nélküli végrehajtását. 1943 júliusában Szicília szigetén a 9 hadosztályból álló 6. olasz hadsereg állomásozott (4 gyalog-, 5 partvédelmi hadosztály, egy önálló ezred és 50 harckocsi). Az olasz parancsnokságnak hadműveletileg két német hadosztály volt alárendelve: a „Hermann Göring" páncéloshadosztály és a 15. gépesített hadosztály. Ebben az időben a szovjet–német arcvonalon az európai fasiszta koalíció 232 hadosztálya harcolt, amelyek közül 196 német fasiszta hadosztály volt (köztük 26 páncélos- és gépesített hadosztály).

A partvédelmi hadosztályokat 1942 végén alakították meg, és személyi állományukat idősebb korosztályúakkal, valamint gyenge testalkatúakkal egészítették ki. Nem volt elegendő fegyverzetük és hiányzott a kellő katonai kiképzésük is. Badoglio megállapítása szerint „ezeknek a hadosztályoknak semmilyen harci értékük sem volt".

A sziget déli részén, ahol az angol–amerikai csapatok partraszállását tervezték, egy 260 km kiterjedésű arcvonalon az első lépcső-

ben csupán jelentéktelen erők védtek – két olasz hadosztály és egy önálló partvédelmi ezred. Szicília szigetén az olasz csapatok létszáma a szárazföldi erőknél 200 000 fő, a nem arcvonalbeli alakulatoknál és a repülőtereken pedig 24 000 fő volt.

Két német hadosztály a második lépcsőben tartózkodott. Angol adatok szerint ezeknek a hadosztályoknak 25 százalék létszámhiányuk volt. A „Hermann Göring" német páncéloshadosztály nagy része korábban Tuniszban harcolt, ahol aztán szétverték őket. Egy része azonban a kontinensen maradt, és azonos névvel hadosztállyá fejlesztették fel. Franciaországból két német ejtőernyős ezredet dobtak át, már azután, hogy a szövetségesek megkezdték partraszállásukat a szigeten. A szicíliai német csapatok összlétszáma jelentéktelen, mindössze 25 000 fő volt. A német harckocsik száma 100-ra rúgott. Az olasz–német csapatok mindössze 500 löveggel rendelkeztek.

Az olasz flotta nem vett részt Szicília védelmében. Az olasz hadihajókat, mivel a Földközi-tengeren az egyesült angol–amerikai haditengerészeti erők mennyiségileg és minőségileg egyaránt túlnyomó fölényben voltak, távolabb, északabbra fekvő támaszpontokra vezényelték (Spezia, Taranto). Az angolok nem nagyon számoltak azzal, hogy ezek a hajók kifuthatnak a tengerre.

A Szicíliában levő üzemképes olasz–német repülőgépek száma nem haladta meg a 240-et; ezek közül 80 olasz gyártmányú gép volt. A német légierő 60 Ju–88-as és 100 FW–190-es gépből állt. Legfeljebb ennyi gépről lehetett szó. Az angolok tulajdonképpen figyelembe se vették a Szicíliában levő olasz légierőt, mivel kevés gépe volt, és teljes passzivitást tanúsított. 1943. áprilistól júniusig csupán egy-egy olasz–német felderítőgép szállt fel a Földközi-tenger keleti részében. Westphal emlékirataiban megállapítja, hogy lényegében „az adott hadszíntéren nem volt olasz–német légierő",[144] és ezt az angol–amerikai szövetségesek „jól tudták".[145]

A szicíliai partraszállásra az angol–amerikai parancsnokság 13 hadosztályt és 3 dandárt jelölt ki (478 000 fő) a 7. amerikai és a 8. angol hadsereg állományából, amelyek 600 harckocsival és mintegy 200 löveggel rendelkeztek.

A 8. hadseregnek (hét hadosztály) Montgomery, a 7. hadsereg-

nek (hat hadosztály) Patton volt a parancsnoka. E két hadsereg alkotta a 15 hadseregcsoportot G. Alexander parancsnoksága alatt.

Eisenhower főparancsnok egyúttal teljes légi és tengerészeti fölénnyel is rendelkezett. A szövetségesek légiereje 4000 katonai és 900 szállító repülőgépből állt.

A partraszállást 3200 hadihajó és különböző rendeltetésű segédhajó biztosította, köztük 6 sorhajó, 4 repülőgép-anyahajó, 30 cirkáló, több mint 100 torpedóromboló és korvett.

A gyors győzelem minden feltétele megvolt.

Szicília tengeri megközelítési útvonalain fekszik Pantelleria sziget. Ezt a szigetet időben erőddé építették ki, föld alatti hangárokkal, 12 000 főnyi helyőrséggel, 40 üteggel és számos vadászrepülőszázaddal.[146] Amikor az angol–amerikai hajóhad közeledett a szigethez és a levegőben megjelent a szövetségesek sok száz repülőgépe, ultimátumot intéztek az olasz parancsnokhoz, hogy adja meg magát. A parancsnok táviratot küldött Mussolininak, amelyben jelentette, hogy ivóvízhiány miatt nincs lehetőség az ellenállásra.

A kapituláció pillanatában a sziget lakossága és helyőrsége barlangokban tartózkodott, amelyek biztos fedezéket nyújtottak a légitámadások ellen, és az ivóvízzel kapcsolatban nem is volt olyan reménytelen a helyzet", állapította meg Westphal.[147]

A szövetséges légierő május 18-tól kezdve rendszeresen bombázta az olasz repülőtereket és haditengerészeti támaszpontokat.

A csapatok és a hadianyagok behajózása különféle kikötőkben történt, amelyek 450–4000 km-re voltak Szicília déli partjától (az angol csapatoké Angliában, Port Saidban, Alexandriában, Haifában, Benghaziban és Tripoliban, az amerikaiaké Oranban, Algerban, Bizertában, Tuniszban és Sosában).

A tengeri út alatt az ellenség gépei nem folytattak felderítést. Az ellenség repülői „alig támadták a partraszállás körzete felé haladó hajókat".[148]

A partraszállás 1943. július 10-én a repülők és a hajótüzérség támogatásával angol források szerint „mindenütt sikeresen ment végbe".[149] Amerikai adatok szerint a szövetségesek partraszállás közben „semmilyen nehézségbe sem ütköztek".[150]

A német légierő „tehetetlennek bizonyult".[151] Ez nem csoda, hi-

szen július 10-én a szövetségesek részéről csupán a vadászok 1092 felszállást hajtottak végre, hogy oltalmazzák csapataikat és hajóikat.[152]

Richards és Sounders angol történészek szerint az olasz csapatok „alig tanúsítottak ellenállást".[153] Matloff amerikai történész ugyanezt állítja. Azt írja, hogy „a partraszállási hadművelet egészében véve az ellenség komolyabb ellenállása nélkül folyt le".[154]

Később a 29. gépesített hadosztállyal megerősített német fasiszta csapatok halogató harcokat vívtak, lassan vonulva vissza a Messinai-szoros felé. A szövetségesek részéről 10 hadosztály tevékenykedett, köztük egy páncéloshadosztály és két páncélosdandár. A szövetségesek flottája és légiereje osztatlanul uralta a tengert és a levegőt.

Július 25-én a néptömegek megdöntötték az olaszországi fasiszta rendszert. Ez az esemény meggyorsította a 6. olasz hadsereg felbomlását. Kilenc olasz hadosztály nagy része harc nélkül megadta magát.

Augusztus 17-én a német csapatok felszerelésükkel együtt elhagyták Szicíliát.[155] Kesselring megerősíti Westphal állítását. Azt írja, hogy a német csapatok úgy ürítették ki a szigetet, hogy magukkal vitték összes fegyvereiket és hadfelszerelésüket.[156]

J. Kennedy angol hadtörténész mindössze annyit említ, hogy a szövetségesek légi fölénye „nem akadályozta meg a németeket abban, hogy erőiket elszállítsák a szigetről".[157]

Az amerikaiak pontos adatokat közölnek: „Minden, Szicíliában levő német csapatot, több mint 60 000 embert, elszállítottak Olaszországba."[158]

A szigeten ebben az időben több mint 168 000 amerikai és ugyanannyi angol katona tartózkodott.[159] A szövetségesek megakadályozhatták volna a németek átkelését a félszigetre. Ezt azonban nem tették meg.

A szicíliai hadművelet oly kedvező körülmények között folyt le, hogy (különösen a tengeren) inkább valami jelzett „ellenséggel" szembeni hadgyakorlatra emlékeztetett, semmint igazi hadműveletre.

Eisenhower azt állítja, hogy a szicíliai partraszállás váratlan volt. Ezzel magyarázza a partraszállás és a tevékenység rendkívül kedvező feltételeit. Kesselring, az olaszországi német csapatok volt fő-

parancsnoka (1943. május) hazugsággal vádolja Eisenhowert. Azt írja, hogy a tengelyhatalmak „teljesen tájékozottak voltak"[160] az események menetéről. Rintelen szintén azt állítja, hogy „a szövetségesek partraszállása a szigeten nem volt váratlan".[161]

A szicíliai hadművelet végrehajtásának rendkívül kedvező feltételeit az magyarázza, hogy a német főparancsnokság minden figyelmét a kurszki kiszögellés kötötte le, ahol az 1943-as év gigászi csatáját vívták. A német tartalékokat Kurszk körzetébe dobták át, ahol az 1943-ra szóló német–fasiszta hadászati terv sorsa eldőlt.

Richards és Sounders angol hadtörténészek azt állítják, hogy Szicília elfoglalása „kimagasló eredmény"[162] volt. Kétségtelen, hogy a partraszállási hadművelet előkészítése és végrehajtása során megmutatkoztak az amerikai és az angol fegyveres erők erős oldalai: túlnyomó mennyiségi és technikai fölényük a korlátolt olasz–német erőforrásokkal szemben, a gondos felkészülés, a deszantok tengeri útjának ügyes megszervezése, jelentős erők és eszközök gyors partra rakása, a deszanthadművelet biztosítása a tengerről és a levegőből nagy fedező erőkkel.

Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy mivel az egész szicíliai haditevékenység során az ellenség nem tanúsított komoly ellenállást, a hadműveletben nem kerülhetett sor az angol–amerikai fegyveres erők teljes harci kipróbálására.

A német csapatok frontális visszaszorítása a sziget északi partjára katonai szempontból nem volt indokolt, „mivel lehetővé tette a német parancsnokság számára, hogy csapatainak nagy részét elszállítsa Szicíliából".[163] Rihards és Sounders angol hadtörténészek felteszik a kérdést: „Vajon megakadályozhattuk volna-e a németek kivonulását a szigetről?"[164] És minden magyarázat nélkül ezt felelik: „Erre nem adhatunk igenlő választ."[165] Az igenlő válasz lehetőségéről a következő tények tanúskodnak. Mivel a szövetségesek légiereje a levegőt, flottája pedig a tengert teljesen uralta, az amerikai-angol csapatok egyidejűleg Szicília partján is partra szállhattak volna, ami rövid időn belül döntő eredményre vezet. A szövetségesek a szicíliai hadjárat befejezése előtt a calabriai partraszállást sem kísérelték meg. Wietinghofnak, a közép-olaszországi 10. német hadsereg volt parancsnokának a véleménye szerint „a szövetségesek

maradéktalanul le tudták volna küzdeni a calabriai másfél német hadosztály ellenállását. Ez esetben a szicíliai német csapatokat elvágták volna utánpótlási forrásaitól, s ami még fontosabb, Szicíliából nem tudták volna elszállítani a német csapatokat. A német parancsnokság e csapatok nélkül nem kísérelte volna meg az ellenállást Olaszország déli és középső részén."[166] Igaz, így sem történt meg.

Szeptember közepéig nemcsak Szicíliából, hanem Szardíniából és Korzikából is a kontinensre szállították az összes csapatokat teljes fegyverzetükkel, gépkocsijaikkal, sőt a raktárakban tárolt nagy mennyiségű lőszerrel együtt.[167] Majdnem 35 000 német katonát és tisztet „úgyszólván akadálytalanul fuvaroztak át a szállítóhajók".[168] Westphal csodálkozik azon, hogy az ellenség „miért engedte meg, hogy majdnem hadtest létszámú csapatok teljes hadfelszerelésükkel visszatérjenek a kontinensre, és ott jelentősen megerősítsék a védelmet. Minden eszközük megvolt ahhoz, hogy ezt megakadályozzák",[169] ez azonban mégsem történt meg.

A szicíliai hadművelet újabb ürügy volt arra, hogy a szövetségesek kitérjenek a nyugat-európai második front megnyitása elől. Az angol haditengerészeti parancsnokság nem akadályozta meg a tengelyhatalmak hajóinak átkelését a Fekete-tengeren, és 1943-ban semmit sem szándékozott tenni azért, hogy az ellenség tengeri közlekedését meghiúsítsa a Földközi-tengernek ezen a részén.

A polgári történészek eltúlozzák a szicíliai hadjárat jelentőségét a második világháború menete szempontjából. Liddel Hart 1954-ben azt írta, hogy Szicília elfoglalása révén a szövetségesek közelebb kerültek az Appennini-félsziget „sarkához", amely állítólag „Németország Achilles-sarka volt, és elvesztése katasztrofális következményekkel járt".[170]

Ezt az állítást Young angol történész 1966-ban megismételte. Azt írja, hogy a „szicíliai hadjárat halálos csapás volt a tengelyhatalmakra".[171]

A. Clark új csúcsot állított fel az ostobaságban, amikor azt állítja, hogy a szicíliai partraszállás után „Hitler elrendelte, hogy csapatai hagyják abba a kurszki hadműveletet",[172] és „az OKW ténylegesen megszűnt foglalkozni a keleti front kérdéseivel".[173]

A földközi-tengeri szövetséges parancsnokság képviselői részéről

már a háború alatt hangzottak el olyan kijelentések, hogy Olaszországban megnyílt a második front. Így a Földközi-tenger keleti részén állomásozó angol hajóhad vezérkari főnöke a szicíliai hadműveletet a „második front megnyitásának" próbálta feltüntetni. A reakciós kiadványokból még ma sem tűnt el ez a hamisítás. Így McElwee, angol történész azt állítja, hogy az angol–amerikai csapatok Észak-Afrikában aratott kimagasló sikerei és Szicília elfoglalása igazi második front volt.[174] Hubatsch nyugatnémet történész a szicíliai partraszállást „az olaszországi második front megnyitásának"[175] nevezi.

Vajon miféle második front lehetett az, amikor a szicíliai hadjárat során mindössze négy német fasiszta hadosztály vett részt a harcokban. A német főparancsnokság nem fordított különösebb figyelmet a szicíliai hadműveletre. A hadművelet kezdeti szakaszában a német parancsnokság elhatározta, hogy „délen nem bocsátkozik komoly harcokba".[176] Mindenekelőtt ezzel magyarázható az a tény, hogy az amerikai–angol csapatok szicíliai veszteségei rendkívül csekélyek voltak. A kabreti kiképző központ parancsnoka (a Szuezi-csatorna nyugati partján, Port-Saidtól 110 km-re), ahol a tengeri deszantok legénységét képezték ki, azt mondta, hogy a kiképzés során nagyobbak voltak a veszteségek, mint a szicíliai partraszállás alatt. És a hadjárat veszteségei is jelentéktelenek voltak. Butcher augusztus 14-én azt jegyezte fel naplójában, hogy az amerikai csapatok 1943. augusztus közepén mindössze 6358 embert vesztettek, akik közül 1135 a halottak, 1000 a nyomtalanul eltűntek és 4250 a sebesültek száma.

Ugyanezt mondhatjuk a német veszteségekről is. Jodl 1943. november 7-én zárt körű hallgatóság előtt kijelentette, hogy „a sziget kiürítésének megkezdése óta jelentéktelen anyagi és emberveszteségeket szenvedtünk".[177]

Az angol–amerikai csapatok szicíliai, majd dél-olaszországi tevékenységét nem tekinthetjük második frontnak. Az amerikai–angol parancsnokság szicíliai hadművelete, amely az észak-afrikaihoz hasonlóan távol esett a fasiszta Németország létfontosságú központjaitól, nem befolyásolta a szovjet–német arcvonalon folyó fegyveres küzdelem menetét.

6. A QUEBECI KONFERENCIA (1943 AUGUSZTUSÁBAN) SORON KÍVÜLI PARTRASZÁLLÍTÓ HADMŰVELETET TERVEZ A LA MANCHE-ON KERESZTÜL ARRA AZ ESETRE, HA NÉMETORSZÁG GYORSAN VERESÉGET SZENVEDNE

A „Husky" hadművelet sikere hozzájárult ahhoz, hogy a szövetségesek egybehangolják további közös tevékenységüket a földközi-tengeri hadszíntéren.

A szövetségesek katonai vezetői mindenekelőtt megállapították, hogy már egészen közel állnak a kontinensre való behatoláshoz „Európa alhasán"[178] keresztül. Ebből az következett, hogy nincs más megoldás, mint a siker továbbfejlesztése az „olasz csizma" „orránál", „talpánál" vagy „sarkánál".

Hull tábornok, az amerikai hadsereg hadműveleti igazgatósága hadszíntéri osztályának a vezetője, július 7-én kifejtette, hogy a szövetségeseknek a földközi-tengeri hadszíntéren elért sikerét ki kell aknázni, és lehetséges, hogy „ez csak az Angliában összpontosított erőkkel valósítható meg".[179] Úgy kell döntenünk – folytatta Hull –, hogy „erőfeszítéseinket éppen a földközi-tengeri hadszíntéren összpontosítsuk".[180]

Hasonló gondolatokat fejtegettek az 1943. július 25-i dokumentumban Bessel és Linday is, az amerikai hadsereg és légierő képviselői a hadászati tervező bizottságban. Azzal érveltek, hogy először Olaszországot kell kiugratni a háborúból, és utána kell következnie „az erőfeszítések összpontosításának a La Manche-on való átkelés céljából".[181]

Hull csak azt a döntést ismertette, amellyel Stimson abban a hónapban Londonba utazott, hogy ott Churchill-el tárgyaljon. Londonban Churchill és Stimson már részletesen megvitatta „a kontinensre való behatolást a Balkánon keresztül . . ."[182] A megbeszélések alatt nemcsak Churchill, hanem Stimson is kereste az útját-módját, „hogyan lehetne a brit és az amerikai kormányt mentesíteni az alól a kötelezettség alól, hogy tavasszal (1944 tavaszán – *a szerző*) behatoljon Franciaországba".[183]

Az angol vezetők azt bizonygatták az amerikaiaknak, hogy az olasz „csizmán" át történő előrenyomulás ugyanazzal az eredmény-

nyel jár, mint a La Manche-on való átkelés.[184] Azt az illúziót keltették, mintha jelentős német erőket dobtak volna át Franciaországból Olaszországba, ami a La Manche leküzdését is megkönnyíti.

Az amerikai vezetőket aggasztották a sötét kilátások. Féltek attól, hogy megrekednek a hegyes hadszíntéren, és elkésnek a csatornán való átkeléssel, ha netán a Vörös Hadsereg gyorsan közelednék Németország határaihoz.

1943. július 13-án Stimson megbeszélést folytatott Marshallal, és felhívta a figyelmét, hogy az Appennini-félsziget déli részén való partraszállásnak mindhárom változata azt a veszélyt rejti magában, hogy elhúzódó, lassú támadásba bonyolódnak az olasz „csizmán" felfelé, ami miatt esetleg egészen el kell temetni a csatornán való átkelést. Marshall osztozott ezekben az aggályokban. Ennek ellenére megegyeztek a földközi-tengeri hadszíntéren folyó hadműveletek kiterjesztésében. A tervező szervek egyes akkori kijelentései elárulják, hogy miért: „a földközi-tengeri hadszíntéren folyó hadműveletek kiterjesztése – úgymond – megfelel annak a hadászati irányzatnak, amely szerint a Szovjetunió és Németország továbbra is kölcsönösen pusztítja egymást az arcvonalon, miközben az Egyesült Államok és Anglia tevékenysége arra szorítkozik, hogy portyázásokkal, korlátozott célú hadműveletekkel, diverziókkal és hadászati bombázásokkal gyengíti a német katonai gépezetet".[185]

Miközben az angol–amerikai szövetségesek terveket dolgoztak ki a második világháború további elhúzására, a szovjet–német arcvonalon zajló ütközetek megszilárdították azt a döntő fordulatot, amely a második világháború menetében a Hitler-ellenes koalíció javára következett be.

1943 nyarán a német fasiszta hadvezetés elhatározta, hogy visszavág a Volga mellett elszenvedett vereségért. A fő csapás helyéül Kurszk körzetét szemelte ki. A szovjet hadvezetés felderítette az ellenség szándékát, és megtette a szükséges ellenintézkedéseket.

A „Citadella" hadművelet végrehajtására a hitlerista hadvezetés 50 hadosztályt (900 000 katonát és tisztet), 10 000 löveget és aknavetőt, mintegy 2700 harckocsit és több, mint 2000 repülőgépet összpontosított.

A hitlerista hadvezetés elhatározta, hogy bekeríti és megsemmisíti

a Kurszk körzetében levő szovjet csapatokat, és ezzel megteremti a Moszkva elleni újabb támadás előfeltételeit. Ámde a német hadvezetésnek az a próbálkozása, hogy az 1943. nyári kurszki támadással elégtételt vesz a volgai vereségért, megragadja a hadászati kezdeményezést, és ezzel ismét a maga javára fordítja a háború menetét, a fasiszták újabb nagy vereségével végződött.

A szovjet hadsereg kurszki győzelme az egész második világháború szempontjából döntő jelentőségű volt. A szovjet hadsereg véglegesen magához ragadta a hadászati kezdeményezést, azt a háború végéig meg is tartotta, és szertefoszlatta a fasisztáknak azt a meséjét, hogy csak bizonyos évszakokban tud sikereket elérni.

Jodl, a Wehrmacht hadműveleti osztályának főnöke 1943. november 7-én abban az előadásában, amelyet a vezető tiszti állomány előtt a háború ötödik évének küszöbén a hadászati helyzetről tartott, a következőket mondta: „A kezdeményezés teljesen átkerült az ellenséghez, ezért a birodalom és a Németország oldalán harcoló európai országok kénytelenek védelembe átmenni".

A szovjet csapatok volgai győzelme „felborította az amerikai és angol uralkodó köröknek azt a számítását, hogy a Vörös Hadsereg 1942 végéig jelentősen meggyöngül".[186] Amikor pedig a német fasiszta csapatok a szovjet hadsereg csapásai alatt elkezdtek nyugat felé hömpölyögni, az Egyesült Államok és Anglia rádöbbent arra, hogy „Oroszország nélkülük is megnyeri a háborút, és egyáltalán nincs szüksége a segítségükre".[187] Ez a kilátás aggodalommal töltötte el az amerikai és angol uralkodó köröket, és Churchillt egyszeriben érdekelni kezdték a kontinensre való behatolás problémái.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei 1943 augusztusában Quebecben konferenciát tartottak, amelyen megvizsgálták a La Manche-on való átkelés ügyét arra az esetre, ha a szovjet hadsereg váratlanul Németország határainál teremne. A „Quadrans" fedőnevű konferencia augusztus 14-től 24-ig tartott. Leahy emlékirataiban megállapítja, hogy ezen a konferencián az angol vezetők olyan kijelentéseket tettek, hogy ne hajtsák végre az inváziót „mindaddig, amíg Németország Oroszország nyomása alatt és a szövetséges légitámadások következtében csődbe nem jut".[188] Amíg ez be nem következik – folytatták az angolok –, addig a földközi-tengeri had-

színtéren folyó haditevékenységet kell előnyben részesíteni minden más hadművelettel szemben.

A légitámadásokat illetően Marshall hangsúlyozta a Németország területe elleni közös amerikai–angol légitámadások jelentőségét. Ugyanakkor megjegyezte, hogy „a végeredmény továbbra is kétséges . . .”[189]

Az amerikai megbízottak nem tiltakoztak az angolok javaslata ellen, hogy ki kell várni Németország csődjét, ám annak az aggályuknak adtak hangot, hogy esetleg elkésnek Nyugat-Európában. Ezért Roosevelt utasította a katonai vezetőket, hogy az amerikai csapatok készüljenek fel arra, hogy a „szovjet csapatokkal egyidőben érjenek Berlinbe”.[190]

Az amerikai vezetők a szovjet csapatok nagy sikereinek hatására hajlandók voltak lemondani a Földközi-tenger körzetéről mint legfontosabb hadszíntérről, csak azért, hogy időben partra szállhassanak Észak-Franciaországban. Azt javasolták az angoloknak, hogy alkalmas időpontban a földközi-tengeri hadszíntéren folyó hadműveleteket tekintsék kisegítő jellegűeknek, és rendeljék őket alá az „Overlord” hadművelet sikeres végrehajtásának.

Az a lehetőség, hogy Nyugat-Európában lemarad az amerikaiak mögött, nem volt ínyére Churchillnek. A konferencia részvevői megegyeztek abban, hogy „Overlord” fedőnév alatt közösen kelnek át a La Manche csatornán. A katonai elhatározásokban a normandiai partraszállás időpontját 1944. május 1-re tűzték ki.[191] A szövetségesek megegyeztek abban, hogy minden más hadműveletet úgy kell megtervezni, hogy az erők és eszközök kellő időben átcsoportosíthatók legyenek ennek a hadműveletnek a végrehajtására.

Az amerikai vezérkari főnökök bizottsága arra az esetre, ha a szövetséges csapatoknak soron kívül kellene partra szállniuk a La Manche-on keresztül a „Rankin” fedőnevű hadműveleti terv elfogadását javasolta. Ez a terv az „Overlord” időpontjánál közelebb hozta a szövetséges csapatok partraszállását, és a „Sledgehammer” terv afféle újabb változatának volt tekinthető.

Az új tervnek akkor kellett hatályba lépnie, ha a német hadvezetést a keleti fronton oly nagy balsiker éri, amelynek következtében a Vörös Hadsereg váratlanul gyorsan megközelítené Németország ha-

tárait. Az angol–amerikai hadászat számolt azzal, hogy 1943 július-augusztusában a Vörös Hadsereg „véglegesen utat nyitott az orosz támadásnak Közép-Európa felé".[192]

A vezérkari főnökök egyesített bizottsága jóváhagyta a „Rankin" tervet, és elhatározta, hogy időnként újra megvitatja attól függően. hogyan alakult a hadászati helyzet Nyugat-Európában.

Augusztus 17-én Churchill, engedményeket téve az amerikaiaknak, azt javasolta, hogy az „Overlord" terv tartalék változataként fogadják el a „Jupiter" hadművelet végrehajtását (az Észak-Norvégiába való betörést), amelyet régen kitervelt. Az amerikai katonai vezetők viszont elvileg nem ellenezték, hogy kedvező helyzet esetén elhalasszák az „Overlord" hadműveletet, és a „Jupiter" hadműveletet hajtsák végre.

A quebeci megállapodások azonban mégsem voltak véglegesek. A további események azt mutatták, hogy „a földközi-tengeri hadszíntér szerepének kérdése nem dőlt el véglegesen".[193] A quebeci megállapodások formális és kompromisszumos jellegűek voltak. A konferencia résztvevői megértették, hogy Churchill elvben helyesli az „Overlord" hadműveletet . . ."[194] De továbbra sem hajlandó olyan hadműveletet elfogadni, amelyet „egy meghatározott időpontban kell végrehajtani".[195]

A quebeci határozatok nem szüntették meg azt a veszélyt, hogy az európai kontinens inváziója esetleg 1944-ben is elmarad. Churchill részéről várható volt, hogy ontani fogja az újabb érveket a kivárás stratégiájának alátámasztására. Valóban, nemsokára egész sereg kérdést vetett fel az amerikai vezetők előtt. Ezek az olaszországi támadás méreteire és a Földközi-tenger keleti részében végrehajtandó hadműveletre vonatkoztak. Az amerikaiak viszont Dél-Franciaország kérdésével hozakodtak elő, amely összekötő láncszem lehetne az európai és a földközi-tengeri hadszíntér között.

Smuts, a Dél-afrikai Unió miniszterelnöke szintén közbelépett Churchill támogatása érdekében. Szeptember 9-én javasolta, hogy a csatornán való átkelés most elfogadott terve helyett Olaszországban és a Balkánon erélyesen folytassák a harcot.[196] Az események tényleges alakulása azt mutatta, hogy az amerikaiak és az angolok közös megegyezéssel növelték a földközi-tengeri hadszíntéren folyó

hadműveletek méreteit. Az amerikai és angol uralkodó köröknek egyaránt az volt a jelszavuk, hogy nem szabad elkésni Nyugat-Európában, de semmit sem szabad elmulasztani a Földközi-tenger medencéjében.

A nyugat-európai második front megnyitása körüli viták és nézeteltérések külső homlokzata mögött az rejlett, hogy az amerikai vezetők nem óhajtották a brit érdekeket védelmezni a Földközi-tenger medencéjében.

Minden lehetőség megvolt arra, hogy Németország ellen közvetlenül lépjenek fel, amint a „Bolero" és a „Round-up" terv előírta.

Pulseton amerikai történész azt a meggyőző következtetést vonta le, hogy „a kis hadszíntereken szenvedett veszteségek olyan méretűek voltak, amelyek nem lettek volna nagyobbak akkor sem, ha a szövetségesek gyorsan győznek Európában".[197] Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek azonban nem volt érdekük Németország gyors leverése. Nagyobb érdekük fűződött ahhoz, hogy helyreállítsák a háború előtti „európai erőegyensúlyt".

A haditevékenység kiterjesztése a kis, vagyis a másodrendű hadszíntereken, elsősorban a földközi-tengeri hadszíntéren, nem járhatott döntő eredményekkel. Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei ezt jól tudták. Így Beaverbrook 1943 végén azt írta Hopkinsnak, hogy még ha a szövetségesek minden célt el is érnek (behatolás Olaszországba, Észak-Norvégiába, partraszállás Görögország déli részén), ezzel még nem nyerték meg a háborút, mivel a fő objektum a németek által megszállt Európa szíve – érintetlen".[198]

A földközi-tengeri stratégia mindennél jobban megfelelt az amerikai és angol uralkodó körök politikai céljainak, mivel kitérhettek a Németország elleni döntő fellépés elől, amelynek meghódítása döntötte volna el a háború sorsát.

Eisenhower „Keresztes hadjárat Európában" című könyvében elismeri a „balkáni változat" politikai tendenciáját. Azt írja, hogy a „balkáni változat" mellett felhozott érvek „inkább politikai, semmint katonai jellegűek voltak".[199] A tervben rejlő politikai célokat Churchillnek tulajdonítja, holott valójában az amerikai és az angol uralkodó köröket egyforma érdekek fűzték a terv politikai aspektusaihoz.

Az amerikai polgári történetírás hosszú időn át úgy tüntette fel Churchillt, mintha a „balkáni változat" egyedül tőle származnék. Ezt állította például Elliot Roosevelt is „Apám így látta" című könyvében.

A tények viszont azt mutatják, hogy az Egyesült Államok uralkodó körei ugyanúgy a Balkánra akartak kijutni Olaszországból, mint ahogy azt Észak-Afrikában tették.

Roosevelt az 1943. augusztus 10-i értekezleten, amelyen Stimson londoni megbeszéléseit vitatták meg, megállapította, hogy az angol külügyminisztérium aggódik amiatt, hogy a Balkán a Szovjetunió befolyása alá kerül, és ezért az angolok „elsők akarnak lenni" a Balkánon.[200] Ámde nemcsak az angol, hanem az amerikai uralkodó körök is igyekeztek megakadályozni, hogy a balkáni országokat a szovjet hadsereg szabadítsa fel, azon mesterkedtek, hogy ezekben az országokban megmaradjanak a reakciós rendszerek, és ne tudjon kibontakozni a néptömegek alkotó forradalmi kezdeményezése. Mindkét ország uralkodó körei igyekeztek fenntartani a régit, és ekkor újabb ellenőrző pozíciókat kívántak szerezni a Földközi-tenger térségében és a Közel-Keleten.

A reakciós erők az egész második világháború alatt „sohasem mondtak le szovjetellenes mesterkedéseikről".[201] Ilyen erők nemcsak Angliában, hanem az Egyesült Államokban is működtek, a katonai szférában is megjelentek. Az amerikai vezérkar hadműveleti igazgatósága politikai bizottságának 1943. január 23-i kommentárjában a következőket olvashatjuk: „Mivel mi leszünk az erősebbek, saját érdekünkben megengedhetjük magunknak, hogy erősebb politikai hatást gyakoroljunk a szövetségesekre. Elérkezett az idő, hogy nyíltan tárgyaljunk az orosz miniszterelnökkel."[202] Ugyanebben az évben az angol katonai vezetők, az uralkodó körök háború utáni időszakra vonatkozó nézeteinek adva hangot, kijelentették, hogy az „egyetlen nagyhatalom, amelyet potenciális ellenségnek kell tekinteni – Oroszország".[203]

Ezek a kijelentések abból a szempontból érdekesek, hogy összefüggtek azzal az erősödő tendenciával, amely szerint a katonai potenciált erőteljesen a háború politikai céljainak a megvalósítására kell felhasználni. A nyugati hatalmak háború utáni irányzatának

körvonalai már a háború alatt kialakultak. A politikai bizottság dokumentumában szereplő követelés – a nyílt tárgyalások követelése – az amerikai imperializmus egyik alapelvének megvalósítását célozta, amely így hangzott: „Beszélj finoman, de a kezedben legyen egy nagy furkósbot!"[204]

1943-ban az Egyesült Államok uralkodó körei úgy látták, hogy ez az idő még nem érkezett el, mert az „Overlord" terv szerint „a hadművelet teljes sikeréhez az szükséges, hogy a Szovjetunió továbbra is magára vonja Németország fegyveres erőinek zömét.[205] Ily módon az amerikai uralkodó körök főként arra törekedtek, hogy „a Szovjetunió katonai erőfeszítéseit továbbra is ösztönözzék a lend-lease szállításokkal".[206] Ugyanakkor igyekeztek vissza is fogni ezt a segítséget. Nem akarták, hogy a Vörös Hadsereg fegyverzet és hadfelszerelés tekintetében gyorsan túltegyen a hitlerista hadseregen. Csupán arra törekedtek, hogy a Szovjetuniót a háború aktív részvevőjeként továbbra is megtartsák.

A szovjet–német arcvonalon „erőegyensúlyra" törekvő angol–amerikai parancsnokság 1943 márciusában leállította az északi útvonalon közlekedő hajókaravánokat. Áprilisban a szövetségesek azzal az ürüggyel, hogy a szicíliai hadműveletre készülnek, elhatározták, hogy teljesen beszüntetik a hajókaravánok küldését a Szovjetunióba.[207] Az északi útvonalon csak 1943 novemberében kezdődtek meg ismét a tengeri szállítások.

Az 1943. októberi moszkvai konferencián Churchill Eden útján figyelmeztette a szovjet kormányt, hogy esetleg el kell majd halasztani az „Overlord" hadműveletet, ha az olaszországi hadjárat nem halad kielégítően. Ez a lépés az amerikai kormány egyetértésével történt, és azt jelentette, hogy a Szovjetuniónak a saját erejére kell támaszkodnia.

1943-ban az Egyesült Államok és Anglia reakciós körei nem hagytak fel ama próbálkozásaikkal, hogy belülről bomlasszák a Hitler-ellenes koalíciót. Különbékét igyekeztek kötni a német monopóliumokkal, hogy ezzel új erőt öntsenek a német militaristákba a Szovjetunió elleni háború folytatásához.

1942. november végén Allen Dulles, a Stratégiai Szolgálat irodájának (az amerikai felderítő szolgálat – *a ford.*) vezetője Zürichbe

érkezett. Az volt a feladata, hogy érintkezésbe lépjen azokkal a német monopoltőkésekkel, akiknek régi kapcsolataik voltak az Egyesült Államok uralkodó köreivel. Azt a tájékoztatót, amelyet az európai helyzetről Washingtonba küldött, a Szovjetunióval szembeni feltétlen, mélységes és kifejezetten ellenséges beállítottság jellemezte. 1942 decemberében von Hassel német diplomata Bruce Hoppertól, az amerikai kémszolgálat emberétől olyan információkat kapott, hogy az Egyesült Államokkal lehetséges a békekötés. A titkos tárgyalások arról folytak, hogy el kell távolítani Hitlert és környezetét, olyan monopoltőkéseket és militaristákat kell hatalomra juttatni, akik a nyugati hatalmak bizalmát élvezik, és a nyugati hatalmakkal azonnal békeegyezményt kell kötni. Egy olyan „palotaforradalom" terve volt ez, amely a német imperializmus teljes összeomlásának megakadályozását célozta.

Egész 1943-ban folytak az amerikai fórumok nem hivatalos béketapogatózásai, különösen a törökországi német diplomatákkal létesültek kapcsolatok. Ezek a tapogatózások azt eredményezték, hogy a hitlerista vezetőség világosan látta: „a szövetségesek a feltétel nélküli fegyverletételt nem tekintik valami megmásíthatatlan dolognak".[208]

1947-ben szenzációt keltő tények kerültek napvilágra a törökországi amerikai és német kémszolgálat együttműködéséről.

Kiderült, hogy Earl, az amerikai titkos szolgálat törökországi főnöke 1943-ban azt javasolta Götznek, a német kémszolgálat ügynökének, hogy adja át az Egyesült Államok katonai parancsnokságának a Szovjetunió ellen kémkedő ügynökök névsorát. Ezt a kémhálózatot Götz finanszírozta. Cserében azt ígérte Götznek, hogy az amerikaiak pártfogásuk alá veszik és megmentik a bírósági felelősségre vonástól. Götz megtudta, Earltől, hogy az amerikai hadsereg felső vezetésének, így Eisenhowernek is érdeke a Vörös Hadsereg minél teljesebb elvéreztetése. Ez a törekvésük különösen a német hadseregek volgai megsemmisítése után vált nyilvánvalóvá, amikor a fasiszta Németország katonai vereségét már semmi sem akadályozhatta meg.

A német imperialisták nem csupán amerikai fórumokkal tárgyaltak. Görlitz azt állítja, hogy Gördeler a volt nürnbergi főpolgármes-

ter, akit a német monopoltőkések birodalmi kancellárnak szemeltek ki, Wallenberg svéd bankár közvetítésével 1943 őszén összeköttetést létesített Churchill-lel. Churchill értésére adta, hogy hajlandó lemondani a feltétel nélküli fegyverletételről, amennyiben egy Beck–Gördeler-kormány alakul.

Az Egyesült Államok és Anglia reakciós erői szívósan követelték a német monopoltőkésektől Hitler leváltását, mivel ő, úgymond, minden külpolitikai hitelét elvesztette.

Az összeesküvők között a német monopoltőkéseket Gördeler, nürnbergi főpolgármester képviselte. Az összeesküvő csoport katonai részlegének tagjai Beck, volt vezérkari főnök, Witzleben vezértábornagy, Canaris ellentengernagy, a katonai hírszerzés főnöke, továbbá helyettese, Oster tábornok, és mások voltak. Az összeesküvők nyugat felé kacsintgattak. Tétjüket arra helyezték, hogy sikerül lepaktálniuk Anglia és az Egyesült Államok reakciós erőivel, amelyekkel Hans Schönfeld, a német evangélikus egyház külügyi irodájának tagja révén létesítettek kapcsolatot.

Az összeesküvők először merényletet kíséreltek meg Hitler ellen, ez azonban meghiúsult. Canaris és Oster ügynökei óraszerkezetes angol pokolgépet alkalmaztak, és azt azon a repülőgépen helyezték el, amelyen Hitler 1943. március 13-án a „Közép" hadseregcsoport törzséhez repült. A robbanásnak a visszafelé vezető úton kellett volna bekövetkeznie. Hitler felszállt a gépre, de a pokolgép nem robbant fel, mert a detonátor nem működött.

Mialatt az Egyesült Államok és Anglia reakciós erői a maguk szovjetellenes hálóját szövögették, e két ország népei barátságra törekedtek a szovjet néppel, igyekeztek erősíteni a Hitler-ellenes koalíció egységét. Az Egyesült Államok és Anglia egyszerű emberei lelkesedéssel figyelték a szovjet népnek és fegyveres erőinek hősi harcát, amelyek egyedül viselték a hitlerista hordák elleni harc terhét. Az amerikai és angol katonák égtek a vágytól, hogy saját barlangjában sújthassanak le a fasiszta fenevadra.

7. A SZÖVETSÉGESEK PARTRA SZÁLLNAK AZ APPENNINI-FÉLSZIGET DÉLI RÉSZÉN, ÉS A NÉMET FASISZTA CSAPATOKAT VISSZASZORÍTJÁK OLASZORSZÁG KÖZÉPSŐ RÉSZÉBE

A német fasiszta csapatok kurszki vereségének közvetlen hatására Olaszországban megerősödött a fasizmus elleni népmozgalom. Az olasz ipari és finánctőkés monopóliumok a monarchiával szövetségben elhatározták, hogy „palotaforradalom" útján eltávolítják Mussolinit, a fasiszta kormányfőt – így akarták megőrizni uralmukat és megakadályozni a népfelháborodás kirobbanását. Július 25-én letartóztatták Mussolinit, és helyette Badoglio marsall lett a miniszterelnök. Badoglio másnap táviratilag közölte Berlinnel, hogy a háború folytatódik. A fasizmus teljes megsemmisítése nem szerepelt az olasz nagyburzsoázia számításaiban, mivel félt a nép sorozatos, szervezett megmozdulásaitól.

Július 26-án megbeszélés volt Hitlernél, amelyen jelen volt Zeitzler, a Wehrmacht vezérkari főnöke és Kluge tábornok, a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka. Arról tárgyaltak, hogy a keleti arcvonalról ideiglenesen el kellene venni néhány hadosztályt arra a célra, hogy Mussolinit Olaszországban ismét hatalomra juttassák. Abban az időben teljes erővel folyt a kurszki csata, és a szovjet–német arcvonalon levő 196 hadosztályból még néhány német hadosztály elvétele is megoldhatatlan probléma volt.

Hitler nem bízott Badoglio közlésében, a táviratot színlelésnek tartotta, hogy ily módon időt nyerjen. Sürgős ellenintézkedésként Hitler azt javasolta, hogy három erős páncéloshadosztályt dobjanak át. Kluge a legerélyesebben tiltakozott: „Egy köteléket sem tudok elvenni a frontról. Ez a jelen pillanatban teljesen kizárt dolog".[209]

Ezzel kapcsolatosan figyelemre méltó Eisenhowernak az az állítása, hogy a szicíliai hadjárat nemcsak a kitűzött célokat valósította meg, hanem ennél jóval többet.[210]

A közös angol–amerikai vezérkar a szicíliai hadjárat egyik célját így fogalmazta meg: „minél több német erőt kell elvonni a szovjet–német arcvonalról . . ."[211] A szövetségesek azonban kerülték a cél elérésére vonatkozó konkrét adatokat.

McElwee angol történész állítása szintén nélkülözi a bizonyítékokat: „Tény az, hogy a németek legjobb hadosztályaik egy részét kénytelenek voltak a keleti frontról elvonni, és a Földközi-tenger medencéjében levő terepszakaszok védelmezésére bevetni . . ."[212]

1943 augusztusában a szovjet–német arcvonalról mindösze egy páncéloshadosztályt (az 1. páncéloshadosztályt) dobtak át Olaszországba. Ezt 1943 őszén ismét visszavezényelték a szovjet–német arcvonalra annak következtében, hogy a szovjet hadsereg sikeresen átkelt a Dnyeperen.

Tehát Hitler Olaszországgal kapcsolatos sürgős ellenintézkedéseit nem mind hajtották végre. A német fasiszta csapatoknak az 1943. nyári–őszi hadjárat alatt elszenvedett vereségei arra kényszerítették a német főparancsnokságot, hogy nyugatról dobjon át csapatokat a szovjet–német arcvonalra: szeptemberben kilenc gyalog- és négy tartalékhadosztályt, októberben három páncélos-, három gyaloghadosztályt és egy gyalogdandárt.[213] Konkrét adatok nem erősítik meg, hogy a szicíliai hadjárat miatt a szovjet–német arcvonalon levő német erőket csökkentették volna.

Mussolini uralmának megdöntése után az olasz kommunisták elsőként kezdték meg az ellenállás fegyveres erőinek szervezését. Először hazafias akciócsoportok alakultak – a Garibaldi-osztagok (1943. október–november), amelyekből létrejött a partizánhadsereg.

Az olasz népnek a fasizmus elleni fegyveres fellépése arra kényszerítette a Badoglio-kormányt, hogy szeptember 3-án aláírja az angol–amerikai parancsnoksággal a fegyverszüneti egyezményt. Ugyanezen a napon a 8. angol hadsereg 13. hadseregközvetlen hadtestének csapatai (az 1. és 5. gyaloghadosztály) átkeltek a Messinai-szoroson (3 km széles), és partra szálltak az Appennini-félsziget „orrán", Reggio di Calabria körzetében. A partraszállás egy 12 km széles szakaszon történt, és a csapatok az ellenség részéről semmilyen ellenállásba sem ütköztek.[214] A partraszállást oltalmazó angol gépek szintén „nem ütköztek a német légierő ellenállásába".[215]

A csapatok erős tüzérségi zárótűz (648 tábori löveg és 1265 hajóágyú) alatt keltek át, holott „a partraszállást senki sem akadályozta".[216] Amikor az első angol katonák a partra értek, csupán demoralizált olasz katonák elszórt csoportjaival találkoztak, akik csak ar-

ra gondoltak, hogy megadják magukat a szövetségeseknek. A 29. német gépesített hadosztály ebben az időben menetben volt, a szövetségesek partraszállási körzetétől észak felé haladt, és felrobbantotta a hidakat maga mögött.

A partraszállás után a 8. hadsereg, anélkül, hogy az ellenség bármiképp is akadályozta volna, szintén megkezdte előrenyomulását Olaszország déli részéből észak felé.[217]

A hadicselekmények átvitelét az Appennini-félszigetre az amerikai vezetés kezdeményezte. Július 16-án, amikor javában folyt a szicíliai hadművelet, a vezérkari főnökök egyesített bizottsága Marshall javaslatára megtárgyalta, majd utána jóváhagyta a Nápoly környéki partraszállás tervét. Augusztus 16-án Eisenhower két hadművelet megindítását jelentette be: szeptember elején a calabriait, szeptember 9-én pedig a Salerno környékit. Az amerikaiak Olaszország déli részén deszanthadműveletek végrehajtását kezdeményezték azzal az indoklással, hogy elfoglalják az olasz repülőtereket, és ezzel segítik az úgynevezett „légi második frontot".

Az olasz fegyverletétel az angol vezetők számára jó ürügy volt, hogy követeljék a Földközi-tenger medencéjében folyó hadműveletek kiterjesztését. Egyre gyakrabban hangoztatták a Földközi-tenger térségében folyó hadműveletek hadászati fontosságát. Az amerikaiaknak nem volt céljuk, hogy angol érdekekért harcoljanak. Ezért az amerikai vezetők kitartóan arra törekedtek, hogy a hadműveleteket a Földközi-tenger körzetének nyugati részére korlátozzák, az angolok viszont ennek a körzetnek a keleti részébe kívánták kiterjeszteni.

Szeptember 9-én Churchill Washingtonban felvetette azt a kérdést, hogy felül kellene vizsgálni a quebeci konferenciának a földközi-tengeri katonai műveletek méreteire vonatkozó határozatait.

Azt javasolta, hogy vizsgálják meg a különböző változatokat, így a korzikai, szardíniai, balkáni és rodoszi hadműveleteket. Az amerikaiak ellenkezésének leszerelésére és megnyerésükre Churchill minden alkalommal hangsúlyozta, hogy ezek a hadműveletek nem fogják csorbítani az „Overlord" hadműveletet.

Az amerikai hadsereg hadműveleti igazgatósága nem ellenezte a földközi-tengeri hadszíntéren folyó haditevékenység kiterjesztését.

Egyetértő döntésükben szerepel az a megállapítás, hogy Churchill stratégiája „egészben véve helyes, s azon az elképzelésen alapul, hogy biztosítani kell az »Overlord« hadművelet sikerét".[218] A gyakorlati részben az amerikai hadászati tervező szervek megismételték azokat az érveket, amelyek szerint ahhoz, hogy Olaszország északi részén előrehaladhassanak, szükség van a déli partraszállásra. Az olaszországi repülőterek elfoglalása nélkül, mondták az amerikai stratégák, lehetetlenség fokozni a Németország elleni közös bombatámadást.

Roosevelt és Churchill megbeszélésén, amelyen a katonai vezetők is jelen voltak, az amerikai fél egyetértett azzal, hogy a szövetséges csapatoknak minél messzebb előre kell nyomulniuk Olaszország északi része felé.[219] Roosevelt a balkáni hadműveleteket sem ellenezte, ha „kedvezőek lesznek hozzá a körülmények".[220]

Szeptember 10-én a vezérkari főnökök egyesített bizottsága jelentette Rooseveltnek és Churchillnek a további olaszországi tevékenység várható irányát. A felek közti megegyezés azonban nem volt teljes, mivel nyitva maradt az Olaszországtól keletre eső körzetek kérdése. Miután a német csapatok szeptember végén kiürítették Szardínia és Korzika szigetét, tárgytalanná vált az angoloknak az a szándéka, hogy a haditevékenységet az Appennini-félszigettől nyugatra kiterjesztik. Az Olaszországtól keletre eső körzeteket illetően az Egyesült Államok hadügyminisztériuma ismételten kijelentette, hogy a Földközi-tenger keleti részében semmiképpen sem óhajtja aktivizálni a haditevékenységet.[221] Az amerikai katonai vezetők aggodalmukat nyilvánították amiatt, hogy az angol katonai parancsnokság Rodosz után növeli a hadműveletek méreteit a Földközi-tenger keleti részében, s utána egyre-másra újabb erőket és eszközöket követel, s azok elvonására esetleg éppen akkor kerül majd sor, amikor az „Overlord" hadműveletet sürgősen végre kell hajtani. Ekkor Churchill elhatározta, hogy a maga szakállára cselekszik. Táviratot küldött Washingtonból Wilsonnak, a közép-keleti angol szárazföldi erők parancsnokának, amelyben közli, hogy elérkezett a kezdeményező és merész cselekvés ideje. Október 7-én Roosevelt jóváhagyta a vezérkari bizottságnak azt az elhatározását, hogy a figyelmet Olaszországra kell összpontosítani, s közölte Churchill-lel, nem haj-

landó máshol alkalmazni azokat az erőket és eszközöket, amelyek az Olaszországban harcoló szövetséges csapatok erősítésére hivatottak. Megígérte, hogy Róma elfoglalása után visszatér a rodoszi hadműveletre.

Ez az ígéret nem tudta feltartóztatni Churchillt. Az Olaszországtól keletre folyó haditevékenység kiterjesztésének első lépéseként 1943. szeptember 9-én megkísérelte elfoglalni Rodosz szigetét, ez a kísérlet azonban szeptember 12-én eredménytelenül végződött. A sziget német helyőrsége visszaverte az angolok hevenyészett partraszállási hadműveletét, s annak részvevői nagy veszteségeket szenvedtek.

Az angol–amerikai parancsnokság szeptember 8-án este bejelentette az olasz fegyverszünetet. Az Olaszország és a szövetségesek közti fegyverszünet nem érte váratlanul a német főparancsnokságot. Elhatározta Észak-Olaszország elfoglalását, hogy ezzel fedezze Németország déli megközelítési útjait. „Az olaszországi háború – állítja Macmillan – egy második front méreteit öltötte, és mint ilyen, nagy könnyebbséget hozott az oroszoknak".[222] A megszálláshoz szükséges csapatokat azonban a német főparancsnokság nem a szovjet–német arcvonalról vonta el. Észak-Olaszországba két hadosztályt dobott át Dél-Franciaországból, nyolc hadosztályt pedig Németországból.[223] Ezek a hadosztályok (köztük két páncéloshadosztály) a 14. hadsereg állományába tartoztak, és a „B" hadseregcsoportot alkották, amelynek Rommel volt a parancsnoka. Olaszország déli és középső részén hat hadosztály tartózkodott.[224] Ezek a hadosztályok (köztük három páncéloshadosztály) a 10. hadsereghez tartoztak, amelynek csapatai a „Dél" hadseregcsoportot alkották (parancsnok Kesselring). Két hadosztály Róma körzetében állomásozott (Kesselring tartalékaként).

Badoglio kormánya nem használta fel az ugyancsak Róma körzetében tartózkodó öt olasz hadosztályt Róma tartására. A kormány és a király délre menekült, és a szövetségesek oltalma alá helyezte magát. Ennek következtében a német parancsnokságnak sikerült meggyőznie az olasz hadosztályok katonáit és tisztjeit, hogy menjenek haza.

Szeptember 9-én a szállítógépekről letett 1. angol légideszant-hadosztály harc nélkül elfoglalta Taranto haditengerészeti támaszpon-

tot (az olasz „csizma" sarkánál). Ugyanide dobták át még az 5. angol hadseregközvetlen hadtest két gyaloghadosztályát.

Aznap hajnalban Salerno körzetében (Nápolytól délre) partra szálltak az 5. amerikai hadsereg első lépcsőjének a csapatai (egy amerikai és két angol gyaloghadosztály, egy páncéloszászlóalj és „Commando"-különítmények). E deszanthadműveletben mintegy 700 katonai és kereskedelmi hajó vett részt. A veszteség 1 partraszállító naszád volt, emberáldozat nélkül.[225]

A szövetséges csapatok a partraszállás után a 16. német páncéloshadosztály csapatainak szórványos ellenállásába ütköztek – ezek a csapatok a salernói alföldnek egy 30 km-es szakaszán helyezkedtek el. A szövetségesek a harc első napjának végéig 604 embert vesztettek (136 halott, 364 sebesült és 104 nyomtalanul eltűnt). Ezeket a csekély veszteségeket az magyarázza, hogy az angolok és az amerikaiak „abszolút légi és tengeri fölény birtokában voltak".[226] Az olaszországi invázió időpontjában a szövetségeseknek 3127 repülőgépük volt, ezek közül 1326 bombázó, 1395 vadász és 406 szállító repülőgép.[227] Ezért nem csoda, hogy amikor a német parancsnokság a partraszállók ellen mintegy 40 „Focke-Wulf–190"-es vadászgépet küldött, a szövetségesek vadászgépei egyszerűen nem eresztették őket a partraszállás helyéhez. A német légierő ténylegesen megbénult.[228] Részéről az ellenállás majdnem teljesen megszűnt.[229]

Szeptember 14-én Kesselring elrendelte, hogy a 10. hadsereg vonuljon vissza Róma körzetébe.

A parancsban szó volt az időnyerésről, a fontos anyagok elszállításáról, továbbá az utak és a hadiipari üzemek megsemmisítéséről.

Szeptember 15-én a 8. angol és az 5. amerikai hadsereg csapatai egyesültek, október 1-én pedig a szövetséges csapatok bevonultak Nápolyba. Úgy tűnt, a szövetségeseknek minden lehetőségük megvan arra, hogy gyorsan és győzelmesen befejezzék az olaszországi hadjáratot. A 10. német hadsereg csökkent harcértékű 7 gyalog- és 2 páncéloshadosztályával 11 teljes létszámú gyalog- és 2 páncéloshadosztály állt szemben, amelyek a szövetségesek 15. hadseregcsoportjához tartoztak. November 4-től kezdve az ellenség az egész arcvonalon visszavonulóban volt. A német fasiszta csapatok helyzetét még az is nehezítette, hogy az olasz flotta nagy része (5 sorhajó,

8 cirkáló, 7 torpedóromboló, 24 torpedónaszád, 40 tengeralattjáró és más hajóegységek) megadta magát az angol–amerikai parancsnokságnak, 300 olasz repülőgép pedig átrepült a szövetségesekhez.[230] A szövetségeseknek minden előfeltételük megvolt tehát a gyors győzelemhez.[231] Badoglio kormánya október 13-án hadat üzent Németországnak. Ennek ellenére „az olaszországi hadjárat elhúzódott".[232] A szövetséges csapatok november közepére elérték a Sangro és a Carigliano folyót (Nápolytól északra), és miután a Sangro folyótól 15 km-t nyomultak előre északi irányban, 1944 tavaszáig téli szállásra rendezkedtek be.[233]

A szövetségesek háromszoros ember-, harckocsi- és tüzérségi fölénye lehetővé tette volna az aktív harctevékenységet. A szövetséges légierő teljes fölényben volt Olaszország egén.

Jodl, a Wehrmacht volt hadműveleti főnöke 1943. november 7-én a következőképpen jellemezte a helyzetet: „Az ellenség abszolút légi fölénye".[234]

MacCarnie, amerikai tábornok 1943. október elején felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a szövetséges parancsnokság a földközi-tengeri hadszíntéren mintegy „3000 repülőgéppel és nagy szárazföldi erőkkel rendelkezett, amelyek gyakorlatilag passzív magatartást tanúsítottak".[235] A tábornok megelégszik a ténymegállapítással, az okot azonban nem jelöli meg.

1943 novemberében a földközi-tengeri hadszíntéren 19 angol, 5 amerikai és 5 francia hadosztály vesztegelt teljes tétlenségben (ebben nem szerepelnek az Angliába átdobott hadosztályok: 4 amerikai és 3 angol hadosztály).[236]

Miután az olaszországi hadjárat zsákutcába jutott, az angol vezérkari főnökök bizottsága manővereket kezdett, amelyeknek az volt a céljuk, hogy az „Overlord" hadműveletet elhalasszák, és az Angliába szállítandó hadosztályokat visszatartsák azzal az ürüggyel, hogy ki kell kerülni a zsákutcából.

Az amerikai vezetők nem ragaszkodtak hozzá, hogy ezeket a hadosztályokat sürgősen Angliába szállítsák. 1943 végére a földközi-tengeri hadszíntéren tartózkodó amerikai hadosztályok száma 6-ra emelkedett, mert közben az Egyesült Államokból egy újabb hadosztály érkezett.

A második világháború után a polgári történészek tartózkodtak annak az ellentmondásos jelenségnek az alapos megmagyarázásától; hogy bár a lehetőségek megvoltak, miért nem használták ki őket, hogy gyorsan befejezzék az olaszországi hadjáratot. Westphal, például nem csodálkozik, mondván, hogy „a szövetséges csapatok olaszországi passzivitása teljes mértékben megmagyarázható a már Afrikában tapasztalt módszeres halogató harcmodorral".[237]

Richards és Saunders arról próbálja meggyőzni olvasóit, hogy a szövetséges hadseregek olaszországi lassú támadásának fő oka az 1943 októberétől 1944 tavaszáig tartó rossz időjárás volt.[238] Egyes angol katonai szakírók szintén nem titkolják csodálkozásukat. A. Moorehead például a következőket írja: „Ebben a hadjáratban valami nem volt rendben."[239] Moorehead, természetesen, sok mindent nem mond el.

Az olaszországi haditevékenység lassúságát és határozatlanságát akárcsak az észak-afrikaiét, semmi sem indokolta. Kennedy jogosan tételezi fel, hogy az angol–amerikai fegyveres erők, „ha akarják gyorsan, majdnem biztosan elfoglalhatták volna egész Olaszországot, ha több tartalékot vesznek igénybe".[240] Westphal kimutatja, hogy Olaszország a tenger felőli védelemre minden tekintetben alig volt alkalmas.[241] Valójában az Appennini-félsziget 3500 km hosszú tengerpartja egy, legfeljebb 200 km-es szakasz kivételével (Genova két oldalán) igen alkalmas partraszállásra. Nehéz vitatni azt a tényt, hogy a nagy erőkkel történő hadműveleti átkarolás már 1943-ban Dél- és Közép-Olaszország meghódítását eredményezte volna. McInnis azt írja, hogy a Tirreni- és az Adriai-tenger hosszú partvonala egyaránt nyitott volt a támadók részére.[242] A szövetségesek uralták a levegőt és a tengert. Erőfölényüket kihasználhatták volna: „Az itáliai félsziget gyors elfoglalása a tenger felől mért szárnycsapásokkal rövid idő alatt megtörténhetett volna."[243]

Ahelyett, hogy a deszantokat azonnal Közép- vagy Észak-Olaszországban tették volna partra, az angol–amerikai tengeri deszantok Dél-Olaszországban szálltak partra. Pedig ezt akárhol megtehették volna, és a félsziget középső vagy még inkább az északi partvidékén végrehajtott partraszállás az Olaszországban folyó haditevékenységek befejezését meggyorsította volna. McInnis azt állítja, hogy ez

azért nem sikerült, mert a nyugat-európai inváziora való készülődés lehetetlenné tette a hajók és a partraszállító naszádok felhasználását.[244] Az igazi ok azonban egész más volt. Az angol–amerikai szövetségeseknek egyszerűen nem volt érdekük, hogy Olaszországban hamar befejezzék a hadműveleteket. A földközi-tengeri hadszíntéren a politikai okok szervesen hozzátartoztak a hadműveletekhez.

A dél-olaszországi partraszállás lehetővé tette, hogy folytassák a németek észak felé történő fokozatos kiszorításának stratégiáját. Ez a hadviselési mód, természetesen, azt eredményezte, hogy a másodrendű hadászati irányban a haditevékenység elhúzódott. Az Egyesült Államok és Anglia vezetői ezt a tényezőt annak a megokolására használták fel, hogy miért nem nyitják meg 1943-ban a nyugat-európai második frontot. Kennedy szerint éppen „az olaszországi partraszállás odázta el a franciaországi partraszállást".[245]

A „Round-up" terv meghiúsulását az Egyesült Államok és Anglia azzal indokolták, hogy a földközi-tengeri hadszíntérre a „Bolero" terv rovására további erőket és eszközöket kellett küldeni. Matloff nem tagadja, hogy ez a lépés valójában Németország segítését jelentette, amely abban az időben „hadászati zsákutca" felé tartott Európában.[246] És ez a lépés nem volt véletlen, hanem az amerikai és angol uralkodó körök politikai céljaiból következett.

Tehát az amerikai–angol csapatoknak sem a szicíliai, sem a dél-olaszországi harci tevékenységét nem tekinthetjük második frontnak. Itt a célok nem voltak döntők, és a szövetségesek nem használták fel a kellő mennyiségben rendelkezésre álló erőket és erőforrásokat arra, hogy a közvetlenül Németországra mért döntő csapással meggyorsítsák a második világháború befejezését. A célok, eredmények és a második világháború menetére gyakorolt befolyás szempontjából a szövetségesek korlátozott tevékenységet folytattak a Csendes-óceánon és a Földközi-tengeren.[247]

Ez a hadjárat az olaszországi hadszíntéren a fasiszta Németország szárazföldi csapatainak csak egy kis részét kötötte le. Eisenhower beismerése szerint az olaszországi harcok „kétszeresen kisegítő hadműveletek" voltak.[248]

Az Észak- és Nyugat-Afrikában, Szicíliában és az Appennini-félsziget déli részén folyó hadműveletek, amelyeknek a második világ-

háború menete szempontjából másodrendű jelentőségük volt csupán, nem lehettek egyenértékűek azzal a második fronttal, amelynek 1943-ban és közvetlenül Németország ellen való megnyitására az Egyesült Államok és Anglia kötelezettséget vállalt.

8. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA ÚJABB HADMŰVELETEKRE TÖREKSZIK A FÖLDKÖZI-TENGERI HADSZÍNTÉREN

A teheráni értekezlet előtt Kairóban (november 22–26.) amerikai–angol különértekezletet tartottak.

Annak, hogy az angol és az amerikai vezetők a quebeci értekezlet után oly hamar összehívták a kairói konferenciát, volt valami rejtett oka. Ez az ok az volt, hogy a kairói értekezleten megtárgyalták azt az angol javaslatot, hogy a földközi-tengeri hadszíntéren kifejtendő nyomás növelése érdekében halasszák el a nyugat-európai inváziót.

Churchill a kairói értekezleten kijelentette, hogy 1944 tavaszáig nem lehet felkészülni egy ilyen hadműveletre, de a jövőben valamikor végre kell hajtani az inváziót. Semmi alap sem volt annak a feltételezésére, hogy ezt Churchill 1944-ben szándékozott végrehajtani[249] – írja Leahy tengernagy, emlékirataiban.

Amint várható volt, Churchill a második front megnyitása helyett újabb terveket javasolt. Általában nem lépett fel az „Overlord" hadművelet ellen. Épp ellenkezőleg, állandóan hangsúlyozta, hogy változatlanul az „Overlord" hadművelet végrehajtására törekszik, de ugyanakkor kijelentette, hogy ennek a hadműveletnek nem szabad elhomályosítania a Földközi-tenger más hadműveleti terveit.[250] A kairói értekezlet valamennyi részvevője világosan látta, írja Sherwood, hogy Churchill „hadászati diverzióra törekszik Délkelet-Európában, minél távolabb Észak-Franciaországtól".[251] Ez azonban nem csupán Churchillnek, hanem más angol vezetőknek is az óhaja volt. Maga Roosevelt elnök is gondolt az „Overlord" hadművelet elhalasztására. Megerősíti ezt az a levél is, amelyet James Byrnes 1943. november 23-án Roosevelttől kapott. Az elnök ebben megkérdezte tőle, van-e lehetőség 1944 első öt hónapjában a partraszállító naszá-

dok építésének növelésére. Ennek a kérdésnek az esetben volt értelme, ha feltételezzük, hogy az „Overlord" hadműveletet 1944. május 1-e utánra halasztják.

A kairói értekezlet november 24-i ülésén Roosevelt felszólalásában nem támogatta a La Manche-on át mérendő csapást, holott a két fél ebben a quebeci konferencián megállapodott egymással. Kijelentette, hogy amennyiben az „Overlord" hadműveletről lemondanának, fokozni kellene az aktivitást a Földközi-tengeren. Ezzel már világosan kiállt Churchill álláspontja mellett.

Mitől függhetett az „Overlord" hadművelet?

Churchill az értekezleten félreérthetetlenül kifejtette, hogy a hadművelet időpontja jobban függ az ellenség állapotától, mint a szövetségesek terveitől.[252] Ez a kijelentés úgy értendő, hogy mivel a németek Nyugat-Európában még erősek, a Földközi-tengeren kell tenni valamit. Churchill konkrétan azt javasolta, hogy 1944 februárjában foglalják el Rodosz szigetét. Wilson, a közép-keleti angol csapatok főparancsnoka támogatta Churchillt, hangsúlyozva, hogy fel kell tépni a németek vasgyűrűjét, amely állítása szerint Rodoszt, Krétát és Görögországot foglalta magába. Eisenhower támogatta Rooseveltnek azt a javaslatát, hogy az Égei-tengeren szigeteket kell birtokba venni.

Miután az angol vezérkari főnökök meggyőződtek róla, hogy az amerikai vezetők arccal ismét a Földközi-tenger felé fordultak, leporolták a „balkáni változatot". Javasolták, hogy ismét vizsgálják meg az észak-olaszországi előrenyomulási irány megváltoztatásának, a kelet felé, vagyis a Balkán felé való fordulásnak a kérdését.

Az angol vezetők a földközi-tengeri stratégiához való visszatérés igazi okait illetően úgy próbálták megtéveszteni a közvéleményt, hogy hangsúlyozták: minden lehetséges irányban csapásokat kell mérni, és ezzel Németországot a végsőkig ki kell meríteni. Németországot mondták az angol katonai vezetők – „a földközi-tengeri és a balkáni felőrlő hadműveletek eredményeképpen fogjuk legyőzni".[253] Ezt azonban ők maguk sem hitték el, aminthogy az amerikai katonai vezetők sem. Az Egyesült Államok hadügyminisztériumának katonai szakértői például 1943 novemberében olyan következtetéseket

vontak le, hogy katonai szempontból „a Balkán nem alkalmas arra, hogy ott nagyszabású hadműveleteket folytassanak Németország ellen". És ehhez tartották magukat. Az amerikai katonai vezetők attól tartottak, hogy a balkáni hadszíntér részein, amelyek jóval nehezebbek az olaszországi terepnél, a szövetséges csapatok ugyanúgy megrekednek, mint ahogy a Rómától délre levő hegyekben. És akkor biztosan el fognak késni Nyugat-Európában. Ezért az Egyesült Államok vezetői Marshall kívánsága ellenére nem vállalkoztak a „balkáni változatra". Az amerikai külügyminisztérium politikai tervező osztályának egyik volt munkatársa Rooseveltnek és tanácsadóinak határozatlanságát azzal magyarázza, hogy szerintük az Észak-Franciaország helyett a Balkánon mért csapás „utat nyithat az orosz hadseregek előtt a Ruhr-vidék felé".[255] J. Dean, a moszkvai amerikai katonai misszió feje figyelmeztette Washingtont arra, hogy a Szovjetunió gyorsan be akarja fejezni a háborút, és úgy érzi, hogy erre egymaga is képes.

Az angol vezetők nem látták ilyen aggasztónak a helyzetet. Még van idő, hangoztatta Churchill, és derűlátó képet festett: Németország a kivárás stratégiája következtében teljesen ki fog merülni, és akkor a La Manche-on keresztül „diadalmenetben lehet egyenesen Berlinbe vonulni".[256] Ezért a kairói értekezleten az angol vezérkari főnökök megismételték Churchillnek azokat az érveit, hogy az „Overlord" tervet valamikor a jövőben kell megvalósítani. Számos felszólaló hangoztatta, hogy az egész angol–amerikai stratégia kidolgozását nem szabad pontos dátumhoz kötni.[257] Csak semmi pontos kötelezettségvállalás a nyugat-európai második front megnyitását illetően – ez volt az angol álláspont a kairói értekezleten.

Az angoloknak a földközi-tengeri hadműveletek kiterjesztésére és a La Manche-on való átkelés további elhalasztására vonatkozó javaslatait elfogadták további megvitatásra.

Az angol–amerikai vezérkari főnökök a teheráni utazás előtt november 26-án Kairóban ültek utoljára össze. Ismay jelentette Churchillnek, hogy e találkozás eredményeként az angol vezérkari főnököknek az a benyomásuk, hogy az amerikaiak az „Overlord" hadműveletet teljes hidegvérrel szemlélik.

Az amerikai képviselők Kairóban – akárcsak a többi angol–ame-

rikai konferencián – vitatkoztak, de végső soron egyetértettek az angolokkal a nagy stratégia alapvető kérdésében, vagyis, hogy lehetőleg minél tovább el kell húzni a második frontnak a La Manche-on keresztül való megnyitását.

Az amerikaiak egyetértettek az angolokkal abban, hogy a Földközi-tenger medencéjében folytatni kell és ki kell terjeszteni a hadműveleteket, csupán a legközelebbi feladatok megállapításában volt nézeteltérés közöttük. Az amerikai vezetők Dél-Franciaországban terveztek partraszállást, az angolok viszont azt tervezték, hogy ellenőrzés alá kell venni az Égei-tengert és a Dardanellákat, el kell foglalni Rodosz szigetét és partra kell szállni Görögországban. A szövetségesek megegyezésre jutottak Róma elfoglalása és a további északi előrenyomulás kérdésében; ennek alapján az angolok azt remélhették, hogy a szövetséges csapatok esetleg a Balkán felé változtatnak irányt.

1943. november 28-tól december 1-ig Teheránban a három szövetséges ország, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vezetői értekezletet tartottak.

A teheráni értekezleten az amerikai és az angol küldöttség egyaránt azon a véleményen volt, hogy az amerikai–angol fegyveres erőknek folytatniuk kell hadműveleteiket a Földközi-tenger medencéjében, viszont ennek fejében el kell halasztani az „Overlord" hadműveletet. Ezt a közös álláspontot a kairói értekezleten alakították ki.

Az első plenáris ülésen Roosevelt megpróbálta megmagyarázni a szovjet küldöttségnek, hogy miért hiúsult meg a La Manche-on való átkelés és a második front megnyitása 1942–1943-ban. Kijelentette, hogy „az erre vonatkozó tervek az utolsó másfél évben elkészültek, de hajótér hiánya miatt nem tudták kitűzni a hadművelet időpontját".[258] Az elnök semmilyen más meggyőző érvet nem tudott felhozni. Valójában volt hajótér. Amikor a földközi-tengeri hadszíntéren kellett hadműveleteket folytatni, mindig sikerült elegendő hajóteret találni. Így például az élőerő és harci technika szempontjából egyaránt tetemes méretű szicíliai hadműveletet kellő mennyiségben el tudták látni partraszállító eszközökkel, és nem volt szükség az atlanti-óceáni amerikai szállítóhajók jelentős tartalékának segítségére

sem. Sőt mi több, a „Husky" hadművelet céljára tervbe vett hajók közül 225 felesleges volt.

Hol szándékozták ezeket felhasználni? A burmai hadművelethez, a Közel-Keleten és a Csendes-óceánon, csak éppen arra nem, hogy Angliában erőket és eszközöket gyűjtsenek („Bolero" hadművelet). Miután politikai szempontból nem volt kívánatos, hogy a földközi-tengeri hadszíntérről jelentős erőket és eszközöket dobjanak át Angliába, a szállítóeszközök hiányára hivatkozva ezt egyszersmind lehetetlennek nyilvánították.

Miután Roosevelt utalt arra, hogy a szállítóeszköz-hiány továbbra is tart, megjegyezte, hogy az „Overlord" hadműveletet, úgy látszik, egy-két-három hónappal el kell halasztani. Utána a különféle földközi-tengeri hadműveletekről kezdett beszélni (az Égei-tengeren az Adriai-tenger északi részén és Olaszországban), amelyeket olyan eszközöknek tekintett, amelyek gyengítik az ellenség nyomását a keleti fronton.

Arra számítva, hogy a sorozatos földközi-tengeri hadműveletek érve meggyőző lesz, kijelentette, hogy ez oknál fogva „az Overlord" hadműveletről ideiglenesen le kell mondani".[259] Churchill megjegyezte, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia felfogása között „csak az utakban és az eszközökben"[260] van eltérés.

Churchill érveket kezdett felsorakoztatni amellett, hogy a Földközi-tenger körzetében, különösen annak keleti részében, ki kell terjeszteni a hadműveleteket. Rooseveltnek hasonlóan különösen nyomós érvnek szánta azt, hogy „ez nagy segítséget nyújtana a Szovjetuniónak".[261]

Húsz hadosztályt, folytatta Churchill, hajóhiány miatt lehetetlen elszállítani a Földközi-tenger körzetéből, s ezért ezeket az ottani hadszíntéren kell felhasználni, hogy feszültségben tartsák Németországot. Roosevelt támogatta Churchillt, és kijelentette, hogy „az Adriatikum északkeleti részéből a Duna felé Németország ellen irányuló támadásnak szintén lenne bizonyos értéke".[262] Még aznap, november 28-án Roosevelt konkrét javaslatot tett, hogy „az Adriai-tenger északi részén partraszállást hajtsanak végre".[263]

Ily módon az új, földközi-tengeri hadszíntéri hadműveleteket azzal álcázták, hogy azok állítólag segítenek a Szovjetunión. A szövet-

ségesek minden korábbi, földközi-tengeri hadművelete megmutatta, hogy azok a szovjet hadseregnek a Németország főerői elleni harcban nem hoztak enyhülést.

Az „Overlord" hadművelet elhalasztásának útjait és eszközeit illető angol–amerikai nézeteltérések újból előbukkantak, amikor az angolok amerikai partnerüket emlékeztették arra a javaslatukra, hogy a földközi-tengeri harci tevékenység frontját keleti irányban kell kiterjeszteni. Ezzel egyidejűleg Churchill azt javasolta, hogy az olasz „csizmán" felfelé folytatni kell a fokozatos előrenyomulást. Első rendkívül fontos feladatnak Róma elfoglalását tartotta, majd utána Róma vonalától kissé előre, észak felé, a Pisa–Rimini vonaláig való előnyomulást.[264] Churchill érvelése oda lyukadt ki, hogy ez a vonal délről lehetővé teszi a Németország elleni légitámadásokat. Spaatz, az amerikai hadászati repülőerők parancsnoka e kérdésben azonos álláspontot foglalt el. Arról igyekezett meggyőzni H. Hopkinst, hogy az „Overlord" hadművelet helyett „sokkal jobb Olaszországban erőket gyűjteni és a németeket visszavetni a Pó folyón túlra, az előnyomulásnak megfelelően újabb és újabb repülőtereket elfoglalni és ezzel csökkenteni a Németország elleni légitámadások távolságát".[265]

Az angolok szándéka az volt, hogy egy nagyarányú olaszországi hadművelettel és Olaszországtól keletre folytatott tevékenységgel az egész földközi-tengeri arcvonalon visszavonulásra kényszerítik a németeket. A katonai célok, amelyek csupán arra szorítkoztak, hogy az Alpokon túlra szorítsák vissza a németeket, teljesen megfeleltek az angoloknak. Anglia uralkodó körei azt tekintették legfontosabb feladatuknak, hogy a földközi-tengeri medence minden körzetében, különösen pedig Olaszországtól keletre kiterjesszék és megszilárdítsák pozícióikat. Olaszország veresége lehetővé tette az angol imperialistáknak, hogy fontos lépést tegyenek megrendült földközi-tengeri helyzetük helyreállítása irányában.

Olaszország veresége az Amerikai Egyesült Államok számára csupán egy szakasza volt a Németország elleni háborúnak. Az amerikai imperialisták nem feledkeztek meg a Földközi-tenger medencéjéhez fűződő érdekeikről. Nem engedhették meg a kizárólagos angol befolyást a Földközi-tenger medencéjének minden körzetében

és úgy vélték, hogy a brit imperialista magánérdekek támogatása nem lehet az Egyesült Államok feladata.

1943 első felében az amerikai olajtársaságok, amelyek hosszú időn át, lépésről lépésre törtek utat maguknak a közel- és közép-keleti olajkincsek felé, megállapodtak az angol társaságokkal, amelyek ott korábban megvetették lábukat. Ezek az egyezmények nem szüntették meg az angol–amerikai ellentéteket. Az amerikai olajtársaságok arra számítottak, hogy a közeli jövőben jelentősen növelik eredményeiket. Emiatt újabb ellentétek támadtak, és ezek nyomban Olaszország fegyverletétele után ki is éleződtek.

A Szovjetunió, Egyesült Államok és Anglia külügyminisztereinek moszkvai értekezletén (1943. október 19–20) a szovjet fél sürgetésére megalakult az olasz kérdésekkel foglalkozó konzultatív tanács. Tagjai a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia, a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság, később pedig még Jugoszlávia és Görögország képviselői voltak.

A Szovjetunió részvétele az Olaszországra vonatkozó politika kialakításában korlátozta az angol–amerikai közigazgatás ellenőrzés nélküli tevékenységét. A közös, szovjetellenes érdekek arra késztették az Egyesült Államokat és Angliát, hogy ideiglenesen kompromisszumra lépjen azokban a kérdésekben, amelyek kiélezték a köztük levő ellentéteket, s ily módon a háború folytatása végett egybehangolják politikájukat és hadászatukat. Az amerikaiak külsőleg továbbra is bírálták az angol haditerveket. Vinant, az Egyesült Államok angliai nagykövete például az angol haditerveket a „hátsó udvarok taktikájának" nevezte. Az amerikai vezetők e bírálattal álcázva magukat hozzájárultak a földközi-tengeri hadműveletek kiterjesztéséhez – az észak-franciaországi második front elodázásának lehetséges határain belül. Katonai szempontból a földközi-tengeri medence gyakorlótér volt, ahol a szövetséges csapatok gyakorlati tapasztalatokat szereztek a partraszállásban és általánosították a tatapasztalatokat szereztek a partraszállásban és általánosították a ta-

A teheráni értekezleten a szovjet küldöttség kijelentette, hogy a földközi-tengeri hadműveleteket, a dél-franciaországi kivételével, elterelő tevékenységnek kell tekinteni.

A szovjet küldöttség sürgette az észak-franciaországi partraszállást

(„Overlord" hadműveletet) mint fő hadműveletet, és annak támogatásaként egyetértett egy dél-franciaországi partraszállással.

Churchill nyílt támadásba ment át az „Overlord" hadművelet ellen. Megkérdezte, mi lenne a Szovjetunió véleménye a Földközi-tenger keleti részén végrehajtandó hadműveletekről, ha ez azt jelentené, hogy az „Overlord" terv mintegy két hónappal elhalasztódnék. A szovjet küldöttség nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az „Overlord"-nak 1944 fő hadműveletének kell lennie. Ehhez haladéktalanul abba kell hagyni az olaszországi hadjáratot, és két-három hónap múlva meg kell kezdeni az „Overlord" hadműveletet.

A szovjet küldöttek erősen bírálták az olaszországi hadszínteret. Olaszország nem alkalmas arra, hogy onnan közvetlenül támadást intézzenek Németország ellen, mivel a Németországba vivő úton az Alpok komoly akadályt jelentenek.

Churchill éles hangon kijelentette, hogy Róma elfoglalására mind hadászati, mind politikai megfontolások miatt fölöttébb nagy szükség van. Az angol vezérkari főnökök arra hivatkoztak, hogy az „Overlord" hadműveletet azért kell elhalasztani, mert az a veszély fenyeget, hogy a csapatok megrekednek a földközi-tengeri hadszíntéren. Ennek állítólag az az oka, hogy elegendő szállítóeszköz híján ezeket a csapatokat nem lehet átdobni az „Overlord" hadművelethez. Allan Brooke azt kezdte bizonygatni, hogy ez még a legjobb eset.

A katonai szakértők 1943. november 29-i ülésén kijelentette: az angolok és amerikaiak legfontosabb feladata az, hogy ahol csak lehet, nyomást gyakoroljanak az ellenségre.[267] Felszólalása azt célozta, hogy egybehangolja a további földközi-tengeri hadműveletek irányára vonatkozó angol és amerikai javaslatokat. Ezután Brooke a már kiszemelt objektumok mellé „néhány sziget elfoglalását javasolta a török tengerpart mentén, Rodosz szigetével kezdve".[268] Marshall lényegében nem emelt kifogást, csupán azt jegyezte meg, hogy problémát jelentenek a hajótér és a partraszállító hajók.[269]

Brooke felszólalásának az volt a lényege, hogy véleménye szerint a kitűzött feladatok sikeres végrehajtása érdekében „el kellene halasztani az »Overlord« hadműveletet . . ."[270]

Churchill mindenáron meg akarta őrizni a földközi-tengeri hadi-

tevékenységek korábbi jelentőségét, s ezért azt javasolta, hogy egyidőben kell partraszállást végrehajtani Normandiában és a Balkánon is azzal a feltétellel, ha az amerikaiak hajlandók ideiglenesen a Földközi-tengeren visszatartani az „Overlord" tervre szánt partraszállító eszközöket. Megkerülő manőverrel próbálta tehát elérni célját.

A szovjet küldöttek kénytelenek voltak erélyesen tiltakozni, mondván, hogy „a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a szovjet vezérkar a Földközi-tenger körzetében folyó hadműveleteket másodrendű hadműveleteknek tekinti".[271]

Ezután a szovjet küldöttség felvetette az észak-franciaországi partraszállás konkrét időpontjának a kérdését. Roosevelt a Quebecben készített tervre (1943. augusztus) hivatkozott. Ez a terv abból indult ki, hogy a csatornán át történő inváziót 1944. május 1. körül kell végrehajtani. Quebecben az angolok egyetértettek ezzel a tervvel, de Teheránban Churchill kijelentette: „Nem tudjuk garantálni, hogy a május 1. dátumot pontosan tartani fogjuk . . ."[272] Churchillnek ez a mondata azt jelentette, hogy az „Overlord" hadműveletre esetleg még 1944-ben sem kerül sor. „Nem áldozhatom fel – folytatta – a földközi-tengeri hadműveleteket csak azért, hogy a május 1-ét tartsam."[273]

Churchillnek a La Manche-on való átkelés ellen intézett közvetlen támadása miatt az „Overlord" hadművelet időpontja egyszeriben különleges fontosságra tett szert. A szovjet küldöttség határozott álláspontja folytán a felek megegyeztek azoknak a hadműveleteknek a méreteire és időpontjára vonatkozóan, amelyeket kelet, nyugat és dél felől szándékoztak végrehajtani.

November 30-án az egyesített angol–amerikai vezérkari bizottság megpróbálta keresztülvinni azt a határozatot, hogy az „Overlord" hadműveletet 1944 májusában fogják megkezdeni. A kormányfők azonban a konkrét dátumnál – 1944. május 1-nél maradtak.

Tehát az angol és az amerikai vezetők kénytelenek voltak engedményeket tenni a fő hadművelet, az „Overlord" és az „Anvil" kisegítő hadművelet (a dél-franciaországi partraszállás) javára. Az amerikaiak lemondtak a burmai hadjáratról, az angolok pedig a Földközi-tenger keleti részén tervezett hadműveleteikről.

A polgári történészek szerint a Németország elleni döntő frontok egyike a „légi front" volt. 1944 tavaszán Churchill azt mondta Majszkijnak, hogy „a légi bombázások is európai második frontnak tekintendők".[274] Liddell Hart úgy tünteti fel a dolgot, hogy a szövetséges légierő bombázógépeinek „megvolt a maguk szerepe, amennyiben fokozatosan megbénították Németország katonai potenciálját".[275] A hadászati bombázók eredményeit kivizsgáló bizottság jelentése szerint a szövetségesek (angol–amerikai) légiereje döntő szerepet játszott a nyugat-európai háború idején.[276] Smith amerikai történész e jelentésre hivatkozva hangsúlyozza, hogy „Németország 1945 elején már reménytelen állapotban volt".[277]

Az a tétel, hogy a légierő döntő szerepet játszott Németország leverésében, Churchilltől származott. 1940 szeptemberében kijelentette, hogy „a hadiflotta egymagában nem nyerheti meg a háborút, csak a légierő segítségével lehet győzni".[278] Az angol légierő parancsnoksága teljesen egyetértett ezzel a tétellel.

Az amerikai légierő meglehetősen befolyásos körei, az angolokhoz hasonlóan, szintén úgy vélték, hogy Németországot „egyedül bombatámadásokkal is szét lehet zúzni, s így megnyerhető a háború, a szárazföldi csapatoknak nem kell behatolniuk a kontinensre".[279] Ezek a számítások nem bizonyultak reálisnak.

Az első visszavágó támadást Berlin ellen 1940. szeptember 24-re virradó éjjel 84 angol bombázó intézte. A támadás egészében véve „nem volt sikeres".[280] Az angol légierő parancsnoksága arra a megállapításra jutott, hogy a célzott bombázás nem indokolt, s ezért az 1940. október 30-i direktívában megjelent a „területbombázás" kifejezés.

1941 telén „az angol légitámadások kevés kárt tettek a német iparban".[281] 1941. január 7-én az angol kormány jóváhagyta az „olajtervet", amelyben az állt, hogy meg kell semmisíteni 17 szintetikus üzemanyagot gyártó üzemet. „De – mint ismeretes – ezek a támadások nem 1941-ben, hanem csak három évvel később, 1944. május 12-én kezdődtek el."[282]

A Németország elleni háborúnak a Szovjetunióra nézve legnehe-

zebb időszakban az angol bombázó légierő aktivitása „igen csekély" volt.[283]

1941 második felében az angol légierő megkezdte az úgynevezett „szünet nélküli támadásokat" Németország ellen, hogy így könnyítsen a szovjet csapatok helyzetén. Priller „Egy vadászszázad története" című könyvében azt írja, hogy ennek az elnevezésnek „nem volt hadászati jellege".[284] Harcászati méretekben folyt, a következő hadműveletek előkészítése végett. A német főparancsnokság ezt a „szünet nélküli támadást" „nonsens-Offenzive"-nek, vagyis értelmetlen támadásnak nevezte.[285] Célja az volt, hogy „egy katonai demonstrációnak politikai színezetet adjon".[286]

1941 júniusában a bombázó repülőerő parancsnokságának 816, az év végén pedig 992 közepes és nehéz bombázógépe volt. Angol történészek szerint a bevethető gépek száma legfeljebb 420-ra tehető.[287]

1941. november végére a bombázógépek száma 955-re emelkedett és 506 gépnek volt kiképzett személyzete. Ámde 1941 második felében a Németország területén levő objektumok ellen éjszakánként mintegy 60 gép szállt fel. A fő célok a vasúti csomópontok voltak, a támadások azonban nem bizonyultak „hatásosnak".[288]

1941. június 1-től 1942. február 28-ig Köln ellen 33 légitámadást intéztek, amelyekben összesen 2000 gép vett részt. Az angol bombázógépek mintegy 6600 repeszbombát és 147 000 gyújtóbombát dobtak le. A támadások következtében 947 lakóház pusztult el. 138 ember meghalt és 277 megsebesült. Az angolok 55 gépet vesztettek. De „egyetlenegy kölni nagyüzemben sem állt le teljesen a termelés egy hónapnál hosszabb időre".[289]

1941 novemberében „gyakorlatilag megszűntek a Németország elleni légitámadások".[290] Ámde az angol kormány politikája nem változott, és „a bombázó repülőerő továbbra is fő támadóeszköz maradt".[291]

Az angol légierő téli „anyagkarbantartási" időszaka 1942 márciusáig tartott. 1942. március 4-re virradó éjjel 223 bombázógép légitámadást intézett a Párizs közelében levő Renault-gyár ellen. 461 tonna bombát dobtak el. A bombatámadás ellenére „a gyár nem-

sokára elérte a korábbi termelési színvonalat, sőt négy hónappal a támadás után a termelés még emelkedett is".[292]

Március 9-re virradó éjjel 211 angol gép bombázta Essent. Másnap megismétlődött a támadás. A támadások „egészben véve sikertelenek voltak".[293] Az angol légierőnek az egyéb területek elleni további támadásai eredményesebbnek bizonyultak. Így 53 bombázógép 1942. március 13-ra virradó éjjel Kiel ellen intézett támadása megsemmisített 280 lakóházat. A március 14-re virradó éjjel Köln ellen intézett támadás következtében 1691 lakóház semmisült meg.

234 angol bombázógép 1942. március 29-re virradó éjjel támadást hajtott végre Lübeck ellen. Ennek a városnak a bombázását azért határozták el, mert a városban sok, régi, gyúlékony faépület volt. A támadás következtében mintegy 80 hektár beépített terület pusztasággá változott (1918 lakóház pusztult el). Lübeck légvédelme gyenge volt, ezért az angol bombázó légierőnek ez volt abban az időben a legsikeresebb támadása nyugat-németországi városok ellen.

1942. június 12-én mintegy 13 amerikai bombázógép sikertelen támadást intézett Ploeşti ellen. Az amerikai légierőnek ez volt az első európai hadászati bombázása. Az angol légierő támadásait rendszerint éjjel, az amerikai pedig nappal hajtotta végre.

Minthogy az amerikai–angol csapatok Afrika északi és északnyugati részén partraszállásra készülődtek, 1942 októberében ideiglenesen leállították a Németország elleni légitámadásokat. Egy év telt el az Egyesült Államok hadbalépése óta, de „Németországot még nem érte nagyobb támadás az amerikai légierő részéről".[294]

Az angol légierő „akkori támadásainak hatását a német gazdasági életre erősen eltúlozták".[295]

Az angol légierő támadásokat intézett olyan dokkok ellen, amelyekben tengeralattjárók készültek, ennek ellenére „a vízre bocsátott tengeralattjárók száma tovább növekedett".[296]

Casablancában Roosevelt és Churchill elhatározta, ahelyett, hogy Nyugat-Európa területén megkezdenék a harcot, a két ország közös nagyszabású légitámadásokat hajt végre Németország ellen – úgynevezett hadászati bombázásokat. A casablancai konferencián kidolgozott direktívában az állt, hogy fokozzák Németország katonai, ipari és gazdasági rendszerének lerombolását, szétzüllesztését és alá-

ássák a német nép erkölcsi szellemét. Ez a földi hadműveletektől független légi hadviselés terve volt. Fő célpontjai polgári objektumok lettek.

1943. február 14-től kezdve az angol bombázó repülőerők hat héten át sorozatos támadásokat intéztek Lorient, Saint-Nazaire, Brest és Da-Pallice francia kikötők ellen. A cél azoknak a dokkoknak a rombolása volt, ahol tengeralattjárók épültek. Saint-Nazaire és Lorient városokat eltörölték a föld színéről, „de a tengeralattjárók bunkerei sértetlenek maradtak".[297] A német tengeralattjárók továbbra is használták ezeket a kikötőket. 1943 januárjától májusig a 8. amerikai légi hadsereg angol támaszpontokról németországi objektumok ellen végrehajtott támadásai továbbra is főként puhatolózó jellegűek voltak, és a közös hadászati bombázások lényegében papíron maradtak."[298] 1943. március előtt legfeljebb 100 bombázógép szállt fel egyszerre, de szabálytalan időközökben.

1943 tavaszán Essenben (Ruhr-vidék) az angol légierő három héten át tartó légitámadásai ellenére a Krupp Művek még mindig sértetlenek voltak.

Októberben még nyilvánvalóbbá vált, hogy a légi hadművelet egyelőre nem hozta meg a várt eredményeket. Ennek az volt a magyarázata, hogy nem a létfontosságú ipari objektumok voltak a támadások célpontjai. A támadások főként a német iparban dolgozó munkások lakóházait rongálták meg.[299]

Harris, az angol hadászati repülőerők parancsnoka Németország „legnépesebb városait igyekezett bombázni".[300] A soron következő támadás objektumának megválasztásánál ez volt a fő kritérium.

A német városok elleni támadásoknál a fő cél nem valami nagyüzem, hanem a város legsűrűbben beépült kerülete volt. Ennek következtében főként a polgári lakosság szenvedett. Az angol és amerikai bombák a katonai objektumok közelében estek le. A hitleri Németország és a megszállt országok legfontosabb ipari üzemei nemcsak folytathatták munkájukat, hanem még növelni is tudták a haditermelést.

Az angol légierő vezérkari főnöke a gazdasági hadviselés minisztériumától kapott tájékoztató adatok alapján úgy nyilatkozott, hogy Németországban az egymotoros vadászgépek gyártása 40 százalék-

kal csökkent. Richards és Saunders azonban megállapítja, hogy a dokumentumok tanulmányozása és a német gyárosok megkérdezése nem erősítette meg az ilyen következtetéseket.[301] A hadászati bombázások értékelésével foglalkozó amerikai ügyosztály adatai szerint 1943-ban Németországban „több repülőgépet, harckocsit és egyéb hadianyagot gyártottak, mint 1942-ben. 1944-ben a termelés színvonala még magasabb volt, mint 1943-ban."[302]

Angol adatok szerint 1943 első felében Németországban naponta 753, második felében 851 vadászgépet gyártottak.[303]

Az angol–amerikai bombázó repülőerők 1943 egész nyarán át tartó támadásainak „nem volt meg a szövetségesek által várt hatékonysága".[304] 1943. december 3-ára virradó éjjel hajtották végre az első nagyszabású légitámadást Berlin ellen. A legnagyobb az 1944. február 16-i volt, amelynek során 806 gép (öt lépcsőben, lépcsőnként átlag 140 gép) 2642 tonna bombát dobott le a fővárosra. A támadók vesztesége 42 repülőgép volt.[305]

A Berlin ellen intézett tizenhat nagyszabású támadás során az angol bombázó repülőerők 492 gépet vesztettek (a Berlin ellen felszálló gépek 5,4 százalékát). Ámde a bombázások súlyos következményei ellenére „a berlini üzemek termelése nemcsak hogy nem csökkent, hanem még emelkedett is . . ."[306]

Ez az ellentmondás igen könnyen magyarázható. A hadiipar a spandaui körzetben összpontosult. Az angol gépek azonban Berlin központját bombázták, ahol az épületek 75 százaléka megsemmisült. Spandauban a rombolás alig érte el a 10 százalékot.[307] Ezért a legnagyobb berlini üzemeknek több mint 65 százaléka 1945 márciusáig ilyen vagy olyan mértékben, de dolgozott. A termelés majdnem 600 000 embert foglalkoztatott.[308]

Montgomery azt állítja, hogy 1944 tavaszán „a légi háború megbénította Németországot".[309] A tények megcáfolják ezt az állítást.

1944 szeptemberében a fasiszta Németország repülőgépgyáraiban 2950 vadászgép készült az ugyanezen év februári 1028 géppel szemben.[310] A vadászgépek gyártása még 1945 tavaszán is magas színvonalon volt, és havi 1581-et tett ki.

Német adatok szerint a légitámadások 1944 végéig nem kapcsolták ki Németország fő iparvidékeit.[311] Ezért nem csoda, hogy a né-

met hadiipar hónapról hónapra nemcsak több repülőgépet, hanem több harckocsit is gyártott. 1943-ban havonta átlag 330 harckocsi készült. 1944-ben a harckocsigyártás elérte a havi 512 darabot.[312]

1944-ben a tengelyhatalmak repülőgép- és harckocsigyártása 1943-hoz viszonyítva az amerikai–angol légierő fokozódó támadásai ellenére is növekedett. Ez kitűnik a következő táblázatból, amely a német hadiipar hadászati bombázásának eredményeiről 1945-ben közzétett amerikai adatok alapján készült.[313]

12. táblázat

Év	A tengelyhatalmak európai országaira ledobott bombák tonnában	Repülőgép- és harckocsigyártás a tengelyhatalmak európai országaiban	
		repülőgép	harckocsi
1943	206 188	25 527	5996
1944	1 201 534	39 807	8344

Az 1957-ben nyilvánosságra hozott német adatok ezekkel majdnem megegyeznek. 1945-ig a német hadiipar által gyártott repülőgépek száma állandóan emelkedett. 1939-ben 2518, 1940-ben 10 247, 1941-ben 12 401, 1942-ben 15 409, 1943-ban 24 807, 1944-ben pedig 40 593 repülőgépet gyártottak.[314] Az egész háború alatt Németországra és az ellenőrzése alatt álló országokra 2 638 000 tonna bombát dobtak le. Ebből a mennyiségből csak 48 000 tonna esett repülőgépgyárakra (kevesebb, mint 2 százalék). Ennek az a magyarázata, hogy a támadások fő célpontjai a városok és a lakosság voltak, és csak utánuk következtek az arcvonal szükségleteivel közvetlenül összefüggő ipari és a közlekedési objektumok.

A haditermelés szakadatlan növekedése alapján Speer, a hitleri Németország fegyvergyártási minisztere megállapíthatta, hogy a területbombázás sohasem jelentett komoly veszélyt Németországra nézve.[315]

Russel Greenfell amerikai történész „Feltétlen gyűlölet" című könyvében kimutatja, hogy „a hadászati bombázások mint a győze-

lem kivívásának az eszközei teljesen csődöt mondtak".[316] Egyedül a légierővel nem lehetett fegyverletételre kényszeríteni a fasiszta Németországot. Ahelyett, hogy az erőfeszítéseket a fegyveres erők szétzúzására összpontosították volna, „polgári objektumok ellen intéztek közvetlen támadásokat".[317] Sok évszázados tapasztalatok szerint a leghatásosabb hadviselési módszer az ellenség szervezett fegyveres erőinek szétzúzása, nem pedig asszonyainak és gyermekeinek a meggyilkolása.[318]

1943 márciusában Leahy csodálkozva jegyezte fel naplójában, hogy „eddig a német hadigépezet működése a szövetségesek légitámadásainak hatására nem lassult észrevehetően".[319] A német gazdaságkutató intézet adatai szerint Németország haditermelése 1942 elejétől 1944 közepéig több mint háromszorosára növekedett; 1941 elejéhet viszonyítva a növekedés majdnem ötszörös.[320] A fasiszta Németország haditermelésének növekedése 1944 augusztusáig tartott. Az 1944. júliusi maximum a fegyver- és hadianyaggyártás legmagasabb szintje volt, amelyet Németország valaha elért.[321] Egyes fegyverek és hadianyagok gyártása, például a gyalogsági fegyvereké (puska, géppisztoly, 210 mm-es aknavető, könnyű gyalogsági ágyúk és a hozzájuk való lőszerek) 1945 tavaszáig magas színvonalon maradt. A páncélöklök gyártása az 1944. októberi 0,4 millió darabról decemberben 13 millió darabra emelkedett. 1944 decemberében 2,5-szer annyi löveget gyártottak, mint 1943 januárjában.[322]

Az angol–amerikai légierőnek a Ruhr-vidék elleni tömeges légitámadásai 1944 végére sok vaskohászati üzem működését megbénították. A hitlerista vezetők azonban, amikor ezeknek az üzemeknek a munkáját 1945-re megtervezték, úgy számítottak, hogy az új légvédelmi rendszer bevezetésével néhány hónap múlva ismét beindíthatók a leállt üzemek, és Németország haditermelése emelkedik.

Young angol történész azt állítja, hogy a hadászati bombázások miatt Németország „a teljes katasztrófa küszöbén állt".[323] Márpedig a második világháború alatti bombázások nem hoztak döntő eredményeket Európában.[324] Az angol–amerikai légierő támadásai 1944 végéig nem okoztak komoly károkat Németország katonai potenciáljának.[325] Greenfell arra a helyes megállapításra jut, hogy

„a hadiipar színvonalának csökkenését alapjában véve az idézte elő, hogy ellenséges csapatok hatoltak be Németországba".[326]

Németország „a harcmezőkön és nem a gazdasági nehézségek következtében szenvedett vereséget".[327]

Walter Baum nyugatnémet történész a „Das Parlament" című bonni hetilapban megjelent „Elvesztett győzelem?" című cikkében szintén megemlíti azt a tényt, hogy Németország a háborút haditechnikai téren kissé később vesztette el, mint tisztára katonai szempontból.

Felmerül a kérdés: az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei miért ragaszkodtak a Németország elleni légitámadásokhoz?

E két állam uralkodó körei hangoztatva, hogy Németországot „kibombázzák" a háborúból, országuk közvéleményének a figyelmét akarták elterelni arról, hogy miért halogatják az európai második front megnyitását. Az Egyesült Államok és Anglia katonai vezetői politikai megfontolásokból új formában feltámasztották Douhet olasz tábornok elméletét (1920), amely szerint a háborúban a légierőnek döntő szerepe van.

A légi háború elmélete sok más burzsoá elmélettel együtt, amelyek mellőzik az ember szerepét és fetisizálják a technikáét, tökéletesen megfelelt azoknak az amerikai és angol reakciós köröknek, amelyek el akarták odázni a fasiszta Németország megsemmisítését.

A hadászati bombázások azt az illúziót keltették, hogy a háború nagy áldozatok nélkül – főként a légierővel – megnyerhető. Spaatz, az amerikai bombázó repülőerők parancsnoka arról akarta meggyőzni Harry Hopkinst, hogy amint 1944 tavaszán beköszönt a derült idő és a szövetségesek Angliából, illetve a Földközi-tenger térségéből szakadatlan légi hadműveleteket tudnak folytatni, Németország három hónap alatt leteszi a fegyvert.

Fuller nem ok nélkül írja, hogy Németország úgynevezett hadászati bombázásai tulajdonképpen „csak akadályozzák a korai győzelmet".[328] Valóban, a hadászati bombázások előtérbe kerülése „illetékes személyek véleménye szerint, talán egy egész évvel meghosszabbította a háborút".[329]

Az amerikai és angol uralkodó köröknek, amikor azt az illúziót keltették, hogy a légierő a győzelem kulcsa, megvolt az ürügyük arra,

hogy ne folytassanak döntő tevékenységet szárazföldön közvetlenül Németország ellen. Ezzel kapcsolatban a „Sunday Times" 1942. november 22-i száma felhívást közölt, mondván, hogy tartózkodni kell a nagyszabású földi hadműveletektől, és minden energiát Németország légitámadásokkal való meggyöngítésére kell fordítani.

A már említett Spaatz az „Overlord" hadműveletet nem tartotta sem szükségesnek, sem kívánatosnak. Greenfell azt írja, hogy ez Churchillnek éppen kapóra jött: „Anglia mindennemű sérelme nélkül kivárhatta, amíg a németek és az oroszok kölcsönösen megsemmisítik egymást".[330] Greenfell sajnálja, hogy Churchill nem tudta teljesen kihasználni ezt a lehetőséget. „Ugyanezt kell mondanunk Roosevelt elnök politikájáról is"[331] – írja. Nem tagadja, hogy az amerikai és az angol uralkodó körök politikája „nem követelte Németország teljes megsemmisítését".[332]

Az angol–amerikai légierő hadászati bombázásai nem gyorsították meg Németország legyőzését. Az amerikai és angol hadászati repülőerő a háború végéig nem összpontosította erőfeszítéseit Németország fegyveres erőinek és hadiiparának a megsemmisítésére. A közvetlen támadások célpontjai főként polgári objektumok voltak. Ezért Németország fegyvergyártása 1944 augusztusáig szüntelenül növekedett. A haditermelés csökkenését alapjában véve az idézte elő, hogy a haditevékenység közvetlenül Németország területére tevődött át.

A történelmi igazság az, hogy a fasiszta Németország katonai erejét nem az angol–amerikai légierő, hanem a szovjet hadsereg törte meg a szovjet–német arcvonalon.

*

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei tehát egész 1943-ban szabotálták a nyugat-európai második front megnyitását, és a közvetett tevékenységek stratégiáját (közvetett megközelítés) folytatták. Az Egyesült Államok és Anglia 1943-ban új körülmények között folytatta politikáját és stratégiáját – a második világháború menetében döntő fordulat állt be, és véglegesen meghiúsult a hitlerista hadvezetésnek az a terve, hogy megragadja a hadászati kezdemé-

nyezést. Ezt a fordulatot 1943-ban a szovjet fegyveres erők erőfeszítése hozta meg a szovjet–német arcvonalon.

Az Egyesült Államok és Anglia politikájának és stratégiájának egyik meghatározó tényezője 1943-ban az volt, hogy várták, hogyan alakul a fegyveres küzdelem a szovjet–német arcvonalon. Mindketten egyformán féltek attól, hogy Nyugat-Európában el találnak késni, ha a Vörös Hadsereg túl gyorsan eléri Németország határait. Churchill elvileg nem ellenezte az észak-franciaországi inváziót. Csupán úgy vélte, hogy ki kell várni az eseményeket, ameddig csak lehetséges, s ezalatt ki kell terjeszteni a haditevékenységet a földközi-tengeri hadszíntéren, hogy katonai eszközökkel korrigálják az angol imperializmus megrendült állásait a Földközi-tenger térségében és a Közel-Keleten.

Roosevelt elvileg nem állt szemben a földközi-tengeri stratégiával, ámde az amerikai vezetők nem akarták fegyveres erőiket angol érdekek kedvéért elfecsérelni. Igyekeztek megszilárdítani saját pozícióikat a Földközi-tenger medencéjében. Ezzel magyarázhatók a földközi-tengeri hadszíntér hadműveleteinek kiterjesztésével kapcsolatos viták.

Az amerikai vezetők jobban manővereztek a politikában és a stratégiában. Ezért olyan benyomás alakult ki, hogy a La Manche-on keresztül mért közvetlen csapásokkal igyekeznek meggyorsítani Németország szétzúzását.

1943-ban a Földközi-tenger medencéjében folytatódtak a hadicselekmények. Az angol–amerikai csapatok szicíliai akadálytalan partraszállását az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei igyekeztek a második front megnyitásának feltüntetni.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei elferdítették a „második front" fogalmát. Az észak- és északnyugat-afrikai, a szicíliai és a dél-olaszországi hadműveletek, amelyek a második világháború menetében másodrendűek voltak, nem lehettek egyenértékűek azzal a második fronttal, amelynek megnyitására – Nyugat-Európában – a szövetségesek elkötelezték magukat. A szövetségesek céljaikat, eredményeiket és a második világháború menetére gyakorolt befolyásukat illetően, korlátozott haditevékenységet folytattak a Csendes-óceánon és a Földközi-tengeren.

Az angol–amerikai fegyveres erők haditevékenysége nem tűzött maga elé döntő célokat és a szövetségesek hadvezetése nem használta ki a kellő mennyiségben rendelkezésre álló élőerőket és anyagi erőforrásokat arra, hogy a közvetlenül Németországra mért döntő csapással meggyorsítsa a második világháború befejezését. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó az a tény, hogy a Németország elleni úgynevezett „furcsa háború" elemei a háború végéig megmaradtak Európában.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei féltek a szovjet állam egyre növekvő politikai, gazdasági és katonai erejétől, az sem tetszett nekik, hogy a szabadságszerető népek szemében megnövekedett a szovjet állam tekintélye, mint olyan erőé, amely megszabadítja a népeket a fasiszta pestistől. Ezért az Egyesült Államok és Anglia reakciós erőinek politikája az egész háború alatt arra irányult, hogy hosszú és véres háborúban kimerítsék a Szovjetuniót.

VI. fejezet

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA MEGNYITJA A MÁSODIK FRONTOT, HOGY NE KÉSSEN EL NYUGAT-EURÓPÁBAN

1. A KÖZÉP-OLASZORSZÁGI HARCOK ELHÚZÓDÁSA

Az angol–amerikai szövetségesek 1944 első felében folytatták az olaszországi hadjáratot, és terveket vitattak meg a földközi-tengeri hadszíntér további hadműveleteire vonatkozóan.

Az angol–amerikai parancsnokság úgy tervezte, hogy a normandiai partraszállás előtt Olaszország középső részét megtisztogatja a német fasiszta csapatoktól és előrenyomul a Pó völgyéig, hogy később, Észak-Olaszország elfoglalása után, megindítsa támadását Bécs ellen.

1944 elején a hitleristáknak Olaszország középső és északi részén 21 hadosztályuk és 340 repülőgépük volt. Ezzel a szövetségesek 28 hadosztályt, mintegy 4000 repülőgépet és több mint 3000 hadi- és egyéb típusú hajót állíthattak szembe. Ezenkívül a földközi-tengeri hadszíntéren 4 hadosztály tartalékban volt.[1]

A kedvező feltételek ellenére az angol–amerikai parancsnokság nem teljesítette tervét. Az olaszországi harcok a második világháború végéig elhúzódtak.

Az 1944-es év a földközi-tengeri hadszíntéren az anziói (Rómától délre) partraszállás előkészületeivel kezdődött. Ezzel az volt a szövetségesek célja, hogy megkerülik a Garigliano Cassino terepszakaszon levő német védőállásokat, utat nyitnak Róma felé, és elfoglalják (közelebbi cél). Ennek a hadműveletnek a végrehajtását a szövetséges parancsnokok 1943. december 26-i értekezletén határozták el, és a marrakechi (Marokkó) parancsnoki értekezlet hagyta jóvá a tervet (1944. január 7–8).[2]

A szövetséges parancsnokság nem törekedett az ellenség bekerítésére, hanem megelégedett azzal, hogy közvetlenül az arcvonal mögött „veszélyeztette annak hátát".[3] Amint a szövetséges csapatok 1943 szeptemberében Salerno és nem Róma körzetében szálltak partra, éppen úgy 1944 januárjában is nem Livorno, hanem Anzio körzetében hajtottak végre partraszállást. Vitathatatlan az a tény, írja Westphal, hogy ha behatolnak Livorno körzetébe, „ezzel elvágták és megsemmisítették volna Kesselring csapatait. A Pó völgyében semmi sem volt, ami rászolgált volna a »csapat« elnevezésre. Ez esetben a szövetségesek már 1944 nyarán elfoglalhatták volna az egész Appennini-félszigetet."[4] Ilyen döntő célokra a szövetségesek nem törekedtek.

Számos egységet és magasabbegységet, amelyeknek az lett volna a rendeltetésük, hogy részt vegyenek az „Overlord" hadműveletben, visszatartottak. Az amerikai katonai vezetők hozzájárultak ahhoz is, hogy az anziói partraszállás biztosításához 50 partraszállító naszádot visszatartsanak.

Az anziói partraszállást háromhetes (1944. január 1–21.) légi előkészítés előzte meg. A szövetséges légierő bombázta a közép-olaszországi hidakat, utakat, vasútvonalakat és repülőtereket.

Január 12-én az 5. amerikai hadsereg kilenc hadosztálya[5] támadást indított a szemben álló ellenség védelmének – amelyet a 10. német hadsereg öt hadosztálya védett – áttörésére, hogy ezzel biztosítsa az anziói partraszállást.

Az 5. hadsereg csapatainak nem sikerült továbbfejleszteniük a kezdeti sikert, mert január 20-ra a német csapatok ereje kilenc hadosztályra növekedett. A fő feladatot azonban teljesítették. A 10. német hadsereg tartalékainak a zömét arra használták fel, hogy megállítsák az 5. amerikai hadsereg támadását.

Ebben a kedvező helyzetben, január 22-ére virradó éjjel megkezdődött a több mint 40 000 főnyi 6. amerikai hadtest partraszállása. A partraszállók „csak egészen jelentéktelen ellenállással találkoztak."[6] Ennek az a magyarázata, hogy a német csapatok délen, a Sangro és Garigliane folyók terepszakaszán voltak lekötve, északról pedig nehéz volt csapatokat szállítani, mert az olasz partizánok használhatatlanná tették a közlekedési útvonalakat.

A partraszállás idején Kesselring mindössze két német gépesített zászlóaljjal rendelkezett. „És ez volt minden – írja Westphal. – Többet aznap nem tudott szembeszállni az ellenséggel. Róma felé szabad volt az út. A partraszállás utáni első két napon ilyen volt a helyzet."[7]

Ehrman is egyetért ezzel. Azt írja, hogy az amerikai csapatok két napig szálltak partra úgy, hogy „a németek semmiféle ellenállásába sem ütköztek".[8] A kezdeti sikert mégse fejlesztették tovább. A szövetségesek tűrhetetlenül lassan szélesítették ki a hídfőt.[9] Westphal megállapítása szerint „az ellenség bámulatos nyugodtságot tanúsított. Minden valószínűség szerint teljesen lefoglalta hídfőjének a berendezése. Ezért nekünk, németeknek sikerült új arcvonalat kialakítani."[10]

Ehrman az egy helyben topogást azzal magyarázza, hogy a deszantcsoport parancsnoka nem volt elég határozott és „nem kockáztatta meg a gyors előrenyomulást az ország belsejébe, holott arra akkor megvolt a lehetőség".[11] A lehetőség valóban teljes volt, de a deszantcsapatok parancsnoka korlátozott feladatot kapott – „veszélyeztesse a németek hátát, s ezzel kényszerítse arra az ellenséget, hogy Cassino felé visszavonuljon".[12] Ezért a partra szálló csapatok alapjában véve „helyi jelentőségű harcot folytattak".[13] A parton folyó harc jellegét értékelve Churchill a következő összehasonlítást tette: „Azt gondoltam, hogy egy hiúzt eresztettünk ki a partra, holott egy félig kimúlt cet volt."[14]

A szövetségesek azt a fölöttébb korlátozott célt tűzték maguk elé, hogy átkarolással fenyegetve rákényszerítsék az ellenséget, hogy feladja megerősített állásait. A szövetséges parancsnokság továbbra is a német csapatok kiszorításának hadászatát követte, de nem tűzte ki célul azok bekerítését és megsemmisítését. Passzivitásuk következtében még az igen szerény célokat sem érték el. „A partraszállás semennyire sem ásta alá a német védelem hatékonyságát Cassino körzetében, és nem akadályozta meg, hogy tartalékok érkezzenek az újabb harcok körzeteibe".[15]

A német parancsnokság az ellenség passzivitása folytán időt nyert, és január végén a partraszállás körzetébe vezényelte a 14. hadosztályt. A szövetséges parancsnokságnak ekkor a hídfőben valamivel

több mint három hadosztálya volt. A partra szálló csapatok haboztak támadásba átmenni, és így „északról új német hadosztályok érkezhettek".[16] Ezért a 6. hadtest késői próbálkozása a támadás megindítására január 29-én nem járt eredménnyel.

Butcher február 8-án ezt írja naplójába: „Az olasz hadjárat zsákutcába jutott."[17]

„Az ellenségnek – írja McInnis – elég ideje volt ahhoz, hogy ellenlökést szervezzen az Anzio körzetében levő megerősített hídfőállás ellen."[18]

Február 16-án háromhetes előkészítés után három német hadosztály ellencsapást mért Anziónál egy 3 km-es szakaszon. A kétnapos súlyos harcok során a német csapatok igen lassan jutottak előre, és nagy veszteségeik voltak. A partot 12 km-re közelítették meg. A további támadást éppen akkor állították le, „amikor a szövetséges parancsnokság már elszánta magát arra, hogy visszarakodik a hajókra . . ."[19]

A flotta és a légierő segített a szövetséges csapatoknak tartani a hídfőt. A támadó német csapatok ellen „kolosszális légierőket vetettek be"[20] – írja Westphal.

A német támadás sikertelenségének okait elemezve Roatta olasz tábornok figyelmeztette német szövetségeseit arra, hogy ha a német repülők nem kapnak döntő erősítéseket, akkor még 100 hadosztály sem tudja tartani magát.

A német főparancsnokság az olasz hadszíntérnek még minimális számú repülőgépet sem tudott adni, mivel a keleti arcvonalon abban az időben „az oroszok kerültek fokozatosan számbeli légi fölénybe".[21]

A légi támogatás hiánya megfosztotta a német parancsnokságot annak lehetőségétől, hogy a szövetségesek anzióri hídfőjét felszámolja. De még a február 16-i német támadás gyönge sikere is elég volt ahhoz, hogy Olaszországban újabb veszteglési időszak következzék be. Február 20-ra nyilvánvaló lett, hogy „a szövetségesek Róma elleni támadása meghiúsult".[22] A kudarcok kapóra jöttek a szövetségeseknek hadászatuk revideálásához. Elsőnek az angolok vonták le a következtetéseket, és az olaszországi hadjáratban erélyesebb intézkedéseket sürgettek. Marshall nem tiltakozott. Az angol vezetők

fokozatosan kezdték felfedni újabb kombinációikat. Először azt javasolták, hogy jelentősen csökkentsék az „Anvil" hadművelet, a dél-franciaországi partraszállás méreteit, hogy ennek révén kiterjesszék a haditevékenységet Olaszországban vagy tőle keletre. Ez a javaslat amerikai részről sem talált ellenzésre.

Akkor Churchill heves támadást indított az „Anvil" hadművelet ellen. Hangoztatta, hogy az olaszországi erélyesebb tevékenység érdekében le kell mondani a dél-franciaországi partraszállásról. Ezt a hadműveletet mint az „Overlord" hadművelet mellékhadműveletét a teheráni értekezleten hagyták jóvá.

Eisenhower a két véglet között foglalt állást. Kételyeit hangoztatta, hogy az „Overlord" és az „Anvil" egy időben végrehajtható. Feltételezte, hogy „az olaszországi események esetleg megakadályozzák a dél-franciaországi partraszállást".[23] Ez persze nem volt igaz. Az amerikai műszaki tanácsadók a vezérkari bizottság kérdésére közölték, hogy az „Anvil" hadművelet végrehajtható.[24]

Az angol vezérkari főnökök, Eisenhower titkos támogatását érezve, hivatalosan javaslatot terjesztettek elő az „Anvil" hadművelet azonnali elvetésére.[25]

Marshall gyanította, hogy az angol vezérkari főnökök befolyásolják Eisenhowert. Február 7-én egyenesen feltette a kérdést Eisenhowernak: megengedhetőnek tartja-e az „Anvil" hadműveletről való lemondást, különös tekintettel arra, hogy Dél-Franciaországban a franciák felkelésre készülnek a németek ellen.[26] Mire Eisenhower sietve biztosította Marshallt: az „Anvil" hadműveletet végre fogják hajtani.

Az amerikai vezérkari főnökök úgy találták, hogy az „Overlord" és az „Anvil" hadműveletet egyidejűleg végre lehet hajtani.[27]

Az angolok az „Anvil" hadműveletet továbbra sem tartották szükségesnek. Ez korántsem jelentette azt, hogy az angol vezetők számára közömbös lett volna a francia nép fegyveres felkelése. Nem, teljesen egyetértettek Marshallal abban, hogy időben ott kell lenni Franciaországban, de úgy vélték, hogy a francia népet úgy is meg tudják majd akadályozni abban, hogy országa felszabadítása érdekében továbbfejlessze saját erőfeszítéseit, ha az „Overlord" hadműveletre a tervezett erőkkel kerül sor.

Az amerikai vezérkari főnökök Churchillnek az „Anvil" hadmű-

velet elleni kirohanásában olyasféle törekvést láttak, hogy az „Overlord" hadműveletet is szeretné meghiúsítani, csak azért, hogy folytathassa a földközi-tengeri hadszíntér hadműveleteinek a kiterjesztését. Montgomery Eisenhowerhez intézett február 21-i levele tiszta vizet öntött a pohárba. A levélben ez állt: „legyen két, valóban nagy hadjáratunk: az egyik Olaszországban, a másik Franciaország északnyugati részén"[28] (vagyis az „Overlord" – *a szerző).* Az angol vezetők csak az „Anvil" hadműveletet ellenezték, de nem azért, hogy az „Overlord" hadműveletről lemondjanak vagy fokozzák azt, hanem azért, hogy az olaszországi haditevékenységet kiterjesszék.

Az angol vezérkari főnökök a megegyezéshez megfelelő fogalmazást keresve, azt javasolták, hogy az olaszországi hadjárat szükségleteinek elsőbbséget kell biztosítani a földközi-tengeri hadszíntér hadműveleteivel szemben.

Az amerikai vezérkari főnökök ragaszkodtak saját álláspontjukhoz, de nem sokáig. Eisenhower február 22-én felszólalt az angol vezérkari főnökök megbeszélésén, és az amerikai vezérkari bizottság nevében tiltakozott az angoloknak az „Anvil" hadművelet elejtésére vonatkozó javaslata ellen. Ámde ugyanabban a felszólalásában az angolok értésére adta, hogy az „Anvil" végrehajtására valószínűleg csak az olaszországi hadjárat szükségleteinek a biztosítása után kerül sor.[29] Az angol vezetők nem tiltakoztak az ellen, ha az „Anvil" hadműveletet ilyen módon hajtják végre. Hajlandók voltak folytatni az „Anvil" hadműveleti tervének a kidolgozását azzal a feltétellel, hogy az olaszországi haditevékenységnek „a földközi-tengeri hadszíntér minden jelenlegi és jövőbeli hadműveletével szemben túlnyomó fontosságot tulajdonítanak".[30]

Végső soron Roosevelt és az amerikai vezérkari bizottság 1944. február 24-én hozzájárult ahhoz, hogy az „Anvil" hadműveletre vonatkozó döntést ideiglenesen elhalasszák. Ezt a hadműveletet teljesen az olaszországi eseményektől tették függővé.

Az újabb kompromisszummal abban állapodtak meg, hogy „az esetben, ha az olaszországi helyzet április 1-ig nem javulna, eldöntik, hogy elhalasszák-e az »Anvil« hadműveletet".[31] Mivel azonban az angol vezérkari főnökök nem óhajtották az olaszországi helyzet javulását, az nem is javulhatott.

Így is történt. 1944. március közepén „az olaszországi helyzet nem volt jobb a korábbinál".[32] A szövetségesek továbbra is egy helyben topogtak.

Cassino körzetében az 5. amerikai hadsereg egy keskeny arcvonalszakaszon két ízben kísérelt meg támadást (február 10-én és március 15-én). Ámde ebben az időszakban a szövetségesek „minden áttörési kísérlete meghiúsult ezen a szakaszon".[33] A helyzet március 23-án stabilizálódott, és a harcok helyi jelleget öltöttek. McInnis kanadai történész kénytelen megemlíteni azt a vitathatatlan tényt, hogy „a keleti arcvonalon történt roppant változásokhoz képest Olaszországban ezeket a hónapokat a szövetségesek bénultsága jellemzi".[34] És mindez annak ellenére történt, hogy „mindenütt akkora lőszerhegyeket lehetett látni, amelyek legalább két világrész elfoglalására elegendők lettek volna."[35]

Wilson kijelenthette, hogy az anziói hídfő csapatainak az 5. hadsereg csapataival való egyesülésére május 15-e előtt nem kerül sor. Ezen az alapon az angol vezérkari főnökök ismét követelték, hogy mondjanak le az „Anvil" hadművelet egyidejű végrehajtásáról.

Március 21-én Eisenhower szintén arra a megállapításra jutott, hogy „az »Anvil« hadműveletet és az »Overlord« hadműveletet nem lehet egyidőben végrehajtani".[36] Ezt a felfogást azonnal magukévá tették az angolok. Eisenhower és Wilson közös javaslata alapján az egyesült vezérkari bizottság az olaszországi hadjáratot fontosabbnak nyilvánította, mint az „Anvil" hadműveletet.

Mivel tehát a szövetségeseknek az „Overlord" hadművelethez és az olaszországi hadjárathoz elsőrendű érdekük fűződött, az „Anvil" hadművelet lekerült a színről.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek vetélkedése és érdekeik összeütközése visszatükröződött a hadászati tervezésen is. Badell Smith panaszkodott, hogy a bizonytalanság és a tervezés gyakori változása miatt meg lehet őrülni.

Az „Anvil" hadművelet elhalasztására vonatkozó döntés nem vetett véget a vitáknak. A következő kérdés az volt, mitévők legyenek, ha Olaszországban kikerültek a zsákutcából. Az angolok azt indítványozták, hogy folytatni kell a hadjáratot Olaszország északi részén, hogy a ljubljanai átjárón keresztül eljussanak Magyarországra

és Szlovákiába. Az amerikaiak szükségesnek tartották az „Anvil" hadműveletre való visszatérést. Az amerikai vezetők attól tartottak, hogy ha véglegesen lemondanak az „Anvil" hadműveletről, ez politikai nehézségeket okoz a franciákkal.

Churchill csak úgy volt hajlandó belemenni az „Anvil" hadműveletbe, ha a csendes-óceáni hadszíntérnek szánt partraszállító eszközöket a földközi-tengeri hadszíntérre viszik át. Megtudta, hogy 1944. március közepén Sommerwell tábornok felhívta az amerikai hadsereg hadműveleti igazgatóságának figyelmét, hogy az 1944 tavaszára jóváhagyott elosztás a partraszállító eszközök oroszlánrészét a mindenki által másodrendű hadszíntérnek tekintett csendes-óceáni hadszíntérnek juttatta.

Sommerwell megkérdezte, nem lehet-e az európai fő hadszíntér szükségleteit a csendes-óceáni rovására biztosítani. A válasz tagadó volt. Churchill ugyanilyen elutasító választ kapott. Marshall partraszállító naszádok helyett azt ajánlotta Churchillnek, jusson eszébe az, hogy Teheránban hozzájárult az „Anvil" hadművelethez. Churchill arra hivatkozott, hogy 1943 novemberében azt remélte, hogy 1944 januárjában elfoglalják Rómát. Mivel azonban ez a reménye nem teljesült, Marshallnak nincs joga azt követelni tőle, hogy teljesítse az „Anvil"-re vonatkozó ígéretét.

Áprilisban Wedemeyer Londonból jelentést küldött Marshallnak, amelyben közölte: Churchill korainak tekinti a Németország elleni közvetlen csapást, és emlékeztet arra a tervére, amely szerint dél felől, a Balkánon át, valamint észak felől, Norvégián át egyszerre kell támadni, hogy ily módon bekerítsék az ellenséget, és erejének nagyobb mértékű szétforgácsolására kényszerítsék.

Az Egyesült Államok uralkodó körei nem akarták az angolok számára kikaparni a gesztenyét a tűzből. Ezért április 18-án az amerikai vezetők jobbnak látták hozzájárulni az „Anvil" hadművelet bizonytalan időre történő elhalasztásához, mivel két hadművelet („Qverlord" és „Anvil") egyidejű végrehajtása nem kívánatos, döntő következményekkel járhatott volna Nyugat-Európában.

Az 5. és 8. hadsereg csapatai május 11-én ismét megkezdék a támadást és az ellenséget Róma irányába kezdték szorítani.[37]

Május 18-án a 8. hadsereg kiverte a németeket a cassinói romok

közül. A tüzérségi előkészítés során az angolok egy ezred szakaszára 10 000, a hadtest sávjában pedig 100 000 gránátot lőttek ki.

A szövetségesek vadászgépei lehetővé tették a tüzérségi figyelőgépeknek, hogy a legkisebb hiba nélkül vezessék a tüzérség tüzét, „mintha csak gyakorlaton lennének".[38]

Május 23-án az anzinói hídfőről megindultak a 6. hadtest csapatai. A szövetségesek támadása elképesztően lassan bontakozott ki. Az angol–amerikai parancsnokság „csupán a német arcvonal fokozatos visszaszorítására törekedett".[39]

Május 25-ével megkezdődött a 10. és 14. német hadsereg általános visszavonulása. Az amerikai csapatok június 4-én harc nélkül bevonultak Rómába. A németek fokozatosan, egyik terepszakaszról a másikra vonultak vissza Rómától északra. A német csapatoknak sikerült könnyen elszakadniuk az angol–amerikai csapatoktól, amelyek nem folytattak igazi üldözést (napi 3–4 km-es előrenyomulás).

1944 nyarán a szövetségesek periferiális stratégiája a földközitengeri hadszíntéren új jelleget öltött, s ez megszabta a stratégia fő tartalmát. Ez már olyan periferiális stratégia volt, amely lényegében arra irányult, hogy „Kelet-Európában fékezze a szovjet csapatok támadását".[40]

1944. július 2-án Roosevelt azt javasolta Churchillnek, hagyja jóvá az „Anvil" hadművelet megindítására vonatkozó Wilson-direktívát (dél-franciaországi partraszállás). Churchill már nem vitatkozott. Július közepén azt mondta Hopkinsnak, hogy akarata ellenére alá kellett vetnie magát, de nem Rooseveltnek, hanem a körülményeknek. 1944 nyarán Churchill már „másként nézte az európai kontinenst – egyik szeme a visszavonuló németek, a másik pedig az előnyomuló oroszokon volt".[41] Ez utóbbit az amerikai vezetők sem kisebb nyugtalansággal szemlélték.

Churchill végtelenül sajnálta, hogy a helyzet, haladéktalanul nyugat felé fordulásra kényszerítette, megakadályozva az előnyomulást Bécs felé, és Görögországról nem is szólva, az angol segítség „nem tudott befolyást gyakorolni Délkelet-Európa felszabadítására".[42] Így álcázza Churchill az angol imperializmus balkáni terjeszkedési terveit, amelyek nem valósulhattak meg amiatt, hogy a szovjet hadsereg gyorsan előretört Németország határai felé.

Augusztus közepére a német fasiszta csapatok Rómától 270 km-re északra foglaltak védelmet a Pesaro, Arno folyó terepszakaszon (Gót-vonal). Ezt a terepszakaszt 16 német hadosztály (köztük 1 páncélos) és 1 dandár tartotta.[43]

A 15. angol–amerikai hadseregcsoport állományába 21 hadosztály és 6 dandár tartozott, köztük 5 páncéloshadosztály. A szövetségesek emberfölénye mintegy kétszeres, harckocsifölénye tízszeres, tüzérségi fölénye pedig majdnem négyszeres volt: a szövetséges légierő osztatlanul uralkodott a levegőben.

Augusztus 26-án a 8. angol hadsereg, szeptember 1-én pedig az 5. amerikai hadsereg megkezdte az áttörést a Pó völgyébe, hogy előbb érjen a Balkánra, mint a szovjet hadsereg. A támadás azonban lassan haladt, és 1944 végére az arcvonal Bologna megközelítési útjain stabilizálódott. A szövetségesek 128 nap alatt mindössze 120 km-t nyomultak előre (napi 1 km-t). Még a közelebbi célt sem érték el. Más feladatok merültek fel, és a támadás 1945 tavaszáig szünetelt.

A szovjet hadsereg sikeres támadása a Balkán irányában összezavarta a szövetségesek kártyáit. Tizennyolc német fasiszta hadosztály bekerítése és megsemmisítése Kisinyov térségében 1944 augusztusában Románia felszabadításával fejeződött be. A szovjet csapatok szeptemberben behatoltak Bulgária területére.

Miután a szovjet hadsereg elérte a Balkánt, a német főparancsnokság október 3-án elhatározta, hogy kivonja csapatait Görögországból. Másnap az angol parancsnokság a három hadosztályból álló 4. hadseregközvetlen hadtestet sürgősen kivonta az olaszországi arcvonalról és átdobta Görögországba, hogy leverje a német fasiszta megszállók ellen felkelt görög népet és helyreállítsa a monarchiát. Október 18-án az emigráns kormány angol szuronyok fedezete alatt visszatért Athénba.

A szövetséges csapatok csak lassan törték át a Gót-vonalat, és ez lehetővé tette a német parancsnokságnak hat hadosztály kikülönítését a partizánok ellen, akik majdnem egész Észak-Olaszországot ellenőrzésük alatt tartották.

A szövetséges parancsnokságnak minden lehetősége megvolt arra, hogy a Pó völgyébe való erélyes előrenyomulással segítsen az egységes partizánhadseregen. A szövetséges csapatok a túlnyomó harc-

kocsi- és különösen légi fölény kihasználásával viszonylag könnyen elfoglalhatták volna a nagy ipari központokat, mint amilyenek Milánó, Torinó, Genova és mások.[44] Ámde „lassacskán", lépésről lépésre nyomultak előre és „szorították ki" az ellenséget, anélkül hogy egyszer is áttörték volna védelmét. A szövetségesek nyilvánvalóan politikai megfontolások miatt nem siettek csapataikat a Pó folyón túlra előrevonni.

Miután az angol parancsnokság meggyőződött róla, hogy a szovjet hadsereget nem sikerül megelőzni a Balkánon, mással próbálkozott. Igyekezett Olaszország északi részén a fasiszta megszálló rendszer napjait meghosszabbítani, hogy a német fasiszta intervenciósok szuronyaival zúzza szét a partizánok fegyveres erőit.

Alexander tábornok, az olaszországi szövetséges csapatok parancsnoka októberben segítségnyújtás helyett utasította az egységes partizánhadsereg parancsnokságát, hogy oszlassa fel az ország északi részén működő partizán-magasabbegységeket. Ez a próbálkozás, természetesen, nem járt sikerrel. Kisebb követelésekkel kellett fellépni. November hónapban újabb intézkedésként azt követelte a partizánok parancsnokságától, hogy csökkentse a hadműveletek méreteit, és egy időre mondjon le a nagyszabású hadműveletekről. Maguk a szövetségesek 1945 tavaszáig szüneteltették a támadó hadműveleteket.

A szövetséges parancsnokság makacsul nem kívánt együttműködni az olasz nép erőivel, attól félve, hogy az északi országrész gyors felszabadulása csak a baloldali pártok erejét növeli.

A szövetségesek roppant fegyveres erői az olaszországi belső reakció megbízható támaszai voltak. Az olasz demokratikus erőknek és elsősorban a munkásosztálynak két fő ellenség – a belső reakció és annak külföldi pártfogói – ellen kellett harcolnia. A belső reakciónak az volt a célja, hogy megvédelmezze osztályuralmát és osztálykiváltságait. A nyugati hatalmak uralkodó körei olasz bábkormány alakítására törekedtek. Azt remélték, hogy egy ilyen kormány segítségével gazdasági (főként ipari) szempontból maximálisan legyengíthetik Olaszországot, és így saját gazdaságuk agrárfüggvényévé változtathatják.

Az „Italia Libera" című lap 1944. december 3-i számának vezér-

cikke megállapította, hogy a fasiszták és nácik uralma alól felszabaduló terület a megszállás egyik fajtájából a másikba kerül.

A haditevékenység „furcsa jellege", természetesen, felkelti a polgári történészek figyelmét. Rendkívül sokatmondó volt az a tény – írja McInnis –, hogy a szövetségesek nem próbálták felhasználni Dél-Franciaországot ugródeszkának egy olyan támadáshoz, „amelynek következtében a csapatait fenyegető támadás veszélye visszavonulásra kényszerítette volna Kesselringet."[45] Ám nem hajlandó feltárni igazi az okot, hogy miért húzódott el a haditevékenység Olaszországban.

Az olaszországi újabb szünetet Liddell Hart, például azzal magyarázza, hogy az „őszi esők"[46] a vereség küszöbén levő kimerült német csapatok segítségére siettek. Ennek a magyarázatnak a naivsága azonban nyilvánvaló.

Az olasz arcvonalon bekövetkező fegyvernyugvás a bel- és külföldi reakciós erők politikai kombinációinak következménye volt. A szövetségesek mindenképpen akadályozták a széles antifasiszta egység kialakulását az országban, hogy jobban ellenőrzésük alatt tarthassák Olaszország belpolitikáját, és azt saját érdekeiknek megfelelően irányíthassák.

Az angol–amerikai szövetségeseknek tökéletesen megfelelt a Badoglio-kormány, amely semmiféle hatalommal nem rendelkezett. Ebből a szemszögből nézve a háború elhúzódása a szövetségesek érdeke volt. Ezért jelentette ki Churchill még 1944. február 22-én az alsóházban, hogy az olaszországi háború hosszú és nehéz lesz.

Az olaszországi angol–amerikai katonai igazgatás olyan jogokkal rendelkezett, hogy a katonai ellenőrzés érvényben levő formáival nemcsak a tömegek, hanem a jobboldali burzsoá pártok képviselői is elégedetlenek voltak. Egy alkalommal Ruini, a Badoglio-kormány minisztere a parlamentben kijelentette: az ember sehol sem tudja kifújni az orrát, mindenütt ellenőrzés. A burzsoázia elégedetlensége, természetesen, nem nagyon volt összefüggésben az igazi nemzeti függetlenségért folytatott harccal. A reakció csupán arról álmodozott, hogy az angolok és az amerikaiak jobban bízzanak benne és nagyobb szabadságot élvezzen politikai és gazdasági téren. A jobboldal nem

harcolt aktívan az ellenőrzés megszüntetéséért, megelégedett azzal, hogy annak szorongató formáira panaszkodott.

1944 első felében tehát Olaszország volt az egyetlen olyan ország Európában, ahol amerikai–angol csapatok haditevékenységet folytattak. Ámde ezek a harcok is elhúzódtak, és nem hoztak számottevő sikereket.

1944 első felében a szövetséges csapatok lassan és indokolatlan megszakításokkal nyomultak előre a Garigliano folyó terepszakaszáról, hogy kiszorítsák az ellenséget állásaiból.

A szövetséges parancsnokság, amely korlátlan úr volt a tengeren és a levegőben, a part bármelyik pontján deszantot tehetett ki döntő céllal, hogy bekerítse a német csapatokat. Ámde hadászati síkon egyetlen jelentősebb próbálkozást sem tett.

Az olaszországi harcok elhúzódását az Egyesült Államok és Anglia vezetői ürügyül használták fel, hogy meghiúsítsák a teheráni értekezletnek azt a határozatát, amely szerint a fő- és a mellékhadműveletet – a La Manche-on való átkelést és a dél-franciaországi partraszállást egy időben kell végrehajtani.

1944 második felében a szövetséges csapatok haditevékenységének elhúzódását szintén elsősorban politikai, nem pedig katonai okok magyarázzák. Az angol–amerikai szövetségesek egyik fő célja az volt Olaszországban, hogy megmentsék a régi uralkodó osztályokat, lehetővé tegyék számukra, hogy a katonai megszálló rendszerre támaszkodva hatalmon maradjanak.

2. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA AZ ELŐTT A PERSPEKTÍVA ELŐTT ÁLL, HOGY A VÖRÖS HADSEREG ÉS A NYUGAT-EURÓPAI NÉPI ERŐK AZ Ő RÉSZVÉTELÜK NÉLKÜL IS SZÉTZÚZZÁK A HITLERI NÉMETORSZÁGOT

1944 elején a fasiszta Németország még erős, dühödt ellenállásra képes ellenség volt. A háborúban fordulat állt be, de a szovjet nép csak úgy érhette el a végső győzelmet, ha minden erejét megfeszítve tovább harcol az arcvonalon és a hátországban egyaránt.

Ebben az időben a szovjet–német arcvonalon az ellenség 236 had-

osztálya és 18 dandára harcolt, (köztük 38 csatlós hadosztály és 12 dandár a csatlós országokból). A hadosztályok közül 25 páncélos-, 8 pedig gépesített hadosztály volt. A szovjet–német arcvonalon levő német csapatok Németország fegyveres erőinek mintegy 63 százalékát tették ki.

Számszerűleg a szovjet–német arcvonalon az ellenségnek 4 906 000 embere volt, ezek közül 706 000 fő a Németországgal szövetséges csapatokhoz tartozott, 54 570 löveg és aknavető, 5400 harckocsi és rohamlöveg (3700 üzemképes) és 3073 repülőgép.

A szovjet hadsereg 1944 elején (a hadászati tartalékok nélkül) 1,3-szeres emberfölénnyel, 1,4-szeres harckocsifölénnyel, 1,7-szeres tüzérségi fölénnyel és 2,7-szeres repülőfölénnyel rendelkezett.

A háború két és fél éve alatt a szovjet nép és fegyveres erői a kommunista párt vezetésével nemcsak visszaverték az ellenség példátlan erejű nyomását, hanem ember- és harceszközfölényét is teljesen felszámolták. Abban az időben a Szovjetunió fegyveres erői a német fasiszta hadsereget nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is felülmúlták. A volgai történelmi jelentőségű győzelem és a kurszki csatában aratott döntő győzelem meggyőzően tanúskodott a szovjet hadsereg hadművészetének magas színvonaláról. Az országban példátlan hazafias lelkesedés uralkodott. Mindez lehetővé tette, hogy a szovjet hadsereg 1944-ben nagy politikai és hadászati célokat kitűző nagyszabású támadó hadműveleteket folytasson.

McElwee angol történész arról próbálja meggyőzni olvasóit, hogy „az oroszok 1944. évi nyári támadásuk minden tervét arra építették, hogy a szövetségesek június első hetére megígérték a La Manche-on való átkelést és Németország katonai erőfeszítéseinek gyöngítését".[47] Ámde McElwee könyvében hiába keresünk még csak említést is a szovjet hadsereg 1944 első felében végrehajtott támadó hadműveleteiről, amelyek megteremtették annak feltételét, hogy a szovjet csapatok 1944 nyarán hatalmas erejű támadást indítsanak, függetlenül attól, hogy a szövetségesek megnyitják-e a La Manche-on keresztül a második frontot.

A szovjet hadsereg nyomban az 1943-ban aratott győzelmek után

támadásba ment át Leningrádnál és Novgorodnál, s az ellenséget 220–280 km-rel visszavetette. 1943 decemberében megkezdte a jobb parti Ukrajna és a Krím felszabadítását.

A szovjet csapatok az 1944. évi téli hadjáratban átkarolták a „Közép" hadseregcsoport szárnyait, amely Belorussziában tartózkodott és a Németország határaihoz vezető legfontosabb utakat fedezte. Délen a szovjet csapatok elérték a Kárpátokat, és utat nyitottak maguknak Lublinba, Lwowba, Romániába és a Balkán félsziget belseje felé. A téli hadjárat alatt mintegy 400 km mélyen előrenyomultak. 1400 km kiterjedésű arcvonalon folytak a harcok.

A szövetségesek neves politikusai elismerték a Vörös Hadsereg győzelmeinek jelentőségét. Harry Hopkins, például felhívta Marshall figyelmét arra a tényre, hogy „az orosz front kétségtelenül jelentősen jobban legyengíti Németországot, mint az összes hadszíntér együttvéve".[48]

A szovjet hadsereg 1944 első felében aratott győzelmei a fasiszta Németországot a teljes elszigetelődés küszöbére juttatták. Románia, Magyarország, Finnország és Bulgária burzsoá-földesúri körei kivezető utat kerestek a fasiszta koalícióból.

Az észak-franciaországi második front megnyitásakor az európai katonapolitikai helyzetet nemcsak a szovjet hadsereg kimagasló győzelmei határozták meg, hanem az a körülmény is, hogy nagymértékben fellendült az európai országok népeinek harca a fasiszta megszállók ellen.

A szovjet hadsereg győzelmei megerősítették a leigázott népeknek azt a meggyőződését, hogy véglegesen legyőzik az ellenséget, és Franciaországban, Olaszországban s más európai országokban elősegítették a néptömegek harcának széles kibontakozását.

A francia hazafiak attól a naptól kezdve, hogy a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, ezt mondták: „Nem vagyunk egyedül; olyan szövetségessel, mint a szovjet nép, ki tudjuk vívni a szabadságot, győzhetünk." A francia népnek a megszállók és az árulók elleni harcát a Francia Kommunista Párt szervezte.

1943-ban a francia partizánok 20 000 szabotázsakciót hajtottak végre a vasútvonalakon, amelyekkel biztosabban célba találtak, mint az angol–amerikai légierő 1600 légitámadása.

1944 elején a Francia Kommunista Párt kezdeményezésére a kommunisták vezette franktirőrök és partizánok egybeolvadtak a többi hazafias fegyveres csoporttal, és megalakultak a francia belső fegyveres erők. Vezérkari főnökükké A. Mallerais (Joinville) kommunista tábornokot nevezték ki. Az általános irányítás az Ellenállás Nemzeti Tanácsa katonai bizottságának kezében volt. E bizottság három tagja közül kettő (P. Villon és I. Krigel-Valrimonte) szintén kommunista volt.

1944 első felében a Francia Kommunista Párt erőfeszítései révén a nemzeti felszabadító harc egész Franciaországra kiterjedt. Az ellenállás tömegmozgalommá lett, és szervezettebbé vált.

Különösen sikeresen tevékenykedtek a partizánok és franktirőrök, akiknek soraiban 1944 nyarán 200 000-en harcoltak. Az ország sok körzete már a szövetséges csapatok megérkezése előtt felszabadult. Az ellenállók ellen a hitleristák kénytelenek voltak reguláris csapatokat bevetni. Aisne megyébe például a német parancsnokság 1944 márciusában mintegy három hadosztályt vezényelt.

1944. június 6-ig a német parancsnokság a francia hazafias erők ellen kénytelen volt mintegy nyolc gyaloghadosztályt bevetni, ami gyengítette a fasiszta Németország franciaországi erőit, és megkönnyítette az angol–amerikai csapatok normandiai partraszállását.

A francia nép ellen harcoló német fasiszta csapatok létszáma majdnem elérte az 500 000 főt (katonai egységek, rendőrség, csendőrség, helyi alakulatok).

A francia nép hősi harcával gyengítette a nyugat-európai német fasiszta csoportosítást, elősegítve ezzel a szövetséges csapatok sikeres partraszállását és Németország felé való előrenyomulását.

Olaszországban, Franciaországhoz hasonlóan a Kommunista Párt játszotta a fő szerepet az olasz nép ellenállási mozgalmának megszervezésében, a német megszállók és hazai fasiszta szövetségesek ellen. Miután a német fasiszta csapatok 1943 szeptemberében megszállták Észak-Olaszországot, az olasz kommunisták elsőnek kezdték meg az ellenállás fegyveres erőinek megszervezését. Kezdetben hazafias akciócsoportok szerveződtek, majd megalakultak a „Garibaldi" partizándandárok (1943. október–november). Ezekből szer-

vezték meg a partizánhadsereget az angol–amerikai parancsnokság ama rendelete ellenére, hogy a partizánok menjenek haza, és várják meg a szövetséges csapatok előrenyomulását.

1944 januárjában az Olasz Kommunista Párt kezdeményezésére Milánóban megalakult az észak-olaszországi Nemzeti Felszabadítási Bizottság, amely az ország lakosságának többségét harcra tömörítette a német fasiszta megszállók ellen. A partizánosztagok ugyanakkor egységes hazafias fegyveres erőkké egyesültek („A szabadság önkéntesei" hadtest).

Az olasz hazafiak tömörülése keresztülhúzta az olaszországi angol–amerikai parancsnokság számításait, amely abban reménykedett, hogy a felszabadító harcban sikerül megbontania az olasz nép egységét.

1944 márciusában a Kommunista Párt által az ipari üzemekben megalakított akcióbizottságok Torinóban és Milánóban kéthetes nagyszabású sztrájkot szerveztek, amely az ország megszállt területén 1 200 000 ember részvételével általános jelleget öltött. Ez a sztrájk fontos szerepet játszott az olasz nép nemzeti felkelésének előkészítésében.

1944 tavaszán az ellenállási mozgalom a dolgozók széles rétegeire átterjedt. A partizánosztagok létszáma a februári-márciusi 20–30 000-ről május-júniusban 80 000-re emelkedett. Lombardia, Apúlia és Marche tartományok nagy része a partizánok ellenőrzése alatt állt.

1944. június 9-én megalakult „A szabadság önkéntesei" hadtest főparancsnoksága, amelyben a vezető szerep a Nemzeti Felszabadítási Bizottság Luigi Longo (kommunista) vezette balszárnyáé volt.

Belgiumban, Hollandiában és Dániában is erősödött az ellenállási mozgalom. Belgiumban a néptömegekre és a függetlenségi és felszabadítási mozgalomra a kommunista pártnak volt a legnagyobb befolyása. A belga hazafiak fegyveres osztagaiban 1944 elején több mint 150 000 ember harcolt. Legaktívabban a partizánhadsereg és a hazafias milícia harcolt a megszállók ellen. Az 55 000-es létszámú úgynevezett „titkos hadsereg", amely az emigráns belga kormány direktívái szerint járt el, az angol–amerikai csapatok partraszállásáig nem vett részt észrevehető módon a megszállók elleni fegyveres küzdelemben.

1944 elején a partizánok majdnem teljesen ellenőrzésük alatt tartották a belga Ardennek területét.

Hollandiában és Dániában szintén a kommunista párt vezette a megszállók és szekértolóik elleni fegyveres küzdelmet.

Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei attól féltek, hogy a nyugat-európai országokban kiterjed a partizánháború. Ezért akadályozták a kommunista befolyás alatt álló partizánosztagok felfegyverzését. A partizánok kénytelenek voltak harc útján szerezni fegyvert és lőszert az ellenségtől.

1944 nyarán olyan volt a helyzet a nyugat-európai országokban, hogy a Vörös Hadsereg és a néptömegek közös erőfeszítéseikkel a szövetségesek segítsége nélkül is be tudták volna fejezni a fasiszta Németország szétzúzását.

Alan Clark megállapítja, hogy „az oroszok mindenféle külső segítség nélkül maguk is megnyerhették a háborút . . ."[49] „Úgy festett a helyzet – írta Taylor –, hogy a háború végén az angolok és az amerikaiak fogják ellenőrizni a Földközi-tengert, Szovjet-Oroszország pedig uralkodni fog a kontinensen".[50]

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság az 1944. évi nyári-őszi hadjáratra döntő támadási terveket dolgozott ki a szovjet hadsereg számára. E tervekben szerepelt a Szovjetunió államhatárának helyreállítása a Fekete-tengertől egészen a Barents-tengerig és a nyugat-európai népek felszabadítása a fasiszta rabság alól. A főhadiszállás elgondolása az volt, hogy a szovjet hadsereg egymás után nagyszabású hadászati támadó hadműveleteket hajt végre. Ezek közül a belorusz hadművelet volt a legnagyobb.

Amennyiben a szövetségesek tovább halogatják a második front megnyitását, előfordulhatott volna, hogy a szovjet csapatok nemcsak Berlinig, hanem egészen Párizsig eljutnak. Az európai háború ilyen befejezése nem felelt meg az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek, sietni kezdtek hát az észak-franciaországi második front megnyitásával, hogy korlátozzák a „szovjetek háború utáni befolyási szféráját".[51] A második frontot Észak-Franciaországban 1944-ben nem azért nyitották meg, hogy minél hamarabb szétzúzzák a fasiszta Németországot, hanem „a Nyugat saját érdekeire való tekintettel".[52] Az Egyesült Államokat és Angliát a

félelem siettette, mondván, hogy „ha a szövetségesek belebonyolódnak a balkáni háborúba, az oroszok elérhetik a csatornát és közben elfoglalják a Ruhr-vidék hadiiparát".[53]

Angol történészek állítása szerint Churchill 1944. június 6-án politikai megfontolásoktól vezéreltetve meg akarta előzni az oroszokat Berlinben és Prágában, hogy ezzel megelőzze Közép-Európába való behatolásukat.[54]

1944. február 12-én az egyesített vezérkari bizottság direktívát adott ki, amely szerint 1944. május 1-én partra kell szállni Normandiában. Ámde a tinta még meg sem száradt a papíron, amikor Churchill és az angol vezérkari főnökök máris azt követelték, hogy május végéig, június elejéig halasszák el az „Overlord" hadműveletet. Ezt azzal indokolták, hogy „a keleti arcvonalon ekkor kezdődik az orosz támadás . . ."[55] Az amerikai vezérkari főnökök hozzájárultak a már megszületett elhatározás revideálásához és ahhoz, hogy az „Overlord" hadművelet megindítását legkésőbb május 31-re halasszák.

A szövetségesek maradéktalanul ki akarták aknázni azt a befolyást, amelyet a szovjet–német arcvonal a nyugat-európai német erők gyengülésére gyakorolt. „Feltételeztük – írja Mongomery –, hogy május végén az időjárási viszonyok kedvezőbbek lesznek az oroszok nagy támadásához, amely elősegítené az „Overlord" hadművelet végrehajtását".[56] A partraszállás végső dátumát mégis 1944. június 6-ban állapították meg.

1943 őszén megkezdődött az amerikai hadosztályok átszállítása Angliába. Havonta átlagosan két hadosztály érkezett. Csapatszállításra a „Queen Mary" és a „Queen Elisabeth" nagy óceánjárókat használták fel.

1944. január 1-én már 11 amerikai hadosztály és 51 repülőcsoport volt Angliában. Ez a szám május 31-re 20 hadosztályra és 102 repülőcsoportra emelkedett.[57] Abban az időben több mint 1,5 millió amerikai katona tartózkodott Angliában.[58]

Az angol–amerikai parancsnokság (az európai hadszíntéren harcoló szövetséges csapatok főparancsnoka D. Eisenhower, helyettese A. Tedder, angol légi főmarsall) a normandiai fő hadműveletthez 1944. június 6-ra négy hadsereget összpontosított a brit szi-

geteken: az 1. és 3. amerikai, a 2. angol és az 1. kanadai hadsereget. Ezeknek a hadseregeknek az állományába 37 teljes létszámú és felszerelésű hadosztály (köztük 4 légideszant-hadosztály, 12 páncéloshadosztály)* és 12 dandár (ebből 8 páncélos) továbbá 10 felderítő és diverziós osztag (az angol „Commandos" és az amerikai „Rangers") tartozott.[59] A partraszállás megkezdésekor a szövetséges csapatok létszáma több mint 2 876 000 fő volt.

A szállítóhajók, a partraszállás és a csapatok parti tevékenysége oltalmazására szolgáló haditengerészeti erő mintegy 700 hadihajóból, köztük 6 sorhajóból, 22 cirkálóból és 93 torpedórombolóból állt. Több mint 6000 csapatszállító-hajó és partraszállító naszád biztosította az óriási embertömeg és a haditechnika átszállítását.

A szárazföldi csapatok és a hadiflotta tevékenységét 10 859 repülőgép biztosította, bombázó és vadászgépek nagyjából fele-fele arányban. A légideszantcsapatok átdobására több mint 2300 szállítógépet és mintegy 2600 vitorlázógépet helyeztek készenlétbe.

Ezekkel az erőkkel a német fasiszta parancsnokság 1944. június 1-én 60 német hadosztály (10 páncélos) tudott szembeállítani. Nyugat-Európában (Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában) a 3. légiflotta állományában levő repülőgépek száma 350[60] és 419 között mozgott (165 bombázó- és 185 vadászgép).[61]

A gyaloghadosztályok létszáma átlagosan 9,5 ezer fő volt, „akiknek zöme az idősebb korosztályokhoz tartozott."[62]

Az 1944. augusztus 31-i megbeszélésen Hitler kijelentette, hogy Nyugaton hosszú időn át rendszerint csak tanhadosztályok voltak, ami pedig a páncéloshadosztályokat illeti, „ezeket csak feltöltés céljából vezényelték oda".[63] A gyaloghadosztályok „igen szűkösen voltak ellátva fegyverzettel és géppisztolyokkal".[64] A páncéloshadosztályoknál az állomány szerinti 200 helyett mindössze 90–130 harckocsi volt. Sok páncélosalakulatnál a nehéz harckocsik 50 százaléka hiányzott.[65]

* A páncéloshadosztályok a következőképpen oszlottak meg: 6 amerikai, 3 angol, 1 francia, 1 kanadai és 1 lengyel. Az amerikai gyaloghadosztályok létszáma az 1943. március 1-i szervezés szerint 14 253 fő, a páncéloshadosztályé az 1943. szeptember 15-i szervezés szerint 10 937 fő, 186 közepes és 77. könnyű harckocsi.

A nyugaton állomásozó német hadosztályok harcképességét még az is korlátozta, hogy több mint a felének nem voltak szállítóeszközei vagy csökkent harcképességűek voltak.[66] Az úgynevezett gyorsanmozgó alakulatoknak – írja Pogue – a mozgáshoz gyakran semmi egyebük sem volt, mint szekerek és kerékpárok.[67] A hadosztályok tüzérsége majdnem kizárólagosan fogatolt volt.[68] Következésképpen, bár a németeknek sok hadosztályuk volt Nyugat-Európában, tényleges harcképességük mindössze 27 teljes létszámú gyalog- és 6 és fél teljes létszámú páncéloshadosztálynak felelt meg.[69]

A legjobb nyugati hadosztályok „élőerő tartalékul szolgáltak a keleti arcvonal számára."[70]

A nyugaton levő német csapatok fő csoportosítása a „B" hadseregcsoport volt (parancsnoka Rommel vezértábornagy), amely a 7. és 15. hadseregből és a 88. önálló hadseregközvetlen hadtestből állt. Csapatai Hollandiában, Belgiumban és Észak-Franciaországban állomásoztak. A csoport (36 hadosztály, köztük 3 páncéloshadosztály) több mint 1300 km kiterjedésű partvonalat védett. A csapatok sűrűsége a La Manche egy keskeny szakaszán (30–40 km) volt a legnagyobb, vagyis ott, ahonnan a legrövidebb út vezetett Németország létfontosságú központjaihoz. Normandiában a Szajna öböl partvidékét (a La Manche széles része, szélessége 154 kilométer) a „B" hadseregcsoportnak egy jelentéktelen része védte.

Az angol–amerikai parancsnokság annak a feltételezésnek az alapján, hogy az ellenség fő csoportosítása Pas-de-Calais körzetében tartózkodik, a Szajna-öbölnek egy 70 km kiterjedésű partszakaszát szemelte ki partraszállásra. „Ezen a szakaszon a védelem igen gyenge volt".[71] A *Szajna*-öböl partját 150 km-es szakaszon mindössze három német hadosztály (716., 352. és 709. gyaloghadosztály) védte.[72]

A Biscayai-öböl partvidékét és Franciaország földközi-tengeri partvidékét 900 km hosszúságban a „G" hadseregcsoport (parancsnoka Blaskowitz tábornok) 12 hadosztály (köztük 3 páncéloshadosztály) védte, amelyek az 1. és a 19. hadsereg állományába tartoztak. Rundstedt vezértábornagynak, a nyugati főparancsnoknak a

tartaléka 13 hadosztályból állt, amelyek közül 4 páncélos, 1 pedig gépesített hadosztály volt.

A francia partvidék védelmére a német parancsnokság rendelkezésére állt néhány torpedóromboló és torpedónaszád, 30 gyorsnaszád és 36 tengeralattjáró, nem számítva az őrhajókat és az aknarakó flottillát.[73] A németek ezekkel az erőkkel, természetesen nem tudták megakadályozni egy deszant partraszállását.

A német haditengerészeti erők a normandiai partraszállás megindulásakor zömmel a Balti- és az Északi-tengeren tartózkodtak, és a Szovjetunió hajóútvonalain tevékenykedtek.

Griffith amerikai történész „Tengeri deszanthadműveletek a múltban és a jövőben" című cikkében a felek 1944. június 1-i erőviszonyainak elemzéséből azt a helyes következtetést vonja le, hogy az ellenségnek abban az időben nem volt nagy ereje és potenciálja – legjobb hadosztályait Oroszországban tönkreverték, légiereje tehetetlen volt, a csapatok erkölcsi szelleme pedig alacsony színvonalon állt.[74] Ehhez még azt kell hozzáfűznünk, hogy a Szajnaöböl partján levő német védőállások (az úgynevezett Atlanti Fal) nem tarthatták magukat egy nagy erejű csapással szemben. „A partraszállás körzetében a védelem gyenge volt."[75] E körzetben a műszaki zárak készítésének tervét csak 18 százalékban valósították meg.

A német csapatok a parttól 2–3 km-re támaszpontokból, tüzérségi tüzelőállásokból és géppuskafészkekből 2 km mély védőövet létesítettek.

A támpontokat „főként a partvédelmi csapatok szállták meg, amelyek nem tűntek ki kiváló harci tulajdonságaikkal"[76] – állapítja meg Montgomery. A mélységben nem voltak védőövek, amelyeket a csapatok előre vagy védelem közben megszállhattak volna.

Halder, a Wehrmacht volt vezérkari főnöke a következőképpen értékelte a német csapatok tábori védelmét: „Semmiféle földi csapatok nem tarthatták magukat a hajótüzérség hatáskörzetében, mert semmiféle olyan eszközzel sem rendelkeztek, amelyekkel harcolni tudtak volna e hajók ellen. Nem voltak ilyen eszközeink sem a földön, sem a levegőben, sem a vízen".[77]

Tartós védelmi berendezések Calais, Boulogne (a Pas-de-Calais

partvidéke) körzetében voltak. Egyes védelmi létesítményeket, például Dieppe-ben, még mutogattak is külföldi katonai missziónak és újságíróknak, mondván, hogy az egész 2100 km hosszú atlanti tengerpart és a La Manche partvidéke ilyen. Valójában „a német tengerparti erődítmények a normandiai part mentén nem feleltek meg annak, amit a nácik rádión világgá kürtöltek a szövetségesek európai invázióját megelőző időszakban".[78]

1943. november 7-én Jodl, aki abban az időben az OKW hadműveleti törzsének a főnöke volt, előadást tarott a fasiszta pártvezetőknek. Kijelentette, hogy lehetetlenség az egész 2600 km hosszú partvidéken (az 500 km-es földközi-tengeri partvidéket is beleértve – *a szerző)* mindenütt mélyen lépcsőzött erődítményrendszert létesíteni.[79] Volt ott 2632 darab 75 mm-es és ennél nagyobb űrméretű löveg, 2354 páncéltörő ágyú és 8500 tartós védelmi berendezés.[80] E célból löveganyagot kellett elvenni a Siegfried-vonalról (Németország nyugati határáról). Ennek ellenére a tábori tüzérség átlagos sűrűségét nem sikerült km-enként egy lövegnél feljebb emelni.

Arra a kérdésre, hogy vissza lehetett volna-e mégis verni az inváziót, Halder a háború után ezt felelte: „Nem. Végre el kell szánnunk magunkat arra, hogy véget vessünk ezeknek a meséknek."[81]

Az amerikai–angol parancsnokság számára tehát Nyugat-Európában a helyzet rendkívül kedvező volt:

– a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság nyári támadásra készülődött, amelynek elkerülhetetlenül a szovjet–német arcvonalra kellett vonnia a német hadászati tartalékok jelentős részét, és ily módon meg kellett könnyítenie az angol–amerikai csapatok számára a partraszállást és a harci tevékenységet Észak-Franciaországban;

– a német fasiszta fegyveres erők nyugaton óriási területen szétszórtan helyezkedtek el, és harcképességük alacsony volt, mivel a legjobban feltöltött és legharcképesebb hadosztályok keleten voltak és súlyos védelmi harcokat vívtak a Vörös Hadsereg ellen;

– az angol–amerikai parancsnokság szárazföldön az ellenséggel szemben jelentős erő- és eszközfölénnyel, a levegőben és a tengeren pedig túlnyomó fölénnyel rendelkezett;

– a franciaországi népi felszabadító mozgalom feldúlta a német fasiszta csapatok mögöttes területét, és jelentős számú hadosztályt kötött le.

3. KÉTÉVES HUZAVONA UTÁN ÁTKELÉS A LA MANCHE-ON

Az ellenség nem akadályozta a partraszállási hadművelet előkészítését. A német fasiszta parancsnokság figyelme továbbra is a szovjet–német arcvonalra irányult, ahol a második világháború sorsa eldőlt.

Az angol–amerikai légierő majdnem két hónapon át (április 10-től kezdve) rendszeresen bombázta a belgiumi és észak-franciaországi vasútvonalakat. Április 20-án megkezdte a hidak rombolását. Húsz nappal a partraszállás előtt a szövetséges légierő a parttól 360 km mélységben légitámadásokat intézett az ellenség repülőterei ellen.

Az előzetes légi előkészítéssel a partraszállás körzetét bizonyos mértékben sikerült elszigetelni az ellenség tartalékainak elhelyezési körleteitől.

Június 6-ra virradó éjjel megkezdődött a légi előkészítés, amely 10 perccel a tengeri deszant partraszállása előtt fejeződött be. Egész éjszaka 2600 bombázógép dobálta le bombarakományait a Szajna-öböl partvidékén. A gépek 150–200-as hullámokban repültek. A partraszállás sávjában mintegy 13 000 bombát dobtak le, több mint 7000 tonna súlyban. Ámde az összevissza ledobott bombák „nagy része az ellenségnek semmilyen kárt sem okozott".[82]

A partraszállás helyét 120 km-es körzetben vadászgépek oltalmazták. Az angol–amerikai légierő egy nap alatt 14 674 felszállást hajtott végre. A veszteség 113 gép volt. Nagy részüket a légvédelmi tüzérség lőtte le.

Mintegy 5 órával a tengeri deszant megérkezése előtt két lépcsőben légideszantot tettek földre. Ezt megelőzőleg ejtőernyős felderítőket dobtak ki, akik megjelölték a földre tételre alkalmas helyeket.

A légideszant első lépcsője 13 000 ejtőernyősből és mintegy 400

további katonából állt, akik a vitorlázógépekkel szállított deszant állományához tartoztak. Az amerikai ejtőernyősök a víztől 8–12 km-re, az angolok 5 km-re szálltak le. „A földet érés pillanatában az esetek többségében körös-körül nyugalom volt."[83] A tengeri deszant szárnyait biztosították. A fontos terepszakaszokat a tengeri deszant csapatainak a megérkezéséig sikerült tartani.

A tengeri deszant partraszállása előtt 40 perccel megkezdődött a tüzérségi előkészítés. Ebben 94 hadihajó vett részt. 1000 löveg tüzelt.

A tüzérségi előkészítést óriási ködfüggöny létesítése előzte meg, amely az egész felvonulási körzetet eltakarta a parti megfigyelés elől.

A közvetlen légi előkészítés alatt a tengeri deszant útban volt a La Manche-on.

A tengeri deszant útközben „semmilyen ellenállásba sem ütközött, az ellenség egyetlenegy tengeralattjárójával sem találkozott"[84] – állapítja meg Montgomery. A levegőben egyetlenegy ellenséges gépet sem észleltek. A csatornán való átkelés „csodálatosan kényelmes"[85] volt. A partraszállás idejében „az ellenség semmilyen ellenállást sem tanúsított"[86] – írja ugyancsak Montgomery.

Estére a partra szálló csapatok egyesültek a légideszantcsapatokkal.

Az ellenség egyes épen maradt ellenállási gócai képtelenek voltak visszaverni a part ellen intézett rohamot. A rendkívül heves légitámadás és a hajótüzérség tömegtüze jelentős mértékben csökkentette a német partvédelmi csapatok amúgy sem nagy harcképességét. A német légierő és a flotta nem akadályozta az angol–amerikai csapatok partraszállását, mivel „a partraszállás első napján a két fél repülőerőinek a viszonya 1 : 20 volt".[87] Ezért „a szervezett csoportos repülések lehetetlenné váltak".[88] Német adatok szerint „sem az ellenség, sem a német csapatok lényegében egyetlenegy német repülőgépet sem láttak Normandia egén".[89]

Az angol adatok alapjában véve megegyeznek azzal, amit maguk a németek mondanak. Richards és Saunders például azt írja, hogy „a német bombázó repülőerőnek ténylegesen csak néhány gé-

pe szállt fel".[90] Bradley ugyanezt mondja: „Június 6-án egész nap csak néhány ellenséges repülőgép intézett... kevés eredménnyel járó támadást a tengerpart ellen."[91]

Mallory, a szövetségesek expedíciós repülőerőinek parancsnoka egyre kevésbé értve a történteket, június 6-án többször is felkiáltott: „Hol vannak a német repülők?"[92]

Normandia egén az angol–amerikai légierő korlátlan úr volt. Ezért „a német légierő, mivel a levegőben nagyszámú szövetséges vadásszal találkozott, mindössze néhány bátortalan felszállásra mert vállalkozni".[93] A szövetséges partraszállás napján a német gépeknek mindössze 50 felszállását észlelték, ugyanakkor a szövetséges légierő 10 585 felszállást hajtott végre.[94]

Csaknem az egész partraszállási körzetben „a tenger háborgása és a németek által létesített víz alatti akadályok nagyobb nyugtalanságot keltettek, mint maga az ellenség".[95]

A 7. német hadsereg csapatait június 6-án hajnali 4 órakor riadóztatták, amikor a légideszant-hadosztályokat már földre tették. Az első napon a nagy német kötelékek törzsei nem mindjárt ismerték ki magukat a helyzetben. A német páncéloshadosztályok nagy része Párizs környékén tartózkodott, és a főparancsnokság tartalékát alkotta. Csak június 6-án 16 órakor érkezett meg az engedély, hogy átdobják őket Normandiába. A német főparancsnokság nem tudta nyomban megállapítani a főcsapás irányát. Késedelmeskedett, úgy vélte, hogy Normandiában színlelés történik, s az ellenséges erők zöme a Pas-de-Calais partvidékén száll majd partra, vagyis ott, ahonnan a legrövidebb út vezet Németország létfontosságú központjai felé. A német tartalékok késedelmes átdobása Normandiába lehetővé tette a tengeri deszant csapatainak, hogy a partraszállás napján nagyobb veszteségek nélkül három hídfőt létesítsenek és egyesüljenek a légideszanttal. A hídfőkben már a hadművelet első napján estére leszállóhelyeket rendeztek be a vadászgépek számára.

Június 8-ára kialakult az egységes hídfő, és megkezdődött annak kiszélesítése.

„Tizedikén estig az amerikai csapatoknak nem voltak nagy veszteségeik."[96] „A halottak száma 3082 volt."[97]

Június 12-ig az amerikai–angol csapatok a közös hídfőt szélességben 80 km-re, mélységben 19 km-re növelték. A hídfőben 16 hadosztály (9 amerikai és 7 angol) foglalt helyet. A hadosztályok közül 3 páncéloshadosztály volt. Addigra a német fasiszta parancsnokság a hídfőhöz 12 hadosztályt vonultatott fel, amelyek mind létszám, mind fegyverzet tekintetében messze elmaradtak a szövetséges hadosztályok mögött. A hídfőhöz vezényelt hadosztályokat külön-külön vetették harcba, úgy, ahogy megérkeztek. Ezért eredménytelenül végződött a német fasiszta parancsnokság minden olyan próbálkozása, hogy a deszantot a tengerbe szorítsa.

Június 12-én csapódott az első „V–1" repülőlövedék Angliára. Ez a német fasiszta vezetés újabb kísérlete volt, hogy demoralizálja az angol főváros lakosságát, és megteremtse a feltételeket az angol uralkodó körökkel való politikai kombinációkhoz.

Az első két hét alatt az összes fegyvernemek veszteségei a partraszállás valamennyi szakaszán mindössze 40 549 fő.[98]

Június 18-án vihar söpört végig a La Manche-on. A vihar több száz partraszállító naszádot kivetett a partra. Sok elsüllyedt. Az okozott kár „jóval meghaladta azokat a veszteségeket, melyeket a szövetségesek az invázió első napján az ellenséges tüzérségtől szenvedtek".[99]

A szövetségesek légiereje továbbra is teljes fölényben volt. Az a mintegy 350 repülőgép, amely az invázió első napjaiban a német légierő megerősítésére érkezett Észak-Franciaországba, úgyszintén a későbbi feltöltések, lényegében „semmit sem változtattak a helyzeten, mivel a beérkező erősítéseknek majdnem kétharmada elpusztult, és az erők komolyabb növelésére még csak gondolni sem lehetett".[100]

Június végére a szövetségesek olyan erős légitámadásokat intéztek ez ellenség közlekedési útvonalai ellen, hogy a 3. légiflotta „gépekkel való feltöltése majdnem megoldhatatlan problémává vált".[101]

Ugyanebben az időben a Franciaország atlanti partvidékén tevékenykedő német haditengerészeti erők kimondhatatlan nagy veszteségeket szenvedtek „és gyakorlatilag minden harci lehetőségük kimerült".[102]

Július 18-án az I. amerikai hadsereg elfoglalta Sant-Lô várost. Ezzel a hídfő szélessége elérte a 144, mélysége pedig az 55 km-t. Július 23-án a hídfőben 16 angol és kanadai, valamint 17 amerikai hadosztály tartózkodott (összesen 591 000 angol és kanadai, valamint 770 000 amerikai katona).

A német fasiszta parancsnokság 29 hadosztállyal (köztük 9 páncéloshadosztállyal és 3 önálló harckocsizászlóaljjal) félkörben körülvette a hídfőt. Ezek az erők 16 teljes létszámú hadosztálynak feleltek meg. Német részről legfeljebb 600 harckocsi és 320 repülőgép volt harcba vethető.

A hídfőben július 25-ig semmi sem változott. Ekkor az 1. amerikai hadsereg csapatai Saint-Lônál áttörést hajtottak végre.

A múlt háború történetével foglalkozó burzsoá történelmi művek egy része erősen eltúlozza a szövetségesek által Európában megnyitott második front jelentőségét. Egyik vezérmotívum, például, C. Ryan angol történésznek az az állítása, hogy az 1944. június 6-i észak-franciaországi invázió – „döntő csata"[103], amellyel „megkezdődött a második világháború befejezése"[104], és „amennyiben ez nem jár sikerrel, még évek kellettek volna Németország teljes leveréséhez".[105]

Ryan könyvéből kétrészes film készült. Az eredeti dokumentumokkal alátámasztott grandiózus produkció arról kívánja meggyőzni a nézőket, hogy éppen ez a partraszállási hadművelet mért megsemmisítő csapást a hitleristákra, amelyet azok már nem tudtak kiheverni.

A nyugati szerzők egyúttal megpróbálják kisebbíteni a szovjet hadsereg szerepét. Montgomery, például, azt írja, hogy „a szovjet hadászati támadás kibontakozása keleten kiegészítette a déli és nyugati angol–amerikai támadást".[106]

A történelmi igazság az, hogy mire Észak-Franciaországban megnyílt a második front, a szovjet–német arcvonalon a szovjet hadsereg nagyarányú győzelmei már eldöntötték a második világháború sorsát. K. Rieker megállapítja, hogy „Németország a második világháborút katonai szempontból gyakorlatilag már Oroszországban elvesztette, még a nyugati szövetségesek inváziója előtt".[107]

Vitathatatlan, hogy a második front a fasiszta Németország jelentős számú szárazföldi csapatait kötötte le, szerepe azonban 1944-ben és a háború végéig csak kisegítő jellegű volt, mert a szovjet hadsereg 1943 végére saját erejéből, az amerikai–angol fegyveres erők részvétele nélkül, döntően a maga javára fordította a második világháború menetét.

Mialatt a szövetséges csapatok hídfőjüket szélesítették és erőt gyűjtöttek a német védelem áttörésére, a szovjet hadsereg továbbfejlesztette azt a nagyszabású támadást, amelyet június 23-án a szovjet–német arcvonal középső szakaszán indított.

A szovjet csapatok szétzúzták a német „Közép" hadseregcsoportot, és ez arra kényszerítette az ellenséget, hogy június 25-től július 16-ig sürgősen Belorussziába vezényeljenek 15 új hadosztályt és 2 dandárt. E tartalékok nagy részét az európai megszállt országokból vonták ki. Ez megkönnyítette az angol–amerikai csapatok további észak-franciaországi harci tevékenységét.

Matloff azt írja, hogy „amikor keleten súlyos helyzet alakult ki, a német főparancsnokság nyugatról vett friss erőket".[108] Alan Clark szintén megemlíti, hogy „a Normandiában fokozódó veszély ellenére minden erősítést továbbra is csak keletre irányítottak".[109]

A szövetségesek nemcsak a szovjet hadsereg döntő győzelmei miatt voltak rendkívül kedvező helyzetben.

Június 6-a után – írja Maurice Thorez – népfelkelésnek voltunk tanúi Bretagne-tól az Alpokig és a Pireneusoktól a Juráig. Egész megyék szabadultak fel saját erejükből. Ez a szó teljes értelmében népfelkelés volt. Dwight Eisenhower, a szövetséges expedíciós erők volt főparancsnoka emlékirataiban elmondja, hogy a francia belső front erői 15 hadosztálynak feleltek meg. „Óriási segítségük megkönnyítette előrenyomulásukat Franciaországon keresztül."[110] Pogue azt írja, hogy a francia belső ellenállás erői „bebizonyították: tevékenységüknek döntő jelentőségük van Eisenhower csapatai számára Franciaországban".[111] A francia partizánok nagy segítsége abban nyilvánult meg, hogy „lelassultak a német csapatszállítások a hídfő felé".[112] Így, például, a németeknek 12 napra volt szükségük ahhoz, hogy egy páncéloshadosztályt Toulouse körzetéből odaszállítsanak.

Június végén a szövetségesek parancsnoksága megállapította, hogy „az ellenállási erők tevékenységének eredményei minden várakozást messze felülmúltak".[113] A francia partizánok fegyveres erői különösen Franciaország délkeleti részén voltak aktívak. Miközben a 3. hadsereg a Szajna irányában támadott, a belső ellenállás erői fedezték a hadsereg déli szárnyát.

A nyugati szövetségeseknek számos ellentétük és konfliktusuk volt De Gaulle-lal. Az utolsó pillanatig „jóformán semmit sem közöltek vele az »Overlord« terv részleteiről".[114] 1944. június 2-től kezdve a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság a Francia Köztársaság ideiglenes kormányának nevezte magát. Ennek hivatalos elismerését a három hatalom részéről az Egyesült Államok és Anglia ellenkezése késleltette. Az elismerésre végül is csak 1944. október 23-án került sor.

Két és fél hónap telt el a szövetséges csapatok franciaországi partraszállása óta és az Egyesült Államok kormánya még mindig a katonai parancsnokság útján tárgyalt a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottsággal.

Az amerikai parancsnokság akadályozta a francia hadsereg fejlesztését, ami kiélezte a francia–amerikai ellentéteket. Az Amerikai Egyesült Államok uralkodó körei nem óhajtották, hogy Franciaország erős állam legyen. Itt talán meg kell említenünk, hogy amikor Giraud 1943. július 10-én Washingtonba utazott, Roosevelt tudtára adta, hogy ez csupán egy „francia katona" látogatása volt, aki a szövetségesek ügyéért harcol, mivel „az adott pillanatban Franciaország nem létezik".[115] A szövetségeseknek az a törekvése, hogy a feltámadó francia hadsereget kisegítő erőként használják fel, arra kényszerítette az ideiglenes francia kormányt, hogy közölje az amerikai parancsnoksággal, „nem érthet egyet azzal, hogy csapatait gyarmati segédcsapatokként használják fel".[116]

Június 4-én, két nappal a szövetséges csapatok franciaországi partraszállása előtt De Gaulle Londonba utazott. Eisenhower átnyújtotta neki az európai népekhez, s többek között a francia néphez intézett kiáltvány tervezetét. De Gaulle nem értett egyet az előre megfogalmazott szöveggel, mert a felhívás elsőnek a norvég,

holland, belga és a luxemburgi népet említette. Csak a végén szerepelt a francia nép és az a felszólítás, hogy teljesítse Eisenhower minden parancsát.

Másnap De Gaulle egy új szöveget küldött Eisenhowernek. A kiáltványt azonban mégis az eredeti fogalmazásban hozták nyilvánosságra. De Gaulle-nak azt válaszolták, hogy elkésett. Amint később kiderült, a kiáltványt már egy héttel azelőtt kinyomtatták, amikor De Gaulle-nak megmutatták.

Ugyanezen a napon De Gaulle-t felszólították, hogy más nyugat-európai államfőkkel együtt mondjon rádióbeszédet. Ámde amint értesült róla, hogy elsőnek Eisenhower beszél, azonnal elállt tőle. Ez a sorrend azt jelentette, hogy egyetért a korábban nyilvánosságra hozott kiáltvánnyal. „Ez a színjáték az én részvételem nélkül zajlott le"[117] – jelentette ki De Gaulle.

1944. június 13-án De Gaulle elhatározta, hogy megszemléli a hídfőbeli erődítményeket. Churchill tiltakozott ellene, de végül is kénytelen volt engedni. Másnap Normandiába érkezett, ahol megengedték neki, hogy három napot ott töltsön, és június 17-én visszatért Algériába.

A francia–amerikai ellentétek annyira kiéleződtek, hogy Roosevelt július 6-án kénytelen volt De Gaulle-t Washingtonba meghívni. A helyzetet némiképp enyhítette Eisenhower nyilatkozata: „a franciák nélkül nem vonulok be Párizsba".[118]

A Szovjetunió Franciaországgal kapcsolatban a közeledés és az együttműködés következetes politikáját folytatta, védelmezte a francia nép nemzeti érdekeit.

Annak eredményeképpen tehát, hogy az angol–amerikai fegyveres erők két év késéssel behatoltak Észak-Franciaországba, az európai szárazföldön új hadászati arcvonal jött létre a fasiszta Németország ellen.

A fasiszta Németország helyzete egyre tovább rosszabbodott: két arcvonal harapófogójába került. Ámde a szovjet–német arcvonal továbbra is a második világháború fő és döntő arcvonala maradt.

A fasiszta Németország elleni fegyveres küzdelem új arcvonalának létrehozása egyenes következménye volt annak, hogy a szov-

jet hadsereg sikeresen nyomult előre Németország határai felé. A nyugati szövetségesek attól tartottak, hogy esetleg elkésnek, s ezért elhalasztották az olaszországi tevékenység kiterjesztésére vonatkozó hadászati terveik megvalósítását, és siettek Nyugat-Európába.

4. A FALAISE-I ZSÁK NEM VOLT BEKÖTVE

A német fasiszta megszállók ellen napról napra erősödő népfelkelés és az a félelem, hogy a francia nép a nemzeti felszabadító harc közben megoldja társadalmi problémáit, arra kényszerítette az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreit, hogy meggyorsítsák az eseményeket. A szövetséges parancsnokság elhatározta, hogy az 1. amerikai hadsereg erőivel áttöri a német védelmet Saint-Lô körzetében, és a hídfőben felgyülemlett rengeteg csapatot és óriási mennyiségű eszközt kijuttatja Észak-Franciaország térségeire.

Az 1. hadsereg négy hadtestből (5., 7., 8. és 19.) állt, állományukban 14 gyalog- és 5 páncéloshadosztállyal.

A hadsereg támadási sávjában (58 km) 8 csökkent harci értékű német hadosztály védett, köztük egy páncéloshadosztály.

A szövetséges légierő teljes légi fölénye még inkább csökkentette a német csapatoknak azt a lehetőségét, hogy visszaverjék a készülő csapást. A 3. légiflotta „nem volt abban a helyzetben, hogy akár jelentéktelen vadászvédelmet tudjon biztosítani, Rommel földi csapatainak."[119] (Vagyis a „B" hadseregcsoportnak – *a szerző.*)

Július 25-én hajnalban a légierő (1887 nehéz és közepes bombázó és 909 vadászbombázó) elkezdte a rés vágását az ellenséges védelemben.

Augusztus 31-én, Avranche város elfoglalása után az 1. hadsereg csapatai megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy Patton 3. hadseregének csapatai benyomuljanak a résbe.

A négy hadtestből álló 3. hadsereg augusztus 1-én valóban meg is indult. A hadtestek az ellenség nyitott szárnyán tevékenykedtek, és legyező alakban támadtak.

Augusztus 7-én a német fasiszta parancsnokság öt páncélos- és két gyaloghadosztállyal ellencsapást mért Avranche irányában. A hadosztályok közül „több nem volt teljes létszámú".[120] A páncéloshadosztályok „erősen meg voltak tépázva".[112] A légi támogatás „majdnem teljesen hiányzott"[122] – írja Pogue.

Amikor Butcher figyelmeztette Eisenhowert, hogy a németek Mortain körzetében mintegy 500 harckocsit vontak össze, ő ezt válaszolta: „Nekünk 3500 harckocsink van, nincs miért félnünk."[123] A légierő tömeges támadásai elégségesek voltak ahhoz, hogy a németeket támadásuk beszüntetésére kényszerítsék.

Abban az időben az amerikai csapatok megközelítették Saint-Malót, Lorient-t és Saint-Nazaire-t. Az amerikai parancsnokság nem sietett elfoglalni ezeket a kikötőket, arra számítva, hogy a német helyőrségek amúgy is harc nélkül megadják magukat, amint meggyőződnek róla, hogy helyzetük reménytelen. Ezek a spekulációk azonban időveszteséget eredményeztek. Az amerikai csapatok szeptember elején a saint-malói, szeptember második felében pedig a brestbeli német helyőrséget kényszerítették fegyverletételre. Saint-Nazaire és Lorient passzív ostroma következtében az ottani német helyőrségek csak a fasiszta Németország feltétel nélküli fegyverletétele után kapituláltak.

Lorient védelmét (a Biscayai-öböl északi partvidékén) 277 napon át Farmbacher tüzérségi tábornok és Mattier altengernagy irányította.

Az amerikai parancsnokság semmilyen komolyabb kísérletet sem tett arra, hogy fegyverletételre kényszerítse Lorient helyőrségét, jóllehet ehhez minden eszköze – töméntelen mennyiségben – megvolt.

A lorient-i haditengerészeti támaszponton tengeralattjárók találtak menedéket és ott javították őket. A szikla- és vasbeton bunkerekben egyidejűleg 28 tengeralattjáró tartózkodhatott. A támaszpont a háború egész ideje alatt 492 tengeralattjárót szolgált ki.

Az amerikai légierő támadásokat intézett a támaszpont ellen, az eredmény azonban gyakorlatilag jelentéktelen volt. A légitámadásoktól főként a polgári lakosság szenvedett. A lerombolt házak még valami hasznot is hajtottak az ostromlott helyőrségnek: javul-

tak a kilövési lehetőségek, jobban lehetett látni az amerikai csapatok állásait.

Lorient ostroma közben a német és az amerikai parancsnokság között elég sajátos kapcsolat alakult ki. Például kicserélték a foglyokat. A francia parancsnokságnak az amerikaiak semmi ilyent nem engedélyeztek.

A két fél között egyúttal postaforgalom bonyolódott le. Azokat a német tábornokokat és tiszteket, akikre a keleti arcvonalon szükség volt, az amerikai parancsnokság akadálytalanul kiengedte a bekerítésből.

Még különösebb volt a szövetséges parancsnokság magatartása, amikor lehetővé vált számára, hogy Falaise körzetében bekerítsen és megsemmisítsen egy nagy német csoportosítást.

Augusztus 10-én a 12. amerikai hadseregcsoport törzsénél az a vélemény alakult ki, megvan a lehetőség arra, hogy a 3. amerikai és az 1. kanadai hadsereg erői Falaise körzetében bekerítsenek egy nagy német csoportosítást.

Még aznap elhatározták, hogy az amerikai csapatokat a 7. német hadsereg bekerítésére alkalmazzák. Ámde Le-Mans körzetéből csupán egy ideiglenes állományú hadtestet indítottak el Argentan felé: a 2. francia páncéloshadosztályt és két amerikai gyaloghadosztályt (90. és 80.).

A hadtest csapatai augusztus 12-én elfoglalták Argentant.

Augusztus 14-én a kanadai gyalogság és harckocsik 6 km-re voltak Falaise városától. Másnapra elérték Falaise külső kerületeit. Az egymással szemben támadó kanadai és amerikai csapatok 22 km-re összeszűkítették a zsák nyakát. Minden lehetőség megvolt arra, hogy a falaise-i zsákban nagy ellenséges erőket kerítsenek be (100 000 német katonát – tizenöt hadosztály maradványait).[124]

A 3. hadseregben – írja Brenton Wallace ezredes, a hadsereg volt helyettes vezérkari főnöke – „egy olyan tiszt és katona sem akadt, aki ne hitt volna ennek a hadműveletnek a sikerében. Az ideiglenes hadtest felkészült a csapásra, a kanadai gyalogság és harckocsik Falaise városánál álltak, és a kanadai hadsereg egyik alezredese összekötő tisztként törzsünkhöz repült."[125] Ennek elle-

nére a falaise-i zsák száját nem kötötték be. „Váratlanul parancsot kaptunk a főparancsnokságtól, hogy az ideiglenes hadtest hagyja abba a támadást."[126]

A parancsot Montgomery adta, aki ideiglenesen továbbra is a szárazföldi szövetséges csapatok tényleges parancsnoka volt. Megtiltotta az amerikai csapatoknak a köztük és az angol–kanadai csapatok közt húzódó határvonal átlépését, hogy elkerüljék a szövetséges csapatok veszélyes összekeveredését.

Bradley „erélyes parancsot adott Pattonnak, hogy Argentannál álljon meg."[127] A parancsot Eisenhower is jóváhagyta.

Eisenhower tudta, hogy a falaise-i zsák száját be lehet kötni. A frontról érkező De Witt tábornok tájékoztatta Eisenhowert arról, hogy „az amerikai és a brit–kanadai csapatok majdnem teljesen megközelítették egymást".[128]

„Csapataink (az amerikaiak – *a szerző)* elhelyezési körletének északi határán – írja a már említett Wallace – áthághatatlan sorompóként egy vonalat húztak, amelyet nem volt szabad átlépnünk."[129]

A parancsot, természetesen, teljesítették. „A déli szárnyon álltunk – írja Wallace –, a németek pedig fényes nappal egész napon át keleti irányba, Franciaország szíve felé vonultak..."[130] Így volt ez az utolsó napokban is.

Bradley megerősíti, hogy a 3. hadsereg parancsnoki harcállásponjtán „a meglepett tisztek tanácstalanul nézték, miként siklik ki kezük közül a zsákmány".[131] Patton hiába bizonygatta, hogy hadserege és a Szajna között „semmilyen ellenség nincs".[132]

Bradley nem tagadja, hogy „Patton bezárhatta volna ezt a keskeny szájat".[133] Bradley azonban nem akart kockáztatni. A Falaise és Argentan közti átjáró bezárása Montgomery feladata volt, így mentegetőzik Bradley (a határvonal Argentanon haladt át). Montgomery szintén nem akart kockáztatni, írja Bradley, ezért „ő sem zárta el időben ezt az átjárót".[134]

Ily módon a zsák szája egész héten át nyitva volt, és a német erők zömének sikerült kijutnia a veszélyes zsákból és akadálytalanul elvonulni a Szajna keleti partjára. A zsákból elsősorban a páncéloscsapatok távoztak.

Patton szintén kijelentette, hogy éppen „Bradley parancsa tette lehetővé a menekülést az ellenség jelentős erői számára".[135]

Pattont megakadályozták abban, hogy bezárja a falaise-i zsákot, bekötözze a zsák száját, és foglyul ejtse az egész 7. német hadsereget.[136] Az angol–amerikai csapatok tevékenysége mindössze arra szorítkozott, hogy követték a visszavonuló 7. német hadsereg utóvédjeit.

Augusztus 17-én a kanadai csapatok elfoglalták Falaise-t. Augusztus 19-én késő este az 1. hadsereg 5. hadtestének csapatai Falaise körzetében egyesültek a lengyel páncéloshadosztállyal, és bekerítették a 7. német hadsereg maradványait.

Montgomery azt állítja, hogy ezen a napon „a zsák szája véglegesen bezárult".[137] Pogue adatai szerint a német gyalogegységek áttörték a bekerítést.[138]

„Az ellenségnek – írja Montgomery – aligha sikerült (augusztus 19-e után – *a szerző*) jelentős számú harckocsit kimenekítenie a zsákból."[139] A harckocsik azonban már előbb távoztak, és az augusztus 19-ét követő három napon még további, mintegy 35 000 ember „jutott ki a bekerítésből".[140]

Montgomery az augusztus 20-i helyzetről szólva beismeri, hogy mégis intézkedéseket kellett tennie a Falaise-nél és Mortainnél „a zsákból kibújt" ellenség elvágására.[141]

Brenton Wallace „Patton és 3. hadserege" című könyvében akkor, amikor a falaise-i zsákban levő német csapatok reménytelen helyzetéről ír, nem tudja titkolni, hogy rendkívül csodálkozott ezen a fordulaton. „Talán a történelem valamikor fényt derít ennek a parancsnak az értelmére"[142] – mondja.

A második világháborúval foglalkozó polgári történészek olykor arra hivatkoznak, hogy az ideiglenes hadtest ereje nem volt elég ahhoz, hogy bekössék a falaise-i zsák száját. Ámde nem szabad megfeledkeznünk a 3. hadsereg két hadtestéről (a 15.-ről és a 20.-ról), amelyeket a parancsnokság visszatarthatott volna La Mans körzetében, és szintén Argentan felé irányíthatott volna. E hadtestek előtt nem voltak említésre méltó ellenséges erők. Ezenkívül figyelembe kell vennünk az angol–kanadai csapatok és mindenekelőtt a szövetséges légierő lehetőségeit.

Az amerikai csapatok Saint-Lô-i áttörése tehát részleges eredményekkel járt – a német csapatokat a Szajna folyó terepszakaszára szorították vissza.

Az amerikai hadtestek legyező alakban támadtak, ahelyett, hogy a fő irányban összpontosították volna erőiket az ellenség fő csoportosításának a szétzúzására.

Augusztus 17-én a 8. amerikai hadtest már Brest-nél, a 20. hadtest Chartres-tól 18 km-rel nyugatra, a 12. hadtest Le Mans-tól délre, a 15. hadtest pedig (két hadosztály) Chartres-tól északnyugatra tartózkodott.

A szövetséges parancsnokság számára fölöttébb veszélyesnek találta a francia partizánosztagokat.[143] Éppen ezért igyekezett minél hamarabb elfoglalni Franciaország területét.

5. AZ ELKÉSETT PARTRASZÁLLÁS

Augusztus közepén a német főparancsnokság elhatározta, hogy Franciaországból kivonja csapatait Németországba. Más kivezető útja nem is lehetett, mivel a szövetséges hídfő megsemmisítésére irányuló kísérletei meghiúsultak, Falaise körzetében csapatait a bekerítés veszélye fenyegette, és ezenkívül a 3. amerikai hadsereg csapatainak megvolt a lehetőségük arra, hogy elérjék a német csapatoknak azokat a közlekedési útvonalait, amelyeken a Franciaország déli részén elhelyezkedő erőkkel tartották a kapcsolatot.

1944 júniusában a „G" hadseregcsoport egyik páncéloshadosztályát átdobták Normandiába. Ezt augusztus elején egy újabb páncéloshadosztály követte. Ezek fejében Normandiából elszállítottak két, harcokban megtépázott gyaloghadosztályt. Ennek következtében a dél-franciaországi német erők augusztus 15-re 10 hadosztályra csökkentek, amelyek közül kilenc a 19. hadsereg állományához tartozott. Volt köztük egy páncéloshadosztály is.[144]

A teheráni értekezlet után a katonai vezetők „sürgették a hadítevékenység áttételét Közép-Európába, Magyarország általános irányban, Velencén és a ljubljanai átjárón keresztül. E tervnek megfelelően célszerűnek tartották a Franciaország földközi-tengeri

partvidékén való partraszállást egy másik hadművelettel helyettesíteni, az Adriai-tenger partvidékén, Trieszt körzetében".[145] A hadművelet tervének kidolgozása 1944. március óta folyt. Alexander tábornok, a szövetségesek olaszországi csapatainak főparancsnoka, Juin, az olaszországi francia expedíciós erők parancsnoka és Maitland Wilson, a földközi-tengeri hadszíntér főparancsnoka lelkes hívei voltak az adriai, vagyis a közvetlen balkáni deszanthadműveletnek. De Lattre de Tassigny ezt azzal magyarázza, hogy az „adriai változatnak" egy sereg „meggyőződéses híve volt, különösen Angliában".[146] Elsősorban, természetesen, Churchillt kell említeni. Ámde a teheráni értekezlet dokumentumai szerint Roosevelt sem volt a „balkáni változat", így az adriai hadművelet elvi ellensége.

A teheráni értekezleten tanúsított kétkulacsos politika hatása közvetlenül megmutatkozott a szövetségesek egyesített vezérkari bizottságában is, amikor a dél-franciaországi partraszállás előkészítésének kérdése került szóba. Ez a bizonytalanság tükröződik abban a parancsban is, amely szerint folytatni kell a deszanthadművelet előkészítését. A parancs azonban nem jelölte meg pontosan, hogy hol kell a hadműveletet végrehajtani.[147]

Június 7-én Wilson a franciaországi második front megnyitásával kapcsolatban hozzájárult a dél-franciaországi partraszálláshoz, azzal a kikötéssel, hogy arra csak augusztus 15-e után kerülhet sor. A. Brooke kijelentette, hogy folytatni kell az olaszországi támadást. Portal, az angol légierő főmarsallja ezt pontosabban úgy fogalmazta meg, hogy előre kell nyomulni az Isztriai-félszigeten keresztül.

Június 17-én Wilson ismét azt bizonygatta, hogy az „Overlord" hadműveletet másutt kellene támogatni. Amennyiben úgy határoznának, hogy kitartanak a dél-franciaországi partraszállás mellett, ezt a hadműveletet augusztus 15-e előtt nem lehet végrehajtani, de addig is folytatni kell a támadást a Pó irányában és „a ljubljanai kapun keresztül Dél-Magyarországba".[148]

Az amerikai vezérkari főnökök az „Overlord" hadművelet kellős közepén hajlandók voltak megvitatni Churchill földközi-tengeri stratégiájának angol változatait. Ugyanakkor nem feledkeztek

meg róla, hogy ez a stratégia a földközi-tengeri angol érdekek védelmét szolgálja.

Július első felében a szövetségesek még mindig haboztak a végleges döntést illetően. Július 10-én Butcher azt írta naplójában, hogy Churchill „még mindig szükségesnek tartja, hogy Olaszországban és esetleg a Balkánon kell harcolni a németek ellen".[149]

A normandiai partraszállás sikere arra kényszerítette a földközi-tengeri hadszíntér angol–amerikai parancsnokságát, hogy abbahagyja a vitákat, és végrehajtsa az amerikai–francia csapatok dél-franciaországi partraszállását.

1944. augusztus 15-én,[150] kéthónapos késéssel, erre a partraszállásra már nem volt szükség.

Ha kellő időben átdobják őket Észak-Franciaországba, az amerikai–francia hadosztályok elvághatták volna a „G" hadseregcsoport visszavonulását Németországba, és végső soron meggyorsíthatták volna az európai háború befejezését. Mellesleg ezeket az erőket csak arra használták fel, hogy kiszorítsák a német csapatokat Dél-Franciaországból.

Augusztus 15-én a 7. amerikai hadsereg három hadosztálya, a francia „B" hadsereg[151] hét hadosztálya és egy vegyes angol–amerikai légideszant-hadosztály megkezdte a partraszállást a másodrendű hadászati irányban – Dél-Franciaországban.[152]

Az amerikai–francia partraszállás a következőképpen történt.

A haditengerészeti csoportnak 880 hajója, szállítógőzöse és deszanteszköze s több mint 1370 olyan partraszállási eszköze volt, amelyek más hajók fedélzetén álltak. A csapatok partraszállását 250 hadihajó biztosította, köztük 5 sorhajó, 9 repülőgép-anyahajó, 26 cirkáló és 85 torpedóromboló. Az olaszországi repülőterekről 1900 repülőgép szállt fel. Ezenkívül a 9 anyahajó fedélzetén 200 repülőgép volt.

Szükség esetén „a földközi-tengeri haditengerészeti erők több mint 5000 repülőgépet tudtak volna bevetni".[153]

Az első rohamlépcső három amerikai hadosztályból és egy francia dandárból állt. Két francia hadosztály alkotta a második lépcsőt. Az amerikai csapatok Nápolyban, a franciák Tarantóban és Brindisiben hajóztak be.

A tengeri deszant partraszállását mintegy 5000 ejtőernyős ledobása előzte meg. Az aknaszedő hajók a parti vizeket megtisztogatták az ellenséges aknáktól.

Augusztus 15-én hajnalban a légierő és a hajótüzérség megkezdte a közvetlen előkészítést; 1000 repülőgép a partraszállás körzetébe 800 tonna bombát dobott le. A hajótüzérség 400 lövege 16 000 gránátot lőtt ki a partraszállás körzetére. A gránátok és bombák tömege két német gyaloghadosztály védőállásaira zúdult. A szövetséges partraszállás egész arcvonalán ezek a hadosztályok védtek. Abban a több mint 27 km-es sávban, ahol a 7. amerikai hadsereg csapatai szálltak partra, a védelemnek „mindössze két német ezrede volt".[154]

Mintegy három órával a tengeri deszant partraszállása előtt 535 szállító repülőgép és 410 vitorlázógép erős vadászkísérettel 9700 gyalogost, tüzért és utászt, valamint 213 löveget, aknavetőt és 220 dzsipet dobott le a németek háta mögött.

A légideszantnak nem voltak lényeges veszteségei.

Miután a hajótüzérség a partraszállási körzet szárnyaira helyezte át a tüzet, tüzet nyitott a reaktív tüzérség, és a partraszállító naszádok első hulláma megindult a part felé.

Pogue amerikai történész azt írja, hogy a szövetségesek „csak jelentéktelen ellenállással találkoztak".[155] Richards és Saunders angol történészeknek a németek ellenállására vonatkozó véleménye megegyezik az amerikaiakéval. Megállapítják, hogy „a partraszállást az ellenség csak jelentéktelen mértékben akadályozta".[156] Ehrman megállapítja, hogy „az ellenséges légierő gyakorlatilag semmilyen ellenállást sem tanúsított".[157] Richards és Saunders igyekszik ezt a tényt némiképpen elködösíteni. Elismerik, hogy a szövetségesek légi armádájához képest a német gépek száma igen csekély volt, de nem mulasztják el hangsúlyozni, hogy a „német repülőgépek csak augusztus 19-én szüntették be tevékenységüket a harcmező felett",[158] jelentéktelen ellenállás után. Másnap megkezdődött a második lépcső partraszállása, amellyel együtt Devers tábornok, a 7. amerikai hadsereg parancsnoka is partra szállt. A német repülőerők tevékenysége arra szorítkozott, hogy váratlanul meg-

jelent néhány repülőgép, és minden rendszer nélkül ledobott néhány bombát.[159]

Amikor a német főparancsnokság értesült róla, hogy a dél-franciaországi partraszállásban nagy erők vesznek részt, elrendelte, hogy a Loire folyótól délre tartózkodó csapatok „vonuljanak vissza Németország felé".[160]

Augusztus 20-án megkezdődött a 19. hadsereg főerőinek visszavonulása észak (Lyon, Dijon és a Vogézek) felé. Augusztus 22-én, mivel az arcvonalon nem voltak megfelelő célok, a szövetségesek hadászati repülőerői, augusztus 29-én pedig a közepes bombázók is abbahagyták a felszállásokat.[161] A francia–amerikai csapatok azonban csak augusztus 26-án kezdték meg az üldözést.

Augusztus 21-én Marseille-ben népfelkelés tört ki. De Lattre de Tassigny megállapítja, hogy a francia ellenállási mozgalom fegyveres erőinek tevékenysége lényegesen megkönnyítette a francia csapatok számára Marseille felszabadítását, mivel a német védelmet ellenállási gócokra szabdalta szét. A város augusztus 28-án teljesen felszabadult. A francia csapatok augusztus 26-án ugyanilyen körülmények között foglalták el Toulont.

Augusztus 27-én „a Lyon–Bordeaux terepszakaszoktól délre a francia belső ellenálló erők tevékenységének következtében az ellenség minden szervezett ellenállása megszűnt".[162] Ez Bordeaux körzetében „arra kényszerített 20 000 németet, hogy Elster vezérőrnaggyal az élen megadja magát".[163]

Ezalatt Normandiában az angol–amerikai csapatok főerői elérték a Szajna terepszakaszát.

Szeptember elején, „még a szövetségesek megérkezése előtt a partizánok felszabadítottak több nagyvárost – Toulouse-t, Lyont és Bordeaux-t".[164]

Szeptember 3-án a két irányban előrenyomuló francia és amerikai csapatok Lyonnál egyesültek. A további támadás északi irányban nemsokára „közönséges menetre"[165] kezdett emlékeztetni.

A második világháborúval foglalkozó polgári történészek műveiben többször találkozunk a másodrendű hadszíntereken folyó tevékenység elferdített értékelésével. Így Fliecx francia polgári tör-

ténész századunk kimagasló csatáinak a kérdését igen egyszerűen intézi el. Felsorolja az 1914. évi marne-i csatát, az 1918. évi marne-i és maasi, továbbá az 1940. évi közép-maasi csatát, a francia és a szövetséges csapatok 1944. évi támadását a normandiai és provance-i partoktól a Rajnáig, és ezeket „a XX. század első felében a világtörténelem legdöntőbb csatáinak nevezi".[166] Churchill még a dél-franciaországi hadműveletet is kimagaslónak mondja. Augusztus 18-án elragadtatott hangú táviratot küldött Eisenhowernak, miután figyelte a csapatok dél-franciaországi partraszállását. A táviratban az állt, hogy „a szövetségesek nagyszerű sikerei elhomályosíthatják az orosz győzelmeket".[167] De józanabb hangok is akadnak.

Liddell Hart röviden, de kimerítően jellemzi ezt a hadműveletet. A szövetségesek dél felőli inváziója „séta"[168] volt. A szövetséges parancsnokságnak Franciaország déli részén inkább az ellátással, semmint a haditevékenységgel voltak problémái.[169] A déli hadművelet „alapjában véve üldözés jellegű volt".[170]

Ezek a megállapítások eléggé ékesszólóak, és nem szorulnak kommentárra.

A dél-franciaországi partraszállás tehát a szövetséges parancsnokság elkésett lépése volt. Mire partra szálltak, a német csapatok már visszavonultak a Szajnáig.

A szövetséges parancsnokság nem használta ki azt a lehetőséget, hogy a fő és a kisegítő hadművelet egyidejű végrehajtásával bekerítse a dél-franciaországi német csoportosítást. Csupán az volt a célja, hogy az ország északi részén fokozatosan előrenyomulva visszaszorítsa a német csapatokat Németországba.

6. A FRANCIA HAZAFIAS ERŐK FELSZABADÍTJÁK PÁRIZST

Franciaország belpolitikai helyzetét közvetlenül az amerikai–angol csapatok partraszállása után jellemezte, hogy a tömeges sztrájkok népfelkelésbe mentek át.

Augusztus 19-én Párizsban fegyveres felkelés kezdődött, ame-

lyet A. Raoul-Tanguy kommunista ezredessel az élen a párizsi körzet belső fegyveres erőinek törzse irányított.

A fegyveres felkelést a következő események készítették elő.

Július 14-én, a Bastille bevételének napján, a hagyományos felvonulásban 45 000 párizsi dolgozó vett részt. Másnap a párizsi körzet összes vasútvonalain kitört a sztrájk.

A Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának és a párizsi körzet szakaszervezeti vezetőségének utasítására a vasutassztrájk augusztus 15-én általános sztrájkká fejlődött. Párizs valamennyi üzemében és hivatalában megszűnt a munka. A munkások az üzemekben megalakították a hazafias milícia fegyveres osztagait. Ezek létszáma mintegy 50 000 fő volt.

Ugyanakkor a fővárosban sztrájkba léptek a rendőrök, akiknek soraiban az ellenállási mozgalom három titkos csoportja működött. A megtorlástól való félelem és a hazafias mozgalom fellendülése elősegítette a párizsi rendőrség semlegesítését.

A párizsi körzet belső fegyveres erőinek létszáma augusztus közepére elérte a 35 000 főt. Ezek közül 1500-nak volt lőfegyvere, a többieket a felkelés közben szerelték fel.

A párizsi körzet belső fegyveres erőinek törzse kidolgozta a felkelés tervét. Párizst négy szektorra osztotta. A terv konkrétan megjelölte a legfontosabb objektumokat, amelyeket elsőnek kell elfoglalni, továbbá azokat az intézkedéseket, amelyek hivatva voltak megakadályozni, hogy az ellenség romhalmazzá változtassa a fővárost. A felkelő párizsi néppel 20 000 fő létszámú német helyőrség állt szemben 60 löveggel, 80 harckocsival és 60 repülőgéppel.

Augusztus 19-re virradó éjjel a fővárosban kiragasztották a kommunista képviselők felhívását, amely felszólította a lakosságot, hogy fogjon fegyvert és szerelje fel magát az ellenségtől zsákmányolt fegyverekkel. A felhívást Maurice Thorez, Jacques Duclos, Charles Tillon, Fernand Grenier, Florimont Bonte és mások írták alá. Ez megadta a jelt a fegyveres felkelésre.

Augusztus 19-én hajnalban Raoul-Tanguy kiadta a parancsot a támadás megindítására. Estére Párizs 80 kerületéből 43 teljesen a felkelők kezében volt.

McInnis „A háború ötödik éve" című könyvében megemlíti ezt az eseményt. Azt írja, hogy „augusztus 19-én a hazafiak ellenőrzésük alá vették a város központját, és elbarikádozták a főutcákat".[171] Raoul-Tanguy augusztus 21-én a kommunista párt vezetőségének utasítására az egész párizsi körzetben fokozta a támadást. Ezen a napon jelent meg a „l'Humanité" (a párt központi sajtószerve) első legális száma, amely felszólította a népet, hogy folytassa a harcot Franciaországért és Párizsért.

A felkelés kitörésekor az amerikai csapatok mindössze 20–50 km-re voltak Párizstól. Augusztus 22-én a francia belső erők parancsnokságának képviselője felkereste Bradleyt, és közölte vele, hogy a francia belső erők elfoglalták a Párizstól nyugatra levő hidakat és Párizs nagy részét ellenőrzésük alatt tartják. Ugyanakkor azt kérte, hogy főleg fegyverekkel segítsék őket. Az amerikai újságírók abban az időben már értesültek Bradleytől, hogy „mi (az amerikaiak – *a szerző)* épp most nem rohanunk Párizst felszabadítani . . ."[172] Kérte, hogy ezeket a szavakat ne közöljék a franciákkal.

A szövetségesek vezérkaránál arra számítottak, hogy az erős német helyőrség a végsőkig harcol majd a felkelő franciák ellen. Bradley nem titkolta a szövetséges parancsnokság indítékait. „Jó lett volna – írja emlékirataiban –, ha Párizs szorosabbra húzza a nadrágszíjat, és még egy kicsit megvan a németekkel".[173] A szövetséges parancsnokság nyilvánvalóan arra számított, hogy a német fasiszta megszállók a felkelők fölé kerekednek, és egy újabb Szent Bertalan-éjszakát rendeznek Párizs utcáin. A 12. amerikai hadseregcsoport parancsnoksága erre vonatkozóan megfelelő utasítást kapott Eisenhowertől, amely szerint Párizst csak akkor kell elfoglalni, amikor Patton úgy látja, hogy elérkezett a megfelelő pillanat, de nem előbb. „Fontos volt – írja Montgomery –, hogy Párizst ne próbáljuk előbb elfoglalni, mint az teljesen célszerűvé nem vált . . ."[174]

Az amerikai–angol parancsnokság tervei nem valósultak meg. Augusztus 22-én estére a hazafiak elfoglalták a távbeszélő-központot, és felszabadították a főváros 70 kerületét. A hitleristák védelembe mentek át, és megkezdték a visszavonulást. Ebben a

helyzetben az Angliában felállított 2. páncéloshadosztály Leclerc tábornok parancsnoksága alatt Eisenhower parancsára megindult Párizs felé.

Augusztus 24-én estére néhány támaszponton bekerítették a német helyőrség maradványait.

Ezen a napon, amikor nyilvánvalóvá vált a felkelés teljes győzelme, a szövetséges parancsnokság elhatározta, hogy még a 4. amerikai hadosztályt is elindítja Párizsba. Augusztus 25-én hajnalban megkezdődött az utolsó roham, amelyben részt vett a 2. francia páncéloshadosztály egyik harckocsiszázada. Mire az egész hadosztály megérkezett Párizsba (augusztus 25-én délre), a franktirőrök és a partizánok majdnem teljesen megtisztogatták a fővárost a megszállóktól.

A francia hazafiak augusztus 25-én estére felszabadították Franciaország fővárosát. Walter Millis amerikai történész „Az utolsó szakasz" című könyvében megemlíti ezt a tényt. Azt írja, hogy „Párizs lakossága maga szabadította fel a fővárost".[175]

Párizst tehát a felkelő francia nép saját erejéből szabadította fel. A párizsi hazafiak és elsősorban a francia főváros nagyszámú és szervezett munkássága megakadályozta, hogy a német fasiszta csapatok lerombolják a fővárost. A felkelés sikere hatalmas hazafias lelkesedést keltett, és nyomában országszerte fokozódott a harc. A francia nép alapjában véve saját erejéből szabadította fel Marseille-t, Lyont, Toulouse-t, Clermont-Ferrand-t és több más nagyvárost.

7. A NÉMET FASISZTA CSAPATOK ÜLDÖZÉSE ÉS A SZÖVETSÉGESEK ÁTTÉRÉSE ÁLLÁSVÉDELEMRE AZ 1944/45. ÉVI TÉLI IDŐSZAKBAN

Az amerikai–angol parancsnokság augusztus 26-tól szeptember 12-ig a „széles arcvonal" hadászata alapján üldözte a visszavonuló német fasiszta csapatokat. A fő cél területelfoglalás volt. A szövetséges csapatok egyidejűleg több irányban támadtak, és kiszorították a német fasiszta csapatokat Belgium és Észak-Francia-

ország területéről. A szövetségesek arra törekedtek, hogy széles arcvonalon támadva elfoglalják egész Franciaországot, s ezzel megakadályozzák a német fasiszta hódítók elleni népfelkelés továbbfejlődését. Az amerikai uralkodó körök céljait Bullitt fejezte ki, kijelentvén, hogy „saját érdekünkben magunkra kell vállalnunk Franciaország helyreállításának a feladatát, hogy megmentsük a bolsevizmustól".[176] Az az aggodalom, hogy a francia nép a nemzeti felszabadító harc során mindenütt igazi néphatalmat teremt, arra ösztökélte az amerikai és angol uralkodó köröket, hogy meggyorsítsák a hadiesemények menetét.

Eisenhower ragaszkodott ahhoz, hogy a német csapatokat egyszerre több irányban üldözzék, mert így a szövetséges csapatok mindenütt egyidőben érik el a Rajnát. Az angol parancsnokság hasztalan igyekezett kierőszakolni saját tervének megvalósítását, amelynek az volt a lényege, hogy Belgiumon keresztül egyetlen összpontosított csapást kell mérni Németországra a Rajna irányában, és a Ruhr-vidéktől északra kell átkelni a folyón. Az angoloknak elsősorban az volt az érdekük, hogy a La Manche partját egészen Antwerpenig megtisztogassák, és utána folytassák Németország egész északi partvidékének elfoglalását.

Montgomery szándéka egyszerű és világos volt az amerikaiak számára: minden erőt az angol uralkodó körök érdekében kíván latba vetni. E szándékot álcázandó, arról beszéltek, hogy minél hamarabb be kell fejezni a Németország elleni háborút. Eisenhower szintén nem fukarkodott az olyasfajta kijelentésekkel, hogy „szeretne minél hamarabb véget vetni a háborúnak . . ."[177]

Az angol vezetők kompromisszumos alapon megegyeztek Eisenhowerral. A keleti irányú további támadást két tényezőtől tették függővé:

– Antwerpen kikötőjének elfoglalása és normális működése;

– egységes arcvonal alakítása Svájctól az Északi-tengerig oly módon, hogy az erők felvonulnak a Rajna mentén, és felveszik az összeköttetést a Dél-Franciaországból támadó 6. hadseregcsoporttal.[178] Az egyezség alapján Eisenhower augusztus 22-én elhatározta, hogy a 21. angol hadseregcsoportot az Ardennektől északra, a 12. amerikai hadseregcsoportot pedig tőlük délre indítja el. Az

angolokat Antwerpennek irányították a Pas-de-Calais mentén. Montgomerynek mégis sikerült kiverekedni azt, hogy az 1. amerikai hadsereg biztosítsa az angolok jobb szárnyát. Eisenhower a közös siker érdekében hozzájárult ehhez.

A szövetségesek legalább egy hét késéssel kezdték meg a német csapatok üldözését. A Szajna védelemre alkalmas terepszakaszán nem álltak meg a németek. Elsőnek „a keleti arcvonalra siető, válogatott SS-csapatok keltek át a folyón".[179]

A belorusz hadművelet eredményeképpen a szovjet csapatok elérték Kelet-Poroszország határát. A Wehrmacht hadműveleti naplói szerint a „Közép" hadseregcsoport belorussziai veresége azt jelentette, hogy „újabb, Sztálingráddal azonos méretű katasztrófa következett be..."[180] A fegyveres erők megsemmisülése szempontjából „a belorusz hadművelet még nagyobb volt".[181] Teljesen megsemmisült 17 német hadosztály és 3 dandár, 50 hadosztály pedig állományának 60–70 százalékát elvesztette. A német arcvonal közepén 400 km széles óriási rés támadt. Ezt minél hamarabb be kellett tömni. Ez az oka annak, hogy a német fasiszta csapatok oly sietve hagyták ott Franciaországot és Belgiumot. Hitlernek újabb erőket kellett felszabadítania, hogy a keleti arcvonalra dobhassa át őket.

A Szajnán, Párizstól északra és délre, augusztus 21-én elsőnek a 3. hadsereg csapatai keltek át. A 2. angol hadsereg csapatai augusztus 25-én kezdték meg az átkelést. A 30. angol hadtest sávjában az ellenség „gyenge ellenállást tanúsított".[182] Az augusztus 27-i fő átkelésnél a 12. angol hadtest sávjában „az ellenség nem tanúsított ellenállást".[183] Az amerikai csapatok átkelési szakaszain is hasonló volt a helyzet.

A Szajna-terepszakasztól Németország nyugati határáig az angol–amerikai csapatok úgy nyomultak előre, hogy még harci érintkezésbe sem kerültek az ellenséggel. „Ritkaságnak számított, ha német repülőgépek tűntek fel az égen"[184] – írja Bradley. Mivel nem kellett tartaniuk az ellenség légitámadásaitól, a szövetségesek csapatai „jó utakon, nappal, gépkocsin utaztak".[185]

A rendkívül kedvező helyzet ellenére a szövetséges parancsnokság mégcsak meg sem kísérelte valamilyen manőver végrehajtását

annak megakadályozására, hogy a német fasiszta csapatok visszavonuljanak a Siegfried-vonal mögé.

Montgomery azt állítja, hogy a „széles arcvonal" hadászatát csupán azért folytatták, mert az „kizárta a viszonylag keskeny arcvonalon végrehajtott mély hadműveletekkel járó kockázatot".[186] De kockázatról nem lehetett szó. Az amerikai–angol parancsnokság élőerő- és eszközfölénye annyira nagy volt, hogy az merőben minden kockázatot kizárt.

Szeptember elején a szövetségeseknek Észak-Franciaországban 38 teljes létszámú hadosztályuk (20 amerikai, 13 angol, 3 kanadai, 1 francia és 1 lengyel hadosztály) volt; ezenkívül Franciaország déli részén még 8 amerikai–francia hadosztályuk tartózkodott. Az említett 46 hadosztályból 11 páncéloshadosztály volt. Ezekhez kell még sorolnunk 10 önálló páncélosdandárt, illetve -ezredet. Ezenkívül az Egyesült Államokból abban az időben szállították át Normandiába a 9. amerikai hadsereget, amelyből az első négy hadosztály már útban volt.[187] Angliában 4 légideszant-hadosztály várt bevetésre.

A szövetségesek légiereje 4035 nehézbombázóból, 1720 könnyű és 28 közepes bombázóból és torpedóvető repülőgépből, továbbá 5000 vadászgépből állt. Ehhez járult még több mint 2000 szállítógép.

A Németországba visszavonuló német hadosztályok annyira elvérzett és demoralizált hadosztályok voltak, hogy össze sem lehetett hasonlítani őket a szövetségesek hadosztályaival.

Miután a szövetségesek meggyőződtek róla, hogy a Szajnától keletre a németek maguk nyitottak utat Franciaországon keresztül Németország határáig, elkezdték parancsnokságuk újjászervezését.

Szeptember 1-ig Montgomery mint a szövetségesek szárazföldi erőinek főparancsnoka, tartotta kezében az amerikai hadseregek teljes irányítását. Ezen a napon Eisenhower átvette az arcvonalon folyó hadműveletek vezetését, ami gyakorlatilag Montgomery kiiktatását jelentette, miután az amerikai parancsnokok kereken kijelentették, hogy nem fogják tovább teljesíteni parancsait, mert azok amerikaellenesek.

Szeptember 3-án az angol gárda páncéloshadosztály bevonult

Brüsszelbe. Kraminov szovjet újságíró, aki az események szemtanúja volt, azt írja, hogy „a belga főváros felé vonuló »nevezetes előretörés« inkább vidám, lármás karneválra emlékeztetett, mint háborúra és hadjáratra".[188]

Szeptember 4-én az angol csapatok minden erőfeszítés nélkül bevonultak Antwerpenbe, minthogy „a várost a belső erők osztagai már felszabadították".[189] Az angol katonai vezetők megelégedtek ezzel a sikerrel, így Antwerpentől északra a Schelde torkolata a németek kezén maradt. Ennek következtében a szövetségesek hosszú ideig nem tudták használni a kikötőt. Szeptember 12-én a 3. amerikai hadsereg csapatai Chatillon körzetében egyesültek a francia „B" hadsereggel és Troyes körzetében a 7. amerikai hadsereggel. Az egyesülés azután történt, hogy a 19. és az 1. német hadsereg csapatai a belforti átjárón minden akadály nélkül megérkeztek Németország területére. Az átjárót az 1. hadsereg számára a 19. hadsereg tartotta. „E hadsereg parancsnokának nem kellett különösebben nyugtalankodnia amiatt, hogy észak felé elvágják visszavonulását, Patton hadserege ugyanis csupán körülvette, de nem fejtett ki nyomást rá, mivel Eisenhower terveiben még csak csírájában sem szerepelt olyan elgondolás, hogy délkeleti irányban támadást kellene indítani."[190] A 19. hadsereg parancsnoka, Blaskowitz tábornok, e passzivitást kihasználva „csapatainak több mint felét átmentette".[191]

Szeptember 13-án az 1. amerikai hadsereg 7. hadteste 3. páncéloshadosztályának harckocsijai a Siegfried-vonal egyik gyengén védett szakaszán (Aachentól 16 km-re délre) átlépték a német határt. Ugyanezen a napon az 1. hadsereg 28. gyaloghadosztálya átlépte Luxemburg és Németország határát, és 5 km mélyen behatolt. A 3. hadsereg 12. és 20. hadteste a Mosel keleti partján levő hídfőállásban volt. A további előnyomulást leállították. Bradley ezt azzal magyarázza, hogy válságba jutott az ellátás.

Az ellátás vezetői nem erősítik meg ezt az állítólagos válságot. Az amerikai páncéloshadosztályoknak, például, nem volt hiányuk üzemanyagban. Az amerikai csapatok mögött folyt az üzemanyagvezeték lerakása Franciaország területén, és előfordult, hogy naponta 100 km-nél hosszabb vezetéket fektettek. A 3. hadsereg tü-

zérsége szeptember második felében naponta 700 000 gránátot lőtt ki.

Pattonnak négyszer annyi lövege volt, mint azoknak a németeknek, akik az ő sávjában védtek. Szeptember 29-én az egyik Metz körüli erődre 21 amerikai zuhanóbombázó 21 hordó gyújtóelegyet dobott le. Az erőd egyszer s mindenkorra elhallgatott. Ezek a tények arra utalnak, minden lehetőség megvolt a támadás folytatásához. Az angol–amerikai szövetségesek, ha akarják, az „»utolsó szusszanásig« folytathatták volna az üldözést, és fél évvel hamarabb befejezhették volna a háborút, mivel a németeknek nem voltak lényeges földi kötelékeik, a légierőről nem is beszélve. Ezenkívül Kelet-Poroszországban és Magyarországon súlyos harcok folytak, és így szó sem lehetett róla, hogy keletről erőket dobjanak át."[192] Ámde az angol–amerikai parancsnokságnak nem volt érdeke, hogy legalább fél évvel hamarabb befejezze a háborút.

A német csapatok és kötelékek kivonulása Franciaországból annyira nyugodt helyzetben történt, hogy „a pontosan előírt helyekre tudtak visszavonulni és utána védelmet tudtak foglalni mindazokban a körzetekben, amelyeket a német parancsnokság kijelölt számukra".[193]

Az angol–amerikai csapatok, jóllehet fel voltak szerelve gépkocsikkal és nem voltak harci érintkezésben a sietve visszavonuló ellenséggel, lassú ütemben folytatták az üldözést, naponta átlagosan 16 km-t tettek meg. A 3. hadsereg, az amerikai csapatok csapásmérő ereje, például mindössze napi 8 km-es sebességgel nyomult előre.

A szövetséges parancsnokság az üldözésnél abból az elvből indult ki, hogy „az egész arcvonalon nyomást kell gyakorolni az ellenségre, hogy ily módon az egész arcvonalon többé kevésbé egyenletesen oszoljanak meg az ellenség élőerői és eszközei"[194] – írja W. Millis „Az utolsó szakasz" című könyvében.

A szövetségesek már 1944 szeptemberében áttörhették volna a Siegfried-vonalat. Ha a 3. hadsereget megerősítik mindennel, amivel csak lehetséges, a németeket „mélyen be lehetett volna kergetni Németország területére".[195] A szövetséges parancsnokság hadászatában szerepelt ilyen döntő tevékenység. Az a politikai cél-

kitűzés, hogy a háborút minél tovább el kell húzni, továbbra is érvényben volt.

Szeptember közepén az amerikai–angol csapatok megálltak Németország nyugati határánál, és 800 km hosszú összefüggő arcvonalat alkottak, amely Hollandia határától Svájcig terjedt.

A német fasiszta csapatokat csak visszaszorították Németország határai közé, így azok a további ellenálláshoz megtartották harcképességüket. A nyugati haditevékenység manőverező időszaka véget ért; a szövetséges csapatok áttértek az állásvédelemre és a helyi jelentőségű harcokra.

A szövetséges csapatok a második quebeci konferencia (1944. szeptember 12–16.) idején érték el Németország határát.

Ezen a megbeszélésen Roosevelt és Churchill áttekintette a földközi-tengeri helyzetet. Ez alkalommal Churchill ismét javasolta, hogy északkeleti irányban Ausztria felé kell előnyomulni, hogy „a szövetségesek hamarabb jussanak el Bécsbe, mint az oroszok".[196] A. Brooke Churchill javaslatát még azzal egészítette ki, hogy dél-franciaországi partraszálláshoz használt hajókat indítsák el az Isztriai-félsziget elfoglalására. King támogatta ezt a javaslatot. „Az amerikai vezetők szintén nem siettek, hogy szárazföldi csapatokat dobjanak át Franciaországba."[197] Marshall az értekezleten nem titkolta el angol szövetségesei előtt, hogy „az amerikai vezérkari bizottság nem szándékozik azonnal kivonni csapatait Olaszországból".[198] A konferencia minden részvevője egyetértett abban, hogy Bécsben előbb kell ott lenniük, mint az oroszoknak.

Az Egyesült Államok és Anglia vezetői megvitatták Németország övezetekre való felosztását. Ez a kérdés már a kairói konferencián felmerült. Abban az időben az amerikai vezérkari bizottság ragaszkodott ahhoz, hogy Németország északnyugati része amerikai, déli része pedig angol övezet legyen. Az amerikaiak független közlekedési útvonalakra törekedtek. A második quebeci értekezleten az amerikai vezetőknek engedniük kellett ebben a kérdésben, hogy a csendes-óceáni kérdésekben hajthatatlanok maradhassanak. Megegyeztek abban, hogy Németország északnyugati részét angol, délnyugati részét pedig amerikai csapatok szállják meg. Az angolok hozzájárultak ahhoz, hogy az északi német kikötők közül

egyet átadnak az amerikaiaknak, akik ezen keresztül bonyolítják le az amerikai csapatok ellátását.

A szövetségesek katonai vezetői csapataikat a Siegfried-vonalnál tartva, hozzáláttak a Németország elleni további haditevékenység kérdéseinek megtárgyalásához.

Szeptemberben az Egyesült Államoknak az európai hadszíntéren 2 053 000 katonája volt 34 hadosztály (közülük 8 páncélos és 3 légideszant-hadosztály) és 103 repülőcsoport kötelékében. A földközi-tengeri hadszíntéren az amerikai csapatok létszáma 712 000 fő volt, 6 hadosztályt (közülük 1 páncélos) és 46 repülőcsoportot alkotva. Két páncéloshadosztály útban volt Európa felé. Az amerikai vezérkarnak az Egyesült Államok területén 24 hadosztálya és 33 repülőcsoportja volt tartalékban.[199] 1944. október 1-én Európa területén Eisenhowernak 56 amerikai és brit hadosztály állt rendelkezésére. Ezek teljesen kiképzett és felszerelt hadosztályok voltak.

Ebben az időben az ellenségnek az egész nyugati arcvonalon 55,5 hadosztálya volt, melyek megközelítőleg 24 teljes létszámú hadosztálynak feleltek meg.

Felvetődött az a kérdés, miként lehetne legcélszerűbben kiaknázni az európai hadszíntéren a szövetségesek túlnyomó fölényét. A támadás hadászati célja tekintetében nem volt vita a szövetségesek között. Eisenhower szeptember 15-én kijelentette, hogy az egyesült amerikai–angol erőkkel a legegyenesebb és leggyorsabb úton akar elérni Berlinbe. Montgomery szintén Berlinbe igyekezett. Berlin elfoglalásáról azt tartották, hogy az „a legnagyobb ütőkártya lesz a szövetségesek kezében".[200] Ryan angol történész azt írja, hogy Roosevelt még 1943-ban kijelentette: „El kell jutnunk Berlinbe. Az Egyesült Államoknak kell elfoglalnia Berlint."[201] Ezt Churchill is legalább ennyire óhajtotta, aki szerint „az oroszokkal minél keletebbre kell találkozni".[202]

Eisenhower és Montgomery között a cél elérésének módszerét illetően nézeteltérés keletkezett. Eisenhower azt javasolta, hogy az egész nyugati arcvonalon nagy szövetséges erőket kell fölvonultatni, és széles arcvonalon kell előrenyomulni. Montgomery pedig azt hangoztatta, hogy az északi úton kell támadni, vagyis keskeny arc-

vonalon, a 21. angol hadseregcsoport erőivel Németország közepe felé. Az angolok azt javasolták, hogy ezt a hadseregcsoportot mindennel fel kell szerelni, amire csak szüksége van, és az amerikaiak elégedjenek meg azzal, ami marad. Montgomery úgy számított, hogy sikerül egyenesen Berlinhez kijutni. Az amerikaiak nem voltak hajlandók belemenni a szerepek ilyen egyenlőtlen elosztásába. Ezért Bradley azt indítványozta, hogy két azonos erejű csapást kell mérni: a Ruhr-vidéktől északra és délre, majd utána már Berlin ellen.

Eisenhower magáévá tette Bradley álláspontját. Montgomery mégis megpróbálkozott egy hadművelettel, hogy előretörjön, maga mögött hagyva az amerikaiakat. Ezt a hadműveletet, amely a „Market Garden" fedőnevet kapta, Hollandiában hajtották végre a 2. angol hadsereg erőivel, és két amerikai légideszant-hadosztály felhasználásával 1944. szeptember 17 és 26 között.

Az angol parancsnokság elgondolása az volt, hogy egy légideszant-hadtest erőivel (amely 1. angol, a 82. és a 101. amerikai légideszant-hadosztályból és egy lengyel ejtőernyős dandárból állt) Arnhem városától 12 km-re északra (a Rajna keleti partján, a folyó alsó folyásánál) hídfőt létesít, és 10 km széles és 90 km hosszú folyosót nyit hozzá. Utána a 2. angol hadsereg 30. hadseregközvetlen hadteste (a gárda páncéloshadosztály és két gyaloghadosztály) előrenyomul Arnhemig, utána megkerüli a Siegfried-vonal jobb szárnyát, és utat nyit Németország területére. Feltételezte, hogy Nijmegen és Arnhem körzetében csak néhány másodrendű alakulat látja el a védelmet. Mivel a hadtestnek 732 lövege és aknavetője volt és mintegy 650 repülőgép támogatta, az angol parancsnokság nem kételkedett a sikerben.

Szeptember 17-én ledobták a légideszant-hadosztályokat. Ugyanakkor három lépcsőben (az áttörési szakasz szélessége 1,5 km) megindította támadását a 30. hadtest. A hadtest hadosztályai egy úton haladtak. Ez 1,8 méterrel magasabb volt a környező terepnél. A páncélos- és a gárdahadosztály volt.

Ahogy várták, „az ellenség ellenállása gyenge volt".[203] A 30. hadtest 10 km-t nyomult előre. Ámde a szomszédos hadtestek (jobbról a 28., balról a 12. hadtest) elmaradtak: négy nap alatt

mindössze 4 km-t haladtak előre. Az angol ejtőernyősök Arnhemnál rögtön súlyos helyzetbe kerültek. Ebben a körzetben két német páncéloshadosztály volt pihenőben (a 9. és 10.), amelyeket nem derített fel az angol hírszerzés. Az 1. légideszant-hadosztályt bekerítették. 358 vitorlázógépből 38 elveszett.[204] Másnapra a hadosztály helyzete „kétségbeejtővé" vált.[205]

A 30. hadtest, amelyet a nyílt szárnyak felől megtámadtak, megtorpant, és nem tudott kellő időben előretörni a hídfőhöz. A hadtest csapatai szeptember 18-án egyesültek a 101. amerikai légideszant-hadosztállyal.

Szeptember 25-én reggelre „az angol hadosztály helyzete nyilvánvalóan reménytelenné vált".[206] Estére a 43. gyaloghadosztálynak sikerült előretörni a Rajna bal partjáig. A lengyel dandár átkelt a hídfőbe, és felváltotta az angol légideszant-hadosztály maradványait (2400 fő). A hadosztályból mintegy 6400 fő elesett vagy fogságba került.[207] „A lengyelek – írja egy szemtanú – nem tértek vissza."[208]

A hadművelet kudarca ellenére Montgomery kijelentette, hogy „az arnhemi csatát 90 százalékban megnyertük".[209] Ez az értékelés egy helyi jelentőségű sikeren alapult. Az amerikai légideszant-hadosztályok tartották az elfoglalt területeket, ami lehetővé tette az angol csapatok számára, hogy elérjék a Rajna nyugati partját. A terv legfontosabb részét azonban nem sikerült végrehajtani. Az angol csapatok csak 1945 áprilisában vonultak be Arnhemba.

Montgomery elkezdett készülődni a télre, és semmilyen körülmények között sem volt hajlandó átkelni a Rajnán. Churchill annyira szörnyűnek tartotta a veszteségeket, hogy még külön memorandumot is szerkesztett, amelyben utasította a katonai parancsnokságot, hogy „ne egyszerűen megnyerje a háborút, hanem olcsón nyerje meg, kényszerítsen másokat arra, hogy fizessenek".[210]

Október közepén Montgomery a kudarcot azzal magyarázta, hogy sehol sem volt elég erős ahhoz, hogy gyorsan döntő eredményeket tudjon elérni. Ezzel az ürüggyel november 30-án ismét megpróbálkozott Eisenhowertől döntést kicsikarni, hogy dobják át az Ardennektől északra a 12. amerikai hadseregcsoportot, s az mű-

ködjék együtt a 21. angol hadseregcsoporttal. Sikerült kiverekednie, hogy Bradley hadműveletileg hozzá tartozzék, s így az amerikai csapatokkal saját belátása szerint rendelkezhessék.

Churchill egyenesen Roosevelthez fordult, és elítélte Eisenhower stratégiáját, de eredménytelenül.

1944 őszén az amerikai–angol parancsnokság korlátolt célú részhadműveleteket folytatott, amelyek nem vezettek lényeges eredményekre (Belgium északi részén októberben, a Ruhr-vidék irányában, Aachen körzetében október-novemberben és a Saar-vidéken 1944 novemberében).

Az angol–amerikai csapatoknak október 20-án sikerült elfoglalniuk Aachent, és ebben a körzetben egy 25 km széles és 15 km mély szakaszon jelentéktelenül beékelődtek Németország területére.

November végére a nyugati arcvonalon a Maas torkolatától a svájci határig megszűnt a haditevékenység. A német fasiszta csapatok (az 1., 7., 15. és 19. hadsereg) erőik és harceszközeik zömét megőrizve a Siegfried-vonal mögött álltak. Németország nyugati határán az erődítmények az Arnhem-dél, Aachen, Frankfurt am Main-dél vonalon és tovább a Rajna mentén Svájc határáig húzódtak. A Siegfried-vonal összesen 600 km hosszú volt.

Azt, hogy a szövetségesek abbahagyták a további előrenyomulást Németország létfontosságú központjai felé, a hitleristák valami csodának tartották, olyasfélének, mint amilyen 1914-ben a franciák „csodája" volt a Marne-nál. Feltételezték, hogy az ellenség megijedt a Siegfried-vonal elnevezésből sugárzó erőtől.

Miután a Siegfried-vonalról 1942–1943-ban elszállították a löveganyagot, ott valóban csupán a hangzatos elnevezés maradt. Eisenhower megállapítja, hogy az amerikai–angol csapatok harca 1944 őszén a gyalogosok egy helyben topogásának a legkellemetlenebb formáit öltötte. Az előnyomulás lassú volt, és kilométerek helyett rendszerint csak méterekkel volt mérhető. Eisenhower azonban nem hajlandó megmagyarázni ennek a jelenségnek az igazi okait, hanem ehelyett az ellenség ellenállására és az elégtelen ellátásra hivatkozik. Az amerikai-angol parancsnokság nem aknázta ki saját fegyveres erőinek roppant lehetőségeit, valamint a szovjet–német arcvonal kedvező hadászati helyzetét, s nem mért döntő csapást a fasiszta Németországra.

Nem kétséges, hogy kellő kitartás esetén az amerikai–angol csapatok bárhol áttörhettek volna, utána akadály nélkül átkelhettek volna a Rajnán, és mélyen behatolhattak volna Németországba.

Montgomery elhatározta, hogy nyugodtan áttelel és pihenőbe küldte katonáit. A katonákat és tiszteket tömegesen elengedték Párizsba, Brüsszelbe, Angliába, sőt „a legügyesebb kanadaiak még Kanadába is eljutottak".[211] A körforgalom a következő volt: egynyolcad szabadságon volt, kétnyolcad szabadságra ment, vagy éppen visszatérőben volt, a többiek várakoztak. Ennek a pihenésnek a megszervezése a hitleristák értésére adta, hogy Nyugaton nem kell támadástól tartaniuk, és nyugodtan csinálhatják a dolgukat keleten.

Ily módon a szövetségesek minden ok nélkül elhatározták, hogy 1944–45 telére még azt a korlátozott harci tevékenységet is megszüntetik, amelyet 1944 őszi hónapjaiban folytattak. Az óriási élőerőket és eszközöket nem használták fel Németország szíve elleni hadászati támadó hadműveletekre. A szövetséges parancsnokság határozott szándékai nem lépték túl a hadászati tervezés kereteit. Az Amerikai Egyesült Államok és Anglia vezetői a hadászati hadműveletekkel szemben a további várakozás politikáját részesítették előnyben.

8. AZ AMERIKAI CSAPATOK VERESÉGE AZ ARDENNEKBEN ÉS ÉSZAK-ELZÁSZBAN. A SZOVJET HADSEREG SEGÍTSÉGET NYÚJT

A német csapatok az ardenneki ellentámadás tervének kidolgozását 1944. augusztusában kezdték el.

Augusztus végén a náci vezetők különértekezletet tartottak Rastenburgban, amelyen Hitler, Keitel, Jodl és helyettese, Warlimont, Guderian, a külügyminisztérium képviseletében Höwel és mások voltak jelen. Ezen az értekezleten Hitler kijelentette, minden eszközzel időt kell nyerni, és elő kell segíteni a nyugati hatalmak és a Szovjetunió konfliktusát. Akkor ragyogó lehetőség nyílik ar-

ra, hogy az angolokkal és az amerikaiakkal kiegyezzenek, és közösen folytassák a harcot keleten.

Hitler számításának, hogy a nyugati hatalmakkal esetleg különbékét köthet, megvolt a maga osztályalapja. Ilyen béke megkötésével többször is próbálkoztak, és a hitleristák nem vesztették el azt a reményt, hogy esetleg „viszályt lehet kelteni Anglia és Amerika, valamint a Szovjetunió között".[212]

Október 8-án Hitler főhadiszállásán újabb értekezlet volt. Arról tárgyaltak, hogyan lehetne a nyugati hatalmakat arra kényszeríteni, hogy különbékét kössenek Németországgal. Az oroszok sikerei, mondta Hitler, kedvezőtlen hatással vannak az angolokra és az amerikaiakra, mert nem érdekük, hogy örüljenek ezeknek a sikereknek. Következésképp a különbékére való potenciális hajlandóság nem kétséges, csupán erősíteni kell. Arra a kérdésre, hogy miként, Hitler azt válaszolta, hogy a német csapatok sikeres nyugati ellentámadása esetleg pozitív eredménnyel járna ilyen irányban.

Október 11-én Hitler utasította Jodlt, hogy mindenekelőtt biztosítsa a meglepést és a titoktartást. Október 12-én Rundstedt parancsot kapott, hogy a szövetségesek támadásának visszaverése céljából vonjon újabb tartalékokat a Rajnához. A parancshoz mellékelve volt egy „Wacht am Rhein" fedőnevet viselő titkos terv. Ez hangsúlyozta, hogy a terv maga alapjában véve védelmi jellegű, és az a célja, hogy a Ruhr-vidék irányában megakadályozza a szövetségesek előrenyomulását a Rajnához.

A „Wacht am Rhein" terv a szövetségesek hadászati megtévesztését szolgálta. Arról volt ugyanis szó, hogy módot adnak a szövetségesek hírszerzésének, hogy megismerkedjék a tervvel. Hitler így akarta megtéveszteni a szövetséges parancsnokságot igazi szándékait illetően.

November 10-én Hitler direktívát írt alá, amelyben az állt, hogy „a hadművelet céljának megvalósítása – az Antwerpen–Brüsszel–Luxemburg vonaltól északra levő ellenséges erők megsemmisítése – „fordulópontot jelentene a nyugati és ezzel együtt esetleg az egész háborúban".[213]

December elején a csapásmérő csoportosítás parancsnokainak

megbeszélésén Hitler felhívta a figyelmet az ellentámadás különleges fontosságára. Hangsúlyozta, hogy a sikernek egyenértékűnek kell lennie a dunkerque-i sikerrel, és kifejezte azt a meggyőződését, hogy sikerül majd egy újabb, és ezúttal a szövetségesek számára sorsdöntő, Dunkerque-et megvalósítani. A tét az volt, hogy az egész háború esetleg Németország javára dől el.

Hitler Keitel és Jodl jelenlétében fogadta Skorzenyt, és azt a feladatot adta neki, hogy vegye át egy, a szövetségesek egyenruhájába öltöztetett diverzáns osztag (3300 fő) parancsnokságát, s az ellentámadás közben zsákmányolt gépkocsikon kerüljön a szövetséges csapatok hátába, keltsen pánikot, semmisítse meg a törzseket és hírközpontokat, foglalja el a Maas folyó hídjait, és a főerők beérkezéséig tartsa őket. Az ellentámadás tervének végleges változatára Hitler ráírta elhatározását: „Nem módosítandó."

1944. december közepén a Siegfried-vonalat hadseregcsoport tartotta megszállva.

Az arcvonal jobb szárnyán a „H" hadseregcsoport védett (a 25. tábori és az 1. ejtőernyős hadsereg). Az arcvonal közepén a „B" hadseregcsoport helyezkedett el (a 15. és a 7. tábori hadsereg, a 6. SS páncéloshadsereg és az 5. páncéloshadsereg). Az arcvonal bal szárnyán a „G" hadseregcsoport foglalt védelmet (az I. hadsereg) a „Felső-Rajna" hadseregcsoporttal (a 19. hadsereg) együtt.

A hitleristáknak a nyugati arcvonalon összesen 70,5 hadosztályuk volt, köztük 11 páncélos-, 29 népfelkelő („Volkssturm") hadosztály és 2 páncélosdandár.

Az angol–amerikai csapatok a Siegfried-vonalnál a következőképpen helyezkedtek el. Az arcvonal jobb szárnyán 280 km szélességű sávban a 6. hadseregcsoport tevékenykedett (a 7. amerikai és az 1. francia hadsereg). Az 1. hadsereg francia csapatai Strasbourgtól északra november 19-én elsőnek érték el a Rajnát. November végén ennek a hadseregnek az állományában a francia belső fegyveres erők 75 000 katonája harcolt.

Az arcvonal közepén 370 km széles sávban a 12. amerikai hadseregcsoport védett (a 3., az 1. és a 9. hadsereg). Az Ardennekben 110 km széles sávban az 1. amerikai hadsereg 8. hadsereg-

közvetlen hadteste volt védelemben (három gyalogos- és egy páncéloshadosztály).

Az arcvonal bal szárnyán 220 km széles sávban a 21. angol hadseregcsoport vonult fel (az 1. kanadai és a 2. angol hadsereg).

Az angoloknak és amerikaiaknak Nyugat-Európában összesen 63 hadosztályuk volt (40 amerikai, 15 angol és kanadai, valamint 8 francia hadosztály), köztük 11 páncéloshadosztály, továbbá 10 páncélosdandár (4000 harckocsival) és több mint 11 000 repülőgépük.

A német hadosztályok közül „soknak nem voltak harci tapasztalatai, és létszámuk sem volt teljes".[214] A német gyaloghadosztályok személyi állománya a szövetséges hadosztályokénak legfeljebb a felét tette ki. A szövetséges hadosztályok harcképesség tekintetében jóval felülmúlták a németeket.

A németek nyugati páncéloshadosztályairól Ehrman angol történész azt állítja, hogy ezeket átszervezték és nagy páncélostartalékot alkottak. Rundstedt Liddell Harttal folytatott beszélgetése alkalmával másként értékelte őket: „A részarányuk ugyan nagy volt, de kevés volt a harckocsijuk – ezek főként csak papíron léteztek (Manteuffel azt mondta, hogy a két páncéloshadseregnél legfeljebb 800 harckocsi volt), aminek folytán más színben tűnik fel a szövetségeseknek a hadosztályok számára alapozott az a kijelentése, hogy itt (az Ardennekben – *a szerző)* a háború legnagyobb harckocsitömege tevékenykedett."[215]

A német főparancsnokság szándéka a következő volt: kihasználva a nyugati arcvonalon beállt fegyvernyugvást, Liège irányában megsemmisítő csapást mér az angol–amerikai hadseregek csatlakozására, szétzúzza az 1. amerikai hadsereget, átkel a Maas folyón, előrenyomul Antwerpen körzetébe, a tengerbe szorítja a 9. amerikai, a 2. angol és 1. kanadai hadsereget, egy második Dunkerque-et rendez az angol–amerikai szövetségeseknek, és ezzel megjavítja a különbéke esélyét az Egyesült Államokkal és Angliával. Sőt mi több, december 12-én, négy nappal a támadás előtt, Hitler azt a reményét fejezte ki, hogy „néhány erős csapás nyomán bármely pillanatban megeshet, hogy ez a mesterségesen fenntartott front (a Hitler-ellenes koalíció – *a szerző)* nagy recsegés-ro-

pogás közepette összeomlik".[216] A főcsapást az Ardennek körzetében tervezték, ott, ahol a leggyengébb volt az amerikai csapatok védelme. Amennyiben a terv sikerült, széttagolják az angol–amerikai csapatokat, és egyenként semmisítik meg őket.

A hitlerista hadigépezet utolsó erőfeszítésével még képes volt arra, hogy erős csapásokat mérjen. Ámde a szövetséges parancsnokság szemmel láthatóan lebecsülte az ellenséget, feltételezte, hogy „a német hadsereg a teljes bomlás állapotában van".[217]

A támadás meglepetésszerűsége gyakran ellensúlyozza az élőerő- és harceszközhiányt. 1944 decemberében nyugaton is így történt. A szövetségeseknél uralkodó könnyelmű hangulat elősegítette, hogy a német főparancsnokságnak sikerült meglepnie őket. Semmiképpen sem várták, hogy a németek éppen télen fognak ellentámadást indítani az Ardennekben. Eisenhower legkevésbé az Ardennek miatt aggódott, mert úgy vélte, hogy a nehezen járható terepen támadni rendkívül nehéz, különösen télen. A magasabbparancsnokságokon általában nem hittek a német támadás lehetőségében. Ezért az Ardennekben nem volt kiépített védelem. Ezt kihasználta a német parancsnokság.

A német hírszerzés megállapította, hogy az Ardennek irányában az angol–amerikai szövetségeseknek nincsenek nagy tartalékaik. Az Ardennek erdős, átszeldelt terepe lehetővé tette a csapásmérő csoportok rejtett összpontosítását.

Minden intézkedést kizárólag összekötő tisztek révén továbbítottak. Színlelt átcsoportosításokat hajtottak végre, hogy azt a benyomást keltsék, mintha az Ardennektől északra hajtanának végre csapatösszevonást a Ruhr-vidék fedezésére. Ezt a célt sikerült elérni. Eisenhower vezérkaránál egész novemberben az a helytelen nézet uralkodott, hogy „a németek a szövetségeseknek a Ruhr-vidék irányában készülő csapását szándékoznak visszaverni".[218]

A felderítő térképeken olyan bejegyzés szerepelt, hogy az Ardennekben mindössze négy gyalog- és két páncéloshadosztály tartózkodik, de ezek is úgy voltak bejelölve, hogy észak felé mozognak. Valójában az Ardennekben az ellentámadás megindulásakor egy 25 hadosztályból (közülük 7 páncéloshadosztály) álló csapás-

mérő csoportosítás összpontosult 970 harckocsival és rohamlöveggel, valamint 900 repülőgéppel.[219]

A szövetséges parancsnokságok hírszerző szerveinek voltak olyan adataik, hogy a németek támadásra készülődnek, de sohasem gondoltak határozottan az Ardennekre, mint veszélyeztetett szakaszra. Így, a 8. hadtest hírszerző főnöke 1944. december 9-én azt jelentette a 12. hadseregcsoport törzsének, hogy az ellenség ezt az arcvonalszakaszt nyugalomban szándékozik hagyni.

December első felében a hadosztálytörzs azt észlelte, hogy az ellenség aktivizálódott, és az Ardennekben néhány új hadosztály jelent meg. Az 1. hadsereg törzsének küldött jelentésekben azt a tényt az ellenségnek azzal a törekvésével magyarázták, hogy harci tapasztalatokra szándékozik szert tenni, hogy aztán másutt használja fel azokat.

Az 1. hadsereg parancsnoka annyira nyugodt volt az Ardennek miatt, hogy december 13-án a 9. páncéloshadosztályból (a 8. hadtest tartaléka) egy harci parancsnokságot átadott az 5. hadtestnek.

Eisenhower szintén nem tulajdonított kellő jelentőséget az arra utaló tényeknek, hogy az Ardennek körzete veszélyben forog, és más arcvonalszakaszok rovására nem erősítette meg védelmét.

December 15-én a következők történtek:

– a hadtest törzse szerint az ellenség szándéka nem változott;

– a főparancsnokság hadműveleti osztályának egyik tisztje kijelentette, hogy „semmi jelentenivalója sincs az Ardennek szakaszáról"[220];

– De Hingan a 21. hadseregcsoport vezérkari főnöke Angliába utazott;

– Montgomery egyeztette Eisenhowerral a következő heti angliai utazását.

Ezalatt az ellenség befejezte a támadás megindításának utolsó előkészületeit.

November közepétől kezdve a 6. SS páncéloshadsereget Kölntől északra vonták össze. Tették ezt azért, hogy alátámasszák vele a „Wacht am Rhein" terv végrehajtását. A szövetségesek hírszerzését mindez megtévesztette.

A 6. páncéloshadsereg az Ardennekben megindulási állásait há-

rom nappal a támadás megkezdése előtt foglalta el. Az 5. páncéloshadsereget az Ardennek erdeiben összpontosították, s megindulási állásait egy nappal a támadás előtt foglalta el.

Minden mozgás éjszaka történt. A hadművelet kezdetét a repülésre alkalmatlan időjárás beálltához időzítették.

Mindezek a tények azt mutatják, hogy „a 8. hadseregközvetlen hadtest, az 1. hadsereg, a 12. hadseregcsoport törzsénél és a főparancsnokságnál, vagyis ott, ahol tudni kellett a németek szándékáról, a december 16-i ellentámadást valójában nem várták".[221] Az események további alakulása megerősíti ezt a megállapítást.

December 16-án a csapásmérő csoportosítás (a 6. SS páncéloshadsereg, az 5. páncéloshadsereg és a 7. tábori hadsereg a „B" hadseregcsoport állományából) megindította a támadást. A támadás a 8. hadseregközvetlen hadtest hadosztályait pihenőben, készületlenül találta. Az 5. páncéloshadsereg rohamzászlóaljai gyorsan behatoltak a 8. amerikai hadtest csapatainak körletébe. Az amerikai parancsnokság a meglepetéstől nem tudta mitévő legyen. Eisenhower, Bradley és Hodges (az 1. hadsereg parancsnoka) „rendkívül meglepődtek, amikor erről tudomást szereztek".[222] A magasabbparancsnokságok beosztottai órákon keresztül nem tudtak magukhoz térni a meglepetésből, és képtelenek voltak megállapítani a csapás erejét. Tedder beismerte, hogy „a főparancsnokságot váratlanul érték az események".[223] December 16-án este a szövetségesek főparancsnoksága nagyon válságosnak ítélte a helyzetet.

Aznap este Eisenhower elrendelte, hogy indítsanak útnak az áttörés helyéhez két páncéloshadosztályt (a 9. hadsereg 7. és a 3. hadsereg 10. hadosztályát). December 17-én az arcvonalról még rosszabb hírek érkeztek, és Eisenhower kénytelen volt tartalékából (Reims körzetéből) két légideszant-hadosztályt (a 82. és a 101. hadosztályt) átdobni az Ardennekbe.

December 18-án „a szövetségesek helyzete még súlyosabbra fordult".[224]

Estére Bradley meggyőződött róla, hogy a helyzet jóval veszélyesebb, mint korábban feltételezték, mivel a 8. hadtest sávjában

80 km szélességben és 50 km mélységben áttörték az amerikai védelmet.

December 19-én Verdunben találkoztak a szövetségesek parancsnokai. Eisenhower, aki az értekezletet megnyitotta, kérte a megjelenteket, hogy kerüljék a borúlátó kijelentéseket. Okuk volt rá. Estére a németek élosztagai 40 km-re megközelítették Liège-t.

Az amerikai parancsnokság csak december 20-ára ismerte fel, hogy az ellenség a főcsapást éppen az Ardennek körzetében méri, annyira teljes volt a meglepetés. Ezen a napon a 101. légideszant- és a 10. páncéloshadosztályt Bastogne (Luxemburg) körzetében bekerítették (e hadosztályok maradványait csak december 27-én sikerült felmenteni).

Lüttichau „Fontos döntések" című könyvében azt állítja, hogy a „negyedik napon nyilvánvalóvá vált, miszerint a 6. páncéloshadsereg nem tudja áttörni a szövetségesek védelmi vonalait . . ."[225] Valójában más volt a helyzet. Millis beismerte, hogy a német támadás már az első órákban „elsöpörte az amerikai arcvonalat".[226]

Brenton Wallace azt írja, hogy „a németek több száz amerikai löveget és tehergépkocsit épen és sértetlenül kaparintottak meg, és saját töltött dobtáraik ezreit fordították ellenük"[227] (az amerikaiak ellen – *a ford.*). A németek már a támadás első napján 1700 tonna lőszert zsákmányoltak.

A 8. hadtest 106. hadosztályát „megsemmisítette az ellenség, a 28. hadosztályt pedig erősen megtépázta. A 9. páncéloshadosztály egyik harci alegysége szintén majdnem teljesen megsemmisült. A 8. hadtest törzse kénytelen volt elmenekülni, és senki sem tudta, hogy hol tartózkodik. Az ellenség gyalogsága és harckocsijai fél mérföldnyire megközelítették az 1. hadsereg parancsnoki harcálláspontját, és visszavonulásra kényszerítették."[228]

A 8. hadtest háta mögött amerikai egyenruhát viselő mintegy 50 diverzánscsoport (3000 fő) tevékenykedett. Ezek az amerikai Williseken járó diverziós csoportok megsemmisítették a hadtápszerveket. A pánik fokozódott.

Eisenhower december 21-én az amerikai vezérkari bizottságnak jelentést küldött, amelyben kereken értésére adta, hogy szüksége van az oroszok segítségére. „Az oroszoktól függ – írta Eisenho-

wer –, hogy a németek folytatni tudják-e csapataik erősítését a nyugati arcvonalon."[229] Eisenhower távirata „komoly aggodalomba ejtette a nyugati hatalmak kormányait".[230] Tedder légi főmarsallt a szövetségesek felelős képviselőjeként Moszkvába küldték.

Ezalatt a legnagyobb sikert elért 5. páncéloshadsereg rohamosan közeledett a Maas felé. A hadsereg élegységei december 22-én 22 km-re voltak Dinant-tól. Az amerikai légierő az alacsony felhőzet, a köd és a gyakori eső miatt december 23. előtt nem tudta támogatni az arcvonal csapatait.

Liddell Hart a következőképpen írja le a helyzetet: „A csapás megrendítő volt a szövetségesekre nézve ... az Ardennekben áttörték az amerikai arcvonalat, és az a veszély fenyegetett, hogy a szövetséges hadseregeket elvágják egymástól. Az aggodalom átcsapott az arcvonalon túlra is. A helyzet ijesztő volt. Olyan hangok hallatszottak, hogy a németek képesek eljutni a La Manche partjáig és második Dunkerque-et rendeznek."[231]

Montgomerynak a Maas nyugati partján ott volt tartalékban a 30. hadtest (három gyaloghadosztály és egy páncéloshadosztály). Ámde hogyan lehet ehhez hozzájutni, hogy ellencsapásra használhassa fel? Eisenhower is szembekerült ezzel a kérdéssel, és december 20-án elhatározta, hogy ideiglenesen átadja Montgomerynak az Ardennektől északra tartózkodó összes erők parancsnokságát. Az 1. és 9. amerikai hadsereget Montgomerynak rendelték alá, amit már régen szorgalmazott.

Eisenhower döntését azzal indokolta törzse előtt, hogy csak így lehet Montgomeryt arra késztetni, hogy tartalékát az 1. és a 9. hadsereg érdekében használja fel.

Churchill jóváhagyta Eisenhower elhatározását, de az amerikai parancsnokok elégedetlenkedtek, sőt tiltakoztak miatta. Tüntetően továbbra is csak Bradleyvel tárgyaltak, Montgomeryről nem véve tudomást.

Churchill, aki elégedett volt Eisenhower döntésével, kijelentette, hogy az lehetővé teszi az angol tartalék felhasználását, tekintet nélkül a kijelölt övezetekre. Montgomery azonban nem sietett a segítséggel.

Az ellencsapáshoz nem használta fel a tartalékot, csupán azt

rendelte el, hogy a tartalék foglaljon védelmet a Maas nyugati partján (a liège-i irányban). Az ellenség élegységei ezalatt jóval délebbre megközelítették a Maas folyót. December 24-én az 5. páncéloshadsereg 2. páncéloshadosztályának élosztaga mindössze néhány kilométerre volt Dinant-tól. A német csapatok alig 1,4 km-re voltak a Stavelot (Belgium) közelében levő nagy üzemanyag-raktártól, ahol 2 500 000 gallon ásványolajterméket tároltak.

December 23-án az 5. páncéloshadsereg nyugatról megkezdte az angol csapatok átkarolását. Montgomery azon nyomban követelte, hogy az amerikai csapatokat dobják át a veszélyeztetett irányba.

Amikor Montgomerynak ideiglenesen alárendelték a két amerikai hadsereget, kijelentette, semmi ok sincs arra, hogy területet engedjenek át az ellenségnek. Ámde, amint a német átkarolás fenyegetővé vált, december 25-én maga javasolta Eisenhowernak, hogy vonuljanak vissza az ardenneki ívről, s az így felszabadult csapatokból jelentős tartalékot képezzenek.

Eisenhower Washingtonhoz fordult tartalékokért, és amellett felülvizsgálta, hogyan oszlanak meg a tartalékok a hadszíntéren. A harcoló alakulatok parancsnokai rengeteget panaszkodtak a hadtápszervekre, melyek az emberek és az ellátás oroszlánrészét elnyelik. A panaszokból kiderült, hogy „a hadtápcsapatok jelentős létszámfelesleggel működnek".[232] Állományuk jóval felülmúlta az arcvonalakban harcoló alakulatokét. Ámde ahhoz, hogy a hadtápcsapatokból tartalékokat képezzenek, idő kellett, az pedig nem volt.

Az amerikai légierő az alacsony felhőzet, a köd és az esőzés miatt 6 napon át nem tudta támogatni az arcvonal csapatait. Végre december 23-án beköszöntött a repülésre alkalmas időjárás, de már az előző napon 400 amerikai bombázó- és 700 vadászgép támadta az ellenséget.[233] Egy nap alatt 2000 felszállást hajtottak végre az ellenség támadó oszlopai ellen.[234]

December 24-én a harcászati repülőerők 9. amerikai hadseregének vadászbombázói 1150 felszállást hajtottak végre, a hadászati repülőerők 8. amerikai légi hadserege pedig 2050 négymotoros bombázógépet és 900 vadászgépet[235] vetett be az ellenség ellen.

Mellesleg, a német légierő december 23 és 27 között (600 vadászgépével) naponta átlagosan csak 447 felszállást hajtott végre. Ez volt a németek maximális légi tevékenysége Normandia után.

December 25-re a németek élei elérték Dinant-t. A 12. amerikai hadseregcsoportot kettévágták: a 9. és 1. amerikai hadsereget a német éktől északra, a 3. hadsereget pedig délre vetették vissza. A siker továbbfejlesztéséhez tartalékokra lett volna szükség, de ezek nem voltak. A szovjet–német arcvonalról egy hadosztályt sem lehetett elvenni, mivel Hitler minden erejével arra törekedett, hogy felmentse azt a nagy csoportosítását, amelyet Budapesten kerítettek be a szovjet csapatok (180 000 ember). Sőt, december második felében további 4 hadosztályt és 2 dandárt kellett átdobnia a szovjet–német arcvonalra.

Ehrman szerint „december 25-ére megszűnt a válság".[236] Az események további alakulása azonban nem ezt mutatja. Ezen a napon a német főparancsnokság Dinant körzetében azért halasztotta el a Maason való átkelést, mert elhatározta, hogy a főcsapás irányát nyugatról dél felé fordítja.

A német hírszerzés értesült róla, hogy az amerikai parancsnokság a 3. hadsereg két hadtestével (a 3. és a 12. hadtesttel) ellencsapásra készülődik. Mindegyik hadtest egy páncélos- és két gyaloghadosztályból állt. Emiatt a német fasiszta parancsnokság átcsoportosítást hajtott végre. A 6. páncéloshadsereg négy páncéloshadosztályát az 5. páncéloshadsereg körletébe dobta át, hogy csapást mérjenek a 3. amerikai hadsereg bal szárnyára.

Ezt a csapást az 5. páncéloshadsereg erői december 26-án mérték, még mielőtt a 3. amerikai hadsereg csapásmérő csoportja megkezdhette volna támadását. Az Ardennekben kiszélesedett az áttörés.

December 28-án Montgomery követelni kezdte, hogy Eisenhower ne ideiglenesen, hanem véglegesen neki adja át a haditevékenység vezetését az Ardennektől északra, s teljesen neki rendelje alá a két amerikai hadsereget. Amikor Marshall erről tudomást szerzett, a következő táviratot küldte Eisenhowernak: „Semmilyen körülmények között se tegyen engedményeket... küldje őket (az angolokat – *a szerző*) a pokolba."[237]

Eisenhower igyekezett nem kiélezni a helyzetet, és megpróbált lavírozni. De vezérkari főnöke, B. Smith, amikor De Hingannal találkozott, alaposan beolvasott neki.

A szövetségesek közti ellentétek annyira kiéleződtek, hogy küszöbön állt a robbanás. De Hingan időben figyelmeztette Montgomeryt, hogy ez esetben valakinek távoznia kell a helyéről, de ez nem Eisenhower lesz. Montgomerynak tehát engednie kellett, és visszavonulót fújt.[238]

December végén a német főparancsnokság főhadiszállásán Guderian arról számolt be, hogy a közeli jövőben a szovjet csapatok nagy támadása várható Kelet-Poroszországban és a Visztulánál. Hitler kénytelen volt konstatálni, hogy amennyiben ez a támadás valóban megindul, az angol–amerikai csapatok ellen indított támadást le kell állítani, hogy a nyugati arcvonal rovására tovább tudja erősíteni a keleti arcvonalat.

1945. január 1-re virradó éjjel megkezdődött a harmadik német fasiszta támadás Észak-Elzászban (az 1. és 19. hadsereg erőivel). Az 1. hadsereg csapásmérő csoportosítása a támadás három napja alatt 30 km-t haladt előre.

1945. január 1-én több mint 900 német bombázógép légitámadást hajtott végre a szövetségesek nyugat-európai (észak-franciaországi, belgiumi és hollandiai) repülőterei ellen. A támadás következtében az angol–amerikai harcászati repülőerőknek mintegy 800 repülőgépe a földön semmisült meg. A németek 93 gépet vesztettek.

Ez a támadás még jobban bonyolította a hadászati helyzetet a szövetséges parancsnokság számára. Ugyanezen a napon Eisenhower elrendelte Elszász északi részének és Strasbourgnak a kiürítését. Erről a fontos elhatározásról az 1. francia hadsereg parancsnoka 30 óra múlva értesült, mivel „a visszavonulást még a saját (ti. a francia – *a szerző)* összekötő csoportunk előtt is titokban tartottuk"[239] – állapítja meg De Lattre de Tassigny. A francia hadseregparancsnok elhatározta, hogy a parancs ellenére sem vonja vissza hadseregének bal szárnyát, és magára vállalja Strasbourg védelmét. De Gaulle jóváhagyta az 1. francia hadsereg parancsnokának ezt a kezdeményezését, és január 2-án ennek megfelelő

parancsot küldött neki. Titokzatos okoknál fogva, amelyeket nem sikerült kideríteni – és ami példátlan eset a háborús hírközlés történetében – a távirat 27 óra hosszat volt útban. A január 2-i versailles-i értekezleten Eisenhower kénytelen volt a franciák nyomásának engedni.

Montgomery csak január 3-án szánta el magát az aktív tevékenységre. Az ardenneki kiszögellésnél „egyetlenegy angol dandárt vetett harcba".[240]

Január 7-én Dietrich, a 6. páncéloshadsereg parancsnoka jelentette Hitler főhadiszállásának, hogy minden előkészület megtörtént a Maason való átkelésre, és véleménye szerint ez az átkelés sikerülni fog.

Az arcvonal eseményeinek tartósan kedvezőtlen alakulása folytán előtérbe került az oroszok tevékenységének kérdése. 1945. január 6-án Churchill üzenetet küldött Sztálinnak, amely így hangzott: „Nyugaton nagyon súlyos harcok folynak és a Főparancsnokságnak esetleg bármely pillanatban döntéseket kell hoznia . . . hálás lennék, ha Ön közölni tudná velem, hogy számíthatunk-e január folyamán a Visztula-fronton vagy valahol másutt nagy orosz támadásra . . . A dolgot sürgősnek tartom."[241]

Másnap a következő választ kapta: „Mérlegelve szövetségeseink helyzetét a nyugati fronton, a Legfelsőbb Főparancsnokság úgy döntött, hogy megfeszített ütemben befejezi a felkészülést, és az időjárásra való tekintet nélkül széles támadó hadműveleti tevékenységet kezd a németek ellen a központi arcvonal teljes szélességében legkésőbb január második felében."[242]

Churchill „izgalmas üzenetnek"[243] nevezte Sztálin válaszát. A szövetségesek megkönnyebbülten lélegzettek fel, mivel nem kételkedtek abban, hogy a legrövidebb időn belül „az oroszok a németek összes erőit lekötik a keleti fronton".[244]

A nyugati hatalmaktól eltérően a Szovjetunió mindig becsületesen és lelkiismeretesen teljesítette kötelezettségeit szövetségeseivel, a Hitler-ellenes koalíció tagjaival szemben.

A Szovjetunió meggyorsította a nyugati szövetségesek csapatainak megsegítését. A Legfelsőbb Főparancsnokság főhadiszállása a

szovjet csapatok támadásának a kezdetét január 20-ról 12-re hozta előre.

J. Mordal francia történész kellőképpen méltányolja ezt az elhatározást, amelynek az volt a célja, hogy „enyhítsen azon a nyomáson, amely az Ardennekben az amerikaiakra nehezedett".[245] Ezen a napon a szovjet csapatok a Balti-tengertől a Kárpátokig megindították támadásukat, hogy segítsenek az Ardennekben és Elzászban vereséget szenvedett szövetségeseiken. A német főparancsnokság kénytelen volt lemondani a nyugati arcvonalon a támadás befejezéséről, és az Ardennekben leállította a támadó hadműveleteket.

Young szerint az angol–amerikai csapatok az Ardennekben azért menekültek meg, mert az oroszok „január 12-én megkezdtek nagy téli támadásukat".[246]

1945. január 18-án Rundstedt, a nyugati német fasiszta csapatok parancsnoka utasítást kapott, hogy a 6. páncéloshadsereg „teljes állományát"[247] indítsa el a szovjet–német arcvonalra.

Merriam amerikai történész nem tagadja, hogy amikor az oroszok széles réseket vágtak a német arcvonalba, Hitler elrendelte, hogy „az egész 6. páncéloshadsereget indítsák el a keleti arcvonalra".[248]

De más hangokkal is találkoztunk. Lüttichau, például, úgy tünteti fel a dolgot, hogy „még jóval az Ardennekben indított német ellentámadás hivatalos befejezése előtt annak hadászati következményei érezhetővé váltak a keleti arcvonalon ... A német hadsereg utolsó ember-, hadianyag- és élelmezési tartalékai, amelyek az elmúlt négy hónap alatt szakadatlan áradatban mentek nyugatra, felhasználódtak az Ardennekben folyó rövid ütközetben".[249]

Omar Bradley azt akarja elhitetni olvasóival, hogy az Ardennekben folyó harcok következtében a 6. SS páncéloshadseregnek csupán „az árnyéka maradt meg".[250] Ámde abban az időben, amikor a szovjet–német arcvonalra szállították, a 6. páncéloshadsereg még félelmetes erő volt – öt páncéloshadosztályból és két önálló páncéloszászlóaljból állt (500 harckocsi és rohamlöveg, valamint 634 páncélozott vontató). „A nyugaton levő erőknek csaknem egyharmadát átszállították a keleti arcvonalra."[251]

Bradley igyekszik olyan benyomást kelteni, mintha nyugaton még nagyszámú német csapat maradt volna. Ezt írja: „annak ellenére, hogy a 6. SS. páncéloshadsereget és még további 9. hadosztályt elszállítottak, nyugaton még mindig 80 német hadosztály maradt a szövetségesek 71 hadosztályával szemben".[252] Tippelskirch nem támasztja alá Bradley adatait. A következőket írja: „Tényleges létszámuk (a német csapatoké – *a szerző)* nem haladta meg az ellenséges csapatok létszámának egyharmadát. A lőszer- és hadianyag-utánpótlás állandóan csökkent. Az ellenség óriási légi fölényének hatását a földi harcokra nem lehet számokban kifejezni".[253]

Január 12-ig Elzászban Strasbourg körzetében elkeseredett harcok dúltak. „A következő tíz napon a »Szabad Franciaország« 1. hadosztályának arcvonalbeli tevékenysége, amint a hadijelentésekből kitűnik, a szokásos járőrözésre szorítkozott."[254]

A német fasiszta csapatokat az Ardennekben január 25-ig, Elzászban pedig január 27-ig visszavonták megindulási állásaikba. Február 9-én a németek az utolsó falut is elhagyták Franciaország területén.

Eisenhower vezérkara személyügyi osztályának főnöke szerint az amerikaiak 76 890 embert vesztettek. Ezek közül 8607 halott, 47 139 sebesült és 21 144 nyomtalanul eltűnt.[255] Ezenkívül az amerikaiak elvesztettek 733 harckocsit, illetve rohamlöveget.

A németek 81 834 embert, továbbá 324 rohamlöveget és harckocsit vesztettek (12 652 halott, 38 600 sebesült és 30 582 fogoly).[256]

Ily módon 1944. december közepén a német fasiszta csapatok a nyugati arcvonalon az Ardennek körzetében támadást indítottak, áttörték az arcvonalat, és újabb Dunkerque-kel fenyegették a szövetségeseket, hogy Angliát kiüssék a háborúból.

A támadó szovjet csapatok sikerei 1945 januárjában 1200 km széles arcvonalon meghiúsították a hitleristák nyugati téli támadását.[257]

9. A NYUGATI ARCVONAL JELENTŐS MEGGYENGÜLÉSE. A SZÖVETSÉGESEK BEHATOLNAK NÉMETORSZÁG BELSEJÉBE

Az Ardennekben még be sem fejeződött az ütközet, amikor az angol vezérkari főnökök január 10-én hivatalosan követelték, hogy az egyesített vezérkar vizsgálja felül Eisenhower helytelen stratégiáját. Továbbra is hangoztatták, hogy a főcsapást az Ardennektől északra kell mérni, délen pedig védekezni kell.

Eisenhower azt bizonygatta, hogy először el kell érni a Rajnát, teljes szélességében, utána a főcsapást északon, a mellékcsapást pedig az Ardennektől délre kell mérni. A következő sorrendet jelölte meg:

- előrenyomulni a Rajnáig, legalábbis a folyó nagy részén;
- hídfőállásokat foglalni a keleti partján;
- északon mérni a főcsapást, délen a mellékcsapást.

Január 30-án Málta szigetén ülésezett a vezérkari főnökök egyesített bizottsága. Az amerikai katonai vezetők szilárdan támogatták Eisenhowert, az angolok pedig ismét engedni kényszerültek az erősebb szövetségesnek.

Vita alá bocsátották a kérdést: a Balkán vagy Északnyugat-Európa?

Wilson, majd elődje, a földközi-tengeri hadszíntér volt főparancsnoka, Alexander ennek a hadszíntérnek az aktivizálását követelte, és javasolta, hogy e célból dobjanak át oda három hadosztályt. Emlékeztetett MacMillannak, a szövetséges ellenőrző bizottság elnökének az Egyesült Államok és Anglia kormányához intézett felhívására: „hősi erőfeszítésekre van szükség, hogy Olaszországot megmentsük a forradalomtól".

Az amerikaiak ezt elvileg nem ellenezték, mivel „az oroszok támadása gyengítette a nyomást az olaszországi és északnyugat-európai arcvonalon".[258]

Matloff azt írja, hogy Churchill számára a háború – utolsó szakaszában, sokkal inkább mint valaha – a politikai befolyásért vívott harccá vált, és azt akarta, hogy a szövetségesek nyugati erői vonuljanak be Délkelet-Európába, és töltsék be azt az űrt, amely a németek kivonulása után maradt, és ily módon előzzék meg a

szovjet csapatokat. Az Egyesült Államok uralkodó körei ugyanezt akarták. A szövetségesek nemcsak Délkelet- és Északnyugat-Európában igyekeztek megelőzni a szovjet csapatokat. Ám az adott pillanatban az Ardennekben történt események elterelték az értekezlet részvevőinek figyelmét a szovjet–német arcvonal helyzetéről. Alan Brooke felhívta a figyelmet arra, hogy a szovjet hadsereg a támadás két hete alatt mintegy 30 német hadosztályt vágott el Lettországban, és ezenkívül „a németek annyira dezorganizálódtak, hogy az Odera folyó terepszakaszáig képtelenek erős ellenállásra".[259] Azon nyomban világossá vált, hogy „a szövetségeseknek nyugatról egybehangolt támadást kell előkészíteniük".[260] Nem szabad elkésni! Ezzel a szövetségesek minden vezetője egyetértett, és az egyesített vezérkar „majdnem minden vita nélkül hozzájárult ahhoz, hogy Olaszországból azonnal dobjanak át három hadosztályt Északnyugat-Európába, és még további kettőt indítsanak útba, amint kivonhatók lesznek a hadműveletekből".[261] Ezenkívül Alexandert utasították, hogy a 12. légi hadsereg állományából dobjon át Északnyugat-Európába annyi repülőgépet, amennyit csak lehet.

A február 3-i direktíva azt a feladatot írta elő Alexandernak, hogy tartsa az arcvonalat. „Csupán helyi jelentőségű támadó tevékenységet folytathatott."[262]

1945 elején a szövetségeseknek 17 gyaloghadosztályuk, 6 páncéloshadosztályuk, 4 gyalogdandár és majdnem 4000 repülőgépük, vagyis még jelentős erőik voltak Olaszországban. A 15. német hadseregcsoport állományába 27 német hadosztály (amelyből egy páncélos), 4 olasz fasiszta hadosztály, 1 gyalogdandár és 200 repülőgép tartozott. Ezek közül a 10. és a 14. hadsereg 21 hadosztálya volt védőállásokban. A többi hadosztály a több mint 100 000 főből álló egységes partizánhadsereg csapatai ellen harcolt.[263]

A szövetségesek hadosztályai 90 százalékig, a német hadosztályok viszont csak 70 százalékig voltak feltöltve. Ezenkívül a német parancsnokság 1944 második felében a legharcképesebb hadosztályokat egymás után dobta át a szovjet–német arcvonalra, és újonnan felállított hadosztályokkal helyettesítette őket. Így júliusban a Hermann Göring páncéloshadosztályt, novemberben két gya-

loghadosztályt, 1945 első felében négy gyalog- egy hegyivadász- és egy gépesített hadosztályt szállítottak a szovjet–német arcvonalra.

Pogue megállapítja, hogy az egyik fő tényező, amely megakadályozta a „balkáni változat" újabb megkísérlését, a „január 12-én megindult orosz támadás volt".[264] A 1. Ukrán Front csapatai január 19-én átlépték a háború előtti lengyel–német határt, és január 21-én megkezdték előnyomulásukat az Odera terepszakaszára, menetből átkeltek a folyón, és két hídfőállást foglaltak a bal partján. Az 1. Belorusz Front csapatai gyorsan törtek előre, és január 29-én szintén Németország területére léptek. Február elején a szovjet csapatok már csak 60–70 km-re voltak Berlintől.

A burzsoá történetírás a szövetségesek nyugat-európai tevékenységét úgy értékeli, hogy annak döntő jelentősége volt a háború kimenetele szempontjából. Baldwin, például a normandiai partraszállást „a harmadik birodalom vége kezdetének"[265] nevezi. Millis „A háború utolsó szakasza" című könyvében a szövetséges csapatok tevékenységét úgy tünteti fel, hogy azok kiterjedt hadműveletek lévén az ellenség élőerőit és eszközeit elvonták Oroszországból. Bár a szövetségesek jelentős német erőket kötöttek le nyugaton, ámde tevékenységük nem vont el közvetlenül élőerőket és eszközöket a szovjet–német arcvonalról. Ellenkezőleg, a szovjet csapatok január 12-én megindult támadásával kapcsolatban a német főparancsnokság a hónap végéig kénytelen volt a középső arcvonalszakaszra további mintegy 40 hadosztályt átdobni a nyugati és az olaszországi arcvonalról, a tartalékból és a szovjet–német arcvonal más szakaszairól.

Montgomery beismeri, hogy a január 12-én megindult nagyszabású orosz támadás a németek tartalékait keletre vonzotta, és „számunkra (ti. a szövetségesek számára – *a szerző*) szerfölött fontos volt, hogy ezt kiaknázzuk".[266] Ezért az angol–amerikai parancsnokság elhatározta, hogy meggyorsítja nyugati hadműveleteit, s ily módon „kiaknázza azt, hogy nyugaton megcsappant az ellenség ereje".[267]

Január végén a szövetséges csapatok teljes szélességben (600 km) előrenyomultak a Siegfried-vonalig. Addigra Eisenhower meghozta a kompromisszumos elhatározását, amelynek értelmében a

Rajnáig való előrenyomulást egymást követő csapásokkal tervezte. Az első csapást az Ardennektől északra az 1. kanadai hadsereg (13 angol és kanadai hadosztály) erői mérték, hogy megtisztogassák a Maas és a Rajna közti területet. A második csapást azonos céllal a 9. amerikai hadsereg (12 hadosztály) erőivel tervezte – az a hadsereg hadműveletileg továbbra is Montgomerynak volt alárendelve. A 3. angol hadsereg csak ezután, a két hadsereg között indított támadást.

Ezután következett az Ardennektől délre az 1., 3. és a 7. amerikai, valamint az 1. francia hadsereg támadása.

Az ellenség kénytelen volt jelentéktelen erőket hagyni a nyugati arcvonalon. Január végén a Nyugati Front „B" hadseregcsoportjánál egy kilométeres arcvonalszakaszra 26 gyalogos, egy-két löveg és egynél kevesebb páncéltörő ágyú jutott. „Az egész hadseregcsoportnál a harckocsik és a páncélgépkocsik száma nem érte el a 200-at."[268]

Rundstedt 1945. február 13-i táviratában figyelmeztette Keitelt arra, hogy „mintegy 7 nap múlva nem lesz elegendő lőszer a könnyű és a közepes tarackok számára".[269]

Rundstedt 1945. február 26-án levelet írt Keitelnek, amelyben a következőképpen számol be a nyugati arcvonal helyzetéről: „A nyugati arcvonal számára nem kaptam új erőket. Ami a keleti arcvonalat illeti, egy szó ellenkezés nélkül mindent odaadnék, amit csak kérnek tőlem.

Feltöltést ígértek, ez azonban vagy egyáltalán nem jön, vagy olyan szánalmas mennyiségben érkezik, hogy semmilyen hatékony segítséget sem nyújt az egyre nagyobb veszteségeket szenvedő arcvonalnak."[270]

Ebben a rendkívül kedvező helyzetben indította meg támadását az 1. kanadai hadsereg február 8-án, a 9. hadsereg pedig február 23-án. Montgomery ezt a támadást a „Rajna-vidékért folyó csatának" nevezte, de Simpson, a 9. hadsereg parancsnoka már a tizedik napon jelentette Montgomerynak, hogy „tizenkét hadosztályából héttel nem tud mit kezdeni".[271]

Február 9-ére az I. francia hadsereg teljes arcvonalán elérte a Rajnát.

Március 3-án az 1. kanadai és a 9. amerikai hadsereg egyesült, és Neissétől Nijemegenig megtisztogatta az ellenségtől a Rajna bal partját. Simpson javasolta, hogy meglepetésszerűen keljenek át a folyón. Montgomery azt válaszolta, hogy a tervszerű átkelést részesíti előnyben.

Ugyanezen a napon a 12. hadseregcsoport csapatai megkezdték előretörésüket a Rajna terepszakaszán. Március 5-én a 9. hadsereg egész sávjában kijutott a Rajnáig, az 1. hadsereg csapatai elérték Kölnt, a 3. hadsereg csapatai pedig, „anélkül, hogy ellenállásba ütköztek volna, gyorsan nyomultak előre északi irányban".[272]

Eisenhower Köln körülzárására öt hadosztályt jelölt ki, de a németek már március 7-én kivonultak a városból, ami egészen váratlanul érte az amerikai parancsnokságot. Ugyanezen a napon az 1. hadsereg 9. páncélosdandárja Remagennál ép állapotban elfoglalta a Rajnán át vezető vasúti hidat. Ez lehetővé tette öt hadosztály átdobását a keleti partra. E siker folytán a 12. hadseregcsoport parancsnoksága a főirányban megkímélte magát attól a nehéz feladattól, hogy erőszakos átkelést hajtson végre egy nagy vízi akadályon.

Március 10-én a 21. hadseregcsoport csapatai a Rajna partján álltak, megindulási állásaikból 30 nap alatt 70 km-t nyomultak előre (ami annyit jelent, hogy az ellenség utóvédjeit naponta átlagosan 2,3 km-re szorították vissza).

Az angol–amerikai csapatok tevékenysége a Siegfried-vonal és a Rajna közti terület megtisztogatása során üldöző jellegű volt.

Március 15-én a 7. amerikai hadsereg csapatai a 3. hadsereg támogatásával támadást indítottak a Saar-vidéken. Az ellenségnek a „G" hadseregcsoporthoz tartozó három hadserege nagyon gyenge volt. Az 1. hadsereg a februári harcokban elvesztette állományának 30–50 százalékát; a 7. hadsereg erősen megtépázódott az Ardennekben; a 19. hadsereg, amelyet március elején közvetlenül a „Nyugat" főparancsnokság alá rendeltek, valójában harcképtelen volt, mert összes harcoló alakulatait elvesztette, és főként harcképtelen népfelkelő csapatokból és őrcsapatokból állt.[273] Ezért „a 7. amerikai hadsereg csak szórványos és gyenge ellenállásba

ütközött".[274] Ugyanilyen körülmények között tevékenykedtek a 3. hadsereg csapatai az ellenség saar-vidéki állásai mögött.

Az egyik rendkívüli hőstettekre vadászó amerikai haditudósító egyszer látta, amint Patton, aki figyelte, hogyan kelnek át csapatai a Sauer folyón, térdig belegázolt a jeges vízbe. Ebből egy olyan tudósítás született, hogy a „tábornok csapatai élén kelt át a folyón."[275]

Március 19-én a 7. hadsereg csapatai elfoglalták Saarbrückent, az 1. francia hadsereg csapatai pedig német területre léptek.

Március 21-én egyesültek a 7. és a 3. amerikai hadsereg csapatai. Március 23-ára virradó éjjel a 3. hadsereg csapatai megkezdték az átkelést a Rajnán. Hat gyaloghadosztály még virradat előtt átkelt a folyón, és mindössze 28 főt vesztett.[276] Utána az egész 3. hadsereg is „nyugodtan átkelt a sötétség leple alatt".[277] A veszteség halottakban és sebesültekben mindössze 34 fő volt.[278]

Montgomery éppen akkor fejezte be az átkelés két hétig tartó előkészületeit. Lassúságát nem indokolta a helyzet, amint azt Patton sikere is bizonyította. Március végén az ellenség nyugaton levő úgynevezett hadosztályainak a száma még mindig felülmúlta a 60-at, de ezek közül még csak négy hadosztálytörzs, tizenegy „harccsoport", hét pedig hadosztály „maradvány" volt, és a többiek sorai is megritkultak. E hadosztályok mindössze 26 teljes létszámú hadosztálynak feleltek meg.[279] A szövetséges erők addigra 80 hadosztályra növekedtek; ezek közül 5 légideszant-, 23 pedig páncéloshadosztály volt. Ilyen erőviszonyok mellett a nyugaton levő német fasiszta hadsereget többé „nem lehetett fő akadálynak tekinteni".[280]

A csak nyugaton levő német erők becslése alapján Liddell Hart arról igyekszik meggyőzni olvasóit, hogy „a háború sorsa akkor dőlt el véglegesen, amikor a szövetséges csapatok átkeltek a Rajnán".[281] Figyelmen kívül hagyva a szovjet hadsereg minden előző döntő győzelmét, Pogue és Liddell Hart is olyan benyomást próbál kelteni, mintha a hitleristákból 1945 márciusára már semmi sem maradt volna. A legújabb kiadványok szintén kitartanak e megállapítás mellett. O'Ballance angol történész a Vörös Hadsereg 1945. évi sikerét azzal magyarázza, hogy „a németeknek már nem voltak harceszközeik".[282] Pedig voltak és nagyon is je-

lentősek. A hitleristák a legharcképesebb erőket éppen a berlini irányban összpontosították a támadó szovjet csapatokkal szemben. Az ebben az irányban harcoló csoport 85 hadosztályból állt, amelyek közül 48 gyalog-, 4 páncélos- és 10 gépesített hadosztály volt, s rajtuk kívül ott tevékenykedett még néhány tucat önálló ezred és zászlóalj. Magában Berlinben több mint 200 népfelkelő zászlóalj működött. Berlin kelet felőli védelmére az ellenségnek 10 400 löveg és aknavető, 1500 harckocsi és rohamlöveg, több mint 3 millió páncélököl és 3300 harci repülőgép állt rendelkezésére.

Ryan angol történész azt állítja, hogy 1945. március végén a német csapatok létszáma Berlin körzetében mindössze 482 000 fő volt.[283] Valójában a berlini csoportosítás létszáma elérte az 1 milliót.

A. Clark csupán a berlini helyőrségre vonatkozóan közöl adatokat. Azt írja, hogy a berlini helyőrség mindössze 25 000 főnyi reguláris csapatokból állt.[284] A berlini helyőrség valódi létszáma meghaladta a 200 000 főt.

A normandiai partraszállástól kezdve a nyugat-európai harcok egész ideje alatt az amerikai–angol csapatokkal nem állt szemben akkora erő. Bár nyugaton az ellenség gyenge volt és ellenállást alig fejtett ki, ez nem akadályozta meg Montgomeryt abban, hogy a rajnai átkelést a 21. hadseregcsoport sávjában „rajnai csatának" nevezze.

Milyen is volt ez a „csata"?

Két héttel az átkelés megkezdése előtt légi előkészítést hajtottak végre. Március 24-ére virradó éjjel erős tüzérségi előkészítés után a 21. hadseregcsoport csapatai 900 vadászgép oltalma alatt megkezdték az átkelést.

A csapatok átszállítására 96 tengeri harckocsideszant-naszádot és egyéb hajót használtak 880 főnyi tengerész személyzettel. A naszádokat különleges szállítójárműveken juttatták oda.

Az 51. skót hadosztály négy zászlóalja „nyugodtan beszállt a rohamcsónakokba és ellökött a parttól. Hét perc elteltével már jelentették, hogy a szemközti parton kiszálltak".[285] Virradatkor négy hadosztály már a Rajna keleti partján állt.

A német fasiszta parancsnokság a légi és a tüzérségi előkészítés előtt visszavonta csapatait a Rajna terepszakaszáról, ezért a szövetségesek átkelése közben úgyszólván semmi ellenállást sem fejtettek ki.

A hitleristák az egész keleti arcvonalon veszettül ellenálltak, igyekeztek mindenáron feltartóztatni a szovjet hadsereg támadását és időt nyerni a nyugati hatalmakkal folytatandó tárgyalásokhoz.

Március 24-én nappal két légideszant-hadosztály (a 6. angol és a 17. amerikai hadosztály), összesen több mint 14 000 embert szállítottak át a keleti partra Wesel körzetében – 1700 repülőgép és 1300 vitorlázógép segítségével. A veszteség 55 repülőgép volt. A vitorlázógépeknek kevesebb, mint 4 százaléka.

Ugyanazon a napon a légideszant-hadosztályok egyesültek a főerőkkel. „A veszteségek jelentéktelenek voltak".[286]

A 9. amerikai hadsereg veszteségei, miközben a Rajnán átkeltek és leküzdötték az ellenség előretolt állásait, „az ilyen hadműveletekhez képest rendkívül jelentéktelenek voltak: 41 halott, 450 sebesült és 7 nyomtalanul eltűnt".[287]

A német légierő „képtelen volt megakadályozni a hadműveletet".[288] Egyedül március 24-én az angol légierő vadászgépei és vadászbombázói 4900, közepes és nehéz bombázói pedig több mint 3300 felszállást hajtottak végre.[289]

Miután a 21. hadseregcsoport csapatai átkeltek a folyón, a Ruhr-vidéket megkerülve észak felől indítottak támadást. Március 25-én az 1. hadsereg csapatai megkezdték támadásukat a remageni hídfőből azzal a feladattal, hogy délről átkarolják a Ruhr-vidéket.

Március 29-én a 3. hadsereg csapatai elfoglalták Frankfurt am Maint. Tőle délre a 7. hadsereg csapatai március 26-án átkeltek a Rajnán. Ennek a hadseregnek a támadó arcvonalán az ellenségnek mindössze 6000 aktív harcosa volt.[290] Április 1-re virradó éjjel az 1. francia hadsereg szintén átkelt a Rajnán.

Március 28-án, miután a szövetségesek főerői átkeltek a Rajnán, Eisenhower kijelentette, hogy a Rajnától keletre a fő támadást a 12. hadseregcsoport csapatai fogják végrehajtani. Az 1. hadsereget északnak fordították, a 9. hadsereg pedig vele szemben tá-

madott, a Ruhr-vidék átkarolásával. A hadászati cél a Ruhr-vidék elfoglalása volt. Ez újabb elhatározás folytán a főcsapás irányában folyó további hadtevékenység vezetése Montgomerytól véglegesen Bradley kezébe került.

Április 1-ére az amerikai csapatok (a 21. hadseregcsoport 9. hadserege és a 12. hadseregcsoport 1. hadserege) egyesülésével befejeződött a Ruhr-vidék bekerítése. Április 4-én a 9. hadsereget visszaadták Bradleynak. Április 18-án az ellenség a Ruhr-vidéken megszüntette az ellenállást.

A Rajnán való átkelés és a Ruhr-vidék bekerítése után nyugaton valójában megszűnt a német fasiszta csapatok ellenállása. Az volt a kérdés ezek után, mi legyen a főcsapás további iránya. Hol mérjék a főcsapást: a 21. hadseregcsoport sávjában vagy a 12. hadseregcsoport közepén?

1944 szeptemberében Eisenhowernak az volt az álláspontja, hogy a főcsapást a Ruhr-vidékről Berlin irányában kell mérni. Churchillnek szintén ez volt a véleménye. Sikerült meggyőznie Rooseveltet és Eisenhowert, hogy amennyiben Berlint és Bécset is az oroszok foglalják el, joggal állíthatják majd, hogy döntő részük van közös győzelmünkben. 1945. április 2-án Churchill minden ékesszólását és befolyását latba vetette, hogy meggyőzze Eisenhowert: az oroszokkal keleten olyan távol kell egyesülni, amennyire csak lehetséges. Montgomery emlékirataiban konkrét dolgokról beszél. Azt írja, Londontól azt a feladatot kapta, hogy „foglalja el az oroszoknál előbb Európa olyan politikai központjait, mint Bécs, Prága és Berlin".[291] Ezért amíg 1944-ben Montgomery Észak-Franciaországban és Belgiumban az ütem lassításának stratégiáját folytatta, addig 1945-ben, miután átkelt a Rajnán, azt követelte a főparancsnokságtól, hogy a szövetséges csapatok minél gyorsabban törjenek előre, kelet felé.

Március 28-án Eisenhower másképp döntött: a Ruhr-vidék megszállásának befejezése után a 12. hadseregcsoport erőivel a Lipcse–Drezda-tengely mentén mér csapást, vagyis Berlintől délkeletre. Április 7-én „arról tájékoztatta az egyesített vezérkart, hogy nincsen szándékában Berlint a támadás fő objektumává tenni, mivel ez a város nagymértékben elvesztette katonai jelentőségét".[292]

Vezérkari főnöke, Badell Smith szintén azon a véleményen volt, hogy Berlin többé nem döntő tényező. Ámde abban az időben Berlin katonai jelentősége még igen nagy volt.

Április 8-án Eisenhower kifejtette Montgomerynak, hogy bár Berlinnek politikai és pszichológiai jelentősége van, de jóval fontosabb tényező, amellyel számolni kell, a Berlin védelmére összpontosított német csoportosítás. Hitler a Seelowi magaslatokon és a Berlintől keletre fekvő védelmi terepszakaszokon összpontosította még meglevő élőerőinek és harceszközeinek zömét. Ezeket a védelmi terepszakaszokat még át kellett törni. Ezért Eisenhower „úgy vélte, hogy még várhat a Berlin elleni csapással".[293]

Az amerikai főparancsnokság azon a véleményen volt, hogy Berlin elfoglalása a szovjet csapatoknak sok erőfeszítésébe, véráldozatába és idejébe kerül. Badell Smith ezért kijelentette, hogy „a Vörös Hadsereg nagyszerűen megbirkózik ezzel a feladattal".[294] Jóval fontosabb, bizonygatta Eisenhower, hogy a szövetségesek középen, Lipcse ellen mérjenek csapást, az Elbától nyugatra kettévágják az ellenség erőit, és a bal szárny elérje a balti tengerpartot Lübeck közelében, hogy „az oroszokat megakadályozzák Schleswig–Holstein elfoglalásában".[295] Eisenhowernak az lebegett a szeme előtt, hogy minél nagyobb területet foglaljon el, lehetőleg az oroszok előtt.

Mellesleg Eisenhower elvileg nem ellenezte azt, hogy a szövetségesek az oroszok előtt elfoglalják Berlint. „Ha megvan rá a lehetőség, hogy Berlint nagyobb veszteségek nélkül elfoglaljuk, akkor vállalom"[296] – mondta.

Badell Smith azt állítja, hogy Berlin kérdésében politikai megfontolások nem játszottak szerepet. Pogue amerikai történész bizonyítékokat hoz fel, amelyekből kitűnik, hogy Eisenhowernak politikai szempontokat is figyelembe kellett vennie. Az egyesített vezérkarhoz intézett jelentésében megállapítja, hogy „politikai célok eléréséért viselünk háborút, és amennyiben az egyesített vezérkar úgy véli, hogy a szövetségesek Berlin elfoglalásával kapcsolatos erőfeszítései ezen a hadszíntéren súlyosabban esnek latba, mint a tisztára katonai megfontolások, örömmel módosítom terveimet és elgondolásomat úgy, hogy végrehajtsak egy ilyen hadműveletet".[297]

Az amerikai vezérkari főnökök azonban ellenezték, hogy a főerőket Berlin ellen alkalmazzák, mivel úgy vélték, hogy Eisenhower érvein kívül még arra is tekintettel kell lenniük, hogy „az amerikai csapatok, úgy látszik, nem tudják megelőzni az oroszokat Németország fővárosának elfoglalásában" . . .

Már ismeretes volt, hogy az orosz megszállási övezet jóval az Elbától nyugatra terjed, és amennyiben a szövetségesek e folyótól keletre foglalnak el területeket, azokat majd el kell hagyniuk . . .

A szövetségesekkel a csendes-óceáni hadszíntéren erős ellenség áll szemben, amely ellen . . . szükség lesz az oroszok segítségére . . ."[298]

Az amerikai vezérkari főnökök fenti megfontolásai Roosevelt politikájából következtek, aki biztosítani kívánta az oroszok részvételét Távol-Keleten a Japán elleni háborúba. Churchill számára az Egyesült Államok uralkodó köreinek csendes-óceáni érdekei idegenek voltak, és amikor Eisenhower végleges tervéről értesült, éktelen haragra gerjedt.

Az angol vezetők főleg azért voltak magukon kívül, mert Eisenhower a másodrendű irányban folytatott támadást fő támadássá változtatta. Ezzel az amerikaiak háttérbe szorították őket. Churchill azonban „semmit sem tehetett, mivel az amerikai vezérkari bizottság Eisenhowert támogatta".[299]

Churchill Rooseveltheз fordult, és igyekezett meggyőzni őt, hogy a Berlinről való lemondás azt a téves elképzelést kelti az oroszokban, hogy „oroszlánrészük volt a közös győzelemben".[300] Churchillnek ez az üzenete azért is figyelemre méltó, mert meghatározott politikai célokat fogalmaz meg a második világháborúval foglalkozó polgári történészek számára.

Az amerikai vezetők jól tudták, hogy Berlin bevétele növelné a második világháborúban játszott szerepüket. Ámde még előttük állt a Japán elleni háború befejezése.

Az amerikaiak távol-keleti tervei az egész háború alatt azon alapultak, hogy a Szovjetunió hadba lép Japán ellen. „A magas rangú tisztek – írja Puleston – hangoztatták, hogy szükség van az orosz segítségre, még mielőtt Japán feltétel nélkül leteszi a fegyvert".[301]

Amikor az amerikai küldöttség 1945 júliusában Potsdamba utazott, három kérdéssel tisztában volt:

„1. Japánt egyedül blokáddal és légitámadásokkal nem lehet feltétel nélküli fegyverletételre kényszeríteni.

2. A japáni belső szigetekre feltétlenül be kell hatolni – Kyushu szigetére 1945 novemberében, Honshu szigetre pedig márciusban.

3. Oroszország hadbalépése megkönnyíti a behatolást, és ezért szorgalmazni kell."[302]

Ezeket az érveket nemcsak Roosevelt, hanem H. Truman, az új elnök is elismerte. Az Egyesült Államok, írja Greenfell, „arra törekedett, hogy Japánt Oroszország bevonásával győzze le a Távol-Keleten".[303] Ezért az amerikai vezetők Churchill Berlinre vonatkozó tervét olyannak tekintették, amely megzavarhatja a távol-keleti amerikai hadászati terveket.

Az említett okoknál fogva, amelyek Roosevelt nézeteit tükrözték, az amerikai vezérkari főnökök „nem nagyon voltak hajlamosak arra, hogy a főerőket Berlin ellen küldjék".[304] A jaltai értekezlet Japánra vonatkozó határozatának végrehajtása attól függött, hogy az Egyesült Államok végrehajtja-e a konferenciának a megszállási övezetekre vonatkozó határozatait.

Nem kisebb jelentőségű volt a Berlinnel kapcsolatos amerikai tervek egy másik vonatkozása. Amikor Montgomery április 8-án 10 hadosztályt kért Eisenhowertől a Berlin és Lübeck elleni fő támadás céljára, Eisenhower ingerülten figyelmeztette az angol marsallt, hogy az ő feladata a 12. hadseregcsoport északi szárnyának a fedezése, és emlékeztette a Berlin védelmére összpontosított csapatokra. Eisenhower véleménye szerint az adott körülmények között Berlint az ellenség kiépített védelme és óriási csapatösszevonásai miatt nem szabad a támadás fő objektumának tekinteni. A berlini csata annyira hosszú lesz, és mind a német, mind a szovjet csapatok számára oly sok vérbe fog kerülni, hogy a szövetségesek nagyobb veszteségek nélkül vonulhatnak majd be Berlinbe.

Eisenhower nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy majd az utolsó pillanatban, amikor a német fasiszta parancsnokság már nem bírja ki a szovjet hadsereg csapásait, maga nyitja meg az utat Berlinbe az amerikaiak előtt.

Berlin kérdésében az angol és az amerikai vezetők között olyan élesek voltak a nézeteltérések, mint egyetlen kérdésben sem az egész háború alatt. Ezek a nézeteltérések azonban nem akadályozták meg a szövetségesek csapatait abban, hogy ne siessenek az Elbához.

Badell Smith azt írja, hogy nyugaton a németek ellenállása a ruhr-vidéki német csapatok fegyverletétele után is folytatódott. Ámde nyugaton egész áprilisban tömegesen adták meg magukat a németek.

Az angol–amerikai csapatok „teljesen nyugodt körülmények között nyomultak előre az Elbához".[305] Április 1-től a háború végéig Európában a haditevékenység bővelkedett „a katonai problémák hibátlan »tankönyvszerű« megoldásában."[306] A hadműveleti tervet csak az zavarta meg, hogy „a csapatok jóval a megadott idő előtt érték el a kijelölt objektumokat".[307] Ezért, írja Pogew, „a heves üldözés Németország középső részén keresztül tévedésbe ejtheti azokat, akik e hadműveletet tanulmányozva, a jövőre vonatkozó értékes tanulságokat akarnak levonni belőle".[308]

Még a harckocsioszlopok előtt haladó kis felderítő csoportok „Willis"-ei is akadálytalanul hajtottak be az ellenség által megszállt városokba. Az ellenség csapatai „kitértek a harc elől, és várták, hogy megkerüljék őket".[309]

Áprilisban a 9. és az 1. amerikai hadseregnek „több baja volt az ellátással, mint az ellenség ellenállásával".[310]

A szövetségesek veszteségei, a nyugat-európai könnyű hadviselési feltételek folytán, 1944 júniusától 1945 májusáig nem voltak nagyok. Az angol–kanadai csapatoknál 184 520 fő, az amerikai csapatoknál 552 117 fő volt az összveszteség létszáma. Ezek közül halott 104 812, nyomtalanul eltűnt 13 131, fogoly 57 501 és sebesült 376 673.[311]

Merőben más körülmények között harcoltak a szovjet csapatok. Április 16-án az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatai, és április 20-án a 2. Belorusz Front csapatai megkezdték a Nagy Honvédő Háború befejező hadműveletét, a berlini hadműveletet. A három frontnak 2 500 000 embere, 41 600 lövege és aknavetője, 6250 harckocsija és rohamlövege, továbbá 7500 repülőgépe volt.

Az ellenség elkeseredetten ellenállt, minden erejét megfeszítve igyekezett időt nyerni ahhoz, hogy valamiképpen megbontsa az antifasiszta koalíciót. Az 1. Belorusz Front csapatai már április 21-én este megkezdték a harcot magában Berlinben, az 1. Ukrán Front csapatai pedig elérték Berlin déli megközelítési útjait. A 2. Belorusz Front csapatai átkeltek az Elba alsó folyásán, és Berlintől északra lekötötték az ellenség 3. páncéloshadseregét. A szövetséges parancsnokságnak az a számítása, hogy a Berlinért folyó harc soká fog tartani, nem vált be. Ezen a napon Eisenhower a jaltai értekezletnek a megszállási övezetekre vonatkozó határozatait tartva szem előtt, a következőket mondta vezérkarának: „Mi is elmegyünk Berlinbe. Ugyanez vonatkozik Bécsre is".[312]

Április 25-én a szovjet csapatok befejezték Berlin bekerítését, és ugyanazon a napon Torgau körzetében az Elbánál találkoztak az amerikai csapatokkal. 1945. április 30-án a szovjet katonák kitűzték a győzelem zászlaját Berlin felett.

A szovjet csapatok a berlini harcokban ismét meggyőző tanúságot tettek erejükről és magas fokú katonai tudásukról. A nagy és félelmetes berlini csoportosítás szétzúzása feltétel nélküli fegyverletételre kényszerítette a hitleri Németországot. „És minél félelmesebb az ellenség – írja elismerően Greenfell a Vörös Hadsereg győzelméről –, annál nagyobb tisztelet illeti meg a győztest."[313]

Olaszország északi részén a 15. angol–amerikai hadseregcsoport április 9-én mozdult meg. A készülő általános népfelkelés Észak-Olaszországban sietésre kényszerítette a szövetségeseket. Ugyanezen a napon tüzérségi és légi előkészítés után a 8. angol hadsereg is megkezdte támadását. A légi előkészítésben a harcászati repülőerők 234 közepes bombázója és 730 vadászbombázója, valamint a hadászati repülőerők 825 nehézbombázógépe vett részt.

Április 14-én megkezdte támadását az 5. amerikai hadsereg. Április 20-án az olasz partizánok felszabadították Bolognát, ahová másnap bevonultak a szövetséges csapatok. A német parancsnokságnak sikerült akadálytalanul kivonnia Olaszországból legjobb hadosztályait és átdobni őket a szovjet–német arcvonalra.

Április 25-én Olaszország északi részén kitört az általános fel-

szabadító népfelkelés, amelynek eredményeképpen az olasz hazafiak saját erejükből felszabadították Genovát, Milánót, Padovát, Velencét és Torinót.

Május 2-án az olaszországi német csoportosítás maradványai letették a fegyvert.

A szovjet hadsereg utolsó döntő támadása és az angol–amerikai csapatok tevékenysége arra kényszerítette a hitleri Németországot, hogy 1945. május 9-én feltétel nélkül letegye a fegyvert.

A háborút nem egyedül Hitler, hanem az egész hitleri tábornoki kar, az egész német militarizmus vesztette el. És nem véletlen, hogy elvesztette.

A Szovjetuniónak és fegyveres erőinek a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme törvényszerű volt. A szovjet társadalmi és állami rend fölényéből, a szovjet állam erkölcsi és anyagi erőinek a fölényéből eredt.

Győztünk, mert jobb volt a politikai és hadászati vezetésünk, rátermettebbek és előrelátóbbak voltak a hadvezéreink, magasabb színvonalon állt a hadművészetünk, nagyobb volt a tisztek és a katonák katonai tudása, a szovjet harcosok pedig példátlan hősiességről és bátorságról tettek tanúbizonyságot. A szovjet nép a kommunista párt vezetésével egyetlen katonai táborba tömörült. Az egész népnek az arcvonalon és a hátországban tanúsított hősiessége révén szétzúztuk a fasiszta Németország hadigépezetét. Hozzá hasonló erő nem volt a tőkés táborban. „A szovjet nép és hősi hadserege viselte a háború fő terhét és döntő szerepet játszott a hitleri Németország felett aratott győzelemben".[314] A második világháború minden döntő csatája a szovjet–német arcvonalon játszódott le.

A burzsoá világ sok ismert államférfija elismeréssel adózott a szovjet hadsereg döntő szerepének, amelyet a hitleri Németország szétzúzásában játszott. Paul Reynaud háború utáni emlékirataiban megemlíti azt a vitathatatlan tényt, hogy „az orosz hadsereg döntő szerepet játszott a második világháborúban".[315]

A szovjet nép és fegyveres erői hősi fegyverténytének világtörténelmi jelentősége továbbá abban rejlett, hogy döntő szerepet játszott „Ausztria, Albánia, Bulgária, Magyarország, Norvégia, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia népeinek a fasiszta meg-

szállás alóli felszabadításában, a fasiszta koalíció felett aratott végső győzelemben".[316]

A szovjet nép kellőképpen méltányolja azt a segítséget, amelyet az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és más országok nyújtottak neki a közös ellenség ellen viselt háborúban. „Sok nép közös erőfeszítésével arattunk győzelmet a német fasiszta betolakodók felett."[317]

A szovjet hadsereggel együtt szívósan harcoltak a fasiszta megszállók ellen a csehszlovák és lengyel hadtestek, a jugoszláv és albán partizáncsapatok, majd a közös harchoz a román és bolgár hadosztályok is csatlakoztak. Derekasan kivették részüket a fasiszta Németország szétzúzásából Franciaország, Anglia, az Egyesült Államok és a Hitler-ellenes koalíció más országainak a népei is.

A szovjet nép nem becsüli le ezeknek az országoknak az érdemeit és „véleménye szerint a nyugati szövetségesek hadseregei jelentős csapásokat mértek az ellenségre".[318]

Az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erőinek katonái és tisztjei, akik a második világháborút igazságos, felszabadító háborúnak tekintették, a legjobb oldalukról mutatkoztak be. A háború folyamán kialakult a Hitler-ellenes táborba tömörült népek harci barátsága. Az imperialista reakció minden mesterkedése ellenére a Hitler-ellenes koalíció egysége egészen a háború végéig fennmaradt, aminek nem kis jelentősége volt a fasizmus legyőzésében.

Ugyanakkor a szovjet nép nem felejtheti, hogy az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei a szovjet-német arcvonalon folyó fegyveres küzdelem legnehezebb időszakaiban a második világháború másodrangú hadszínterein indítottak hadműveleteket, és 1942–1943-ban szabotálták az európai második front megnyitását, holott erre minden lehetőségük megvolt.

A Szovjetunió az egész háború alatt becsületesen és lelkiismeretesen teljesítette kötelezettségét a Hitler-ellenes koalíció tagjaival szemben.

A második világháború alatt az Amerikai Egyesült Államok és Anglia reakciós erői közvetlen kísérleteket tettek arra, hogy meghiúsítsák a különböző társadalmi berendezkedésű országok együttműködését, és külön egyezséget kössenek a fasiszta hatalmakkal a

szabadságszerető népek érdekeinek rovására. Ámde a fasizmus teljes megsemmisítésében érdekelt néptömegek aktivitása, a kibékíthetetlen imperialista ellentétek, a szovjet állam leküzdhetetlen ereje, a szovjet külpolitika ügyessége, amely mesterien kihasználta az imperialista ellentéteket az egész haladó emberiség érdekében, megakadályozta, hogy az Egyesült Államok és Anglia reakciós erői megvalósítsák alattomos szándékaikat.

10. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA URALKODÓ KÖREI ÁTTÉRNEK A „HIDEGHÁBORÚ" POLITIKÁJÁRA

Annak ellenére, hogy egyre hosszabb idő választ el bennünket a háborútól, mindinkább növekszik azoknak a tényeknek a száma, amelyek azt bizonyítják, hogy az Egyesült Államok és Anglia mai politikájának alapját még a háború alatt, különösen annak befejező szakaszában rakták le.

A háború befejező szakaszában az Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreinek politikájában nyilvánvaló lett az az irányzat, hogy a Szovjetunióval szemben a kemény kéz politikáját kell alkalmazni, át kell térni a „hidegháború" és az „erő" politikájára.

Még be sem fejeződött a háború, az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei máris megkezdték a német militarizmus újjáélesztési terveinek kidolgozását. Az angol kormányt 1943 nyarától kezdve állandóan Európa háború utáni berendezésének problémája foglalkoztatta.[319]

A teheráni értekezleten az 1943. november 29-i vita során Churchill több ízben is megpróbált Németország számára enyhe békefeltételeket biztosítani.

1944. június 27-én Allan Brooke, az angol vezérkar főnöke és a vezérkari bizottság elnöke olyan kijelentést tett, hogy Németországot egész más szemszögből, mint jövendő katonai szövetségest kell nézni. A továbbiakban azt javasolta, hogy „Németországot óvni kell, majd fokozatosan meg kell erősíteni, és be kell venni a nyugat-európai szövetségbe".[320]

Ugyanabban a hónapban Churchill „utasította Montgomeryt, hogy

a németek, miután megadták magukat, szedjék össze fegyvereiket és felszerelésüket, hogy azokat ismét visszaadhassák nekik, amennyiben szükség lesz rá".[321]

Vajon ki ellen szándékozott Churchill felhasználni ezt a fegyverzetet? Allan Brooke nem titkolja, hogy Oroszországot már akkor „fő veszélynek"[322] tekintették. Ha a szavakat lehámozzuk, akkor Alan Brooke összeesküvőként, hitszegő szövetségesként áll előttünk.

Az Egyesült Államokban is hasonló terveket szövögettek. 1944 augusztusában, amikor az angol–amerikai csapatok széles lavinaként közeledtek Németország határai felé, az Egyesült Államok külügyminisztériuma memorandumot szerkesztett Németország jövő gazdasági rendszeréről. A memorandum vezérgondolata az volt, hogy különleges bánásmódot kell tanúsítani Németországgal szemben. A „különleges bánásmód" mögött már akkor ott rejlett az a titkos szándék, hogy „Németországot bekapcsolják »a szabadság és a biztonság« egész világra kiterjedő rendszerébe"[323] – állapítja meg G. Moltmann nyugatnémet történész. A hamis frázisok ködfüggönye az Egyesült Államoknak azt a szándékát takarta, hogy Németországot a nemzetközi imperializmus engedelmes eszközévé változtassa.

Walter Lippmann 1944-ben azt írta, hogy a második világháború befejezése után a nyugati közösség magában foglalja majd Németországot és talán egész Európát, a Szovjetunió határáig".[324]

Matloff szerint a nyugati szövetségeseknek a Szovjetunióhoz való viszonyában a második quebeci konferencián (1944 szeptemberében) beállt változás annak a jele volt, hogy „megkezdődött a világ kettészakadása és nyugatnak az Egyesült Államok, keletnek pedig a Szovjetunió körüli tömörülése."[325] Az európai háború utolsó évében a szövetségesek részéről szembetűnő volt az a törekvés, hogy a haditevékenységet harcászati vagy politikai manőverek kérdésévé változtassák. A politikai megfontolások rendszerint korlátolt katonai eredményekre vezettek, amelyek kevés befolyással voltak a második világháború menetére.

John Kennedy kormányának volt tanácsadója, Walt Rostow egyetemi tanár, gazdaságtörténész, bírálja Roosevelt politikáját, amely a katonáknak „csak viszonylagos szabadságot adott a soron levő katonai elhatározások meghozatalában".[326]

Az Egyesült Államok politikai és katonai vezetői között nem voltak nézeteltérések a háború politikai céljai elérésének módozatait illetően. Hanson Baldwin, az ismert katonai szemleíró „Hadászati döntések" című könyvének előszavában azt írja, hogy „a háborúnak, ha van benne valamilyen logikai értelem, akkor politikai és nem egyszerűen katonai célt kell követnie".[327] Az Egyesült Államok katonai vezetőinek erőfeszítései a második világháború alatt éppen e politikai célok elérését szolgálták.

Az Egyesült Államok és Anglia vezetőinek politikai nyomása a hadászat szférájára úgy nőtt, ahogy a szövetségesek fegyveres erői Németország határai felé közeledtek. Az Egyesült Államok hadügyminisztériumának tervező szervei 1944 őszétől kezdve „kénytelenek voltak egyre jobban elmélyülni a politikai és diplomáciai szférában".[328] Ezek a szervek azt a következtetést vonták le, hogy a győzelem közelsége gyengíti az általános kapcsolatokat a koalíciós háborúban, és egyre világosabbá válik, hogy az ellentétek új erővel lángolnak fel, amikor a szövetségeseket korábban összekovácsoló közös veszély megszűnik; ezért gondoskodni kell róla, hogy Németország fegyverletétele pillanatában minél többet nyerjenek.

A helyzet megítéléséből az angol vezetők is hasonló következtetéseket vontak le. Lockhart azt írja, hogy „a szövetségesek egységét csak az általános veszély cementje tartotta össze. Nem volt nehéz előrelátni, hogy amint a veszély csökken, a nézeteltéréseknek mind magában Angliában, mind a szövetségesek között növekedniük kellett".[329]

Az Amerikai Egyesült Államok és Anglia uralkodó köreit az foglalkoztatta, miként fejezhetnék úgy be a háborút, hogy az összhangban legyen annak politikai céljaival.

Nem sokkal a normandiai partraszállás előtt Patton arra a következtetésre jutott, hogy ideje nyilvánosságra hozni osztályának titkos terveit. Kijelentette, „számunkra (már ti. az amerikai uralkodó körök számára – *a szerző)* a sors kétségtelenül azt rendelte, hogy az egész világ felett uralkodjunk".[330]

A Szovjetunióval szembeni új irányzat a teheráni értekezlet után mihamar konkrét formát kezdett ölteni.

1944 februárjában Harriman, az Egyesült Államok moszkvai

nagykövete azt javasolta, hogy Dean katonai missziója szüntesse meg működését, és ne foglalkozzék többé a Szovjetunióba irányuló lend-lease szállításokkal. Március végén Marshall jelentette Rooseveltnek a katonai vezetők véleményét, amely szerint a második fronttal kapcsolatban a szovjeteket a támadás folytatására kell kényszeríteni. Arról volt ugyanis szó, hogy az „Overlord" hadműveletet zsarolással kötik össze. Marshall emlékeztetett arra, hogy a lend-lease a Szovjetunióval szemben ütőkártya az Amerikai Egyesült Államok kezében. Lehetségesnek tartotta, hogy ezzel a hatékony eszközzel az Egyesült Államok rákényszerítse a Legfelsőbb Főparancsnokság főhadiszállását, hogy az 1944 nyarára tervezett nagy támadást valamivel az „Overlord" megkezdése előtt indítsa meg. Az amerikai katonai vezetők így próbáltak még nagyobb nyomást kifejteni a német főparancsnokságra, hogy meggyengítsék nyugat-európai csoportosítását.

1944 májusában a vezérkari főnökök bizottsága konkrét javaslatokat terjesztett Roosevelt elé, hogy a lend-lease szállítmányokat politikai célok érdekében használják fel. Ezeknek a javaslatoknak az volt a lényegük, hogy kizárólag azok a szövetségesek kapjanak amerikai segélyt, amelyek részt vesznek a Japán elleni háborúban.

Az Egyesült Államok kormánya 1944 nyarán nem volt hajlandó aláírni és hivatalosan jóváhagyni az 1945. évi szovjet lend-lease szállítmányokra vonatkozó jegyzőkönyvet.

1944. május elején Dean, a moszkvai amerikai katonai misszió feje is beállt azok közé, akik nyomást szándékoztak gyakorolni a Szovjetunióra. Azt javasolta az amerikai vezérkari bizottságnak, hogy az esetben elégítse ki a nehézbombázókra vonatkozó szovjet igényt, ha az amerikai hadászati repülőerők szovjet területen támaszpontokat kapnak a Japán elleni harc céljára.

Az amerikai vezetőknek meg kellett elégedniük a Németország elleni háborúhoz szükséges átrepülési bázisokkal. Három támaszpontot kaptak Ukrajnában – Poltavában, Mirgorodban és a Pripjaty körzetben.

1944. június 2-án volt az első próbafelszállás. A gépek egész nyáron mindössze 7 alkalommal szálltak fel. A szovjet csapatok rohamosan közeledtek Németország felé, és katonailag többé nem voltak

indokoltak a további átrepülések. Az amerikai katonai vezetők azonban továbbra is ragaszkodtak e támaszpontokhoz. Az amerikai légierő felelős képviselője azt javasolta, hogy az Egyesült Államok vezessen be bizonyos korlátozásokat a szovjet légierő légi hadműveleteivel kapcsolatban a Földközi-tenger és a Balkán térségében, hogy ezzel a Szovjetuniót az átrepülési bázisokat illetően álláspontjának a megváltoztatására kényszerítse. Az amerikai légierő parancsnokságának azonban le kellett mondania szándékairól. Az ilyen átrepülésekre katonai szempontból már nem volt szükség, mivel a kiszemelt objektumokat az e célra szánt repülőterek nélkül is bombázni lehetett.

A Szovjetunió területén létesítendő támaszpontokkal kapcsolatban, amelyeknek az lett volna az állítólagos céljuk, hogy segítségükkel kiterjesszék a Németország elleni légi háborút, az Egyesült Államokban kampány indult annak érdekében, hogy létesítsenek szovjet területen globális haditengerészeti és légi támaszpontokat. Ez ügyben nagy aktivitást fejtett ki 1944-ben Reynolds, az amerikai szenátus katonai bizottságának elnöke. Követelte, hogy katonailag szállják meg a szovjet Vrangel-szigetet, és ott építsék fel a világ egyik legfontosabb katonai támaszpontját. Arnold tábornok, az amerikai légierő főparancsnoka 1945 májusában felfedte a világszerte létesített amerikai katonai támaszpontok rendeltetését: „A hadászati légierő sikeres felhasználása céljából világszerte támaszpontokra van szükség, amelyek úgy helyezkednek el, hogy róluk bármilyen objektum ellen támadást intézhessünk, amelynek megtámadására parancsot kapunk".[331]

Az európai háború befejező szakaszában az Amerikai Egyesült Államok és Anglia reakciós körei részéről több próbálkozás történt, hogy a szabadságszerető népek rovására lepaktáljanak a fasiszta hatalmakkal. A fasiszta vezetők is lázasan keresték ennek útjait-módjait.

P. Schramm, a német főparancsnokság hadinaplójának vezetője, azt írja, hogy „1944 közepén a hadi helyzet minden arcvonalon annyira fenyegető, időnként pedig oly katasztrofális volt, hogy a háborút véglegesen elveszettnek kellett tekinteni.[332] Ez annyira nyilvánvalónak látszott, hogy 1944. július 1-én a normandiai hadműve-

let kellős közepén Rundstedt Keitelnek arra a kérdésére, hogy mitévők legyenek, ezt válaszolta: „Kössetek békét, bolondok".

Az Ardennekben indított támadásnak az volt a célja, hogy békét kössenek a nyugati hatalmakkal. Miután az Ardennekben és Elzászban megindult a német fasiszta támadás, a hitlerista vezetők tovább keresték a nyugati hatalmakkal való békekötés lehetőségeit.

Himmler 1945. január végén utasította Karl Wolffot, az Olaszországban harcoló német hadseregcsoport mellé kirendelt SS főmegbízottat, hogy lépjen kapcsolatba Allen Dullesszel, az Egyesült Államok hadászati hírszerző irodájának főnökével.

Wolffnak február 21-én Husmann svájci egyetemi tanár segítségével Zürichben sikerült felvennie a kapcsolatot. A további tárgyalásokat Wolff-fal L. Lemnitzer tábornok, a szövetségesek olaszországi parancsnokságának helyettes vezérkari főnöke (a későbbi NATO-főparancsnok) és T. Irien, a hírszerző osztály főnöke folytatta. Később Bernben tárgyaltak.

A szovjet kormány 1945. március 12-én értesült a tárgyalásokról. A. Harriman, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete ugyanezen a napon megkapta a szovjet kormány válaszát, amelyben hozzájárult ahhoz, hogy az észak-olaszországi német fegyveres erők fegyverletételéről tárgyaljanak, feltéve, hogy a tárgyalásokon a szovjet fél képviselője is részt vesz.

Március 16-án az Egyesült Államok kormánya elutasította ezt a feltételt. Ekkor a szovjet kormány követelte a Bernben már megkezdett tárgyalások megszakítását. A szovjet megbízottak részvételét azért utasították el, mert a tárgyalások politikai jellegűek voltak, és nem korlátozódtak csupán az észak-olaszországi német csapatok fegyverletételének kérdésére.

Az amerikai vezetőket számos ok akadályozta meg a berni megbeszélések folytatásában. Az egyik az volt, hogy nem bíztak a fasiszta vezetőkben. De Gaulle, például, emlékiratainak harmadik kötetében azt írta Himmlerről, hogy „ez a figura túlságosan odiózus volt".[333] Több kísérlet is történt, hogy elsősorban az Egyesült Államok uralkodó köreivel régóta kapcsolatban levő német monopóliumok közvetlen képviselőit juttassák hatalomra, ezek azonban mind kudarccal végződtek.

Az egyik lényeges ok azonban, kétségtelenül, a jaltai egyezmény volt, amely szerint a Szovjetunió nem később, mint három hónappal az európai háború befejezése után hadba lép Japán ellen. Ezért az Egyesült Államok vezető körei abban az időben nem kockáztatták a Szovjetunióval való viszony kiéleződését, mert erősen óhajtották, hogy az oroszok hadba lépjenek Japán ellen. Az amerikai fegyveres erők még nem törték meg a japán militaristák katonai erejét, annak ellenére, hogy a Csendes-óceánon már három és fél éve folyt a háború.

A három szövetséges hatalom kormányfőinek jaltai értekezletén (1945. február 4–11.) megvitatták azt a kérdést, hogy a teljes jóvátételi összegnek 20 milliárd dollárnak kell lennie, és ennek 50 százaléka a Szovjetuniót illeti meg.[334] Churchill, tiltakozott ez ellen".[335] Harry Hopkins azt tanácsolta Rooseveltnek, hogy „bízza az angolokra az ellenkezést".[336] Így az Egyesült Államok jobban tudta álcázni, hogy ellenzi azoknak az anyagi károknak a megtérítését, amelyeket a fasiszta Németország támadása a Szovjetuniónak okozott.

Az értekezlet döntött a megszállási övezetekről. Amint kitudódott, hogy Drezda a szovjet övezetbe esik, a szövetségesek légiereje heves légitámadásokat intézett ellene azzal az ürüggyel, hogy „támogatja az orosz hadsereg támadását".[337]

Február 14-ére virradó éjjel az angol bombázó légierők két támadást hajtott végre. Az első támadásban 244, a másodikban 529 gép vett részt. Összesen 2659 tonna bombát dobtak le.[338] Február 14-én és 15-én amerikai bombázógépek ismételt támadásokat intéztek a város ellen. Az értelmetlen és katonai szempontból szükségtelen légitámadások „teljesen romba döntötték a várost".[339]

„Ez olyan időben történt, amikor a város tele volt menekültekkel, főként nőkkel és gyerekekkel . . . Szörnyű vérontás volt. Mintegy 25 000 ember meghalt és 30 000 megsebesült"[340]– írja Greenfell.

1945 februárjában 18, márciusban pedig 300 amerikai repülőgép több mint 9000 bombát dobott le Prága lakónegyedeire.[341]

1945. áprilisában H. Truman kijelentette, hogy a Szovjetunióval szemben „szilárd álláspontot"[342] foglal el. Ennek az első lépése az

volt, hogy május 12-től kezdve leállították a lend-lease szállításokat a Szovjetunióba.

Truman nagy reményeket fűzött az atombombához, amely, úgymond, lehetővé teszi, hogy az Egyesült Államok „diktálhassa a feltételeket a háború végén".[343] Groves tábornok, az atombombagyártás vezetője kijelentette, hogy az atombombát „éppen a Szovjetunió ellen szánták".[344]

1945. május 1-én Dönitz tengernagy, aki Hitler öngyilkossága után a birodalmi kancellári teendőket látta el, emlékiratot küldött a szövetségeseknek, amelyben kifejtette, hogy a háború az Egyesült Államok és Anglia ellen saját hibájukból folyik, és csak addig fog tartani, amíg „akadályozzák azt, hogy a bolsevizmus ellen harcoljak".[345] Ez szemmel láthatóan kísérleti léggömb felbocsátása volt az ellenséges táborba azzal a javaslattal, hogy a németek az angolszászok támogatásával tovább folytatják a háborút a Szovjetunió ellen. Erre a „szondázásra" közvetlen válasz a De Gaulle által megállapított ok miatt nem érkezett. Dönitz osztályösztöne azonban nem csalt.

1945. május 4-én Anthony Eden, aki akkoriban San Franciscóban tartózkodott, Churchilltől táviratot kapott, amely utasításokat tartalmazott arra vonatkozóan, hogy egyezzék meg az amerikaiakkal: sürgősen fedjék fel a kártyákat az oroszokkal szemben.

Mire gondolt konkrétan Churchill? Ez 13 év múlva derült ki. 1958 végén G. Bilenkin, egy ismert angol újságíró közzétette beszélgetését Joseph Davisszel, Truman különmegbízottjával, aki 1945. május 26-án bizalmas megbeszélést folytatott Churchill-lel, mely során Churchill azt bizonygatta, hogy minél hamarabb háborút kellene indítani a Szovjetunió ellen, minthogy véleménye szerint, az oroszok majdnem teljesen elvéreztek.

Az újságíró értesülésének helyességét magának Churchillnek az emlékiratai is megerősítik. Már 1944-ben az volt a véleménye, hogy „haladéktalanul új frontot kellene nyitni (a Szovjetunió ellen – *a szerző*)".[346] Montgomery emlékirataiban szintén sajnálkozik amiatt, hogy 1945-ben nem sikerült háborút indítani a Szovjetunió ellen. Nem tagadja, hogy számított a Vörös Hadsereggel való katonai ösz-

szeütközésre, ezért 1945 első felében gondja volt rá, hogy „mihamarabb elérje a Baltikumot, és kelet felé irányuló szárnyat alakítson".[347] A Szovjetunió ellen 1945-ben azért nem lehetett háborút indítani – írja Montgomery –, mert minden angol kormány, amely 1945-ben harcolni akart volna az oroszok ellen, az országon belül nagy kellemetlenségekbe ütközött volna.

Az angol uralkodó köröknek az angol nép okozott volna kellemetlenségeket, amelyet „elképzelhetetlen volt meggyőzni, hogy 1945-ben az oroszok ellen harcoljon"[348] – írja maga Churchill emlékirataiban. Az angol nép határozottan ellenezte volna ezt a háborút. Ez az ok kijózanította Montgomeryt, és ezért kérte Churchillt, hogy haladéktalanul rendeljék vissza keletről a szövetséges csapatokat a jaltai konferencia által kijelölt megszállási övezetekbe. Churchill ezzel hosszabb időn át nem értett egyet.[349]

Már Németország feltétel nélküli fegyverletétele előtt látható volt, hogy az angol katonai parancsnokság magáévá teszi az angol uralkodó körök irányzatát. Így május 5-én a 21. hadseregcsoport parancsnoksága a feltétel nélküli fegyverletétel helyett megegyezett Busch vezértábornaggyal, a csapatok parancsnokával, hogy Schleswig-Holsteinban fennmarad a német parancsnokság rendszere. Még azt is megengedte, hogy Busch május 11-én rádióbeszédet mondjon. „A szövetséges csapatok tisztjei magas rangú német tisztek baráti társaságában fényképeztették magukat".[350] Az angol parancsnokság nemcsak összegyűjtötte a német fegyvereket, hanem a nyugati hatalmak uralkodó köreinek most már világosan kirajzolódó politikai vonalát is szem előtt tartotta, amely szerint a háború után együttműködést kell létesíteni a német militaristákkal.

Az Egyesült Államok katonai vezetői sem csak egyedül katonai problémákkal foglalkoztak. A nyugati hatalmak uralkodó köreinek politikája, osztálycéljai a katonai vezetőket különös erővel vonták be a politikai problémák szférájába.

A háború befejezése után az amerikai katonai parancsnokság magas rangú személyiségei többé nem tartották szükségesnek, hogy véka alá rejtsék a Szovjetunióval szembeni szándékaikat.

1955-ben megjelent H. Sammes „Patton arcképe" című könyve, amely részleteket közöl a 3. amerikai hadsereg volt parancsnokának

a naplóiból. 1945. május 18-án Patton azt írta naplójába, hogy „az amerikai hadsereg, úgy, ahogy van, minden különösebb nehézség nélkül szét tudja zúzni az oroszokat".[351] A harcias generális, aki igazában még nem kóstolt bele a háborúba, prognózisát arra alapozta, hogy amerikai hadsereg még érintetlen.[352] Ezenkívül Patton Churchillhez hasonlóan már abban az időben felhívta a figyelmet arra a lehetőségre, hogy a német imperialistákkal közösen mennek majd a Szovjetunió ellen, „felhasználva a német csapatok segítségét".[353]

Arnold tábornok, az amerikai légierő parancsnoka 1945 júliusában kereken kijelenti, hogy „következő ellenségünk – Oroszország"[354], és időben fel kell készülni a jövő háborúra a Szovjetunió ellen.

A Német Demokratikus Köztársaságban letelepedett Meltzig, nyugatnémet orientalista professzor adatai szerint Eisenhower már 1945 végén hadműveleti támaszpontokat akart építeni a Boszporuszban és a Dardanellákban, hogy azok ugródeszkául szolgáljanak a Szovjetunió ellen.[355] E célból Lawrence Steinhardt, az Egyesült Államok törökországi nagykövete titkos tárgyalásokat folytatott a szorosok 99 évre történő bérbeadásáról.

L. Bred angol történész, „Churchill háborúja" című könyvében tényeket közöl, amelyek azt bizonyítják, hogy a potsdami értekezlet alatt Churchill megegyezett az Egyesült Államokkal a közös szovjetellenes politikára vonatkozóan.

1945 végén az Egyesült Államok és Anglia kormánya lemondott a Szovjetunióval való háború utáni együttműködésről, „elsőként mutattak páncélöklöt, és elsőnek szegték meg a közös határozatokat" – állapítja meg E. Roosevelt „Apám így látta" c. könyvében.

1946. január 5-én Truman meghirdette az Egyesült Államok új politikai irányvonalát. Kifejtette, hogy semmilyen kompromisszum sincs a Szovjetunióval, következik a kemény kéz politikája.

Az Egyesült Államoknak a nemzetközi helyzet kiélezését célzó háború utáni politikáját 1945 októberében 66 nagyiparos és bankár dolgozta ki. Az amerikai imperializmus agresszív irányzata a „hidegháború" politikája, az „erőpolitika" és „egyensúlyozás a háborús szakadék szélén" elnevezést kapta.

1946. március 5-én Churchill fultoni (Kanada) rádióbeszédében, amelyet Truman jelenlétében mondott, megüzente a Szovjetuniónak a „hidegháborút". Ezzel a nyugati hatalmak hivatalosan is áttértek az „erőpolitikára" és a „hidegháború" politikájára, amelyre már a második világháború befejezése előtt készülődtek.

Az amerikai imperializmus credója az „erő törvénye" – szükségem van rá, akarom, elveszem.

A második világháború azzal végződött, hogy a szocializmus kilépett egyetlen ország keretei közül és világrendszerré vált, még jobban megszilárdult a földkerekségen. Az Amerikai Egyesült Államok és Anglia vezető köreinek reményei ellenére a Szovjetunió katonai és gazdasági szempontból még erősebb hatalommá lett.

„Németországnak nem ilyen legyőzéséről álmodoztunk! Azt gondoltuk, hogy Oroszország kimerül, elvérzik." Az ilyen kijelentésekből, amelyek nem sokkal a fasiszta Németország feltétel nélküli fegyverletétele után láttak napvilágot a burzsoá napilapok, könyvek és folyóiratok hasábjain, az tűnt ki, hogy az amerikai és angol uralkodó körök csalódtak a háború kimenetelében. Churchill az elsők között nevezte a második világháborút „szükségtelen háborúnak".[1] Sok burzsoá történész egymást túllicitálva bírálni kezdte a nyugati hatalmaknak azt az elhatározását, hogy belépnek az antifasiszta koalícióba, megpróbálva elhitetni az olvasókkal, hogy a második világháború „másként is végződhetett volna".[2] Távol kellett volna maradnunk, írja Bailey amerikai történész, és akkor Németország és a Szovjetunió bizonyára „kimerül Oroszország hideg sztyeppjein . . ."[3] Az elkövetett hibák oda vezettek, állítja Liddell Hart, hogy „Oroszország előtt megnyílt az út Európa szívébe".[4]

A nyugati országok imperialista körei ingerülten fogadják, amikor emlékeztetjük őket a történelem tanulságaira, cáfolhatatlan tényeire.

Walt Rostow Churchillhez hasonlóan a második világháború ered-

ményeit nem tartja kielégítőnek. „Az Egyesült Államok a világ küzdőterén" című könyvében kifejezésre juttatja az amerikai uralkodó körök sajnálatát amiatt, hogy a politikai vezetők:

– először, „Kelet-Európa sorsát nem tették katonai ultimátum tárgyává"[5];

– másodszor, megengedték, hogy „Európának az Elba vonalán történt kettéosztását a második világháború többé-kevésbé törvényes kimenetelének fogadják el".[6]

Rostow azt próbálja bizonygatni, hogy a második világháború azért járt olyan vigasztalan eredménnyel, mint aminő a szocialista tábor kialakulása, mert az Amerikai Egyesült Államok állítólag túl későn tért át az „erőpolitikára". Az imperialista reakció sajnálkozik amiatt, hogy Németországgal „túl szigorúan bántak". Jellemző a burzsoá ideológusokra, hogy túlbecsülik az imperializmus erőit és lehetőségeit, s képtelenek megérteni a szocializmus legyőzhetetlenségét.

Rostow tagadja a második világháború kimenetelének törvényszerűségét, azt állítva, hogy a második világháború tanulságai nem jelentenek vezérfonalat a jövő politikában.

A második világháború után az amerikai imperializmus uralkodó helyzetet foglalt el a kapitalista világban. Az amerikai uralkodó körök politikájuk vezérfonalául a szovjetellenességet és a kommunistaellenességet választották. Elhatározták, hogy minden eszközzel, így katonai eszközökkel is, visszaszerzik a tőkés rendszer elvesztett hadállásait.

A Szovjetunióval szembeni kemény kéz politikája, amelyet H. Truman 1946 januárjában hirdetett meg, átalakult a „kommunizmus feltartóztatásának" doktrínájává. Az álcázó kifejezés mögött az atomzsarolás politikájának agresszív tartalma húzódott meg. Az Egyesült Államok uralkodó körei a „kommunista veszély" elleni védekezés hamis lobogója alatt, fittyet hányva a történelem tanulságainak, katonai támaszpontok kiépítéséhez láttak a Szovjetunió határai körül, katonai-politikai szövetségeket tákoltak össze, hogy egyesült erővel harcoljanak a szocialista országok ellen, és elfojtsák a nemzeti felszabadító, a munkás- és szocialista mozgalmat.

A nukleáris erő növekedése fokozta az amerikai imperializmus

agresszivitását, és oda vezetett, hogy 1954-ben új doktrína jelent meg – „a kommunizmus visszaszorításának" doktrínája. Ennek a doktrínának a sajátossága abban állt, hogy az Egyesült Államok vezető körei az általuk szükségesnek tartott pillanatban atomcsapást szándékoztak mérni a Szovjetunióra. Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államok vezető körei abból az előfeltételből indultak ki, hogy az Egyesült Államok az atomfegyver tekintetében fölényben van, és földrajzilag sebezhetetlen.

Az 1954–60-as éveket a „hidegháború" és a nemzetközi feszültség további kiéleződése jellemezte.

A szovjet interkontinentális, ballisztikus rakéták sikeres kipróbálása megmutatta, hogy az amerikai imperialisták elmaradtak a rakétatechnika fejlesztésében. Az amerikai légi és nukleáris fölényre, a „kommunizmus visszaszorítása" doktrínájára alapozott remények nem váltak be. Az Egyesült Államok elvesztette hajdani földrajzi sebezhetetlenségét, mivel az interkontinentális rakéták számára nem léteznek elérhetetlen célok. Ezért 1961 márciusában az Egyesült Államok elnöke a kongresszushoz intézett üzenetében új doktrínát fogalmazott meg, amely különböző háborúk – globális háború a hadászati atomfegyver bevetésével, és helyi háború a hagyományos fegyverek vagy a harcászati atomfegyver alkalmazásával – előkészítését és viselését irányozta elő. Ez az új koncepció a „rugalmas reagálás" doktrínája elnevezést kapta.

Taylor tábornok, e doktrínák egyik kiagyalója azt állította, hogy a korlátozott háborúkban kevésbé vannak kitéve az Egyesült Államok területe elleni közvetlen válaszcsapásoknak. Az amerikai uralkodó körök véleménye szerint a rugalmasabb módszerek lehetővé teszik, hogy fokozatosan, lépésről lépésre, „egyenkénti leharapás" útján valósítsák meg agresszív terveiket. Helyi háborúkat, amelyeknek a „rugalmas reagálás" doktrínája különösen nagy jelentőséget tulajdonított, az Egyesült Államok uralkodó körei a háború utáni időszakban szüntelenül viselnek.

Ezeknek a háborúknak az a céljuk, hogy gyengítsék a szocialista világrendszert, és erősítsék az imperialisták hadászati helyzetét a föld különböző, legfontosabb körzeteiben. Az agresszió erői a háború utáni években „több mint 30 kisebb-nagyobb háborút és fegyveres

konfliktust robbantottak ki".[7] Ezeknek több mint a felét az amerikai imperialisták robbantották ki.

Az a doktrína, amelyhez oly rózsás reményeket fűztek, szintén semmivé lett, akárcsak az összes előző. A kudarc legkirívóbb példája Vietnam. Az amerikai imperialisták képtelenek voltak megtörni a szabadságáért és függetlenségéért harcoló vietnami nép hősi ellenállását.

A Pentagon a fegyverkezési versenyből sem húzott hasznot. Az Egyesült Államok uralkodó körei arra a megállapításra jutottak, hogy hadászati nukleáris erejük egyenlő a Szovjetunióéval. E körülmények miatt 1971-ben áttértek egy új doktrínára – a „realisztikus tartózkodás" doktrínájára. Az amerikai stratégák fő tétje ismét az, hogy a jövő háborút atomrakétákkal viselik. Ugyanakkor lehetségesnek tartják, hogy az Egyesült Államok részt vegyen egyes helyi háborúkban.

Az egyik legégetőbb probléma az atomvilágháború megelőzése. A különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése, vagyis, ha a két rendszer az osztályharcban lemond a katonai módszerekről – az új világháború egyetlen alternatívája. Lenin sokoldalúan megalapozta ezt az elvet. „Éppen Lenin mondta ki a »békés együttélés« tételét, vagy ahogyan ma mondjuk, a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élését . . ."[8]

A Szovjetunió Kommunista Pártját külpolitikájában mindig a békés egymás mellett élés lenini elve vezérli.

„*A békés egymás mellett élés* feltételezi a háborúról, mint az államok közti vitás kérdések megoldásának eszközéről való lemondást, a vitás kérdések tárgyalások útján való rendezését."[9]

Ma az Egyesült Államok uralkodó körei kénytelenek reálisabb politikát keresni a szocialista országokkal szemben. Először is erre kényszeríti őket külpolitikájuk és diplomáciájuk válsága, politikai és katonai doktrínáik helytelensége. Másodszor az, hogy az anyagi és politikai erőviszonyok egyre inkább a szocialista világrendszer javára alakulnak. Az objektív nemzetközi helyzet annak a belátására kényszeríti az imperialistákat, hogy Moszkvába csak vendégként mehetnek.

1972 januárjában a Varsói Szerződés tagállamai politikai tanács-

kozó testületének ülése történelmi jelentőségű nyilatkozatot fogadott el a békéről, az európai biztonságról és együttműködésről. A szocialista országok közös vonala a békéért vívott harc döntő hadászati tényezőjévé vált.

A fő tőkésállamok elismerték a békés egymás mellett élés elvét. 1971 októberében aláírták a Szovjetunió és Franciaország közti együttműködés elveit, 1972 június 3-án hatályba lépett a Szovjetunió és az NSZK, valamint a Lengyel Népköztársaság és az NSZK közti szerződés az összes európai határok, így az Odera–Neisse menti határ, továbbá az NSZK és az NDK közti határ sérthetetlenségéről. 1972. május 22–30. között az Egyesült Államok és a Szovjetunió rendkívül fontos okmányokat írt alá. Az Egyesült Államok felelős vezetői elismerték a békés egymás mellett élés elvét, és kijelentették, hogy a nemzetközi kérdések megoldása során lemondanak az erő alkalmazásáról.

Ezeknek az okmányoknak az aláírása a békeszerető népek nagy győzelme. Meggyőződnek róla, hogy a fegyverkezési verseny megszüntetése – reális dolog, és ezen az úton olyan új, mindkét fél számára elfogadható megegyezésekre juthatnak, amelyek a felek azonos biztonságának elismerésén alapulnak.

Az SZKP az egymás mellett élés lenini politikáját folytatja, egy lépést sem térve el az ideológiai osztály- és internacionalista elvektől. A két rendszer közti ideológiai harc továbbra is ugyanolyan éles, mint azelőtt volt.

A világimperializmus ma különösen nagy reményeket fűz az ideológiai diverzióhoz, az a célja, hogy lejárassa a marxizmus–leninizmust, a kommunista mozgalmat, a kommunista eszményeket, befeketítsen mindent, ami haladó, élenjáró.

„Olyan viszonyok között élünk, amikor az imperialista propaganda szívós ideológiai hadjáratot folytat országunk ellen, a szocialista világ ellen, felhasználva a legkörmönfontabb fogásokat és a hatalmas technikai eszközöket" – állapította meg L. I. Brezsnyev, az SZKP XXIV. kongresszusán.[10]

A szovjet történészek abban látják feladatukat, hogy „fáradhatatlanul harcoljanak minden burzsoá ideológia ellen, bármilyen divatos és csillogó köntösben jelenik is meg".[11]

A szovjet történészeknek nemcsak az a feladatuk, hogy időben és erélyesen visszautasítsák a második világháborúval foglalkozó reakciós polgári műveket. Az SZKP XXIV. kongresszusának határozatait végrehajtva az ideológiai arcvonalon szakadatlan támadást kell folytatniuk.

„A párt ideológiai munkájában a fő a marxizmus–leninizmus eszméinek propagandája, s kérlelhetetlen offenzív harc a burzsoá és revizionista ideológia ellen."[12]

A szovjet történészek a való történelmi események és tények alapján a testvéri szocialista országok történészeivel együttműködve leleplezik az imperializmus ideológiai lakájait, akik a monopoltőke érdekében meghamisítják a második világháború történetét és tanulságait, s mindenképpen kisebbíteni igyekeznek a szovjet nép hőstettének nagyságát, annak a győzelemnek a világtörténelmi jelentőségét, amelyet a szovjet állam és fegyveres erői arattak a hitleri Németország felett.

Az imperializmus természete nem változott. Az „erőpolitikába" való visszaesések, a hidegháborús légkör kialakításának kísérletei nem kizártak az imperializmus legreakciósabb és legesztelenebb körei részéről. Ezért a Szovjetunió és a többi szocialista ország ébersége, miközben következetesen védelmezik a szocializmus érdekeit, egyetlen pillanatra se lankad.

V. Szekisztov

Bevezetés

1 Lásd „Kommunyiszt", 1965. 7. sz. 5. old. (oroszul).
2 *Ziemke, E.:* From Stalingrad to Berlin. The Grand Defeat in the East. Washington, 1968. *Mackintoch, M.:* Juggernaut. (A History of the Sovjet Armad Forces.) London, 1967. *Garthoff, R.:* Sovjet Military Policy. A Historical Analysis. New York, 1966.
3 *Clark, A.:* Barbarossa. The Russian–German Conflict 1941–1945. London, 1966. *Selby, J.:* The Second World War. London, 1967. *Ryan, C.:* The Last Battle. New York, 1966. *Higgins, T.:* Hitler and Russia. The Third Reich in a two-front War 1937–1944. New York, 1966.
4 *Baldwin, H.:* Battles Lost and Won. Great Compaings of World War II. New York, 1966. *Sulzberger, C.:* The American Heritage. Picture History of World War II. New York, 1966.
5 *Taylor, A.:* The Origens of the Second World War. London, 1961.
6 *Palme Dutt, R.:* A legújabb kor történetének problémája. Ford. angolból. Moszkva, „Progressz" kiadó, 1965. 52. old. (oroszul).
7 *Peacock, H.:* A Modern European History. London, 1966. p. 191.
8 *Peacock, H.:* A History of Modern Britain 1815–1968. London, 1968. p. 252.
9 *Lenin* összes művei, 25. köt. Kossuth Könyvkiadó 1970. 347. old.
10 Mezsdunarodnaja Szovjesesannie kommuniszticseszkih i rabocsih partij. Dokumenti i materiali. 308. old.
11 *Lenin* összes művei, 12. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1966. 61. old.
12 Lásd *Butler J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1959. 24. old. (oroszul).
13 *Trevor-Roper, H.:* Hitler's War Directives 1939–1945. London, 1964. p. XIII.
14 *„Pravda"*, 1964. május 9.
15 *Gallagher, M.:* The Sovjet History of World War II. New York, 1963. p. 5.
16 Lásd *Smith, G.:* American Diplomacy during the Second World War. New York, 1965.
17 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 548. old. (oroszul).
18 Lásd *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlord"-ig. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1964. 21. old. (oroszul).

19 *Young, P.:* World War 1939–1945. A Short History. London, 1966. p. 246.
20 Lásd *Dupuy, T.:* The Military History of the World War II. Vol. I. New York, 1962. p. 38.
21 *Ziemke, E.:* Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East. p. 286.
22 *Ziemke, E.:* Id. mű, p. V.
23 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1964. (oroszul).
24 *Athean, R.:* World War II. New York, 1963. p. 1296–1297.
25 Lásd *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 537. old. *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1967. 521–522. old. (oroszul).
26 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 429. old. (oroszul).
27 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. (oroszul).
28 *Fuller, J.:* Az 1939–1945. évi második világháború. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956. 317. old. (oroszul).
29 *Sulzberger, C.:* The American Heritage. p. 249.
30 *Clark, A.:* Barbarossa. The Russian–German Conflict 1941–1945. London, 1966. p. XIX.
31 Ugyanott.
32 *Forstmeier, F.:* Die Räumung des Kubanbrückenkopfes im Herbst 1943. Darmstadt, 1964. S. 167–168.
33 „Pravda", 1967. április 23.
34 *Charisius, A.:* Neue Tendenzen in der westdeutschen Militärgeschitsschreibung über den zweiten Weltkrieg. – „Zeitschrift für Militärgeschichte", Heft 1. 1963.
35 „Entscheidungschlachten des zweiten Weltkrieges". Frankfurt am Main, 1960.
36 *Sebt, R.:* Operation Barbarossa. London, 1964. p. 38.
37 *Lubt, R.:* Gedanken über vierzig Jahre Weltgeschichte. Wien, 1957. S. 134.
38 „Entscheidungschlachten des zweiten Weltkrieges", S. 181.
39 Ugyanott.
40 Lásd *Hoggan, D.:* Der erzwungene Krieg. Tübingen, 1966.

I. fejezet

1 *Lippmann, W.:* U. S. Foreign Policy: Shield of the Republic Boston, 1943. p. 116.
2 *Lenin, V. I.:* Összes Művei. 41. köt., 353. old.
3 *Norden, A.:* Így csinálják a háborúkat. Fordítás németből. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1951. 54. old. (oroszul).
4 *Norden, A.:* Így csinálják a háborúkat. Fordítás németből. Id. kiad. 57. old.
5 Paul Reynaud, volt francia miniszterelnök az „Illustrée" című svájci lapban 1945. augusztus 1-én megjelent cikkében beismerte, hogy „Locarnóban már volt valami München szelleméből".
6 A locarnói konferencia. 1925. Okmányok Moszkva, Goszpolitizdat 1959. 10. old. (oroszul).
7 A locarnói konferencia. 1925. Id. kiad. 43. old. (oroszul).

8 A locarnói konferencia. 1925. Id. kiad. 9. old. (oroszul).
9 A locarnói konferencia. 1925. Id kiad. 323. old. (oroszul).
10 *Tabouis, Geneviève.:* A diplomáciai harc 20 éve. Fordítás franciából. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1960. 66. old. (oroszul).
11 *Tabouis, Geneviève.:* Id. mű 76. old. (oroszul).
12 *Dimitrov, G.:* A fasizmus támadása és a Kommunista Internacionálé feladatai a munkásosztály egységéért a fasizmus elleni harcban. A Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusa. Moszkva, Pártkiadó, 1935. 11. old. (oroszul).
13 *Selby, J.:* The Second World War. p. 10.
14 Dedd nagykövet naplója. 1933–1938. Fordítás angolból. Moszkva, Szocekgiz, 1961. 93. old. (oroszul).
15 Documents on German Foreign Policy. Series C. Vol. III. London, 1959. p. 639.
16 Dedd nagykövet naplója, 1933–1938. 292. old. (oroszul).
17 *Kordt, E.:* Wahn und Wirklichkeit. Stuttgart, 1948. S. 70.
18 Dedd nagykövet naplója, 1933–1938. 300. old (oroszul).
19 *Kordt, E.:* Wahn und Wirklichkeit. S. 71.
20 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. I. London, 1949. p. 126.
21 *De Gaulle, Charles.:* Katonai emlékiratok. Fordítás franciából. I. k., Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 52. old. (oroszul).
22 *Welles, S.:* Seven Decisions that Shaped History. New York, 1951. pp. 28-29.
23 *Tabouis, Geneviève.:* Idézett mű, 381. old. (oroszul).
24 Újabb dokumentumok München történetéből. Moszkva, Goszpolitizdat, 1958. 13. old. (oroszul).
25 *Tabouis, Geneviève:* Idézett mű, 381. old. (oroszul).
26 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. I. London, 1949. p. 616.
27 Újabb dokumentumok München történetéből. 106. old. (oroszul).
28 Documents on British Foreign Policy. Third Series. Vol. II. London, 1949. p. 213.
29 Újabb dokumentumok München történetéből. 106. old. (oroszul).
30 Documents on British Foreign Policy. Third Series. Vol. II. p. 340.
31 *Tugwell, R.:* The Demokratic Roosevelt. New York, 1957. p. 473.
32 *Simone, A.:* Men of Europe. New York, 1941. p. 267.
33 *Langer, W.–Gleason, S.:* The Challenge te Isolation 1937–1940. New York, 1952. p. 34.
34 „Za rubezsom", 1968. 40. sz. 19. old. (oroszul).
35 „Za rubezsom". Ugyanott.
36 „Za rubezsom". Ugyanott.
37 *Reynaud, P.:* La France a sauvé l'Europe. Vol I. Páris, 1947. p. 571.
38 Újabb dokumentumok München történetéből. 15. old. (oroszul).
39 Újabb dokumentumok München történetéből. 81. old. (oroszul).
40 Documents on British Foreign Policy. Third Series. Vol. I. London, 1949. p.p. 220-221.
41 *Baumier, J.:* Hitlertől Trumanig. Fordítás franciából. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 15. old. (oroszul).

42 *Bonnet, G.:* Défense de la paix. De Washington au Quai d'Orsay. Genève, 1946. p. 294.
43 Dedd nagykövet naplója. 1933–1938. 464. old. (oroszul).
44 Dokuments on British Foreign Policy. Third Series. Vol. II. p. 625.
45 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. I. New York, 1948. p. 596.
46 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. A szemtanú szemével. Fordítás angolból. I. k. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1958. 281. old. (oroszul).
47 *Langer W.–Gleason, S.:* The Challenge te Isolation. p. 56.
48 *Hoare, S.:* Nine Troubled Years. London, 1954. p. 270.
49 *Domarus, M.:* Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Bd. 2. München, 1963. S. 1423.
50 *Simone, A.:* Men of Europe. p. 267.
51 *Langer, W.–Gleason, S.:* The Challenge te Isolation. p. 76.
52 „Mezsdunarodnaja zsizny", 1963. 4. sz. 108. old. (oroszul).
53 *Tabouis, Geneviève:* A diplomáciai harc 20 éve. 275. old. (oroszul).
54 *Tabouis, Geneviève:* Idézett mű, 303. old. (oroszul).
55 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini 1940–1943. Introduction André François–Poncet. Paris, 1946. pp. 25, 30.
56 Cianòs Diplomatic Papers. London, 1947. p. 246.
57 The Ciane Diaries 1939–1943. New York, 1946. p. 12.
58 Documents on British Foreign Policy. Third Series. Vol. II. p. 465.
59 The Ciano Diaries, p. 62.
60 Documents on British Foreign Policy. Third Series, Vol. IV. London, 1951.. p. 72.
61 Újabb dokumentumok München történetéből. 21-22. old. (oroszul).
62 *Grenfell, R.:* The Unconditional Hatred. German War Guilt and the Future of Europe. New York, 1954. p. 83.
63 *Tabouis, Geneviève:* Idézett mű, 289. old. (oroszul).
64 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. London, 1952. p. 229.
65 Újabb dokumentumok München történetéből. 18. old. (oroszul).
66 Ugyanott, 28. old. (oroszul).
67 Ugyanott, 18. old. (oroszul).
68 Ugyanott, 66. old. (oroszul).
69 Ugyanott, 139–140. old. (oroszul).
70 Ugyanott, 24. old. (oroszul).
71 Ugyanott, 88. old. (oroszul).
72 Ugyanott, 100. old. (oroszul).
73 Lásd *Müller–Hillebrand:* Németország szárazföldi hadserege az 1933–1945. években. Fordítás németből. I. k., Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956. 27. old. (oroszul).
74 „Za rubezsom", 1968. 40. sz. 21. old. (oroszul).
75 *Davis, J.:* Peace, War and You. New York, 1952. p. 85.
76 „Za rubezsom", 1968. 40. sz., 17. old. (oroszul).
77 „Za rubezsom", 1968. 40. sz. 17. old. (oroszul).
78 „Za rubezsom", ugyanott.
79 *Sulzberger, C.:* The Amerikan Heritage. p. 21.
80 *Febrenbach, T.:* F. D. R'S Undeclared War 1939 to 1941. New York, 1967. p. 235.
81 Dokumentumok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959. 2. sz. 145. old (oroszul).

82 Documents on British Foreign Policy. Third Series. Vol. VI. London, 1954. p. 765.
83 Dokumentumok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959. 2. sz. 154. old. (oroszul).
84 Ugyanott.
85 Ugyanott.
86 Lásd „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959. 3. sz. 139. old. (oroszul).
87 *Gomulka, W.:* Az LMP a történelmi fejlődés új útját mutatta meg a lengyel népnek. (Beszéd a varsói ünnepi gyűlésen.) „Ziczie Warszawy", 1962. január 21-22.
88 *Vilard, J.:* „A különös háború" és Vichy árulása. Fordítás franciából. Moszkva, Szocekgiz. 1962. 26. old. (oroszul).
89 *Majszkij, I. M.:* Ki segítette Hitlert. Egy szovjet nagykövet visszaemlékezéseiből. Moszkva, Külkapcsolatok Intézete, 1962. 143-144. old. (oroszul).
90 *Davis, J.:* Peace, War and You. p. 85.
91 *Fehrenbach, T.:* F. D. R'S Undeclared War 1939 to 1941. p. 236.
92 Ugyanott, p. 235.
93 *Granckshow:* Russia and Russiens. London, 1948. p. 223.
94 The Secret Diary of Harold Ickes. Vol. II. New York, 1954, p. 705.
95 A második világháborút megelőző idő dokumentumai és anyagai. Dirksen levéltára. (1938–1939). Fordítás németből. II. köt. Moszkva, Goszpolitizdat, 1948. 125–126. old. (oroszul).
96 *Fuller, J.:* The Conduct of War 1789–1961. London, 1961. p. 264.
97 *Fuller, J.:* Idézett mű, p. 265.
98 Az SZKP Központi Bizottságának tézisei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára.
99 *Fehrenbach, T.:* F. D. R'S Undeclared War 1939 to 1941. p. 237.
100 *Davis, J.:* Peace, War and You. p. 85.
101 The Secret Diary of Harold Ickes. Vol. II. p. 203.
102 *Higgins, T.:* Hitler and Russia. p. 21.
103 *Wilson, H.:* A Career Diplomat. New York, 1960. pp. 87-88.
104 *Mackintosh, M.:* Juggernaut. A History of the Soviet Armed Forces. p. 93.
105 *Medlicott, W.:* The Economic Blockade. Vol. II. London, 1959. p. 3.
106 *Welles, S.:* The Time for Decision. New York, 1944. p. 321.
107 *Wilson, H.:* A Career Diplomat. p. 111.
108 Lásd *West,* R. – *West,* W.: The Story of Our Country. New York, 1946. p. 586.
109 *Beard, C.* Giddy Minds and Foreign Quarrels. An Estimate of American Policy. New York, 1939. p. 54.

II. fejezet

1 Dokumentumok. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnál", 1959. 9. sz. 99. old. (oroszul).
2 Ugyanott, 100. old. (oroszul).
3 Ugyanott, 99. old. (oroszul).
4 Ugyanott, 100. old. (oroszul).
5 Ugyanott, 101. old. (oroszul).

6 Polnische Dokumente zur Vorgeschichte des Krieges. Erste Folge. Berlin, 1940. Dok. N 10/3. 26 IV. 1939.
7 *Gomulka, W.:* Az LMP a történelmi fejlődés új útját mutatta meg a lengyel népnek. „Ziczie Warszawy", 1962. január 21–22.
8 „Za rubezsom", 1969, 41. sz. 20. old. (oroszul).
9 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
10 Lásd „ Za rubezsom". 1969. 41. sz. 20. old. (oroszul).
11 Ugyanott, 21. old. (oroszul).
12 „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1961. 11. sz. 45. old. (oroszul).
13 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
14 Ugyanott.
15 Ugyanott.
16 Dokumentumok. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1959. 9. sz. 99. old. (oroszul).
17 Ugyanott.
18 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". Die geplante deutsche Landung in England 1940. Göttingen, Berlin, Frankfurt, 1958–59. S. 23–24.
19 Ugyanott.
20 „Vojenno-isztoricseszkij zsurnál", 1959. 9. sz. 101. (oroszul).
21 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
22 *Jacobsen, H. A.:* Fall Gelb. Der Kampf um den deutschen Operationsplan zur Westoffensive 1940. Wiesbaden, 1957. S. 2.
23 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 24.
24 *Grenfell, R.:* Unconditioned Hatred. p. 138.
25 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
26 *Kirchmayer, J.:* Kampania wrześniowa. *Warszawa,* 1946. S. 35.
27 *Rawski, T.–Stapor, Z.–Zamojski, J.:* Wojna wyzwoleńza narodu polskiego w latach 1939–1945. Węzlowe problemy. Warszawa, 1963. s. 68 i szkic 5.; *Kurowski, A.:* Lotnictwo polskie w 1939 roku. Warszawa, 1962. s. 65-67.: *Rzepniewski, A.:* Obrona wybrzeza w 1939. g. Warszawa, 1964. załącznik I.
28 Lásd *Helmert:* Fegyveres agresszió. 1939. szeptember. Fordítás németből. Moszkva, Szocekgiz, 1961. 105. old. (oroszul).
29 *Manstein, E.:* Verlorene Siege. Bonn, 1955. S. 26.
30 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. Fordítás németből. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 16. old. (oroszul).
31 *Guderian, H.:* Erinnerungen eines Soldaten. Heidelberg, 1951. S. 68.
32 *Manstein, E.:* Verlorene Siege. 3. 40.
33 Lásd Der Luftkrieg über Deutschland 1939–1945. München, 1963. S. 12.
34 Lengyelország hadiflottája négy torpedórombolóból, két torpedónaszádból és öt tengeralattjáróból állt, és egy német fasiszta hajóraj akadályozta mozgását Gdynia kikötőben.
35 *Guderian, H.* Erinnerungen eines Soldaten. S. 72.
36 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
37 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
38 Ugyanott.
39 Ugyanott.
40 Ugyanott.
41 Ugyanott.
42 Ugyanott.

43 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 20.
44 *Selby, J.* The Second World War. p. 16.
45 *Kimche, J.:* The Unfought Battle. London, 1968. p. 89.
46 *Müller–Hillebrand:* Németország szárazföldi hadserege az 1939–1945. években. Fordítás németből. II. k. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1958. 22. old. (oroszul).
47 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 37. old. (oroszul).
48 *Müller–Hillebrand.* Németország szárazföldi hadserege az 1933–1945. években. II. köt. 102. old. (oroszul).
49 Ugyanott, 11. old. (oroszul).
50 *Miksche, F.:* Atomfegyver és hadsereg. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956. 80. old. (oroszul).
51 *Kimche, J.:* The Unfought Battle. p. 89.
52 *Reynaud, P.:* Au cour de la mêlée 1930–1945, Paris, 1947, p. 350.
53 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939 szeptember – 1941 június. 76. old. (oroszul).
54 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 39. old. (oroszul)
55 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
56 *Reynaud, P.:* La France a sauvé l'Europe. Vol. I. p. 622.
57 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
58 Ugyanott.
59 *Kimche, J.:* The Unfonght Battle. p. 145.
60 *De Gaulle, Charles:* Katonai emlékiratok. I. köt. 57. old. (oroszul).
61 *Macmillan, H.:* The Blast of War 1939–1945. London, 1967. p. 8.
62 *Kingston–Macloughry, J.:* Hadvezetés. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 107. old. (oroszul).
63 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 53.
64 *Kingston–Macloughry, J.:* Hadvezetés. 107. old. (oroszul).
65 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 79. old. (oroszul).
66 *Thorez, Maurice:* A nép fia. Szikra.
67 Weltkrieg 1939–1945. I Teil. Der Landkrieg. Stuttgart, 1957. S. XXIII.
68 *Vilard, J.:* A „különös háború" és Vichy árulása. 18. old. (oroszul).
69 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. London, 1954. p. 41.
70 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. London, 1954. p. 316.
71 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1963. 62. old. (oroszul).
72 *Fuller, J.:* Az 1939–1945. évi második világháború. 78. old. (oroszul).
73 Lásd *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. Fordítás németből Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956. 32. old. (oroszul).
74 Ugyanott.
75 *Fuller, J.:* Az 1939–1945. évi világháború. 89. old. (oroszul).
76 Ugyanott.
77 *Flandin, P.:* Politique Française 1919–1940. Paris. 1947. p. 348.
78 *Putlitz, W.:* Németországból Németországba. Budapest, Gondolat 1958.

79 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. London, 1954. p. 465.
80 Dokumentumok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959. 12. sz. 148. old. (oroszul).
81 Ugyanott, 149. old. (oroszul).
82 *Kordt, E.:* Wahn und Wirklichkeit. S. 218.
83 Weltkrieg 1939–1945. I. Teil. Der Landkrieg. S. XXIV.
84 *Taylor, A.:* English History 1914–1945. Oxford, 1965. p. 469.
85 *Kimche, J.:* The Unfought Battle. p. 89.
86 *Fleming, D.:* The Cold War and its Origins 1917–1960. Vol. V. London, 1961. p. 95.
87 *Gomulka, W.:* Idézett cikk.
88 *Jacobsen, H.:* Fall Gelb. S. 268.
89 *Ruge, F.:* A tengeri háború. 1939–1945. Fordítás németből. Moszkva, Katonai Kiadó, 1957. 56. old. (oroszul).
90 *Kemp, P.:* Victory at Sea 1939–1945. London, 1958. p. 105.
91 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. p. 463.
92 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. p. 463.
93 *Thorez, Maurice:* A nép fia. Budapest, Szikra, 1950.
94 *De Gaulle, Charles:* Katonai emlékiratok. I. k., 1957. 56. old. (oroszul).
95 *Lippmann, W.:* The U. S. War Aims. Boston, 1944. p. 43.
96 The Memoirs of Field-Marshall the Viscount Montgomery of Alemein. New York, 1958, p. 54.
97 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 49.
98 „Szigorúan bizalmas. Csak parancsnokoknak!" Dokumentumok és anyagok. Moszkva, Nauka kiadó, 1967. 78. old. (oroszul).
99 Documents an German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. p. 249.
100 Sorsdöntő elhatározások. Cikkgyűjtemény. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1958. 36. old. (oroszul).
101 *Stimson, H. – Bandy, M.:* On Active Service in Peace and War. New York, 1948. p. 316.
102 *Vilard, J.:* A „különös háború" és Vichy árulása. 38. old. (oroszul).
103 Ugyanott, 39. old. (oroszul).
104 *Mannerheim, C.:* Erinnerungen. Zürich und Freiburg im Breisgau. 1952. S. 334.
105 Die Geheimakten des französischen Generalstabes. Berlin, 1941. M. 216.
106 *Vilard, J.:* A „különös háború" és Vichy árulása. 63. old. (oroszul).
107 *Mannerheim, C.:* Erinnerungen. S. 406.
108 *Fehrenbach, T.:* F. D. R'S Undeclared War 1939 to 1941. p. 52.
109 *Mannerheim, C.:* Erinnerungen. S. 406.
110 Ugyanott.
111 Ugyanott.
112 Ugyanott, S. 406.
113 Lásd ugyanott, S. 412.
114 Lásd ugyanott.
115 Lásd ugyanott.
116 Lásd ugyanott.
117 Lásd ugyanott.
118 Die Geheimakten des französischen Generalstabes. S. 205.
119 Ugyanott, S. 224.

120 *Reynaud, P.:* Au coeur de la mêleé 1930–1945. pp. 368–379.
121 Die Geheimakten des französischen Generalstabes. S. 228.
122 Ugyanott, S. 229.
123 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. p. 238.
124 Die Geheimakten des französischen Generalstabes. S. 234–235.
125 Ugyanott, S. 240.
126 *Smith:* Evidence in Camera. The Story of Photographic Intelligence in World War II. London, 1958. p. 130.
127 *De Gaulle, Charles:* Katonai emlékiratok. I. k., 61. old. (oroszul).
128 Die Geheimakten des französischen Generalstabes. S. 238.
129 Lásd *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. p. 238.
130 *Müller-Hillebrand:* Németország szárazföldi hadserege az 1933–1945. években. II. k., 37. old. (oroszul).
131 Ugyanott.
132 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 75. old. (oroszul).
133 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender, pp. 235–236.
134 Lásd fontos döntések. Cikkgyűjtemény, 75. old. (oroszul).
135 Lásd *Mannerheim, C.:* Erinnerungen. S. 401. Dommand Decisions. The Office of the Chief Military History. Department of the Army Washington. 1960. p. 55.
136 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. p. 234.
137 Ugyanott, p. 235.
138 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 81. old. (oroszul).
139 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. p. 235.
140 Ugyanott.
141 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 77. old. (oroszul).
142 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 27. old. (oroszul).
143 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. I. p. 541.
144 Lásd *Richards, D–Saunders, H.:* Idézett mű, 81. old. (oroszul).
145 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 27. old. (oroszul).
146 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 97. old. (oroszul).
147 *Fuller, J.:* Második világháború 1939–1945. 88. old. (oroszul).
148 *Halder, F.:* Hadinapló. Fordítás németből. I. k., Moszkva, Katonai Kiadó, 1968. 235. old. (oroszul).
149 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. p. 249.
150 Ugyanott, p. 431.
151 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 49. old. (oroszul).
152 Lásd *Divin, D.:* Dunkerque kilenc napja. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1965. 46. old. (oroszul).
153 Ugyanott, 232. old. (oroszul).
154 1942 februárjában Riomban megkezdődött Franciaország volt katonai és politikai vezetőinek a pere. A vichyi kormány Leon Blumot, Guy la Chamre-t, Daladier-t, Paul Reynaud-t, Gamelint, George Mandelt és másokat ültetett a vádlottak padjára. A riomi pert azért rendezték, hogy Franciaország egyes árulóit és katasztrófapolitikusait tisztára mossák, és helyettük másokat vádoljanak

A per iránt a hitleristák is nagy érdeklődést tanúsítottak, igyekezvén le-

mosni magukról az agresszor bélyegét. A per azonban a visszájára sült el. A bíróság összesen 24 alkalommal ülésezett. A vitának augusztusig kellett volna tartania, ezzel szemben 1942. április 2-án volt az utolsó ülés. Az eljárást megszüntették, mert kiderült, hogy Franciaország vereségéért, a fasizmus előtti kapitulációért teljes mértékben Franciaország uralkodó köreit terheli a felelősség.

153 Lásd *Divin, D.* Dunkerque kilenc napja. 203. old. (oroszul).
156 Lásd *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939 szeptember–1941. június. 53. old. (oroszul).
157 Lásd *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. London, 1949. p. 38.
158 Lásd *Feuchter, G.:* Geschichte des Luftkrieges. Entwicklung und Zukunft. Bonn, 1954. S. 95.
159 Ugyanott, S. 78.
160 Lásd *Jacquot, P.:* A nyugati stratégia kérdéseinek vizsgálata. Fordítás franciából. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1955. 32. old. (oroszul).
161 *Feuchter, G.:* Geschicte das Luftkriegs. S. 76.
162 Documents on German Foreign Policy. Series D. Vol. VIII. p. 317.
163 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 44. old. (oroszul).
164 Ugyanott.
165 *Divin, D.:* Dunkerque kilenc napja. 38. old. (oroszul).
166 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 29. old. (oroszul).
167 Ugyanott, 235. old. (oroszul).
168 *Lossberg, B.:* Im Wehrmachtführungsstab. Bericht eines Generalstabsoffiziers. 2. Aufl. Hamburg, 1950. S. 76.
169 *Divin, D.:* Dunkerque kilenc napja. 33. old. (oroszul).
170 Ugyanott, 37. old. (oroszul).
171 Ugyanott.
172 Ugyanott, 30. old.
173 *Heusinger, A.:* Befehl im Widerstreit. Tübingen, 1950. S. 85–86.
174 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 33. old. (oroszul).
175 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 38. old. (oroszul).
176 *Divin, D.:* Dunkerque kilenc napja. 34–35. old. (oroszul).
177 *Treasury, A.:* The World Great Speeches. New York, 1965. p. 767.
178 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 94. old. (oroszul).
179 *Doorman, P.:* Military Operations in the Netherlands from 10th–17th May 1940. London, 1944, p. 68.
180 *Howe, A.:* Vigyázat, ejtőernyősök! Fordítás németből. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 96. old. (oroszul).
181 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 389. old. (oroszul).
182 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945.) 97. old. (oroszul).
183 *Guderian, H.:* Erinnerungen eines Soldaten. S. 112.
184 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 401. old. (oroszul).
185 Ugyanott, 404. old. (oroszul).
186 Ugyanott, 405. old. (oroszul).
187 Ugyanott, 404. old. (oroszul).
188 Ugyanott, 408. old. (oroszul).
189 Ugyanott, 392. old. (oroszul).

190 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. Germany's Generals, their Rise and Fall with the own Account of Military Evente 1939–1945. London, 1948, p. 133.
191 *Guderian, H.:* Erinnerungen eines Soldaten. S. 96.
192 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 42.
193 Lásd *Tissier, P.:* La Procès de Riom. Londres, 1943. p. 52.
194 Ugyanott.
195 *Reynaud, P.:* La France a sauvé l'Europa. Vol. VI. Paris, 1947. p. 113.
196 Lásd *Goutard, A.:* The Battle of France 1940. London, 1958. p. 33.
197 *Halder, F.:* Hadinapló. I. köt., 400. old. (oroszul).
198 *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 194. old. (oroszul).
199 Ugyanott, 61. old. (oroszul).
200 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 112.
201 Ugyanott.
202 Ugyanott.
203 „Za rubezsom", 1968. 18. sz., 22. old. (oroszul).
204 *Reynaud, P.:* Au coeur de la mêlée, 1930–1945. p. 531.
205 Ugyanott.
206 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. I. p. 765.
207 *Snell, J.:* Illusion and Necessity. p. 14.
208 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. I. p. 774.
209 Ugyanott, p. 765.
210 „New Republic", 20. V. 1940.
211 Lásd *Maurois, A.:* Tragédie en France. New York, 1940. p. 52.
212 *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 66. old. (oroszul).
213 Ugyanott.
214 Ugyanott.
215 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 86.
216 Ugyanott.
217 *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 75. old. (oroszul).
218 Lásd *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 125.
219 Lásd *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 238. old. (oroszul).
220 *Kendall, P.:* The Story of Land Warfare. London, 1957. p. 178.
221 Ugyanott.
222 *Squires, Richard.:* A háború útja. (Egy angol tiszt jegyzetei). Moszkva, „Lityeraturnaja Gazeta" kiadása, 1958. 8. old. (oroszul).
223 *Fuller, J.:* A második világháború 1939–1945. 104. old. (oroszul).
224 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 81. old. (oroszul).
225 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 329. old. (oroszul).
226 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 35. 1.
227 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 192. old. (oroszul).
228 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légi ereje a második világháborúban (1939–1945). 103. old. (oroszul).
229 Ugyanott, 104. old. (oroszul).
230 Ugyanott.
231 Ugyanott.

232 Ugyanott.
233 Ugyanott.
234 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 104. old. (oroszul).
235 Ugyanott.
236 *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 176. old. (oroszul).
237 *Butler, J.:* A nagy stratégia, 1939. szeptember–1941. június. 192. old. (oroszul).
238 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. Erinnerungen des deutschen Militerattachés in Rom 1936–1943. Tübingen und Stuttgart, 1951. S. 95.
239 *Weizsäcker, E.:* Erinnerungen. München, 1950. S. 229.
240 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 95.
241 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung. 1940–1941. Frankfurt am Main, 1965. S. 144–145.
242 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110. 763. dosszier, 36. 1.
243 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 145.
244 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 189.
245 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 145.
246 Lásd „The Army Quarterly and Journal". Vol. LXXVI. No. 1. April 1958. p. 112.
247 *Selby, J.:* The Second World War. p. 30.
248 *Tippelskich, K.:* A második világháború története. 95. old. (oroszul).
249 *Kesselring, A.:* Gedanken zum zweiten Weltkrieg. Bonn. 1955. S. 66.
250 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 412. old. (oroszul).
251 Ugyanott, 426. old. (oroszul).
252 A Szovjetúnió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 36. 1.
253 „Za rubezsom", 1968, 18. sz. 22–23. old. (oroszul).
254 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 148.
255 Ugyanott, S. 148–149.
256 Ugyanott.
257 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 29.
258 *Kesselring, A.:* Gedanken zum zweiten Weltkireg. S. 66.
259 *Churchill, W.:* The Second World War. London, 1950. Vol. III. p. 200.
260 *Halder, F.:* Hadinapló. I. k., 445. old. (oroszul).
261 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 149.
262 *Flandin, P.:* Politique Francaise 1919–1940. p. 417.
263 *Leahy, W.:* I Was There. London, 1950. p. 59.
264 Szovjet–francia kapcsolatok a Nagy Honvédő Háború alatt. Okmányok és anyagok. Moszkva, Goszpolitizdat, 1959. 47. old. (oroszul).
265 Ugyanott.
266 *Thorez, Maurice.:* A nép fia. Budapest.
267 *Divine, D.:* Dunkerque kilenc napja. 209. old. (oroszul).
268 Lásd, például *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptembertől 1941. júniusig. 273. old. (oroszul).
269 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 39. 1.

270 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe", S. 75.
271 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 13. 1.
272 Ugyanott.
273 Ugyanott, 33. 1.
274 Ugyanott, 35. 1.
275 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 35. 1.
276 *McKee, A.:* Strike from the Sky. The Story of the Battle of Britain. London, 1960. p. 57.
277 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény, 49. old. (oroszul).
278 „Za rubezsom", 1968. 18. sz. 24. old. (oroszul).
279 Klee, K.: Das Unternehmen „Seelöwe", S. 98.
280 Ugyanott, S. 5.
281 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763 dosszier, 39. 1.
282 *Halder, E.:* Hadinapló I. k. 495. old. (oroszul).
283 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe", S. 195.
284 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 73.
285 Ugyanott.
186 *Philippi, A.–Heim, F.:* Der Feldzug gegen Sowjetrußland 1941 bis 1945. Stuttgart. 1962, S. 27.
287 „Szigorúan bizalmas. Csak parancsnoknak!" Okmányok és anyagok. 143. old. (oroszul).
288 Lásd *Warlimont, W.:* Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939–1945. Frankfurt am Main. 1962. S. 126.
289 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 72.
290 *Körner–Schrader, P.:* Egy német katona naplója. Fordítás németből. Moszkva, Katonai Kiadó, 1961. 49. old. (oroszul).
291 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 160.
292 Ugyanott.
293 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 106.
294 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 106.
295 *Schulman, M.:* Defeat in the West. New York, p. 52.
296 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 209.
297 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 6598, op. 725110. 763. dosszier, 39. 1.
298 Ugyanott.
299 „Za rubezsom", 1968, 18. sz. 24. old. (oroszul).
300 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháború alatt (1939–1945). 113. old. (oroszul).
301 *Hillgruber, A.:* Hitlers Stratégie. S. 155.
302 Ugyanott, S. 158.
303 Ugyanott.
304 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 177.
305 Lásd *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 117.
306 Lásd *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 247. old. (oroszul). A „303" lengyel repülőszázad, amely az angol légierő kötelékében

harcolt, az Angliáért folyó légicsata ideje alatt 126 német gépet lőtt le. (Lásd *Fiedler, A.:* Dywizjon, 303. Poznań, 1965. s. 111.)

307 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 78. old. (oroszul).

308 Lásd *McKee, A.:* Strike from the Sky. p. 277.

309 Ugyanott.

310 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. New York, 1948. p. 968.

311 *Collier, B.:* Defence of the United Kingdom. London, 1957. p. 242.

312 Lásd *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939 szeptember–1941. június. 274. old. (oroszul).

313 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 184.

314 *Wheatley, R.:* Operation Sea Lion. Oxford, 1958. p. 31.

315 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 174.

316 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 50. 1.

317 Lásd *Kordt, E.:* Wahn und Wirklichkeit, S. 305

318 Lásd *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 177.

319 *McKee, A.:* Strike from the Sky. p. 276.

320 „Vojenno–isztoricseszkij zsurnal", 1960, 10. sz. 82. old. (oroszul).

321 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598. op. 725110. 763. dosszier, 51. 1.

322 „Szigorúan bizalmas. Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 149. old. (oroszul).

323 *Seth, R.:* Operation Barbarossa. pp. 23–24.

324 *Klee, K.: Das* Unternehmen „Seelöwe". S. 218.

325 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763. dosszier, 51. 1.

326 1942. február 13-án Hitler véglegesen lemondott az „Seelöwe" hadműveletről, és utasította Raedert, a hadiflotta főparancsnokát, hogy „szüntesse be az utolsó technikai előkészületeket". *(Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 229.) Így Anglia, hála a Szovjetuniónak, elkerülte a fasiszta csapatok inváziját.

327 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 219–220.

328 *Seth, R.:* Operation Barbarossa. p. 23.

329 Ugyanott, p. 29.

330 Lásd *Collier, B.:* Defence of the United Kingdom. p. 277.

331 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok 202. old. (oroszul).

332 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 763, sz. dosszier, 19. 1.

333 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 226.

334 Idézve *Rzsevszkaja, E.:* Berlin, 1945. május c. könyvéből, 2. kibővített kiad., Moszkva, „Szovjetszkij Piszatyel" kiadó, 1967. 61. old. (oroszul).

335 *Schulman, M.:* Defeat in the West. p. 61.

336 *Welles, S.:* The Time for Decision. p. 170.

337 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. III. p. 251.

338 *Conn, S.–Fairchild, B.:* The Framework of Hemisphere Defence. Washington, 1960. p. 142.
339 *Wykeham, P.:* Fighter Command. London, 1960. p. 138.
340 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. pp. 112–113.
341 Ugyanott, p. 161.
342 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 151.

III. fejezet

1 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini, p. 57.
2 *Badegeio, P.:* L'Italie dans la guerre mondiale. Paris, 1946. pp. 47–48.
3 Lásd Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 57
4 General Marshall's Report. Washington, 1945. p. 1.
5 1940–1941-ben a Földközi-tengeren ezenkívül az „Illustrious",, „Formidable" és az „Arc Royal" repülőgép-anyahajók tevékenykedtek.
6 Lásd az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 318. old. (oroszul).
7 *Flandin, P.:* Politique Française 1919–1940. p. 428.
8 *Wallos, S.:* Seven Decisions that Shaped History. New York, 1951. p. 37.
9 Lásd *Puleston, W.:* Influence of Sea Power in World War II. London, 1947. p. 32.
10 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 211.
11 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 214. old. (oroszul).
12 Ugyanott. 215. old. (oroszul).
13 Ugyanott, 216. old. (oroszul).
14 Ugyanott.
15 Ugyanott, 217. old. (oroszul).
16 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 122.
17 *Colonel, Passy:* Souvenirs. Monte Carlo, 1947. p. 94.
18 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 100.
19 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. Aus den Papieren des Stabchefs von Rommel, Kesselring und Rundstedt. Bonn, 1950, S. 157.
20 Lásd *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 103.
21 Ugyanott, S. 101.
22 A Szovjetúnió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 123. 1.
23 Ugyanott, 126.. 1.
24 Ugyanott, 147. 1.
25 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 90.
26 Ugyanott, pp. 96–97.
27 Lásd *Papagos, A.:* La Grecia in guerra 1940–1941. Milano, 1950, pp. 24–26.
28 The Ciano Diarires. p. 307.
29 Ugyanott, p. 316.
30 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. Fordítás olaszból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1968. 37. old. (oroszul).
31 Ugyanott, 42. old. (oroszul).
32 Ugyanott, 40. old. (oroszul).

33 Ugyanott, 23. old. (oroszul).
34 Ugyanott. 24. old. (oroszul).
35 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 91.
36 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 92.
37 The Ciano Diaries. p. 325.
38 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 37. old. (oroszul).
39 The Ciano Diaries. p. 318.
40 Ugyanott.
41 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 35. old. (oroszul).
42 Ugyanott.
43 Ugyanott, 45. old.
44 Ugyanott.
45 *Gervasi, F.:* The War that Has Seven Faces. New York, 1942. pp. 92–93.
46 Ugyanott, p. 93.
47 Lásd *Kemp, R.:* Victory at Sea. 1939–1945. p. 95.
48 *Kraus, R.:* The Men Around Churchill. New York, 1941. p. 222.
49 The Ciano Diaries. p. 321.
50 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 115.
51 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 189. old. (oroszul).
52 Ugyanott, 199. old. (oroszul).
53 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 18.
54 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 170.
55 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 45. old. (oroszul).
56 Lásd *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 116.
57 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 47–48. old. (oroszul).
58 Lásd *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 124.
59 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 54. old. (oroszul).
60 Ugyanott, 59. old. (oroszul).
61 Ugyanott, 60. old. (oroszul).
62 *Buchner, A.:* Der deutsche Griechenland–Feldzug. Heidelberg, 1957, S. 11–12.
63 *Marjanovic, J.:* A felszabadító háború és a jugoszláviai népi forradalom. Fordítás szerbből. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956. 17. old. (oroszul).
64 Ugyanott, 18. old. (oroszul).
65 *Miksche, F.:* Unconditional Surrender. p. 241.
66 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 16.
67 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 176.
68 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 16.
69 Lásd *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 423. old. (oroszul).
70 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 199. old. (oroszul).
71 Ugyanott, 196. old. (oroszul).
72 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 472.
73 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 18.
74 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. II. p. 484.
75 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 178.
76 *Schulman, M.:* Defeat in the West, p. 61.

77 *Müller–Hillebrand:* Németország szárazföldi hadserege az 1933–1945. években. I. k., 162.old. (oroszul).
78 *Buchner, A.:* Der deutsche Griechenland–Feldzug. S. 12.
79 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 195–196. old. (oroszul).
80 Ugyanott, 195. old. (oroszul).
81 Ugyanott, 196. old. (oroszul).
82 Jugoszlávia hadiflottája 1 könnyű cirkálóból, 4 torpedórombolóból, 6 aknarakó hajóból, 3 tengeralattjáróból és 8 torpedónaszádból állt.
83 Lásd Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 124. old. (oroszul).
84 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598. op. 724169, 370. dosszier, 8a. 1.
85 Ugyanott, 9. 1.
86 Ugyanott.
87 *Buchner, A.:* Der deutsche Griechenland–Feldzug. S. 129.
88 Ugyanott, S. 149.
89 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 422–423. old. (oroszul).
90 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 148. old. (oroszul).
91 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 197. old. (oroszul).
92 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725169, 370. dosszier, 10–11. 1.
93 Ugyanott, 11. 1.
94 1941. március végén az Albániában harcoló olasz hadsereg állományát 20 gyalog-, 4 alpesi (hegyi-) és 2 páncéloshadosztályra emelték, ehhez járult még 6 önálló gépesítetett ezred és 13 önálló zászlóalj.
95 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 148. old. (oroszul).
96 *Butler, J.:* A nagy stratégia. 1939. szeptember–1941. június. 422. old (oroszul).
97 *Richard, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 196. old. (oroszul).
98 Lásd *Buchner, A.:* Der deutsche Griechenland–Feldzug. S. 148.
99 *Fuller, J.:* A második világháború 1939–1945. 144. old. (oroszul).
100 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 196. old. (oroszul).
101 *Fuller, J.:* A második világháború 1939–1945. 144. old. (oroszul).
102 Lásd *Buchner, A.:* Der deutsche Griechenland–Feldzug. S. 180.
103 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 208–209. old. (oroszul).
104 Lásd *Howe, A.:* Vigyázat, ejtőernyősök! 143–144. old. (oroszul).
105 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 212. old. (oroszul).
106 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 17.
107 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 212. old. (oroszul).
108 *Schulman, M.:* Defeat in the West p. 59.
109 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 212. old. (oroszul).

110 Kréta mindössze 400 km-re van Líbiától és Egyiptom nyugati részétől.
111 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 169.
112 *Seversky, A.:* Air Power: Key to Survival. New York, 1950, p. 291.
113 *Iars, R.:* Les campagnes d'Afrique. Libye–Égypte–Tunisie 1940–1943. Paris, 1957. p. 107.
114 Ugyanott.
115 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 482. old. (oroszul).
116 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 74. 1.
117 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 192. old. (oroszul).
118 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 85–86. 1.
119 Ugyanott, 88. 1.
120 Ugyanott.
121 Ugyanott, 46. 1.
122 Ugyanott, 49. 1.
123 Ugyanott, 96. 1.
124 Ugyanott, 91. 1.
125 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945), 194. old (oroszul).
126 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 485. old. (oroszul).
127 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 101. 1.
128 Ugyanott, 89. 1.
129 Ugyanott.
130 Ugyanott.
131 Ugyanott, 91. 1.
132 Ugyanott, 51. 1.
133 Ugyanott.
134 Ugyanott.
135 A Szovjetúnió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110. 79. dosszier, 51. 1.
136 Ugyanott, 53. 1.
137 Ugyanott, 49. 1.
138 Ugyanott, 50. 1.
139 Ugyanott, 48. 1.
140 *Halder, F.:* Hadinapló. 2. köt, 220. old. (oroszul).
141 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 45. 1..
142 Ugyanott, 79. 1.
143 Ugyanott, 74. 1.
144 Ugyanott, 83. 1.
145 Ugyanott, 73. 1.
146 Ugyanott, 49. 1.
147 Ugyanott.
148 Ugyanott, 80. 1.
149 Ugyanott, 88. 1.

150 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945), 192. old. (oroszul).
151 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 61. 1.
152 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. III., p. 179.
153 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 194. old. (oroszul).
154 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725110, 79. dosszier, 45. 1.
155 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945), 191. old. (oroszul).
156 Ugyanott, 194.
157 Ugyanott.
158 Ugyanott, 194–195. old.
159 *Klee, K.:* Das Unternehmen „Seelöwe". S. 193.
160 Ugyanott.
161 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945), 202. old. (oroszul).
162 Ugyanott, 202. old.
163 Okmányok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959, 8. sz. 150. old. (oroszul).
164 Ugyanott.
165 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok 188. old. (oroszul).
166 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 377–378.
167 Ugyanott, S. 382.
168 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 200. old. (oroszul).
169 Ugyanott, 202. old.
170 „Militärwesen", März, 1963. S. 421.
171 Lásd *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 155.
172 Ugyanott, S. 155.
173 Yvon Kirkpatrick a háború előtt a berlini angol nagykövetség munkatársa volt, 1953-tól 1956-ig pedig az angol külügyminiszter állandó helyettese.
174 „Mezsdunarodnaja zsizny", 1960. 9. sz. 115. old. (oroszul).
175 Lásd *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 1. k., 610. old. (oroszul).
176 „Mezsdunarodnaja zsizny", 1960, 9. sz., 116. old. (oroszul).
177 Ugyanott, 115. old.
178 Entscheidungen des zweiten Weltkriegs, S. 83.
179 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 1. k., 495. old. (oroszul).
180 *Stettinius, E.:* Roosevelt and the Russians. New York, 1949, p. 7.
181 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 380.
182 Ugyanott.
183 *Fehrenbach, T.:* F. D. R'S Undeclared War 1939 to 1941. p. 231.
184 *Conn, S.–Fairchild, B.:* The Framework of Hemisphere Defence. p. 127.
185 *Macmillan, H.:* The Blast of War 1939–1945. p. 143.
186 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 149.
187 „The New Cambridge Modern History", Cambridge, 1968, p. 740
188 *Lockart, R.:* Comes the Reckoning. London, 1947, p. 174.

189 *Majszkij, I. M.:* Ki segítette Hitlert. Egy szovjet nagykövet visszaemlékezései. 40. old. (oroszul).
190 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 83. old. (oroszul).
191 Diplomáciai szótár. III. k., Moszkva, Politizdat, 1964, 465. old. (oroszul).
192 *Snell, J.:* Illusion and Necessity. p. 24.
193 Diplomáciai szótár. III. k., 69. old. (oroszul).
194 A Szovjetunió külpolitikája a Honvédő Háború időszakában. Okmányok és anyagok. I. k., Moszkva, Goszpolitizdat, 1946, 141. old. (oroszul).
195 1941. március 11-én az Egyesült Államok Kongresszusa törvényt hozott, amely felhatalmazta a kormányt arra, hogy más államoknak árukat és anyagokat adjon bérbe vagy hitelbe, köztük hadijellegű anyagokat is. Ez a törvény a lend-lease (kölcsönbérlet) nevet kapta.
196 *Seth, R.:* Operation Barbarossa. p. 32.
197 Wartime Correspondence between President Roosevelt and Pius XII. New York, 1947. p. 57.
198 *Gallagher:* The Sovjet History of World War II. p. 21.
199 *Willis, W.:* Arms and Men. A Study of American Military History. New York, 1956, p. 281.
200 *Dean, J.:* The Strange Alliance. The Story of our Efforts at Wartime Cooperation with Russia. New York, 1947. p. 89.
201 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1955. 239. old. (oroszul).
202 *Garthoff, R.:* Sovjet Military Policy. A Historical Analysis. New York, 1966. p. 102.
203 *Langer, W.–Gleason, S.:* The Undeclared War 1940–1944. London, 1953. p. 560.
204 *Kravcsenko, G. Sz.:* A Szovjetunió hadigazdasága 1941–1945. Moszkva, Katonai Kiadó, 1963. 389. old. (oroszul).
205 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 1. k., 633. old. (oroszul).
206 Diplomáciai szótár, III. k., 69. old. (oroszul).
207 *Snell, J.:* Illusion and Necessity. p. 103.
208 *Barclay:* On Their Shoulders. London, 1964. p. 11.
209 Szovjet–francia kapcsolatok a Nagy Honvédő Háború idején. Okmányok és anyagok. 55. old. (oroszul).
210 Ugyanott, 64. old.
211 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 174.
212 *Conn, S.–Fairchild, B.:* The Framework of Hemisphere Defence. p. 129.
213 *Howard, M.:* The Mediterranean Strategy in the Second World War. London, 1968. p. 15.
214 The Ciane Diaries. p. 415.
215 *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 207. old. (oroszul).
216 The Ciano Diaries. p. 396.
217 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus 143. old. (oroszul).
218 The Ciano Diaries. p. 395.

219 Butler, J.–Guayer, J.: A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 185. old. (oroszul).
220 Lásd *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 82. old. (oroszul).
221 1941. július 5-én Wawellt leváltották, és Auchinleak lett a közel-keleti angol csapatok főparancsnoka. 1941. szeptemberében a brit „Nílus" hadsereget feltöltötték, és 8. hadseregre keresztelték át. Parancsnokává Cunningham-ot nevezték ki.
222 Lásd az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 95. old. (oroszul).
223 Lásd *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. III., p. 496.
224 Lásd *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 189. old. (oroszul).
225 Ugyanott.
226 Lásd *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 166. Lásd még Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 95. old. (oroszul).
227 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 360. old. (oroszul).
228 Lásd *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 166. Lásd még Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 95. old.
229 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 486. old. (oroszul).
230 Lásd *Butler, J.–Guayer.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 183. old. (oroszul).
231 Ugyanott.
232 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol IV. London, 1951. p. 21.
233 A második világháború eredményei. Cikkgyűjtemény. Fordítás németből Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1957. 172. old. (oroszul).
238 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 191–192. old. (oroszul).
235 Ugyanott.
236 A tobruki helyőrségben volt egy kárpáti lövészekből álló önálló lengyel dandár és melléje beosztva egy csehszlovák gyalogzászlóalj.
237 The Eight Army (September 1941 to January 1943). London, 1944. p. 30.
238 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 191–192. old. (oroszul).
239 Ugyanott, 192. old.
240 Ugyanott, 191. old.
241 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 18.
242 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 217. old. (oroszul).
243 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 192. old. (oroszul).
244 Ugyanott, 330. old.
245 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 497. old. (oroszul).
246 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 24. old. (oroszul).
247 *Melnyikov, J. M.:* Az Egyesült Államok és a hitleri Németország. Moszkva, Goszpolitizdat, 1959. 318. old. (oroszul).
248 *Foster, W.:* History of the Communist Party of the United States. New York, 1952, p. 401.
249 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 23. old. (oroszul).

250 *Kesselring, A.:* Gedanken zum zweiten Weltkrieg. S. 79.
251 *Conn, S.–Fairchild, B.:* The Framework of Hemisphere Defence. p. 411.
252 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 483. old. (oroszul).
253 *Fuller, J.:* The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History. Vol. III., London, 1956. p. 540.
254 Ugyanott, p. 541.
255 Ugyanott.
256 Ugyanott.
257 *Liddell Hart, B.:* Defence of the West. p. 61.
258 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 483. old. (oroszul).
259 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 34. old. (oroszul).
260 Ugyanott.
261 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 75. old. (oroszul).
262 Ugyanott, 76. old.
263 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 246. old. (oroszul).
264 *Morison, S.:* The Invasion of France and Germany 1944–1945. Boston, 1957. p. 16.
265 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 128. old. (oroszul).
266 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 118. old. (oroszul).
267 Ugyanott.
268 Ugyanott.
269 Ugyanott, 119. old.
270 Ugyanott, 120. old.
271 Ugyanott, 119. old.
272 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 267. old. (oroszul).
273 Ugyanott, 366. old.
274 Ugyanott, 267. old.
275 Ugyanott, 506. old.
276 Ugyanott.
277 Ugyanott, 508. old.
278 Ugyanott.
279 Ugyanott, 274. old.
280 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 121. old. (oroszul).
281 Ugyanott.
282 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 247. old. (oroszul).
283 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 123. old. (oroszul).
284 *Leahy, W.:* I Was There. p. 135.
285 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. New York, 1946. p. 12.
286 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 121. old. (oroszul).
287 Ugyanott, 122. old.

288 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. p. 1127.
289 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. A szemtanú elbeszélése. Fordítás angolból. 2. k., Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1958. 32. old. (oroszul).
290 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 128. old. (oroszul).
291 Ugyanott, 127. old.
292 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 19. old. (oroszul).
293 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 124. old. (oroszul).
294 Ugyanott.
295 Ugyanott. 124. old.
296 Ugyanott.
297 American Military History 1607–1958. Washington, 1959. p. 382.
298 Lásd *Buchanan, A.:* The United States and World War II. Vol. I., New York, 1964, p. 144.
299 Lásd *Smith, G.:* American Diplomacy during the Second World War 1941–1945. New York, 1965, p. 22.
300 Lásd Matloff M.–Snell, E.: Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 203. old. (oroszul).
301 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. I. k., 613. old. (oroszul).
302 Ugyanott, 612. old.
303 Ugyanott.
304 Ugyanott, 613. old.
305 Ugyanott, 612. old.
306 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. London, 1955. p. 151.
307 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 80. old. (oroszul).
308 Ugyanott. 81. old.
309 Ugyanott.
310 *Higgins, T.:* Winston Churchill and the Second Front 1940–1943. New York, 1957. p. 74.

IV. fejezet

1 *Lenin:* Művei. 32. köt.
2 *Butler, J.:–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941 június–1942 augusztus. 454. old. (oroszul).
3 Ugyanott.
4 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 180. old. (oroszul).
5 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 454. old. (oroszul).
6 A Szovjetunió külpolitikája a Nagy Honvédő Háború idején. Okmányok és anyagok. I. k., 284–285. (oroszul).
7 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 455. old. (oroszul).
8 *Bryant, A.:* The Turn of the Tide. 1939–1943. A Study Based on the Dia-

ries and Autobiographical Notes of Field Marshall the Viscount Alan Brooke. London, p. 391.

9 Üzenetváltás . . . 1. köt. 455. old.

10 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 475. old. (oroszul).

11 Ugyanott, 472. old.

12 Ugyanott, 474. old.

13 Üzenetváltás . . . 1. köt. 75. old.

14 *Gallagher, M.:* The Sovjet History of World War II. p. 28.

15 Lásd Üzenetváltás . . . 1. k., – 1. köt. 74. old.

16 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 103.

17 Lásd *Wertenbaker, C.:* Invasion. New York, 1944. p. 75.

18 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 271. old. (oroszul).

19 Ugyanott, 273. old.

20 Ugyanott, 274. old

21 Ugyanott.

22 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 206. old. (oroszul).

23 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 275–276. old. (oroszul).

24 Ugyanott, 277. old.

25 Ugyanott, 279. old.

26 Fontos elhatározások. Cikkgyűjtemény, 134. old. (oroszul).

27 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 284. old. (oroszul).

28 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 480. old. (oroszul).

29 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 282. old. (oroszul).

30 Ugyanott, 283. old.

31 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II., p. 1162.

32 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 393. old. (oroszul).

33 *Butler, J.–Saunders, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 486. old. (oroszul).

34 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 323. old. (oroszul).

35 Ugyanott, 324. old.

36 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 480. old. (oroszul).

37 Ugyanott, 485. old.

38 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 243. old. (oroszul).

39 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 327. old. (oroszul).

40 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 244. old. (oroszul).

41 Üzenetváltás . . . 2. köt., 55. old.

42 Ugyanott.

43 Ugyanott.

44 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 343. old. (oroszul).
45 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 488. old. (oroszul).
46 Ugyanott.
47 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 151.
48 Lásd Kennedy, J.: The Business of War. London, 1957, p. 252.
49 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 170. old. (oroszul).
50 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 39. old. (oroszul).
51 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 324. old. (oroszul).
52 Ugyanott, 326. old.
53 Ugyanott, 373. old.
54 *Ferrel, R.:* George C. Marshall 1947–1949. New York, p. 16.
55 Lásd *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 513. old. (oroszul).
56 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 215. old. (oroszul).
57 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 37. old. (oroszul).
58 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 185.
59 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 209. old. (oroszul).
60 Ugyanott.
61 Ugyanott, 230. old.
62 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 237. old. (oroszul).
63 Ugyanott.
64 Ugyanott, 31–32. old.
65 Ugyanott, 32. old.
66 Ugyanott.
67 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 342. old. (oroszul).
68 Ugyanott.
69 Ugyanott, 343. old.
70 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 34. old. (oroszul).
71 Ugyanott.
72 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 160.
73 *Macmillan, H.:* The Blast of War 1939–1945, p. 190. (oroszul).
74 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 145. old. (oroszul).
75 *Leighton, R.–Coakley. R.:* Gloval Logistics and Strategy. 1940–1943. Washington, 1955. p. 503.
76 *Macmillan, H.:* The Blast of War 1939–1945. p. 179.
77 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 222. old. (oroszul).
78 Ugyanott, 232–233. old.
79 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 370. old. (oroszul).
80 Ugyanott, 365. old.
81 Ugyanott, 366. old.

82 Ugyanott, 371. old.
83 Ugyanott, 407. old.
84 Ugyanott.
85 Ugyanott, 375. old.
86 Ugyanott, 377. old.
87 Ugyanott, 376. old.
88 Ugyanott.
89 Ugyanott.
90 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 476. old. (oroszul).
91 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 377. old. (oroszul).
92 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 33–34. old. (oroszul).
93 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény 139. old. (oroszul).
94 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 482. old. (oroszul).
95 „Armor", May–June, 1956.
96 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 180. old. (oroszul).
97 *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 384. old. (oroszul).
98 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 11.
99 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. London, 1947. p. 1.
100 *Jars, R.:* Les Campagnes d'Afrique. p. 192.
101 Lásd *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 61. old. (oroszul)
102 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 28. old. (oroszul).
103 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 65. old. (oroszul).
104 Lásd *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 130. old. (oroszul).
105 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 66. old. (oroszul).
106 Ugyanott, 69. old.
107 Ugyanott, 70–71. old.
108 Lásd *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. Their Cooperation and Conflict 1941–1946. London, 1953. p. 229.
109 Lásd Statistics Relating to the War Effect of the United Kingdom. London, 1944. pp. 12, 14.
110 Lásd *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 229.
111 Lásd *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia, 1941. június–1942. augusztus. 420. old. (oroszul).
112 Lásd *Morison, S.:* The Invasion of France and Germany 1944–1945. p. 5.
113 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 40. old. (oroszul).
114 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. III. p. 549.
115 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 241. old. (oroszul).

116 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 21. old. (oroszul).
117 Ugyanott.
118 Ugyanott.
119 Ugyanott, 433. old.
120 Ugyanott.
121 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 180. old.
122 The War Reports of General of the Army George C. Marshall, General of the Army H. H. Arnold, Fleet Admiral Ernest J. King. New York, 1947. p. 28.
123 Lásd *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 68. old. (oroszul).
124 Lásd ugyanott, 402. old.
125 Lásd ugyanott.
126 Lásd ugyanott, 405. old.
127 Sherwood, R.: Roosevelt és Hopkins. 2. k., 206. old. (oroszul).
128 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 471–472. old. (oroszul).
129 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 211.
130 Ugyanott.
131 *Ehrman, U.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 64. old. (oroszul).
132 Ugyanott.
133 *Gallagher, M.:* The Sovjet History of World War II. p. 21.
134 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 239. old. (oroszul).
135 Ugyanott, 242. old.
136 Ugyanott.
137 Ugyanott, 243. old.
138 Ugyanott.
139 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. köt., 40. old. (oroszul).
140 *Matloff, M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 241. old. (oroszul).
141 Ugyanott, 239. old.
142 Ugyanott, 270. old.
143 Ugyanott, 269. old.
144 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 154. old. (oroszul).
145 *Matloff M.–Snell, E.:* Hadászati tervezés az 1941–1942. évi koalíciós háborúban. 268. old. (oroszul).
146 „U. S. News & World Report." March, 4, 1955. p. 58.
147 *Dupuy, T.:* The Military History of World War II. Vol. I. p. 83.
148 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 458. old.
149 Lásd *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 136.
150 Lásd a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 1941–1945. 2. k. 445. old.
151 Ugyanott, 444. old.
152 Ugyanott, 445. old.
153 *Eisenhower, D.:* Crusade in Europe. New York, 1948. p. 194.

154 Üzenetváltás . . . 1. k., 12. old.
155 *Koeltz, L.:* Une Campagne, que nous avons gagnée. Tunisié, 1942–1943. Paris, 1959. p. 43.
156 *Butler, J–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 489. old. (oroszul).
157 Ugyanott, 491. old.
158 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 344. old. (oroszul).
159 *Reybern:* Gloriaous Chapter. The Canadians at Dieppe. London, 1943. pp. 103–104.
160 Official History of the Canadian Army in the 2nd World War. Vol. I. Ottawa, 1957. p. 398.
161 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. pp. 192–193.
162 Lásd Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 60. old. (oroszul).
163 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus 491. old. (oroszul).
164 Ugyanott.
165 *Maguire, E.:* Dieppe: August 19. London, 1963, p. 11.
166 Official History of the Canadian Army in the 2nd World War. Vol. I. p. 397
167 Lásd ugyanott, p. 389.
168 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény, 61. old.
169 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945) 343. old. (oroszul).
170 Official History of the Canadian Army in the 2nd World War. Vol. I. p. 398.
171 Ugyanott.
172 *Moorechead, A.:* The End in Africa. London, 1943. p. 22.
173 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 210
174 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 193.
175 Ugyanott, p. 192.
176 *Fuller, J.:* The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History. Vol. III. p. 527.
177 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 181.
178 Ugyanott.
179 *Maguire, E.:* Dieppe: August 19. p. 187.
180 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of Hill. p. 245.
181 Üzenetváltás . . . 1. köt., 73. old.
182 Ugyanott.
183 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 493. old. (oroszul).
184 *Werner, M.:* Attack can win in 1943. Boston, 1943. p. 212.
185 *Ruge, F.:* Rommel und die Invasion. Stuttgart, 1959. S. 73.
186 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 247.
187 Aktív hadosztályokon a szovjet–német arcvonalon levő hadosztályok értendők.
188 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of Hill. p. 241.
189 *Leahy, W.:* I Was There. p. 73.
190 Ugyanott.
191 Ugyanott.

192 *Fuller, J.*: The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History. Vol. III. p. 538.
193 Ugyanott, 519. old.
194 Ugyanott, 523. old.
195 *Liddel Hart, B.*: The Other Side of the Hill. p. 204.
196 Okmányok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1959. 8. sz. 155. old. (oroszul).
197 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 112. old. (oroszul).
198 Ugyanott, 96. 99. old.
199 Ugyanott, 84. old.
200 Ugyanott, 109. old.
201 Ugyanott, 104. old.
202 Lásd *Butler, J.–Guayer, J.*: A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 332. old. (oroszul).
203 Lásd. *Gorbatyenko, D.*: A Luftwaffe árnyéka Európa felett. Moszkva, „Nauka" Kiadó, 1967. 117. old. (oroszul).
204 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 113. old. (oroszul).
205 Ugyanott, 119. old.
206 Ugyanott, 119. old.
207 *Jars, R.*: Les campagnes d'Afrique. p. 93.
208 *Lockhart, R.*: Comes the Reckoning. p. 144.
209 Lásd *Morison, S.*: Az atlanti csata. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956, 202. old. (oroszul).
210 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 109. old. (oroszul).
211 *Seversky, A.*: „Air Power" Key to Survival. p. 5.
212 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 109. old. (oroszul).
213 *Westphal, S.*: Heer in Fesseln. S. 177–178.
214 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 185. old. (oroszul).
215 Ugyanott, 168. old.
216 Ugyanott, 172. old.
217 *Rintelen, E.*: Mussolini als Bundesgenosse. S. 179.
218 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 485. old. (oroszul).
219 *Bargeot, P.*: Flotta az atomkorban. Fordítás franciából. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956, 71. old. (oroszul).
220 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 170. old. (oroszul).
221 Ugyanott.
222 *Schulman, M.*: Defeat in the West. p. 81.
223 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 180. old. (oroszul).
224 Ugyanott, 179. old.
225 *Butler, J.–Guayer, J.*: A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 467. old. (oroszul).
226 A kattari horpadás 300 km hosszú, 30–160 km széles és tektonikus eredetű. Sík feneke 133 méterrel a tengerszint alatt fekszik és nagy kiterjedésű, nehezen járható sós mocsarak borítják.
227 A tobruki vereség után 1942 júniusában Auchinleck helyébe Alexander tábornokot nevezték ki a közel-keleti angol csapatok főparancsnokává. A 8. hadsereg parancsnokságát 1942. augusztus 13-án Montgomery vette át.
228 *Jars, R.*: Les campagnes d'Afrique. p. 152.
229 *Westphal, S.*: Heer in Fesseln. S. 184.

230 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 194. old. (oroszul).
231 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 194–195. old. (oroszul).
232 Lásd ugyanott, 197. old.
233 Ugyanott, 202. old.
234 *Richards, D.–Saunders, H.*: Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 383. old. (oroszul).
235 *Westphal, S.*: Heer in Fesseln. S. 182.
236 *Richards, D.–Saunders, H.*: Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 383. old. (oroszul).
237 *Bradley, O.*: Egy katona feljegyzései. 44. old. (oroszul).
238 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 205. old. (oroszul).
239 Ugyanott, 208. old.
240 Ugyanott.
241 Ugyanott, 209. old.
242 Ugyanott.
243 *Tuker, F.*: Approach to Battle. London, 1963, p. 216. „The Cambridge Modern History", Cambridge, 1968, pp. 780–781.
244 *Richards, D.–Saunders, H.*: véleménye szerint a lövegek száma a következő volt: brit 2275, olasz–német 1450, Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945), 386. old. (oroszul).
245 1942. június végén a Közel-Keleten megjelentek a harcászati légierő első amerikai egységei. 1942 novemberében amerikai repülő-magasabbegységekből a 8. angol hadsereg támogatására megalakult a 9. amerikai légi hadsereg.
246 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény 491. old. (oroszul).
247 *Montgomery, B.*: The Memoirs. London, 1958, p. 126.
248 *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 87. old. (oroszul).
249 *Tuker, F.*: Approach to Battle. p. 229.
250 *Montgomery, B.*: The Memoirs. p. 116.
251 *Moorehead, A.*: B. Montgomery. A Piography. London, 1946. p. 135.
252 *Rainier, P.*: Pipeline to Battle, London, 1944. p. 207.
253 Október 25-én Rommel megérkezett az arcvonalra. Helyettese, Stumm tábornok egy nappal előtte halt meg az első vonalban.
254 *Montgomery, B.*: El-Alamein to the River Sangro. London, 1948. p. 17.
255 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 215. old. (oroszul).
256 Ugyanott, 216. old.
257 Ugyanott.
258 Ugyanott, 217. old.
259 Ugyanott.
260 Ugyanott, 221. old.
261 Ugyanott, 222. old.
262 *Rommel, E.*: Krieg ohne Haß. Herausgegeben von Frau Z–M Rommel und Generalleutnant Fritz Bayerlein, ehemaliger Chef des Stabes der Panzerarmee Africa. Heidenheim–Brenz, 1950. S. 270.
263 *Churchill, W.*: The Second World War. Vol. IV., p. 537.
264 Lásd *Tuker, F.*: Approach to Battle. p. 236.
265 Lásd *Cavallero, U.*: Jegyzetek a háborúról. 224. old. (oroszul).
266 *Moorehead, A.*: B. Montgomery. A Biography. p. 138.
267 *Schulman, M.*: Defeat in the West. p. 79.

268 The Ciano Diaries. p. 523.
269 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 233. old. (oroszul).
270 Ugyanott, 232. old.
271 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 390. old. (oroszul).
272 *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 235. old. (oroszul).
273 Ugyanott, 235–236. old. (oroszul).
274 Ugyanott, 236. old.
275 Ugyanott, 233. old.
276 *Moorehead, A.:* Montgomery. A Biography. p. 138.
277 Lásd The Rommel Papers. Edited by B. Liddell Hart. London, 1953. p. 323.
278 *Fuller, J.:* The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History. Vol. III. pp. 500–501.
279 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 390. old. (oroszul).
280 *Buchheit, G.:* Hitler als Feldherr. Rastatt (Baden), 1958. S. 338–339.
281 Lásd *Tuker, F.:* Approach to Battle. p. 240.
282 Lásd ugyanott, p. 241.
283 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. pp. 139–140.
284 *Schulman, M.:* Defeat in the West. p. 80.
285 Rommel visszavonuló csapatait megerősítették a kirenaikai olasz helyőrség csapataival (Pistoia, Spezia és „Ifjú fasiszták" gyaloghadosztályok). December elején az olasz–német csapatok létszáma 69 325 fő volt.
286 *Dupuy, T.:* The Military History of the World War II. Vol. I., p. 38.
287 The Memoirs of General the Lord H. Ismay. London, 1960, p. 282.
288 *Buchheit, G.:* Hitler als Feldherr. S. 327.
289 „The Navy" (USA). Október, 1965. pp. 339–340. D. Macintyre. Shar in the Victory.
290 *Howe, G.:* „Northwest Africa" Seizing the Initiative in the West. Washington, 1957. p. 8.
291 *Welles, S.:* Seven Decisions that Shaped History. p. 46.
292 Colonel *Passay:* Souvenirs. p. 78.
293 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. p. 952.
294 *Soustelle, J.:* Envers et contre tout. De Londres à Alger (1940–1942). Vol. I. Paris, 1947. p. 81.
295 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II., p. 1161.
296 Ugyanott.
297 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 211.
298 *Görlitz, W.:* Der deutsche Generalstab. Bonn, 1954.
299 Lásd *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 316. old. (oroszul).
300 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. p. 1040.
301 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. p. 1040.
302 Ugyanott, p. 959.
303 Ugyanott, p. 1195.
304 Lásd *Michel, H.:* Le Giraudisme. „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", Paris, Juillet, 1959, p. 28.
305 *Butcher, H.:* My Theree Years with Eisenhower. p. 178.
306 *Morison, S.:* Strategic and Compromise. Boston, 1958, p. 40.

307 *Leahy, W.:* I was there, p. 139.
308 Lásd *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique, p. 193.
309 Lásd ugyanott.
310 Ugyanott.
311 *Fuller, J.:* A második világháború, 1939–1945. 318. old. (oroszul).
312 The Ciano Diaries. p. 528.
313 *Ame, C.:* Guerra segreta in Italia 1940–1943. Roma, 1954. p. 115.
314 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 188.
315 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 349. old. (oroszul).
316 Ugyanott.
317 Lásd *Howe, G.:* Nortwest Africa. Seizing the Initiative in the West. Chapter 3.
318 The Army Air Forces tin Northwest Africa. Washington, 1945. p. 11.
319 *Eisenbower, D.:* Crusade in Europe. p. 103.
320 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 394–395. old. (oroszul).
321 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 395. old. (oroszul).
322 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 349. old. (oroszul).
323 The Memoirs of Cordell Hull. Vol. II. p. 1199
324 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 393. old. (oroszul).
325 A második világháború eredményei. Cikkgyűjtemény. 99. old. (oroszul).
326 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 210.
327 Lásd *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 201.
328 Lásd *Cavallero, U.:* Jegyzetek a háborúról. 253. old. (oroszul).
329 A németeknek csak 2 sorhajót, 1 cirkálót, 1 repülőgép-anyahajót és 1 torpedórombolót sikerült kiemelniük, amelyek hosszú időre használhatatlanok voltak. Jó állapotban került német kézre 4 torpedóromboló, 2 tengeralattjáró, 6 aknarakó hajó. *Cavallero:* Jegyzetek a háborúról. 253. old. (oroszul).
330 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 372. old. (oroszul).
331 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 197.
332 Lásd *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 189.
333 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 396. old. (oroszul).
334 *Moorehead, A.:* The End in Africa. p. 83.
335 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 196.
336 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 196.
337 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 102. old. (oroszul).
338 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 396. old. (oroszul).
339 Lásd *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 211.
340 Németek: a 10. páncéloshadosztály és a „Hermann Göring" páncéloshadosztály egyes csapatai, olaszok: 1. gyaloghadosztály és 50. gyalogdandár.
341 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 199.
342 *Butcher, H.: My* Three Years with Eisenhower. p. 214.
343 Lásd *Leahy, W.:* I was there. p. 162.

344 Ugyanott.
345 *Stimson, H.–Bundy, M.:* On Active Service in Peace and War. p. 548.
346 *Leahy, W.:* I was there. p. 162.
347 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 483. old. (oroszul).
348 Üzenetváltás . . . 1. köt. 74. old.
349 Documents on American Foreign Relations. Vol. V. Boston, 1944. p. 548.
350 *Selby, J.:* The Second World War. p. 49.
351 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 220.
352 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 211.
353 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 286. old. (oroszul).
354 Lásd *Higgins, T.:* Hitler and Russia. p. 245; Lásd *McElwee, W.:* The Battle of D-Day London. 1965. p. 24.
355 *Koeltz, L.:* Une campagne que nons avons gagnée. p. 383.
356 *Chassin, L.:* Histoire Militaire de la Seconde Guerre Mondiale 1939–1945. Paris, 1947. p. 163.
357 *Nère, J.:* Logistique et strategie de l'alliance anglo–américaine. „Revue d'histoire de la Deuxième Guerre Mondiale", Paris, Juillet, 1957. p. 14.

V. fejezet

1 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 302. old. (oroszul).
2 Ugyanott, 303. old.
3 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig" 46. old. (oroszul).
4 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 303. old. (oroszul).
5 *Briant, A.:* The Turn of the Tide p. 347.
6 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 48. old. (oroszul).
7 Ugyanott, 49. old.
8 Ugyanott.
9 Ugyanott, 50. old.
10 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 303. old. (oroszul).
11 Ugyanott.
12 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 52. old. (oroszul).
13 *Stimson, H.–Bundy, M.:* On Active Service in Peace and War. p. 428.
14 *Churchill, W.:* The Second World War Vol. IV. p. 613.
15 Üzenetváltás. 2. köt., 56. old.
16 Ugyanott.
17 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 52. old. (oroszul).
18 *Shepperd, G.:* The Italian Campaign 1943–1945. London, 1968. p. 15.
19 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 196. old. (oroszul).
20 Lásd a Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 4. k., Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966. 20. old.
21 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 70. old. (oroszul).
22 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 80. old. (oroszul).
23 Ugyanott, 70. old.
24 Ugyanott, 80. old.
25 Ugyanott, 70. old.

26 Ugyanott, 273. old.
27 *Pogue, F. S.:* A főparancsnokság. Fordítás angolból. Moszkva, Katonai Kiadó, 1959. 107. old. (oroszul).
28 *De Weerd Marshall:* Organiser of Victory. „Infantry Journal", January, 1947. p. 15.
29 Üzenetváltás ... 1. köt., 162. old.
30 D. Eisenhower's Own Story of the War. New York, 1946. p. 1.
31 *Jars, R.:* Les Campagnes d'Afrique. p. 212.
32 „Militärwesen", März, 1963. S. 428.
33 The Ciano Diaries. p. 572.
34 *Chassin, L.:* Histoire militaire de la Second Guerre Mondiale 1939–1945. p. 212.
35 Lásd *Doerr, H.:* A sztálingrádi hadjárat. 15. old. (oroszul).
36 Sorsdöntő elhatározások. Cikkgyűjtemény. 209. old. (oroszul).
37 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. Frankfurt a/M. 1950. p. 218.
38 *Görlitz, W.:* Der deutsche Generalstab. S. 610.
39 *Doerr, H.:* A sztálingrádi hadjárat. 15. old. (oroszul).
40 *Scott–Daniel, D.:* World War. London, 1966. pp. 74–75.
41 The Ciano Diaries. pp. 556–557.
42 Ugyanott, p. 558.
43 Ugyanott, pp. 571, 572, 573.
44 *Higgins, T.:* Hitler and Russia. p. 263.
45 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 400. old. (oroszul).
46 Ugyanott.
47 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 47. old. (oroszul).
48 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 207.
49 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. IV. p. 658.
50 *Moorechead A.:* The End in Africa. p. 125.
51 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 375. old. (oroszul)
52 A kiszáradt folyómedreket arabul vadi-nak nevezik.
53 Lásd *Howe, G.:* Northwest-Africa: Seizing the Initiative in the West. Chapter 27.
54 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 166.
55 Lásd *Howe, G.:* Northwest–Africa. Seizing the Initiative in the West. Chapter 27.
56 Ugyanott, p. 538.
57 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 381. old. (oroszul).
58 Ugyanott, 378. old.
59 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 170.
60 Lásd *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 293.
61 Ugyanott.
62 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. IV. p. 692.
63 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 205.
64 A szállító repülőgépek között voltak „Gigant" típusú (Me–323) hatméteres óriásgépek, amelyek kb. 225 km/óra sebességgel tudtak repülni. Befogadóképességük 120 fő volt.

65 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 403. old. (oroszul).
66 Ugyanott.
67 Ugyanott, 404. old.
68 *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 329. old. (oroszul).
69 Szovjet–francia kapcsolatok a Nagy Honvédő Háború alatt. Okmányok és anyagok. 105. old. (oroszul).
70 Ugyanott, 377. old.
71 Lásd *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 240.
72 Les lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini. p. 187.
73 Ugyanott, 175. old.
74 *Jars, R.:* Les campagnes d'Afrique. p. 240.
75 Ugyanott.
76 Ugyanott.
77 *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 328. old. (oroszul).
78 Lásd *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 193.
79 *Fuller, J.:* A második világháború. 1939–1945. 329. old. (oroszul).
80 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 175. old. (oroszul).
81 Ugyanott, 176. old.
82 Ugyanott, 175. old.
83 *Leahy, W.:* I was there. p. 195.
84 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 176. old. (oroszul).
85 *McElwee, W.:* The Battle of D-Day. p. 23.
86 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 168. old. (oroszul).
87 Ugyanott.
88 Ugyanott, 154. old.
89 Ugyanott.
90 Ugyanott, 156. old.
91 *Clark, A.:* Barbarossa. p. 434.
92 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 73. old.
93 Ugyanott, 207. old.
94 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 316.
95 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 219. old. (oroszul).
96 Ugyanott, 223. old.
97 *Dutt Palm, R.:* A jelen történetének problémái. 59. old. (oroszul).
98 *Higgins, T.:* Winston Churchill and the Second Front. p. 173.
99 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. VI. Boston, 1953.
100 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 414. old. (oroszul).
101 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. pp. 237–238.
102 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 263.
103 Ugyanott.
104 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 149. old. (oroszul).
105 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 54. old. (oroszul).
106 Ugyanott, 48. old.
107 Ugyanott, 54. old.
108 Lásd *Ryan, C.:* The Longest Day, June 6, 1944. London, 1960. p. 27.
109 *Liddel Hart, B.:* The Other Side of the Hill. pp. 240–241.
110 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 124. old. (oroszul).

111 Lásd *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 229.
112 Ugyanott.
113 Ugyanott.
114 *McElwee, W.:* The Battle of D–Day. p. 26.
115 Wartime Production Achievents and the Reconversion Outlook. Washington, October, 9. 1945. p. 105.
116 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 165.
117 *McElwee, W.:* The Battle of D–Day. p. 26.
118 *McInnis, E.:* The War., Fifth Year, New York, p. 23.
119 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 220.
120 Lásd *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 61. old. (oroszul).
121 Ugyanott, 65. old.
122 Ugyanott.
123 *Ingersoll, Ralph:* Szigorúan bizalmas. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1947. 69. old. (oroszul).
124 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944 szeptember. 64. old. (oroszul).
125 Ugyanott, 68. old.
126 *Morison, S.:* The Invasion of France and Germany 1944–1945. p. 8.
127 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 463. old. (oroszul).
128 Ugyanott.
129 Ugyanott.
130 Ugyanott, 464. old.
131 Lásd *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 70–71. old. (oroszul).
132 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 80. old. (oroszul).
133 Ugyanott.
134 Ugyanott, 202, 222, 87. old.
135 Lásd *Leighten, R.–Coakley, R.:* Globals Logistics and Strategy. p. 457.
136 *Matloff, M.* Casablancától az „Overlordig". 426. old. (oroszul).
137 Ugyanott, 426. old.
138 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 415. old. (oroszul).
139 Ugyanott, 416. old.
140 „United States Naval Institute Proceedings", July, 1952.
141 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 196.
142 Ugyanott, S. 198.
143 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 215.
144 Ugyanott, S. 256.
145 Ugyanott,
146 Ugyanott, S. 219.
147 Ugyanott.
148 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 420. old. (oroszul).
149 Ugyanott, 421. old.
150 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 150. old. (oroszul).
151 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 421. old.

152 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 421. old.
153 Ugyanott, 422. old.
154 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 203. old. (oroszul).
155 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 221.
156 *Kesselring, A.:* Gedanken zum Zweiten Weltkrieg. S. 100.
157 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 310.
158 Fontos elhatározások. Cikkgyűjtemény. 159. old. (oroszul).
159 Lásd *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 204. old. (oroszul).
160 *Kesselring, A.:* Gedanken zum Zweiten Weltkrieg. S. 100.
161 *Rintelen, E.:* Mussolini als Bundesgenosse. S. 207.
162 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 426. old. (oroszul).
163 Ugyanott.
164 Ugyanott.
165 Ugyanott.
166 Fontos elhatározások. Cikkgyűjtemény. 159. old. (oroszul).
167 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 234.
168 Ugyanott.
169 Ugyanott, S. 235.
170 *Liddel Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 401. old. (oroszul).
171 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 287.
172 *Clark, A.:* Barbarossa. p. 385.
173 Ugyanott, 361. old.
174 *McElwee, W.:* The Battle of D–Day. p. 24.
175 *Hubatsch, W.:* Kriegswende 1943. Darmstadt, 1966. S. 144.
176 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 300.
177 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 543. old. (oroszul).
178 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 216. old. (oroszul).
179 Ugyanott, 220. old.
180 Ugyanott, 221. old.
181 Ugyanott, 222. old.
182 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 373.
183 Ugyanott.
184 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 218. old. (oroszul).
183 Ugyanott.
186 *McNeill, W.:* America, Britain and Russia. p. 264.
187 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 231.
188 *Leahy, W.:* I was there. p. 189.
189 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 284. old. (oroszul).
190 Ugyanott.
191 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 168.
192 *Mackintosh, M.:* A History of the Sovjet Armed Forces. p. 205.
193 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 309. old. (oroszul).
194 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. köt., 456. old. (oroszul).
195. Ugyanott.
196 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. V. London, 1952. p. 116.

197 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 151.
198 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 415. old. (oroszul).
199 *Eisenhower, D.:* Crusade in Europe. p. 283.
200 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 278. old. (oroszul).
201 „Pravda", 1957. október 4.
202 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 354. old. (oroszul).
203 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 304.
204 *Bailey, T.:* A Diplomatic History of the American People. New York, 1955. p. 548.
205 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 229. old. (oroszul).
206 Ugyanott, 74. old.
207 Ugyanott, 78. old.
208 *Görlitz, W.:* Der deutsche Generalstab. S. 634.
209 Okmányok. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1963. 6. sz. 77. old. (oroszul).
210 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 204. old. (oroszul).
211 Ugyanott.
212 *McElwee, M.:* The Battle of D-Day. p. 34.
213 Lásd Okmányok. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1963. 6. sz. 78. old.. (oroszul).
214 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 430. old. (oroszul).
215 Ugyanott.
216 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 300.
217 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 439. old. (oroszul).
218 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 318. old. (oroszul).
219 Ugyanott, 320. old.
220 Ugyanott.
221 Ugyanott, 323. old.
222 *Macmillan, H.:* The Blast of War. (1939–1945.) p. 39.
223 Lásd *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 96–97. old. (oroszul).
224 Ugyanott, 97. old.
225 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban. (1939–1945). 433. old. (oroszul).
226 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 254.
227 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban. (1939–1945). 432. old. (oroszul).
228 Ugyanott.
229 Ugyanott.
230 Lásd ugyanott, 436. old.
231 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 255.
232 Ugyanott.
233 1943 novemberében a „Dél" és „B" hadseregcsoportokat „C" hadseregcsoporttá szervezték át (10. és 14. hadsereg), hogy ne tévesszék össze a keleti arcvonalon harcoló „Dél" hadseregcsoporttal. Főparancsnokává Kesselringet nevezték ki („Délkelet" parancsnokság).

234 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 543. old. (oroszul).
235 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 324. old. (oroszul).
236 Lásd ugyanott, 343. old.
237 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 255.
238 *Richards, D–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 441. old. (oroszul).
239 *Moorehead, A.:* Montgomery. A Biography. p. 171.
240 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 300.
241 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 209.
242 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. New York, 1945. p. 42.
243 Ugyanott.
244 Ugyanott.
245 *Kennedy, J.:* The Business of War. p. 300.
246 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 236. old. (oroszul).
247 Ugyanott, 273. old.
248 Ugyanott, 316. old.
249 *Leahy, W.:* I vas there. p. 190.
250 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k. 467. old. (oroszul).
251 Ugyanott.
252 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 419. old. (oroszul).
253 Ugyanott 277. old.
254 Ugyanott, 328. old.
255 *Marschall, C.:* The Limits of Foreign Policy. New York, 1954. p. 75.
256 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 456. old. (oroszul).
257 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 419. old. (oroszul).
258 Okmányok „Mezsdunarodnaja zsizny", 1961. 7. sz., 180. old. (oroszul).
259 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 424. old. (oroszul).
260 Ugyanott, 425. old.
261 Ugyanott.
262 Ugyanott, 425–426. old.
263 Okmányok „Mezsdunarodnaja zsizny", 1961. 7. sz. 182. old. (oroszul).
264 Ugyanott.
265 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 447.
266 *Kesselring, A.:* Gedanken zum zweiten Weltkrieg. S. 145.
267 Okmányok. „Mezsdunarodnaja zsizny", 1961. 7. sz. 184. old. (oroszul).
268 Ugyanott.
269 Ugyanott, 185. old.
270 Ugyanott, 184. old.
271 Ugyanott, 186. old.
272 Ugyanott, 183. old.
273 Ugyanott.
274 „Morning Star", December, 17, 1968.
275 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 397. old. (oroszul).
276 *Smith, D.:* Az Egyesült Államok katonai doktrínája. Fordítás angolból. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1956, 166. old. (oroszul).
277 Ugyanott.

278 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 163. old. (oroszul).
279 *Kingston–Macoughry.:* Hadvezetés. 151. old. (oroszul).
280 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 166. old. (oroszul).
281 Ugyanott, 170. old.
282 *Hillgruber, A.:* Hitlers Strategie. S. 421.
283 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 241. old. (oroszul).
284 *Priller, J.:* Geschichte eines Jagdgeschwaders. Heidelberg, 1956. S. 119.
285 Ugyanott.
286 Ugyanott.
287 Lásd *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 38. old. (oroszul).
288 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 243. old. (oroszul).
289 Ugyanott.
290 Ugyanott, 244. old.
291 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 47. old. (oroszul).
292 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 329. old. (oroszul).
293 Ugyanott, 331. old.
294 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 57. old. (oroszul).
295 *Butler, J.–Guayer, J.:* A nagy stratégia. 1941. június–1942. augusztus. 397. old. (oroszul).
296 Ugyanott.
297 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 411. old. (oroszul).
298 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 89. old. (oroszul).
299 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 472. old. (oroszul).
300 Ugyanott, 471. old.
301 Ugyanott, 472. old.
302 *Grenfell, R.:* Unconditioned Hatred. p. 174.
303 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 472. old. (oroszul).
304 *Priller, J.:* Geschichte eines Jagdgeschwaders. S. 207.
305 Lásd *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 467. old. (oroszul).
306 Ugyanott, 468. old.
307 Lásd *Ryan, C.:* The Last Battle. p. 36.
308 Ugyanott.
309 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 3.
310 Lásd Németország ipara az 1939–1945. évi háború alatt. Fordítás németből. Külföldi Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1956. 112. old. (oroszul).
311 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945) 468. old. (oroszul).

312 Ugyanott, 473. old.
313 The Uniteds States Strategic Bombing Survey. The Effects of Strategic Bombing on the German War Economy., October 31, 1945. pp. 3–5, 277, 278–279.
314 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 514. old. (oroszul).
315 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 473. old. (oroszul).
316 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 174.
317 Ugyanott, pp. 174–175.
318 Ugyanott, p. 176.
319 *Leahy, W.:* I was there. p. 187.
320 Németország ipara az 1939–1945. évi háború alatt. 94. old. (oroszul).
321 Ugyanott.
322 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 473. old. (oroszul).
323 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 265.
324 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 249.
325 Ugyanott, p. 174.
326 Ugyanott.
327 *Sasuly, R.:* I. G. Farbenindustrie. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1948. 159. old. (oroszul).
328 *Fuller, J.:* A második világháború (1939–1945.) 329. old. (oroszul).
329 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 174.
330 Ugyanott, p. 245.
331 Ugyanott, p. 246.
332 Ugyanott, p. 247.

VI. fejezet

1 Lásd *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 272. old. (oroszul).
2 1943 decemberében M. Wilson angol tábornok lett Eisenhower helyett a szövetségesek főparancsnoka a földközi-tengeri hadszíntéren. Helyettesévé Devers amerikai tábornokot nevezték ki.
3 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 42.
4 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 255–256.
5 Állomány: 2. amerikai hadtest (két gyaloghadosztály), 10. angol hadtest (három gyaloghadosztály és egy páncélosdandár), a francia expedíciós hadtest (két gyaloghadosztály – algériai és marokkói) és a tartalék (egy gyalog- és egy amerikai páncéloshadosztály).
6 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 123.
7 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 242.
8 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 246. old. (oroszul).
9 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year, p. 124.
10 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 243.
11 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 246. old. (oroszul).

12 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 122.
13 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 243.
14 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 477. old. (oroszul).
15 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 124.
16 Ugyanott.
17 *Butcher, H.:* Three Years with Eisenhower. p. 488.
18 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 124.
19 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 245.
20 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 125.
21 Az 1939–1945. évi második világháború. Cikkgyűjtemény. 481. old. (oroszul).
22 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 248. old. (oroszul).
23 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 120. old. (oroszul).
24 Ugyanott, 121. old.
25 Lásd ugyanott.
26 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 478. old.
27 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 120. old. (oroszul).
28 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 480–481. old. (oroszul).
29 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 121. old. (oroszul).
30 Ugyanott.
31 Ugyanott.
32 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 482. old. (oroszul).
33 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 127.
34 Ugyanott.
35 *Kilanti, F.:* A háború nyomain. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1951. 32. old. (oroszul).
36 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 482. old. (oroszul).
37 A 8. hadsereg állományában harcolt a 2. lengyel hadtest (két gyaloghadosztály és egy páncélosdandár), továbbá egy olasz gépesített hadosztály. Az 5. hadsereg állományában (amerikai hadosztályokon kívül) volt még egy francia expedíciós hadtest (marokkói és algériai gyalog-, francia gépesített és egy marokkói hegyi lövészhadosztály).
38 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 193.
39 *Hoppe, G.:* Die 278. Infanteriedivision in Italien 1944/1945. Bad Nauheim, 1953. S. 53.
40 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 527. old. (oroszul).
41 Ugyanott.
42 Ugyanott.
43 További 15 német hadosztályt és 1 dandárt a hátországi őrszolgálat és a partizánok elleni harc kötött le.
44 *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945. Paris, 1964. p. 443–444.
45 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. p. 317.
46 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 415. old. (oroszul).
47 *McElwee, W.:* The Battle of D-Day. p. 48.
48 *Sherwood, R.:* Roosevelt és Hopkins. 2. k., 84. old. (oroszul).
49 *Clark, A.:* Barbarossa. S. XIX.
50 *Taylor, A.:* From Sarajevo to Potsdam. London, 1966. p. 183.
51 *Baldwin, H.:* Battles Lost and Won. p. 279.

52 *Hitgins, T.:* Hitler and Russians. p. 283.
53 Fontos döntések. Cikkgyűjtemény. 231. old. (oroszul).
54 Lásd *Preston, R.–Wise, S.–Werker, H.:* Men in Arms. A History of Warfare and its Interrelationship in Western Society. London, 1956. p. 318.
55 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 118. old. (oroszul).
56 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 10.
57 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 468. old. (oroszul).
58 Ugyanott.
59 A páncéloshadosztályok közül 6 amerikai, 3 angol, 1 francia, 1 kanadai és 1 lengyel volt. Egy amerikai gyalloghadosztály az 1943. március 1-i állomány szerint 14 253, a páncélhadosztály pedig az 1943. szeptember 15-i állomány szerint 10 937 emberből, 186 közepes és 77 könnyű harckocsiból állt. (The Organization of Ground Compat Troops. By R. Greenfield, R. Palmer, B. Wiley. Washington, 1947. p. 320–321.)
60 Lásd az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 431. old (oroszul).
61 Lásd „Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkriegs", 1960. S. 436.
62 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 264.
63 Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollenfragmente seiner militärischen Konferenzen. 1942–1945. Stuttgart, 1963. S. 615.
64 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 264.
65 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 191. old. (oroszul).
66 *Harrison, G.:* The Cross–Channel Attack. Washington, 1951. p. 175.
67 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 191. old. (oroszul).
68 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 241.
69 *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 264.
70 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 191. old. (oroszul).
71 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 65. old. (oroszul).
72 Ugyanott, 66. old.
73 Ugyanott, 375. old.
74 „United States Naval Institute Proceeding", August, 1950.
75 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 191. old. (oroszul).
76 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 18.
77 *Halder, F.:* Hitler als Feldherr. München, 1949. S 58.
78 „Coast Artillery Journal". London, March–Aprill, 1945.
79 „Szigorúan bizalmas! Csak parancsnokoknak!" Okmányok és anyagok. 542. old. (oroszul).
80 Lásd ugyanott.
81 *Halder, F.:* Hitler als Feldherr. S. 58.
82 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 297. old. (oroszul).
83 *Ryan, C.:* The Longest Day, June 6, 1944. p. 97.
84 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 43.
85 *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. Harrisburg, 1946. p. 25.
86 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 43.
87 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 432. old. (oroszul).
88 Ugyanott, 432–433. old.
89 Ugyanott, 433. old.
90 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 519. old. (oroszul).

91 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 309. old. (oroszul).
92 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 519. old. (oroszul).
93 Ugyanott.
94 Lásd *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 27.
95 *Ryan, C.:* The Longest Day, p. 177.
96 *Wertenbaker, C.:* Invasion. p. 60.
97 Ugyanott.
98 Ugyanott.
99 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 294. old. (oroszul).
100 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 433. old. (oroszul).
101 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 527. old. (oroszul).
102 Az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 375. old. (oroszul).
103 *Ryan, C.:* The Longest Day, June 6, 1944. p. 19.
104 Ugyanott, 46. old.
105 Ugyanott, 53. old.
106 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. XI.
107 *Rieker, K.:* Ein Mann verliert einen Weltkrieg. Frankfurt a/M. 1955. S. 11.
108 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 465. old. (oroszul).
109 *Clark, A.:* Barbarossa. S. 329.
110 D. Eisenhower's Own Story of the War. p. 8.
111 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 256. old. (oroszul).
112 Ugyanott.
113 Lásd ugyanott.
114 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 547. old. (oroszul).
115 *De Gaulle, Charles:* Katonai emlékiratok. II. k., Fordítás franciából. Moszkva, Külföldi Irodalmi Kiadó, 1960. 142. old. (oroszul).
116 *Vigneras, M.:* Rearming the French. Washington, 1957. p. 343.
117 Charles de Gaulle: Katonai emlékiratok. II. k., 265. old. (oroszul).
118 *Vigneras, M.:* Rearming the French. p. 125.
119 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 527. old. (oroszul).
120 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 225. old. (oroszul).
121 Ugyanott, 196. old.
122 Ugyanott, 225. old.
123 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 639.
124 Lásd *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945– p. 127.
125 Wallace, B.: Patton and his Third Army. P. 53.
126 Ugyanott.
127 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 231. old. (oroszul).
128 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 641.
129 *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. P. 53.
130 Ugyanott, pp. 53–54.
131 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 407. old. (oroszul).
132 Ugyanott, 408. old.
133 Ugyanott.
134 Ugyanott.

135 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 232. old. (oroszul).
136 Lásd *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. p. 55.
137 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 105.
138 Lásd *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 233. old. (oroszul).
139 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 106.
140 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 233. old. (oroszul).
141 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 106.
142 *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. p. 53.
143 Lásd *Vigneras, M.:* Rearming the French. p. 319.
144 Lásd *De Lattre de Tassigny, I.:* Historie de la Première Armés Française. Paris, 1949. p. 36.
145 Ugyanott, 33. old.
146 Ugyanott.
147 Lásd ugyanott.
148 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 240. old. (oroszul).
149 *Butcher, H.: My* Three Years with Eisenhower. p. 608.
150 Augusztus 1-én az „Anvil" hadműveletet „Dragoon" névre keresztelték át.
151 Szeptember 25-től a francia „B" hadsereg neve 1. francia hadsereg.
152 Lásd *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 527. old. (oroszul).
153 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 580. old. (oroszul).
154 *Millis, W.:* The Last Phase. The Allied Victory in Western Europe. Boston, 1946. p. 45.
155 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 244. old. (oroszul).
156 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 579. old. (oroszul).
157 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 382. old. (oroszul).
158 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 580. old. (oroszul).
159 Lásd *De Lattre de Tassigny, I.:* Historie de la Première Armée Française. P. 55.
160 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 527. old. (oroszul).
161 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 580–581. old. (oroszul).
162 Ugyanott, 580. old.
163 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 258. old. (oroszul).
164 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 382. old. (oroszul).
165 Ugyanott.
166 *Fliecx:* Les quattre batailles de France (1914, 1918, 1940, 1944). Paris, 1958. pp. 5–6.
167 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 647.
168 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 420. old. (oroszul).
169 Ugyanott.
170 *McInnis, E.:* The War, Fifth Year. P. 297.
171 Ugyanott, 295. old.
172 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 416. old. (oroszul).

173 Ugyanott, 417. old.
174 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 107.
175 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 48.
176 *Leahy, W.:* I was there. p. 285.
177 *Butcher, H.:* My Three Years with Eisenhower. p. 799.
178 Szeptember 15-én a francia „B" hadsereg és az 1. amerikai hadsereg a 6. hadseregcsoporttá egyesült és Eisenhower alárendeltségébe került.
179 *Kraminov, D.:* Mi az igazság a második front körül. Egy haditudósító jegyzetei. Petrozavodszk, 1960. 132. old. (oroszul).
180 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht. Bd. IV. Frankfurt a/M, 1961. S. 14.
181 Ugyanott.
182 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 124.
183 Ugyanott.
184 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 462. old. (oroszul).
185 *Millis, W.:* The Last Phase, p. 32.
186 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 120.
187 Szeptember 5-én érkeztek a kontinensre.
188 *Kraminov, D.:* Mi az igazság a második front körül. 132. old. (oroszul).
189 Ugyanott, 133. old.
190 *De Lattre de Tassigny, I.:* Historie de la Première Armée Française, p. 139.
191 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 246. old. (oroszul).
192 *Speidel, H.:* Invasion, 1944. Stuttgart, 1950. S. 147.
193 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 59.
194 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 61.
195 Ugyanott.
196 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. VI. London, 1955. p. 131.
197 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1943. augusztus–1944. szeptember. 503. old. (oroszul).
198 Ugyanott.
199 Más hadszínterek: a csendes-óceáni – 1102 ezer ember, 21 hadosztály és 35 légi csoport; a burmai–indiai – 149 ezer ember és 20 légi csoport
200 *Ryan, C.:* The Last Battle, p. 164.
201 Ugyanott, p. 145.
202 Ugyanott, p. 165.
203 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 139.
204 Lásd *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945. p. 307.
205 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 306. old. (oroszul).
206 Ugyanott, 308. old.
207 Ugyanott.
208 *Kraminov, D.:* Mi az igazság a második front körül. 140. old. (oroszul).
209 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 149.
210 *Kraminov, D.:* Mi az igazság a második front körül. 144. old. (oroszul).
211 Ugyanott, 145. old.
212 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 53.
213 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht. S. 439.
214 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1944. október–1945. szeptember. 75. old. (oroszul).

215 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 289.
216 Hitlers Lagebesprechungen. S. 722.
217 *Selby, J.:* The Second World War. p. 77.
218 *Pogue, F.:* A főparancsnokság. 383. old. (oroszul).
219 *Cole, H.:* The Ardennes: Battle of the Bulte. Washington, 1965. pp. 71–72.
220 *Pouge, P.:* A főparancsnokság. 388. old. (oroszul).
221 Ugyanott.
222 *Merriam, R.:* Dark December. New York, 1947. p. 87.
223 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 393. old. (oroszul).
224 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 84.
225 Fontos elhatározások. Cikkgyűjtemény. 291. old. (oroszul).
226 *Millis, W.:* The Last Phase. p. 81.
227 *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. p. 145.
228 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1944. október–1945. szeptember. 88. old. (oroszul).
229 Ugyanott.
230 *Liddell Hart, B.:* The Other Side of the Hill. p. 283.
231 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 408. old. (oroszul).
232 Lásd *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945. p. 397.
233 *Merriam, R.:* Dark December. p. 193.
234 Lásd *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945. p. 398.
235 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1944. október–1945. szeptember. 78. old. (oroszul).
236 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 404. old. (oroszul).
237 1945. január 17-én az 1. hadsereget visszaadták Bradleynek.
238 *De Lattre de Tassigny, I.:* Historie de la Première Armée Française. p. 349.
239 Ugyanott.
240 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 513. old. (oroszul).
241 Üzenetváltás . . . 1. köt., 352. old.
242 Ugyanott.
243 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1944. október–1945. augusztus. 89. old. (oroszul).
244 Ugyanott.
245 *Mordal, J.:* La bataille de France 1944–1945. p. 443.
246 *Young, P.:* World War 1939–1945. p. 380.
247 Sorsdöntő elhatározások. Cikkgyűjtemény. 282. old. (oroszul).
248 *Merriam, R.:* Dark December. pp. 206–207.
249 Fontos elhatározások. Cikkgyűjtemény. 292. old. (oroszul).
250 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 531. old. (oroszul).
251 Lásd az 1939–1945. évi világháború. Cikkgyűjtemény. 85. old. (oroszul).
252 Lásd *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 532. old. (oroszul).
253 *Tippelskirch, K.:* A második világháború története. 523. old. (oroszul).
254 *De Lattre de Tassigny, I.:* Histoire de la Première Armée Française. p. 373.
255 Lásd *Merriam, R.:* Dark December. p. 211.
256 Ugyanott.
257 Lásd *Westphal, S.:* Heer in Fesseln. S. 284.
258 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 429. old. (oroszul).
259 Ugyanott.

260 Ugyanott.
261 Ugyanott.
262 *Ehrman, J.:* A nagy stratégia. 1944. október–1945. augusztus. 123. old. (oroszul).
263 1945 áprilisában az egységes partizánhadseregnek mintegy 150 ezer harcosa volt.
264 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 429. old. (oroszul).
265 *Baldwin, H.:* Battles Lost and Wom. p. 278.
266 *Montgomery, B.:* Normandy to the Baltic. p. 184.
267 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 429. old. (oroszul).
268 Ugyanott, 432. old.
269 A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 6598, op. 725169, 301. dosszier, 5. 1.
270 Ugyanott, 1. 1.
271 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 435. old. (oroszul).
272 Ugyanott, 436. old.
273 Ugyanott, 438. old.
274 Ugyanott.
275 *Wallace, B.:* Patton and his Third Army. p. 169.
276 Lásd *Pogue P.:* A főparancsnokság. 439. old. (oroszul).
277 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 560. old. (oroszul).
278 Ugyanott, 561.
279 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 440–441. old. (oroszul).
280 Ugyanott, 441. old.
281 *Liddell Hart, B.:* A közvetett tevékenységek hadászata. 434. old. (oroszul).
282 *O'Ballance, E.:* The Red Army. London, 1964. p. 185.
283 Lásd *Ryan, C.:* The Last Battle. p. 222.
284 *Clark, A.:* Barbarossa. p. 399.
285 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 562. old. (oroszul).
286 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 443. old. (oroszul).
287 Ugyanott.
288 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 618. old. (oroszul).
289 Ugyanott.
290 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 444. old. (oroszul).
291 The Memoirs of Field Marshall the Viscount Montgomery of Alamein, p. 296.
292 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 458. old. (oroszul).
293 *Ryan, C.:* The Last Battle. p. 330.
294 *Smith, B.:* Eisenhower's Six Great Decisions (Europe 1944–1945) New York, 1956, p. 186.
295 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 459. old. (oroszul).
296 Ugyanott.
297 Ugyanott, 458. old.
298 Ugyanott, 457. old.
299 *Fuller, J.:* The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History. Vol. III. p. 587.
300 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 456. old. (oroszul).
301 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 184.

302 „Foreign Affairs", July, 1962, p. 660.
303 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 113.
304 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 457. old. (oroszul).
305 Ugyanott, 463. old.
306 Ugyanott, 461. old.
307 Ugyanott.
308 Ugyanott.
309 Ugyanott, 462. old.
310 Ugyanott, 465. old.
311 Ugyanott, 520. old.
312 *Butcher, R.:* My Three Years with Eisenhower. p. 814.
313 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred. p. 133.
314 Tézisek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára.
315 *Reynaud, P.:* La France a sauvé l'Europe. Vol. I. p. 135.
316 Tézisek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára.
317 Ugyanott.
318 Ugyanott.
319 *Morgan, F.:* Ouverture to Overlord. London, 1950. p. 120.
320 *Bryant, A.:* Triumph in the West. London, 1949. p. 242.
321 *Kesselring, A.:* Gedanken zum zweiten Weltkrieg. S. 155.
322 *Bryant, A.:* Triumph in the West. 1943–1946. p. 242.
323 *Moltmann, G.:* Amerikas Deutschlandpolitik im zweiten Weltkrieg. Heidelberg, 1958, S. 122.
324 *Lippmann, W.:* U.S. War Aims. New York, 1944. p. 192.
325 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 572. old. (oroszul).
326 *Rostow, W.:* The United States in the World Arena. New York, 1960. p. 45.
327 Dommand Decisions, p. XIII.
328 *Matloff, M.:* Casablancától az „Overlordig". 540. old. (oroszul).
329 *Lockhart, R.:* Comes the Reckoning. p. 185.
330 *Bradley, O.:* Egy katona feljegyzései. 255. old. (oroszul).
331 *Arnold, H.:* Global Mission. New York, 1949. pp. 586–587.
332 Kriegstagebuch des Oberkommandes der Wehrmacht. Bd. IV, S. 28.
333 „Mezsdunarodnaja zsizny". 1961., 4. sz. 110. old. (oroszul).
334 *Puleston, W.:* The Influence of Force in Foreign Relations. p. 183.
335 Ugyanott, p. 182.
336 Ugyanott, p. 183.
337 *Richards, D.–Saunders, H.:* Nagy-Britannia légiereje a második világháborúban (1939–1945). 606. old. (oroszul).
338 Ugyanott.
339 Ugyanott.
340 *Grenfell, R.:* Unconditional Hatred, p. 193.
341 Pravda, 1970 február 18.
342 *Leahy, W.:* I was there, p. 409.
343 The Memoirs by Harry Truman. Vol. I. New York, 1955. p. 87.
344 *Palm Dutt, R.:* A jelenkori történelem problémái. 56. old. (oroszul).
345 *Engelberg, E.:* Zur politischen Rolle des deutschen Generalstabes. „Militärwesen", 1960. H. 9.
346 *Churchill, W.:* The Second World War. Vol. VI. p. 400.

347 *Montgomery, B.:* The Memoirs, p. 334.
348 Ugyanott.
349 Izvesztyija, 1959. január 8.
350 *Pogue, P.:* A főparancsnokság. 504–505. old. (oroszul).
351 *Sammes, H.:* Picture of Patton. New York, 1955. p. 276.
352 Ugyanott, p. 283.
353 Ugyanott.
354 *Arnold, H.:* Global Mission. pp. 586–587.
355 „Wochenpost" (DDR) 24. IX. 1960.
356 *Kiffer. J.:* Realities of World Power. New York, 1952, p. 15.

Befejezés

1 Churchill, W.: The Second World War. Vol. I., p. 5.
2 „History of the Second World War", Number 9. Vol. III., Bristol, 1967. p. 1132.
3 Bailey, T.: America Faces Russia. New York, 1950.
4 The New Cambridge Modern History. p. 287. 740.
5 Rostow, W.: The United States in the World Arena. P. 178.
6 Ugyanott, p. 177.
7 Az SZKP XXIV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1971. 34. old.
8 Brezsnyev, L. I.: A lenini úton. Beszédek és cikkek. 2. k., Politikai Irodalmi Kiadó, Moszkva, 1970. 586. old. (oroszul).
9 Az SZKP programja. Az SZKP XXII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 761. old.
10 Az SZKP XXIV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1971. 106. old.
11 Lenin Összes Művei. 6. köt., Kossuth Könyvkiadó, 1964. 249. old.
12 Az SZKP XXIV. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1971. 222–223. old.

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

I. fejezet 29

A FASISZTA NÉMETORSZÁGOT A SZOVJETUNIÓ ELLEN USZÍTÓ MÜNCHENI POLITIKA 29

1. A müncheni egyezmény 29
2. A szovjet kormány harca a békéért és a kollektív biztonságért 50

II. fejezet 65

A „FURCSA HÁBORÚ". ANGLIA ÉS FRANCIAORSZÁG PASSZÍV VÉDELMI STRATÉGIÁJA NÉMETORSZÁGGAL SZEMBEN 65

1. A nyugati hatalmak éppoly tudatosan feláldozzák Lengyelországot, mint Csehszlovákiát 65
2. A nyugat-európai „furcsa háború" 78
3. A nyugati hatalmak háború kirobbantására készülődnek a Szovjetunió ellen 87
4. A fasiszta agresszió nyugat felé fordul 94
5. A Szovjetunió elleni támadás előkészületeinek hadászati álcázása 144

III. fejezet 160

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA KIVÁRÁSI POLITIKÁJA ÉS PERIFERIÁLIS STRATÉGIÁJA 160

1. Az olasz fasizmus kudarcai a Földközi-tenger medencéjében 160

2. A fasiszta Németország hadászati hídfőállást létesít Délkelet-Európában és Észak-Afrikában 182
3. A Hitler-ellenes koalíció megalakulása 205
4. A Szovjetunió elleni „villámháború" meghiúsulásának hatása a líbiai és a földközi-tengeri hadászati helyzetre 217
5. Az Egyesült Államok és Anglia kidolgozza a periferiális stratégiát 223

IV. fejezet 239

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA URALKODÓ KÖREI SZABOTÁLJÁK AZ EURÓPAI MÁSODIK FRONT MEGNYITÁSÁT 239
1. Európa helyett – Afrika 239
2. Hadászati tervezés arra az esetre, ha Németország váratlanul gyors vereséget szenvedne 249
3. Az élőerők és harceszközök hiánya – ami csak papíron létezett 258
4. Az Atlanti Fal mítosza 267
5. Meghiúsul a hitleristáknak az a terve, hogy 1942-ben befejezzék a Szovjetunió elleni háborút. Ennek hatása az északafrikai hadászati helyzetre 274
6. Fordulat a líbiai arcvonalon 291
7. Az európai második front helyett – az amerikai–angol csapatok algériai és marokkói partraszállása 1942-ben 302

V. fejezet 325

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA FÖLDKÖZI-TENGERI STRATÉGIÁJÁNAK ALAKULÁSA 325
1. A casablancai értekezlet (1943. január) döntése arról, hogy a szövetségesek nem nyitják meg Nyugat-Európában a második frontot, hanem helyette Szicíliában szállnak partra . . 325
2. A tuniszi harcok elhúzódása 332
3. A második washingtoni konferencia (1943. május) Szicília elfoglalása után további hadműveleteket tervez a földközi-tengeri hadszíntéren 342
4. Az Egyesült Államok és Anglia lehetőségei a nyugat-európai második front megnyitására 1943-ban 347
5. Kockázat nélküli hadművelet 360
6. A quebeci konferencia (1943 augusztusában) soron kívüli

partraszállító hadműveletet tervez a La Manche-on keresztül arra az esetre, ha Németország gyorsan vereséget szenvedne 368
7. A szövetségesek partra szállnak az Appennini-félsziget déli részén, és a német fasiszta csapatokat visszaszorítják Olaszország középső részébe 378
8. Az Egyesült Államok és Anglia újabb hadműveletekre törekszik a földközi-tengeri hadszíntéren 387
9. Nem azonos célokért 396

VI. fejezet 407

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS ANGLIA MEGNYITJA A MÁSODIK FRONTOT, HOGY NE KÉSSEN EL NYUGAT-EURÓPÁBAN 407
1. A közép-olaszországi harcok elhúzódása 407
2. Az Egyesült Államok és Anglia az előtt a perspektíva előtt áll, hogy a Vörös Hadsereg és a nyugat-európai népi erők az ő részvételük nélkül is szétzúzzák a hitleri Németországot . 419
3. Kétéves huzavona után átkelés a La Manche-on 430
4. A Falaise-i zsák nem volt bekötve 438
5. Az elkésett partraszállás 443
6. A francia hazafias erők felszabadítják Párizst 448
7. A német fasiszta csapatok üldözése és a szövetségesek áttérése állásvédelemre az 1944/45. évi téli időszakban . . . 451
8. Az amerikai csapatok veresége az Ardennekben és Észak-Elzászban. A szovjet hadsereg segítséget nyújt 462
9. A nyugati arcvonal jelentős meggyengülése. A szövetségesek behatolnak Németország belsejébe 477
10. Az Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei áttérnek a „hidegháború" politikájára 493

BEFEJEZÉS 505

JEGYZETEK 511

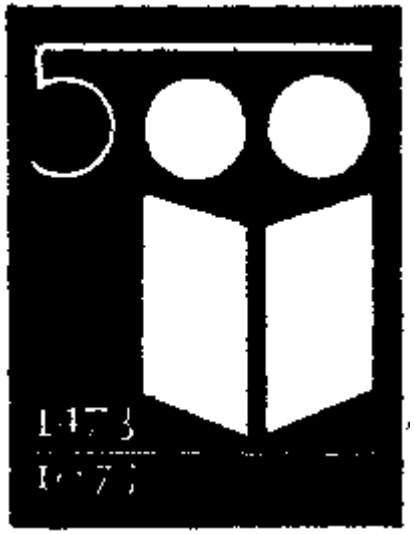

FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ PARANCSNOKA
FELELŐS SZERKESZTŐ: HORVÁTH ZOLTÁN
MŰSZAKI VEZETŐ: DARVAS ISTVÁN
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: HÁMORI IMRE
KÉPSZERKESZTŐ: VERSECI MIKLÓS
A VÉDŐBORÍTÓ ÉS KÖTÉSTERV OLY TAMÁS MUNKÁJA
KÉSZÜLT 3500 PÉLDÁNYBAN, 35,25 A/5 ÍV TERJEDELEMBEN
AZ MSZ 5602-67 SZABVÁNY SZERINT
ZI 348-i-7475 120 (342)
73.1189/1-2511 – ZRÍNYI NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: BOLGÁR IMRE

V. A.
Szekisztov

HÁBORÚ ÉS POLITIKA

Zrínyi

A második világháború értékelése, tanulságainak leszűrése napjainkban sem zárult le. Se szeri, se száma az olyan történelmi műveknek, amelyek hamis fényben mutatják be az 1939–1945. évek hadi eseményeit, illetve a mögöttük meghúzódó politikai célokat. – V. A. Szekisztov könyve a második világháború történelmi meghamisítását leleplező szocialista katonapolitikai irodalom egyik kiemelkedő alkotása. A szerző a nyugat-európai és a földközi-tengeri medence térségében folyó hadi tevékenység beható katonai, politikai elemzését nyújtja. Igen gazdag tényanyagra, bőséges kútforrásokra támaszkodva, megkapó logikával, minden állítását dokumentálva, olvasmányos, helyenként lebilincselően izgalmas formában bontja ki a nyugati imperialista hatalmak háború alatti politikájának ellentmondásos szövevényét. Meggyőző erővel mutatja be, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei hogyan szabotálták a nyugat-európai második front megnyitását, és miként ismerhető fel a háború befejező szakaszában ezeknek a nyugati államoknak a politikájában és stratégiájában a „hideg háborúra" való áttérés tendenciája. Szekisztov mindenki számára könnyen követhető és élvezetes formában tárja fel az imperialista körök megtévesztő manőverei mögött rejlő valóságos szándékokat. Nemcsak a Szovjetunióval szemben alkalmazott imperialista politika valóságos tartalmát leplezi le, hanem bemutatja azokat az ellentéteket és az ezek felszínén mutatkozó hullámokat is, amelyek az Egyesült Államok és Anglia között a háború első percétől az utolsóig jól figyelemmel kísérhetők.

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ